

ASOCIAȚIA SLAVIȘTILOR DIN REPUBLICA POPULARĂ ROMÂNĂ

ROMANOSLAVICA

VI

FILOLOGIE

BUCUREȘTI—1962

COMITETUL DE REDACȚIE

Acad. *Emil Petrovici* (redactor responsabil); acad. *Al. Rosetti*; prof. *M. Novicov*;
I.C. Chișimia; *G. Mihăilă*; *I. Pătruș*

I. LINGVISTICĂ

TOPONIMICE SLAVE DE EST PE TERITORIUL REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

II. TOPONIMICE CU POLNOGLASIE *

Acad. EMIL PETROVICI

În articolul intitulat *Toponimice slave de est pe teritoriul Republicii Populare Romîne, I. Toponimice prezentînd H provenit din G*, apărut în „Romanoslavica”, IV, pp. 4—63, am încercat să stabilesc aria de răspîndire a toponimicelor de origine slavă de pe teritoriul R.P.R. prezentînd trecerea lui *g* la *h*, caracteristică graiurilor ucrainene. De asemenea, căutînd să dau un răspuns întrebării, dacă în cuprinsul ariei toponimice cu *g* trecut la *h* se găsesc și toponimice slave cu *g* păstrat, am ajuns la concluzia că

* Abrevieri:

a. = anul

Bogd. = Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, I, II, București, 1913.

БСЭ = Большая Советская Энциклопедия.

Candrea, *Intr. în stud. top.* = I.-A. Candrea, *Introducere în studiul toponimiei, cu privire specială asupra Olteniei și Banatului*. Curs litografiat, Facultatea de filozofie și litere din București, anul școlar 1927-28.

Contributions onomastiques = *Contributions onomastiques publiées à l'occasion du VI-e Congrès international des sciences onomastiques à Munich du 24 au 28 août 1958*, București 1958.

Cost. = Mihai Costăchescu, *Documentele moldovenesti înainte de Ștefan cel Mare*, I-II, Iași, 1931—1932.

DLRM = *Dicționarul limbii romîne moderne*, Ed. Academiei R.P.R., 1958.

Frunzescu = Dimitrie Frunzescu, *Dicționar topografic și statistic al Romîniei*, București, 1872.

Hrabec = Stefan Hrabec, *Nazwy geograficzne Huculszczyzny*, Cracovia, 1950.

Hrinčenko = Б. Д. Гринченко, *Словарь украинского языка*, Kiev, 1909.

Iordan, *Nume de loc.* = Iorgu Iordan, *Nume de locuri romînești în Republica Populară Romîna*, vol. I, Ed. Academiei R.P.R., 1952.

Iordan, *Rum. Top.* = Iorgu Iordan, *Rumänische Toponomastik*, Bonn — Leipzig, 1924-26.

Knieszsa = Knieszsa István, *Keletmagyarország helynevei*, în Deér József—Gáldi László, „Magyarok és románok”, Budapesta, 1943, vol. I, p. 111 urm.

merid. = meridional(ă).

MDGR = *Marele dicționar geografic al Romîniei*, I-V, București 1898—1902.

Miklosich = Franz Miklosich, *Die Bildung der slavischen Personen- und Ortsnamen* (Manusdruck), Heidelberg, 1927.

Moldovan-Togan = S. Moldovan — N. Togan, *Dicționarul localităților cu populațiune romîna din Ungaria, Sibiu*, 1909.

n. = nume (de).

Profous = A. Profous, *Místní jména v Cechách, jejich vznik, původní význam a změny*, I-IV, Praga, 1947-1957.

rn. = raion.

SCL = *Studii și cercetări lingvistice*, București.

Zelechowski = Евгений Желеховский, *Малоруско-німецкий словарь*, vol. I-II, Lvov, 1886.

toponimicele cu *g*, de aparență slavă, au fost create de români, prin umare nu pot servi drept o dovadă că pe întinsul ariei amintite s-au perindat două straturi slave, unul mai vechi, cu *g* păstrat, și altul mai nou, cu *g* > *h*. În rîndurile ce urmează, voi încerca să stabilesc aria de răspîndire a toponimicelor de origine slavă prezentînd o altă particularitate fonetică ucraineană și, în general, slavă de est, anume polnoglasia. Rezultatele cercetării asupra toponimicelor cu polnoglasie pot fi considerate ca o verificare a datelor privind răspîndirea toponimicelor slave cu *h*.

Ca în cercetările mele anterioare asupra toponimiei slave de pe teritoriul R.P.R., și de data aceasta, înainte de a enumera toponimicele prezentînd fenomenul polnoglasiei, voi elimina din discuție acele toponimice care au fost create de români din elementele romînești de origine ucraineană¹ sau pe acelea care prezintă o pseudo-polnoglasie cauzată de o evoluție fonetică neslavă. În situația din urmă se găsesc unele toponimice de origine slavă sau maghiară din Transilvania care prezintă intercalarea unei vocale în mijlocul grupului inițial de consoane, ceea ce a cauzat apariția unor forme asemănătoare celor cu polnoglasie².

Cei care s-au ocupat cu studiul toponimicelor slave de pe teritoriul țării noastre n-au ținut de obicei seamă de posibilitatea ca un toponimic avînd un aspect slav să fi fost creat de români (sau de maghiari). De asemenea, în explicarea unor forme, nu s-a avut în vedere evoluția fonetică proprie limbii romîne (sau maghiare)³.

Consider ca fiind create de slavi următoarele toponimice cu polnoglasie:

Berezana, n. sat (comuna Blăgești, fostul jud. Tutova) (Frunzescu, 40; MDGR, I, p. 382). I. Iordan consideră această formă ca fiind un derivat de la sl. *brěza* 'mesteacăn', comparînd-o cu toponimicele ucrainene *Berezyna*, *Berezań*, *Berezna*, *Berezynča*⁴. Forma *Berezana* are la bază un adjectiv derivat cu sufixul -ян⁻⁵ de la substantivul ucr. береза 'mesteacăn'. Forma ucraineană va fi fost *Березяна '(valea) cu mesteceni'. În

¹ Ca de ex. *Coromîslele*, numele unui pîrîiaș în m. Piatra Neamț (MDGR, II, p. 666) < rom. *coromîslă*, pl. *coromîsle* < ucr. коромисло (DLRM, s.v.).

² Asemenea toponimice cu pseudo-polnoglasie sînt de exemplu, *Sereda Ciucului* (azi *Miercurea Ciuc*) < magh. (Csik)szereda (magh. szer(e)da 'miercuri' < sl. srěda), *Pericei* < magh. *Perecsen* < sl. *Prěčane 'cei de dincolo (de deal sau de rîu)' (Kniezsa, p. 269), *Solona* < magh. *Szalonna* < slana 'sărată', *Szalompatak* < sl. slanō 'sărat' (Kniezsa I., *A szláv eredetű víznevek a Székelyföldön*, în „Magyar Nyelv”, XLIV, 1948, nr.1, p. 9), *Terebești*, *Chiribiș* < magh. *Terebes* < sl. *Trěbežb 'curătură' (Kniezsa, p. 192, 277, 280), magh. *Terebics* < sl. *Trěbišče („Magyar Nyelv”, XLIV, nr. 1, p. 8), magh. *Piricske* < sl. *Prěčkka („Magyar Nyelv”, XLIV, nr. 1, p. 2) etc.

³ Astfel Margareta Ștefănescu (*Rusismele-rutenismele din toponimia romînească*, „Arhiva”, 31—1924, pp. 199—206) înșiră printre formele cu polnoglasie (p. 200) și temeromînești (ca de ex., *toloca*, *coromîsla*, cf. rom. *toloacă* (DLRM, s.v.), *coromîslă*, precum și forme cu svara-bhakti maghiar (p. 202: *sereda*, *solona*).

⁴ Iordan, *Rum. Top.*, p. 26, 249; id., *Nume de loc.*, p. 58.

⁵ Privitor la sufixul -ян-, corespunzător slavului comun -ěno-, care derivă adjectiv arătînd materia din care e confecționat un obiect sau materia care abundă într-un loc, precum și esența de arbori sau soiul de plante care cresc într-un loc, a se vedea Miklosich, p. 211 [95]; Wenzel Vondrák, *Vergleichende slavische Grammatik*, ed. a 2-a, vol. I, Göttingen, 1924, p. 529 urm. Cf. toponimicele *Doftana*, *Dofteana* (SCL, V, p. 21), *Peșteana* (< sl. pěšćanō 'nisipos'), *Trvestiana* (< sl. trěstěnō 'cu trestii'; cf. toponimicele sîrbocroate *Trsten*, *Trsteno*: Miklosich, p. 208 [92], 211 [95]).

Ucraina există un toponimic asemănător Березянка¹, derivat cu sufixul diminutiv *-ka* din *Березяна. Forma mai veche românească **Berezeana* (**Berez'ana*) a devenit *Berezana* în urma depalatalizării lui *z'*, caracteristică graiului moldovenesc. Cf. mai jos *Berezeni* și *Berezna*.

Pe hartă sub nr. 37.

În alte regiuni ale țării întâlnim forme fără polnoglasie, derivate de la sl. merid. *brěza* 'mesteacăn'. Cf. *Breazova*².

Berezeni, n. sat (și n. pîrîu) în fost jud. Fălciu (Frunzescu, p. 40; MDGR, I, p. 382). E un derivat de la ucr. береза 'mesteacăn'³. Forma ucraineană va fi fost *Березяни 'cei din valea (locul) cu mesteceni'⁴.

Pe hartă sub nr. 36.

Berezna, n. topic de pe moșia comunei Dersca, rn. Dorohoi (MDGR, I, p. 383). E un adjectiv, cu sensul de '(crîng) de mesteceni', derivat cu sufixul *-ьн-* de la substantivul ucr. береза⁵. Cf. toponimicul ucrainean Березна⁶.

Pe hartă sub nr. 2.

Corogea, n. pîrîu, afluent al Prutului (MDGR, II, p. 665—666). Forma mai veche a fost *Corovia*⁷ (în dicționarul topografic al lui Frunzescu, p. 136: *Corovie*). Etimologia acestui hidronim este v. ucr. коровья '(valea) vacii', un adjectiv derivat cu sufixul *-ья-* de la корова 'vacă'. Cf. rus. коровья. (În ucraineana modernă коровячий)⁸. Forma *Corogea* (pronunțată de moldoveni *Coroža*) se explică prin palatalizarea labialei *v* urmată de *i*⁹.

Pe hartă sub nr. 4.

Același adjectiv posesiv vechi ucrainean stă la baza următoarelor patru toponimice:

Corogea, n. deal, pe moșia satului Bobulești în fost. jud. Botoșani (MDGR, II, p. 665—666).

Pe hartă sub nr. 5.

Corogea, n. deal, pe moșia satului Ostopceni în fost. jud. Botoșani (MDGR, II, p. 665—666).

Pe hartă sub nr. 6.

Corogea, n. iaz, pe moșia satului Rînghilești în fost. jud. Botoșani (MDGR, II, p. 665—666).

¹ Miklosich, p. 229 [147].

² „Romanoslavica“, I, p. 21 urm.

³ Iordan, *Rum Top.*, p. 26, 249; id., *Nume de loc.*, p. 58; Candrea, *Intr. în stud. top.*, p. 197.

⁴ Asemenea toponimice, formate din nume de arbori + sufixul *-ян-* sînt frecvente în Ucraina (de ex. ucr. *Berestjany*, Miklosich, p. 211 [95]).

⁵ Iordan, *Rum top.*, p. 26, 249; id., *Nume de loc.*, p. 58.

⁶ БСЭ 5, p. 3.

⁷ Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, București, 1923, p. 22.

⁸ Forma veche a adjectivului posesiv ucrainean s-a păstrat și în hidronimul huțul *Korowy Potok* 'pîrîul vacii'. Vezi Hrabec, p. 61, 120. Nu înțeleg de ce autorului i se pare obscur acest hidronim.

Privitor la toponimicul românesc *Cravia*, corespondentul fără polnoglasie al lui *Corovia*, vezi SCL, IV, p. 73 urm.

În țările slave sînt obișnuite toponimice formate din apelativul *krava*, *korova* 'vacă' (Miklosich, p. 269 [187]).

⁹ SCL, IV, p. 69—70.

Pe hartă sub nr. 7.

Apa (pîriul) Corogenilor. Vezi mai jos toponimicul *Curugea*.

Coroleuca, numele unei văi, al unui iaz și al unui deal pe teritoriul satului Onești, rn. Iași (MDGR, II, p. 666) < ucr. королівка 'aurată, mărgărită, ochiul bouului, Chrysanthemum Leucanthemum L.'¹.

Pe hartă sub nr. 26 bis.

Coroșca, n. pîriu, , afluent al Stavnicului Sec. Curge prin satul Căpoțești în fost. jud. Vaslui, plasa Fundurile (MGDR, II, p. 666). Cf. ucr. короп 'crap' și toponimicele ucrainene Короп și Коропец², Коропець³.

Pe hartă sub nr. 34.

Coroșceni, n. sat. în fost. jud. Vaslui, pe dealul *Coroșceni* (MGDR, II, p. 666). Forma slavă ucraineană va fi fost *Коропчани '(oameni) veniți din (valea) *Coroșca*'. Trebuie totuși remarcat că forma *Coroșceni* poate fi și românească: *Coroșca* + suf. rom. *-eni*.

Pe hartă sub nr. 33.

Corotca-Pleşa, n. movilă pe teritoriul comunei Cara-Orman, rn. Tulcea (MDGR, II, p. 666—667). La baza numelui *Corotca* stă adjectivul rusesc короткий 'scurt'. Populația localității Cara-Orman e rusească (vezi MDGR, II, p. 180).

Pe hartă sub nr. 43 bis.

Corotișca, numele a două ostroave și al unui prival în balta Brăilei (MDGR, II, p. 667). Cf. rus. коротышка 'obiect, animal scurt; om mărunțel'. Toponimicul provine probabil, ca cel precedent, de la pescarii lipoveni.

Pe hartă sub nr. 42a și 42b.

Curugea, n. izvor de apă minerală și n. pîrîiaș, afluent al pîriului Neamțului, numit și *Apa* sau *Pîriul Corogenilor*, în rn. Tîrgu-Neamț (MDGR, III, p. 44). Pentru etimologie a se vedea mai sus hidronimul *Corogea*.

Pe hartă sub nr. 30 și 31.

Dorohoi. Numele orașului apare întâia dată într-un document din 1424⁴ < ucr. **Dorohuń* (adjectiv posesiv derivat cu sufixul *-j-* de la numele de persoană **Dorohun*⁵). Cf. toponimicul ceh *Drahuń*, *Drahouń*⁶.

Pe hartă sub nr. 3.

Horodiște, numele a două sate și al unui deal în fost. jud. Dorohoi, Iași și Neamțu⁷ și n. topic pe teritoriul satului Rusu, fost. jud. Someș⁸ < ucr. городище 'loc unde odinioară a fost un oraș, o cetate'⁹. Pe teritoriul ucrainean există multe localități cu acest nume¹⁰.

Pe hartă sub nr. 1, 26, 32 și 46.

Horodniceni, n. sat în rn. Rădăuți (Frunzescu, p. 236; MDGR, III, p. 738 urm.) < ucr. Городничани '(oameni) originari din *Horodnic*'. Cf. forma de gen. pl. Хородничан atestată la anul 1495¹¹. Formațiunea poate fi

¹ Zelechowski, s.v. королька.

² БСЭ, 23, p. 40; Miklosich, p. 269.

³ Zelechowski, s.v.

⁴ Cost., I, p. 141, 394, II, 426, 432, 446 etc.

⁵ SCL, IV, p. 74.

⁶ Miklosich, p. 148 [32]; Profous, I, p. 404.

⁷ Jordan, *Rum. Top.*, p. 111; id., *Nume de loc.*, p. 264.

⁸ Knieszsa, p. 121, nota 5.

⁹ „Romanoslavica“, IV, p. 49.

¹⁰ Miklosich, p. 247 [165]; БСЭ 12, p. 211.

¹¹ Bogd. II, p. 249.

însă și românească: *Horodnic* + suf. *-eni*¹. În cazul că toponimicul are la bază o temă antroponimică, cum presupune acad. Iorgu Iordan², atunci originea românească a numelui e și mai probabilă.

Pe hartă sub nr. 25.

Horodnic(ul); *Horodnicul de sus* și *Horodnicul de jos*, n. pîriu, mănăstire și sate în rn. Rădăuți; nume atestat începînd cu anul 1439 (Cost. II, p. 46) < ucr. *Городник < городний (потік) '(pîriul, valea) cu grădini'³.

Pe hartă sub nr. 15, 15 bis, 16.

Seredna, numele unui pîriu, afluent al pîriului Vulcan (care se varsă în Moldovița), și al unei păduri în rn. Cîmpulung < ucr. середній (f. середна) 'mijlociu, de la mijloc'.

Pe hartă sub nr. 17, 18.

Serednai, numele unui braț al Dunării înainte de Chilia, rn. Tulcea (MDGR, V, p. 374) < rus. середний, ucr. середній 'de mijloc'. Hidronimul a fost creat după toate probabilitățile de pescari lipoveni.

Pe hartă sub nr. 43.

Soloneț numele unui afluent al Sucevei (Frunzescu p. 451) < ucr. *Солонець < ucr. солоний 'sărat' + suf. -ець⁴. Cf. toponimicele ucrainene Солонец, *Solonięc*, *Solony*⁵.

Pe hartă sub nr. 19.

Următoarele șase nume prezintă aceeași etimologie:

Soloneț(ul), n. sat în rn. Iași (Frunzescu, p. 451; MDGR, V, p. 450).

Pe hartă sub nr. 27.

Soloneț(ul), n. pîriu, în rn. Iași.

Pe hartă sub nr. 28.

Solonețul Nou, n. sat în rn. Suceava.

Pe hartă sub nr. 20.

Solonețul, n. insulă din brațul Chilia, rn. Tulcea (MDGR, V, p. 450).

Pe hartă sub nr. 44.

Solonț(ul) sau *Solonțul Mare*, n. pîriu, sat și comună în fost. jud. Bacău. Un afluent al acestui pîriu se numește *Solonțul Mic* (Frunzescu, p. 451; MDGR, V, p. 451)⁶. În documente numele pîriului apare la 1415: на връху солонца 'la obârșia Solonțului' (Cost, I, p. 116—117). Forma *Solonț* (în loc de *Soloneț*) se explică din cazurile oblice ale ucr. Солонець (gen. Солонця, cf. forma atestată la 1415; dat. Солонцю etc.).

¹ „Romanoslavica“, IV, p. 46.

² *Contributions onomastiques*, p. 19, nota 2.

³ „Romanoslavica“, IV, p. 49—50. Cf. și Iordan, *Nume de loc.*, p. 265; *Contributions onomastiques*, p. 19, nota 2.

⁴ Sufixul -ець (<sl. com. *-ьсь), are, între altele, funcțiunea de a substantiva adjective (Vondrák, *Vergl. sl. Grammatik, o.c.*, I, p. 621). Apelativul ucrainean солонечь înseamnă și 'sărătură (teren bogat în săruri)': Hrinčenko, s. v. Cf. mai jos nota 6.

⁵ Miklosich, p. 315 [233]; Hrabec, p. 75 (*Solonięc*, numele unui pîriu, gen. *Solonięc*; *Solony*, hidronim).

⁶ Există și un apelativ românesc *solonț*. E însă puțin probabil ca acesta să stea la baza unor nume de ape curgătoare cu gust sărat, deoarece cuvîntul românesc are sensul de 'pămînt sărătos și tare alb' (Iordan, *Nume de loc.*, p. 99) < ucr. солонечь cu același sens. Cf. mai sus nota 4.

Pe hartă sub nr. 40, 38, 39.

Solonț, numele vechi al Slănicului (afluent al Trotușului), care s-a păstrat sub forma *Solontz-Patac*¹ și *Szalánc*² (pronunțta *solānt*) în grainii maghiar al ceangăilor, respectiv al secuilor. Ceangăii de pe valea Slănicului numesc satul Slănicel (MDGR, V, p. 429)³ *Szolóncka* (pronunțat *solonțko*) sau *Kisszolonc* (pron. *Kissolonț*), adică 'Solonțul mic' (=Slăniecl)⁴. Forma românească, se datorește unei „românizări” — s-ar putea spune unei traduceri — a mai vechiului *Solonț*. Prin Muntenia sînt numeroase cursuri de apă numite *Slănic*. Numele a fost transmis, probabil de păstori transhumanți, *Slănicului* moldovenesc. Nu e exclusă nici posibilitatea ca în română să fi existat un apelativ *slănic* cu sensul de 'riu (pîriu) cu apă sărată'⁵. În cazul acesta putem presupune că românii au părăsit vechiul nume, care nu avea nici un sens pentru ei, înlocuindu-l cu unul care indica gustul sărat al apei Slănicului, alimentat de numeroase izvoare minerale sărate. În amîndouă cazurile, fie că e vorba de un nume adus din alte regiuni, fie că a fost creat pe baza unui vechi apelativ românesc *slănic*, numele *Slănicului* Moldovei e un toponimic (hidronim) românesc, în sensul că creatorii lui (die Namengeber) au fost romîni⁶ și prin urmare nu poate servi pentru stabilirea trăsăturilor dialectale ale graiului slav vorbit odinioară pe acele meleaguri. Nu este deci valabilă afirmația lui Gustav Weigand că, în direcția nord-sud, *Slănicul* este primul hidronim moldovenesc prezentînd o trăsătură fonetică bulgărească. (E vorba de metateza slavă de sud a grupului -or- între consoane: sl. com. **Solnikъ* > sl. merid. *Slanikъ*)⁷.

După I. Kniezsa, forma secuiască *Szalánc* ar fi de origine slavă meridională (< sl. merid. **Slanъcb* < sl. com. **Solnъcb*)⁸. Formele întrebuițate de ceangăi (*Szolonc*, *Szolóncka*) dovedesc însă că și în acest caz avem de a face cu un hidronim de origine veche ucraineană, ca în cazul celorlalte nume asemănătoare, ca *Soloneț* și mai ales *Solonț* (atestat sub această formă la 1415).

Soroceni, sat în fost jud. Botoșani (Frunzescu, p. 452, 501; MDGR, V, p. 452). E un derivat cu sufixul -ян- de la ucr. *сопка* 'coțofană'. Nu e exclus ca toponimicul să fi fost creat de romîni dintr-o poreclă *Soroca*+suf. rom. -eni.

Pe hartă sub nr. 8.

Voloseni, n. sat, pe valea cu același nume, în fost. jud. Fălciu (Frunzescu, p. 530; MDGR, V, p. 775). La baza toponimicului pare a fi numele de persoană slav de est *Volos*⁹, care a servit și la formarea toponimicelor ucrain-

¹ Formă dată de Ortensia Racoviță (*Dicționar geografic al județului Bacău*, București, 1895, p. 504). *Patak* (scris de Ortensia Racoviță *patac*) înseamnă în limba maghiară 'pîriu'.

² Domokos Pál Péter, *A moldvai magyarság*, Cluj, [1941], p. 94, 122.

³ Satul acesta de pe valea Slănicului e numit și *Biserica* sau *Biserica-Slănicel*. Astăzi face parte din orașul *Slănicul Moldovei*.

⁴ Comunicat de M. Gálfi, care a studiat graiul ceangăilor din această localitate.

⁵ Păreră exprimată de Petar Skok în „Slavia”, VI, p. 761 urm.

⁶ SCL, p. 25.

⁷ „XXVI-XXIX. Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig”, Leipzig, 1921, p. 86.

⁸ „Magyar Nyelv” XLIV, nr. 1, p. 10.

⁹ Acest nume figurează în dicționarul numelor de persoane vechi rusești al lui Tupikov (vezi Hrabec, p. 104).

nene *Wolosów*, *Wolosinka*, și *Волосянка*¹. Forma *Voloseni* a putut fi creată și de români. Totuși, după câte știu, numele de persoană *Volos* nu a circulat pe la noi.

Pe hartă sub nr. 35.

Voloscanii Mari și *Voloscanii Mici*, n. sate în fost. jud. Putna (Frunzescu, p. 530; MDGR, V, p. 775). La baza acestor nume stă ucr. волох 'român'².

Pe hartă sub nr. 41, 42.

Volozka, n. topic pe teritoriul comunei Rusu, fost. jud. Someș < ucr. *voloska* 'romîncă'³.

Pe hartă sub nr. 47.

Voron, n. topic pe teritoriul comunei Vima Mare, fost. jud. Someș < ucr. ворон 'corb'⁴.

Pe hartă sub nr. 45.

Vorona Nouă, *Mănăstirea Vorona*, *Sihăstria Voronei*, *Vorona-Dobrovolschi*, *Vorona-Teodoru*, *Vorona-Mare*, n. localități în fost. jud. Botoșani (Frunzescu, p. 530—531; MDGR, V, p. 776) < ucr. ворона 'cioară'. Cf. toponimicul ucrainean *Vorona*⁵.

Pe hartă sub nr. 9—14.

Voroneț, numele unei văi, al unui sat și al unei mănăstiri în fostul jud. Cîmpulung (Frunzescu, p. 531) < ucr. *Воронець, formă derivată cu sufixul diminutiv -ець de la ucr. ворон 'corb'⁶.

Pe hartă sub nr. 23, 22, 24.

Zaboloteni, n. sat în rn. Iași (Frunzescu, p. 532; MDGR, V, p. 780) < ucr. *Заболотяни. Sensul formei ucrainene este acela de 'cei de peste mlaștină' (ucr. болото 'mlaștină')⁷.

Pe hartă sub nr. 29.

Comparînd harta toponimicelor cu polnoglasie cu cea a toponimicelor avînd *h* în loc de *g*, alăturată la prezentul articol (cea din urmă a fost dată în „Romanoslavica”, IV, p. 58—59), constatăm că cele două hărți prezintă două arii toponimice care se suprapun, constituind prin urmare o singură arie, în care e cuprins teritoriul din nord-estul țării pe care toponimia de origine slavă se caracterizează prin două trăsături slave de est: polnoglasia și trecerea lui *g* la *h*. Particularitatea din urmă se întîlnește și în slovacă și cehă, dar, deoarece *h* < *g* e răspîndit pe aceeași arie cu polnoglasia, în cazul de față nu poate fi vorba decît de o particularitate fone-

¹ St. Hrabec (*l.c.*) compară toponimicul huțul *Wolosów* (un adjectiv posesiv format cu sufixul -ov-) cu numele de persoană *Volos*. De asemenea, din același nume de persoană explică și toponimicul *Wolosinka* (*Wolosianka*): *op. cit.*, p. 223.

Cred că și numele satului *Волосянка* din Ucraina Transcarpatică e format din acest nume de persoană. Vezi lista localităților studiate de Раїкевич: І. Панькевич, Українські говори підкарпатської Русі і сумежних областей, Praga, 1938, p. 409, 480.

E puțin probabil ca forma romînească *Voloseni* să reprezinte un derivat de la ucr. волох 'român', cum presupune N. Drăganu (*Romîni în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei și onomasticii*, București, 1937, p. 570, nota 1).

² Drăganu, *o.c.*, p. 570, nota 1.

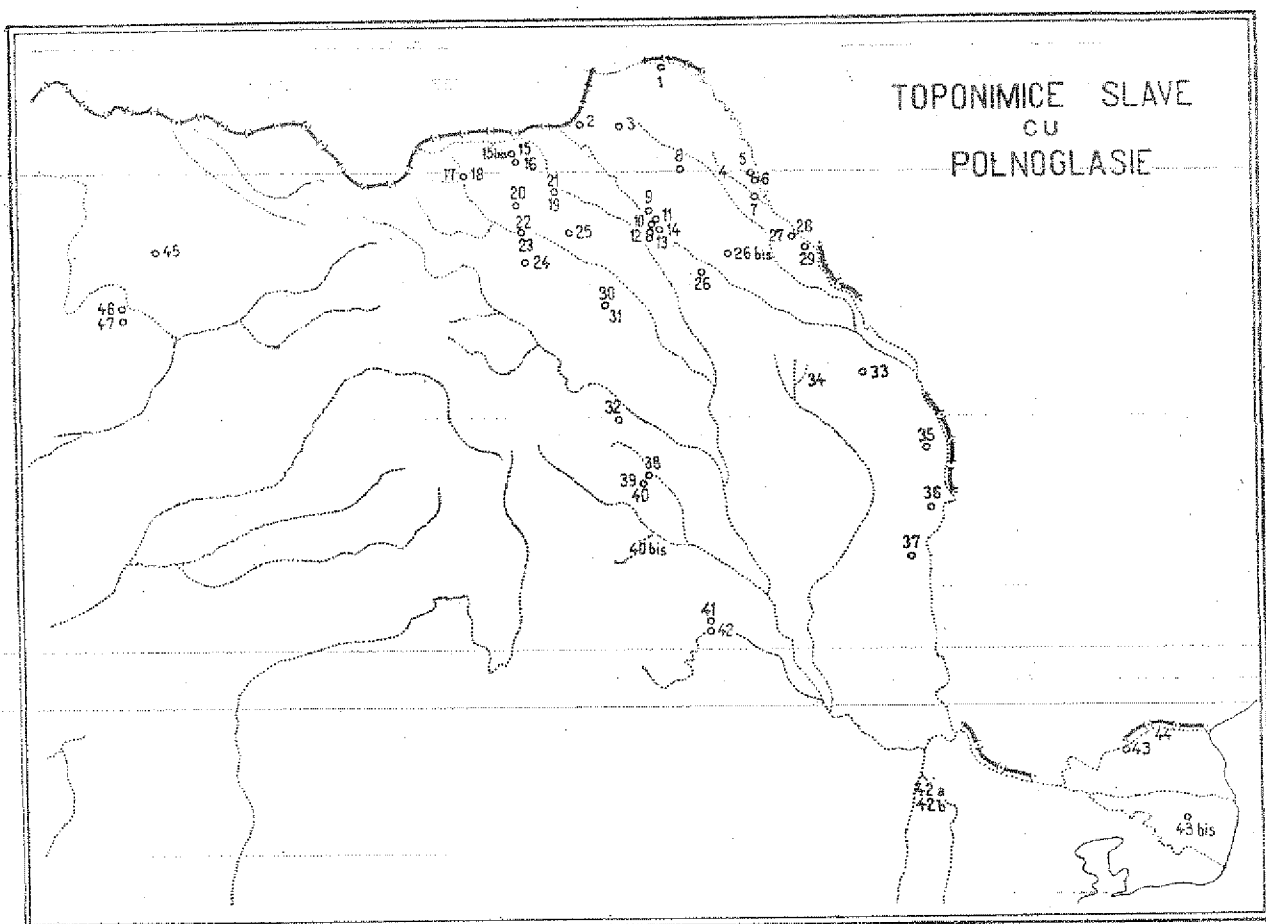
³ Etimologie dată de I. Kniezsa (Kniezsa, p. 121, nota 5). Cf. toponimicele ucr. *Voloske selo* (Miklosich, 337 [255]¹), *Волоське* (Панькевич, *o.c.*, p. 409, 464).

⁴ Etimologie dată de I. Kniezsa (vezi nota precedentă).

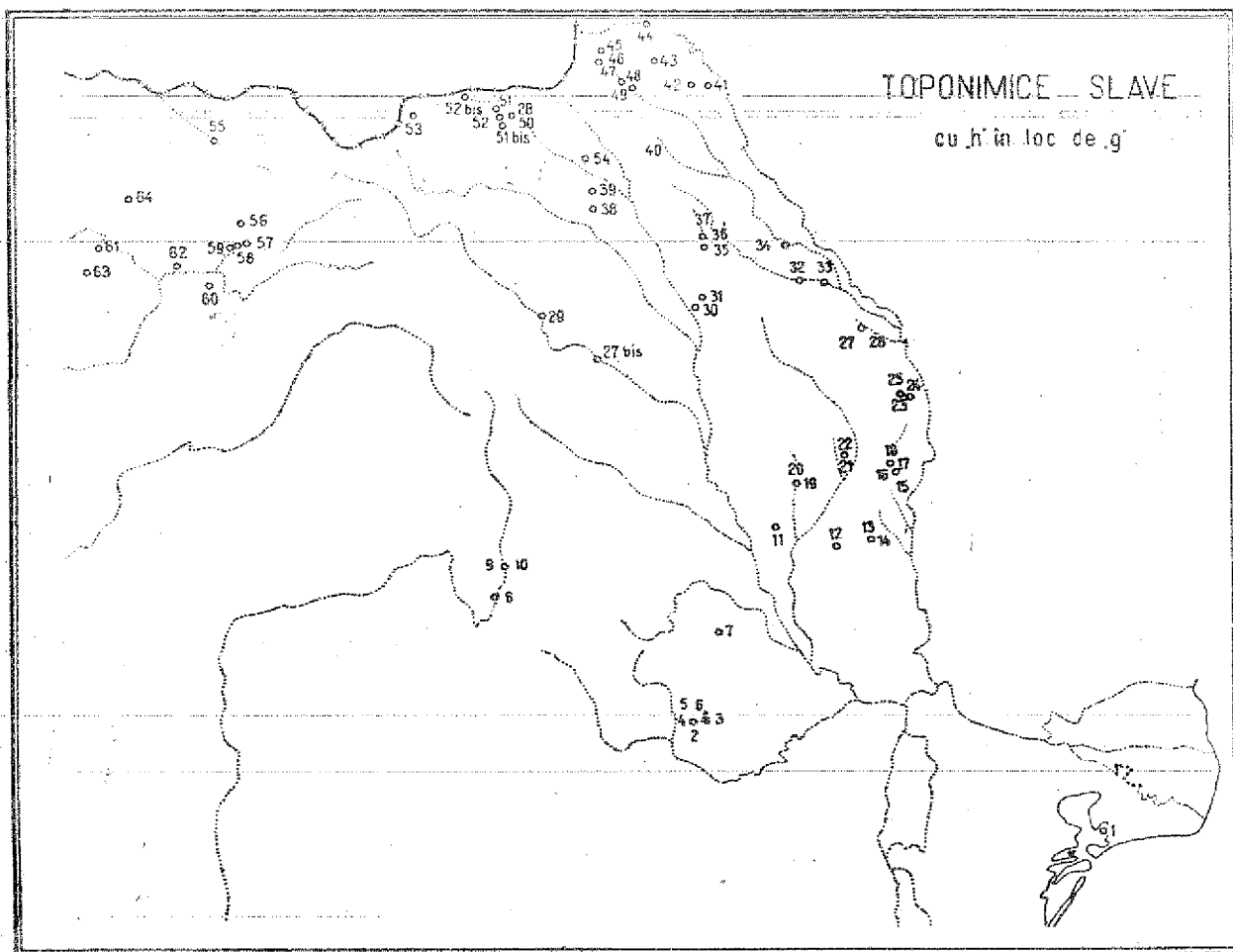
⁵ Miklosich, p. 338 [256].

⁶ Cf. și ucr. воронець 'cal murg'; *Paeonia tenuifolia* L.; *Spirala filipendula* L. Vezi Hrinčenko, s.v.

⁷ Toponimice slave (ucrainene) asemănătoare se găsesc la Miklosich, p. 226 [144].

1. Horodiștea (n. sat),	26 bis. Coroleuca (n. topic),
2. Berezna (n. topic),	27. Soloneț (n. sat),
3. Dorohoi (n. oraș),	28. Soloneț (n. vale),
4. Corogea (n. pîriu),	29. Zaboloteni (n. sat),
5. Corogea (n. deal),	30. Curugea (n. izvor),
6. Corogea (n. deal),	31. Curugea (n. pîriu),
7. Corogea (n. iaz),	32. Horodiștea (n. deal),
8. Soroceni (n. sat),	33. Coropceni (n. sat),
9. Vorona Nouă (n. comună),	34. Coropca (n. pîriu),
10. Mănăstirea Vorona,	35. Voloseni (n. sat),
11. Sihăstria Voronei,	36. Berezeni (n. sat),
12. Vorona Dobrovolschi (n. sat),	37. Berezana (n. sat),
13. Vorona Teodoru (n. sat),	38. Solonț (n. comună),
14. Vorona Mare (n. sat),	39. Solonț (n. sat),
15. Horodnic (n. pîriu),	40. Solonț (n. pîriu),
15 bis. Horodnicul de Jos (n. sat),	40 bis. Solonț = Slănic (n. pîriu),
16. Horodnicul de Sus (n. sat),	41. Voloșcanii Mari (n. comună),
17. Seredna (n. pîriu),	42. Voloșcanii Mici (n. sat),
18. Seredna (n. pădure),	42 a. Corotîșca, ostrov, f. j. Brăila,
19. Soloneț (n. pîriu),	42 b. Corotîșca, prival, fost. jud. Brăila
20. Solonețul Nou (n. sat),	43. Serednai (braț al Dunării),
21. Soloneț (n. comună),	43 bis. Corotca-Pleșa (n. movilă),
22. Voroneț (n. comună),	44. Soloneț (insulă a brațului Chilia),
23. Voroneț (n. vale),	45. Voron (n. topic),
24. Mănăstirea Voroneț,	46. Horodiște (n. topic),
25. Horodniceni (n. comună),	47. Volozka (n. topic),
26. Horodiștea (n. sat),	

1. Holbina (gott al lacului Razelm),
2. Hirboca (n. sat),
3. Hirboca (n. pădure),
4. Hirboca (n. pîriu),
5. Hirboca (n. deal),
6. Hirboca (n. pîriu),
7. Dălhăuți (n. sat),
8. Herec (n. deal, cetate),
9. Herec (n. deal),
10. Herec (n. pîriu),
11. Huștiu (n. sat),
12. Hrușca (locuință izolată),
13. Horincea (nume de fostă plasă),
14. Horincea (n. afluent al Prutului),
15. Hulubățul (n. vale, afluent al Elanului),
16. Dealul Hulubățului (între Elan și Hulubățul),
17. Hulubățul (n. cătun),
18. Hulubățul (n. afluent al Elanului),
19. Hreasca (n. sat),
20. Hreasca (n. pîriu),
21. Horoeta (n. pîriu),
22. Hupca (n. sat),
23. Huși (n. oraș),
24. Hrusca (n. iaz),
25. Huși (n. pîriu),
26. Bohotin (n. pîriu),
27. Bohotin (n. sat),
- 27 bis. Horodiștea (n. sat),
28. Horodnicul (n. pîriu),
29. Buhalnița (n. sat),
30. Buhanca (n. sat),
31. Hreasca (nume topic),
32. Hlincea (n. sat),
33. Holboca (n. sat),
34. Zahorna (n. sat),
35. Horodiștea (n. sat),
36. Buhalnița (n. sat),
37. Buhalnița (n. vale),
38. Huși (n. sat),
39. Hreațca (n. sat),
40. Hliboca (n. pîriu),
41. Zahoreni (n. sat),
42. Zahorna (n. iezer),
43. Havirna (n. sat),
44. Horodiștea (n. sat),
45. Hliboca (n. deal),
46. Hliboca (n. sat),
47. Hlibocul (n. vale),
48. Dorohoi (n. oraș),
49. Dorohoi, (n. lac),
50. Hirboveț (nume topic),
51. Horodnicul de sus (n. sat),
- 51 bis. Horodnic (n. mănăstire),
52. Horodnicul de jos (n. sat),
- 52 bis. Dolha (n. sat),
53. Ehrește (n. sat),
54. Hatna (n. sat),
55. Rozavlea (n. sat),
56. Hordou (n. sat),
57. Hreada (nume topic),
58. În Hilbochi (nume topic),
59. Dolhaia (nume topic),
60. Hurka (nume topic),
61. Horodiște (nume topic),
62. Holoje (nume topic),
63. Zalha (n. sat),
64. Rușor (n. sat),

tică ucraineană. Putem aşadar conchide că cele două arii se verifică reciproc. Trebuie remarcat că unele toponimice din această arie sînt atestate în documente datînd din sec. al XIV-lea şi al XV-lea, ca de exemplu *Zalha* (1378)¹, *(H)rozavlea* (1390)², *Solonţ* (1415)³, *Dorohoi* (1421)⁴, *Horincea* (1436)⁵, *Horodnic* (1439)⁶ etc. Aşadar în sec. XIV-XV aria toponimicelor ucrainene era aproximativ aceeaşi ca cea de astăzi. În ceea ce priveşte toponimia slavă din Dobrogea şi din balta Dunării cu *h* (<*g*) şi cu polnoglasie, ea datează probabil din epoca aşezării populaţiei ruse lipoveneşti pe acele meleaguri.

Se pune întrebarea dacă în aria toponimicelor slave cu polnoglasie se găsesc şi toponimice slave (adică create de slavi) prezentînd, în locul polnoglasiei, metateza lichidelor în grupurile *or, ol, er, el* între consoane. Cercetînd toponimicele slave cu *h* (<*g*), am constatat că în aria acestor nume de locuri nu se găsesc toponimice cu *g* păstrat create de slavi. Acestea din urmă sînt fie creaţii romîneşti, fie creaţii slave avînd la bază un apelativ sau un nume de persoană de origine romînească, fie în sfîrşit forme care au suferit o influenţă fonetică romînească datorită etimologiei populare⁷. Acelaşi lucru se poate spune şi despre toponimicele din aria polnoglasiei care au un aspect slav şi prezintă metateza lichidelor. Ele au la bază un apelativ sau un nume de persoană romînesc de origine slavă, ca de pildă *Blaga, Blăgeşti, Draga, Dragomir, Dragomireşti, Dragomirna, Dragoşa, Dragova, Grăjdeni, Grajduri, Grădiştea, Podraga*⁸, *Slatina, Slătioara, Straja*⁹ etc. De asemenea, nume de persoane romîneşti stau la baza unor toponimice ca *Brana*¹⁰ (cf. numele de pers. *Bran*)¹¹, *Breazul*¹², *Brezila*¹³, *Brezoaia*¹⁴, *Brezoiu*¹⁵. În aceeaşi categorie ca cele patru din urmă intră şi *Breaza*¹⁶.

În ceea ce priveşte toponimicele *Breazul* şi *Breaza* (cu diminutivul *Brezuţa*), ele au putut fi create şi din adjectivul romînesc de origine slavobulgară *breaz* (f. *breaza*)¹⁷. Un toponimic asemănător din Bulgaria (rn. Pir-

¹ „Romanoslavica”, IV, p. 52.

² *Ibid.*, IV, p. 52.

³ Vezi mai sus, p. 9.

⁴ „Romanoslavica”, IV, p. 47 urm.

⁵ *Ibid.*, p. 49.

⁶ *Ibid.*, p. 49.

⁷ „Romanoslavica”, IV, p. 53 urm.

⁸ „Romanoslavica”, l. c.

⁹ Cf. apelativele romîneşti *slatină* ‘izvor de apă sărată, teren mlăştinos şi sărat’ (cf. forma ucraineană *solotwyna* ‘teren mlăştinos şi sărat’, *Solotwina*, numele unui pîriu, Hrabec, p. 48, 102, 143); *strajă* (în ucraineană *строжа*).

¹⁰ Pîriu, sat şi schit în fost. jud. Suceavă (MDGR, I, p. 588).

¹¹ I.-A. Candrea (*Intv. în stud. top.*, p. 193), explică acest nume prin sl. *brana* ‘loc de apărare’.

¹² Pîriu, deal, loc izolat în rn. Iaşi (MDGR, I, p. 640).

¹³ Pîriu, deal în rn. Iaşi (MDGR, I, p. 645).

¹⁴ Ripă, în fostul jud. Tecuci (MDGR, I, p. 646).

¹⁵ Deal în fostul jud. Bacău (MDGR, I, p. 647). Privitor la explicarea acestor toponimice din nume de persoană romîneşti, a se vedea Iordan, *Nume de loc.*, p. 58.

¹⁶ Două pîraie, un sat şi un cătun în rn. Cîmpulung (Em. Grigorevitză, *Dicţionarul geografic al Bucovinei*, Bucureşti, 1908, p. 19).

¹⁷ Iordan, *Nume de loc.*, p. 58.

dop), anume Бръза, e explicat de lingvistul bulgar Iordan Zaimov din adjectivul bulg. бръз (fem. бръза), avînd același sens ca adjectivul românesc *breaz*¹. Drept dovadă că hidronimul *Breaza* (afluent de stînga al Moldovei), după care a fost numită și comuna *Breaza* din rn. Cîmpulung, a fost creat de romîni poate servi și faptul că toate numele de locuri vecine sînt de origine romînească. Într-un document de la 1737², hidronimul *Breaza* e amintit împreună cu *gura Breazi*, *Măgura*, *Feredeu*, *prislopu Secului*, *opcina cea mare*, *piciorul lui Pălican*, *Neagra*, *gura Negrei*, *părăul Negri*, *Strajă* (un munte), *Dealul Negru*. E evident că aici sîntem în prezența unei arii toponimice romînești³. *Breaza* nu face excepție în această arie.

Un toponimic cu metateză în loc de polnoglasie pare a fi numele de pîriu și de sat *Trebiș(ul)*⁴, rn. Bacău (MDGR, V, p. 639), care ar putea reprezenta pe sl. merid. *trébežb'curătură*, loc defrișat⁵. (Cf. ucr. репбиж 'id')⁶. Explicația printr-un împrumut direct din slava meridională e însă mai puțin probabilă, dacă ținem seamă de faptul că pîriul și satul au și un nume unguresc, *Terebes* (o parte din locuitori sînt ceangăi), atestat din a. 1646⁷. Forma romînească poate fi un împrumut din maghiară⁸. Trebuie remarcat că la confluența sa cu Bistrița pîriul *Trebiș* se numește *Bîrnatul* (MDGR, V, 639), care de asemenea este de origine maghiară (<nume de pers. magh. *Bernát*). Prin Ardeal sînt mai multe toponimice maghiare avînd o formă asemănătoare: *Rákosterebes* (= *Racova*), *Töketerebes* (= *Terebești*), *Terebes* (= *Chiribiș*)⁹, *Tür-Terebes*¹⁰.

O formă maghiară *Terebes* poate deveni rom. *Trebiș* în urma sincopării, pe teren românesc, înaintea unei lichide, a vocalei din prima silabă. Cf. toponimicele maghiare *Gerebenes*, *Karika*, *Kerestelek* (1257: *Kyrys*), *Keresztes*, *Keresztür*, *Királyhalma*, *Megykerék* > rom. *Grebeniș*, *Creaca*, *Criștelec*, *Cresteș*, *Cristiș*, *Crestur*, *Cristur*, *Crihalm*, *Meșcreac*¹¹. Cf. și magh. *kalap* > rom. *clop* 'pălărie'. La fel trebuie explicate și formele toponimicului din Ucraina Transcarpatică ucr. *Trebuš'ény*¹², rom. *Trăbușeni*¹³, magh. *Trebusa-Fejérpatak*¹⁴, *Terebesfejérpatak*¹⁵. La baza acestor forme stă magh. *Terebes*, care a putut să existe și ca apelativ în unele graiuri maghiare. Magh. *-es*, *-is*, *-as* sînt adeseori redată în limba romînă prin *-uș* (cf. magh. *Kökényes*, *Körtvélyes*, *Tövis*, *Gyulas* > rom. *Cuteiuș*, *Curtuiuș*, *Teiuș*, *Giuluș*¹⁶

¹ Иордан Займов, Местните имена в Пирдопско. Sofia, 1959, p. 122.

² T. V. Stefanelli, *Documente din vechiul ocol al Cîmpulungului Moldovenesc*, București, 1915, p. 36-37.

³ Cf. apelativele romînești *măgură*, *feredeu*, *prislop*, *opcină*, *strajă*, *deal* (DLRM, s.v.).

⁴ La obirșie pîriul se numește *Trebișelul*.

⁵ Fr. Miklosich, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, Viena, 1886, s.v. *terbü*¹.

⁶ Zelechowski, s.v.; Hrabec, p. 97, 160 (toponimicul *Terebiž*).

⁷ V. A. Urechia, *Codex Bandinus* („Analele Academiei Romîne”, tom . XVI, Memoriile secțiunii istorice), București, 1895, p. 63.

⁸ Cf. Iordan, *Nume de loc.*, p. 9.

⁹ Moldovan-Togan s.v. *Chiribiș*, *Racova*, *Terebești*.

¹⁰ Knieszsa, p. 277.

¹¹ Moldovan-Togan, s.v.

¹² Панькевич, o.c., p. 409, 419.

¹³ Comunicat de G. Ciplea. După Moldovan-Togan (p. 231) forma romînească pare a fi fost *Trebușa*.

¹⁴ Vezi harta *Máramaros vármegye térképe*, întocmită de Gönczy Pál.

¹⁵ Moldovan-Togan, s.v. *Trebușa* (p. 231).

¹⁶ Moldovan-Togan, s. v.

De asemenea forma românească a toponimicelor de origine maghiară primește foarte des un *-a* final (cf. magh. *Hodos, Komlós, Oláhnádas* etc. > rom. *Hodișa, Comlăușa, Nadășa*¹).

Din cele expuse rezultă că forma *Trebiș* nu poate servi drept dovadă că în preajma pîriului *Trebișelul*=*Trebișul*=*Bîrnatul* au locuit odinioară slavi de sud².

Par a prezenta metateza în loc de polnoglasie și toponimicele *Vlașca* (*Gura Vlașca*), sat aparținînd comunei Cașin din rn. Tîrgu-Ocna, *Parpanița*, sat aparținînd comunei Negrești în fostul jud. Vaslui (Frunzescu, p. 343; MDGR, IV, p. 638), *Vrance(a)*, plai în rn. Panciu (Frunzescu, p. 531; MDGR, V, p. 776—777), *Vrance(a)*, sat în rn. Tîrgu-Ocna, numit și *Podul Vrancei* (Frunzescu, p. 531; MDGR, V, p. 777), *Vrănceni*, sat în rn. Tîrgu-Ocna (Frunzescu, p. 531; MDGR, V, p. 777), *Vrănceoia*, sat aparținînd comunei Negrilești, rn. Panciu (Frunzescu, *l.c.*; MDGR, *l.c.*). Toate aceste toponimice provin însă de la populația românească. *Vlașca* din rn. Tîrgu-Ocna e un nume cu totul recent, căci nu figurează nici în dicționarul lui Frunzescu și nici în MDGR. Toponimicul care a fost înlocuit cu *Vlașca* era *Gura Curiții* (*Împărțirea administrativă a Romîniei*, București, 1926, p. 130 Cf. și Frunzescu, p. 152; MDGR, III, p. 20—21).

Parpanița, explicat de I.-A. Candrea din sl. merid. **Papratnica* (<*pa-pratъ* 'ferigă' + suf. *-ъn-* + suf. *-ica*)³, poate avea la bază o formă ucraineană **Папортница* (cf. forma ucr. *папортина* 'ferigă'⁴ și toponimicul ucrainean *Папортно*⁵). Forma românească *Parpanița* va fi avut în trecut aspectele **Paparnița* < **Papăr(t)nița* < **Paportnița* < ucr. **папортна* '(vale) cu ferigi' (cf. toponimicul *Папортно*) + suf. *-ница*. În ceea ce privește toponimicele *Vrance(a)*, *Vrănceni*, *Vrănceoia*, precum indică și derivatele cu sufixul *-oia*, sîntem cu siguranță în prezența unui nume de persoană vechi romînesc *Vrancea*⁶.

Așadar în aria toponimicelor cu polnoglasie (aproape identică cu aceea a toponimicelor avînd *h* în loc de *g*) nu se găsesc nume de locuri de origine incontestabil slavă care să prezinte metateza lichidelor în grupurile *tort, toll, tert, tell* în loc de polnoglasie. Cu ajutorul toponimiei nu poate fi susținută teza că în estul țării s-au succedat două straturi slave, unul prezentînd trăsături slave meridionale, iar celălalt slave orientale⁷. Slavii care

¹ *Ibid.*, s.v. Vezi și *Buletinul Universităților „V. Babeș” și „Bolyai” Cluj*, Seria științelor sociale, vol. I, nr. 1—2, 1956, p. 261.

² Satul *Trebiș*, locuit în parte de ceangăi, a fost moșia episcopiei catolice din Roman (Urechia, *Codex Bandinus*, o.c., p. 63). E de presupus că defrișarea pădurii a fost făcută de ceangăi, care au numit curătura obținută *terebeș* (<sl. merid. *trêbežb*), care a existat ca apelativ în graiul lor.

³ Candrea, o.c., p. 232.

⁴ Zelechowski, s.v.

⁵ Miklosich, p. 302 [220].

⁶ Explicația academicianului I. Iordan e cea justă (*Rum. Top.*, p. 279). *Vrancea* a fost la început un nume de persoană. Toponimicul *Vrancea* trebuie prin urmare exclus din lista numelor de locuri avînd la bază adjective posesive slave formate cu sufixul *-j-* (Vezi SCL, IV, p. 83).

⁷ Teză susținută de M. Ștefănescu („Arhiva”, XXVIII, p. 80) și I. Iordan (*Contributions onomastiques*, p. 21).

au locuit în estul și nord-estul țării au vorbit graiuri slave de est¹. Încă înainte de a fi fost asimilați (au pătruns pînă la ei inovații ucrainene, între altele trecerea — prin secolul al XII-lea — a lui *g* la *h*².

ВОСТОЧНОСЛАВЯНСКИЕ ТОПОНИМИЧЕСКИЕ НАЗВАНИЯ НА ТЕРРИТОРИИ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

II. Топонимические названия с полногласием (Резюме)

В восточной и северо-восточной части территории РНР встречается ряд топонимических названий славянского происхождения с полногласием.

Ареал этих топонимических названий совпадает с ареалом топонимических названий, в которых *g* представлен как *h*. Следовательно на востоке и северо-востоке Румынии славянское население говорило, до его ассимиляции румынским населением, на одном украинском диалекте. В этом ареале восточнославянских (украинских) топонимических названий не встречается местных названий, бесспорно созданных славянами, которые представляли бы вместо полногласия перестановку плавных. Те из них, которые представляют все-же эту перестановку, были созданы румынами, которые использовали для этого слова или личные имена южнославянского происхождения, бытовавшие в их языке.

Нельзя таким образом считать правильным положение, согласно которой на востоке и северо-востоке Румынии существовали два славянские пласта — один южнославянский, другой восточнославянский.

TOPONYMES ROUMAINS D'ORIGINE SLAVE ORIENTALE

II. Toponymes à pléophonie

(Résumé)

On rencontre dans l'Est et le Nord-Est de la Roumanie une foule de toponymes d'origine slave présentant le phénomène de la pléophonie (полногласие).

L'aire de ces toponymes coïncide avec celle des noms de localités où *g* est rendu par *h*. Par conséquent, une population slave a parlé un dialecte ukrainien dans l'Est et le Nord-Est de la Roumanie, avant d'être assimilée par la masse de la population roumaine. A l'intérieur de cette aire toponimique slave orientale (ukrainienne) on ne trouve pas de noms de lieux créés incontestablement par des Slaves et qui présentent, au lieu de la pléophonie, la métathèse des liquides. Ceux qui, toutefois, semblent renfermer ce phénomène, ont été créés par les Roumains qui ont utilisé à cet effet des mots ou des noms de personnes d'origine slave méridionale appartenant à leur propre langue.

On ne peut donc pas soutenir la thèse que dans l'Est et le Nord-Est de la Roumanie il y a eu deux couches slaves, une méridionale et l'autre orientale.

¹ Privitor la slavii așezați în părțile de est ale țării și la legăturile lor cu slavii dintre Nipru și Carpații Păduroși, a se vedea *Istoria României*, I, Ed. Academiei R.P.R., 1960, p. 740 urm.

² Cf. „Romanoslavica”, IV, p. 57 urm.

DESPRE DELABIALIZAREA CONSOANELOR FINALE ÎN LIMBA ROMINĂ

I. PĂTRUȚ

Consoane finale rotunjite (labializate) sau, cum le numește în ultimul timp acad. E. Petrovici, „bemolate”¹, există în daco-romină în nord-vestul Transilvaniei, în Moldova, mai ales în partea de sud, în estul Munteniei, și prin Dobrogea. Pe hărțile *Atlasului lingvistic român* (ALR) ele apar în două arii, despărțite (în sud-estul Ardealului și vestul Munteniei) printr-o fișie îngustă în care nu există asemenea foneme². Ele există și în aromină³; lipsesc în meglenoromână⁴ și istroromână⁵.

În câteva lucrări recente acad. E. Petrovici și-a exprimat părerea că pierderea caracterului rotunjit al consoanelor finale românești se datorește influenței graiurilor slave și maghiare vorbite pe teritoriul țării noastre: „În ariile consoanelor finale nerotunjite, populații slave, care nu aveau în graiul lor slav consoane finale rotunjite, au deprins limba românească, introducând în ea consoanele lor finale nerotunjite în locul celor rotunjite”⁶. Procesul delabializării a început, susține acad. E. Petrovici, „din colțurile sud-vestic și nord-estic al teritoriului limbii române, de unde s-a întins spre interior, formând două arii mari, separate printr-o zonă când mai largă,

¹ „Cercetări de lingvistică”, II (1957), p. 105, nota 40!

² Vezi ALRM I, vol. I, hărțile: 10, 73, 104, 180; vol. II, h. 245, 254, 269, 302, 343; ALRM II, vol. I, h. 28, 33, 41, 68, 82 etc.; cf. acad. E. Petrovici, „Studii și cercetări lingvistice” (SCL), III (1952), hărțile de la p. 137, 138, 140, 142, 160, 161, 162. A se vedea și harta noastră.

³ Nu se poate spune care este situația exactă în dialectul aromin (Cf. Th. Capidan, *Arominii. Dialectul aromin. Studiu lingvistic*, București, 1932, p. 285 și urm., paragraful intitulat, conform tradiției, „-u final”), însă existența lor în unele graiuri este incontestabilă (cf. id., *ibid.*; acad. E. Petrovici, *Omagiul lui Iorgu Iordan*, Editura Academiei Republicii Populare Romine, 1958, p. 671–675).

⁴ Th. Capidan spune: „La sfârșitul cuvintelor *u* se păstrează numai după o grupă de consoanțe, în care ultima este o lichidă, ca în dialectul dacoromîn” (*Meglenoromînii. I. Istoria și graiul lor*, București, 1925, p. 120). De aici rezultă că nu există în vorbirea lor „*u* final”, deci așa ca în majoritatea graiurilor dacoromâne. Consoane finale rotunjite nu apar nici în materialul meglenoromîn al ALR (notat de S. Pop) și ALR II (notat de Th. Capidan).

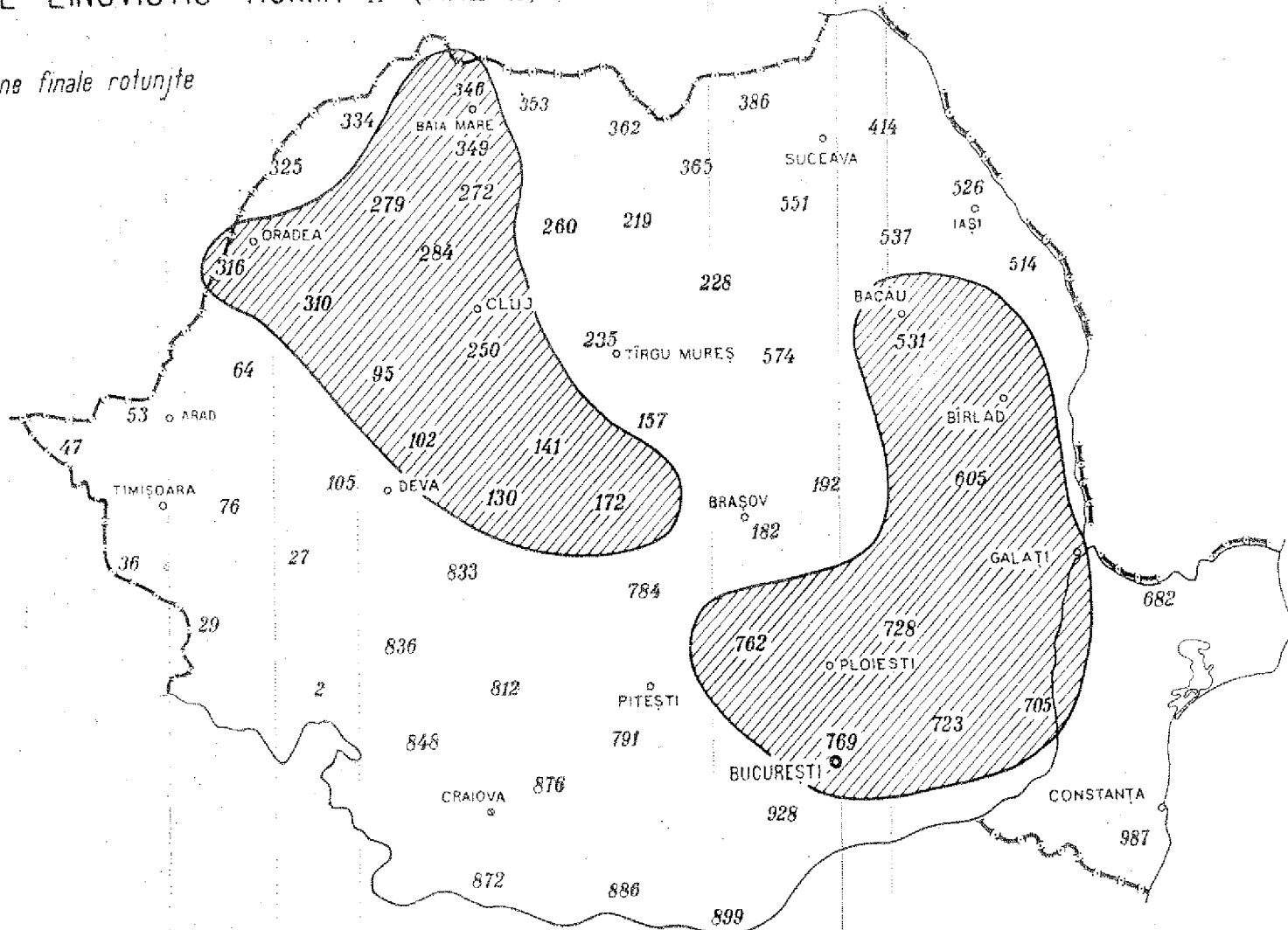
⁵ Cf. S. Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, București, 1926, p. 98; acad. E. Petrovici, SCL, III (1952), p. 158. Referitor la răspîndirea consoanelor finale rotunjite, cf. și P. Neiescu, „Cercetări de lingvistică”, II (1957), p. 174.

⁶ SCL, III (1952), p. 154.

ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN II (ARL II)

Consoane finale rotunjite

cînd mai îngustă, cu consoane finale rotunjite¹. Și în continuare: „În mica arie cu consoane nerotunjite din părțile orașelor Carei și Satu Mare precum și în regiunile învecinate cu Secuimea, dispariția rotunjirii consoanelor finale se datorește probabil unei influențe maghiare². În ce privește delabializarea consoanelor finale românești din istroromîna, ea s-a produs, spune acad. E. Petrovici, sub influența croată și slovenă³.

Întrucît și noi am acceptat influența slavă și maghiară în delabializarea consoanelor finale din dacoromîna, fără însă a stărui asupra acestei probleme⁴, ne propunem să revenim asupra ei în cele ce urmează.

Mai întîi, credem că e bine să ne oprim puțin asupra vechimii delabializării consoanelor finale în dialectul dacoromîn. Acad. E. Petrovici spune, în treacăt, că aria consoanelor finale labializate era în secolul al XVI-lea aproximativ aceeași ca și astăzi⁵. D-sa presupune însă că în mica arie din nord-vest, de-a lungul frontierei maghiare, în care se găsește localitatea 325 din ALR II, rotunjirea a dispărut nu demult⁶. S-ar putea presupune, credem, același lucru și pentru alte regiuni nordice. Ne gîndim la Maramureș, unde s-a scris, după părerea împărtășită de mulți filologi, Codicele Voronețean⁷, în care, cum se știe, apare aproape regulat *u* final, care marchează rotunjirea consoanelor finale⁸. Poate că și în nordul Moldovei și în Bucovina să mai fi existat asemenea foneme în secolele XVI-XVII, căci în textele provenite din aceste regiuni apar destul de numeroase exemple cu *u* final⁹, grafii care ar putea fi interpretate ca dovezi de existență a labializării¹⁰. Dar răspîndirea pe o întindere mai mare a acestor foneme, în secolul al XVI-lea, poate fi presupusă și din motivul că procesul delabializării e, evident, în plină desfășurare, și e greu de închipuit ca el să fi stagnat din secolul al XVI-lea pînă astăzi.

Să revenim acum la explicarea delabializării consoanelor finale românești. Se poate susține că ea a fost cauzată de influențe străine?

¹ SCL, III (1952), p. 154.

² *Ibid.*, p. 154, nota 2, cf. p. 157.

³ *Ibid.*, p. 158; id., *Influența slavă asupra sistemului fonemelor limbii romîne*, [București], 1956, p. 38.

⁴ I. Pătruț, „Romanoslavica“, I (1958), p. 32.

⁵ SCL, III (1952), p. 148.

⁶ *Ibid.*, p. 145, nota 1.

⁷ Cf. N. Cartoian, *Istoria literaturii romîne vechi*, I, București, 1940, p. 47 și urm.; Șt. Pașca, „Cercetări de lingvistică“, II (1957), p. 89.

Acad. E. Petrovici e însă de părere că acest Codice a fost scris în nord-vestul sau în vestul țării, în actuală arie a consoanelor finale labializate (SCL, III (1952), p. 148—149).

⁸ Acad. E. Petrovici, *ibid.*, p. 147.

⁹ Vezi, de pildă, A. Rosetti, *Lettres roumaines de la fin du XVIe et du début du XVIIe siècle tirées des archives de Bistrița*, „Grai și suflet“, II/2 (1926), p. 215.

¹⁰ E adevărat că scrierea cu *-u* și, cea mult mai frecventă, cu *ѣ*, *ѡ*, *Ѣ* din aceste scriitori (A. Rosetti, *ibid.*) ar putea fi interpretată și ca amestec al celor două feluri de grafii — cu *-u* sau cu ieri finali —, fenomen cunoscut și în alte texte românești vechi (cf. acad. E. Petrovici, SCL, III (1952), p. 147).

Credem că în aria mică din nord-vestul țării¹ influența maghiară nu poate fi negată. Zona aceasta este mărginită din toate părțile românești de aria consoanelor labializate. În cele două localități (nr. cartografic 325 și 334) anchetate pentru ALR II, toți românii sînt — sau erau la data anchetei — bilingvi². În regiunea aceasta există o mai puternică influență maghiară decît în restul Transilvaniei. În Voivozi în multe cuvinte de origine maghiară se păstrează vocalele *ö, ü*, vocalele accentuate sînt uneori lungi (*măturăr, tătă* etc.)³, unul dintre informatori are și *t, d* cacuminali, ca să nu mai vorbim de numărul destul de mare de cuvinte de origine maghiară și de calcuri după model maghiar⁴.

La fel de probabilă este pierderea rotunjirii consoanelor finale sub influența maghiară în Secuime și în părțile învecinate. În localitatea Livezi (com. Mihăileni, rn. Ciuc, Regiunea Mureș-Autonomă Maghiară), anchetată pentru ALR II (nr. cartografic 574), în care românii vorbesc și ungurește, se constată de asemenea o sensibilă influență maghiară. Printre altele, vocala *a*, mai ales accentuată, se rostește de obicei labializat (*ø* sau *ã*, cf. magh. *a*): *øpã* „apă”, *moc crăpot în potru* „mac crăpat în patru”; vocalele din silaba accentuată sînt adeseori lungi *fotã mare* „fatã mare”. *bõni* „bani”⁵.

P. Neiescu, negînd influența străină în delabializarea consoanelor finale românești, întrebă de ce această delabializare nu s-a produs și în subdialectul crișean, puternic influențat de limba maghiară⁶. Întrebarea este, fără îndoială, legitimă. Într-adevăr, exceptînd aria mică din nord-vest, despre care a fost vorba mai sus, precum și sudul Crișanei (aproximativ fostul județ Arad), în restul subdialectului crișean consoanele finale sînt rotunjite. Chiar noi am susținut că unele dintre cele mai caracteristice trăsături ale acestui subdialect se explică prin influența maghiară: palatalele *t'* (*bat'e, ot'* „ochi”, *t'ept'* „piept”), *d'* (*d'es, sud'it'* „sughiț”, *d'itel* „vițel”), *n'* (*bîne*), fonemul *ö* (*dore* „doare”), evoluția *j < *z < g* (*fuje* „fuge”), precum și o mulțime de împrumuturi lexicale și de calcuri după modele maghiare⁷.

Trebuie însă să admitem că un idiom supus unei influențe străine, oricît de puternice, nu își pierde toate trăsăturile sale specifice, în cazul nostru de natură fonetică, ci pe unele și le păstrează, chiar dacă ele contravin sistemului limbii care influențează. Să aducem un exemplu: am explicat și susținem că în subdialectul bănățean africaterile *é, ð* (*frace* „frate”, *vede* „vede”) se datoresc influenței sîrbești⁸. Dar în acest subdialect s-au menținut fricativele *š, ž* (*faše* „face”, *fuže* „fuge”), inexistente în graiurile sîrbocroate⁹.

Dar este oare incompatibilă influența maghiară din subdialectul crișean cu păstrarea labializării consoanelor finale? Un exemplu concret dovedește că nu.

¹ Arie în care se găsesc punctele 325, 334 din ALR II și 333, 335, precum și 324 din R. P. Ungară, în ALR I.

² Localitatea Voivozi (fost Chiniz) (nr. 325 din ALR II, rn. Marghita, reg. Crișana) este curat românească; în Moftinu Mic (nr. 334), rn. Cărei, reg. Maramureș, sînt și maghiari.

³ Vezi I. Pătruț, SCL, IV (1953), p. 216.

⁴ Id., *ibid.*

⁵ *Texte dialectale. Suplement la Atlasul lingvistic român II* (ALRT II), Sibiu-Leipzig, 1934, p. 214—217.

⁶ *Loc. cit.*, p. 175.

⁷ I. Pătruț, SCL, IV (1953), p. 211 ș.u.; id., „Romanoslavica”, I (1958), p. 36, 39 ș.u.

⁸ I. Pătruț, „Romanoslavica”, I (1958), p. 36—37.

⁹ *š, ž* sînt mai vechi decît *é, ð* (id., *ibid.*, p. 41).

Unul dintre informatorii ALR II din localitatea Sinnicolaul Român (rn. Salonta, reg. Crișana) (nr. cartografic 316) rostește -r dur și în forma de plural a unor substantive, mai ales la cele formate cu sufixul -ar (-ari): *hornar*, *căldărar*, *coșerar* (sg. și pl.) etc., dar și *stratur*, *tombur* „pulpe de pui”, *melegád'ur* „răsadnițe” etc. Evident că această durificare a fost cauzată de influența maghiară¹. Informatorul, care știe bine ungurește, a stat doi ani într-un sat din R. P. Ungară. Însă el are în rostire și consoane finale rotunjite: *zic^u*, *fug^u*, *asud^u*, *spun^u*, *peic^u* „brutar”, *corozlan^u* „fier lung (la plug)”, *piefător^u*, *jund^u* „junghi”, *preved^u* „priveghi”² etc. Iată deci că labializarea coexistă cu influența maghiară.

Probabil că păstrarea labializării în nord-vestul țării se explică prin caracterul conservator, în unele privințe, al subdialectului crișean sau al unei părți a lui: rotacismul (înregistrat în două localități din Munții Apuseni anchetate pentru ALR: Arieșeni, rn. Cîmpeni, reg. Cluj, și Gîrda de Sus, rn. Cîmpeni, reg. Cluj), -f' și, pe o întindere ceva mai mare, -ś, precum și unele cuvinte vechi, de origine latină, ca *arină* „nisip”-*iuă* „unde” (<*ubi*), *vă* „du-te” (<*vade*), *custe* (în expresia *zo te custe!*) (<*con, stet*) etc.³.

Nu este de loc exclusă nici posibilitatea influenței slave în pierderea delabializării în celelalte regiuni. Astfel, excluzînd partea sud-estică a Transilvaniei — zonă de influență maghiară (secuiască) — aria consoanelor finale delabializate din nordul și estul țării (nordul Moldovei, al Ardealului, Maramureșul și Bucovina) coincide, în linii mari, cu cea a influenței ucrainene⁴. Aria consoanelor finale nerotunjite din sudul țării intră în zona influenței bulgare (Oltenia și Muntenia) și sîrbești (subdialectul bănățean)⁵.

Întrucît însă delabializarea consoanelor finale dacoromîne apare în arii care nu coincid și nici măcar nu se aseamănă cu ale altui fenomen fonetic produs de cauze externe (influența altor limbi), dar nici interne, trebuie să recunoaștem că ea se poate explica prin coacțiunea factorilor interni și externi. Aceștia din urmă trebuie admiși în aria din nord-vest și în Secuime (influență maghiară) și, după părerea noastră, cu multă probabilitate în nord și nord-est (influență ucraineană).

Dacă dialectele istroromîn și meglenoromîn au avut consoane finale rotunjite — așa cum se presupune —, e foarte probabil că la delabializarea lor, care e generală, să fi contribuit și influența altor limbi: în istroromînă, a graiurilor croate — care a cauzat și durificarea consoanelor muiate (cf.

¹ În istroromînă s-au durificat și alte consoane finale (cf. *mer* „meri”, dar și *lup* „lupi”, *orb* „orbi” etc., datorită tot unei influențe străine: croate și slovene (acad. E. Petrovici, SCL, III (1952), p. 158, nota 1); cf. I. Coteanu, *Cum dispăre o limbă (istroromînă)*, Societatea de științe istorice și filologice din R.P.R., 1957, p. 29.

² Rotunjirea consoanelor finale nu e consecventă, însă nici la celălalt informator din această localitate nu apare cu regularitate.

³ E. Petrovici, „Transilvania”, an. 72 (1941), nr. 8, p. 557.

⁴ Pentru influența ucraineană, în fonetica și lexicul (inclusiv toponimia) din subdialectul moldovean, nordul Ardealului și subdialectul maramureșean, vezi I. Pătruț, „Romanoslavica”, I (1958), p. 31 ș.u.; acad. E. Petrovici, SCL, IV (1953), p. 63 ș.u.; mai ales p. 85—87.

⁵ Vezi lucrările de la nota precedentă.

P. Neiescu întreabă de ce n-a dispărut labializarea și în aria sud-estică, supusă influenței ucrainene și bulgare (*loc. cit.*, p. 175). Spuneam, cu altă ocazie, că acolo această rostire a putut fi dusă de ciobanii din sudul Transilvaniei („Romanoslavica”, I (1958), p. 32, nota 2) sau, mai bine spus, s-a păstrat datorită contactului cu aceștia.

mai sus), pierderea lui *l* final sau înainte de consoană (*că* < *cal*, cf. scr. *vo* < *vol* „bou”) etc. — iar în meglenită, influența limbii bulgare, căreia i se datorește și rostirea velară a lui *l* (*l̥*) final (*cal*), chiar și medial, afo-nizarea consoanelor finale (*cuorp* „corb”)¹ etc.

ДЕЛАБИАЛИЗАЦИЯ КОНЕЧНЫХ СОГЛАСНЫХ В РУМЫНСКОМ ЯЗЫКЕ

(Резюме)

В связи с утверждением академика Э. Петровича, о том, что делабиализация румынских конечных согласных (делабиализация, существующая в наибольшей части территории нашей страны) является результатом славянского и отчасти венгерского влияния, автор статьи вновь возвращается к этому вопросу² и приходит к следующему заключению:

Принимая во внимание тот факт, что делабиализация конечных согласных проявляется в отдельных полосах на территории нашей страны (см. карту), и так как это явление не совпадает и не имеет никакого сходства с другими фонетическими явлениями, происхождение которых обязано внешним (влиянию других языков) или внутренним причинам, мы должны допускать, что эта делабиализация объясняется совместным действием внутренних и внешних факторов. Можно допустить влияние последних на северо-западе страны, к северу от Орадии и в области, населенной секлерами (венгерское влияние), а также, возможно, на севере и на северо-востоке страны (украинское влияние). Не исключается возможность болгарского влияния на юге страны и сербского на юго-западе. По мнению автора, общая делабиализация в истро-румынском и меглено-румынском диалектах не могла происходить без влияния хорватских, соответственно болгарских говоров.

SUR LA DÉLABIALISATION DES CONSONNES FINALES EN ROUMAIN

(Résumé)

Partant de l'affirmation faite par E. Petrovici que la délabialisation des consonnes roumaines finales (délabialisation que l'on rencontre dans la majeure partie du pays) est due à l'influence slave et, partiellement, magyare, l'auteur du présent article reprend cette question³ et parvient aux conclusions suivantes:

¹ Th. Capidan, *Meglenoromîni*, I, București, 1925, p. 67, 91—92.

² Ср. И. Пэтруц, „Romanoslavica”, I (1958), стр. 32—33.

³ Cf. I. Pătruț, „Romanoslavica”, I (1958), p. 32—33.

Etant donné que la délabialisation des consonnes finales du dialecte daco-roumain apparaît sur des aires (v. la carte) qui ne coïncident et ne ressemblent à aucun autre phénomène phonétique dû à des causes externes (influence d'autres langues) ni internes, on doit admettre que cette délabialisation peut s'expliquer par l'action combinée des facteurs internes et externes. Ces derniers sont admissibles pour l'aire nord-ouest du pays, au nord d'Oradea, et dans la région habitée par les Szeklers (influence magyare) ainsi que, fort probablement, dans le Nord et le Nord-Est du pays (influence ukrainienne). Les influences bulgare (dans le Sud) et serbe, dans le Sud-Ouest ne sont pas non plus exclues. L'auteur pense que pour les dialectes istro-roumain et mégléno-roumain, il est impossible de nier la contribution des parlers croates et respectivement (en mégléno-roumain) bulgares.

UNELE CONSIDERATII ÎN LEGĂTURĂ CU ORIGINALUL CRONICII LUI MIHAI VITEAZUL

ION C. CHIŢIMIA

În cultura și literatura veche românească sînt încă probleme nelămurite complet. Pentru rezolvarea unora din ele, aparținînd celei mai vechi epoci, slavistica poate veni în ajutor.

O problemă dificilă ridică, de pildă, *Cronica lui Mihai Viteazul*. Originalul acestei cronici a fost considerat ca scris în limba romînă. În fond, originalul acestei cronici nu s-a păstrat. S-a descoperit însă o versiune latină, pusă în lumină de către istoricul și latinistul Alexandru Papiu Ilarian¹. Este vorba de lucrarea lui Baltazar Walther: *Brevis et vera descriptio rerum ab illustrissimo Ion Michaelae palatino gestarum* (Scurtă și adevărată prezentare a faptelor renumitului domn Ion Mihail), publicată de autor la Görlitz în 1599². B. Walther afirmă în prefața la versiunea latină că a tradus-o (și amplificat-o) după un text în limba polonă, care la rîndul lui era o traducere din limba romînă. Versiunea polonă a fost efectuată de solul polon Andrei Taranowski, cu care Walther s-a întîlnit în 1597 la curtea lui Mihai Viteazul de la Tîrgoviște. Taranowski era un om de cultură și un diplomat încercat, fiind trimis în multe solii: în Suedia, la Moscova, de cîteva ori în Turcia. A scris și un memorial de călătorie, luat în considerație de istoria literaturii polone³. Nu e de mirare că o cronică a lui Mihai

¹ A. Papiu Ilarian a reprodus opera lui Baltazar Walther, cu o introducere, traducere și comentarii, în *Tezaur de monumente istorice*, t. I, București, 1862, p. XI—XV și 1—76.

² Opera lui Baltazar Walther a fost reprodusă de N. Reusner într-o culegere a sa de texte istorice: *Rerum memorabilium sub Turcarum imperatoribus*, Frankfurt am Main, 1603, p. 227—255. O nouă ediție a acestei culegeri cu titlu identic a apărut în 1770 la Kalocsa (textul cronicii lui Mihai Viteazul între p. 232—261). După A. Papiu Ilarian, o ediție cu titlu schimbat a acestei culegeri a apărut în 1627, la Frankfurt: *Syndromus rerum Turcico-pannonicarum historiam centum quinquaginta annorum completens*. Ediția lui Reusner din 1603 a fost folosită de N. Bălcescu pentru *Istoria Romînilor sub Mihai Vodă Viteazul* și de M. Kogălniceanu în *Histoire de la Valachie*, Berlin, 1837. Cronica lui Baltazar Walther a atras însă atenția după reproducerea textului de A. Papiu Ilarian, citată mai sus. O nouă reproducere, însoțită de traducere, a dat de curînd Dan Simonescu: *Cronica lui Baltazar Walther*, în *Studii și materiale de istorie medie*, III (1959), p. 58—96 (însoțită de un amplu studiu). Fiind cea mai corectă și mai accesibilă, ne vom referi la ea.

³ Memorialul cu titlul *Krótkie wypisanie drogi z Polski do Konstantynopola...* a interesat pe contemporani. S-a tradus în nemțește și s-a tipărit la Nürnberg în 1571. Joachim Bielski l-a inclus în opera sa *Kronika polska*, Cracovia, 1597, p. 626—638. Textul polon a fost editat după manuscris de J. I. Kraszewski, în *Podróże i poselstwa polskie do Turcji*, Cracovia, 1860, p. 41—63.

Viteazul l-a putut interesa de aproape și a pus să fie tradusă. Așadar, un original românesc s-a tradus în polonă și din polonă Baltazar Walther a făcut o traducere latină, singura păstrată. Autorul precizează că originalul a fost „conceput” de către logofătul cancelariei și „aprobat” de voievod: „brevem quendam rerum gestarum, *walachico sermone* a Domino Cancelario conceptum atque ab ipso waiwoda approbatum contextum, quem in polonam translatum linguam, latinis verbis (reddo)”.

Logofăt mare era în vremea respectivă Teodosie Rudeanu, de aceea N. Iorga¹, și după el alții i-au atribuit lui cronică în original². Spusele lui Baltazar Walther au fost luate întocmai și istoricii literari au admis, în majoritate, existența unei cronici a lui Mihai Viteazul în limba română. N. Iorga socotește că Teodosie Rudeanu era un om prea simplu, „ca să-l credem în stare să scrie niște anale în slavonește”³. N. Cartoian consideră că nu trebuie să ne surprindă „o cronică în *limba română*, deoarece din cancelaria lui Mihai Viteazul pornesc și hrisoave scrise tot în limba națională”⁴. Șt. Ciobanu afirmă, în schimb, că „originalul cronicii nu s-a păstrat și nici nu se știe în ce limbă a fost scris, în românește sau în slavonește”⁵. Însuși N. Iorga revine și într-o recenzie la lucrarea lui Cartoian spune: „Mă îndoiesc de caracterul românesc (afirmat de prelucrătorul latin, Baltazar Walther, care *nu cunoștea decât versiunea polonă*) al cronicii oficiale, a lui Teodosie Rudeanu”⁶. În cel mai nou studiu însă despre cronică lui Baltazar Walther, Dan Simonescu admite că „la curtea lui Mihai Viteazul s-a putut redacta cronică faptelor lui în limba țării”⁷. După cum se observă, problema este destul de controversată.

Faptele de cultură și literatură nu pot fi bine înțelese decât dacă sînt integrate în ansamblul manifestărilor culturale și în condițiile speciale care le-au dat naștere. În dezvoltarea istoriografiei românești se pot distinge două faze: una mai veche, a istoriografiei de curte domnească, în limbi străine (în special în limba slavonă), și alta mai tîrzie, a istoriografiei din inițiativă particulară, boierească, scrisă în limba românească. Prima fază are limitele ei. Ea coincide cu perioada de cultură, cînd scrisul în limba slavonă este încă în floare. Lucrul acesta se petrece pînă în prima jumătate a secolului al XVII-lea, căci după aceea chiar cronicile concepute în cinstea domnului (ca de exemplu cronică lui N. Costin pentru N. Mavrocordat)⁸ vor fi scrise în limba română. De altfel, scopul lor va fi altul și anume de lămurire internă nu externă (în limbi străine), lămurirea externă fiind asumată în special de acte oficiale. Schimbarea aceasta a scrisului în istoriografie se datorește

¹ N. Iorga, *Cronicele muntene*, București, 1899, p. 10 și urm.

² Din capul locului trebuie să observăm că marele logofăt în cancelarie „dispunea” să se scrie actele de către dieci și nu se apuca să scrie el în persoană. Cronică de curte nu era decît un act lung și marele logofăt, din porunca voievodului, a dispus să se scrie acest act dezvoltat al evenimentelor politice și militare, răspunzînd el în fața domniei, dar nefiind direct scriitorul cronicii.

³ N. Iorga, *Istoria literaturii românești*, ed. II, vol. I, București, 1925, p. 164.

⁴ N. Cartoian, *Istoria literaturii române vechi*, vol. I, București, 1940, p. 86.

⁵ Ștefan Ciobanu, *Istoria literaturii române vechi*, III, curs universitar litografiat, București, 1946—1947, p. 315.

⁶ N. Iorga, în „Revista istorică”, XXVIII (1942), p. 80.

⁷ Dan Simonescu, *Cronică lui Baltazar Walther*, în „Studii și materiale de istorie medie” III, (1959), p. 9.

⁸ Cf. N. Cartoian, *op. cit.*, vol. II, p. 183, și urm.

și imboldului pe care îl dau cronicile din inițiativă particulară, boierească, care încep să apară în secolul al XVII-lea.

Astfel, în plină înflorire a scrisului în limba slavă, se ivesc cronicile de curte cu caracter oficial, folosite și în scop diplomatic. E de ajuns să amintim de cronica lui Ștefan cel Mare, scrisă la curte în limba slavonă și descoperită în străinătate în diferite versiuni: germană, rusă, polonă, ultimele versiuni intrând în redacții amplificate din sec. al XVI-lea, ceea ce dovedește continuitatea caracterului diplomatic al acestor cronici. De altfel, din porunca domniei scriu cronici de curte în slavonește Macarie, Eftimie și Azarie pînă în a doua jumătate a secolului al XVI-lea¹. În consecință, secolul al XVI-lea este, pentru istoriografie, încă secolul limbii slavone, lucrul acesta fiind evident mai ales pentru Moldova.

Lucrurile nu pot fi radical deosebite în ce privește istoriografia munteană. Această istoriografie nu are vechimea și tradiția celei moldovene. Cronici în limba slavonă nu s-au păstrat, dar ele au existat, au început să fie scrise din vreme și urmele lor se observă în compilația de cronici în limba română din a doua jumătate a sec al XVII-lea, cunoscută sub numele de *Letopisețul Cantacuzinesc*². Nimic nu ne îndreptățește să credem că s-a schimbat ceva în vremea lui Mihai Viteazul din punct de vedere al istoriografiei slave, cu toate progresele făcute de limba română în scris, în alte domenii.

Cronica lui Mihai Viteazul, ajunsă să fie tipărită de Baltazar Walther la Görlitz în Silezia, are caracter diplomatic și trebuia redactată într-o limbă accesibilă străinilor, care în nici un caz nu putea să fie limba română. Înseși împrejurările în care Baltazar Walther a obținut cronica sînt elocvente. El se găsea în lunile iunie-iulie 1597 la Tîrgoviște. Era după victoria lui Mihai Viteazul din 1595 asupra turcilor la Călugăreni și în anul cînd Mihai se găsea în relații reci cu polonii, deoarece intervenise cu hotărîre împotriva persecuțiilor polone față de biserica ortodoxă ucraineană³. În anul 1598 polonii aruncaseră în închisoare pe exarhul Nichifor, iar mai tîrziu (1599) îl și omoară⁴. De aceea, Mihai se sprijină acum tot mai mult pe împăratul Rudolf al II-lea, ale cărui interese sînt reprezentate de Baltazar Walther. În schimb, polonii încearcă să cîștige de partea lor pe Mihai Viteazul și în acest scop trimit la Tîrgoviște pe Andrei Taranowski, care aprecia mult pe Mihai și avea relații de prietenie cu voievodul român. Solii străini au primit o cronică a faptelor lui Mihai Viteazul (între anii 1593—1597) drept o „carte de vizită” (de aceea se spune că scrierea fusese elaborată în cancelarie și aprobată de voievod). Această carte de vizită nu putea fi prezentată solilor decît într-o limbă diplomatică, accesibilă străinilor. Pentru cancelaria munteană la data respectivă limba diplomatică era, între altele, slavona. De altfel, caracterul diplomatic al cronicii lui Mihai Viteazul se vede și din faptul că însuși voievodul a adresat sau a prezentat memorii întinse, cu conținut istoric, împăratului Rudolf al II-lea, pe care

¹ Vezi *Cronicile slavo-romîne din sec. XV-XVI publicate de Ion Bogdan*, ediție revăzută și completată de P. P. Panaitescu, București, 1959, p. 74—151.

² Cf. în acest sens și P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. XIII.

³ Hurmuzaki, *Documente — Supliment*, II₁, p. 483. Nu e de mirare că la curtea cneazului ortodox Vasile Ostrogski, G. Palamed îi închină lui Mihai Viteazul un poem în limba greacă (1607).

⁴ Cf. P. P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, București, 1936, p. 197.

i-a vizitat la începutul anului 1601¹. În consecință, istoriografia momentului e pusă în slujba informării străinătății despre acțiunile anterioare ale domnului.

Toată expunerea de pînă aci constituie un prim argument că cronica lui Mihai Viteazul, care stă la baza textului lui Baltazar Walther, n-a fost scrisă în limba romînă, ci foarte probabil în limba slavonă.

Se pot aduce însă și alte argumente. Prima traducere în limba polonă, efectuată de oamenii soliei lui Andrei Taranowski², nu putea fi făcută din romînește, fiindcă aceștia nu cunoșteau limba romînă. În schimb, era mult mai ușor pentru un polon să facă o traducere din limba slavonă. Chiar dacă ar fi existat un original în limba romînă, el trebuia prezentat solilor poloni în versiune slavonă. Cancelaria polonă avea slujbași cunoscători de limbă slavonă pentru nevoi diplomatice (primea din afară acte originale în limba slavonă)³ și, negreșit, unei solii în țările romînești, sau prin țările romînești către Constantinopol, îi atașa cunoscători de slavonă.

Așadar, traducerea polonă s-a făcut, socotim noi, din limba slavonă⁴. Baltazar Walther din Silezia, regiune cu populație polonă bilingvă, cunoștea limba polonă și a putut traduce textul polon în latinește.

Cum se explică atunci afirmația făcută de Baltazar Walther că originalul cronicii a fost scris în limba romînă („*walachico sermone conceptum*“)? E o confuzie. Străinii au numit foarte des limba slavonă din cancelaria romînească „limbă valahă“, mai ales într-o vreme, cînd limba romînă nu era cunoscută ca limbă romanică și cînd limba de cancelarie putea fi luată drept limbă a întregului popor. O confuzie a provocat în acest sens afirmația lui Dogiel (1715—1760) că actele de supunere ale lui Petru și Roman Mușat din 1387 au fost scrise în limba romînă („*scriptae sunt valachica lingua*“)⁵. Părerea a fost pusă în circulație de Treboniu Laurian (*Magazin istoric*, I, 327), reluată de Al. Xenopol (*Istoria Romînilor*, VI, 189) și acceptată fără rezerve de G. Pascu (*Istoria literaturii*, sec. XVI, p. 11). În realitate, de limba romînă nu putea fi vorba. Confuzia aceasta s-a făcut, de altfel, nu numai în vremuri vechi, ci și în vremuri mai noi. Bunăoară, un act al lui Alexandru cel Bun din 1401 pentru fundarea episcopiei armenice de la Suceava, păstrat în Arhiva Armenilor de la Liov, era dat în 1842 de istoricul armenilor din Polonia, K. Zachariasiewicz, drept „o diplomă în limbă moldovenească“⁶. În realitate, actul e în limba slavonă. Așadar,

¹ Unul dintre memoriile a fost publicat de A. Papiu Ilarian, în *Tezaur de monumente istorice*, I, p. 253—270, al doilea, descoperit la Florența, a fost publicat de A. Pernice și publicat în *Archivio storico italiano*, t. 83 (1925), p. 282—297. Vezi și N. Iorga, *O istorie a lui Mihai Viteazul de el însuși*, București, 1925.

² Afirmația că însuși Taranowski a făcut traducerea în polonă nu are nici un temei. Taranowski era șeful unei solii și el nu sta de tradus, ci punea pe unul din însoțitori să facă acest lucru.

³ Vezi bunăoară actele jurămîntului de la Calomeia și modul lor de redactare și definitivare în 1485 (I. C. Chițimia, *Cele mai vechi urme de limbă romînească*, în *Romînoslavica*, (Praga), I (1948), p. 122—126).

⁴ Am făcut cercetări în arhivele polone pentru a descoperi versiunea polonă (care ar fi putut aduce mai multă lumină), dar fără un rezultat pozitiv.

⁵ M. Dogiel, *Codex diplomaticus Regni Poloniae et M. D. Lithuaniae*, t. I, Wilnius, 1758, 597.

⁶ K. Zachariasiewicz, *Wiadomość o ormianach w Polsce*, în *Biblioteka Ossolińska*, I (1842) p. 76—77, apud P. P. Panaitescu, *Hrisovul lui Alexandru cel Bun pentru episcopia armeană din Suceava*, în „*Revista istorică romînă*“ IV (1934), p. 44—45 (actul lui Alexandru cel Bun în limbă slavă, procurat de la Liov și reprodus aci).

afirmația lui Baltazar Walther nu trebuie să fie luată întocmai. E în ea o evidentă eroare.

Considerațiile de mai sus și logica faptelor își au valabilitatea lor. Trebuie să mergem însă mai departe și să arătăm că în versiunea latină a lui Baltazar Walther au ajuns urme din versiunea slavonă a cronicii lui Mihai Viteazul.

Urmele acestea ale cronicii slave s-au putut păstra în forma numelor proprii de localități. E vorba deci de o argumentare bazată pe o analiză filologică.

Din capul locului trebuie să observăm că sînt mai multe categorii de nume geografice. Cele cu o circulație largă și cu forme specifice în fiecare limbă n-au pus probleme traducătorului în latinește, ca de exemplu *Danubius*, care apare deci cu forma arhicunoscută latină (de ex. „ad Danubii ripem“) ¹, deși în romînește termenul avea forma *Dunăre*, iar în slavă *ДОУНАЙ* și *ДОУНАВЪ*.

Există, de asemenea, toponimice mai noi, care nu aveau o formă tradițională slavă și care apar în versiune latină sub formă romînească, pentru că sub aceeași formă erau folosite și în documentele și scrierile slave. În acest sens, se pot cita nume de sate romînești cum ar fi Șerpătești, Stănești, Hulubești, care apar în textul latin sub forme aproximative: „in villa Scarpatest“ ², „sub Stenest villa“ ³, „in villa Holubest“ ⁴, adică în satul sau lângă satul cutare. De asemenea, avem „duo milliaria ad Maguren“ (la două mile de Măgureni) ⁵, „ad oppidum Turtukai“ ⁶ etc.

Există însă toponimice care au forme duble în trecut: slavă în documentele și scrierile slave, romînească în scrierile romînești. Aceste nume, de fapt, sînt cele care ne interesează. Dacă traducерile polonă și latină ale cronicii lui Mihai Viteazul s-ar fi făcut de pe un original în romînește, atunci aceste nume ar fi trebuit să se păstreze în mare măsură, sub forma romînească a originalului. Ele apar însă în formă slavă.

Astfel *Giurgiu* apare cu regularitate sub forma slavă adjectivală *Dziurdzow* (< *ЦЮРЦЮКЪ*), feminizată în *Dziurdzowa*, probabil pentru că o exprimare ca „*къ ЦЮРЦЮКЪ ГРАДЪ*“ (într-un document din 1409 și în altele se găsește și forma „*къ ГЮРГЮКЪ ГРАДЪ*“) ⁷, numele putea fi perceput de un străin ca feminin, sau a fost feminizat de polon, fiindcă avea nevoie de forma feminină pe lângă eventualul substantiv polon „*twierdza*“, „*baszta*“ (cetate): *Dziurdzowa twierdza*.

În versiunea latină a lui B. Walther găsim numai forma feminină: „...XV eiusdem mensis novembris 1593 *Dziurdzowam* ad Danubii ripam sitam igni mandat“ (în 15 ale aceleași luni a fost arsă cetatea Giurgiului,

¹ B. Walther, *Cronica lui Mihai Viteazul*, ediția Dan Simonescu, în „Studii și materiale de istorie medie“ III (1959), p. 65, 77 etc.

² B. Walther, *op. cit.*, p. 69.

³ *Ibidem*, p. 69.

⁴ *Ibidem*, p. 70.

⁵ *Ibidem*, p. 77.

⁶ *Ibidem*, p. 75.

⁷ P. P. Panaitescu, *Documentele Țării Românești*, vol. I, București, 1938; p. 106. Alături de *ГЮРГЮКЪ* și *ЦЮРЦЮКЪ*, în documentele slave, apare și o formă *ГЮРГЮКЪ*: „по имени *ГЮРГЮКЪ*“ (1476). Document de la Basarab II,

așezată pe malul Dunării)¹; „uno milliari a latere *Dziurdzowae*“² (la o milă depărtare de cetatea Giurgiului)³; „sub Stenest villa, uno *Dziurdzowa* milliari ad latus dissita“ (lângă satul Stănești, așezat la o milă depărtare de cetatea Giurgiului)⁴ etc. Se observă că cetatea Giurgiului e un punct de reper important în cronică și numele ei apare regulat în forma slavă. Într-un loc remarcăm că *Dziurdzowa* este perceput de traducător ca nume feminin de localitate, nemaiavând nici o legătură cu funcția veche adjectivală, căci se folosește pe lângă substantivul latin „oppidum“ (cetate) de genul neutru: „ad Danubii ripam e regione *Dziurdzowae oppidi*“ (pe malul Dunării și în dreptul cetății Giurgiului)⁵.

Un alt nume de localitate, folosit în formă slavă, este *Brăila*, care apare sub forma *Brachillowa*: „Aliam civitatem muratam Hersowam unius diei itinere *Brahillowa* dissitam“ (altă cetate întărită, Hîrșova, așezată cale de o zi de Brăila)⁶; *Brachillowam* in soli fertilissimi planitie ad Moldawiae limites prope Danubium“ (Brăila, așezată pe un șes din cele mai mănoase înspre hotarele Moldovei, aproape de Dunăre)⁷ etc. După cum se vede, forma este cea adjectivală în *-ow*, *-owa*, obișnuită în slavă. Forma slavă în versiunea latină este cu atât mai interesantă cu cât forma românească era demult intrată în uz și se folosea chiar de documentele slavo-române: „УТ СЕВЕРИН ДАЖЕ И ДО БРАИЛ“ (de la Severin pînă la Brăila); Cf. P.* P. Panaitescu, *Documentele Țării Românești*, 260 (1465), alături de forma slavă: „ОД ТОИ СЕДСТВО БРАИЛОВСКО“, din acel județ al Brăilei, (1487), *ibidem*, 356.

De asemenea, în textul latin al lui Walther, se întâlnește forma elocventă *Ialownica* (citește Ialownița) în loc de „Ialomîța“: „prope fluvium *Ialownicen*“ (aproape de râul Ialomîța)⁸ sau „a montium et fluminis *Ialownices*...“ (dinspre munți și dinspre râul Ialomîța)⁹ etc. Forma este aidoma celei folosită în documentele slave din Țara Românească: *ИАЛОВНИЦА* (în legătură cu *ИАЛОВЪ*, și *ИАЛОВНИЦА*)¹⁰. De pildă într-un document din 1421 avem „ДО ОУСТІЕ ІАЛОВНИЦИ ПО ДНАРС“ (pînă la gura Ialomîței la Dunăre)¹¹, iar într-un alt document din 1431 putem citi: „СЕЛА ЗОВОУАА ДЛЕЖАНИ НА ІАЛОВНИЦИ И РАЗВАД“ (satele numite Alexani pe Ialomîța și Răzvad)¹². Este sigur că într-o cronică în limba română, un nume ca acesta ar fi apărut sub forma *Ialomîța*, care s-ar fi transmis și textelor în traducere.

Dar cineva s-ar putea întreba, dacă nu cumva numele Ialomîța era întrebuițat încă la sfîrșitul sec. al XVI-lea, în formă slavă în limba vie a poporului. Epoca e prea tîrzie ca să se poată ridica o asemenea problemă.

¹ B. Walther, *op. cit.*, p. 65.

² În *Dziurdzowa* grafia *dż* polonă reprezintă sunetul *ğ*.

³ *Ibidem*, p. 69.

⁴ *Ibidem*, p. 69.

⁵ *Ibidem*, p. 77.

⁶ B. Walther, *op. cit.*, p. 67.

⁷ *Ibidem*, p. 75 Vezi și p. 88.

⁸ *Ibidem*, p. 80.

⁹ *Ibidem*, p. 82.

¹⁰ Fr. Miklosich, *Lexicon paleoslovenico-graeco-latinum*, Viena, 1862—1865, p. 1145.

Al. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, ed. II, Varșovia, 1957, p. 198 și

Fr. Sławski, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, vol. I, Cracovia, 1956, p. 496—497.

¹¹ P. P. Panaitescu, *Documentele Țării Românești*, p. 126.

¹² *Ibidem*, p. 164.

De altfel, în documentele slave se găsește din vreme chiar forma românească populară *Ialomnița*, ca în documentul din 1424, în care se spune „*ѡТ СѢПАТѢА ВЪСѢ БЛАТА, ЕАНКО СѢ НАХОДАТ, ДО СЕТА ІАЛОМНИЦИ ПО ДШНАК*“ (De la Săpatul toate bălțile cîte se află pînă la gura Ialomniții la Dunăre) ¹. De altfel, forma se folosește în alternanță cu cea slavă în tot cursul sec. al XVI-lea și al XVII-lea, în documentele slavo-romîne: „*С НѢНИШОРИ ПО ІАЛОВНИЦѢ*“ (la Nănișori pe Ialomnița), 1513 ²; „*СЕТНЮ ІАЛОВНИЦѢ*“ (gurile Ialomniței), 1539 ³; „*ВОДА ІАЛОМНИЦІ*“ (apa Ialomniței), 1592 ⁴; „*ПО ВОДА ІАЛОМНИЦЕК*“ (pe apa Ialomniței), 1637 ⁵; „*ѡТ СОУДА. ІАЛОВНИЦ*“ (din județul Ialomnița), 1649 ⁶ etc. Deci avem forma slavă (*ІАЛОВНИЦА*), forma românească populară „*Ialomnița*“ (comp. *pivniță* > *pimniță*) și o formă slavă reconstruită după forma românească: *ІАЛОМНИЦЕК*, în documente târzii. În consecință, într-un original romînesc numele acesta de apă ar fi apărut în formă românească și în aceeași formă s-ar fi transmis traducerilor (ca și numele de sate din cronica lui Walther). Socotim că forma slavă „*Ialownica*“ dovedește un original scris în limba slavonă. În textul latin al cronicii se găsesc încă nume cu formă mult schimbată față de cea românească, ca de exemplu *Wistowa* pentru „Șiștov“ și *Orechowam* pentru „Rahova“: „...*Wistowam, deinde Orechowam oppida... in cineris redigit*“ (cetățile Șiștovul, apoi Rahova le-a prefăcut în cenușă) ⁷. „*Orechowa*“ este forma slavă pentru forma românească, care se cristalizase în „*Rahova*“.

Versiunea latină a lui Walther conține multe toponimice, care prin formă, ortografie, concepții de interpretare și transcriere denotă că s-a pornit inițial de la un original slavon, dar unele dintre ele se apropie de formele romînești, existente în limba vie, și de aceea nu insistăm asupra lor, înșirînd numai o parte din ele: *Bialogrodum* (Cetatea Albă) ⁸, *Vrosczuk* (Rușiuc) ⁹, *Czirwona Woda* (Cerwena Voda) ¹⁰, *Nieznowiecz, Naslu* și *Neznov* (Neajlov) ¹¹, *Craiowa, Crailowa* (Craiova) ¹², *Bdin, Diu* (Vidin) ¹³, *Iagaresta* (Văcărești, satul) ¹⁴, *Phlocz* (Floci) ¹⁵, *Dembowice* (Dîmbovița) ¹⁶, *Obloczicza* (Oblucița) ¹⁷, *Giergicz* (Gherghița) ¹⁸, *Cladow* (Cladova) ¹⁹ etc. Formele „*Giergicz*“ și „*Cladow*“ sînt probabil reconstrucții ale traducătorului după un genitiv cu prepoziție în care diacul romîn a folosit nominativul, cum des

¹ *Ibidem*, p. 140.

² *Documentele privind istoria Romîniei. B. Tara Romînească*, vol. I, București, 1951, p. 264 (facsimil).

³ Arhivele Statului București, S.I. nr. 464.

⁴ *Documentele privind istoria Romîniei*, B. VI, p. 418.

⁵ Document de la Matei Basarab (1637).

⁶ Document de la Matei Basarab (1649).

⁷ B. Walther, *op. cit.*, p. 73.

⁸ *Ibidem*, p. 87.

⁹ *Ibidem*, p. 67, 69, 70, 76 etc.

¹⁰ *Ibidem*, p. 73. În traducerile romînești se identifică greșit cu Cernavoda, căci e vorba de o localitate din Bulgaria, ceea ce reiese și din context.

¹¹ *Ibidem*, p. 77, 79, 84.

¹² *Ibidem*, p. 61 etc.

¹³ *Ibidem*, p. 69, 76 etc.

¹⁴ *Ibidem*, p. 79.

¹⁵ *Ibidem*, p. 67.

¹⁶ *Ibidem*, p. 80.

¹⁷ *Ibidem*, p. 73.

¹⁸ *Ibidem*, p. 89.

¹⁹ *Ibidem*, p. 92.

se întâmplă în documente: „С КЛАДОВА“ sau „ДО ГЕРГНИЦА“) etc. A redus deci presupusul genitiv slav la un nominativ sui generis.

Interesant este numele localității Călugăreni, unde s-a dat bătălia din 1595, transcris *Kaluierim*¹. Corupția a rezultat din lectura greșită a lui *r* (g) ca *ı* (и), *u* însă din transcriere este exact și nu trebuie interpretat ca *v* din paleografia latină pentru a transcrie *Kalvierim*². Pentru *v* (afară de rare excepții) textul are la numele proprii grafia polonă *w*, grafia polonă fiind evidentă și în *cz* (ć): Phlocz, sau în *dź* (ǰ): *Dziurdżowa*. Există și grafia germană introdusă de Walther: *cz* (t) în *Giergicz*.

Așadar, numele de tradiție slavă sînt frecvente și trădează un text slav de la care s-a plecat în traducere.

Se mai poate ridica însă o altă problemă și anume dacă traducătorii cronicii lui Mihai Viteazul n-au consultat cumva, cînd au tradus, cancelaria domnească în privința numelor de localități, mai puțin cunoscute, iar diecii cancelariei le-au dat lămuriri, pomenind localitățile cu numele lor mai vechi slave. În cazul acesta, toponimicele în formă slavă s-ar datora nu unui original slav al cronicii, ci intervențiilor în discuție, la un text care în fond a fost scris romînește, așa cum afirmă Baltazar Walther.

Lucrul acesta ar fi foarte posibil, dar din analiza textului reiese că traducătorii n-au consultat cancelaria. Ei au primit un text oficial (probabil fiecare solie cîte un exemplar), text supravegheat de cancelarie³ și aprobat de domnitor. Ulterior, soliile au făcut traducerea: un polon din slavă, fiindcă îi era mai ușor, iar din polonă Baltazar Walther, fiindcă cunoștea limba polonă. Baltazar Walther chiar spune că la cronica oficială a adăugat știri în plus, adunate „nu atît de la romîni, cît de la alți oșteni distinși și vrednici de crezare“⁴. Deci n-a consultat diecii cancelariei.

Dacă ar fi consultat cancelaria, nu s-ar fi strecurat în textele traduse erori elocvente. Cînd se ia de exemplu „cetatea lui Negru Vodă“ drept cetatea Apei Negre („Negrawoda“) și se dă și explicația că în latină i s-ar spune „Nigra Aqua“, aceasta însemnează că traducătorul n-a consultat pe nimeni dintre oamenii cancelariei lui Mihai Viteazul, a făcut traducerea poate mai tîrziu, departe de curte și a încercat și considerații filologice, pe baza textului oficial, spunînd: „in montium quasi fauces, ubi munitae olim arcis *Negrawoda*, latine *Nigra aqua dictae*, et a *Turcis* olim demolitae apparent rudera, se recipit“ (se retrage, în cheile munților, unde se zăresc urmele cetății de odinioară „Negrawoda“, cum i s-ar spune pe latinește Apa Neagră, dărîmată pe urmă de Turci). Desigur, dacă traducătorul întreba pe oamenii de la curte, ar fi aflat cine a fost acest Negru Vodă și i s-ar fi spus că e un voievod, nu o „apă neagră“. Trebuie să încercăm, în continuare, a aduce lumini și pe altă cale în privința originalului slavon.

Dacă cronica lui Mihai Viteazul a fost scrisă în limba slavă, atunci urme în acest sens trebuie să se găsească și în compilațiile de cronici din sec al XVII-lea, în care această cronică a fost integrată. S-au păstrat mai

¹ A. Papiu Ilarianu, *Tezaur de monumente istorice*, I, p. 27 și 30.

² Dan Simonescu, *op. cit.*, p. 77 și 80.

³ Teodosie Rudeanu a fost probabil supraveghetorul, dar nu autorul cronicii, care s-a întocmit de dieci, pe baza actelor oficiale, așa cum spuneam mai sus.

⁴ B. Walther, *op. cit.*, p. 59: „non tam Wallachorum, quam aliorum egregiorum militum fide dignis“.

multe manuscrise, publicate în diferite rînduri, în care cronică lui Mihai Viteazul se găsește înglobată ¹.

Partea aceasta de cronici, referitoare la domnia lui Mihai Viteazul, nu este o operă tîrzie compusă pe baza unor vechi anale, ci reprezintă chiar copii ale unei cronici vechi, lucru care reiese limpede din amănunțimea și precizia datelor. Se dau zile de lună și săptămîină, care corespund întocmai. De exemplu, la luptele lui Mihai Viteazul cu Andrei Batori din 1599, letopisețul zis cantacuzinesc precizează că străjile s-au întîlnit la „octombrie 17 dni, miercuri”, iar în altă parte se spune că oștile s-au lovit „la octombrie 18 dni, joi” ². Controlate, datele se dovedesc riguros exacte. De altfel, în compilațiile de cronici de mai tîrziu, domnia lui Mihai Viteazul este notată cu un titlu elocvent: „De aicea se începe istoria lui Mihai Vodă sin Pătrașco Vodă...”, ceea ce denotă că se trece la copierea unui letopiseț al lui Mihai Vodă.

Copiile diverse nu sînt în realitate o multiplicare a unui original românesc, ci multiplicări ale unor traduceri de pe un original slavon, ceea ce ridică, negreșit, și o problemă de ediție critică. Acest lucru se vede, în primul rînd, din comparația redacțiilor și modul de relatare al aceluiași fapte.

Pentru exemplificare dăm cîteva comparații în paralelă.

La un atac asupra Brăilei se spune în copii diverse:

„Și acolo tocmind oștile, începură a o bate cetatea tare și o sparseră pînă în pămînt...” ³.

„De acolo să duseră cu oștile la cetatea Brăilii și începură a o bate cu tunurile și o sfărîmară pînă în temelie” ⁴.

Pentru lupta de la Călugăreni din 13 august 1595 se precizează în copii păstrate în compilații:

„Și fu război mare, la august 13 deni, de dimineața pînă în seară; și mult sînge să vîrsă, cît și apa era amestecată cu sînge” ⁵.

„Și pripî de să loviră cu Turcii de față, la august 13, de dimineața pînă seara și mulți sînge se vîrsă, cît și apa să ruisă de sînge” ⁶.

La asediul cetății din Tîrgoviște (în care se închiseseră Turcii) de către oștile țării, în 1596, copiile sînt din nou elocvente:

„...veniră de ocoliră cetatea din Tîrgoviște și îndată fu aprinsă ...” ⁷.

„Și începură a o bate din toate părțile și o aprinsără” ⁸.

¹ Cronică lui Mihai Viteazul se găsește în următoarele ediții de letopisețe: *Istoria domnilor Țării Românești*, în „Magazinul istoric pentru Dacia”, I (1845), p. 224—239; *Istoria Țării Românești* (Letopisețul Cantacuzinesc), în „Magazin istoric pentru Dacia”, IV (1847), p. 277 și urm.; Stoica Nicolaescu, *Letopisețul Țării Românești*, în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie”, XI (1910), partea I, p. 125—136; *Istoria Țării Românești*, 1290—1690 (Letopisețul Cantacuzinesc), ediție critică de C. Grecescu și Dan Simonescu, București, 1960, p. 54—63.

² *Istoria Țării Românești*, ediția C. Grecescu și Dan Simonescu, p. 74₁ și 74₉.

³ *Istoria Țării Românești*, ediția C. Grecescu și Dan Simonescu, p. 58_{13—15}.

⁴ *Ibidem*, 58₃₉.

⁵ Stoica Nicolaescu, *Letopisețul Țării Românești*, în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie”, XI (1910), partea I, p. 128. *Istoria Țării Românești*, ediția C. Grecescu și Dan Simonescu, 61_{7—8}.

⁶ „Magazin istoric pentru Dacia”, IV (1847), p. 282. *Istoria Țării Românești*, ediția C. Grecescu, 61₃₂.

⁷ *Istoria Țării Românești* ed. C. Grecescu și Dan Simonescu; 62₁₆.

⁸ *Ibidem*, 62_{49—50}.

Acest fel de relații, în mare măsură apropiate, dar cu unii termeni schimbați, nu provin din dorința copiștilor de a contribui cu o redactare nouă (n-aveau această ambiție), ci din traducerea veche, independentă, a unui sau unor texte în copie slavă, cu termeni posibili de traducere diferită. Acești termeni puteau fi uneori dificil de tradus. Așa se explică identitățile și diferențele textelor de mai sus. De pildă, expresiile „a sparge pînă în pămînt” și „a sfărîma pînă în temelie” au rezultat din traducerea variată a unui, să zicem, *рѣкати до земля*, în schimb „cît și apa era amestecată cu sînge” sau „cît și apa să rușisă de sînge” pornesc de la un verb v.sl. ca *чрѣвити се*, care (în legătură cu *крѣвь* („sînge”), înseamnă „a se roși” (ca sîngele) și deci traducerea diversă „a amesteca cu sînge” și „a se ruși de sînge” își are originea în expresia slavonă însăși. De asemenea, dubletul „ocoliră cetatea” alături de „începură a o bate din toate părțile” își are explicația în verbul v.sl. *околити* care a putut da atât sensul de „a ocoli”, „a înconjura”, „a întări” (o cetate), cît și pe cel de „a asedia”, „a bate o cetate din toate părțile”, în contaminare de sens cu *оѡсѣдати* și *оѡсѣсти* „a asedia”. *Околити* are sensul de „cetate”¹.

Exemplele cu variație de traducere a unui original slavon al cronicii de curte a lui Mihai Viteazul s-ar putea înmulți. Ne oprim la cele date mai sus. Observăm, în schimb, că textele cronicii lui Mihai Viteazul sînt pline de calcuri și traduceri ad litteram care se depărtează de spiritul limbii romîne (chiar pentru epoca veche) și trădează prezența, la bază, a unui original slavon. Foarte des întîlnim „a ocoli” (o cetate) pentru „a bate”, apoi „a sparge” o cetate (alte redacții în același loc au „a strica”) pentru „a sfărîma”, „a distruge”. La fel, foarte des se întîlnește în cronică „a tăia” oșteni sau armate („tăiară turci mulți”²) în loc de „a nimici”, „a ucide”, pornind probabil de la v.sl. *посѣкати*, care are sensul de „a tăia” dar și pe acela de „a toca”, „a măcelări”, „a ucide”.

Traducere „fidelă” se observă și în alte situații. De exemplu, în legătură cu lupta de la Călugăreni, cînd Sinan Pașa ajunge la Dunăre, se notează: „Deci ei, dacă veniră la Rușciuk, făcură pod peste Dunăre, în *potriva* Giurgiului”³. Ideea este de „în dreptul”, „în fața”, dar traducătorul a rămas fidel expresiei slave *на противѣ* sau „*противѣ*” „în fața”, „în dreptul”, termenul avînd însă și sensul de „în contra”, „împotriva” (unei cetăți, unui dușman).

Pe de altă parte, unii termeni din textul slavon au pus în încurcătură pe traducători. Astfel, în hărțuierile tătarilor la Timișoara, în 1597, împotriva lui Sigismund Batori, se spune: „Iar Batîr, dacă văzu ca *n-are răzbun* de tătari, el lasă străji să păzească cetatea și purcese asupra tatarilor...” (64₁₂)⁴. Sensul lui „n-are răzbun” este „n-are pace”, „n-are liniște”. De la ce termen slav se pleacă e greu de spus, dar alte redacții au „n-are război” (64₄₂), „n-are izbîndă” (64₄₂), ceea ce dovedește că nu e vorba de copierea unui original romînesc, ci de neînțelegerea exactă a textului slavon.

¹ Cf. Fr. Miklosiĉ, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, Viena, 1862—1865, p. 498.

² *Istoria Țării Romînești*, ediția C. Grecescu și Dan Simonescu, 59₁₇; vezi încă 57₁₃: fără veste-i lovi, de i-au tăiat (zdrobit) și i-au gonit pînă i-au trecut Dunărea”.

³ Stoica Nicolaescu, *op. cit.*, p. 128. *Istoria Țării Romînești*, ediția C. Grecescu și Dan Simonescu, 60₃₄.

⁴ Paginile și rîndurile din paranteză trimit de aci înainte la *Istoria Țării Romînești*, ediția C. Grecescu și Dan Simonescu, București, 1960.

De asemenea, **воиникъ** este transpus cînd prin „voinic“ (65₁₅), cînd prin „om de oaste“ (65), fiindcă termenul derivă din **воина** „luptă“, „război“ și are în slavă înțelesul de „luptător“, „om de oaste“, („voinic“ din limba romînă înseamnă la origine tocmai „luptător“, „om de luptă“). Deci a rezultat o traducere deosebită a cuvîntului slavon.

Un exemplu elocvent de dublă traducere din slavonă în cronica lui Mihai Viteazul ni-l oferă relatarea închiderii lui Aron vodă de către Sigismund Batori în 1595, în cetatea de la Vinț din Transilvania. Într-unul din textele cronicii se spune: „... trimise Batîr Jicmon de-l legă cu doamnă-sa și-i luară toată averea, scoțîndu-l din țară cu mare rușine, băgîndu-l în temnița *Vinților*...“ (59₁₈—60₁). Alte redacții au „în temnița *vinovaților*“ (60₂₀) sau „ca pe un vinovat“ (60₂₀). Aceste variante nu sînt simple scăpări datorite copiștilor. Ele pleacă de la o formă slavonă care putea da naștere la confuzii. Forma aceasta a fost **винцовъ** (**винцовъ градъ**), care în prima traducere și-a păstrat caracterul de nume propriu, dar neavînd alături probabil designatul substantival **градъ** a fost percepută nu ca formă (primordial adjectivală) la singular (**винцовъ градъ**), ci ca genitiv plural substantival (**винцовъ**) și de aceea a fost tradus cu „în temnița Vinților“ și nu „Vințului“. În schimb, în celelalte cazuri termenul a fost pus în legătură cu **вина** „vină“ și derivatele lui, ajungîndu-se la „temnița vinovaților“ și la „ca pe un vinovat“. Urmele slavone nu s-au epuizat, dar considerăm că ne putem opri aci.

Prin argumentele de mai sus, am încercat să dovedim că cronica de curte a lui Mihai Viteazul a fost concepută și scrisă în limba slavonă. În această versiune a intrat în mîna soliei polone (în frunte cu Andrei Taranowski) în 1597. Solia a făcut o traducere polonă, care a servit de bază traducerii în latinește, efectuată și publicată de Baltazar Walther în 1599 la Görlitz.

În această versiune slavonă, cronica a circulat probabil în țară multă vreme, de pe ea făcîndu-se traduceri variate, care au intrat în compilațiile de cronici muntene din a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Această concluzie corespunde și cu fazele de dezvoltare ale istoriografiei romînești, indicate în prima parte a lucrării de față.

К ВОПРОСУ ОБ ОРИГИНАЛЕ ХРОНИКИ ВРЕМЕН МИХАИЛА ХРАБРОГО

(Резюме)

Автор настоящей статьи считает, что оригинальный текст хроники времен Михаила Храброго (1593—1601) был написан не на румынском, а на книжнославянском языке и в доказательство проводит следующие аргументы:

1. В вышеуказанную эпоху (конец XVI в.) дворцовые хроники носили дипломатический характер и писались на книжнославянском языке — языке дипломатии, канцелярии румынских государств.

2. В 1597 году польская миссия во главе с Андреем Тарановским имела возможность переводить не с румынского, а с книжнославянского языка на польский, так как у нее имелись переводчики этого языка.

3. В латинском переводе с польского языка, автором которого является Балтазар Вальтер (1599 г.), в местных именах сохранились следы форм, присущих славянским языкам: *Джурдзова* для Джурджу, *Яловница* вместо Яломицы, *Брахиллова* для Брэилы и т. д.

4. В тексте хроники времен Михаила Храброго, сохраненного в компиляциях летописей XVII в., имеются следы книжнославянских оборотов, которые не соответствуют характеру румынского языка. Произошел также и ряд путаниц. Так, например, «город Винц» в Трансильвании на книжнославянском языке назывался, по всей вероятности, «Винцов [град]», что было понято как существительное в родительном падеже множественного числа, вместо субстантивированного прилагательного в именительном падеже единственного числа; в одном случае «тюрьма города Винц» было передано на румынском языке «тюрьма Винцов», а в других случаях получилось «тюрьма виновных», поскольку слово «Винцов» было связано со словом «вина».

Из вышеуказанного следует, что подобные путаницы могли быть вызваны различным толкованием данного местного имени из книжнославянского текста.

AUTOUR DE L'ORIGINAL DE LA CHRONIQUE DE MICHEL LE BRAVE

(Résumé)

L'auteur considère que l'original de la chronique de Mihai Viteazul (Michel le Brave) n'a pas été rédigé en roumain mais en slavon.

En confirmation de sa thèse, il apporte les arguments suivants:

1° A cette époque (fin du XVIème s.) les chroniques de Cour avaient un caractère diplomatique et étaient rédigées en slavon, langue diplomatique de la chancellerie des Principautés Roumaines.

2° La délégation polonaise, venue dans les Principautés en 1597 et ayant à sa tête Jędrzej Taranowski, a pu faire une traduction de cette chronique du slavon en polonais et non du roumain, langue pour laquelle elle n'avait pas d'interprètes tandis qu'elle en avait pour le slavon.

3° Dans la version latine de Baltazar Walther (1599) réalisée d'après la traduction polonaise, la forme slave a été conservée pour les noms topiques: Dżurdżowa pour Giurgiu, Ialownica pour Ialomitza, Brahillowa pour Brăila, etc.

4° Dans les compilations des chroniques du XVIIème s., le texte de la chronique de Mihai Viteazul (Michel le Brave) garde des traces de la construction de la phrase telle qu'elle existe en slavon, construction qui contrevient à l'esprit de la langue roumaine. Des confusions se sont également produites. Par exemple, „la cité Vinț“ de Transylvanie a très probablement

eu dans la version slavonne la forme de **ВИНЦОРЪ (ГРЪДЪ)**, prise pour un substantif au génitif pluriel, au lieu d'un adjectif devenu substantif au nominatif singulier, puisqu'il a été traduit en roumain par „la geôle des Vinți“ au lieu de „la geôle du Vinț“, tandis que dans d'autres rédactions on est arrivé à „la geôle des coupables“, le terme **ВИНЦОРЪ** étant mis en liaison avec le v.sl. **ВИНА** ayant le sens de „faute“. Il est clair que de pareilles confusions n'ont pu prendre naissance que par les différentes interprétations données au nom topique dans sa forme slave.

STADIUL ACTUAL AL CERCETĂRILOR ÎN DOMENIUL RAPORTURILOR LINGVISTICE DINTRE BALTO-SLAVĂ ȘI GERMANICĂ

ARITON VRACIU

În cadrul familiei indo-europene limbile slave prezintă cele mai multe afinități cu grupul baltic, fapt care îndreptățește presupunerea despre existența unei perioade de comunitate lingvistică balto-slavă¹. La rîndul ei, balto-slava are numeroase elemente comune în fonetică, morfologie, derivare și vocabular cu germanica, toharica, indo-iraniana și hitita². Discutînd problema raporturilor dintre balto-slavă, germanică și indo-iraniană, V. Gheorghiev scrie: „Între diversele grupuri lingvistice indo-europene bine studiate se observă grade diferite de apropiere genetică. Această apropiere se manifestă mai intim în comunitatea indo-iraniană. Locul al doilea îl ocupă înrudirea dintre baltică și slavă, pe locul trei stă legătura dintre limbile balto-slave și germanice, locul patru îl ocupă apropierea dintre italică și celtică, precum și cea dintre balto-slavă și indo-iraniană. Numai după acestea urmează comunitatea dintre germanică și venetă, balto-slavă și albaneză, greacă, armeană și indo-iraniană etc.”³.

Într-adevăr concordanțele dintre balto-slavă și germanică sînt mai mari și mai numeroase decît cele dintre balto-slavă și indo-iraniană. Tocmai de aceea, în prima perioadă a dezvoltării studiilor comparative-istorice în domeniul limbilor indo-europene (1816—1870), majoritatea învățaților împărtășeau ideea cu privire la existența unei comunități lingvistice între

¹ Dintre numeroasele studii consacrate acestei probleme, vezi cercetarea recentă a acad. V. Gheorghiev, *Исследования по сравнительно-историческому языкознанию. Родственные отношения индоевропейских языков*, Moscova, 1958, p. 218—224.

² În privința raporturilor dintre balto-slavă, germanică și indo-iraniană, vezi V. Gheorghiev, *op. cit.*, p. 225—238. Idem, *Балто-славянский, германский и индо-иранский*, „Славянская филология“, vol. I, Editura Academiei de Științe a U.R.S.S., Moscova, 1958, p. 7—26. În legătură cu relațiile lingvistice dintre balto-slavă și toharică, vezi V. Gheorghiev, *Балто-славянский и тохарский языки*, „Вопросы языкознания“, 1958, nr. 6, p. 3—20. Pentru relațiile hitito-slave, vezi T. Milewski, *Paralele hetyczko-slowiańskie w ewolucji kategorii rodzajów*, „Rocznik slawistyczny“, Kraków, 1948, vol. XVI, partea I-a, p. 14—24; V. Machek, *Hittito-slavica*, „Archiv Orientalní“, Praha, 1949, XVII, 2, p. 131—141; A. V. Desnițkaia, *О хеттском языке* (studiu introductiv la ediția în limba rusă a cărții lui J. Friedrich, *Hethitisches Elementarbuch*), Moscova, 1952, p. 36; V. V. Ivanov, *О значении хеттского языка для сравнительно-исторического исследования славянских языков*, „Вопросы славянского языкознания“, fasc. 2, Moscova, 1957, p. 3—28.

³ V. Gheorghiev, *Исследования ...*, p. 238. Idem, *Балто-славянский...*, p. 25—26.

balto-slavă și germanică. Acest punct de vedere a fost susținut de K. Zeuss, J. Grimm, A. Schleicher, E. Lottner, G. Curtius, A. Fick și R. Hassencamp. Dimpotrivă, F. Bopp, H. Kuhn și A. Pott, invocînd ca argument principal tratamentul guturalelor, admit că balto-slava ar avea mai multe trăsături comune cu indo-iraniana ¹.

Cu tot numărul impresionant de studii publicate de la 1816 încoace, nu s-a ajuns încă, în această problemă, la un acord definitiv, lupta dintre cele două concepții continuîndu-se și în zilele noastre. Astfel, A. Meillet, A. Vaillant, H. Hirt și H. Arntz aduc probe în favoarea contactului mai strîns dintre balto-slavă și indo-iraniană, în timp ce E. Fraenkel, și, îndeosebi, V. Gheorghiev, E. Gheorghiev, T. Lehr-Splawiński și W. Porzig demonstrează justetea tezei contrarii ².

Trebuie să recunoaștem că argumentele pe care se sprijină adepții acestui punct de vedere constituie un indiciu sigur al înrudirii mai apropiate dintre balto-slavă și germanică.

Este adevărat că în *sistemul fonetic* convergențele dintre balto-slavă și germanică sînt, ca și în cazul limbilor italo-celtice ³, extrem de puține. V. Gheorghiev citează doar o singură particularitate, și anume existența în limbile balto-slave și germanice a grupului *rⁿ + consoană*, pe cînd în celelalte limbi indo-europene găsim grupul *rⁿ + consoană*. Cu toate acestea autorul consideră că fenomenul pomenit pledează în favoarea comunității dintre balto-slavă și germanică ⁴.

Spre deosebire de fonetică, morfologia, derivarea și mai cu seamă lexicul balto-slav și germanic se caracterizează prin numeroase elemente comune, adeseori specifice exclusiv acestor ramuri indo-europene.

În ceea ce privește *morfologia*, acad. V. Gheorghiev relevă următoarele corespondențe:

1. Forme cazuale cu morfemul *-m-*, spre deosebire de celelalte limbi indo-europene, care au *-bh-* sau reflexe ale acestuia; cf. dat. pl.: v. sl. *вѣко-мъ*,

¹ Cf. V. Gheorghiev, *Исследования...*, p. 225, *Балто-славянский*, p. 15.

² În legătură cu aceasta, vezi A. Meillet, *Études sur l'étymologie et le vocabulaire des vieux slave*, Paris, I-II, 1902—1905. Id., *Le vocabulaire slave et iranien*, „Revue des études slaves”, VI, 1926. A. Meillet et A. Vaillant, *Le slave commun*, ed. a II-a, Paris, 1934. H. Hirt, *Die Indogermanen, ihre Verbreitung, ihre Urheimat, und ihre Kultur*, Strassburg, 1905—1907. Id., *Indogermanische Grammatik*, Heidelberg, I, 1927. H. Arntz, *Sprachliche Beziehungen zwischen Arisch und Baltoslawisch*, Heidelberg, 1933. V. Gheorghiev, *Индоевропейскителугурали*, Sofia, 1932. Id., *Исследования...*, p. 218—238. Id., *Балто-славянский...*, p. 7—26. E. Gheorghiev, *Балто-славянско-германското езиково родство*, Sofia, 1941. T. Lehr Splawiński, *O pochodzeniu i fraojszyznie slowian*, Poznań, 1946. Id., *Новая попытка освещения проблемы происхождения славян*, «Вопросы языкознания», 1955, nr. 1, p. 152—161. E. Fraenkel, *Die baltischen Sprachen. Ihre Beziehungen zu einander und zu den indogermanischen Schwesteridiomen als Einfuhrung in die baltische Sprachwissenschaft*, Heidelberg, 1950. Pentru bibliografia mai veche, vezi V. Gheorghiev, *Исследования...* și *Балто-славянский...* O poziție de mijloc ocupă în problema raporturilor lingvistice dintre balto-slavă, germanică și indo-iraniană J. Schmidt (*Die Verwandtschaftsverhältnisse der indogermanischen Sprachen*, Weimar, 1872) și A. Leskien (*Die Declination im Slavisch-Litauischen und Germanischen*, Leipzig, 1876).

³ În privința foneticii italo-celtice, vezi A. Meillet, *Esquisse d'une histoire de la langue latine*, Paris, 1928, p. 18. I. M. Tronski, *Очерки из истории латинского языка*, Editura Academiei de Științe a U.R.S.S., Moscova-Leningrad, 1953, p. 45. V. Gheorghiev, *Исследования...*, p. 222—223. Id., *Балто-славянский...*, p. 12.

⁴ Vezi *Исследования...*, p. 234. *Балто-славянский...*, p. 21—22.

lit. *vilka-ms*¹ (v. lit. *vilka-mus*), got. *wulfa-m*, alături de scr. *víke-bhyah*. Aici trebuie să mai adăugăm: av. *bāzu-byō* „mâinilor”, lat. *légibus* și v. irl. *muirib* „mărilor”.

2. Declinarea participiilor feminine; cf. nom. sg.: v. sl. *вержунн*, lit. *áuganti*, got. *frijōndi*; ac. sg.: v. sl. *вержунж*, lit. *áugančia*, got. *frijōndja*. În balto-slavă și germanică avem i.-e.*-i: *iəm*, în veche indiană -i: -*im*, iar în greacă — *iā*: *iəm*.

3. Desinența nom.-ac. pl. la substantivele neutre în slavă și germanică este -a provenit din i.-e.*-ā²; cf. v. sl. *нѣ, слова, имена*, got. *wa-úrda, triwa, kunja*, în timp ce -ă din greacă și latină se trage din i.-e.*-a.

4. Limbile balto-slave și germanice au la cazurile oblice ale pronumelor o singură formă pentru toate genurile; cf. dat. pl. *тѣмъ* = lit. *tiems* = got. *iaim*.

5. Caracteristice sînt și inovațiile produse în domeniul categoriei numeralelor:

a) apariția unor formații de tipul: v. sl. *три десѣти*, lit. *trīsdešimt*, got. *þreis tigjus*, spre deosebire de lat. *triginta* și gr. *τριάκοντα*.

b) numeralul „o mie”: v. sl. *тысяца*, v. prus. *tūsintons*, lit. *tūkstantis*, let. *tūkstotis*, got. *þūsundi*, ahd. *dūsunt*, față de scr. *sahāsvam* av. *hazanrəm*, v. iran. *hazahra*, pers. *hazar*, os. *aerzae*, gr. (dor.) *χίλια*, lesb. *χέλιοι*, at. *χίλια*, toh. A *wälts*, B *yaltse*.

6. Verbelor care au în veche slavă terminația -нѣти le corespund în gotică verbe în -nan; cf. v. sl. *оу-жаснѣти* și *оу-жасити*, got. *us-geisnan* și *us-gaisjan*. Acad. V. Gheorghiev menționează că în lituaniană sufixul nazal s-a transformat în infix. De aceea, formele din veche slavă și gotică au ca echivalent în lituaniană *fabundū* și *fabūdinu*.

7. Verbele cauzative terminate în -ejo apar în balto-slavă și germanică cu sufixul -i, pe cînd celelalte limbi indo-europene posedă numai desinența -ei (*ō*). Cf. v. sl. *просѣти, прошиж*, lit. *prašyti, prašau, prašo* got. -nasja, dar scr. *bodhāyati*, gr. *φορέω*, lat. *doceo* etc.

Referindu-se la trăsăturile comune limbilor balto-slave și germanice în domeniul morfologiei, V. Gheorghiev insistă mai ales asupra semnificației morfemului -m-. În legătură cu aceasta autorul spune: „De împrumut aici nu poate fi vorba; asemenea elemente comune au putut să apară numai dintr-o mai veche comunitate lingvistică. Acest argument, în esență departe de a fi unicul, are cu mult mai mare greutate decît toate probele, aduse

¹ Acad. V. Gheorghiev nu indică intonația acestui cuvînt lituanian. Noi o notăm după *Dicționarul limbii lituaniene contemporane (Dabartinės lietuvių kalbos žodynas)*, Vilnius, 1954. Autorii acestui dicționar adoptă sistemul de clasificare a intonațiilor stabilit de K. Buga și J. Jablonskis.

² În limbile baltice genul neutru a dispărut. Urme ale neutruului s-au păstrat în vechea prusiană. În legătură cu această categorie, vezi J. Endzelin, *Baltu-valodu skaņas un formas*, Riga, 1948, p. 113. Id., *Latviešu valodas gramatika*, Riga, 1951 p. 395. J. Otrębski, *Gramatyka języka litewskiego*, vol. III, *Nauka o formach*, Warszawa, 1956, p. 3—4. *Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika*, vol. I, Editura Academiei de Științe a R. S. S. Letone, Riga, 1959, p. 378—379. La nom.-ac. pl. neutru substantivele cu tema în -a- au în limba veche prusiană două tipuri de terminații: *o* și *u* (după *k*) < -ā. Astfel, în *Dicționarul de la Ebbing* găsim *o: wardo* corespunde v. sl. *врата*, iar în *Catehismul nr. 3* — *u: malnijkiku* „copilași”. Cf. J. Endzelin, *Baltu valodu skaņas un formas*, p. 117.

în favoarea concepției despre înrudirea dintre balto-slavă și indo-iraniană, deoarece în privința tuturor trăsăturilor asemănătoare dintre balto-slavă și indo-iraniană se poate admite un contact ulterior, adică împrumutul sau influența, pe cînd o atare explicație este exclusă la formele cazuale în *-m-*¹.

Dacă, în general, putem fi de acord cu această afirmație, deși mai avem unele rezerve, căci nu există dovezi sigure care să vină în sprijinul tezei formulate mai sus, nu tot același lucru se poate spune în privința pronumelui v. sl. *тѣмъ* = lit. *tiems* = got. **kaim*, citat de V. Gheorghiev după lucrarea lui E. Fraenkel, *Die baltischen Sprachen*, p. 83. Nu este adevărat că în lituaniană am avea la cazurile oblice ale pluralului pronumelor o formă unică pentru toate genurile. De ex., pronumele demonstrativ *tās, tã*, inclus în sistemul de corespondențe, face la dat. pl. masc. *tiems*, iar la fem. *toms*²; la fel *šis*, și are pentru masc. pl. dat. forma *šiems*, iar pentru feminin *šioms*³. În letonă *tas, ta* face la dat. pl.: *tiem* (masc.) și *tams* (fem.), iar *šis, ši* — *šiem* (masc.), *sim* sau *šām* (fem.)⁴.

Trebuie însă observat că, chiar dacă eliminăm din rîndul concordanțelor stabilite pentru balto-slave și germanice acest detaliu morfologic, rămîne, totuși, un număr apreciabil de elemente specifice exclusiv celor trei grupuri indo-europene. Ele sînt și mai frapante, dacă avem în vedere că pentru balto-slavă și indo-iraniană n-au fost descoperite concordanțe de acest gen.

Concludente sînt, după părerea lui V. Gheorghiev, și analogiile existente în derivarea balto-slavă și germanică. Aici a fost relevată asemănarea unor sufixe, ca *-snā, -sni* folosit mai, cu seamă la derivarea substantivelor abstracte: v. sl. *пѣснь*, got. *fulh-sni, хруптеу*; sufixul vechi slav *-ство* corespunde sufixului *-stw* din gotică; cf. v. sl. *кѣство* și got. *wairstw*; sufixul *-тка* din slavă are ca echivalent în gotică — **kwo*.

După cum vedem, convergența sufixelor pomenite caracterizează, cu mici excepții, numai slava și germanica, ramura baltică rămînînd izolată. De aceea, noi sîntem înclinați a crede că faptele citate privitoare la formarea cuvintelor nu pot fi utilizate în sprijinul concepției despre înrudirea mai apropiată dintre balto-slavă și germanică.

În schimb, *lexicul* acestor limbi abundă în elemente comune⁵. În lucrarea lui E. Gheorghiev, *Înrudirea lingvistică dintre balto-slavă și germanică* sînt enumerați aproximativ 100 de termeni specifici grupului balto-slav și germanic. Dintre aceștia cităm: **aldh* - „albie, luntre, barcă”: v. sl. *ал(ъ)ди (и), ладн(и)*, lit. *aldijà, eldijà* „luntre, barcă”, norv. *olda* „albie”; **dhraugho-s* „tovarăș”: r. друг, lit. *draugas* „prieten”, v. scand. *draugr* „bărbat”; **esen - , *osen -* „seceriș, vară, toamnă”: r. осень, v. prus. *assanis* „toamnă”, germ. *Ernte* „seceriș”; **gub(h)à, *gub(h)à*. broască rîioasă”: v. sl. *жаба*, v. prus. *gabawo*, germ. *Quappe*; **fuksti-s* „pumn”: r. пясть „metacarp”, germ. *Faust* „pumn”; **s(w)ol-wi* „privi-

¹ *Исследования...*, p. 230.

² Cf. J. Otrębski, *op. cit.*, p. 149.

³ Vezi J. Otrębski, *op. cit.*, p. 150.

⁴ Cf. Endzelin, *Baltu valodu skapas un formas*, p. 168. Id., *Latviešu valodas gramatika*, p. 522 și urm. *Musdienu latviešu literatūras valodas gramatika*, p. 514 și urm.

⁵ Cf. V. Gheorghiev, *Исследования...*, p. 234. *Балто-славянский...*, p. 21.

⁶ Vezi V. Gheorghiev, *Исследования...*, p. 235—237. *Балто-славянский...*, p. 23—52

ghetoare, rîndunică, „lăstun“: r. соловей „privighetoare“, germ. *Schwalbe* „rîndunică“; * *wokso-s* „ceară“: lit. *vāškas*, v. sl. *воскъ*, germ. *Wachs*¹.

Cît de mare este asemănarea dintre vocabularul balto-slav și germanic, reiese și din următoarele, după cum precizează acad. V. Gheorghiev: „Corespondențele lexicale din balto-slavă și germanică nu numai că sînt numeroase, nu numai că adeseori sînt pe de-a-ntregul exacte în ceea ce privește fonetica, morfologia și derivarea, dar arată în mod clar comunitatea de viață și cultură a balto-slavilor și germanilor“².

Din cele relatate pînă acum rezultă că între limbile balto-slave și cele germanice există un număr destul de mare de afinități lingvistice (în primul rînd morfologice și lexicale). Apreciînd aceste analogii în lumina noilor descoperiri, T. Lehr-Splawinski scria: „Observațiile pe care știința le-a efectuat în ultimii ani ne permit să afirmăm că complexul balto-slav și într-o măsură și mai mare — cel protoslav³ aveau multe și importante legături în lexic și gramatică cu limbile complexului germanic. Aceste relații le întreceau sub raport cantitativ și calitativ (în pofida afirmațiilor științei vechi, mai ales germane), pe cele cu limbile iraniene“⁴.

Dacă avem în vedere că în toharică au fost identificate unele elemente de substrat fino-ugrian (W. Krause) — ceea ce înseamnă că patria primitivă a toharienilor se afla între Nipru și Ural⁵ — și că între balto-slavă și toharică există foarte numeroase trăsături comune, putem admite teza lui V. Gheorghiev, potrivit căreia balto-slava, germanica și toharica au constituit cîndva grupul indo-european de nord. Prin mileniile IV sau III-II î. n. această grupare dialectală s-a scindat în balto-slavă, germanică și toharică. Mai tîrziu strămoșii toharienilor migrează în Orient, balto-slava se dezintegrează, iar slava intră în contact direct cu iraniana.

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ВОПРОСА О ДРЕВНЕЙШИХ ЯЗЫКОВЫХ ОТНОШЕНИЯХ МЕЖДУ БАЛТО-СЛАВЯНСКИМ И ГЕРМАНСКИМ

(Резюме)

Изучая специфические особенности балто-славянских и германских языков, автор статьи приходит к выводу, что сходство между этими двумя индоевропейскими ветвями гораздо больше и важнее тех, которые установлены для балто-славянского с индо-иранским. Этого мнения при-

¹ Pentru amănunte, vezi studiile menționate ale acad. V. Gheorghiev.

² V. Gheorghiev, *Исследования ...*, p. 237.

³ În privința istoriei protoslavei, vezi studiul recent al lui V. N. Toporov, *Некоторые соображения относительно изучения истории преславянского языка*, în volumul „Славянское языкознание“, Editura Academiei de Științe a U.R.S.S., Moscova, 1959, p. 3—27.

⁴ T. Lehr-Splawinski, *Новая попытка освещения проблемы происхождения славян*, „Вопросы языкознания“, 1955, nr. 1, p. 160.

⁵ În legătură cu aceasta, vezi W. Krause, *Zur Frage nach dem nichtindogermanischen Substrat des Tocharischen*, „Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen“, Bd. 69, 1951, p. 200.

держиваются многие лингвисты XIX и XX вв. Из них можно упомянуть : К. Цейсса, Я. Гримма, А. Шлейхера, Э. Лоттнера, Г. Курциуса, А. Фика, Р. Хассенкампа, Э. Френкеля, Э. Георгиева, Т. Лера-Сплавинского, В. Порцига и В. Георгиева. Доводы, на которые опираются сторонники данной концепции, намного достовернее и значительнее, чем те, на которые ссылаются Ф. Бопп, Г. Кун, А. Потт, А. Мейе, А. Вайан, Г. Гирт и Г. Арнтц, согласно которым балто-славянский имеет больше общих черт с индо-иранским.

В настоящей статье рассматриваются те фонетические, морфологические, словообразовательные и лексические особенности, которые характерны для балто-славянского с германским. На основе их изучения можно заключить, что еще в древнейший период языковые отношения между балто-славянским и германским количественно и качественно превосходили соответствующие взаимоотношения с индо-иранским.

Если принять во внимание, что в тохарском были обнаружены некоторые субстратные влияния со стороны угро-финского (см. исследования В. Краузе), — а это означает, что прародина тохарцев находилась где-то между Днепром и Уралом —, а также тот факт, что балто-славянский обладает многочисленными общими чертами с тохарским, то можем согласиться с мнением акад. В. Георгиева, согласно которому балто-славянский, германский и тохарский составляли северную группу индоевропейских языков. В IV или III—II тысячелетии до н. э. указанная диалектная группа распалась на балто-славянский, германский и тохарский. Впоследствии предки тохарцев переселились на восток, балто-славянское единство распалось, а славянский распространился на юго-восток и вошел в продолжительное общение с иранским.

L'ÉTAT ACTUEL DES RECHERCHES SUR LES RAPPORTS LINGUISTIQUES DU BALTO-SLAVE ET DU GERMANIQUE

(Résumé)

S'occupant des particularités des langues balto-slaves et germaniques, l'auteur montre que les ressemblances de ces deux groupes linguistiques sont plus grandes et plus nombreuses que les concordances existant entre le balto-slave et les langues indo-iraniennes. Cette opinion a été soutenue aux cours des deux derniers siècles par des linguistes tels que J. Grimm, K. Zeuss, A. Schleicher, E. Lottner, G. Curtius, A. Fick, R. Hassencamps, E. Fraenkel, E. Georgiev, T. Lehr-Splawinski, W. Porzig et V. Georgiev. Les arguments utilisés par les partisans de ce point de vue sont plus sûrs et plus importants que ceux invoqués par F. Bopp, H. Kuhn, A. Pott, A. Meillet, A. Vaillant, H. Hirt et H. Arntz à l'appui de la thèse que le balto-slave aurait plusieurs traits communs avec l'indo-iranien.

L'auteur relève les éléments caractéristiques en phonétique, morphologie, dérivation et en lexique, communs au balto-slave et au germanique. Il ressort de leur analyse que, au cours d'une période très ancienne, les

rapports linguistiques étaient déjà plus intenses, aux points de vue quantitatif et qualitatif, entre le balto-slave et le germanique qu'avec les langues iraniennes.

Si on considère que l'on a identifié en tokharien des éléments ayant un substratum fino-ougrien (cf. les recherches entreprises par W. Krause) — ce qui signifie que la patrie primitive des Tokhariens se trouvait entre le Dniéper et l'Oural — et qu'il existe de nombreux traits communs entre le balto-slave et le tokharien, on admettra la thèse de V. Gheorghiev, selon laquelle le balto-slave, le germanique et le tokharien ont constitué à un moment donné le groupe indo-européen septentrional. Aux IV-e ou III-e II-e millénaires avant notre ère ce groupe dialectal s'est scindé en balto-slave, germanique et tokharien. Plus tard, les ancêtres des Tokhariens émigrèrent en Orient, le balto-slave se désintégra et le slave entra en contact direct avec l'iranien.

A. P. CEHOV ȘI PROBLEMELE LIMBII LITERATURII ARTISTICE

ECATERINA FODOR

A. P. Cehov, acest „critic nimicitor al societății burghezo-moșierești”¹, unul dintre reprezentanții de seamă ai realismului critic rus, ocupă un loc important între cei mai mari artiști ai cuvîntului din literatura universală. Forța talentului cehovian a acționat puternic asupra marelui Lenin. A. I. Ulianova-Elizarova își amintește de deosebita impresie pe care a produs-o asupra lui Vladimir Ilici citirea nuvelei lui A. P. Cehov „Salonul nr. 6”: „Aseară, cînd am isprăvit de citit această nuvelă, m-am simțit pur și simplu îngrozit. N-am mai putut rămîne în camera mea. M-am sculat și am ieșit. Aveam senzația că sînt și eu în salonul nr. 6”².

Unele dintre personajele operelor lui Cehov au fost utilizate de V. I. Lenin în articolele și cuvîntările sale îndreptate împotriva dușmanilor clasei muncitoare. Astfel, purtarea lașă a menșevicilor în perioada revoluției din 1905 a fost comparată de Vladimir Ilici cu aceea a „omului în carapace” („Două tactici ale social-democrației în revoluția democratică”, 1907 — *Opere*, vol. 9). Figura oportunistului se asociază în operele marelui conducător al clasei muncitoare cu figura lui Belikov („Împotriva boicotului”, 1907 *Opere*, vol. 13; „Apropiata dizolvare a Dumei și problemele de tactică”, 1907; *Opere*, vol. 12; „Al treilea Congres General al Sovietelor de deputați ai muncitorilor, soldaților și țăranilor din Rusia 10—18 (23—31) ianuarie 1918”, *Opere*, vol. 26). Menșevicii care au trecut cu mare ușurință de pe pozițiile „Iskrei” leniniste pe platforma menșevicilor aderenți la „Iskra nouă” sînt comparați de Vladimir Ilici cu „Bombonica” lui Cehov („Bombonica social-democrată”, 1905; *Opere*, vol. 9).

Cehov, unul din cei mai străluciți artiști ai cuvîntului, a adus o mare contribuție la dezvoltarea și desăvîrșirea limbii literare ruse. Pe drept cuvînt spunea M. Gorki: „Ca maestru al stilului, Cehov e de neîntrecut, și viitorul istoric al literaturii, vorbind despre dezvoltarea limbii ruse, va spune că această limbă a fost creată de Pușkin, Turgheniev și Cehov”³.

Trăsătura caracteristică a artei literare a lui A. P. Cehov este, înainte de toate, simplitatea, exprimarea laconică și exactă a ideilor. Nu întîmplător L. N. Tolstoi l-a numit pe Cehov „Pușkin în proză”. Cehov împăr-

¹ M. I. Kalinin, *O literatury*, Leningrad, 1949, p. 83.

² *Lenin în amintirile rudelor*, București, 1956, p. 35.

³ Gorki — Cehov, *Scrisori, articole, extrase*, București, 1954, p. 164.

tășea același ideal ca și Pușkin, cultivînd o limbă precisă și concisă și realizînd cu o artă unică principiul formulat altădată de Nekrasov care recomandă să se scrie așa încît „în cuvinte puține, ideile să fie la largul lor”. Prin sfera problemelor, prin cuprinderea largă a evenimentelor, prin analiza aprofundată a realității înconjurătoare, nuvelele lui Cehov se apropie ca factură de tipul romanului. Folosind în mod creator moștenirea clasicilor ruși, Cehov și-a creat un fel propriu de a scrie, potrivit genului scurt al povestirii. Măestria lui de a prezenta soarta eroului printr-un singur episod din viața acestuia, de a schița un peisaj printr-o singură trăsătură constituie o pagină deosebită în istoria realismului rus din secolul al XIX-lea. În operele lui Cehov cuprinderea largă a realității este favorizată de conciziunea și sugestivitatea limbajului. Lui îi este proprie în cel mai înalt grad arta alegerii cuvintelor. În deosebi această trăsătură a talentului lui Cehov stîrnea admirația contemporanilor săi.

„Lui Cehov îi e deajuns un singur cuvînt ca să creeze o imagine, o singură frază, ca să creeze o nuvelă, o nuvelă minunată, care pătrunde în adîncime, în esența vieții, ca un sfredel în pămînt”, — relevă cu admirație A. M. Gorki ¹.

De pildă, în povestirea „Judecătorul de instrucție” scriitorul ne înfățișează cu un singur epitet, „frumoasă”, tabloul unei zile de primăvară, pe la amiază:

„Medicul județean și judecătorul de instrucție se duceau într-o zi frumoasă de primăvară, pe la amiază, la o autopsie” ².

Caracterizarea uneia dintre eroinele lui Cehov este realizată prin trei cuvinte în titlul povestirii „Doamna cu cățelușul”. În aceste trei cuvinte este subliniat caracterul comun, prozaismul eroinei care se deosebea de toate celelalte femei de seama ei numai prin aceea că apărea la plimbare cu un cățeluș. După citirea acestei povestiri, M. Gorki îi spunea lui Cehov într-o scrisoare (ianuarie 1900): „...Nimeni nu poate să scrie atît de simplu despre lucruri atît de simple, cum știi s-o faci dumneata. După cea mai neînsemnată povestire a dumitale, totul pare grosolan, parcă ar fi scris cu parul, nu cu pana. Și mai ales nimic nu pare simplu, adică nu e veridic. Asta-i adevărul!” ³.

Scriitorul sovietic A. Serafimovici, creînd romanul „Torrentul de fier”, folosește exemplul lui Cehov în descrierea obiectelor și fenomenelor realității înconjurătoare. „Odată — scrie el — cineva dintre tovarăși îmi atrase atenția: Ia seama cum scrie Cehov. Trebuie arătată viața dintr-un oraș, capitală de județ. Eu și d-ta am fi scris că în capitală de județ sînt străzi prăfuite, nepavate, că se plimbă porcii și altele... Poveste lungă... Cum scrie, în schimb, Cehov?... De după închisoare răsare luna... Apoi începe povestirea și în fața noastră apare orașul capitală de județ. Numai într-o capitală de județ se găsește închisoare. La sat nu există închisoare. La Moscova, în acest colos, n-o zărești — numai într-un oraș de provincie închisoarea iese în relief” ⁴.

¹ M. Gorki — A. Cehov, *Переписка, статьи, высказывания*, Moscova, 1937, p. 18.

² A. P. Cehov, *Опере*, vol. V, București, 1956, p. 165.

³ Gorki — Cehov, *Сcriсови, articole, extrase*, p. 77.

⁴ Vezi *О писательском труде*, Moscova, 1953, p. 213.

Fraza cehoviană exprimată într-o scrisoare a sa către fratele său — „conciziunea este soră bună cu talentul”¹ — a devenit de mult un dicton cunoscut. Această idee trece ca un fir roșu prin tot ceea ce a spus scriitorul în legătură cu limba operelor literare, a tratatelor științifice, a articolelor de critică etc. De pildă, el îl sfătuiește pe tânărul Gorki:

„Încă un sfat: citind corectura, taie, acolo unde se poate, atributele și complementele. Ai atâtea atribute, încât atenția cititorului e reținută și aceasta îl obosește. Îl și vezi când scrii: „omul s-a așezat pe iarbă” îl vezi, deoarece e clar, și nu reține atenția. Dimpotrivă, e confuz și obositor pentru creier, când scrii: „Un om de talie mijlocie, cu piept îngust și cu barbă roșcată s-a așezat pe iarbă verde, mototolită de pietoni, încet, uitându-se înapoi, timid și fricos...” Aceasta nu se așterne dintr-odată în minte. Or, imaginea artistică trebuie să se așternă dintr-odată, într-o clipă”².

Cehov vedea în măiestria artistică iscusința de a înfățișa cititorilor ideile scriitorului cât mai expresiv, cu cât mai mare putere de impresionare și armonie. Pitorescul, lirismul, muzicalitatea se realizează de scriitor prin alegerea iscusită a acelor mijloace de limbă care corespund pe deplin concepției respectivei opere. Fiecare cuvânt din opera sa este bogat pînă la saturație de înțeles, este condensat, plasat precis și urmărește un țel anume. În povestirea „Farmacista” este dată următoarea descriere a orașelului B.:

„Городишко Б., состоящий из двух-трех кривых улиц, спит непробудным сном. В застывшем воздухе тишина. Слышно только, как где-то далеко, должно быть, за городом, жидким, охрипшим тенорком лает собака”².

Cu ajutorul a trei propoziții, scriitorul a schițat tabloul acestui orașel dintr-un fund de provincie, cu ulicioarele lui strîmbe, fără ca pentru aceasta să se folosească atribute ample, comparații și metafore. Platitudinea orașelului este subliniată nu numai prin aceea că nu este город (oraș) ci городишко (orașel), autorul folosind sufixul -ишко, ci și prin faptul că în acest orașel ulicioarele sînt strîmbe (кривые) și cîinii latră „жидким, охрипшим тенорком” (subțirel și răgușit). Atributele, comparațiile și metaforele lui Cehov sînt scurte și precise, cu un subliniat caracter emoțional liric: „lumina vie și liniștită a lunii” („Arheiereul”); „O noapte tristă de august” („Casa cu mezanin”), „natura blîndă îngîndurată” („Agrișul”), „dormitorul lui Belikov era mic ca o cutie” („Omul în carapace”), atributul acordat chiar lui Belikov — „omul în carapace” etc. Arta lui Cehov realizează prezentarea plastică, viguroasă a caracterelor umane, a obiectelor și fenomenelor, subordonînd particularul generalului, „fără a le înfrumuseța cu zorzoane și găтели ieftine, ci subliniind valoarea lor lăuntrică”⁴.

Așa, de pildă, în caracterizarea lui Belikov un rol important îl joacă un obiect banal — umbrela. S-ar părea că este un detaliu minor, lipsit de importanță. Și totuși, fără aceasta umbrelă nu l-am putea vedea pe acest

¹ A. P. Cehov, *Despre munca literară*, București, 1957, p. 85.

² Gorki — Cehov, *Scrisori, articole, extrase*, p. 65.

³ A. P. Cehov, *Полное собрание сочинений и писем в 20 томах*, Moscova, 1944—1951, vol. 5, p. 70. „Orașelul B., care nu are, în totul, decît două sau trei ulițe înguste, e cufundat în somn adînc. În văzduhul încremenit e liniște. Doar undeva, departe, poate că tocmai dincolo de oraș, se aude un lătrat de cîine, subțirel și răgușit”. A. P. Cehov, *Opere*, vol. IV, p. 210.

⁴ Gorki — Cehov, *Scrisori, articole, extrase*, p. 217.

Belikov atît de viu și de puternic conturat. Adăugînd apoi lîngă celelalte amănunte ce reliefează figura lui Belikov — paltonul, încheiat la toți nasturii, galoșii cu care era încălțat cînd ieșea pe stradă în orice anotimp — și umbrela, Cehov a făcut să devină mai pregnantă trăsătura de bază a caracterului lui Belikov — frica de tot ce este nou, necunoscut, neobișnuit („să nu iasă vreun bucluc“).

„Te uiți — spunea L. N. Tolstoi vorbind despre procedeele artistice ale lui A. P. Cehov — și-ți pare că omul mîzgălește parcă fără nici o alegere cu culorile care-i vin la îndemînă și s-ar părea că aceste mîzgălituri nu au nici o legătură între ele. Dar iată, te dai la o parte, privești și capeteți o impresie minunată în totalitatea ei; în fața ta se află un tablou clar, de neuitat“¹.

Cehov socotea — pe bună dreptate — că în creația literară orice cuvînt, orice detaliu trebuie să fie pe deplin motivat. „Dacă în primul act apare atîrnat pe perete un pistol — spunea el — în cel din urmă cu el trebuie să se tragă. Altfel, el nu trebuie atîrnat“².

Operele scriitorului rus în care nimic nu este de prisos și fiecare cuvînt, fiecare detaliu este la locul lui, sînt cea mai bună ilustrare a acestui principiu.

Să luăm un exemplu: La începutul povestirii „Cameleonul“ se vorbește despre mantaua nouă a comisarului Ociumelov. Mai departe mantaua se integrează în mersul acțiunii, întărind comicul situației în care se găsește personajul principal.

Povestirea începe astfel:

„Comisarul Ociumelov trece prin piață în manta nouă și cu o legăturică în mînă“. Mai departe Ociumelov află pe neașteptate că javra care a mușcat degetul maistrului Hriukin ar aparține generalului Jigalov. „A domnului general Jigalov? Hm! Eldîrin, scoate-mi mantaua. Grozav de cald e azi! Mă tem c-o să-i tragă o ploaie...“

Vardistul care-l însoțea pe Ociumelov însă începe să aibă îndoieli asupra stăpînului cîinelui și astfel pune pe gînduri și pe șeful său, ca la urmă amîndoi să ajungă la concluzia că de fapt cîinele nu poate fi al generalului, ci este un cîine vagabond. După toate aceste îndoieli și ezitări, lui Ociumelov i se face frig. — Hm! Pune-mi mantaua, frate Eldîrin. Vîntu-i cam subțire... m-a luat cu frig...“ (A. P. Cehov, *Opere*, vol. II, p. 56—60).

Sau în povestirea „Doamna cu cățelușul“, unde scriitorul descriind orașul în care locuiește eroina povestirii, amintește oarecum în trecut de un gard cenușiu și lung, cu un rînd de cuie pe vîrf. Dar acest detaliu își are o semnificație determinată: gardul parcă devine un obstacol în calea fericirii eroilor.

„Fie și numai din pricina gardului acesta și ți-ai lua lumea-n cap — scrișni Gurov, privind cînd spre ferestre, cînd peste drum...“

Nu încetă să se plimbe și simți cum urăște din ce în ce mai mult gardul cenușiu, apoi îi dădu prin gînd că Anna Sergheevna l-a uitat și s-o fi distrînd cu altul — era ceva firesc pentru o femeie căreia îi stă în ochi de dimineață pînă seara acest gard blestemat“. (A. P. Cehov, *Opere*, vol. IX, p. 330—331).

¹ Vezi A. A. Ozerova, *Изучение творчества А. П. Чехова в IX классе*, Moscova, 1954, p. 30.

² N. I. Ghitovici, *Летопись жизни и творчества А. П. Чехова*, Moscova, 1955, p. 236.

Cehov excelează prin claritate și expresivitate în descrierea naturii și în zugrăvirea omului, grație unor îmbinări noi de cuvinte pline de posibilități și originalitate, folosind cu multă îndrăzneală noțiunile cele mai simple, mai obișnuite, mai uzuale. Minunate descrieri ale naturii găsim în nuvela „Stepa”, la care se referise A. M. Gorki când spusese că „există însă autori celebri, care știu să picteze cu cuvinte”¹.

Să ne amintim de descrierea furtunii:

„Șuierînd, vîntul se năpusti asupra stepei, ridică vârtejuri nebune și făcu ierburile să vuiască atît de asurzitor încît nu se mai auzea nici tunetul, nici scîrțitul roților. Ai fi zis că vine dinspre norul cel negru, aducînd cu el învolburări de praf și miros de ploaie și de pămînt ud. Lumina lunii se încețoșă, mai murdară parcă, iar stelele se încruntară și mai tare. Pe marginea drumului, norii de praf și umbrele lor alergau grăbite undeva, îndărăt. Fără îndoială că în clipa aceea, învîrtindu-se înnebunește, vârtejurile măturau de pe pămînt praful, ierburile uscate și penele, înălțîndu-le pînă la cer...

Cerul negru își căscă gura și slobozi un șuvoi de foc alb. În clipa următoare, se auzi bubuind tunetul. Dar abia se potolise, că alt fulger scăpără atît de prelung, încît Egoruşka văzu prin rogojină drumul pînă cine știe unde... Zdrențele negre de pe partea stîngă a norului se ridicau tot mai sus, iar una din ele mătăhăloasă și greoaie, aducînd cu o labă cu degetele răsfire, se întindea spre lună”. (A. P. Cehov, *Opere*, vol. VI, p. 266—267).

Unul din prietenii apropiați ai scriitorului, pictorul I. I. Levitan a denumit peisajele lui Cehov „culme a desăvîrșirii”.

Cehov susținea inovația creatoare și lupta împotriva acelor scriitori care se mărgineau la folosirea locurilor comune sau utilizau descrieri bombastice. Într-o convorbire cu Lazarev-Gruzinski el spunea:

„Dacă într-o descriere a nopții cu lună veți spune: luna strălucea pe cer, lumina lunii se revărsa blînd de pe cer etc. Nu veți izbîndi! Nu e o imagine bună, nu!

Dacă însă veți spune că obiectele aruncau umbre negre, aspre, sau ceva asemănător, veți cîștiga de o sută de ori mai mult”¹.

Această imagine a fost întrebuițată de scriitor în povestirea „Lupul” (1886).

„Pe stăvilarul scăldat de lumina lunii nu se zărea nici o pată de umbră, în mijlocul lui strălucea ca o stea gîtul unei sticle sparte. Cele două roți ale morii, pe jumătate ascunse în umbra unei sălcii pletoase, priveau triste, mohorîte...

Nilov trase aerul adînc în piept și se uită înspre rîu... Nici o mișcare... Apa și malurile erau adormite, se potoliseră pînă și peștii. Deodată însă, lui Nilov i se păru că pe malul celălalt, mai sus de tufișurile de salcie, se mișcă o umbră, un ghemotoc negru. Nilov închise pe jumătate ochii și privi încordat. Umbra nu se mai zărea, dar nu trecu mult și apăru din nou, rostogolindu-se în zig-zag spre stăvilar.

„Lupul” se gîndi deodată Nilov” (A. P. Cehov, *Opere*, vol. V, p. 362). Laconismul, simplitatea sînt trăsături caracteristice și pentru structura

¹ Gorki — Cehov, *Scrisori...*, p. 217.

¹ Vezi Чехов в неизданной переписке современников, „Вопросы литературы”, Москва, 1960, nr. 1, p. 99.

propozițiilor în opera lui Cehov. Scriitorul evită întotdeauna propozițiile incidente, perioadele ample, raționamente lungi în vorbirea persoanelor sale și, dacă totuși le introduce, o face numai din motive stilistice.

În scrisoarea adresată lui A. M. Pleșceev, referindu-se la limba nuvelei sale „O poveste banală”, el observă: „Lucrul cel mai plicticos în această nuvelă, după cum veți vedea, este prezența raționamentelor lungi, care din păcate nu pot fi scoase, întrucât eroul meu, care-și scrie însemnările, nu se poate lipsi de ele”¹.

Considerând conciziunea drept unul din meritele principale ale unei opere de artă, Cehov admira totuși talentul lui L. N. Tolstoi, socotind că uriașele perioade în opera lui dau o impresie neobișnuită de forță.

Scriitorul elimina tot ce era întâmplător, lipsit de expresivitate, tot ce ar fi putut întuneca ideea operei sau ar fi încărcat-o cu detalii de prisos. În tot timpul vieții, el a lucrat la desăvârșirea limbii operelor sale. Cuvintele lui Cehov „nu vreau să recunosc nici o povestire fără ștersături. Trebuie mizgălit mult” (A. P. Cehov, *Собрание сочинений и писем*, vol. 16, p. 62) au devenit pentru el însuși o regulă, pe care a respectat-o întotdeauna în activitatea sa literară.

„Scrie un roman. Scrie romanul un an întreg — o sfătuia el pe L. A. Avilova, — apoi altă jumătate de an scurtează-l, și abia după aceea publică-l. Șlefuiеști prea puțin, o scriitoare nu trebuie să scrie, ci să brodeze pe hîrtie, adică să lucreze cu migală, încet”¹.

Compararea diferitelor redactări prin care au trecut operele lui Cehov ne oferă un bogat material în acest sens. Astfel el a introdus un mare număr de corecturi în nuvela „Logodnica”. Corecturile, transformările, ștersăturile, adăugirile au schimbat mult conținutul și forma, limba nuvelei. În șpaltul celei de a doua corecturi în loc de „было серо, тускло, безотраднo” avem forma „утро было серое, тусклое, безотрадное”; în felul acesta descrierea a devenit mai concretă. Sau în șpaltul primei corecturi în propoziția „В печке раздалось пение нескольких басов, и даже слышалось...” cuvîntul „раздалось” a fost înlocuit cu „загудело”, ajungîndu-se astfel la expresivitate maximă. În prima redactare a „Poveștii unui om necunoscut” citim: „Уже на другой месяц у нас в квартире царила унылая тишина, нарушаемая только по вечерам” (A. P. Cehov, *Собрание сочинений и писем*, vol. 9, p. 672—673).

În cea de a doua redactare cuvîntul „царила” a fost înlocuit cu cuvîntul „была”, deoarece în contextul dat expresia „унылая тишина” se leagă adecvat cu cuvîntul „была”, și nu „царила”. Sau în loc de „куда мне сунуться и что делать?” în cea de a doua redactare avem „куда мне итти, что делать?”. Cuvîntul popular „сунуться” a fost înlocuit cu unul literar, neutru — „итти” (A. P. Cehov, *Собрание сочинений и писем*, vol. 8, p. 556).

De regulă, corectura reprezintă pentru Cehov a doua etapă în procesul de făurire a operelor. În această etapă el începea „tencuirea și vopsirea”, finisarea operelor sale, pe care le șlefuia, ca să spunem așa, din punct de vedere muzical. Opera era considerată ca fiind terminată numai după ce autorul „a mizgălit corectura în lung și în lat”.

¹ N. I. Ghitovici, *Летопись жизни ...*, p. 239.

¹ A. P. Cehov, *Despre munca literară*, p. 131.

Scriitorul a manifestat totdeauna o grijă deosebită pentru stabilirea titlurilor diferitelor sale opere. Au existat o serie de variante pentru denumirea povestirii care este cunoscută astăzi sub titlul de „Zvăpăiata”. Prima denumire fusese „Filistinii”. Apoi Cehov a denumit-o „Un om mare”, îndreptînd atenția asupra chipului eroului pozitiv, doctorul Dîmov. Nici acest titlu nu i-a plăcut însă. Și, în sfîrșit, alege „Zvăpăiata”, punînd în centrul povestirii chipul femeii ușuratece, „zvăpăiate”; în felul acesta povestirea a primit și o altă rezonanță social-politică. Și anume, în lumina acestui titlu ne apare și într-o ipostază nouă ideea de bază a povestirii — care arată că într-o epocă ca aceea eroii nu puteau fi oameni de știință talentați, ci ușuratecele „zvăpăiate”. Cehov era împotriva titlurilor pretențioase, de efect. De aceea, el rugase pe editorul său A. F. Marx ca la editarea culegerii sale de povestiri să nu-i dea titluri „ademenitoare”, ci să denumească toate volumele „Povestiri” sau „Povestiri și nuvele”, nume-rotînd fiecare volum ¹.

Simplitatea frazei cehoviene se îmbină cu armonia și muzicalitatea ei, realizate prin alegerea unui anumit vocabular, prin construcții sintactice îngrijite, în care un loc important îl ocupă repetările părților omogene de propoziție. De exemplu:

„И мало-помалу мне почему-то начинает казаться, что обо мне тоже вспоминают, меня ждут и что мы встретимся“ („Casa cu mezanin”); sau: „Прощай, милый Саша! — думала она, и впереди ей рисовалась жизнь новая, широкая, просторная, и эта жизнь еще неясная, полная тайн увлекала и манила ее“ („Logodnica”).

Preocupîndu-se să asigure muzicalitatea frazei, Cehov îi sfătuia pe tinerii scriitori să elimine tot ce este de prisos: fraza trebuie curățată de „по мере того”, „при помощи”, trebuie să ai grijă de muzicalitate și să nu îngădui ca într-o singură frază să stea alături „стала” și „перестала” — o sfătuia el pe L. A. Avilova ².

Manifestînd o preocupare permanentă pentru precizie în expunere, pentru simplitatea frazei, Cehov îi îndemna pe scriitori să lucreze atent și cu multă grijă. „Fiecare frază, înainte de a fi așternută pe hîrtie, trebuie să fi stat în creier două zile și să se fi rotunjit”, — scria el lui Lazarev-Gruzinski ³. Numai în procesul unei munci perseverente scriitorul poate să-și elaboreze un stil, un limbaj propriu, fără de care el nu poate fi denumit scriitor, și nu mai în acest caz se poate vorbi și de celelalte laturi ale creației lui. Vocabularul scriitorului trebuie să se îmbogățească mereu cu cuvinte și expresii noi. „Aveți un vocabular redus — observă el lui Kuprin — trebuie să culegeți cuvinte și expresii și de aceea trebuie să scrieți în fiecare zi” ⁴.

Limba îl interesa pe Cehov nu numai din punct de vedere practic, din punct de vedere al metodelor și procedeelelor de folosire a ei în literatură, dar și din punct de vedere teoretic, al naturii limbii, al originii, al legăturii care există între limba și cultura poporului. Într-o scrisoare adresată

¹ Vezi M. Semanova, *О чеховских заглавиях*, „Звезда”, 1960, nr. 1, p. 171—174.

² Vezi *Русские писатели о языке*, Moscova, 1954, p. 299.

³ N. I. Ghitovici, *Летопись жизни...* p. 258.

⁴ V. A. Мамонov, *Высказывания А. П. Чехова о языке*, «Русский язык в школе», Moscova, 1951, nr. 6, p. 10.

lui M. O. Menşikov, din 12 oct. 1892, criticînd unele afirmaţii ale acestuia din articolul „Despre citire”, Cehov arată că în acest articol nu s-a acordat atenţie suficientă „naturii limbii”:

„Este important ca cititorul d-voastră să înţeleagă de ce sălbaticul sau nebunul foloseşte numai cîteva sute de cuvinte, în timp ce Shakespeare avea la dispoziţia sa zeci de mii. În acest domeniu aveţi unele neclarităţi. De pildă scrieţi (la pag. 155) că, după cum este limba, tot aşa este şi gradul de cultură al poporului. Reiese că, cu cît limba este mai bogată, cu atît este mai dezvoltată cultura. După părerea mea, dimpotrivă, cu cît cultura este mai înaltă, cu atît este mai bogată limba. Numărul cuvintelor, legăturile dintre ele se află în cea mai directă dependenţă de suma impresiilor şi a reprezentărilor, fără acestea nu pot exista nici noţiuni, nici atribute şi nici motive de îmbogăţire a limbii”. (A. P. Cehov, *Сочинения*, vol. 15, p. 428).

Părerile exprimate de A. P. Cehov cu privire la problemele teoretice ale limbii, sfaturile date scriitorilor de a folosi întreaga bogăţie a limbii ruse, de a elabora un stil individual, nu şi-au pierdut actualitatea nici în zilele noastre. Recunoscînd rolul uriaş de influenţare al cuvîntului, scriitorul a luat poziţie împotriva expresiilor stereotipe, a şabloanelor în limbă, a supraîncărcării operelor literare cu elemente dialectale, străine, împotriva stilului „ca din topor” al literaturii ştiinţifice. El a dus o luptă consecventă împotriva oricăror exagerări străine de spiritul limbii literare.

Bogăţia limbii ruse este nesecată iar sarcina scriitorului constă în folosirea cu îndemînare a tuturor posibilităţilor ascunse în ea pentru exprimarea ideilor. Limba folosită în operele literare trebuie să fie o limbă model. Scriitorul trebuie să evite cuvintele vulgare de tipul „облыжный” etc. Ceea ce îşi poate permite un scriitor în limba vorbită, nu este admis pentru autorul unei opere literare. După cum ne arată compararea diferitelor redacţiuni ale povestirilor lui Cehov, el elimină cu consecvenţă elementele din limbajul familiar curent. De exemplu, prima redactare a povestirii „Gluma” (1886) era „Вот, вот сковырнемся!”. În culegerea de opere din anul 1900 forma „сковырнемся”, luată din limba vorbită, a fost îndepărtată, iar poziţia a fost schimbată astfel: „Вот, вот еще мгновение и, кажется, —мы погибли”.

Goana după cuvinte de dragul cuvintelor aduce totdeauna prejudicii creaţiilor literare. Cehov se adresează lui N. A. Leikin: „Scrieţi-i (lui Kulakov — E.F.) că descrierea beţiei de dragul cuvintelor pe care le spun beţivii înseamnă într-o oarecare măsură cinism. Nu este nimic mai uşor decît a obţine efect pe seama beţivilor”. (A. P. Cehov, *Сочинения*, vol. 13, p. 252).

Şi dialectismele folosite nelalocul lor dăunează operei beletristice. Cehov sfătuia pe fratele său Alexandru: „Limba trebuie să fie simplă şi elegantă. Lacheul trebuie să vorbească fără „пуцай” şi fără „таперича” (A. P. Cehov, „Сочинения”, vol. 14, p. 362).

Greutatea specifică a cuvintelor populare, a cuvintelor dialectale, a profesionalismelor, a cuvintelor de jargon trebuie să fie urmărită cu multă stricteţe de către scriitor. Îndeosebi nu este indicată folosirea lor în poveşti scurte şi în vorbirea autorului.

În goana după accesibilitate şi caracter popular în operele lor unii scriitori contemporani cu Cehov inundau scrierile lor cu tot felul de cuvinte şi

expresii auzite din întâmplare în limba vorbită. Cehov se ridică împotriva unor astfel de procedee și arată că „judecînd după exemplul lui Gogol și Tolstoi, a scrie și a vorbi corect nu înseamnă a exclude din limbă spiritul popular”. (A. P. Cehov, *Сочинения*, vol. 15, p. 352). După părerea lui Cehov nu trebuie să-l coborîm pe Gogol pînă la popor, ci poporul trebuie să fie ridicat pînă la Gogol. Cehov nu exclude posibilitatea pentru scriitor de a folosi vorbirea neliterară, însă cu condiția ca aceasta să-și aibă motivarea stilistică. De pildă nu ne putem închipui pe țăranul prostit, îndobitocit, Denis Grigoriev, devenit răufăcător, din povestirea „Răufăcătorul” fără expresiile „чаво”, „нешто”, „найти”, „итить” etc.

Scriitorul acordă o însemnătate deosebită individualizării limbajului diferitelor personaje. Felul de a vorbi al țăranului analfabet Denis Grigoriev nu se aseamănă cu limbajul unui alt țăran, iar felul de a vorbi al lui Belikov profesorul de limbă greacă — cu acela al profesorului de literatură Nikitin din povestirea cu acelaș titlu. Odată, mai în glumă, mai în serios, Cehov îi spunea lui Lazarev-Gruzinski că în orice operă „fiecare mutră trebuie să fie caracteristică și să vorbească în limba sa”. El cerea întotdeauna, cu insistență, multă precauție în folosirea cuvintelor străine, de care abuzau adesea unii scriitori tineri. În scrisorile sale adresate tînărului Gorki, Cehov îl roagă să fie atent la o serie de cuvinte ca „аккомпанемент”, „диск”, „гармония”, care supără într-o operă literară:

„Nu ți-am vorbit de grosolănie, ci despre nepotrivirea cuvintelor străine, a cuvintelor ce nu sînt neaoș rusești, sau a celor rar întrebuințate. La alți autori asemenea cuvinte, ca de pildă „fatal” (фаталистически), trec neobservate, dar operele dumitale sînt muzicale, armonioase și în ele fiecare cuvînt zgrunțuros țipă cît îl ține gura. Firește, e o chestie de gust și poate aici vorbește un om care și-a însușit demult anumite deprinderi. Mă impac în descriere cu „asesor de colegiu” (коллежский ассесор) și cu „căpitan de rangul al doilea” (капитан второго ранга), dar „flirt” (флирт) sau „cam-pion” (чемпион) cînd le întîlnesc în descrieri) mă scîrbesc”¹.

Maniera cehoviană de a scrie, ritmul muzical realizat în creațiile sale a devenit un model de imitat pentru mulți dintre scriitorii contemporani lui Cehov. „Cehov era încă în viață, cînd tot tineretul din jurul lui a început să scrie în maniera lui stilistică”², își amintește A. A. Izmailov. Este cunoscut faptul că, în ceea ce privește măestria unor procedee artistice ale genului scurt al povestirii, Cehov a fost urmat și de L. N. Tolstoi în nuvela sa „Hagi Murat”. Sub influența lui Cehov și „în semn de admirație sinceră față de unul dintre cei mai mari dintre marii poeți-dramaturgi” — cunoscutul dramaturg englez Bernard Shaw a scris piesa „Casa inimilor frînte”³. Cehov, cum observă scriitorul englez Galsworthy, a fost în ultimii douăzecișisapte de ani „magnetul cel mai puternic pentru tinerii scriitori ai multor țări”⁴.

Îndemnurile lui Cehov de a acorda toată atenția frumuseții, expresivității, simplității și precizunii formei artistice, grija lui pentru unitatea dintre forma și conținutul operei literare rămîn reguli ale artei literare ce nu-și pierd și nu-și vor pierde nicicînd valoarea.

¹ Gorki — Cehov, *Scrisori* ..., p. 30.

² Vezi V. V. Vinogradov, *O языке художественной литературы*, Moscova, 1959, p. 114.

³ Vezi *Творчество А. П. Чехова*, Moscova, 1956, p. 375.

⁴ *Ibidem*, p. 375.

A. П. ЧЕХОВ И ВОПРОСЫ ЯЗЫКА ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

(Резюме)

Автор статьи, используя высказывания А. П. Чехова о языке художественной литературы, отзывы о его мастерстве современников и писателей последующих поколений, показывает, какую роль сыграл писатель в развитии русского литературного языка и языка художественной литературы. А. П. Чехов принадлежит к числу крупнейших мастеров слова в мировой литературе.

К творческому наследию писателя неоднократно обращался В. И. Ленин, используя созданные им образы в своих статьях и выступлениях, направленных против врагов рабочего класса.

Благодаря умелому подбору слов, большой смысловой нагрузке на слово Чехов создал особый тип рассказа, который своей проблематикой, глубоким анализом окружающей действительности приближается к роману.

А. П. Чехов на протяжении всего творческого пути боролся за простоту, лаконизм и точность в выражении мыслей, за чистоту, эмоциональную насыщенность языка художественных произведений против всякого рода языковых излишеств.

Чеховской манере письма стали подражать еще при жизни писателя. Умению писать кратко и насыщенно учился у Чехова Л. Н. Толстой. Как справедливо заметил современный английский писатель Дж. Голсуорси: «В течение последних двадцати лет самым могучим магнитом для молодых писателей многих стран был Чехов...»

A. P. TCHÉKHOV ET LES QUESTIONS DE LA LANGUE DE LA LITTÉRATURE ARTISTIQUE

(Résumé)

L'auteur met à contribution les idées de A. P. Tchékhouv sur la langue de la littérature artistique; il puise dans sa création artistique des exemples concrets et se réfère à ses contemporains et à ses successeurs au sujet de son talent d'artiste pour mettre en lumière le rôle de l'écrivain dans le développement de la langue littéraire russe et de celle de la littérature artistique. A. P. Tchékhouv est l'un des plus grands maîtres de la plume que connaisse la littérature universelle.

V. I. Lénine recourt fréquemment à cet écrivain dont il utilise les figures dans ses articles et ses discours contre les adversaires de la classe ouvrière.

Grâce au choix habile qu'il faisait parmi les mots et grâce à la richesse sémantique des vocables qu'il exploitait au maximum, Tchékhouv a pu créer une manière particulière de récit qui, compte tenu des sujets qu'elle

soulève et par suite de l'analyse en profondeur de la réalité ambiante, se rapproche du roman.

Par son activité créatrice Tchékhov a combattu pour la simplicité, le laconisme et la précision dans l'expression de la pensée, pour la simplicité et l'expressivité de la langue usitée dans la prose artistique, contre les excès de tout genre en matière de langue.

La façon d'écrire de Tchékhov a suscité des imitateurs, de la vie même de l'auteur. L. N. Tolstoï apprit de lui à écrire avec concision et avec moelle. Comme l'a remarqué à juste titre un écrivain anglais contemporain, J. Galsworthy, „Tchékhov a été pour les vingt-sept dernières années l'aimant le plus puissant pour les jeunes écrivains de nombreux pays...”

DIN TERMINOLOGIA SOCIALĂ A DOCUMENTELOR SLAVO-MOLDOVENEȘTI DIN SEC. AL XIV-lea ȘI AL XV-lea

LUCIA DJAMO și OLGA STOICOVICI

Lucrarea de față se ocupă de o parte a terminologiei referitoare la relațiile feudale, oglindită în documentele slavo-românești din cancelaria moldovenească dinainte și din timpul domniei lui Ștefan cel Mare¹. Termenii studiați sînt prezentați în următoarele capitole: 1) Termeni referitori la conducătorul-statului; 2) Termeni referitori la sfat și dregători; 3) Termeni referitori la clasele sociale; 4) Termeni referitori la funcții administrative și fiscale; 5) Termeni referitori la ocupații și meserii; 6) Termeni referitori la țările străine.

¹ Izvorul principal îl constituie documentele epocii publicate de: M. Costăchescu, *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, 2 vol., Iași, 1931—1932; I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, 2 vol. București, 1913; I. Bogdan, *5 documente istorice slavo-romîne din arhiva curții imperiale de la Viena*, București, 1889; Gr. Tocilescu, *534 documente slavo-romîne din Țara Romînească și Moldova privitoare la legăturile cu Ardealul*, București, 1931; D. P. Bogdan, *Acte moldovenești dinainte de Ștefan cel Mare*, București, 1938; D. P. Bogdan, *Acte moldovenești din anii 1426—1504*, București, 1947. Parțial s-au folosit și izvoare mai tîrzii (cronici).

Abrevierile pe care le folosim sînt următoarele: BTR — L. Andreicin și alții, *Български тълковен речник*, Sofia, 1955; Berneker, SEW, E. Berneker — *Slavisches etymologisches Wörterbuch*, vol. I—II (fasc. 11), Heidelberg—1908—1913; CADE — I. A. Candrea, Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat*, Cartea Romînească, Buc., 1931; DA — Academia Romînă, *Dicționarul limbii romîne*, Tom. I—II, București, 1913—1948; DA, mss — Idem, manuscris (Institutul de lingvistică din București); DLRL — Academia R.P.R., *Dicționarul limbii romîne literare contemporane*, vol. I—IV, București 1955—1957; DLRM — Academia R.P.R., Institutul de lingvistică, Buc., *Dicționarul limbii romîne moderne*, Buc., 1958; Gaster, Crestomație — M. Gaster, *Crestomație romînă*, vol. I—II, Leipzig—București, 1891; Ivanov, *Български старини* — Jordan Ivanov, *Български старини из Македония*, Sofia, 1931; Karadžić, Lexicon — V. St. Karadžić, *Lexicon serbico-germanico-latinum*, ed. IV, Belgrad, 1935; Fr. Miklosich, Dict. abrégé — Fr. Miklosich, *Dictionnaire abrégé des six langues slaves*, St. Petersburg — Moscova, 1886; Miklosich, Lexicon — Fr. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, Viena, 1862—1865; Miklosich, Monumenta serbica — Fr. Miklosich, *Monumenta serbica spectantia historiam Serbiae, Bosniae, Ragusii*, Viena, 1858; Sadnik und Aitzetmüller, Handwörterbuch — L. Sadnik und R. Aitzetmüller, *Handwörterbuch zu den altkirchenslavischen Texten*, Heidelberg, 1955; Sreznevski, *Материалы* — I. I. Sreznevski, *Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам*, vol. I—III și Supliment, St. Petersburg, 1893—1912; TRDW — H. Tiktin, *Rumanisch-deutsches Wörterbuch*, t. I—III, București, 1897—1925; Vasmer, REW — M. Vasmer, *Russisches Etimologisches Wörterbuch*, t. I—III, Heidelberg, 1950—1958. Cost., Doc. I—II, M. Costăchescu, *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, 2 vol., Iași, 1931, 1932. I. Bogdan, Doc. I—II, I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, 2 vol., București, 1913. I. Bogdan, *Cinci documente istorice*. — I. Bogdan, *Cinci documente istorice slavo-romîne din arhiva curții imperiale de la Viena*, București, 1889; P. P. Panaitescu, Doc. Ț.R. — P. P. Panaitescu, *Documentele Țării Romînești*, București, 1938; D. P. Bogdan, *Acte mold.* — D. P. Bogdan, *Acte moldovenești dinainte de Ștefan cel Mare*, București, 1938.

În decursul timpului, problema a format obiectul preocupării a o serie de cercetători, fără însă a fi epuizată, deoarece unii cercetători au privit latura istorică ¹, alții aspectul lingvistic al unor termeni referitori la relațiile sociale ² sau instituțiile feudale ³.

În articolul de față ne propunem să indicăm primele atestări ale termenilor studiați, sensurile lor, diferitele variante fonetice sau grafice care apar de-a lungul perioadei cercetate și, după stabilirea etimologiei, să precizăm care din acești termeni se păstrează în vocabularul de bază al limbii române cu același sens sau cu sfera sensurilor lărgită, care au devenit arhaici sau au pierit odată cu dispariția orînduirii feudale. Evoluția termenilor din limba română va fi privită comparativ cu evoluția lor în limbile rusă, bulgară și sîrbă deoarece, spre deosebire de lexicul documentelor muntene contemporane care este în esență medio-bulgar, lexicul documentelor moldovene, pe lângă fondul medio-bulgar, prezintă și numeroase particularități ucrainene și polone, la care se adaugă influențe locale românești, care îi dau o fizionomie aparte.

Este bine cunoscut faptul că elementele slave au pătruns în limba română pe două căi: populară și cărturărească. În primele timpuri ale contactului dintre slavi și români, elementele slave intrate în limba română au un pronunțat caracter popular; elementele slave cărturărești pătrund mai târziu în țările românești, în momentul constituirii societății feudale.

Unii termeni de cancelarie au apărut în perioada de organizare a statului, ca rezultat al transformărilor politico-culturale ale societății feudale și au răspuns unei reale necesități. „Cercetarea nomenclaturii feudale este primul pas în studiul structurii societății din aceea vreme“ ⁴ și deosebit de importantă pentru lexicologia istorică românească.

Cele mai vechi documente care s-au păstrat aparțin celei de a doua jumătăți a secolului al XIV-lea ⁵; deși scrierea slavonă apăruse la noi înainte de această perioadă.

Pentru datarea aproximativă a pătrunderii acestor termeni, aspectul fonetic, în cazurile cuvintelor care cuprind sunete specifice anumitor limbi slave, prezintă o reală importanță, căci poate da indicii fie în legătură cu limba slavă din care au pătruns, fie cu epoca. Unii termeni generali slavi nu prezintă particularități fonetice care să indice sursa din care provin; ținînd însă seama de condițiile generale, de criteriul istoric, de trăsăturile specifice ale documentelor noastre și de aspectul lexico-semantic, se poate presupune că, măcar în parte, au intrat din limba medio-bulgară. Nu se poate însă trece cu vederea faptul că limba documentelor noastre, ca orice limbă literară, a fost mai conservatoare decît cea vorbită în perioada respectivă în Bulgaria sau în diferite colonii bulgărești ⁶.

¹ C. Giurescu, *Despre boieri*, București, 1920.

² Gh. Mihăilă, *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română. Studiu lexico-semantic*, București, 1960, p. 130 și urm.

³ V. Costăchel, P. P. Panaitescu, A. Cazacu, *Viața feudală în Țara Românească și Moldova*, București, 1957.

⁴ V. Costăchel, P. P. Panaitescu, A. Cazacu, *op. cit.*, p. 159.

⁵ *Ibidem*.

⁶ I. Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească în secolele XV și XVI*, București, 1905, vol. I, p. XXXI.

1. TERMENI REFERITORI LA CONDUCĂTORUL STATULUI

Војвода. La conducerea statelor noastre feudale era voievodul, domnul, șeful suprem al statului, comandant de oaste și arbitru al conflictelor interne dintre boieri.

Војвода „Heerführer, στρατηγός, belli dux“ este un termen general slav care apare în cele mai vechi monumente de limbă slavă veche (Codex Zographensis, Codex Marianus etc.), în texte de redacție sîrbă, în textele ruse vechi și frecvent în textele de redacție medio-bulgară cum este Cronica lui Manasses¹. Cuvîntul este un calc din limba germană veche, fiind compus din *voje* + *voda*² „conducător de oaste“. În Moldova ca și în Muntenia, în general, voievodul nu era un oarecare conducător de oaste, ci șeful suprem al statului și al armatei.

Ca element esențial al titulaturii domnilor Moldovei, cuvîntul apare în cele mai vechi din documentele păstrate și este nelipsit din toate actele emanate din cancelaria domnească, indiferent de speța lor sau limba în care sînt scrise. În ordinea titulaturii domnești, titlul de voievod apare imediat după numele titularului³. Nos Petrus *waivoda* (1384: , Cost., Doc. I, p. 4, d. 2); **Іу РОМАНЬ ВОЕВОДА** (1392, Cost., Doc. I, p. 7, d. 3); **МЫ ІЛІАШЬ ВОЕВОДА, СІНЬ АЛЕΞΑΝΔΑΡΑ ВОЕВОДЫ** „noi Iliăș voievod, fiul lui Alexandru voievod“ (1421, Cost., Doc., p. 141, d. 46); **МЫ СТЕФАН ВОЕВОДА** „noi Ștefan voievod“ (1470, Bogdan, Doc. II, p. 309, d. 138).

În societatea feudală, atît în țările slave cît și pe teritoriul maghiar și albanez, termenul a avut o largă circulație, desemnînd fie un comandant de oști, fie pe guvernatorul unei cetăți sau al unui ținut. Chiar în documentele moldovenești se întîlnesc astfel de atestări cu referire la comandanți de oști din alte state: **СТАНІСЛАВЪ С ХОДЧА, ВОЕВОДА ЗЕМЛИ РУСКОИ ... ВОЕВОДА ПОДОЛСКИ** „Stanislav din Hodcze, voievodul țării rusești ... voievodul Podoliei“ (1467, Bogdan, Doc. II, p. 297, d. 133).

Deși în documente titlul de voievod este rezervat domnului, șefului suprem al statului, în *Letopisetul anonim al Moldovei* prin termenul **ВОЕВОДА** se desemnează vornicul Boldur în calitatea sa de comandant de oști: **СТЕФАН ВОЕВОДА ПРИЗВА БОЛДОРА ВОЕВОДА СВОЕГО И ДАЛЕ ЕМЪ ВОИСКА** „Ștefan voievod a chemat pe Boldur, voievodul său, și i-a dat oaste“ (*Cronicile slavo-romîne*, ed. P. P. Panaitescu, București, 1959, p. 12).

Cuvîntul s-a păstrat în limba rusă — *воевода* „Heerführer, Feldherr“⁴; în limba sîrbă — *vojvoda*, cu sensul de conducător de oști, iar în bulgară — *воевода* sau *войвода* a ajuns să desemneze un conducător de cete de haiduci⁵. Intrat în limba maghiară, a dat prin haplogogie *vajda* „dux, principe“⁶; iar în albaneză — *vojvodë* desemnează pe conducătorul unui trib sau neam⁷.

În limba romînă modernă substantivul are terminație masculină, deși în textele vechi, ca de pildă *Palia de la Orăștie* apare în forma *voievoda*⁸.

¹ Vezi Sadnik und Aitzetmüller, *Handwörterbuch*, p. 153; Fr. Miklosich, *Lexicon*, p. 73 și Sreznevski, *Материалы*, t. I, col. 280.

² Vezi A. Meillet, *Le slave commun*, Paris, 1934, p. 375 și 514.

³ E. Virtosu, *Titulatura domnilor și asocierea la domnie în Țara Romînească și Moldova* (pînă în secolul al XVI-lea), București, 1960, p. 105.

⁴ Vasmer, *REW*, t. I, p. 213.

⁵ BTR, p. 72.

⁶ I. Kniezsa, *A magyar nyelv szlav jövevényszavai*, Budapesta, 1955, vol. I, p. 545.

⁷ *Fjalor i gjuhës shqipe*, Tirana, 1954, p. 617.

⁸ Vezi M. Gaster, *Crestomație*, vol. I, p. 70.

Paralel a circulat și forma *vodă*, rezultată din suprimarea primei părți a cuvântului. Prin extensiune, *voievod al țiganilor* a ajuns să însemne căpetenie a unei cete sau a unui sălaș de țigani ¹.

Господарь „κύριος, dominus, stăpîn” este un cuvînt general slav ², care în limba cancelariei noastre face parte din titulatura voievozilor moldoveni. Nu este sinonim cu *voievodul*, ci are conținut nou, exprimînd noile raporturi feudale, desemnînd pe suzeranul care exercită stăpînirea.

În documente, господарь apare ca al doilea titlu după *воевода* ³. Dubla titulatură a domnului — *voievod* și *gospodar* corespunde celor două principale calități ale monarhului feudal: comandant suprem al oștirii și stăpîn superior (feudal cu dominium eminens) asupra pămîntului țării (moșiilor vasalilor săi): *мы александръ воевода г(с)п(д)аръ земан молдавскою* „noi Alexandru voievod, domn al țării Moldovei” (1400, Cost., Doc. I, p. 31, d. 11); *мы иліа воевода и бра(т) г(с)ва ми стефанъ воевода г(с)п(д)ринъ земан мол(д)в(с)кон* „noi, Ilie voievod și fratele domniei mele Ștefan voievod, domnii țării Moldovei” (1436, Cost., Doc. I, p. 497, d. 156); *мы стефан воевода, господарь земан молдавскон* „noi Ștefan voievod, domn al țării Moldovei” (1470, I. Bogdan, Doc. II, p. 309, d. 138).

În documentele sîrbești ale aceleiași epoci, господарь apare rar cu sensul din documentele moldovenești, ca în exemplul: *влькъ бранковичъ господарь сръблемь и Подоуняю* „Vuk Brancovici, domn al Serbiei și al Podunaviei” (1392, Miklosich, Monumenta serbica, 222).

Termenul s-a păstrat în limbile bulgară, sîrbă și romînă cu sens lărgit, diferit față de cel din documente. Astfel *господар* din limba sîrbă înseamnă „domn, suveran, proprietar, stăpîn al casei”; *господар* din limba bulgară înseamnă „om cu drept și putere de suzeran, stăpînitor, proprietar, om care trăiește în belșug” ⁴. În limba romînă prin *gospodar* se înțelege astăzi: 1) om (de la țară) care are gospodărie; 2) om care dovedește pricepere în conducerea unei gospodării; 3) (regional) soț” ⁵.

Господинь „κύριος, dominus, stăpîn” este un termen atestat în monumentele de limbă slavă veche ⁶; în documentele moldovenești nu desemnează pe un domn oarecare, ci face parte din titulatura voievozilor, sinonim cu господарь, redînd noțiunea de suzeran; este format din aceeași rădăcină dar cu alt sufix. Trebuie precizat că, deși primul termen atestat este господинь, în documentele următoare cei doi termeni sinonimi se folosesc paralel, chiar și în documentele emenate din cancelaria lui Ștefan cel Mare, dar cu timpul господарь este preferat și apare aproape în exclusivitate, devenind specific Moldovei, spre deosebire de documentele muntene, în care are înțietate, aproape exclusivitate, господинь. Deci din concurența celor două sinonime, în Moldova a învins господарь, iar în Țara Romînească господинь.

гн ѿв романъ воевода „domn Io Roman voievod” (1392, Cost., Doc., I, p. 7, d. 3); *мы юга воевода, г(с)п(д)инъ земан молд(в)скон* „noi Iuga voievod, domn al Țării Moldovei” (circa 1400, Cost., Doc. I, p.

¹ DLRM, p. 939.

² Vezi Miklosich, *Lexicon*, p. 138, și Miklosich, *Dict. abrégé*, p. 154—155.

³ E. Virtosu, *op. cit.*, p. 184, arată că acestei ordini preferențiale îi corespunde organic o gradată cronologică și una specifică în scara valorilor.

⁴ BTR, p. 99.

⁵ DLRM, p. 343.

⁶ Sadnik und Aitzetmüller, *Handwörterbuch*, p. 30.

26, d. 9); **Іѡ александръ воєвода, господинъ земан молдавскои** „Io Alexandru voievod, domn al Țării Moldovei“ (1400, Cost., Doc. I, p. 40, d. 13).

Ca și în documentele slavo-române, în documentele sîrbești **господинъ** face parte din titulatura domnilor: **ми господинъ Стефанъ, по милости божию банъ Босни... и господинъ Хоумскои земан** „noi domnul Ștefan, din mila lui Dumnezeu ban al Bosniei... și domn al țării Hum“ (1335, Miklosich, Monumenta serbica, 105); **господинъ Стефанъ краљ** „domnul Ștefan rege“ (1387, Miklosich, Monumenta serbica, 209).

Păstrat în limbile rusă, bulgară, și sîrbă, **господин** înseamnă „domn, stăpîn“; în română *gospodin* a rămas slavonism învechit, spre deosebire de femininul *gospodină*, care este viu în limbă și desemnează pe femeia a cărei ocupație principală este gospodăria casnică și femeia pricepută în treburile gospodăriei¹.

Господство (ми. ти) „domnia, măria“ (a mea, a ta) este o formulă de politețe, foarte curentă în documentele moldovenesti, ca și în cele muntenești, folosită de domn, fie cu referire la propria sa persoană, fie cînd se adresa egalilor săi.

Termenul **господство** „Herrschaft, *κυριότης*, dominium“ este atestat în Codex Suprasliensis, Sbornicul lui Sviatoslav², **гесум** și în documente rusești din secolul al XI-lea³.

În documente, chiar în cele mai vechi, cuvîntul apare îndeosebi în formule stereotipe ca: **а на то е(ст) вѣра нашего г(сд)ка** „iar la aceasta este credința domniei noastre“ (1400, Cost., Doc. I, p. 32, d. 11); **и братъ гсн(дс)тва ми** „și fratele domniei mele“ (1400, Cost., Doc. I, p. 40, d. 13); **вѣра нашего господства... и вѣра вѣзлюбленаго сына господства ми** „credința domniei noastre... și credința iubitului fiu al domniei noastre“ (1422, Cost., Doc. I, p. 147, d. 47).

În puținele documente dinaintea de anul 1400, în locul acestei formule de politețe se întâlnește obișnuitul adjectiv posesiv: **а на то вѣра моя и моихъ сыно** (sic) **вѣра...** „și la aceasta credința mea și credința fiilor mei“ (1392, Cost., Doc. I, p. 8, d. 3); **вѣра моя, вѣра матины нашей княгини мушатки, вѣра сына нашего** „credința mea, credința mamei noastre, a doamnei Mușata, credința fiului nostru“ (1393, Cost., Doc., I, p. 14, d. 4).

Probabil că formula de politețe **господство** a început să fie folosită în cancelaria Moldovei aproximativ în perioada în care apare prima atestare, după care devine nelipsită. În documentele din Muntenia termenul este folosit mai frecvent, în expresii mai variate, mai puțin stereotipe: **оустави господство-ми** „am tocmit domnia mea“ (c. 1369—1376, P. P. Panaitescu, Doc. Ț. R., p. 36, d. 4); **въ началѣ вогодароканнаго ми господства вѣрѣтвѣхъ въ земан господства-ми** „la începutul domniei mele datorite mie de Dumnezeu, am aflat în țara domniei mele“ (1385, P. P. Panaitescu, Doc. Ț. R., p. 38, d. 5); **приложи и господство-ми... потврѣжда господство-ми** „dăruiește și domnia mea... întărește domnia mea“ (1387, P. P. Panaitescu, Doc. Ț. R., p. 43, d. 6).

În documentele bulgărești și sîrbești ale aceleiași epoci, corespondentul formulei de politețe **господство** este **цксарство** sau **царство**, ca în exem-

¹ DLRM, p. 343.

² Sadnik und Aitzetmüller, *Handwörterbuch*, p. 30, și Miklosich, *Lexicon*, p. 139.

³ Sreznevski, *Материалы*, t. I, col. 566.

plele: и црѣко ми... и родителен црѣва ми... видѣхъ црѣко ми... монастырю црѣка ми „și domnia mea... și părinții domniei mele... mănăstirii domniei mele“ (Ivan Șişman, 1378, Ivanov, Bălgarski starini, d. 6); и още приложи царѣство ми... снѣ вса скободн царѣство ми „și încă a dăruit domnia mea... toate acestea le-a eliberat domnia mea“ (Ștefan Dușan, 1349, Glasnik, XXIV).

Folosirea termenului господство în documentele slavo-române trebuie deci pusă în legătură cu formula de politețe din documentele rusești.

Господство cu sens de „dominație, supremație“ se păstrează în limbile rusă, bulgară și sârbă, dar n-a intrat în limba română.

2. TERMENI REFERITORI LA SFAT ȘI DREGĂTORI

Voievodul, conducătorul statului feudal își exercita puterea prin mari dregători, cărora le revenea obligația de a asigura îndeplinirea funcțiilor principale ale statului feudal și, împreună cu clerul, alcătuiau sfatul domnesc citat adeseori în documente.

СЪВѢТЪ „consilium, Rat, Ratschlag“ apare în primele monumente de limbă slavă veche cum ar fi Codex Marianus, Codex Assemanianus etc.¹ Cuvîntul are două sensuri: a) povață, sfat și b) adunare de oameni întruniți pentru a delibera, a lua hotărîri sau a ajuta la conducerea țării; deși între cele două sensuri există o legătură organică, exemplele din documente nu se referă decît la organizarea statală feudală. Sfatul țării din Moldova se prezenta ca un consiliu permanent alcătuit dintr-un număr restrîns de demnitari: и с нашими конеками, съ вѣсѣмъ нашим(м) докри(м) съ вѣто(м) „și cu oștile noastre și cu tot sfatul nostru cel bun“ (1450, Cost., Doc. II, p. 756, d. 222); и съ вѣсѣ(м) скатого(м) колѣро(м) великы(м) и вѣрни(м) „cu tot sfatul boierilor mari și credincioși“ (1400, Cost., Doc. I, p. 31, d. 11).

Spre deosebire de cuvîntul slav **съвѣтъ**, forma **скатого(м)** pare a fi un cuvînt românesc de origine slavă². Termenul *sfat* intrase în limba română pe cale orală cu mult înainte de apariția primelor documente.

Trebuie menționat că, în legătură cu al doilea sens, în noile condiții istorice ale țării noastre, *Sfatul popular* este organul local al puterii de stat prin care se asigură participarea largă și efectivă a oamenilor muncii la conducerea, îndrumarea și coordonarea întregii activități economice, culturale și administrative³.

Cuvîntul s-a păstrat în limbile rusă — совет și bulgară — съвет (forme cärturărești) și în sârbă — савет-свет cu sensurile din limba română de: sfat, povață, consiliu.

СЪВѢТНИЦИ „sfetnici“ erau denumiți membrii sfatului, reprezentanții marii boierimi, elementele cele mai de încredere și mai apropiate de voievod: или нѣкто ω(т) съвѣтници тѣхъ „sau careva din sfetnicii lor“ (1407, Cost., Doc. I, p. 53, d. 19). Termenul apare foarte rar, deoarece sfetnicii sînt cuprinși în noțiunea de sfat.

¹ Miklosich, *Lexicon*, p. 916, și Sadnik und Aitzetmüller, *Handwörterbuch*, p. 132.

² Vezi D. P. Bogdan, *Characterul limbii textelor slavo-române*, București, 1946, p. 33. La capitolul *Fenomene românești în vocabular* îl consideră cel mai vechi element românesc referitor la starea socială.

³ Vezi DLRM, p. 764.

Cu același sens, avînd forme cîrturărești, termenul se păstrează în limbile rusă — *советник*, bulgară — *съветник* și sîrbă — *саветник*. Sfetnic din limba romînă, ca termen învechit, se referă la vechii dregători iar astăzi înseamnă „sfătuitor, consilier”¹.

РАДА „sfat”. Alături de termenul slav de sud **СЪВѢТЪ**, pentru a indica sfatul boierilor, în documentele moldovenești apare și termenul polonez *rada*, care se referă în primul rînd la sfatul Poloniei. Rar, cînd se referă la sfatul Țării Moldovei, cuvîntul nu apare în documentele interne, ci numai în cele adresate cancelariei poloneze, ca o încercare de adaptare la terminologia acestei țări.

Cu referire la rada Polski termenul se întîlnește și în documentele rusești din secolul al XIV-lea². Cuvîntul este de origine germană — *Rat*, pătruns în polonă sub forma de *rada*, iar de aici în ucraineană³.

În documentele noastre termenul trebuie considerat ca un împrumut din limba polonă. Dovada o constituie faptul că apare în deosebi în documentele care privesc relațiile Moldovei cu Polonia și rar cu referire la sfatul Moldovei: *мы бояре, оуем рада молдавская, старіи и молодии* „noi boierii, tot sfatul Moldovei, bătrîni și tineri” (1435, Cost., Doc. II, p. 689, d. 195); и *сен витери и рада прѣ(д) реченнаго* „și toți cavalerii și boierii și sfatul celui mai înainte numit” (1436, Cost., Doc. II, p. 701, d. 202); и *со всю радою польскою* „și cu tot sfatul Poloniei” (1503, I. Bogdan, Doc. II, p. 483, d. 192).

În Psaltirea în versuri, Dosoftei folosește termenul *radă* în versurile: „Să-mi auz și mie de făgădă, Cînd vei strînge tot omul-la radă”⁴. Dacă n-a avut o largă circulație, cel puțin, ca termen livresc, a circulat într-o anumită perioadă, dar nu s-a păstrat în limba romînă modernă.

РАДЦА „sfetnic”. Termenul își are originea în cuvîntul polonez *radca* „sfetnic”. În documentele moldovenești radții sînt citați rareori: *великими паны и радцами* „cu marii pani și cu sfetnicii” (1453, Cost., Doc. II, p. 766, d. 225); и *радци ливковскіи* „și sfetnicii din Liov” (1456, Cost., Doc. II, p. 791, d. 231); и *радцам и счим кшцем з мѣста ливковского* „și sfetnicilor și tuturor negustorilor din orașul Liov” (1463, I. Bogdan, Doc. II, p. 295, d. 132).

Trebuie reținut faptul că în documentele moldovenești sînt folosiți paralel termeni medio-bulgari și polonezi ca de pildă: **СЪВѢТЪ** și **РАДА**, **СЪВѢТНИКЪ** și **РАДЦА**.

Într-un singur document **РАДА** nu este folosit pentru a indica obișnuitul sfat al țării, ci o adunare generală extraordinară: *с паны радою нашею мо(а)да(в)скою* „cu panii sfatului nostru moldovenesc” (1456, Cost., Doc., II, p. 797, d. 233). Trecînd peste problema datării documentului, trebuie relevat faptul semnalat de P. P. Panaitescu că, după înșirarea a 60 martori (număr neobișnuit de mare) în frunte cu mitropolitul Teoctist, se adaogă: и *ини сс[ы]* „și alții toți”, ceea ce ar constitui un indiciu că nu era un sfat obișnuit, ci o adunare extraordinară deoarece prin и *ини сс[ы]* se înțeleg micii boieri, respectiv obișnuiții participanți la seimuri. Chiar cuprinsul documentului (Petru voievod dă lui Mihul logofăt o scrisoare ca să meargă

¹ Vezi DLRM, p. 765.

² Sreznevski, *Материалы*, t. III, col. 11.

³ Vašmer, REW, t. II, p. 481.

⁴ Vezi TRDW, t. III, p. 1292.

la turci să dea 200 zloți ungurești pentru a avea pace cu ei) este un argument în plus că, deși denumită *rada*, este o adunare extraordinară.

СОНМЪ „seim“. În afară de obișnuitul sfat al țării, documentele din cancelaria moldoveană, sub denumirea de **сонмъ**, forma ucraineană a polonezului *sejm*¹, confirmă existența unei adunări generale, extraordinare a țării. Instituția aceasta, denumită *parlamentum* în actele latine medievale este asemănătoare adunărilor cu același nume din Europa feudală². Spre deosebire de sfatul țării, care era format dintr-un număr limitat de demnitari și se ținea în cetatea de scaun, seimul era mult mai cuprinzător, se ținea afară, rar, și doar pentru a lua hotărâri importante, ca de pildă: recunoașterea unui domn sau rezolvarea problemelor litigioase de la frontiera moldo-polonă. Lista celor trei seimuri stabilite de D. P. Bogdan³ este completată de P. P. Panaitescu⁴ cu alte două, precizând că, din informațiile existente, reiese că în Moldova în secolul al XV-lea pînă în anul 1504 s-au ținut cinci seimuri.

M. Vasmer, traducînd **сонм** prin „Bauerversammlung“ relevă faptul că termenul rus este de proveniență polonă și-i explică etimologia din prefixul *sъ-* și **jęтъ* de la verbul slav comun **jęти*⁵.

Михъа писалъ, оу влѣгарѣхъ, на сонмъ „a scris Mihul, la Bulgari, la seim“ (1441, D. P. Bogdan, *Acte mold.*, p. 35, d. 6); **на то(т) ча(с) (н)нѣ иже сонмъа посполство(м) перво(м)** „în această vreme, acuma la cel dintii seim general“ (1448, Cost., *Doc. II*, p. 738, d. 216)⁶; **на которсмъ свинмѣ тоты панове съ [w]квхъ сторонѣ... на томъ свинмѣ... по семъ свинмѣ** „la care seim, acei pani de ambele părți... la acel seim... după acest seim“ (1467, I. Bogdan, *Doc. II*, p. 297, d. 133).

Studiind seimurile din Moldova, P. P. Panaitescu a ajuns la concluzia că, deși instituția mării adunări a țării s-a păstrat și mai târziu, fără a deveni instituție permanentă, denumirea nu s-a menținut peste marginile secolului al XV-lea, adunările veacurilor următoare neavînd denumiri speciale⁷.

Dregătoriile s-au format treptat, pe măsura creșterii nevoilor curții și a întăririi statului feudal, numărul lor crescînd cu timpul iar atribuțiile delimitîndu-se din ce în ce mai precis.

În documente nu se găsesc indicii suficiente pentru stabilirea ierarhiei dregătoriilor; din această cauză ne vom conduce după informațiile din cronică (Gr. Ureche și M. Costin), considerînd că între perioada de care ne ocupăm și timpul în care s-au scris cronicile n-au fost deosebiri prea mari.

Оурѣдникъ este termenul întîlnit în documentele moldovenești pentru a reda noțiunea de dregător. C. C. Giurescu stabilește că pentru această

¹ В. Нринченко, *Словарь украинского языка*, t. IV, p. 165.

² P. P. Panaitescu, *Marea Adunare a țării, instituție a orînduirii feudale*, „Studii“, X, nr. 3 (1957), p. 154.

³ D. P. Bogdan, *Acte moldovenești dinaintea de Ștefan cel Mare*, București, 1938, p. 9–10.

⁴ P. P. Panaitescu, *Marea Adunare a țării, instituție a orînduirii feudale*, „Studii“, X, nr. 3 (1957), p. 154.

⁵ M. Vasmer, *REW*, t. III, p. 687.

⁶ Lectură corectată de P. P. Panaitescu.

⁷ P. P. Panaitescu, *Marea Adunare a țării, instituție a orînduirii feudale*, „Studii“, X, nr. 3 (1957), p. 157.

noțiune au circulat paralel termenii: *правитель*, *властитель* și *оурѣдникъ* și precizează că în Moldova predomină *оурѣдникъ*¹.

Ини инѣ никѣто шт нашиѣ оурѣдников „nici nimeni altul din dregătorii noștri“ (1444, Cost., Doc. II, p. 208, d. 50); да не сматѣ ходити ни единѣ нашѣ оурѣдник(к) „să nu cuteze să meargă nici unul din dregătorii noștri“ (1457, I. Bogdan, Doc. I, p. 4, d. 2); и и(х) оурѣдници „și dregătorii lor“ (1446, Cost., Doc. II, p. 244, d. 68).

Оурѣдникъ și *оурѣдникъ* nu sînt decît variante fonetice obișnuite în perioada respectivă.

Cu sens restrîns sau schimbat, cuvîntul se păstrează în limbile rusă — *урядник*, bulgară și sîrbă — *уредник*. În limba romîna cuvîntul *ureadnic* este astăzi învechit și ieșit din uz, dar a făcut parte din patrimoniul limbii romîne, fiind înregistrat de Tiktin, care îl traduce prin „Vogt“², și de Scriban, care îl explică „prefect, administrator“³, ambii stabilindu-i etimonul rus *urjadnik*.

Дворьникъ „vornic“. Termenul este derivat din substantivul *дворъ* „curte“ cu sufixul *-ьникъ* și apare în texte tîrzii. Citîndu-l, Miklosich îl traduce prin „comes palatii“, referindu-se la documentele slavo-romîne publicate de I. Venelin⁴. Sreznevski a găsit dregătoria atestată în documentele rusești din secolul al XV-lea⁵, iar C. Jireček o confirmă pentru curtea Croației⁶.

Din documentele moldovenești reiese că vornicul era conducătorul curții, însărcinat cu treburile interioare și cu atribuțiuni judecătorești. Pentru perioada de care ne ocupăm, chiar în documentele în care se citează doi vornici, nu reiese precizarea delimitării teritoriale a atribuțiilor, așa cum apare mai tîrziu la cronicarii Grigore Ureche și Miron Costin.

Prima atestare este din 8 noiembrie 1393 în forma *дворниковъ*: *вѣра пана оулада дворникова* „credința panului Vlad vornic“ (Cost., Doc. I, p. 14, d. 4); apoi: *вѣра пана негрила дво(р)ника* „credința panului Negrilă vornic“ (1425, Cost., Doc. I, p. 169, d. 56); *вѣра пана петра гудича дворника.. вѣра пана доумы дворника* „credința panului Petru Gudici vornic... credința panului Duma vornic“ (1437, Cost., Doc. I, p. 542, d. 166).

Marii vornici aveau în subordine numeroși vornici răspîndiți pe întreg întinsul țării. Unii subalterni, denumiți *vornici de tîrg*, aveau atribuția de a judeca pricini mărunte ca în exemplul *аки сѣдани дворници торговски* „ca să-i judece vornicii de tîrg“ (1479, I. Bogdan, Doc., I, p. 230, d. 126); alții, denumiți *vornici de gloată* erau însărcinați cu slujba poliției sau erau aprozi de judecați: *панъ мо[н]ка дворникъ глотный* „pan Moica vornic de gloată“ (1436, Cost., Doc. I, p. 449, d. 146). Alteori acești subalterni sînt citați cu denumirea *vornicel*, creație romînească din cuvîntul slav, cu sufixul *-el*. Cînd s-a format acest cuvînt nu se poate preciza, dar apare pentru prima oară într-un document din anul 1428: *вѣра пана шефол(а) дворниче(а)* „credința panului Șteful vornicel“ (1428, Cost.,

¹ C. C. Giurescu, *Contribuții la studiul marilor dregători*, Vălenii de Munte, 1926, p. 23—24.

² TRDW, t. III, p. 1692.

³ Scriban, *Dictionarul limbii romînești*, Iași, 1939, p. 1382.

⁴ Miklosich, *Lexicon*, p. 156.

⁵ Sreznevski, *Материалы*, t. I, col. 645.

⁶ C. Jireček, *Geschichte der Serben*, Gotha, 1911, p. 127.

Doc. I, p. 210, d. 70); *вѣра пана томы дворничела* „credința panului Toma vornicele” (1432, Cost., Doc. I, p. 331, d. 102); *вѣра пана стеѣца и томы дворничелема* „credința panului Stețcu și a lui Toma vornicele” (1433, Cost., Doc. I, p. 359, d. 112).

Cuvîntul slav *дворникъ* s-a păstrat în limba romînă sub forma *vornic*, prin reducerea grupului consonantic inițial *dv* în *v*. Nu se poate preciza cînd a avut loc această reducere a grupului consonantic; cert este însă faptul că în prima jumătate a secolului al XVII-lea se întîlnesc paralel ambele forme, uneori chiar în același document: „boierii cei mari, Lupul *vornicul* cel mare de Țara de Jos și Lupul *dvornicul* de Țara de Sus” (Iași, 1631)¹; *ши Іунашко аврам дворникѣа де поартѣ* (hrisov de vînzare din anul 1631)².

Deși în limba romînă modernă a rămas ca termen învechit, în trecut a avut o largă circulație precum arată derivatele: *vorniceasă*, *vornicie*, *a vornici*, *vorniciță*³. În afara sensului din documente, termenul a însemnat, de asemenea, primar în administrația comunelor rurale și crainic.

Dregătoria, ca și denumirea, a fost cunoscută și în Ungaria încă din anul 1092: *udvarnok* < *udvarnik* „servus ad aulam, curiam petinens”⁴; în limba maghiară se păstrează doar ca termen istoric.

Спаѣарѣ „spătar”, dregător care avea atribuția de a păstra sabia voievodului. Termenul ca și dregătoria sînt împrumutate, prin filieră slavă, din grecescul *σπαθάριος* „Würdenbezeichnung”, întîlnit în Codex Suprasliensis⁵. Prima atestare din documentele moldovenesti este din anul 1434; rar apare forma *спаѣарѣ* și mai des *спѣтарѣ* și *спѣтарѣ* (variantă ce poate fi considerată formă romînească):

вѣра пана дієниша спѣтарѣ „credința panului Dieniș spătar” (1434, Cost., Doc. I, p. 383, d. 123); *вѣра пана дієниша спѣтарѣ* „credința panului Dieniș spătar” (1434, Cost., Doc. I, p. 386, d. 124); *диєниша спаѣарѣ* „a lui Dieniș spătarul” (1445, Cost., Doc. II, p. 212, d. 57). Paralel cu aceste forme am întîlnit substantivul și în forma articulată cu articolul enclitic romînesc: *панѣ алѣѣ спаѣарѣа* „pe pan Alb spătarul” (1453, Cost., Doc. II, p. 459, d. 123).

Pentru a desemna pe subalternii acestui dregător, în documente se folosește diminutivul romînesc *spătărel*, format din substantivul *spătar* cu sufixul *-el*: *слѣзѣ нашемоу романоу спѣтарѣа* „slugii noastre, lui Roman spătărel” (1472, I. Bogdan, Doc. I, p. 172, d. 99).

Azi învechit, termenul a avut o anumită circulație în trecut avînd o serie de derivate: *spătăreasă*, *spătărel*, *spătăresc* și *spătărie*⁶, dar n-a depășit cadrul legat de dregătoria respectivă.

Чашѣникѣ și *пахѣрникѣ* sînt două denumiri pentru a desemna pe unul din marii dregători ai curții Moldovei (În Țara Romînească era cunoscut numai termenul *пахѣрникѣ*).

Чашѣникѣ este un derivat al substantivului *чаша* cu sufixul *-никѣ*. *Чаша* „cupă, pahar”, se întîlnește în cele mai vechi monu-

¹ Citat după TRDW, t. III, p. 1772.

² Citat după M. Gaster, *Crestomatie romînă*, vol. I, p. 75.

³ DLRM, p. 941.

⁴ I. Kniezsa, *A magyar nyelv szláv jövevényiszavai*, Budapesta, 1955, t. I, p. 540.

⁵ Sadnik und Aitzetmüller, *Handwörterbuch*, p. 123.

⁶ DLRM, p. 787–788.

mente de limbă slavă veche, dar dregătoria de *ceașnic* este atestată în documentele rusești la sfârșitul secolului al XIV-lea (1392)¹, iar în cele moldovenesti la începutul secolului al XV-lea (1408), ca o influență a terminologiei rusești de cancelarie.

În documentele moldovenesti se întâlnesc trei variante grafice: *чашникъ*, *чѣшникъ* și *чашникъ*; termenul apare foarte frecvent, în formule stereotipe, dregătorul fiind adeseori citat ca martor:

вѣра пана илѣша чашника „credința panului Iliș ceășnic“ (1408, Cost., Doc. I, p. 61, d. 21); *ивана балчана чашника* „a lui Ivan Balcean ceășnic“ (1436, Cost., Doc. I, p. 475, d. 151); *петра чѣшника* „a lui Petru ceășnic“ (1448, Cost., Doc. II, p. 343, d. 89).

Intr-un singur document, ca un caz excepțional, un dregător apare citat cu indicativul *al doamnei*, după ce sînt înșirați ca martori alți doi ceășnici: *вѣра пана исав чашника... вѣра пана негрѣла чашника, вѣра пана билавы чашника книгина* „credința panului Isaia ceășnic... credința panului Negrilă ceășnic, credința panului Bilav, ceășnicul doamnei“ (1428, Cost., Doc. I, p. 202, d. 66).

Într-un document emanat din Liov, în locul formei obișnuite *чашникъ*, apare *podczaszy*, denumirea poloneză a dregătoriei: *и панъ вѣлошъ по (д) чашѣи* „și pan Băloș ceășnic“² (1436, Cost., Doc. II, p. 701, d. 202). Forma poloneză se poate explica ca o influență a termenilor cancelariei poloneze de unde emană actul.

Numai în puține documente, în loc de *чашникъ* apare *пахарникъ*, care provine din sîrbescul *пехарник*, tot în formule stereotipe: *вѣра пана <вѣлоша па> харника* „credința panului Băloș paharnic“ (1436, Cost., Doc. I, p. 488, d. 154); *негрѣла пахарника* „a lui Negrilă paharnic“ (1462, I. Bogdan, Doc. I, p. 59, d. 35 idem p. 86, d. 53, și p. 123, d. 73 etc.).

Пахарничель și *пѣхърничель* „păhărnicelel“ (denumirea micilor boieri subalterni ai marelui paharnic) este un termen românesc derivat din cuvîntul slav (romînzat) *пахарникъ* cu sufixul *-el* (ca și *spătărel*). Ca o creație romînească, acest cuvînt nu se întâlnește decît în documentele de pe teritoriul țării noastre, iar derivatele de tipul *păhărnicelel* și *spătărel* subliniază caracterul specific al lexicului documentelor slavo-romîne în general, al terminologiei respective în special.

Пахарничель și *пѣхърничель* sînt variante fonetice întîlnite uneori în același document, dovadă că în perioada respectivă forma *păhărnicelel* nu se impusese încă: *сима пѣхърничел... тома пахарничел* „Sima păhărnicelel... Toma păhărnicelel“ (1490, I. Bogdan, Doc. I, p. 436, d. 223); *сима пахарничел... тома пахарничел* „Sima păhărnicelel... Toma păhărnicelel“ (1490, I. Bogdan, Doc. I, p. 439, d. 224).

În limba romînă *paharnic* și *păhărnicelel* se păstrează numai ca termeni învechiți alături de derivatele: *păhărnicească*, *a păhărnici*, *păhărnicie*³.

Вѣстиарникъ „vistiernic“ se numea demnitarul care avea în sarcina sa administrarea financiară a țării și păstrarea vistieriei statului. Atît

¹ Sreznveski, *Материалы*, t. III, col. 1484.

² M. Costăchescu a tradus *subceașnic*, dar considerăm că nu poate fi vorba de un subaltern al ceășnicului, deoarece în toate celelalte documente, fie anterioare, fie posteroare documentului citat, Băloș poartă titlul de *ceașnic* sau *mare ceășnic*.

³ DLRM, p. 577 și 593.

dregătoră cît și denumirea *вистияръ* „praefectus aerario“¹ sînt de origine bizantină — *βιστιάριος*; în forma *вистияръ* se întîlnește izolat, într-un singur exemplu: *вѣра жоупана Юги вистияръ* „credința jupanului Iuga vistier“ (1466, I. Bogdan Doc. I, p. 101, d. 61). În documente, termenul se întîlnește de obicei în variantele: *вистиярникъ*, *вистѣрникъ* și *вистїарникъ*, care reprezintă un derivat al substantivului *вистияръ* cu sufixul — *никъ*. Prima atestare este de la începutul anului 1400; de obicei dregătorul apare citat ca martor în formule stereotipe; *и вѣра Хоранца вистѣ(р)ника* „și credința lui Horaiț vistieric“ (1400, Cost., Doc. I, p. 32 d. 11); *вѣра пана мирчи вистїарника* „credința panului Mircea vistiernic“ (1434, Cost., Doc. I, p. 374, d. 119); *вѣра пана стана вистїарника*, *вѣра пана Якуша вистїарника* „credința panului Stan vistiernic, credința panului Iacuș vistiernic“ (1423, Cost., Doc. I, p. 157, d. 51).

Deși dregătoră a intrat în cancelaria noastră prin filieră sîrbă, în documentele sîrbești ale perioadei de care ne ocupăm se folosesc termenii *казнац* sau *прото-вистияръ*, ca în exemplul: *милостникъ прото-вистияръ Филипъ* „milostivul protovistier Filip“ (1385, St. Novakovici, Zakonski spomenici, Belgrad, 1912, p. 198).

Și în documentele Țării Românești se întîlnește termenul *прото-вистияръ* (deși forma predominantă este *вистияръ*): *прото-вистиярю Попшоръ, вистияръ Шърбанъ* „protovistier Popșor, vistier Șerban“ (1392, P. P. Panaitescu, Doc. Ț.R. p. 56, d. 10).

Se poate presupune că forma derivată cu sufixul — *никъ* este o creație specifică documentelor slavo-romîne. În limba romînă, în afară de *vistiernic*, s-au mai derivat termenii: *vistierie*, *vistiernicel*, *vistiernicie*, care trebuie să fi avut o oarecare circulație, fără a depăși cadrul dregătoriei.

Столникъ „stolnic“ se numea dregătorul care avea ca atribuție supravegherea bucătăriei domnești. Explicîndu-l ca „praefectus mensae, magister dapiferorum“, Miklosich îl raportează la un codice sîrbesc din secolul al XIV-lea și la documentele slavo-romîne publicate de I. Venelin². Sreznevski l-a întîlnit în manuscrise rusești din secolul al XI-lea ca un cuvînt polisemantic, la care unul din sensuri, asemenea celui din cancelaria noastră, este obligație de curte și rang în vechea Rusie³.

Indirect, dregătoră este împrumutată de la curtea Bizanțului, dar denumirea este slavă, derivată din cuvîntul general slav *stolъ* cu sufixul — *никъ*. Cu excepția limbii sîrbe, în care demnitarul este denumit *трѣзникъ* (termen derivat dintr-un cuvînt de origine greacă *τράπεζα* cu sufixul — *никъ*), în celelalte limbi slave, a circulat „stolnic“⁴.

Prima atestare din documentele moldovenești aparține anului 1393, după care demnitarul apare destul de des, fiind în general citat ca martor, în formule stereotipe: *вѣра пана юрьѧ столникова* „credința panului Iurie stolnic“ (1393, Cost., Doc. I, p. 14, d. 4)⁵; *фрунѣша стѣлника*

¹ Miklosich, *Lexicon*, p. 64, înregistrînd cuvîntul, face trimiterea la documentele slavo-romîne publicate de I. Venelin.

² Miklosich, *Lexicon*, p. 885.

³ Sreznevski, *Материалы*, t. III, col. 519.

⁴ Miklosich, *Dictionnaire abrégé*, p. 812—813.

⁵ De relevat că acesta este unicul exemplu derivat cu sufixul *-овъ* și apare într-un document în care mai este un derivat similar: *дворинковъ*.

„a lui Frunteș stolnic“ (1495, I. Bogdan, Doc. II, p. 45, d. 21); *панов тоадерс токс столникс* „panului Toader Toc stolnic“ (1502, D. P. Bogdan, Acte moldovenești, p. 77, d. 16).

Intrat în limba română, cuvîntul a format derivatele: *stolnicească*, *stolnicel*, *stolnicie*, care sînt termeni învechiți; în limba populară desemnează persoana care conduce nunta și servește nuntașii la masă¹.

Maghiarii au împrumutat de la slavii de sud atît dregătoria cît și termenul *asztalnok*, care se păstrează numai ca arhaism².

O singură dată, într-un document păstrat în copie poloneză (Metrica Litvana, cartea a V-ea, p. 203—204), demnitatea de stolnic este indicată prin termenul *кѣхъ мистрък*, din polonezul *kuchmistrz*, care la rîndul său își are originea din germanul *Küchenmeister*: *пана петра кѣхъ мистра* „pe pan Petru stolnic“ (1496, I. Bogdan, Doc. II, p. 401, d. 174). Ținînd seama de faptul că aceasta este unica atestare, care nu apare într-un document original ci într-o copie poloneză, nu se poate conchide că în cancelaria moldovenească s-ar fi folosit și *кѣхъ мистрък* (deși termenul *cuhnie*, ca regionalism, mai există în limba română modernă). Credem că prezența lui *кѣхъ мистрък* se poate explica în două feluri: 1) sau demnitatea a fost tradusă în copia polonă; 2) sau traducerea s-a făcut chiar în actul original, în scopul de a prezenta mai bine pe sol (fiind vorba de o solie a stolnicului Petru).

Комисъ „comis“ se numea demnitarul curții voievodale care avea îndatorirea de a îngriji caii domnului, de a păzi porțile și a executa sentințele domnești.

Dregătoria de origine greacă, împreună cu termenul respectiv *κομης* „comes“ a fost împrumutată de cancelaria noastră prin filieră sud-slavă; de altfel termenul se întîlnește și în monumentele de limbă slavă veche³. Prima atestare în Moldova este din anul 1435; ca și alte dregătorii, aceasta apare în general tot în formule stereotipe, comisul fiind ades citat ca martor: *кѣра пана станчсла комиса* „credința panului Stanciul comis“ (1435, Cost., Doc. I, p. 403, d. 132); *кѣра пана станчсла комиса* „credința panului Stanciul comis“ (1437, Cost., Doc. I, p. 542, d. 166); *слѣса нашего панов или комисов* „slugii noastre panului Ilie comis“ (1497, I. Bogdan Doc. II, p. 118, d. 65).

În limba română *comis* a rămas ca termen învechit, alături de derivatele sale *comișel* și *comisoaie*.

Портаръ „portarul“ era mare dregător, comandant al oștirii, guvernator și păzitor al Sucevei. Această dregătorie, care devine una din cele mai importante în vremea lui Ștefan cel Mare, este specifică Moldovei, fără a avea corespondent în Țara Românească. Mai târziu, în cronicile scrise de Grigore Ureche și Miron Costin același dregător apare sub denumirea de *hatman*.

Termenul este de origine românească derivat din substantivul *poartă* (din lat. *porta*) cu sufixul *-ar*. Miklosich înregistrează cuvîntul *порътаръ* „ianitor“, atestat într-un Patericon sîrbesc din secolul al XVI-lea⁴, dar nu reiese dacă referirea este la dregătorie sau la ușier.

¹ DLRM, p. 804.

² I. Kniezsa, *A magyar nyelv szláv jövevényszavai*, Budapesta, 1955, t. I, p. 66.

³ Sadnik und Aitzetmüller, *Handwörterbuch*, p. 46, și Miklosich, *Lexicon*, p. 299.

⁴ Miklosich, *Lexicon*, p. 631.

Demnitatea apare pentru prima oară într-un document din anul 1436: *панъ вана портарюа* „pan Oană portarul” (1436, Cost., Doc. I, p. 475, d. 151); *шандри портара сѣчакского* „a lui Șandru, portar al Sucevei” (1481, I. Bogdan, Doc. I, p. 249, d. 136); *лука арборе портаръ* „Luca Arbore portar” (1502, I. Bogdan, Doc. II, p. 199, d. 98).

Ținând seama de faptul că în alte state feudale nu se întâlnește această dregătorie, se poate presupune că nu numai denumirea, ci chiar dregătoria este o creație proprie statului feudal moldovean, bazată pe nevoile apărării țării. Probabil că în legătură cu organizarea socială și cu funcția de apărare a statului, anumite cetăți mai expuse incursiunilor dușmane (ca de pildă Suceava) au fost conduse de unul din marii dregători ai curții care, prin funcția sa, avea posibilitatea să ia cele mai eficace măsuri de apărare.

Логоѣтъкъ. Șeful cancelariei și purtătorul sigiliului domnesc era logofătul. Termenul și dregătoria sînt de origine greacă: *λογοδητης*; la noi însă a pătruns prin filieră slavă, deoarece influența bizantină în dregătoria nu s-a exercitat în mod direct. Miklosich atestă termenul în texte tîrzii și-l traduce prin „cancelarius”¹. C. Jireček a relevat faptul că dregătoria a existat în Serbia și Bulgaria cu atribuțiuni parțiale diferite.

Cea mai veche atestare cunoscută în Moldova este din 7 ianuarie 1403; după această dată, apare cu regularitate după înșirarea celorlalți boieri. Cuvîntul se întâlnește în două variante grafice: a) *ЛОГОѢТЪКЪ* și b) *ЛОГОФЕТЪКЪ*.

a) *САШН НАШЕМС КРАТЮ ЛОГОѢТУ* „slugii noastre, lui Bratei logofăt” (1407, Cost., Doc. I, p. 57, d. 20); *КРА ПАНА КС(В)ЧИЧА ЛОГОѢТА* „credința panului Cubcici logofăt” (1425, Cost., Doc. I, p. 169, d. 56); *НѢГОЕКИ ЛОГОѢТЪС* „lui Neagoe logofăt” (1433, Cost., Doc. I, p. 364, d. 114).

b) Pe măsură ce documentele sînt mai noi, *ЛОГОѢТЪКЪ* devine din ce în ce mai rar și predomină varianta *ЛОГОФЕТЪКЪ*: *НАШЕ(МС) КИ(Р)НО(М) КРАТЪЮ ЛОГОФЕТЪС* „credinciosului nostru Bratei logofăt” (1410, Cost., Doc. I, p. 76, d. 26); *САШН НАШЕМС ВЪРНѢМС ПАНС ДИНИС ЛОГОФЕ(ТЪС)*² „slugii noastre credinciosului pan Dinis logofătul” (1435, Cost., Doc. I, p. 425, d. 139); *ПАНОУ ТЪКЪТОУЛОУ ЛОГОФЕТОУ* „panului Tăutul logofăt” (1502, I. Bogdan, Doc. II, p. 251, d. 72).

Intrat în limba romînă, cuvîntul s-a bucurat de o largă circulație, lărgindu-și sfera sensurilor. Pornind de la funcția de șef al cancelariei, scriitor de acte domnești, *logofăt* a ajuns să însemne secretar, scriitor într-o cancelarie și, figurat, ironic „intelectual, scriitorăș”, precum reiese din versurile:

Logofete, brinză în bete,
lapte acru-n călimări,
chiu și vai prin buzunări³.

Sub regimul burghezo-moșieresc, termenul *logofăt* a căpătat și sensul de vătaf, supraveghetor al argaților și feciorilor de la o moșie boierească.

Termenul compus *făt-logofăt* desemnează un copil cu însușiri minunate, erau al povestirilor populare, cum reiese din versurile poetului V. Alexandri:

O! Făt-logofete,
cu netede plete
cu părul de aur.

¹ Miklosich, *Lexicon*, p. 342.

² Originalul are *ЛОГОФЕ*. (Nota 2, Costăchescu).

³ Vezi A. Scriban, *Dicționarul limbii românești*, Iași, 1939, p. 756.

Pentru a desemna dregătoria de logofăt, într-un singur document purtând data 17 februarie 1502 (o însemnare scrisă tot de mîna diacului care a redactat actul) am întîlnit termenul **СЛОВНОЛОЖИТЕЛЪ**, calchierea cuvîntului grec λογθέτης în contextul: пан тоадеѣ вѣрѣн словноложителъ „pan Toader, al doilea logofăt“ (I. Bogdan, Doc. II, p. 193, d. 95).

Deși în documentele cercetate de noi este unicul exemplu, trebuie presupus că termenul a avut o oarecare circulație, deoarece în *Cronica lui Azarie* se folosește forma **СЛОВНОЛОЖНИК** formată din aceeași rădăcină, dar cu sufixul — *оникъ* în loc de — *тель*: Ходатанством же великаго словноложника Іоанна Голѣа „cu mijlocirea marelui logofăt Ioan Golău“¹.

3. TERMENI REFERITORI LA CLASELE SOCIALE

Боляринъ „boier“ desemna pe marele proprietar de pămînt, nobilul care îndeplinea la curte obligațiile sale de vasal². **воляринъ** „optimatum unus, Edler, Vornehmer, Magnat“³ apare în monumente de limbă slavă veche precum și în documentele vechi rusești (tratatul cneazului Oleg)⁴.

Foarte frecvent în documentele moldovenești, cuvîntul apare în două variante fonetice: a) **воляринъ** și b) **воларинъ**, deoarece forma **воляринъ** cu **л**, nu reprezintă o variantă fonetică ci doar una grafică față de **воляринъ**, așa cum a relevat I. Bogdan⁵. Termenul apare în 1392, în cel mai vechi document slav din Moldova: a) **вѣра оуѣкъхъ воляръ** „credința tuturor boierilor“ (1392, Cost., Doc. I, p. 8, d. 3); **слуга и воляринъ нашъ** „slugă și boier al nostru“ (1411, Cost., Doc. I, p. 84, d. 30); **и потверданн нашемоу вѣрномоу воляринѣ** „și am întărit credinciosului nostru boier“ (1463, I. Bogdan, Doc. I, p. 74, d. 44); **истинны слуга и воляринъ нашъ** „adevărată slugă și boier al nostru“ (1429, Cost., Doc. I, p. 261, d. 84).

b) **слуга и воляринъ нашъ** „slugă și boier al nostru“ (1400, Cost., Doc. I, p. 40, d. 13); **вѣщамъ волярина г(с)на** „trimet pe boierul domnului“ (1407, Cost., Doc. I, p. 53, d. 19); **искъ вѣкъми мои волярини** „și cu toți boierii mei“ (1453, Cost., Doc. II, p. 763, d. 224).

În legătură cu frecvența celor două variante, fără a fi făcut o statistică, putem afirma că pînă la mijlocul secolului al XV-lea se foloseau cam în măsură egală ambele variante; începînd cu a doua jumătate a secolului al XV-lea, predomină varianta **воляринъ**.

Forma **воларинъ** este veche bulgărească, iar **воляринъ** este veche rusească. Aceasta confirmă ideea că pe fondul medio-bulgar s-a grefat terminologia (și limba) rusă veche, respectiv slavona rusă.

Feudalii, nobilii, categorie de oameni care se bucurau de prerogative legate de marea proprietate, pe teritoriul Rusiei, al Moldovei, Țării Românești, Bulgariei și Serbiei erau desemnați prin același termen. C. Jireček precizează că într-o perioadă mai tîrzie în Serbia și Bosnia *boljarin* este înlocuit de *vlastelin*, care devine predominant⁶.

¹ *Cronicile slavo-romîne*, ediția P. P. Panaitescu, București, 1959, p. 129.

² P. P. Panaitescu, *Urme feudale în vocabularul limbii romîne*, SCL, IX, 1958, nr. 2, p. 171.

³ Sadnik und Aitzetmüller, *Handwörterbuch*, p. 14.

⁴ Sreznevski, *Материалы*, t. I, col. 160.

⁵ Vezi I. Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească în secolele XV—XVI*, București 1905, vol. I, p. XXXI.

⁶ C. Jireček, *La civilisation serbe au moyen âge*, Paris, 1920, p. 13.

Intrat în limba română, *boier* și-a lărgit sensul, desemnând și persoana cu atitudini și obiceiuri de aristocrat, și a format mai multe derivate: *boiereasă*, *boieresc*, *boierește*, *a boieri*, *boierie*, *boierime*, *boiernaș*, *boierită*, *boieroaică*, *boieros*, care sînt o dovadă certă a circulației cuvîntului. Trebuie relevat substantivul învechit *boieresc* „munca agricolă pe care țărănul era obligat să o presteze în folosul moșierului, în schimbul unei porțiuni de pămînt lăsate în folosință”; ca și *clacă*, aceasta era o formă a rentei feudale.

Боляръ a intrat și în limba albaneză, inițial, probabil, cu sensul de nobil, feudal; ulterior, în condițiile istorice din Albania, după ocupația turcească, societatea feudală albaneză s-a reorganizat după modelul turcesc însușindu-și și termenii ocupanților. Pentru noțiunea de feudal s-a adoptat termenul turcesc *bej*, iar *bujar* < **боляръ** a rămas învechit; cu valoare de adjectiv arată însușiri morale „nobil, generos, ospitalier”. Dovada circulației cuvîntului în societatea feudală albaneză o constituie derivatele: *bujareshë* „boieroaică”, *bujari* „boierie”, *bujarisht* „boierește”.

Жоупанъ „jupan” (alături de **колларинъ**) desemna pe reprezentantul clasei feudale și făcea parte din titulatura boierilor moldoveni și munteni.

Жоупанъ „Würdenbezeichnung” apare în Codex Suprasliensis ¹.

Titlul de **жоупанъ** sau **жюпанъ** (variante grafice, întîlnite uneori în același document) preceda de obicei numele fiecăruia din dregătorii sau boierii moldoveni citați într-o anumită ordine determinată de valoarea personală și de vîrstă: **вѣра жупана, юги жю(р)жевича, вѣра жюпана стецкова** „credința jupanului Iuga Giurgevici, credința jupanului Stețcu” (1392, Cost., Doc. I, p. 8, d. 3); **вѣра бра(т) г(са)ка ми жоупа(н) богдан** „credința fratelui domniei mele, a jupanului Bogdan” (1400, Cost., Doc. I, p. 32, d. 11); **вѣра жюпана братула натедасла** „credința jupanului Bratul Netedul” (1393, Cost., Doc. I, p. 14, d. 4).

Foarte larg folosit, în condiții identice, **жоупанъ** preceda numele boierilor în documentele muntene, ca și în cele din Bulgaria și Serbia. De pildă: **и жупани владиславъ дворник...** „și jupanii: Vladislav vornic:...” (1398,

P. P. Panaitescu, Doc. T. R., p. 52, d. 9); **в гна црѣ срацимира жупанъ ѿкобѣ** „de la domnul țarul Srațimir, jupanului Iacov” (după 1369; Jordan Ivanov, Bălgarski starini, d. 8); **ѣ жоупанъ бѣлиакъ и воєвода радичъ братъ ми** „eu jupan Beliak și voievodul Radici, fratele meu” (1391, Fr. Miklosich, Monumenta serbica, 217).

Ca termen istoric s-a păstrat în limbile: bulgară, sîrbă, maghiară (*isfan* ²) și română (*jupan*). Forma populară romînească *jupin*, de asemeni învechită, era folosită: 1) ca titlul de politețe dat persoanelor care ocupau o anumită demnitate sau funcție înaltă, echivalînd cu „domn”, „cucon” și 2) patron ³. În limba română cuvîntul n-a rămas izolat, ci a format derivatele: *jupîneasă*, *jupîneșică* și *jupîniță*.

Панъ. Paralel și în parte sinonim cu **жоупанъ** numai în documentele moldovenești (nu și în cele muntene) apare **панъ**, termen specific limbilor slave apusene. Miklosich citează termenul abia în *Vita Stephani*

¹ Sadnik und Aitzetmüller, *Handwörterbuch*, p. 170.

² I. Kniezsa, *A magyar nyelv szláv jövevényszavai*, Budapesta, 1955, t. I, p. 224.

³ DLRM, p. 439.

Serborum despotae și în documentele din țara noastră ¹. Se întâlnește și în documentele rusești din secolul al XIV-lea cu sensul de „знатный человек”².

În documentele din Moldova, **пань** apare din anul 1392 alături de **жоупань**. Dar, spre deosebire de **жоупань** care face parte numai din titulatura boierilor și dregătorilor, **пань**, înlocuind uneori termenii **господарь** sau **господинь**, face parte și din titulatura voievozilor moldoveni sau a regiilor polonezi:

a) **пань**, sinonim cu **жоупань**, în titulatura boierilor sau dregătorilor: **вѣра жоупана стецюка...** **вѣра пана драгова** „credința jupanului Stețcu... credința panului Dragoe” (1392, Cost. Doc. I, p. 8, d. 3); **вѣра жоупана братула нетедла**, **вѣра пана станицлава** „credința jupanului Bratul Netedul, credința panului Stanislav...” (1393, Cost., Doc. I, p. 14, d. 4); **вси наши панове, велици и мали** „toți panii noștri mari și mici” (1464, I. Bogd, Doc. I, p. 84, d. 52).

Din exemplele de mai sus și din multe altele reiese că termenii **жупань** și **пань** au fost sinonimi și au circulat paralel. Din concurența acestor doi termeni, **пань** iese învingător, deoarece către sfârșitul perioadei de care ne ocupăm **пань** devine din ce în ce mai frecvent, înlocuind pe **жоупань**.

b) **пань**, sinonim cu **господарь** sau **господинь**, în titulatura voievozilor moldoveni sau a regiilor polonezi se întâlnește în special în documentele privind relațiile Moldovei cu Polonia: **мы стефан воевода и пан земли молдавской** „noi Ștefan voievod și domn al țării Moldovei” (1462, I. Bogd, Doc. II, p. 283, d. 129); **мы пан александръ воевода молдавскъ** „noi domnul Alexandru, voievodul Moldovei” (1404, Cost., Doc. II, p. 625, d. 173); **никого иного за пана нашего мимо реченого пана нашего казимира королъ...** **не хотим имѣти ни сажити** „nu vom avea și nu vom sluji nici unui alt domn în afara numitului domn și rege al nostru Cazimir”. (1462, I. Bogdan, Doc. II, p. 284, d. 129); **ни оу дворѣ пана нашего королѣ** „nici la curtea domnului nostru regelui” (1468, I. Bogdan, Doc. II, p. 302, d. 135).

În ceea ce privește frecvența, fără a fi făcut o statistică, putem preciza că **пань**, sinonim cu **господарь** sau **господинь**, apare mult mai rar în comparație cu **пань**, sinonim cu **жоупань**.

În afara limbilor slave apusene — cehă, slovacă, polonă, în care *pan* este folosit frecvent ca termen de politețe „domn”, cuvântul s-a păstrat în limbile rusă și ucraineană, iar în limba română a rămas doar ca termen învechit.

Къназь „*архон*, princeps, Fürst, Herrscher, cneaz” este un cuvânt general, slav, împrumutat din vechea germană — *kuning*³ (azi *König*), întâlnit în cele mai vechi monumente de limbă ca de pildă: Codex Zographensis, Codex Assemanianus etc.⁴, precum și în documentele vechi rusești⁵.

În documentele moldovenești termenul este polisemantic și desemnează: 1) numai în documentele externe, pe marii cneji ai Lituaniei sau ai altor cnezate străine; 2) în documentele interne indică pe micii proprietari, stăpînii sau întemeietorii unor sate; 3) desemnează pe micii dregători

¹ Fr. Miklosich, *Lexicon*, p. 554.

² Sreznevski, *Материалы*, t. II, col. 875.

³ Vezi A. Meillet, *Le slave commun*, Paris, 1934, p. 55.

⁴ Sadnik und Aitzetmüller, *Handwörterbuch*, p. 49, și Miklosich, *Lexicon*, p. 294.

⁵ Sreznevski, *Материалы*, t. I, col. 1401.

însărcinați cu strângerea prestațiilor de la țigani și 4) izolat, într-un singur document **кнѣзь** indică un prelat, ca în limba polonă veche.

1) **КОРОЛЕВИ ПОЛЪСКОМОУ, КНѢЗЮ БЕЛКОМОУ АНТОВЪСКОМОУ** „regelui Poloniei, marelui cneaz al Lituaniei“ (1393, Cost., Doc. II, p. 607, d. 165); **И БЕЛКОМОУ КНѢЗЮ АНТОВЪСКОМОУ И РОУСКОМОУ** „și marelui cneaz al Lituaniei și al Rusiei“ (1462, I. Bogdan, Doc. II, p. 292, d. 137).

2) În condițiile dezvoltării feudalismului, atât în Moldova cât și în Țara Românească, **кнѣзь** a căpătat sensul de mic proprietar, stăpîn sau întemeietor de sat. Deoarece sensul din documentele externe se deosebește de cel din documentele interne, hotărîtor pentru clasificarea termenului a fost sensul pe teren românesc: **ГДЕ Е(СТ) ТАМАШЪ И ИВАН КНѢЗОВЕ** „unde sînt cnejii Tamaș și Ivan“ (1414, Cost., Doc. I, p. 103, d. 36); **ТРЕТІЕ СЕЛО ГДЕ БЫЛЪ КНѢЗЪ СТАНЪ** „al treilea sat unde a fost cneaz Stan“ (1428; Cost., Doc. I, p. 233, d. 78); **ГДЕ БЫЛИ КНѢЗОВЕ БѢЛОШЪ И ДАНУША** „unde au fost cnejii Băloș și Danciul“ (1471, I. Bogdan, Doc. I, p. 157, d. 90).

Cu acest sens cuvîntul este folosit numai cu referire la satele din țările românești, la întemeietorii, stăpînii sau conducătorii lor, deci la micii proprietari. Iată un exemplu din Țara Românească: **И КНѢЗОВИ УТЪ ИЗВОРЪНИ** „și cnejii din Izvorenii“ (1441, P. P. Panaitescu, Doc. Ț. R., p. 199, d. 78).

3) În documentele moldovenești (ca și cele din Țara Românească) se întilnește expresia *cnezi de țigani* care, precum reiese din texte, indică denumirea unui mic dregător al domnului, însărcinat cu strângerea prestațiilor de la țigani: **ИМАШЕМИ ТІЖ ЧЕЛЪДИ ЦИГАНЪ КНѢЗЪ КОМАНЪ И МАРКО** „aceste sălașe de țigani numite: cneazul Coman și Marco“ (1428; Cost., Doc. I, p. 212, d. 71).

În Țara Românească: **НИ КЪБЛАРИ НИ КНЕЗ АЦИГАНСКИ, НИ ВАМЕШИ ВЪ БАЛЪТИ** „nici căblari, nici cnejii de țigani, nici vameși de bălți“ (1458, P. P. Panaitescu, Doc. Ț. R., p. 239, d. 97).

4) Într-un singur document, termenul **кнѣзь** desemnează un prelat străin, un conducător bisericesc folosit deci cu sensul din limba polonă veche și ceha veche și modernă: **НАШУ РАВЪКНИШЪ И СВОЗЪ ШТЕЦЪ, КЪЗЪ ГРИГОРИ, НАВОКЪСКОИ АРХИЕПИСКОПИ** „prea cinstitului întru dumnezeu părinte, preotul Grigorie, arhiepiscop de Liov“ (1467, I. Bogdan, Doc. II, p. 297, d. 133).

În documentele sîrbești ale epocii de care ne ocupăm **кнѣзь** se întilnește foarte des atît cu sens de „cneaz“ prînt, cât și cu sens de „dregător“ (ase menea sensului al treilea din documentele noastre). C. Jireček precizează: „on nommait *knez* les fonctionnaires de tous grades, depuis les parents de la dynastie, jusqu'au comtes des villes et aux chefs“¹, ceea ce reiese și din exemplele: **И ГОСПОДИНЪ ИМЪ КНЕЗЪ НЕ ПОТВОРИ** „și domnul lor cneazul nu le-a schimbat“ (1387, Miklosich, Monumenta serbica, 207); **ДОСЛАВЪ ОДЪ КНЕЗА** „trimis de cneaz“ (1397, Miklosich, Monumenta serbica, 229).

Ca termen istoric s-a păstrat în limbile rusă — **князь**, bulgară și sîrbă — **кнез**.

În limba romînă s-a păstrat atît ca termen istoric (cu sensul din limbile rusă, bulgară și sîrbă), cât și cu sens de „primar de sat, jude“.

Cuvîntul a intrat și în limba maghiară — **kenéz**, apoi prin filieră maghiară a pătruns în limba romînă — **chinez** „primar“, ca termen regional.

¹ C. Jireček, *La civilisation serbe au moyen âge*, Paris, 1920, p. 8.

ПОДАДАНЪ, termen generic care denumea pe orice supus al domnului, al boierului sau al mănăstirii. Este menționat prima oară în 1439: **и с нашими по(д)даными земан мо(л)давскон** „și cu supușii noștri din Țara Moldovei“. În același document, câteva rînduri mai jos, apare varianta grafică **ПОДЪДАНЪИ**: **ис нашими подъданним**: „și cu supușii noștri“ (Cost., Doc II, p. 712, d. 206). În documentele cercetate se întâlnește și forma derivată cu sufixul **-никъ ПОДЪДАННИКЪ**: **ни въ подъданниковъ ваше милости** „nici la supușii milostivirii voastre“ (1503, I. Bogdan, Doc. II, p. 487, d. 192).

Cuvîntul provine din pol. *poddany* „șerb, clăcaș, rob“, sensuri pe care le semnaleză și DLRL la cuvîntul românesc învechit *podan*¹. Ultimul înțeles apare la Varlaam, în forma derivată: „să fie omul cu toate *podanic* și slugă lui Dumnezeu“².

În timp ce în limba romînă este un termen învechit, în limbile bulgară — *поданик*³, rusă — *поданный*⁴ și sîrbă — *подан*⁵ continuă să circule denumind pe cetățeanul supus al unui stat.

ХОЛОПЪ. În Moldova feudală erau numiți *holopi* robii proveniți din prizonierii de război. În documentele studiate am întîlnit termenul *holop* numai cu referire la Tătari: **иже даемъ и дали есмы се нашъ листъ нашемъ татарин(с) и Холопс** „că dăm și am dat această carte a noastră tatarului și robului nostru“ (1470, I. Bogdan, Doc. I, p. 140, d. 83). Cîteva rînduri mai jos adjectivul posesiv se află în aceeași corelație: **и не платилъ Холопскимъ и татарскимъ правомъ** „și nu au plătit după dreptul robilor și al tătarilor“

Termenul este un împrumut slav de răsărit, fiind semnalat de Sreznevski în *Русская правда*⁶. În limba rusă contemporană s-a păstrat ca termen învechit, ieșit din uz⁷.

4. TERMENI REFERITORI LA FUNCȚII ADMINISTRATIVE ȘI FISCALE

În secolul al XV-lea, Moldova era împărțită din punct de vedere administrativ în mai multe ținuturi. Un întreg aparat de slujbași și militari, răspîndiți prin târgurile și satele țării, contribuia la îndeplinirea poruncilor domnești referitoare la strîngerea diverselor dări, sau supravegheau munca pe care țărani o prestau în folosul domnului sau al boierilor.

Conducerea acestui aparat era încredințată pîrcălabului.

Паркѣлабъ „pîrcălab“ este termenul prin care se desemna conducătorul unei cetăți sau ținut, reprezentantul domnului în ținutul respectiv. În îndeplinirea atribuțiilor sale militare, administrative și judecătorești, pîrcălabul era ajutat de micii slujbași, deseatnici, globnici etc. Specifică Moldovei, această funcție nu este cunoscută organizării feudale din Țara Romînească.

¹ DLRL, III, p. 479.

² Citat din DA, mss., s.v. *podan*.

³ BTR, p. 568.

⁴ Vasmer, REW, t. II, p. 383.

⁵ *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, t. X, Zagreb, 1931, p. 204.

⁶ Sreznevski, *Материалы*, t. III, col. 1384.

⁷ Vasmer, REW, t. III, p. 257.

Cuvîntul are la bază germ. *Burggraf*, dar în limba cancelariei noastre a pătruns prin filieră maghiară — *porkoláb*. În documente termenul apare în trei variante fonetice: *паркалабъ* (cea mai apropiată de forma maghiară), *пръкалабъ* (se citește *pîrcălab*) și *перкалабъ*.

Prima atestare este din anul 1411: *и вкра шандро перкалаба* „și credința lui Șandru pîrcălab“ (1411, Cost., Doc. I, p. 85, d. 30); *паркалаби вт нѣмца* „pîrcălabi de Neamț“ (1493, I. Bogdan, Doc. II, p. 19, d. 7); *пръкалаби вт нѣмца* „pîrcălabi de Neamț“ (1499, I. Bogdan, Doc. II, p. 130, d. 72).

În a doua jumătate a secolului al XVI-lea, termenul *pîrcălab* apare la Coresi (Tetraevanghelul, 1562) pentru a reda noțiunea de *administrator*: „Un om era bogat, ce avea un pîrcălab“¹.

Pîrcălab și derivatul său *pîrcălăbie* au rămas termeni regionali și învechiți, deși pînă la mijlocul secolului al XIX-lea funcția s-a menținut, asimilată cu aceea de ispravnic, prefect de județ. De pildă: Cuza a fost pîrcălab al Galaților².

Староста „staroste“ se numea comandantul unei cetăți cu aceleași atribuții ca și pîrcălabul, fiind întilnit numai în documentele moldovenești, fie cu referire la Moldova, fie pentru a indica comandantii unor localități poloneze.

Староста „senex“³ este derivat din adjectivul *старъ* cu sufixul *-оста*. În documentele rusești de la sfîrșitul secolului al XIII-lea sînt citați sub această denumire reprezentanți ai puterii locale⁴. Termenul *староста* este viu în limbile rusă, ucraineană, polonă și cehă, dar dregătoria nu putea fi împrumutată de curtea Moldovei decît de la ruși sau polonezi. Înclinăm spre această a doua ipoteză, deoarece în documentele moldovenești termenul indică adeseori pe starostele Podoliei, al Cameniței, al Sniatinului etc.

Prima atestare este din anul 1407, deci precede cu patru ani prima atestare a funcției de pîrcălab: *вкра пана жюржа старосты* „credința panului Giurgea staroste“ (1407, Cost., Doc. I, p. 56, d. 20); *вкра драгоша староста* „credința starostelui Dragoș“ (1411, Cost., Doc. I, p. 84, d. 30); *старостою каменницим и подолскимъ* „cu starostele de Camenița și Podolia“ (1449, Cost., Doc. II, p. 746, d. 219).

Ca și pîrcălabul, starostele este adeseori citat ca martor în formule stereotipe.

În limba romînă, în afara sensului istoric, învechit, de comandant al unei cetăți, *staroste* și-a lărgit sfera sensurilor, desemnînd pe conducătorul ales al unei corporații, al unei bresele de meșteșugari și negustori și, prin extensiune, conducător, șef, fruntaș. Regional (în Moldova și Transilvania) desemnează persoana trimisă oficial de un tînăr la părinții fetei pentru a o cere în căsătorie, de unde apoi — persoana care conduce ceremonia nunții⁵. Derivatele a *stărosti* și *stărostit* sînt populare și n-au legătură cu sensul din documente, ci cu acela de pețit și ceremonia nunții; *stărostie*, ca termen învechit, indică calitatea de staroste iar popular pețitoria⁶.

¹ Citat după TDRW, t. III, p. 1168.

² Citat după A. Scriban, *Dictionarul limbii romînești*, p. 988.

³ Miklosich, *Lexicon*, p. 881.

⁴ Sreznevski, *Материалы*, t. III, col. 496.

⁵ DLRM, p. 796.

⁶ DLRM, p. 797.

ДЕСАТНИКЪ „δεκαρχος, magistratus genus“. Termenul denumea pe micul dregător însărcinat cu strângerea impozitului de zece la sută din recoltă, funcție corespunzătoare ajutorului de primar sau perceptorului. Cu acest sens este atestat prima dată într-un document din anul 1439: **А НАШИ ДЕСАТНИЦИ ДА СА НЕ СМЪЖЮТЪ СЪМЪЖАТИ** „iar strângătorii noștri de deseatină să nu îndrăznească a se amesteca“ (Cost., Doc. I, p. 39, d. 13).

Cuvîntul are la bază v. sl. **ДЕСАТНИНА**. Citîndu-l, Fr. Miklosich¹ și I. I. Sreznevski² fac referiri la monumentele de limbă aparținînd slavonei ruse, ceea ce ne duce la concluzia că este un împrumut slav de răsărit. Dicționarele noastre înregistrează două variante: prima formată cu sufixul slav **-КНИКЪ**, *desetnic*³ și a doua cu sufixul românesc **-ar**, *desetinar*⁴.

ГЛОБНИКЪ, „funcționar însărcinat cu încasarea diverselor amenzi“. Cuvîntul, deși este o creație a slavonei de la noi, are la bază două elemente slave, substantivul **ГЛОБА** „amendă“ și sufixul **-КНИКЪ**. Fr. Miklosich îl înregistrează în documentele publicate de I. Venelin și-l traduce „mulctas colligens“⁵. În DA și TRDW este ilustrat prin citate din Ietopisețul lui Gr. Ureche.

Funcția și denumirea au apărut în secolul al XV-lea: **ВЪРА ПАНА ЖЪРЖА ГЛО(В)НИКА** „credința panului Giurgiu globnicul“ (1425, Cost., Doc. I, p. 169, d. 56); **ДА НЕ ИМАЮТЪ ХОДИТИ НИ ГЛОБНИКЪ** „să nu aibă a umbla nici globnicii“ (1446, Cost., Doc. II, p. 251, d. 71); **ОУСИМ ОУНОУКОРВАМ ЛАСЪВА ГЛОБНИКА** „tuturor nepoților lui Laslu globnicul“ (1495, I. Bogdan, Doc., II, p. 59, d. 31).

În documentele cercetate, pentru nominativ plural apar variantele: **ГЛОБНИКЪ, ГЛОБНИКИ, ГЛОБНИЦИ**.

Întrucît funcția caracterizează o realitate existentă în Moldova, termenul nu se întîlnește în nici o limbă slavă. Cuvîntul de bază însă, **ГЛОБА** s-a păstrat în limbile bulgară⁶ și sîrbă⁷, precum și în romîna — *gloabă*, cu sensul în parte lărgit (mîrtoagă)⁸.

ГОУМЕНИКЪ „dregător care supraveghea munca efectuată la arie, vornic (clucer) de arie“. Dregătoria apare în a doua jumătate a secolului al XV-lea: **ВЪРА ПАНА ЖЪРЖЪ ГУМЕНИКЪ** „credința panului Giurgiu vornic de arie“ (1469, I. Bogdan, Doc. I, p. 136, d. 79). Alteori este tradus „clucer de arie“: **СЪНОВЕ ИВАНКА ГЪМЕНИКА** „fii lui Ioan clucer de arie“ (1491, I. Bogdan, Doc. I, p. 458, d. 232); **ТА ПРОДАЛИ ПАНЪ ЖЪРЖЪ ГЪМЕНИКЪ** „au vîndut panului Giurgiu clucer de arie“ (1499, I. Bogdan, Doc. II, p. 135, d. 74).

Termenul a circulat numai în slavona de la noi, și anume în documentele cancelariei domnești. Dovadă că nu l-am întîlnit în nici unul din dicționarele explicative ale limbilor romîna, bulgară sau sîrbă. Ultimele au păstrat cuvîntul de bază **ГОУМЪНО** „arie“. În limba rusă veche din același

¹ Miklosich, *Lexicon*, p. 159.

² Sreznevski, *Материалы*, t. I, col. 658.

³ CADE, p. 401, DA, mss. s.v. *desetnic*.

⁴ TDRW, t. II, p. 528; Scriban, *Dicționarul limbii romînești*, Iași, 1939, p. 410.

⁵ Miklosich, *Lexicon*, p. 129.

⁶ BTR, p. 95.

⁷ Karadžić, *Lexicon*, p. 89.

⁸ Cf. CADE, p. 548.

cuvînt și cu același sufix **-кникъ** este atestat substantivul **г.с.мъ и кникъ**¹, denumind însă locul unde se strîng bucatele la arie.

Нашаръ, funcție administrativă legată de existența impozitului perceput asupra grîului. Prima atestare apare în 1444: **ни единъ болярникъ, ни дворникъ...**, **ни нашаръ...**, „nici un boier, nici vornic,... nici ilișar“ (Cost., Doc. II, p. 208, d. 56). Dregătoria, avînd o existență relativ scurtă, termenul apare doar în cîteva documente de la mijlocul secolului al XV-lea: **ни дворниця, ни нашари** „nici vornicii, nici ilișarii“ (1454, Cost., Doc. II, p. 509, d. 135); **да не имають ходити ни глобники... ни нашаре** „să nu aibă a umbla nici globniciei... nici ilișarii“ (1446, Cost., Doc. II, p. 251, d. 71).

Cuvîntul este propriu slavonei romînești fiind format din substantivul *iliș* (probabil de origine maghiară — *éles*, cf. TRDW, DA, DLRM) și sufixul *-ar*. Astăzi, termenul este învechit.

Ослхаръ. Termenul nu figurează în nici unul din dicționarele limbilor romîna, rusă sau bulgară. Acest fapt ne îndreptățește să-l considerăm o creație a slavonei de la noi, cu atît mai mult cu cît dregătoria apare numai în Țara Romînească și Moldova, în cîteva documente de la mijlocul secolului al XV-lea. Prima mențiune este în 1444: **ни единъ коларникъ, ни дворникъ... ни ослхаръ** „nici un boier, nici vornic,... nici osluhar“ (Cost., Doc. II, p. 208, d. 56). Ultima mențiune o întîlnim într-un document din 1466, prin care Ștefan cel Mare dă unele scutiri locuitorilor unui sat, proprietate a mitropoliei de Roman: **и такожде ни паркалзеве ут нѣмцѣ...**, **ни ослхаре** „și astfel nici pîrcălabii de Neamț nici osluharii“ (1466, I. Bogdan, Doc. I, p. 95, d. 60).

Osluharii erau mici dregători domnești răspîndiți pe moșiile din Moldova pentru a ajuta pe stăpîinii acestora să silească pe țărani la muncile servile și să pedepsească pe cei care nu se supuneau poruncilor domnești². Termenul are la bază v. sl. **ослоуѣ** „inobediența³, neascultare“.

Припашаръ. „Pripășarii erau dregători care strîngeau pentru domnie averile fără stăpîn și lucrurile găsite și, datorită structurii economice a țării noastre din secolul al XV-lea, în special strîngătorii de vite“⁴.

Dregătoria apare prima dată într-un document din 1446: **да не имають ходити ни глобники, ни припашаре** „să nu aibă a merge nici globniciei, nici pripășarii“ (Cost., Doc. II, p. 251, d. 71). În documente apare de cele mai multe ori pluralul: **ни припашари що бы не имали дна сдѣити ты(х) лю(д)** „și nici pripășarii să nu aibă treabă să judece pe acești oameni“ (1448, Cost., Doc. II, p. 310, d. 85); **ни глобники, ни припашари да не бантоватъ ихъ** „nici globniciei, nici pripășarii să nu-i bîntuiască“ (1475, I. Bogdan, Doc. I, p. 200, d. 111).

Termenul este o creație a slavonei de la noi avînd la bază v.sl. **припасъ** cu sensul pe care-l are în limba romîna — pripas⁵, iar dregătoria apare numai în Moldova într-o perioadă relativ scurtă⁶.

¹ Sreznevski, *Материалы*, t. I, col. 609.

² Zezi P. P. Panaitescu, *Pripășari și osluhari*, în „Studii și articole de istorie“, II/1957, p. 56.

³ Miklosich, *Lexicon*, p. 519.

⁴ Zezi P. P. Panaitescu, *art. cit.*, p. 60.

⁵ Zezi G. Mihăilă, *Împrumuturi vechi sud-slave în limba romîna. Studiu lexico-semantic*, București, 1960, p. 79.

⁶ P. P. Panaitescu, *art. cit.*, p. 58.

Пъргарь. În organizarea administrativă feudală a țării noastre, se numeau pîrgari „fiecare din cei 6 sau 12 consilieri comunali, care, împreună cu șoltuzul (Moldova) sau județul (Muntenia) alcătuiau consiliul de administrație al orașului”¹.

Prima atestare se întâlnește într-un document extern din 1435: **пише(м) шолтсзомъ и пъргаремъ** „scriem șoltuzilor și pîrgarilor (Cost., Doc. II, p. 692, d. 197).

În documentele vremii apar două variante: **пъргарь** (se citește *pîrgar*) și **паргарь**: **еще е(с)ми дали с волю шолтсзы и паргары w(т) бани** „și încă am mai dat cu voia șoltuzilor și pîrgarilor din Baia” (1453, Cost., Doc. II, p. 445, d. 124); **уже тотн истинийи шолтсзоке и паргароке** „că acești adevărați șoltuzi și pîrgari” (1495, I. Bogdan, Doc. II, p. 63, d. 33).

Cuvîntul *pîrgar* este un împrumut din maghiară *polgár* < germ. *Bürger*². De altfel, încă M. Costin scria: „Aceștia (șoltuzii) au în slujba lor pe pîrgari, care nume este unguresc”³.

Шолтсзъ. Țirgurile și orașele Moldovei erau cîrmuite de un șoltuz, funcție corespunzătoare primarului. Termenul apare atestat într-un document extern datat aproximativ 1434: **w(т) меньаго приатеак г(с)ва ти шо(а)тсза Хръак w(т) крѣла(а)** „de la prietenul măi mic al domniei tale, șoltuzul Hîrlea din Bîrlad” (Cost., Doc. II, p. 675, d. 188). În același document, cîteva rînduri mai jos, apare varianta **жо(а)тыза**: **да платѣ(т) ... сс(а)це(м) жо(а)тыза** „ca să plătească... judeților șoltuzului”.

M. Costin, referindu-se la conducătorii orașelor, precizează că aceștia se numesc șoltuzi⁴.

Se poate afirma că în slavona de la noi, cuvîntul, în cele două variante ale sale, a pătruns pe două căi: din mag. *soltesz* sau din pol. *szoltys*, în ambele limbi provenind din germ. *Schultheize*⁵.

Слидогонецъ. În documentele cercetate cuvîntul apare o singură dată, în 1466: **и такожде ни паркалабоке wt немцѣ, ани старости wt тою волоости... ани слидогонци** „și astfel nici pîrcălabii de Neamț, nici staroștii din acel ținut..., nici gonitorii de urmă” (I. Bogdan, Doc. I, p. 95, d. 60).

Termenul nu apare în nici unul din dicționarele limbii romîne, ruse sau ucrainene. Din context rezultă doar că *slidogontii* erau mici dregători; asemenea pripășarilor, fiind subalterni ai pîrcălabului. În ceea ce privește funcția, credem că aceștia trebuie să fi fost slujbași care urmăreau pe diferiți delicvenți de la hotărîrile domnești, de exemplu negustorii care nu aveau salv-conduct. Cele două părți componente ale cuvîntului—*slid* și *gonți* ne indică originea lui ucraineană. Faptul că nu apare citat în dicționarele limbii ucrainene contemporane⁶ nu exclude circulația lui în vechea ucraineană.

¹ CADE, p. 947.

² Cf. TRDW, t. III, p. 1168.

³ M. Costin, *Opere*, București, 1958, p. 390.

⁴ M. Costin, *op. cit.*, p. 391.

⁵ Vezi TRDW, t. III, p. 1456, CADE, p. 1254.

⁶ Ne referim la E. Zelechovski, *Малоруско-немецкый словарь*, Lemberg, 1886; В. Hrinchenko, *Словарь украинского языка*, Kiev, 1907.

В а т а м а н ъ „conducătorul unui sat aparținând domnului; ajutorul vornicului la încasarea impozitelor“: **ГДЕ Б(Ы)А В А Т А М А (И) Г Е Р М А (И)** „unde a fost vataman Gherman“ (1422, Cost., Doc. I, p. 151, d. 49); **оже то(т) истинный верига ва(та)манъ** „că acest adevărat Veriga vataman“ (1423, Cost., Doc. I, p. 152, d. 52); **ПОЛОЖИНА СЕЛѠ ГДЕ Е(СТ) ПАШКО В А Т А М А Н** „jumătate din sat unde este Pașco vataman“ (1445, Cost., Doc. II, p. 223, d. 61).

Termenul este un împrumut din v. rus. *ватаманъ*¹. Sreznevski² îl atestă în secolul al XIII-lea cu sensul de „conducător“, alături de varianta *атаманъ*. Dicționarele ucrainene notează formele *атаман* și *отаман*³, cu același sens, mai răspândită fiind ultima formă. În bulgară varianta *атаман*⁴ se referă de obicei la căpetenia cazacilor dinainte de revoluție. Din rusă cuvântul a pătruns în ambele sale variante și în polonă, unde este atestat în secolul al XV-lea cu sensul de „mic funcționar la moșie, administrator“⁵. În limba română se păstrează ca termen învechit avînd și o nuanță depreciativă, om rău hrăpăreț:

„... cum se satură iadul
de boieri de divan,
de vornic și vătaman“⁶.

5. TERMENI REFERITORI LA OCUPAȚII ȘI MESERII

În acest capitol vom analiza unii termeni referitori la poziția socială a oamenilor după funcția sau îndeletnicirea pe care o aveau, precum și unele denumiri generice legate de acestea.

Б л и д а р ъ „numele persoanei care făcea blide, vase“. În documentele slavo-romîne este atestat numai acest sens: **ГДЕ БЫЛ СТОЛ(И) И ЖОУРЖЕ БЛИДАРЪ ЖУДЕВЕ** „unde au fost juzi Stoian și Giurgiu blidarul“ (1433, Cost., Doc., II, p. 179, d. 48); **И СЕЛИЩЕ ЖОУРЖА БЛИДАРЪ** „și seliștea lui Giurgiu blidarul“ (1459, I. Bogdan, Doc., I, p. 27, d. 16).

Este o formație a slavonei romînești din substantivul *blid* + suf. *-ar*. Cuvîntul de bază **Б Л Ю Д ъ** este de origine slavă fiind atestat și în Codex Suprasliensis și Savina Kniga. DA și CADE menționează și un sens figurat: lingău, linge-talere, căruia îi corespunde întru totul termenul din limba bulgară *блюдолуз*⁷.

Termenul *blidar* s-a păstrat în fondul curent al limbii romîne, ca termen popular denumind „dulapul cu polițe, fără uși în care se păstrează blide, vase, tacîmuri“⁸. Este frecvent în onomastică și toponimie.

К о ж о х а р ъ „Kürschner“, termen slav denumind persoana care prelucrează piei, confecționează cojoace, căciuli, etc.: **И ВАРЕ КСАКО КОЖОХАРНЕ С(Т) ОУ ТЫ(Х) СЕЛ** „și oricîți cojojari sînt în aceste sate“ (1448, Cost., Doc. II, p. 310, d. 85).

¹ Vasmer, REW, t. I, p. 173.

² Sreznevski, *Материалы*, t. I, col. 231.

³ В. Hrinenco, *op. cit.*, t. III, p. 74.

⁴ BTR, p. 17; St. Mladenov, *Етимологически и правописен речник на българския книжовен език*, Sofia, 1941, p. 12.

⁵ Polska Akademia Nauk, *Słownik Staropolski*, t. I, Zeszyt 1, Varșovia, 1953, p. 42.

⁶ Citat din M. Gaster, *Crestomație*, t. II, p. 318.

⁷ BTR, p. 40.

⁸ Vezi, TRDW, t. I, p. 200, și DLRL, p. 250.

Cuvîntul s-a păstrat în fondul curent al limbii noastre monosemantic, așa cum este de altfel și în bulgară¹, sîrbă² și ucraineană³.

ДѢЯКЪ „*diaconus*“ diaconus“. Terminologia frecventă pentru scriitorii cancelariei domnești, mai precis scriitorii documentelor era următoarea: ДѢЯКЪ, ГРАМАТИКЪ și ПИСАРЪ. Primii doi termeni apar și în documentele din Țara Romînească. Al treilea este caracteristic documentelor moldovenesti. Cuvîntul *diac* este menționat prima dată într-un document din 1432: ГЕДЕОН КНАГИНИНЪ ДІАКЪ „Ghedeon, diacul Doamnei“ (Cost., Doc. I, p. 327, d. 99). Documentele îl atestă în câteva variante grafice: ВЕЛКЛИ ЕСМИ СЛЗЪК НАШЕМ(Ъ) АСЦИ ДІАКЪ ПИСА(Т) „am poruncit slugii noastre, lui Luca diac să scrie“ (1448, Cost., Doc. II, p. 362, d. 93); ПИСА АЛЕЃА ДІАКЪ ОУ СОУЧАКЪ „a scris Alexe, diac la Suceava“ (1493, I. Bogdan, Doc. II, p. 6, d. 2); ПИСА МЪТЕН ДІАКЪ С ПАСОХ „a scris Matei diac la Iași“ (1495, I. Bogdan, Doc. II, p. 72, d. 35).

Termenul apare în monumentele slave vechi, (Codex Suprasliensis)⁴ și în slavona rusă⁵ cu sensul inițial de „cîntăreț bisericesc“. În documentele slavo-romîne cuvîntul apare însă cu alt sens „scriitor de cancelarie, copist“, dezvoltat din primul, sens pe care-l semnaleză și Fr. Miklosich în documentele slavo-romîne publicate de I. Venelin⁶. Cu același înțeles e folosit și în limba letopisetelor Țării Moldovei: „pentru un diac care era foarte de treabă de scrisoare s-au rugatu boierii să-l ierte“⁷.

În limba romînă cuvîntul a circulat cu ambele sensuri, așa cum îl întîlnim și în rusă⁸ și bulgară⁹. CADE și DA menționează și un al treilea sens „elev, student“, regionalism transilvănean împrumutat din maghiară¹⁰, sens pe care-l găsim notat și de Karadžić¹¹.

ГРАМАТИКЪ „*grammaticus, Schreiber*“. Termen de origine greacă pătruns în slavona de la noi prin filieră slavă. Sensul inițial „cărturar, om învățat, savant“, este înregistrat de Fr. Miklosich¹² în lucrarea călugărului Hrabr „О писменѣхъ“ și de Sreznevski în „Cuvîntul lui Grigore din Nazians“. Documentele slavo-romîne atestă un sens nou și anume cel de „slujbaș într-o cancelarie“¹³: И ПА(И) ДАН ЧАШНИКЪ И НѢКОИ ГРАМАТИКЪ „și pan Dan ceașnic și Neagoe grămătic“ (1422, Cost., Doc. II, p. 147, d. 47); ВЕЛКЛИ ЕСМИ СЛЗЪК НАШЕ КЪРОМЪС НѢКОЕКИ ГРАМАТИКУ „am poruncit slugii noastre credinciosului Neagoe grămătic“. (1424, Cost., Doc. II, p. 162, d. 53).

Mai tîrziu grămăticul îndeplinește în general atribuțiile unui contabil ori secretar. Acest ultim sens apare în DA, TRDW, DLRL.

¹ BTR, p. 301.

² Karadžić, *Lexicon*, p. 282.

³ В. Нринченко, *Словарь украинского языка*, т. II, p. 263.

⁴ Berneker, SEW, p. 198; Sadnik und Aitzetmüller, *Handwörterbuch*, p. 19.

⁵ Sreznevski, *Материалы*, т. I, col. 668.

⁶ Fr. Miklosich, *Lexicon*, p. 162.

⁷ M. Costin, *op. cit.*, p. 178.

⁸ Vasmer, REW, т. I, p. 386.

⁹ St. Mladenov, *Етимологически и правописен речник на български език*, Sofia, 1941, p. 158.

¹⁰ I. Kniesza, *A magyar nyelv szláv jövevényszavai*, Budapesta, 1955, т. I, p. 154.

¹¹ Karadžić, *Lexicon*, p. 121.

¹² Miklosich, *Lexicon*, p. 141.

¹³ DLRL, p. 345.

În ceea ce privește limbile slave, cuvîntul se întîlnește doar în bulgară cu sensul inițial, ca termen arhaic¹.

Писаръ. Termenul apare în documentele studiate alternînd cu **Дѣикъ** și **Грамаѣикъ**: **наш вѣрныи(и) панъ миѡу(а) писар** („credinciosul nostru pan Mihul pisar“ (1433, Cost., Doc. II, p. 119, d. 37); и **предан нашем(с) волѣрнѣ пану миѡу(а) писарю** „și au vîndut boierului nostru, panului Mihul pisar“ (1443, Cost., Doc. II, p. 131, d. 40).

O dovadă că cele trei denumiri au circulat paralel o constituie, printre altele, și mărturia lui M. Costin: „și au chemat la sine pe unu Cazacu bătrîn, anume Barabaș și pe Hmil, care era pe atunce diiac oștilor, cum dzicu ei pisar“².

6. TERMENI REFERITORI LA RELAȚIILE CU ȚĂRILE STRĂINE

În afara termenilor care reflectă organizarea feudală din Moldova (în cea mai mare parte corespunzătoare situației și termenilor din Țara Românească), în documentele moldovenești externe se întîlnesc și unii termeni care oglindesc raporturile cu vecinii sau terminologia din țările vecine (în primul rînd din Polonia). Indiferent dacă se referă la conducătorul statului, la dregători, clase sociale sau funcții administrative, termenii respectivi sînt grupați în acest capitol.

Король (variante fonetică rusă) sau **кроль** (variante fonetică poloneză) este un termen general slav a cărui etimologie se explică din numele împăratului german Carol cel Mare. Cele două variante se întîlnesc paralel (numai în documentele externe) cu referire în special la regii Poloniei. Prezența ambelor forme duce la concluzia că, pe același teritoriu, în cadrul aceleiași cancelarii, se foloseau două variante, deci că simultan se exercitau paralel două influențe. De altfel chiar în documentul în care apare prima atestare se întîlnesc ambele forme: **але королевѣи... вѣрне служити... владиславови королевѣи польскому** „dar să slujim credincios regelui ... lui Vladislav, regelui Poloniei“ (1393, Cost. Doc. II, p. 607, d. 165); **передъ нашимъ милымъ королевемъ польскимъ** „înaintea iubitului nostru rege al Poloniei“ (1448, Cost., Doc. II, p. 305, d. 85); **господаръ нашъ кроль казимиръ, з кога милости кроль польскы** „domnul nostru regele Cazimir, din mila lui dumnezeu, rege al Poloniei“ (1467, I. Bogdan, Doc. II, p. 229, d. 133).

În documentele moldovenești studiate nu am întîlnit forma sud-slavă **краль**; explicația pare a consta în faptul că, referindu-se la regii Poloniei, titulatura era cunoscută după graiul vecinilor ucraineni sau polonezi și, în plus, nici un document nu se referă la **кральи** din sudul Dunării.

Crăi din limba romînă (provenit din forma **краль**) a intrat pe cale populară și este anterior termenului de cancelarie. Poetic sau în basme, are sens de împărat, rege, domnitor; largă circulație a cuvîntului este dovedită de numeroasele derivate: *crailic*, *crăiasă*, *crăiesc*, *crăiește*, *crăiie*, *crăime*, *crăișor* și *crăiță*, din care majoritatea sînt poetice sau în basme³.

Termenul a intrat de asemenea în limba maghiară *kiraly* și în limba albaneză *kral* sau *krajl*.

¹ BTR, p. 102.

² M. Costin, *op. cit.*, p. 126.

³ DLRM, p. 194–195.

Deși pentru noțiunea de rege în documentele studiate nu se întâlnesc decât variantele fonetice ucraineană și poloneză, pentru noțiunea de regat se folosesc paralel trei variante fonetice:

1) varianta rusă-ucraineană: и с нашими паны его короуни и его королевствоу „și cu panii noștri, coroanei sale și regatului său“ (1441, Cost., Doc. II, p. 657, d. 177);

2) varianta poloneză: а николи сь роздѣлѣти на вѣкы и сь королевствомъ польскимъ „și niciodată să nu ne despărțim în veci de regatul Poloniei“ (1393, Cost., Doc. II, p. 607, d. 165);

3) varianta medio-bulgară: всега оугръскаго королевства и губернатор „și guvernator al întregului regat al Ungariei“ (1450, Cost., Doc. II, p. 755, d. 222).

Кнѣжа „principe“ apare în documente ca sinonim cu primul sens al termenului князь pentru a desemna pe principii străini: королевъ и княжатоу „regilor și principilor“ (1435, Cost., Doc. II, p. 689, d. 195); нан иачкншемъ княжати „prea strălucitului principe“ (1436, Cost., Doc. II, p. 701, d. 302); и начкншее кнѣжа и келеможны господарь нашъ кроль казимиръ „și preainălțatul prinț și preaputernicul domn al nostru Cazimir“ (1467, I. Bogdan, Doc. II, p. 297, d. 133). Termenul княжа n-a intrat în limba română.

Голдовникъ este termenul prin care se exprimă noțiunea de „vasal, supus“, exact ca și în documentele rusești¹: яко свои голдовники и свои присыки и по(д)даны(и) „ca pe vasalii și ascultătorii și supușii săi“ (1453, Cost., Doc. II, p. 765, d. 225).

Голд și голдование „supunere, vasalitate“ fac parte din aceeași familie de cuvinte ca și голдовник: позыны(и) гол(д) оудиналы по(д)даны(и) стазы(и) обычае(и) „să facem cuvenita supunere (vasalitate) după vechile obiceiuri“ (1453, Cost., Doc. II, p. 765, d. 225); тотъ истинныи голдъ присѣгы слажы „această adevărată supunere (vasalitate, jurămintе, slujbe)“ (1436, Cost., Doc. II, p. 701, d. 202); оуказати наше голдование и наши присѣгы „să arătăm supunerea (vasalitatea) noastră și jurămintele noastre“ (1441, Cost., Doc. II, p. 637, d. 177); наше голдование и присѣгы проречены „supunerea (vasalitatea) noastră și jurămintele mai înainte arătate“ (doc. precedent, p. 638).

Голдовати redă acțiunea de a deveni vasal: сь есмь голдовали ... яко сь есмь тогда голдовали „am devenit vasali... cum am devenit vasali și atunci“ (1407, Cost., Doc. II, p. 629, d. 175); авихом сѣ сь его шекщенои милостъ видѣли и голдовали „ca să ne întâlnim cu luminăția sa și să-i devenim vasali“ (1479, I. Bogdan, Doc. II, p. 351, d. 155).

Într-un singur document, apare varianta fonetică вдовати și substantivul Холдшнок în exemplul: обычаемъ нашихъ предковъ нашихъ земан молдавскон вдовати вѣры нашон Холдшнок дати „după obiceiul străbunilor noștri din Țara Moldovei vom deveni supuși (vasali) și vom da credința noastră de supuși (vasali)“ (1462, I. Bogdan, Doc. II, p. 284, d. 129). Termenii au la bază cuvîntul german *Huld*, dar în limba cancelariei noastre n-au pătruns direct, ci prin intermediul limbii polone în care și astăzi există: *hold*, *holdowac*, *holdownik* etc. Această explicație este confirmată și de faptul că Moldova era în raport de vasalitate față de Polonia și că termenii

¹ Vezi Sreznevski, *Материалы*, t. I, col. 541.

nu apar decît în documentele care se referă la această vasalitate, deși varianta cu *g* este mai apropiată de forma din limba rusă. I. Bogdan de asemeni consideră termenul *гола* din documente ca provenind din limba polonă¹, iar M. Vasmer precizează că în limba rusă termenul a intrat din limba polonă².

ГОВЕРНАТОРЪ. Pentru a exprima noțiunea de guvernator, persoana care în numele șefului statului conduce o provincie, în două documente, și anume cu referire la titulatura lui Ioan Huniade, se întâlnește termenul *говернаторъ*: *ІАНУШЪ Ѡ ХУНИДІА [sic!] КЪСІА ОУРСКЪА КРАІЕСТКА ГОВЕРНАТОРЪ* „lui Ioan Huniade, guvernator al întregii crăimi ungurești“ (1450, I. Bogdan, Cinci documente, p. 34, d. 2); *НАШЕГО МЛАДОГО РОДИТЕЛЪ, ХУНИКА ІАНУША ВЕЛИКАГО ГОВЕРНАТОРА* „iubitului nostru părinte, lui Ioan Huniade, mare guvernator“ (documentul citat, p. 25); *ІАНУШЪ КОЕКОДЪКЪ ѠТЪ ХУНИКАІА КЪСІА ОУРСКЕКАГО КРАІЕСТКА І ГОВЕРНАТОРЪ* „lui Ioan Huniade, voievod și guvernator al întregii crăimi ungurești“ (1450, I. Bogdan, Cinci documente, p. 27, d. 3).

Originea cuvîntului este latină: *gubernator*, dar în documentele citate a pătruns prin filieră polonă sau prin filieră maghiară, deoarece pe atunci limba de cancelarie a acestor țări era latina. Fiind vorba de un termen legat de organizarea de stat maghiară, se poate presupune ca mai probabilă pătrunderea lui prin filieră maghiară.

Guvernator din limba română modernă are aceeași origine latină, dar a pătruns la noi prin franceză, format din *a governa* (după lat. *gubernator*)⁴.

РИТЕРЪ apare în două documente moldovene, exprimînd noțiunea de cavaler, nobil: *ТОУ СЪ ЛЕКОКЪ ПОСЛОЛЪ СЪ КЪСІЮ РАДОЮ НАШЮ РИТЕРИ И КОДРЕ* „aici în Liov împreună cu tot sfatul nostru, cavalerii, boierii“ (1436, Cost., Doc. II, p. 693, d. 201); и *СЧ РИТЕРИ И КОДРЕ И РАДА ПРЪК(А) РЕЧЕННАГО* „și toți cavalerii și boierii și sfatul mai înainte numitului“ (1436, Cost., Doc., II, p. 701, d. 202).

Cuvîntul este de origine germană: *Ritter* „cavaler, nobil“ dar a intrat în limba documentelor sub influența terminologiei cancelariei poloneze, probabil pentru a desemna pe nobilii consacrați (destinați) pentru cariera armelor.

Termenul s-a păstrat în limbile rusă — *рыцарь*, polonă — *rycerz*, cehă — *rytíř*, bulgară — *рицар* și sîrbă — *pirep*, dar n-a intrat în limba română.

Prin **КАНЦИЛЕРЪ** sau **КАНЦЛІРЪ** în documentele moldovenești se desemnează: a) conducătorul cancelariei regelui Poloniei, purtătorul peceții și b) logofătul cancelariei moldovene:

a) и *ПАНЪ ДИНСКО КАНЦИЛЕРЪ ХРОПОТОВСКИ* „și pan Dinisco cancelar de la Hropotouți“ (1436, Cost., Doc. II, p. 701, d. 202); pe fișia de pergament de care este atîrnată pecetea panului Dinisco scrie: *ПЕЧАТЬ ПАНА ДИНСКА КАНЦЛІРЪ* „pecetea panului Dinisco cancelar“ (ibid., p. 704).

b) În cazurile în care se referă la demnitarii moldoveni, **КАНЦЛІРЪ** nu este o nouă dregătorie, ci e sinonim cu logofăt. Dovada o constituie faptul că într-unul și același document găsim: *ПАНЪ ПЕТРЪ КАНЦЛІРЪ.., ВЕЛЪКІИ ЕСМН*

¹ I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. II, indicele de cuvinte slave, p. 596.

² M. Vasmer, *REW*, t. I, p. 285.

³ I. Bogdan în notă explică forma *оурска* ca fiind probabil o greșală în loc de *оурскэкаго*.

⁴ DLRM, p. 351.

НАШЕМОУ ВЪКРОМЪ ПАНОУ ПЕТРОС ЛОГОФЪТЪ „pan Petru cancelar... am poruncit credinciosului nostru pan Petru logofăt“ (1456, Cost., Doc. II, p. 791, d. 231), sau același Mihail în două documente consecutive este citat odată logofăt (d. 212) iar apoi cancelar: ПАИС МИХАИЛЪ КАНЦАРИУ „panului Mihail cancelarul“ (1445, Cost., Doc. II, p. 739, d. 213).

Cuvîntul este de origine latină: *cancellarius*, dar în limba documentelor slavo-romîne a intrat prin filieră polonă. *Cancelar* din limba romînă modernă este neologism, redă altă noțiune și n-are legătură cu termenul din documente.

МАРШАЛЕКЪ. Pentru a desemna pe mareșalul curții regilor poloni, în documentele moldovenești se folosește termenul **МАРШАЛЕКЪ**: ПАНА РЫТВИНСКОГО МАРШАЛКА КРОЛЕКСТВА ПОЛСКОГО „pan Ian Rytwiński, mareșal al regatului polon“ (1467, I. Bogdan, Doc. II, p. 297, d. 133); **МАРЪШАЛЪКОМЪ ПАНОМЪ ВОИТЕХОМЪ КУЧУКОВИЧОМЪ** „prin mareșalul pan Voitech Cuciucovici“ (1494, I. Bogdan, Doc. II, p. 386, d. 171); **СКОИХЪ ПОСЛОКЪ, ВОИТЕХА КУЧУКОВИЧА МАРЪШАЛКА** „pe solii noștri, Voitech Cuciucovici mareșal“ (1496, I. Bogdan, Doc. II, p. 391, d. 172).

Termenul prin care se desemna o demnitate importantă în cadrul statului polon este folosit odată cu referire la vornicul Giurgea: **ВТЪ СТЕФЪНА ВОЕВОДА ВОЛОСКОГО, МАРЪШАЛЪКОМЪ ЕГО ДЧЪРЖЮ** „de la Ștefan voievodul Moldovei, prin mareșalul său Giurgea“ (1493, I. Bogdan, Doc. II, p. 383, d. 171). Mareșalul Giurgea din acest document nu este altul decît vornicul Giurgea trimis într-o altă solie în anul 1496: **ПОСОЛЪКСТВО ВТЪ СТЕФЪНА ВОЕВОДА ВОЛОСКОГО... ДЧЪРЖА ДВОРНИКЪ** „solie de la Ștefan voievodul Moldovei... prin vornicul Giurgea“ (1496, I. Bogdan, Doc. II, p. 391, d. 172).

Ca și în cazul în care logofătul era denumit **КАНЦАЛЕР**, și în acest caz în care vornicul este denumit **МАРШАЛЕКЪ**, avem de-a face cu o încercare de a asimila dregătoriile moldovene cu cele poloneze, căci termenul este împrumutat din polonezul *marszałek*; limba polonă l-a împrumutat din germanul *Marschall* (ca și limba cehă).

Mareșal din limba romînă modernă este un împrumut târziu din limba franceză¹.

СЕКРЕТАРЪ. Într-un singur document apare de trei ori termenul **СЕКРЕТАРЪ**, provenit din *secretarius* din latina medievală și obișnuit în cancelaria polonă pentru a desemna pe secretarul regelui Poloniei: **ВМАКЪ СЕКРЕТАРЪ КАШОЕ МИЛОСТИ... И ПО ТОГОЖ СЕКРЕТАРА КАШОЕ МИЛОСТИ... ТАКОЖЪ И ПРОСИЛЪ НАСЪ ФЪРТАТЪ МАРЪКО И СЕКРЕТАРЪ КАШОЕ МИЛОСТИ** „a fost secretarul măriei voastre... și prin același secretar al măriei voastre... precum ne-a rugat Furtat Marco și secretarul măriei voastre“ (1503, I. Bogdan, Doc. II, p. 485—486, d. 192).

Această unică apariție se poate explica prin faptul că logofătul care a redactat actul cunoștea demnitățile de la curtea regatului polon și, probabil, a folosit termenul **СЕКРЕТАРЪ** pentru precizie diplomatică. Nu este exclus ca termenul să fi circulat și în cancelaria Moldovei; în tot cazul *secretar* din limba romînă modernă este un neologism.

БИРЪС. În documentele adresate Brașovului, în mai multe rînduri apare cuvîntul **БИРЪС**, prin care se desemnează primarul Brașovului: **НИСКОЕ ПОКЛОНЕНИЕ БИРЪСЪ О(Т) БРАШОВА** „adîncă închinăciune birăului din Brașov“

¹ DLRM, p. 479.

(Circa 1434, Cost., Doc. II, p. 675, d. 188); *НАШИМ ДОКРИМ ПРІЯТЕЛЕМ КИРЪС КРАШЕККОМЪ* „bunilor noștri prieteni, birăului din Brașov” (1480, I. Bogdan, Doc. p. 356, d. 159); *БРАТНАМ НАШИМ, ПАНЪ КИРЪС* „fraților noștri, panului birău” (1480—1484, I. Bogdan, Doc. II, p. 369, d. 166).

Provenit din magh. *biró* „Richter”¹, cuvântul *birău* a intrat și în limba română cu sens de „primar la sate”; acum este învechit și regional. Tot de origine maghiară este și termenul sîrbesc *бирѡв* „der Unterknez im Dorfe”².

Studierea lexicului documentelor slavo moldovenești referitor la relațiile sociale duce la următoarele concluzii:

1. Din punct de vedere fonetic, alături de elemente sud-slave dominante, apar elemente slave răsăritene și apusene.

2. Din punct de vedere morfologic, în general declinările nu prezintă particularități, deoarece generalizarea desinenței de plural a substantivelor masculine — *оке*, — *оки*, nu este specifică numai acestor documente, ci tuturor textelor epocii. Se poate vorbi despre o tendință spre *casus generalis* numai la termenii românești sau romînizați ca: *paharnic*, *birău*. Uneori cuvintele românești apar articulate: *спăтарул*, *спăтărelул*, *портариул*.

3. În ceea ce privește lexicul, acesta scoate la lumină existența unei bogate terminologii slave de sud cu care se împletesc elemente rusești, poloneze (sau de altă origină, primite prin filieră polonă), maghiare, alături de care elementul romînesc se face tot mai mult simțit.

Terminologia social-politică moldovenească corespunde, în cea mai mare parte, celei din Țara Romînească. Dar din cauza condițiilor eispecifice și a poziției sale geografice, în documente se întilnește o mai mare bogăție de forme și anume:

a) Elemente sud-slave predominante: *коєкода*, *сѣвѣтъ*, *сѣвѣтникъ*, *колѣръ*, *жоупанъ*, *столикъ*.

b) Elemente bizantine intrate prin filieră slavă: *логоѣтъ*, *спадаръ*, *внестрижникъ*, *комисъ*, *граматникъ*, *дникъ*.

c) Elemente ruso-ucrainene: *король*, *чашкникъ*, *сонмъ*, *кагаманъ*, *Холопъ*.

d) Elemente poloneze: *рада*, *радца*, *панъ*, *крьоль*, *поданъ*, *подъчашин*, *кнѣжл*.

e) Elemente latine primite prin filieră polonă: *канцилеръ*, *секретаръ*, *гоубернаторъ*.

f) Elemente germane pătrunse prin filieră polonă: *маршалекъ*, *риттеръ*, *коубминстръ*, *голдовникъ*.

g) Elemente maghiare: *шолтоузъ*, *прѣгаръ*, *биръс*, *паркалакъ* (german prin filieră maghiară).

h) Elemente romînești: *portar*, *paharnicel*, *vornicel*, *спăтărel*.

Această varietate de forme explică și existența unor sinonime: *столикъ*-*коубминстръ*; *пахарникъ*-*чашкникъ*; *сѣвѣтъ*-*рада*; *сѣвѣтникъ*-*радца*; *логоѣтъ*-*канцилеръ*; *жоупанъ*-*панъ*; *докрникъ*-*маршалекъ*.

Terminologia studiată, terminologie care a îmbogățit lexicul limbii noastre în epoca feudală, a evoluat de-a lungul veacurilor în mod diferit.

Astfel unii termeni au dispărut complet din fondul activ al limbii, fiind caracteristici orînduirii respective: *comis*, *rada*, *radța*, *pan*, *goldovnic*, *holop*, *wreadnic*, *globnic*, *osluhar*.

¹ TRDW, t. III, p. 1772.

² Karadžić, *Srpski rječnik*, p. 27.

Alții au rămas ca termeni învechiți, colorînd lexicul operelor care descriu evenimente istorice: *cneaz, pîrcălab, vornic, spătar, șoltuz, pîrgar*. Cîțiva termeni au rămas în limbă ca regionalisme: *birău, diac*.

Ultima categorie o formează cuvintele care, lărgindu-și sfera sensurilor în condiții sociale noi, au intrat în fondul curent al limbii noastre, formînd și numeroase derivate:

sfat, sfetnic, sfătuitoare, sfătos, sfătuire;
voievod (voievodul țiganilor); gospodar, gospodăresc, gospodărește,
a gospodări, gospodărie, gospodărit, gospodărire;
boier, boieresc, boiereasă, boierește, boierime, boieroaică, boiernaș;
crai, crăiasă, crăiesc, crăiește, crailic, crăime, crăișor;
staroste, a stărosti, stărostie, stărostit.

Dovadă că această terminologie prînsese rădăcini adînci în Țările Romîne o constituie faptul că, în timpul suzeranității turcești, ea nu a fost înlocuită de terminologia ocupanților, cum s-a întîmplat de pildă în limba albaneză, ci a circulat paralel cu ea.

O altă dovadă a circulației acestor termeni o constituie numele topice. Acad. Iorgu Iordan relevă faptul că „numeroase sînt toponimicele la baza cărora stau nume de slujbe și demnități dispărute cu timpul”¹. Spre exemplificare pot fi citate: *Voievoda, Voievodeasa, Voievozi, Boiereasa, Drumul boierilor, Chineja, Chiajna, Comisoaia, Dealul Paharnicului, Stolnici, Spătarul, Vistieri, Vornic, Postelnicul, Pîrcălabul, Pîrgărești, Birăi, Blidarul, Grămăticul* etc.

Din cele expuse reiese că limba documentelor slavo-romîne nu este unitară, ci are un caracter compozit și reflectă o mare varietate de cuvinte și forme. Studiarea lexicului documentelor slavo-romîne oferă un bogat și interesant material nu numai pentru lexicologia istorică a limbii romîne, dar și pentru clarificarea unor probleme privind istoria poporului nostru și a relațiilor sale cu popoarele slave vecine. În plus, studiarea limbii acestor documente este importantă și pentru alcătuirea *dicționarului complet al slavonei de la noi și a Dicționarului general al limbii romîne*².

СОЦИАЛЬНАЯ ТЕРМИНОЛОГИЯ СЛАВЯНО-МОЛДАВСКИХ ГРАМОТ XIV—XV ВЕКОВ

(Резюме)

Настоящая работа посвящена изучению социальной терминологии славяно-молдавских грамот XIV—XV веков. Приводятся первые свидетельства соответствующих терминов в различных фонетических вариантах, наблюдающихся на протяжении изучаемого периода. После указания этимологии слов уточняется, какие именно из них вошли в румынский

¹ Iorgu Iordan, *Nume de locuri romînești în R.P.R.*, Ed. Acad. R.P.R., 1950, p. 169.

² Vezi P. P. Panaitescu, *Urme din vremea orînduirii feudale în vocabularul limbii romîne*, SCL, IX, 1958, p. 160.

G. Mihăilă, *În legătură cu alcătuirea unui dicționar al slavonei din Țările Romîne*, SCL, X, 1959, nr. 3, p. 483.

язык, с указанием их значения по сравнению с южнославянскими и восточнославянскими языками.

Данные термины распределены по следующим группам, с учетом политической, общественной и административной организации феодальной Молдовы: 1) слова, касающиеся государственных руководителей; 2) термины, касающиеся органов управления и сановников; 3) терминология, касающаяся социальных классов; 4) терминология административного и фискального характера; 5) выражения, касающиеся занятий и ремесел; 6) терминология, относящаяся к зарубежным странам.

В заключении подчеркивается, что лексика славяно-молдавских грамот имеет сложный характер, обладая большим разнообразием слов и форм; наряду с доминирующим средне-болгарским элементом появляются слова восточнославянского, польского, латинского или германского происхождения. (Последние проникли вообще через польское посредство).

Изучение лексики славяно-румынских грамот тесно связано с созданием *Словаря книжнославянского языка румынской редакции* и *Большого словаря румынского языка*.

LA TERMINOLOGIE SOCIALE, DES DOCUMENTS SLAVO-MOLDAVES DES XIVème ET XVème SIÈCLES

(Résumé)

Le présent ouvrage comprend l'analyse attentive de certains termes sociaux des documents slavo-moldaves des XIVème et XVème siècles. On y trouve indiquées les premières attestations des termes respectifs, ainsi que les différentes variantes phonétiques qui apparaissent tout au long de la période étudiée. Après l'étude de l'étymologie, les auteurs précisent les mots qui sont passés dans la langue roumaine, ainsi que leur sens, en faisant une comparaison entre leur évolution en roumain et dans les langues slaves orientales et méridionales.

Les termes ont été répartis en six groupes, en tenant compte de l'organisation politique, sociale et administrative de la Moldavie féodale: 1) les termes qui se rapportent aux chefs de l'Etat; 2) ceux qui se réfèrent au conseil et aux dirigeants; 3) ceux qui se rapportent aux classes sociales; 4) ceux qui regardent les fonctions administratives et fiscales; 5) ceux qui se rapportent aux occupations et aux métiers; 6) ceux relatifs aux pays étrangers.

En conclusion, les auteurs soulignent que le lexique des documents slavo-moldaves a un caractère composite et qu'il reflète une grande variété de mots et de formes; à côté d'éléments medio-bulgares prédominants apparaissent aussi des éléments russo-ukrainiens, polonais, latins ou allemands (ces dernières ayant pénétré en général par l'intermédiaire du polonais).

La nécessité de l'étude du langage des documents est étroitement liée à l'élaboration d'un *Dictionnaire du slavons de redaction roumaine* ainsi que du *Dictionnaire général de la langue roumaine*.

UNELE ASPECTE ALE INFLUENȚEI POLONE ÎN LIMBA LETOPISEȘULUI LUI NICOLAE COSTIN

ELENA DEBOVEANU - MĂLĂESCU

Letopiseșul țării Moldovei de la zidirea lumii la 1601 (scris între 1700—1712) al lui Nicolae Costin (1660—1712) cuprinde o serie de cuvinte și construcții sintactice care au intrat în opera cronicarului din limba polonă sau prin filieră polonă. Spre deosebire de operele înaintașilor săi — Grigore Ureche și Miron Costin — care au constituit obiectul unor cercetări și analize filologice și lingvistice¹, studiile asupra scrierilor lui Nicolae Costin² sînt reduse. Principalele concluzii ale acestora sînt prezentate în studiul lui Ioan Șt. Petre, *Nicolae Costin, Viata și opera*, București, 1939, alături de considerațiile personale ale autorului asupra cuprinsului și izvoarelor letopiseșului lui Nicolae Costin. Studii asupra limbii lui Nicolae Costin și asupra influenței polone reflectate în lexicul letopiseșului său nu au apărut în literatura de specialitate. Pentru un singur capitol din letopiseș, privitor la încoronarea regilor poloni, a apărut articolul lui Ion Const. Chițimia, *Încoronarea regilor poloni la Nicolae Costin*, în *Cercetări literare*, vol. al IV-lea, București, 1941, p. 139—163, în care autorul, ocupîndu-se de ceremonial, se referă și la unii termeni.

În general, Nicolae Costin este considerat printre cronicarii noștri ca un istoric erudit, a cărui operă se caracterizează printr-o bogată informație asupra evenimentelor petrecute în istoria poporului nostru și, mai ales, în istoria popoarelor vecine. Numeroasele izvoare pe care le folosește — interne (letopiseșul lui Grigore Ureche și al lui Miron Costin) și externe

¹ Dintre acestea cităm: P. P. Panaitescu, *Influența polonă în opera și personalitatea cronicarilor Grigore Ureche și Miron Costin*, București, 1925; Stanisław Łukasik, *Pologne et Roumanie*, Paris, 1938; B. Cazacu, *Influența latină asupra limbii și stilului lui Miron Costin*, extras din *Cercetări literare* (V), 1943; Al. Rosetti, *Observații asupra limbii lui Miron Costin*, 1950; P. P. Panaitescu, *Studiu introductiv la Grigore Ureche, Letopiseșul țării Moldovei*, ESPLA, 1955; P. P. Panaitescu, *Studiu introductiv la Miron Costin, Opere*, ESPLA, 1958.

² Nicolae Costin a scris trei lucrări: 1. *Letopiseșul țării Moldovei de la zidirea lumii la 1601*, 2. *Cronica domniei dintâi a lui Nicolae Mavrocordat*, 3. *Ceasornicul domnilor*. Letopiseșul a fost editat de M. Kogălniceanu în *Letopiseșele țării Moldovei* (cu litere chirilice), vol. I, Iași, 1845, și republicat cu caractere latine în ediția II-a: *Cronicele României sau Letopiseșele Moldovei și Valahiei*, București, 1872. Un fragment a publicat și tipograful Ioanid în *Istoria Moldo-României*, vol. I, p. 1—286, București, 1858. Cea mai nouă ediție a letopiseșului în ambele redacții — către cititor și către domn — este aceea a lui Ioan Șt. Petre, *Nicolae Costin, Letopiseșul țării Moldovei de la zidirea lumii pînă la 1601*, București, 1942. Din această ediție am extras materialul ilustrativ pentru articolul de față.

(latine, polone, ungurești) — și pe care de multe ori le traduce au lăsat urme interesante în limba letopisețului său. Nu i se poate acorda însă, în întregime, atributul de simplu compilator, deoarece „în expunerea lui Nicolae Costin istoria Moldovei... este așa de mult întrețesută cu evenimentele din țările vecine, încât capătă o înfățișare diferită și o dezvoltare neasemănat mai mare decât la Ureche și Miron Costin“ — scrie Constantin Giurescu, cercetătorul care, pe baza acestor particularități, proprii limbii și stilului lui Nicolae Costin a reușit să identifice pasajele de cronică ale acestuia ¹.

În articolul de față ne propunem să facem unele observații lexicale și sintactice asupra limbii letopisețului lui Nicolae Costin, menite să lărgescă cunoașterea influenței polone în limba cronicarilor moldoveni.

În prima parte ne vom opri asupra unor cuvinte împrumutate din limba polonă sau primite prin filieră polonă, pe care le putem grupa în: 1) cuvinte referitoare la realități poloneze și 2) împrumuturi propriu-zise.

Din prima grupă fac parte: *caștelan* ², s.m. „guvernatorul unei cetăți sau al unui castel întărit și al teritoriului respectiv; înalt demnitar care poate înlocui, uneori, pe voievod“ < pol. *kasztelan*, atestat în pol. în sec. al XV-lea (vezi Slawski). În letopiseț apare sub diferite forme fonetice: „...și acolo cu mînie s-au sculat... Iani Rizvanschii, caștelanul Sandomirului...“ (p. 267) ³ sau „trimis-au... pre Dobieslav Beșovschie, cașteleanul Belzului și pre Stanislav Tecenschie, feciorul lui Ioan, cașteleanului de Cracău...“ (p. 249). Cuvîntul mai apare încă de opt ori sub formele: *caștelian* (p. 258, 547), *caștalian* (p. 128, 186, 249, 546), *caștalan* (p. 258) și cu pluralul *caștalenii* (p. 128). Nici una dintre formele menționate nu este înregistrată de dicționarele limbii române. În afară de *caștelan*, care se întâlnește o singură dată în letopiseț și care corespunde limbii literare polone, celelalte forme redau, mai mult sau mai puțin exact, pronunțarea populară a cuvîntului. Grafia cu *lia* și *lea* reflectă pronunțarea lui *l'* urmat de o vocală, caracteristică teritoriilor de răsărit ale Galiciei ocupată în trecut de statul polon: *l'as* în loc de *las*, *al'e* în loc de *ale*, *kl'on* în loc de *klon* ⁴.

¹ Constantin Giurescu, *Contribuțiuni la studiul Cronicelor moldovene*, extras din Analele Academiei Române, seria II-a, tom. XXX, București, 1907, p. 31.

² Pentru dicționarele cercetate se folosesc următoarele abrevieri: Sadnik-Aitzetmüller = L. Sadnik und R. Aitzetmüller, *Handwörterbuch zu den althirchenslavischen Texten*, Heidelberg, 1955; Srezn. = И. И. Срезневский, *Материалы для словаря древнерусского языка*, 3 vol., 1893—1912; Preobr. = А. Преображенский, *Этимологический словарь русского языка*, Moscova, 1910—1914; Vasmer = M. Vasmer, *Russisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, vol. I—III, 1950—1958; Brückner, Sl. et. = Aleksander Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa, 1957; Linde = Samuel Bogumil Linde, *Słownik języka polskiego*, 6 vol., Lwów, 1854—1861; Sl. j.p. = J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki, *Słownik gwar polskich*, Kraków, 1900; Sl. wyr. ob. = *Słownik wyrazów obcych*, Warszawa 1959; Hrinčenco = Б. Д. Гринченко, *Словарь украинского языка*, 4 vol., Kiev, 1907—1909; Slawski = Franciszek Slawski, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, tom. I, tom. II, zeszyt I (6), K-Kaznodzieja, Kraków, 1938; Sl. starop. = *Słownik staropolski*, zeszyt 1—15 (A — Hynszta), Warszawa, 1953—1958. Pentru dicționarele limbii române se folosesc abrevierile obișnuite.

³ Cifra din paranteză reprezintă pagina din letopiseț în ediția lui Ioan Șt. Petre. La transcrierea textelor am aplicat noile reguli ortografice.

⁴ Vezi Stanisław Urbańczyk, *Zarys dialektologii polskiej*, Warszawa 1953, p. 25; Barbara Bartnicka-Dąbkowska, *Podstawowe wiadomości z dialektologii polskiej z ćwiczeniami*, Warszawa, 1959, PZWS, p. 30.

Variantele *caștalian*, *caștalean*, *caștalan* față de *caștelian*, *caștelean*, *caștelan* prezintă alternanța *e* : *a*. Acest fenomen deosebește în limba polonă unele forme literare de corespondentele dialectale ale acestora: lit. *melon* — dial. *malon*, *melisa* — *malisa*, *procesja* — *procasja* etc. (Karłowicz, sl. g.). Nu este exclusă existența în polona veche a variantei *kaștal'an*, cu atât mai mult cu cât Nicolae Costin însuși¹, iar înaintea sa Miron Costin², o indică.

Comornic, s.m. „funcționar al curții polone cu atribuții judecătorești, șambelan“ < pol. *komornik*. „Ci, pînă a merge comornicul craiului la voievodul Braslavului, iar Potcoavă... să gătează să între... în țară“ (p. 547).

Crijac, s.m., *crijaci*, *crijeci*, *crizaci*, *crizeci*, pl. „membru al unui ordin religios care se îngrijea de bolnavi; cavaler teuton“. De exemplu: „Și au scos zaconului întărire de crijac“ (p. 202), „al doile mistru a crijecilor [în red. către domn: crijacilor] au stătut Osto Carpen...“ (p. 204) sau „Această tocmeală... între Conrad... și între frații crizeci au fost“ (p. 207) și, în sfîrșit, „Acest așzămînt l-au tăinuit crizacii“ (p. 207).

Atît conținutul semantic, cît și forma cuvîntului *crijac*, întîlnit la Nicolae Costin, confirmă etimologia polonă dată de TDRG (cu trimitere la Grigore Ureche) și CADE. Ucr. *kryżak* indicat de DLRM nu explică pe deplin din punct de vedere semantic rom. *crijac*, *crizac*. Semnificația acestuia este prezentată pe larg de Nicolae Costin în capitolul al XVII-lea, referitor la istoria cruciaților, cu care își amplifică letopisețul. Crijacii erau membrii unei tagme religioase care îngrijea de bolnavi în „bolnițe“ special amenajate. Numele lor vine de la crucea pe care o purtau pe mantie (p. 201—203). Aceeași explicație mai este menționată s.v. *Krzyżak* numai în dicționarele poloneze (vezi Linde, Karłowicz, sl.j.p). Întregul capitol a fost tradus din polonă³, deci cuvîntul a fost luat direct din această limbă.

În ceea ce privește aspectul fonetic, *crijac* reproduce pronunțarea veche a lui *r'* trecut azi la *ż* și *ś* (vezi mai departe *șafar*). Sunetul *z* din *crizaci*, *crizeci* este rezultatul fenomenului lingvistic întîlnit în limba polonă și denumit „mazurenie“ (pol. *mazurzenie*), constînd în pronunțarea sunetelor *ż*, *sz*, *cz*, *dź* ca *z*, *s*, *c*, *dz*. Acest fenomen este răspîndit pe o mare parte a teritoriului polonez: Mazovia, Silezia și Polonia mică⁴, adică tocmai în sud, ceea ce ne permite să localizăm împrumuturile.

Malgrab, s.m. „principe german, titlu nobiliar“ < pol. *margrabia*: „Maria au fost măritată după Jicmont malgrabul⁵ Brandaburgului“ (p. 182), sau „Pe vreme a acestui ministru, malgrabul dăn Durea...“ (p. 205). Forma aceasta nu este înregistrată în dicționarele romînești. CADE atestă formele *margrav*, *margraf* < germ. *Markgraf*. Grafia cu *b* indică o filieră polonă. Disimilarea *r* — *r* în *l* — *r* se întîlnește într-o serie de cuvinte poloneze, deosebind forma dialectală de cea literară: lit. *marmur* — dial. *malmur*, lit. *murarz*, *mularski* — dial. *mularz* (v. Karłowicz, sl.g.).

¹ „Așezat-au Traian împăratul și domni pre la cetăți, cum zic la leși *caștalian*, cineș cu olatul său...” (p. 128 redacția către cititor).

² „Așezîndu Traian și domni prin cetăți, cum zic la leși, *caștaleani* cineș domnul cu olatul său“ (*De neamul moldovenilor*, în *Opere*, ediție critică cu un studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice și glosar de P. P. Panaitescu, ESPLA, 1958, p. 261).

³ Vezi nota de la p. 211 a ed. lui Ioan Șt. Petre.

⁴ Vezi Kazimierz Nitsch, *Wybór pism polonistycznych*, t. I, Wrocław, 1954, p. 195 și urm.

⁵ În ediția M. Kogălniceanu apare *markgraf* (vol. I, p. 381).

Marșalăc, s. m. < pol. *marszałek* „înalt demnitar în vechea Polonie”

În sarcina mareșalului coroanei (pol. *marszałek koronny*) și mareșalului curții (*marszałek nadworny*) intra organizarea ceremonialului la curte, primirea oaspeților, evidența și remunerația curtenilor, reglementarea conflictelor și sancționarea abaterilor etc. Mareșalii cei mari (*marszałkowie wielcy*), îndeplineau o funcție corespunzătoare aceleia de ministru de azi. Nicolae Costin vorbește de un asemenea demnitar: „Iară Ianăș, feciorul lui Zbigneu, a podcomorului Cracăului și a starostelui Maliborcului, pre carele îl numește cronica leșască marșalăcul cel mare, l-au robit turcii...” (p. 298).

Cuvîntul apare și în documentele moldovenești din anul 1467 în forma *МАРШАЛЕКЪ*¹. Scrierea cu *ă* din letopisețul lui Nicolae Costin redă pronunțarea dură a lui *l*, care a avut drept rezultat trecerea lui *e* la *ă*. În lexico-grafia romînească *marșalăc* este înregistrat de TDRG, s. v. *mareșal*, cu prima atestare la Nicolae Costin.

Mistru, s. m. „conducător al ordinului cruciaților, conducător, comandant” < pol. *mistrz*. „Această întărire și pecete adusă ră mistrului sau otcîrmitorului crijecilor...” (p. 203), „Și așa acel mistru sau ispravnic bolniței agonisit-au multe cărți” (p. 202) sau: „Că nu le viniia nice de o parte hrană, nice agiutoriu, nice de la Litva, nici de la pruşii, că mistrul pruşilor rămăsese în Liiov, unde i să tîmplă și moarte” (292). Cuvîntul *mistru* e atestat pentru prima oară la Nicolae Costin (v. TDRG) ca un împrumut din pol. *mistrz*. În limba polonă cuvîntul a intrat din germană (*Meister*) prin filieră cehă (*mistr*). U final din forma romînească se datorește unui fenomen general: apariția după un grup de consoane la sfîrșitul cuvintelor străine a sunetului *u*³.

Podciaș, s. m. < pol. *podczaszy* „dregător care avea în grijă băuturile destinate mesei regale”: „Și așa au mers solii leșăști... Blodec Ogrocenschii, podciaș a Cracăului și Crestin Ostrovshii...” (p. 185). Cuvîntul nu este înregistrat în dicționarele noastre.

Podcomori, s. m. < pol. *podkomorzy* „demnitar polon cu atribuții asemănătoare comornicului și superior acestuia” (v. Linde, s. v. *Komornik*, vol. II și s. v. *Podkomorzy*, vol. IV). *Podkomorzowie wielcy* erau cei mai înalți demnitari pe lângă rege. *Podkomorzowie dworni* se mai numeau și „șambelani” și purtau ca semn distinctiv o cheie de aur. *Podkomorzowie ziemscy* îndeplineau funcții importante judecătorești în voievodate și ținuturi. În letopisețul lui Nicolae Costin cuvîntul apare în următorul context: „Iară odoarale și alte lucruri scumpe li-au lăsat la Gnevoș Dalevici, podcomori a Cracăului” (p. 168). TDRG indică prima atestare la Nicolae Costin. Cuvîntul se întîlnește însă și la Grigore Ureche⁴: *potcomori*, reproducînd pronunțarea cuvîntului, cu *d* asurzit sub influența consoanei *c*.

Podscarbi, s. m. < pol. *podskarbi* „administrator al visteriei publice”. *Podskarbi wojenny* administra banii destinați întreținerii armatei. *Podskarbi koronny* avea în grijă visteria coroanei, baterea monezilor. *Podskarbi*

¹ Vezi Lucia Djamo și Olga Stoicovici, *Din terminologia socială a documentelor slavomoldovenești din sec. al XIV-lea — al XV-lea*, în volumul de față.

² V. Sl. wyr. ob.

³ Cf. Acad. Al. Rosetti, *Limba romînă în secolele al XIII-lea — al XVI-lea*, București, 1956, p. 90.

⁴ Grigore Ureche, *Letopisețul țării Moldovei*, ediție îngrijită, studiu introductiv, indice și glosar de P. P. Panaitescu, ESPLA, 1955, p. 106.

nađworny se ocupa cu problemele financiare ale curții. „Aceste toate înțelegându-le Cazimir craiul, de sîrg toată țara Rusască, Podolia și țara Bezului ridică care cu Pavel Iasinschii podscarbi și cu starostele Belzului... au pornit să stea la marginea țării de straje“ (p. 271).

În letopisețul lui Nicolae Costin, ca și la Grigore Ureche (op. cit. p. 200), cuvîntul apare și în forma articulată: „Și îndată au trimis craiul pe podscarbul lui de i-au luat toată averea Iancului vodă“ (p. 557). Cuvîntul nu este înregistrat în dicționarele noastre.

Proboșci, s.m. < pol. *proboszcz* „prelat avînd sub conducerea sa corpul canonicilor unei catedrale“. „Dat-au nădejde lui Ștefan vodă Cazimir craiul de agiutoriu că-î va da prin Stanislav Vontrobca, voievodul Belzului, și pre Andrie Borisovschii, proboșciul Penceciului“ (p. 270).

Raitar, s.m, *raitari*, *răitari*, pl. „cavalerist străin“ < pol. *rajtar* : „Gonitu-i-au cîțva loc Anton și Burgundii cu raitarii franțozi, de i-au agiunsu și i-au tăiat“ (p. 447); „Scrie Gvagnis historicul, că mai mulți sfătuia pe Laschii să se întoarne pre la codrii Cozminului, și au aflat să trimiță Laschii 200 de răitari“ (p. 478). Acest cuvînt se întîlnește și la Miron Costin: „raitari nemți“ (op. cit. p. 69) și în *Cronograful* lui Dionisie Eclesiarhul (v. TDRG).

Recipospolită, s. f. „statul polon, reprezentanța acestui stat“ < pol. *rzeczpospolita*. Cuvîntul polon este un calc după lat. *respublica*. Din polonă cuvîntul a intrat în rusă: *речь посполитая* (v. Vasmer) și romîna (v. TDRG, CADE). Sunetul *-cz-* este redat grafic în letopisețul lui Nicolae Costin prin *-ce-* și *-ci-*: „Și le-au răspunsu cum pre socotiala domnilor leșăști lasă să fie toate, ce ari socoti ei spre folosul recipospolitii să facă“ (p. 185). „Acolo [la Varșav] au nemerit și solul de la Ion Vodă, poftind pre recepospolita să-i dea pre Bogdan Vodă...“ (p. 516). În cursul flexiunii, la genitiv-dativ, substantivul își schimbă ambele părți componente, ca și în limba polonă (pol. *rzeczypospolitej*): „avuțiile toate și visteriile care are și le va avea, le va da reciipospolitei la țara Leșască“ (p. 185).

Rotmistru, s. m. „ofițer de cavalerie la poloni, conducătorul unei roate de ostași de infanterie, mai tîrziu al unui escadron de cavalerie“ < pol. *rotmistrz*. În letopisețul lui Nicolae Costin apare la plural sub forma *rotmiștri*: „și, prinzînd de veste leșii, s-au gătit *rotmiștrii*...“ (p. 362) și *rohmiștri*, ca și la Miron Costin¹: „Andrei Tecenschii și Nicolae Sinenschii hatmanul polni și cu alți rohmiștri cu oști au ieșit înaintea moldovenilor la apa Siretului“ (p. 362). TDRG și CADE derivă ambele forme din pol. *rotmistrz*. În limba polonă *rotmistrz* s-a format de la subst. *rota* („roată de ostași“) + subst. *mistrz* („conducător“), folosit mai tîrziu cu același sens ca germ. *Rittmeister* (Sl. wyr. ob.)

Șafar, *șafari*, s. m. „dregător polon care îndeplinea funcția de econom și administrator“ < pol. *szafar*. „Ce fiind leșii mai mulți, au înfrîntu leșii pe moldoveni și dînd dos a fugi, i-au luat în goană leșii și mulți au căzut în prinsoare, anume: Mătei logofătul, Cîrjă și Homelnicul, amîndoi ori stolnici, ori medelniceri, că cronicarii leșești îi număscu șafari“ (p. 336). În redacția către domn apare forma *șufar*: „că cronicarul leșesc îi numește *șufar*“ (p. 336).

¹ Miron Costin, *Letopisețul țării Moldovei de la Aron vodă încoace*, în *Opere*, ediție critică cu un studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice și glosar de P. P. Panaitescu, ESPLA, 1958, p. 79.

Pol. *szafar*¹, notat de Linde ca o veche variantă alături de *szafarz*, face dovada existenței în polona veche a unui alt șir de forme conținând un *r* netrecut încă la *rz* și care stau la baza împrumuturilor din limba cronicarilor noștri. Redarea cu regularitate a literei *rz* din cuvintele poloneze (*krzyżak*, *mistrz*, *podkomorzy*, *rzeczpospolita*, *rotmistrz* etc.) prin *r* în limba cronicarilor noștri² își poate găsi explicația, pe de o parte, în faptul că, în perioada în care s-au făcut împrumuturile, procesul de trecere a consoanei *r* la *rz* (*ż*) nu era încheiat³, fazele intermediare — *rʒ*, *rʒ̣* — reprezentând sunete greu de pronunțat pentru români care, în consecință, le reduceau la fonemul *r*; pe de altă parte, procedeul de redare a lui *rz* prin *r* își găsește sprijin în formele polone înrudite sau analoage în care există *r*: în *krzyżak* (rom. *crijac*) este evident etimonul *križ* „cruce” din limba bisericească⁴ (Brückner, Sl. et.), alături de *mistrz* (rom. *mistru*) și *rotmistrz* (rom. *rotmistru*) există *majster*, *misterny*, *mistryni* etc., alături de *podcomori* — *komora*, *komornik*. În ceea ce privește *rzeczpospolita* (rom. *recipospolita*), *r* a fost menținut și sub influența limbii ruse (печ посполитая), iar cuvinte ca *șafar*, *pisar* se încadrează categoriei de substantive românești formate cu sufixul *-ar*.

În cea de a doua grupă, aceea a împrumuturilor propriu-zise, pot fi incluse cuvintele:

Armata, s. f. „tun, armament” < pol. *armata*: „Și deodată trimite 1000 de oameni... și cîtăva armată, adecă tunuri și altă ce ar trebui de apărare” (p. 405) sau: „și cîtă pedestrimă era, toată au încăput în minile lui Zamoschii cu armata lor...” (p. 598). În literatura veche cuvîntul *armată* apare la Miron Costin⁵ și Muste⁶. La Dosoftei⁷ și Ion Neculce⁸ se întîlnește varianta *harmată*. Grafia cu *h* protetic reproduce forma veche polonă *harmata*, folosită alături de *armata*, constituind în același timp un indiciu asupra limbii din care a fost împrumutat.

Bastă, *băști*, s. f. „turn de apărare, întăritură de pămînt, fortificație” < pol. *baszta*: au pus întii în partea despre Visla o băstă” (p. 207). Termenul mai apare la Nicolae Costin de trei ori în varianata *baște*: „o baște făcută de străjari” (p. 207) și de șase ori cu forma de plural, ex.: „Făcut-au și băști de pămîntu denafară de șanțul taberii” (p. 583).

În limba polonă cuvîntul, intrat în secolul al XV-lea din germ. *Bastei* (Brückner, Sl. et.), înseamnă: 1) turn de apărare cu forma circulară sau poligonală acoperit cu pămînt și așezat în afara zidurilor cetății, 2) întăritură militară mobilă, mașină de spart ziduri (Sl. wyr. ob. și Karłowicz, Sl. j. p.), iar la figurat „bastion” (Linde) și dialectal „dig, zăgaz” (Karłowicz

¹ Această formă este înregistrată și de TDRG. (*șafar*)

² La Nicolae Costin există o singură excepție toponimicului *Przevodnița* (în M. Kogălniceanu, *Letopisețele țării Moldovei*, ed. 1, apend. X E p. 82: *Преводница*), reprezentînd influența grafiei poloneze.

³ Despre acest proces fonetic vezi Z. Klemensiewicz, T. Lehr-Splawiński, S. Urbańczyk, *Gramatyka historyczna języka polskiego*, Warszawa 1955, p. 148; Zdzisław Stieber, *Rozwój fonologiczny języka polskiego*, Warszawa, 1958, p. 69.

⁴ Acest lucru reiese și din faptul că în letopisețul lui Nicolae Costin apar și formele *crucieri*, *crucișari*.

⁵ Miron Costin, *op. cit.*, p. 53, 54, 56.

⁶ Cf. *Dicționarul limbii romîne*, tom. II, partea 2-a (F-I), București, 1934.

⁷ *Ibid.*

⁸ Ion Neculce, *Letopisețul țării Moldovei*, ediție îngrijită, cu glosar, indice și o introducere de Iorgu Iordan, ESPLA, 1955, p. 132.

Sl. g.). Pe lângă acestea, cuvîntul a mai dezvoltat și alte sensuri (vezi Karłowicz, Sl. j. p.), ceea ce dovedește largă sa circulație în limba polonă. În ucraineană, *baura*, e cunoscut cu sensul de „turn” și de „brad bătrîn și gros” (Hrincenko). Luînd în considerație sfera semantică a pol. *baszta*, mai bogată decît a ucr. *baura*, precum și faptul că cronicarii moldoveni Nicolae Costin și, înaintea acestuia, Miron Costin¹ au cunoscut bine limba polonă și au folosit izvoare polone, trebuie să admitem că folosirea frecventă a cuvîntului în operele acestora se explică prin înrîurirea limbii polone. În limba romînă veche *baștă* mai apare în *Biblia din 1688* (DA, mss.), iar cu sensul de „bastion” într-un document din arhiva lui Mihai Viteazul: „Măria lui cu țara împreună acea grijă să aibă pre aceste 2 țăr, carele sînt băștile a toată creștinătatea”². Într-o altă variantă a aceluiași document este notat pluralul *baște*³.

Metrica, s. f. „arhivă” < pol. *metryka*: „Și pre acestea așezămînturi și scrisori s-au făcut, care să află și astăzi în metrica⁴ crăiască, în Cracău” (p. 307). Sensul cel mai răspîndit al cuvîntului în limba romînă, ca și în limbile polonă, rusă⁵ și ucraineană, este „registru de stare civilă, condică în care se înregistrau numele noilor născuți”. Dacă pe baza acestui sens se poate da cuvîntului romînesc o etimologie multiplă (v. TDRG : pol. *metryka*, rus. *métrika*), în cazul letopisețului lui Nicolae Costin problema se simplifică deoarece sensul de „arhivă” pe care-l are aici nu apare decît în limba polonă.

Obuz, obuzuri, s. n. „lagăr, tabără militară” < pol. *obóz*: „că deodată, făcîndu-să moldovenii a da dosul și crijácii ieșind dintru o cetate ce-i zic Malborcu... și încălecînd moldovenii, mare moarte au făcut într-însii și să întoarsără cu izbîndă la obuz” (p. 198). Cuvîntul *obuz* este folosit ca sinonim alături de *tabără*, care este foarte frecvent. La Ion Neculce *obuz* se întîlnește mai des și însoțit de determinativul *leşesc*⁶. Cuvîntul se păstrează pînă azi, ca arhaism, într-o orație de nuntă: „Cînd s-or lovi obuzurile, atunci s-or alege vitejiile”⁷.

Ocop, ocopuri, s. m. „șanț de apărare” < pol. *okop*. Este înregistrat de TDRG la Grigore Ureche și Ion Neculce. Se întîlnește și la Nicolae Costin: „De carii întălegînd Ștefan vodă au pornit împotriva lor pre Boldur vornicul cu 3000 de oaste... și i-au tîmpinat peste Prut... la Lențăști, unde iaste ocopul săpat...” (p. 299). În redacția către domn apare pluralul: „...precum să văd și astăzi ocopurile făcute de leși” (p. 299).

Părcan, s. n. „fortificație din scînduri și pari pentru apărarea orașelor” < pol. *parkan*. La Nicolae Costin substantivul apare numai la plural cu formele: *părcani* „Iară Sinan Pașa, strîngînd den toată țara oameni, au încungiurat Bucureștii și Tîrgoviște cu șanțu și cu părcani” (p. 581) și *părcane* „Iară Sinan Pașa cu Turcii era în Tîrgoviște, unde o întărisă cu șanțuri și cu părcane...” (p. 584). Cuvîntul e cunoscut în limba romînă și cu alte

¹ În letopisețul său întîlnim de 6 ori sg. *baștă* (p. 71-82) și de 6 ori pl. *băști* (p. 44, 45, 53, 70).

² Documentul este publicat de N. Iorga în *Analele Academiei Romîne*, seria II-a, tom. XX, București, 1899, p. 480.

³ Ibid., p. 477.

⁴ În ed. M. Kogălniceanu, I, p. 398, apare *mitrica*.

⁵ În limba rusă *metryka* este un împrumut din polonă (vezi Preobr. și Vasmer).

⁶ Numai la p. 142, *op. cit.*, *obuz* apare de trei ori cu acest determinativ.

⁷ Vezi Lazăr Șăineanu, *Dicționarul universal al limbii romîne*, ed. VIII-a, Craiova.

sensuri, pe care DLRM le grupează astfel: *Părcan, părcane* s. n. 1. „Îngrăditură de lemn făcută pentru zăgăzuirea apelor. Bîrnă întrebuințată la construirea unui dig, a unui pod“ etc. 2. (Inv. și reg.) „Fortificație făcută din bîrne și scînduri; parapet“. 3. „Ramă de lemn, chenar, pervaz; balustradă, rampă“. — (1, 2) Pol., ucr. *parkan*, (3) magh. *parkány*. Eliminînd din discuție sensul al treilea, ne vom opri puțin asupra celorlalte două. Cercetarea mai atentă a dicționarelor polone și ucrainene ne dau elemente în plus în ceea ce privește succesiunea în timp a celor două influențe în limba romînă. Karłowicz, Sl. j. p., s. v. *parkan* notează: 1) „îngrăditură din bîrne, scînduri și pari... 4) milit. „perete din bîrne și pari care înconjura vechile orașe din apropierea cetăților“. Hrincenco s. v. *паркан* înregistrează numai sensul „забор“ (gard de scînduri. Citatul care ilustrează acest înțeles este luat din cercetări etnografice și statistice din partea de vest a țării, datate din 1872—78. Această constatare ne duce la concluzia că: 1) pol. *parkan* a intrat în romînă și ucraineană cu sensul de „gard, îngrăditură“, 2) în limba romînă cuvîntul a căpătat o circulație mai largă și sub influența limbii ucrainene, 3) sensul milit. de „fortificație pentru apărarea orașelor“ cu care cuvîntul apare la Nicolae Costin indică o sursă polonă directă.

Plodnicie, s. f. „fecunditate“. Cuvîntul este înregistrat de TDRG și de *Dicționarul limbii romîne* de August Scriban, dar nu se indică opera în care a fost găsit. La Nicolae Costin apare în următorul context: „Și ficiorii niceodată nu muriia înainte sau mainte de părinții lor, ce după moartea părinților lor, cu aceiaș plodnicie în locul lor urma, fără numai Avel au murit ucis“ (64). Dacă luăm în considerație faptul că fraza este tradusă după cronicarul polon Maciej Strykowski¹, și anume: „A synowie przed ojcami swoimi nigdy nie umierali, ale po smierci ich na ichże miejsca z takąż *plodnościq* następowali“, nu este exclus ca N. Costin, sub influența textului polon, respectiv a cuvîntului *plodność*, să fi format substantivul *plodnicie* prin analogie cu *rodnicie*. Constatarea că în alte opere ale literaturii vechi nu se mai întîlnește² și nici mai tîrziu, constituie un indiciu în plus că *plodnicie* (format de la *plodnic* + suf. *-ie*) este o apariție izolată, o creație individuală.

Podan, podani, s. m. „birnic, supus“ < pol. *poddany*. „Iară cu vreme s-au lățit rîmlenii pînă unde iaste acum Litfa. Mulți ani supt ascultarea rușilor au fost, pînă înmulțindu-se ei din an în an, au supus ei pre ruși de le sînt podani rușii acei țări“ (p. 124). *Podan* înlocuiește aici substantivul *vecin* din redacția către domn: „...de le sîntă vecini rușii, toți dintr-acea țară“ (p. 124)³. Cu acest sens termenul e frecvent în documentele slavo-romîne din Moldova în sec. al XIV-lea — al XV-lea⁴. Apare și la Grigore Ureche, Ion Neculce, Sbiera (TDRG) și D. Cantemir (CADE).

¹ Capitolul *Pentru zidirea lumii* (p. 47—66) este tradus după *Kronika Polska, Litewska, Zmódzka i wszystkiej Rusi* Macieja Strykowskięgo, wydanie nowe, będące dokładnem powtórzeniem wydania pierwotnego królewieckiego z roku 1582, Warszawa, 1846, rozdział pierwszy (cap. 1), p. 1—9. Fraza citată se găsește la Strykowski la p. 8, la N. Costin la p. 64.

² Constatarea aceasta are o fundamentare parțială, deoarece se bazează pe cercetarea unui număr limitat de scrieri ale literaturii vechi: opera lui Grigore Ureche, Miron Costin, Nicolae Costin, Ion Neculce, Dimitrie Cantemir, Hronograful lui Mihail Moxa.

³ La rîndul său, această frază este o reproducere după Miron Costin: „Mulți ani suptă ascultarea rușilor au fost, pînă înmulțindu-să din an în an, apoi ei au supus pre ruși de le sîntă vecini rusii acei a toate țări“. (*De neamul moldovenilor*, în *Opere* ed. cit., p. 259).

⁴ Vezi M. Costăchescu, *Documente moldovenesti înainte de Ștefan cel mare*, vol. II, Iași, 1932, p. 765; I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. II, București, 1913, p. 442.

Potronic, s. m. „veche monedă, groș de argint“: „Pe dăbilariu, pentru un potronic de-l vrea pîri la dînsul, nu-l giudeca, ce trimitea acolo de-l piliardea“ (p. 565). Față de etimologiile date acestui cuvînt în dicționarele noastre, ca: v. sl. *polu(vū)torā*, pol. *pollorak*, mag. *poll(o)ra*, *-tura* (TDRG, cu trimitere la N. Costin și CADE), pol. *pollora*¹, considerăm că pol. *potrojniĕk* „un groș și jumătate, ban, groș de argint“, atestat de Linde în vechea polonă, stă la baza cuvîntului *potronic*² din lexicul lui Nicolae Costin.

Rocoși, -oșesc, vb. IV, refl. „a se răzvrăti, a se răscula“ < pol. *rokoszyć się*: „Acestea făcînd Maximin, nu de împărat, ce de tîlhariu fapte, s-au rocoșit oastea“ (p. 152). Verbul se întîlnește de două ori și cu forma *răcoși*: „că mai mult nemții îndemna pe pruși să să răcoșească asupra leșilor“ (p. 310). Verbul mai apare la Grigore Ureche (op. cit., p. 64), la Miron Costin (op. cit., p. 56) și, de asemenea, la Dimitrie Cantemir (v. CADE). La Nicolae Costin se întîlnește pentru prima oară substantivul *rocoșan*, *rocoșeni* „rebel, răzvrătit“ < pol. *rokoszanie*, din pl. *rokoszanie*: „iară rocoșenii boiarii mai ales Bîrnov, Moțoc și cu Stoiciu... aliasără cap dentre sine pre Tomșa...“ (p. 467).

Cronicarul folosește și alte cuvinte din aceeași familie, formate pe teren românesc: *rocoșire* „răzvrătire“, infinitivul lung al verbului a se *rocoși*: „Întîi să începu rocoșire asupra lui Dispot vodă“ (p. 463). În redacția către domn apare o singură dată și pluralul *răcoșiri*: „Întîi așea s-au început răcoșiri asupra lui Despot vodă“ (p. 463). CADE înregistrează această formă la Muste, iar DA mss. în *Mag. ist.* Ca sinonim al lui *rocoșire* se întîlnește pentru prima oară în letopisețul lui Nicolae Costin cuvîntul *rocoșitură*, *rocoșituri*, derivat de la *rocoși* + suf. *-(i)tură*: „Aceste toate... înțelegîndu-le craiul, tare s-au îngrijat și de sîrgū... au pornit cărți... să puie nevoință să prinză pre Potcoavă împreună cu cazacii ce fac rocoșituri cu dînsul“ (p. 547). Un alt derivat de la vb. *rocoși* folosit de Nicolae Costin este *rocoșitoriu*, s. m. „răzvrătit, rebel“ format cu suf. *-tor*, în care *r* este muiat și rotunjit³: „și acolo au perit și Ilie Toroman, cel întîi rocoșitoriu asupra domnului său“ (p. 469). În redacția adresată domnului are forma *răcoșitor* (p. 469).

Seim, s. n. „parlamentul polon, parlament“ < pol. *sejm*. Alături de forma *seim*, „venit-au sol la acel seim și de la hatmanul Crîmului“ (p. 516), se întîlnește și *săim*: „Nemerit-au la Varșav la *săim* și soli de la hanul Crîmului“ (p. 516). Notarea alternantă *se-* și *să-* este întîlnită și la alte cuvinte în textele vechi⁴. În ceea ce privește influența fonetismului polon, aceasta este mai puternică la Nicolae Costin, în letopisețul căruia întîlnim de nouă ori forma *seim* și de douăzeci și unu de ori *săim* (în ambele redacții), față de Grigore Ureche⁵ și Miron Costin⁶, care o folosesc numai pe cea de a doua.

¹ Cf. Lazăr Șăineanu, *Dicționar universal al limbii române*, Craiova, 1929.

² Totul precedat de *o* lipsește și într-un cuvînt ca *Zamoschii* (în pol.: Zamojski).

³ Explicație dată de Acad. Iorgu Iordan unor cuvinte ca *agiutoriu*, *împiedicătoriu*, *sorbitoriu*, în studiul introductiv la Ion Neculce, *Letopisețul țării Moldovei*, București, 1955.

⁴ Vezi Acad. Al. Rosetti, op. cit., p. 73.

⁵ Grigore Ureche, *Letopisețul țării Moldovei*, ediție îngrijită, studiu introductiv indice și glosar de P. P. Panaitescu, ESPLA, 1955. O singură dată, într-un pasaj aparținînd lui Simion dascălul (p. 168) apare *seim*.

⁶ Miron Costin, *Letopisețul țării Moldovei de la Aron vodă încoace și De neamul moldovenilor*, în *Opere*, ediție critică cu un studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice, glosar de P. P. Panaitescu, ESPLA, 1958, p. 41—202, 241—277.

lae Costin, alături de alte precizări și amănunte cu care în mod obișnuit el îmbogățește datele letopisețului-lui Grigore Ureche:

„Alții au căzut la legătură, cumu-i Tuncischii, Zbigneu potcomori Cracăului, Pruhnișchi, Targovețchii și alții mulți“.

(Grigore Ureche, 106)

„Dentre carii mai aleși era: Neculai Grebiadin Tecenschii, voevodul țării Rusești, și Gavril, al doilea Tecenschii den Moraviț, moșan și Avenie Hierbort... au perit. Însă Ianăș, feciorul lui Zbigneu, a podcomorului Cracăului și a storostelui Maliboreului, pre care îl numește cronica leșască marșalăcul cel mare, l-au robît turcii... Așijdere pentru Prohnițchii...“

(Nicolae Costin, 298)

Termenul *armata* se întâlnește numai la Miron Costin într-o frază pe care Nicolae Costin o prescurtează:

„Dacă au sosit la Telejin și leșii, precum era oștile lui Mihai vodă tocmită, așa au tocmit și Zamoyschii... iară Zamoyschii singur cu pedestrima și cu armata, adevă cu pușcile, au ținut mijlocul și dreptă împotriva pedestrima lui Mihai vodă au stănut cu oastea“.

(Miron Costin, 53)

„Dacă au sosit leșii la vad, precum era oastea lui Mihai vodă tocmită, așa au tocmit și Zamoschii oastea sa, dreptă împotriva oștii lui Mihai vodă“.

(Nicolae Costin 597)

3) Cele mai multe polonisme apar la Nicolae Costin odată cu amplificarea textului preluat de la predecesorii săi.

Dezvoltând știrile cuprinse în capitolul intitulat *Cîndu s-au împăcatu Ștefan Vodă cu Matiaș crai unguurescu* din letopisețul lui Grigore Ureche (p. 86—87) cu noi date, Nicolae Costin folosește cuvintele *caștalian* (p. 249), *podcomor* (p. 250), sau, referindu-se la evenimentele descrise de Grigore Ureche în capitolul *Războiul lui Ștefan vodă cîndu s-au bătut la Podul Înaltu cu turcii* (p. 91 și urm.), precizează funcțiile unor personalități polone: *proboșci* (p. 270), *podscarbi* (271); amplificînd capitolul *Războiul lui Ștefan vodă, cînd au bătut pre Albrehtu craiul leșescu la Codrul Cozminului, leat 7005* (Gr. Ureche, p. 100, și urm.), Nicolae Costin vorbește despre *rohmiștri* (p. 296), *marșalăcul cel mare* (298), *crizaci* (299), *ocop* (299).

Capitolul intitulat *Cîndu au prădat Ștefan vodă Țara Leșească* (Gr. Ureche, p. 107) este dezvoltat de Nicolae Costin cu știri despre întărirea Cracoviei, folosind cuvintele *baște*, *șanțuri* (p. 303).

Nicolae Costin, povestind evenimentele petrecute în timpul lui Bogdan Vodă, vorbește și de „rocoșirile din părțile turcești“ (341), de faptul că „sultan Mehmet s-au rocoșit asupra tătîne-său, lui sultan Baiazit“ (341), „iară curundu după această rocoșire... sultan Baiazit... au lăsat împărăția acelui ficior al său, Selim beg...“ (342).

Dezvoltînd știrile găsite la Grigore Ureche (p. 140—142) despre războaiele dintre moldoveni și poloni în timpul lui Petru Rareș cu informații luate din izvoare polone, întrebuițează cuvintele: *șanțuri* (de 2 ori la p. 360, r. c. și de 2 ori r. d.), *băști* (360 r. d.) *rotmiștri* (de 2 ori la p. 362, r. c.), *rohmiștri* (de 2 ori la p. 362, r. d.), *șlehtici* (p. 363, r. c. și r. d.).

Nicolae Costin amplifică și povestirea lui Simeon Dascălul (p. 167—168) despre luptele dintre Alexandru Lăpușneanu și Despot vodă, amintind despre *răitarii franțozi* (p. 447), despre *răcoșiri* asupra lui Despot vodă (p. 463), *rocoșeni* și *rocoșituri* (p. 467) și de „Ilie Toroman, cel întâi *rocoșitoriu* asupra domnu-său, lui Despot vodă” (p. 469).

Adăugînd unele amănunte la descrierea luptei dintre moldoveni și oastea tocmită de Despot vodă, spune că „ungurii și nemții, de tot, toți... să apăra dentru o grădină cu *șanțu* încungiurată...” (p. 464), iar printre ostașii poloni veniți în ajutorul lui Despot erau *rotmiștri* (p. 477) și *răitari* (478). Aceste două cuvinte din urmă sînt folosite și atunci cînd descrie componența oastei polone care-l sprijinea pe Bogdan vodă: *rohmiștri* (de 2 ori, p. 512) și *răitari* (p. 512). Aceste amănunte nu se găsesc la Grigore Ureche (p. 183—184).

Evenimentele redată de Grigore Ureche în legătură cu luptele dintre Pătru vodă și Potcoavă Crețul (p. 195 și urm.), sînt prezentate mai pe larg de Nicolae Costin, întrebuițînd cuvintele: *caștelianul* (547 r. c), *cașteleanului* (547, r. d), *rocoșituri* (p. 547, r. d și 551 r. c), *șlehtici* (p. 549, r. d), *săim* (de trei ori la p. 551 r. d).

4) În letopisețul lui Nicolae Costin se întîlnesc cuvinte polone care nu apar în letopisețele înaintașilor săi:

Și aciași ai noștri s-au încălăratu și mare moarte au făcut într-înșii. De care lucru, dacă s-au întorsu ai noștri *acasă*, mare mulțămîtă au avut Alexandru vodă de la craiul.

(Grigore Ureche, 73)

Înțelegînd acestea Ștefan vodă... cum crai... au trecut și Nistrul cu 80.000 de oaste pre scrisoare, fără altă adunare...

(Grigore Ureche, 102)

...începură a grăi rău de craiul său, întâi cu taină, iară mai apoi în gura mare c-au venit fără cale, de i-au adus ca să-i piarză...

(Grigore Ureche, 103)

...și încălecînd moldovenii, mare moarte au făcut într-înșii și să întoarsără cu izbîndă la *obuz*, unde era craiu Vladislav, cu mare mulțămîtă și laudă de la craiul.

(Nicolae Costin, 197—198)

Că măcar că au avut [Albrecht craiul] 80.000 de oaste de război, cum zic ei *computowe*¹, adecă pre izvod, fără altă mulțime de oaste...

(Nicolae Costin, 291)

...au început deodată pe taină, iară apoi strîga pren tabără și grăia rău de craiul lor... că nu le viniia agintoriu nice de la Litva, nice de la pruşii, că *mistrul* pruşilor rămăsese în Liov...

(Nicolae Costin, 292)

Despre condițiile păcii statornicite între Ștefan vodă și poloni (Grigore Ureche, p. 108), Nicolae Costin adaugă că acestea se găsesc în *metrica* crăiască în Cracău (p. 307).

În cele ce urmează, vom arăta frecvența unor cuvinte în *Letopisețul țării Moldovei* de Grigore Ureche, ed. cit., *Letopisețul țării Moldovei și De neamul moldovenilor* de Miron Costin în *Opere*, ed. cit., p. 41—202 și 241—

¹ *Computowe*, adj. n. <pol. *komputowe* cu determinativul *wojsko* însemna în vechea polonă „armata permanentă plătită din visteria statului”.

	Gr. Ureche	Miron Costin	Nicolae Costin ¹
armată	—	2	2
baștă	—	12	8
caștelian	4	2	10
crijaci	3	—	42
malgrab	—	—	3
marșalăc	—	—	3
mistru	—	—	10
podcomori	1	—	4
podscarbi	1	—	2
raitar	—	1	4
recipospolită	—	—	4
rocoși, a se	1	1	11
rocoșire	—	—	6
rocoșan	—	—	2
rocoșitură	—	—	7
rohmistru	—	1	6
seim	5	11	19
șanț	3	59	17
șleahță	5	—	11
zacan	—	—	9

Compararea textelor și statistica de mai sus ne conduc la concluzia că referirile mai ample la istoria Poloniei l-au determinat pe cronicar, pe de o parte, să folosească anumite „polonisme” mai des decât predecesorii săi, pe de altă parte, să introducă termeni mai puțin cunoscuți. Conștient de noutatea acestora și condus fiind de un anumit spirit științific, Nicolae Costin nu-i traduce și nu-i înlocuiește cu corespondentele românești, ci însoțește termenul polonez de explicația necesară. Așa, de exemplu, procedează în următoarele cazuri: „armată, adecă tunuri”, „crijac adecă crucișar”, „computowe adecă pre izvod”, „starostele Maliborcului, pre care îl numește cronica leșască marșalăcul cel mare”, „mistrului sau otcîrmuitorului crijecilor”, „... amîndoi ori stolnici, ori medelniceri, că cronicarii leșești îi număscu șafari”, „Przevodnița, adecă trecătoare” (p. 504).¹

Analiza comparată a textului lui Nicolae Costin și a celui polon pe care l-a folosit scoate la iveală și paralelisme de natură sintactică:

a) Așezarea adjectivului înaintea substantivului.

Nicolae Costin
... au făgăduit *mîntuitoare solie*.
(p. 52)
...de care avăm mărturii multe și la *grecești istorici*.
(p. 56)

Maciej Strykowski
...obiecąc raczył *zbawienne poselstwo*.
(I, 3)
o czym też wiele mamy świadectw u *Greckich historyków*.
(I,5)

¹ Nu luăm în considerație aici variantele grafice sau fonetice. Cifra din coloana rezervată lui Nicolae Costin reprezintă frecvența cuvîntului într-una din redacții.

b) Așezarea verbului la sfârșitul frazei:

Nicolae Costin

Maciej Strykowski

Și această poroncă... este cea întâi începătura a giudecăților și a legilor orînduite și a toată stăpînirea den afară a monarșilor, a crailor, a domnilor și altor diregătorii duhovnicești și lumesti, pentru așezarea adevăratei laudei lui dumnezău intru a orînduialei tuturor lucrurilor, certării și așezămîntului dreptății lui Dumnezeu, ce toate pentru poronca date lui Adam, dumnezău foarte *iubește*.

(p. 51)

A to przykazanie... jest pierwszym początkiem praw i ustaw porządnych i wszelkiego przełożenia zwierzchniego monarchów, królów, książąt, i inszych urzędów duchownych i świeckich, dla stanowienia prawdziwej chwały bożej, porządku wszystkich rzeczy... w czym wszystkim dla tego rozkazania podanego Adamowi, Pan Bóg wielce *kocho*.

(I, 3)

c) Omiterea negației *nu* în cazul în care verbul este precedat de conjuncția *nici*:

Nicolae Costin

Maciej Strykowski

... care mai înainte oamenii nu le știa, *nice le mînca*.

(p. 61)

... których... ludzie ani znali, ani używali.

(I, 7)

d) Folosirea gerunziului pentru a traduce diferitele construcții participiale specifice limbii polone și care, de multe ori, înlocuiesc propozițiile atributive sau circumstanțiale:

Nicolae Costin

Maciej Strykowski

... cum de vor greși oamenii în lume *ivăind*...

(p. 60)

... jeśli ludzie na ziemi *miészkaący* grzeszyć będą.

(I, 7)

Indată s-au apucat Noe... *fiind* însuși stăpin a tot pămîntul.

(p. 61)

Zaczął też zarazem Noe, *będąc* sam w on czas panem wszystkiego świata...

(I, 7)

...au murit, *vădzîndu-ș* nepoții și strănepoții...

(p. 63)

...rozłączył się z światem,... *ogłędawszy* syny i prawnuków.

(I, 8)

e) Redarea unor propoziții secundare (mai ales complete) prin infinitivul verbului *a fi*:

Nicolae Costin

Maciej Strykowski

... au scornit începătura a tuturor lucrurilor *a fi* oceanul.

(p. 47)

... Ocean *być* początkiem wszystkich rzeczy zmýślił.

(I, 1)

Iară Hiparh pre urmă și Iraclit Efisianul într-altul chip : socotia *a fi* den foc și den apă lumea făcută.

(p. 48)

Hipparcus potem, i Keraklitus Ephesius przeciwnym obyczajem z ognia i z wody świat *być* stworzony powiadali.

(I, 1)

f) Așezarea numeralului cardinal în urma substantivului:

Nicolae Costin

Maciej Strykowski

Trăit-au Sith ani 912

Był żyw Set... lat 912

(p. 57)

(I, 5)

Viețuind ani 930

Wykonawszy wieku swego lat 930

(p. 57)

(I, 5)

Aceste procedee sintactice în limba polonă sînt, în parte, de origine latină. Este cunoscut faptul că, în perioada veche a limbii polone, construcția frazei în operele scrise era puternic influențată de cea a frazei latine. La Nicolae Costin ele au intrat în special prin intermediul limbii polone, după cum reiese din exemplele de mai sus.

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ПОЛЬСКОГО ВЛИЯНИЯ НА ЯЗЫК
ЛЕТОПИСИ НИКОЛАЯ КОСТИНА

(Резюме)

В статье подвергаются анализу некоторые лексические и синтаксические элементы польского происхождения или заимствованные из латинского языка, проникшие через польское посредство в труд Николая Костина. Лексические элементы распределяются на две группы:

1. слова, относящиеся к польской действительности, например: *caștelan, comornic, malgrab, marșalăc, mistru, podciaș, podcomori, podscarbi, proboșci, railăr* и др.

2. заимствования в собственном смысле слова: *armată, baștă, metrică, obuz, ocof, pârcan, potronic* и др.

Автор дает некоторые уточнения и дополнения в связи с семантикой и этимологией некоторых слов, а также некоторые статистические данные относительно частоты этих слов у Григория Уреке, Мирона Костина и Николая Костина.

Польское влияние выявляется в синтаксисе путем сравнения определенных оборотов в летописи Николая Костина с соответствующими оборотами в одном из его источников, которым он пользовался, а именно в труде польского хрониста Мацея Стрыйковского.

QUELQUES ASPECTS DE L'INFLUENCE POLONAISE SUR LA
LANGUE DE LA CHRONIQUE DE NICOLAS COSTIN

(Résumé)

Cet article discute de certains éléments de lexique et syntaxe d'origine polonaise ou passés du latin par la filière polonaise dans l'oeuvre de Nicolas Costin. On mentionne:

1° des mots exprimant certaines réalités propres à la Pologne, comme *caștelan, comornic, malgrab, marșalac, mistru, podciaș, podcomori, podscarbi, raitâr* etc.

2° des emprunts à proprement parler, tels: *armată, baștă, metrică, obuz, ocoș, părcan, potronic* etc.

L'auteur apporte des précisions et des compléments au contenu sémantique et à l'étymologie de certains mots et se livre à la statistique de leur fréquence dans l'oeuvre de Grégoire Ureche, Miron Costin et Nicolas Costin.

L'influence polonaise sur la syntaxe est mise en évidence à l'aide de la comparaison de certaines constructions que l'on rencontre dans la chronique de Nicolas Costin avec celles qui leur correspondent dans l'une de ses sources, le chroniqueur polonais Maciej Strykowski.

ÎNCERCARE DE INTERPRETARE A UNUI TOPONIMIC DE ORIGINE SLAVĂ : GROJDIBODU

A. CONSTANTINESCU

Toponimicele de origine slavă de pe teritoriul țării noastre sînt foarte numeroase. Studiarea lor a căpătat în ultimii ani un nou impuls prin activitatea de comunicări și publicații a Asociației Slaviștilor.

Vom încerca în cele ce urmează să dăm explicația unui toponimic de origine slavă despre care — după cîte știm — nu s-a scris pînă acum la noi. Este vorba de *Grojđibodu*, numele unei localități din raionul Corabia. În forma de astăzi a acestui toponimic este mai greu a vedea înțelesul și forma lui inițială.

De aceea, este nevoie să cercetăm formele sub care apare el mai înainte. Toponimicul pe care îl discutăm este atestat în mai multe documente cercetate de noi și în mss. (original). Primul este din jurul anului 1560, prin care Petru cel Tânăr, domnul Țării Românești, se adresează „stolnicilor de la Găvojdibrod“ (ГЪВОЖДИБРОДЪ) pentru a nu lăsa pe nimeni să pescuiască în balta Potel a mînăstirii Bistrița¹. În atestarea următoare, într-un document de pe la 1580 (de la Mihnea Turcitul) apare forma *Grojđibrod*² (ГРОЖДИБРОДЪ). Acest document este o traducere, după toate probabilitățile mai tîrzie, și nu un original slav cum se arată și în colecția documentelor publicate. De aceea, poate atestă o formă care circula atunci în limba vorbită, formă în care apare al doilea *r*.

Ulterior, în 1583, apare de cîteva ori, de data aceasta într-un document în slavă, forma Găvăjdibrod³ (ГЪВЪЖДИБРОДЪ). Ba mai mult: tot într-un document slav din circa 1585 apar grafic două cuvinte: *Găvăjdi* și *Brod*⁴ (ГЪВЪЖДИ БРОД). Din secolul XVI — 1592 — mai avem o copie slavă cu forma Găvojbrod⁵ (ГЪВОЖИБРОДЪ).

În secolul al XVII-lea, apare de cîteva ori forma articulată: *Găvojdibrodul* (ГЪВОЖДИБРОДОУЛЪ) într-un document din 1605, scris la Țirgoviște, prin care se întărește „satul Găvojdibrodul întreg și cu tot hotarul din hotar pînă în hotar și cu toate vechile hotare ale lui jupanului Mihail postel-

¹ *Documente privind istoria Romîniei*, seria B (Țara Romînească), veacul XVI, vol. III, p. 111. Mai departe colecția va fi citată prescurtat: DIR.

² DIR, seria B, vol. IV, p. 342.

³ DIR, vol. V, seria B, p. 133—134.

⁴ DIR, ibidem, p. 185.

⁵ DIR, VI, p. 47

nicul¹. Tot din 1605 avem un original românesc în care Preda, mare ban al Craiovei, scrie lui Stoica logofătul, vameșul de la Găbojdibrod, „să caute cu dreptul și cu buni oameni... hotarele pre baltă și pre gîrle“, fiindcă Mihail, postelnicul de mai sus, a uzurpat vama cuvenită mînăstirii Bistrița. După clarificarea hotarelor se va alege „unde va fi balta gîrle (sic) a călugărului el să-și ia vama... iar unde va fi a lui Mihăilă postelnicul el va lua“².

După formele documentare arătate mai sus, credem că avem, deci, în cazul de față modificări fonetice provocate de o sincopă și o metateză: *Grojdbod* < *Găvojdibrod*, prin faze intermediare, cum vom vedea puțin mai departe, așa cum avem de pildă din *Pobrata* > *Probota*, *poclon* > *ploncon* etc. Etimologia pe care o propunem este deci: v. sl. *ГОВЕЖДА* „de vită (mare)“ și *ВРАДЪ* „vad“³, ceea ce în traducere completă înseamnă *Vadul vitelor*. În ceea ce privește trecerea fonetică din slavă în română ea ar putea fi explicată în felul următor: acest toponimic a intrat în limba română după denazalizarea, în limba bulgară, în a doua jumătate a sec. al XIII-lea⁴ a vocalelor nazale. De aceea, ca formă inițială trebuie să admitem cea din limba bulgară de după denazalizarea iusurilor: *ГОВЕЖАН*. În ceea ce privește trecerea lui *e* în *ă* ea se explică pe „terenul“ limbii române: *e* după labiodentala *v* a trecut în *ă*, tot așa cum din cuvîntul slav *oves* avem *ovăs*. *O* protonic trece în *ă*⁵, și astfel avem forma atestată documentar *Găvăjdibrod*. Sincopa o considerăm un fenomen întîlnit pînă astăzi în limba vorbită și ea a stat la baza evoluției ulterioare a toponimicului nostru: *Găvăjdibrod* > *Gvojdibrod* > *Gojdibrod*. Apoi, prin metateză, cum am enunțat mai sus, ajungem la forma de azi: *Gojdibrod* > *Grojdbod*. Acest toponimic se încadrează în categoria celor studiate de acad. Emil Petrovici în articolul *Adjectivele posesive slave în -j- ca toponimice pe teritoriul R.P.R.*⁶. *Goveždi* este tot un adjectiv posesiv format cu sufixul *-j-* din *govedo* (vită)., Presupunem că trecerea vitelor prin acest vad se făcea pe o scară mai mare, avea o permanență, fapt care a determinat populația slavă, și de la aceasta pe cea românească, să-l denumească astfel⁷. Chiar și poziția lui geografică ne întărește această explicație. Grojdibodu este așezat la marginea lacului Potelu, pe drumul care merge aproape paralel cu Dunărea de la Calafat și pînă la Izlaz.

În cazul nostru trebuie subliniat că avem de a face cu un vad al vitelor și nu cu un drum pe unde treceau vitele, cum arată de pildă toponimicul *Drumul Govădariului*⁸. După cum știm *zovedap* în limba bulgară are sensul de văcar.

Se naște în mod firesc atunci întrebarea: al cărei ape a fost acest vad? Cercetînd documentele pentru a lumina toponimicul *Grojdbodul* atenția ne-a fost atrasă de o „pricină“ din anul 1793. La această dată medelnicerul

¹ DIR, B, veac. XVII, vol. I, p. 190–191.

² DIR, ibidem, p. 203.

³ Cf. în limba bulgară modernă *говеждо месо* „carne de vită“.

⁴ K. Mircev, *Историческа граматика на български език*, Sofia, 1958, p. 77.

⁵ Cf. Acad. Al. Rosetti, *Influența limbilor slave meridionale asupra limbii române*, (sec. VI–XII), Buc., 1954, p. 62: *nosilo* > *năsălie*, *slopanu* > *slăpîn*, *kapona* > *cumpănă*.

⁶ Studii și cercetări lingvistice, IV, 1953, p. 63 sq.

⁷ Și în țările slave există toponimice compuse cu *brod*.. Cf. Nemecky brod, în Cehia și Țaribrod în R. P. F. Iugoslavia (spre vest), pe vechiul drum spre Sofia.

⁸ DIR, veac. XVI, seria B, vol. IV, p. 228. Această denumire se păstrează acum doar pe teritoriul com. Bîrzești, raionul Pitești.

Dumitrache a scris domnului Țării Românești despre un fapt neobișnuit: „drept satul Grojdibod (adică în fața satului Grojdibod) ce este pe pământul țării aproape de marginea Dunării, despre pământul țării fiind un punct (prund) care s-a ocolit de apa Dunării, și din venirea apelor aruncând nămol, s-a astupat acea despărțire de apă de la Dunăre și s-a făcut pământ uscat tot una cu pământul țării de pot merge locuitorii cu care pe jos pînă într-acel punct“¹.

Reiese clar deci că distanța între malurile Dunării a suferit o modificare apreciabilă prin unirea malului de la Grojdibod cu un ostrov. Ba mai mult, distanța de malul turcesc devine atît de mică încît un „iuzbaș“ otoman revendică noul pământ, bineînțeles fără rezultat, deoarece Domnul Țării Românești îi arată că „acel loc, precum se cuvine, este și a rămas în pământul țării“². Notăm că unul din punctele de trecere a Dunării în războiul din 1877—1878 a fost pe la Grojdibod. Pentru siguranța mișcării trupelor și deoarece unii locuitori treceau în mod curent pe celălalt mal, colonelul Cerchez ordonă „evacuarea tuturor oamenilor și vitelor din ostroave“³. Adîncimea apei fiind mică, un vapor se înnămolește în dreptul ostrovului Păpădia aproape de malul turcesc.

Ceea ce a fost un „accident geografic“ — pentru a ne exprima astfel — în sec. al XVIII-lea, a putut fi, cu multe secole înainte, o realitate: Dunărea să fi avut în dreptul Grojdibodului un vad. În ceea ce privește prima parte: *Găvojdî*, așa cum am spus și mai înainte, trecerea vitelor prin acest vad trebuie să fi avut permanență și să se fi făcut pe o scară mai mare. Asemănător cu acest toponimic este *Vadul Oii* de la gura Ialomiței, pe unde treceau oile din Țara Românească la păscut în Dobrogea.

ПОПЫТКА ТОЛКОВАНИЯ ОДНОГО ТОПОНИМА СЛАВЯНСКОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ: ГРОЖДИБОДУ

(Резюме)

Автор статьи исследует наименования, отмеченные в документах, касающиеся топонимического названия Грождибоду, района Корабии, в период с 1560 года до 1793 года, и приходит к заключению, что на основе сегодняшнего названия лежат славяно-болгарские этимоны — «говежди» и «брод», которые прошли через следующие фонетические изменения: *гвождибродъ* > *грождибродъ* > *грожданбодъ*.

Изменения объясняются согласно законам фонетики, свойственной славянским заимствованиям в румынском языке, благодаря метатезе или же выпадению звуков в середине слова.

Анализируя географическое положение и местные условия в сравнении с другими славянскими и румынскими топонимическими названиями

¹ V. A. Urechîă, *Documente inedite din Domnia lui Alex. C. Moruzi 1793—1796*, în *Analele Academiei Romîne, Memoriile secțiunii istorice, seria II, tom XV, 1892—1893*, Buc., 1895, p. 825—826.

² Ibidem.

³ DIR, *Războiul pentru Independență*, vol. V, p. 378, doc. 730, p. 435. Cf. și doc. 858.

(основой которых является слово брод), автор приходит к заключению, что на указанном месте имелся брод, по которому проходил скот, и в связи с этим место получило свое наименование.

ESSAI D'INTERPRÉTATION D'UN TOPONYME D'ORIGINE SLAVE: GROJDIBODU

(Résumé)

L'auteur examine les formes, attestées par les documents, du toponyme Grojdibodu (district de Corabia), en commençant par le plus ancien, qui est des environs de l'an 1560, et en allant jusqu'à 1793. Il parvient à la conclusion que l'actuelle forme roumaine a à l'origine les mots slavo-bulgares **ГОВЕЖДИ** — concernant le bétail — et **БРОДЪ**, gué — en passant par les modifications phonétiques suivantes: **ГВЪЖДНЕРОДЪ** > **ГРОЖДНЕРОДЪ** > **ГРОЖДНБОДЪ** (modifications s'appliquant par suite des lois phonétiques générales des emprunts slaves en roumain, par sincopes et métathèse).

Analysant la position géographique, ainsi que les particularités de l'endroit en procédant à une comparaison avec d'autres toponymes slaves (dérivant du mot **БРОДЪ**, gué), l'auteur en conclut qu'il y a eu jadis à cet endroit un gué par où l'on faisait passer le bétail, circonstance qui lui a valu son nom.

II. L I T E R A T U R Ă

„TRATATUL DESPRE ROBIE“ AL LUI V. F. RAEVSKI — DOCUMENT PROGRAMATIC AL DECEMBRIȘTILOR DIN CHIȘINĂU

A. G. KOLESNIKOV

Printre hîrțile ridicate cu prilejul arestării cunoscutului decembrist V. F. Raevski din Chișinău s-au găsit și numeroase manuscrise ale operelor sale — versuri, articole etc. Aceste scrieri, fiind păstrate în Arhiva Departamentului Auditorial, au fost inaccesibile cercetătorilor timp de multe decenii. Pentru prima dată a reușit să le folosească un cercetător burghezo-liberal al mișcării decembriste, V. I. Semevski. În cartea sa *Политические и общественные идеи декабристов (Ideile politice și sociale ale decembriștilor, St. Pb., 1909)* V. I. Semevski a reprodus cîteva fragmente din lucrările inedite ale lui V. F. Raevski, însoțindu-le de un comentariu ¹.

Printre altele, el citează tratatul publicistic al lui Raevski *Рассуждение о рабстве (Tratat despre robie)*.

Această operă remarcabilă a fost publicată în întregime abia în anii regimului sovietic. În anul 1949 ea a apărut în două ediții și anume: în cartea lui V. G. Bazanov, *В. Ф. Раевский (Новые материалы. Изд. АН СССР, М.—Л. 1949, p. 107—113)*, și în volumul *Пушкинский юбилейный сборник (Ульяновский Госпединститут, 1949, p. 249—252, Ulianovsk. Publicat de P. S. Beisov)*.

Dar, cu toate că textul complet al operei lui V. F. Raevski *Рассуждение о рабстве* se cunoaște de peste zece ani, totuși el încă n-a fost studiat suficient și încă nu i s-a acordat locul de cinste cuvenit în istoria gîndirii sociale ruse ².

În articolul de față ne propunem să arătăm caracterul programatic al acestui document publicistic al decembriștilor din Chișinău, pe baza conținutului lui tematico-ideologic.

La baza operei lui V. F. Raevski ³ stau două idei principale și anume: ideea inconsistenței totale a iobăgiei ca sistem care dirijează relațiile sociale

¹ De fapt, V. I. Semevski s-a folosit nu de autografe, ci de unele extrase din dosarul judiciar, anexat la raportul Departamentului Auditorial către țară, Secțiunea din Leningrad a Arhivei militaro-istorice centrale de stat (ЛОЦГВИД), fond 9, dosar 42, t. 13).

² O atenție mai mare o acordă operei *Рассуждение о рабстве* V. G. Bazanov în cartea sa citată mai sus (pp. 106—107, 114—126) și P. S. Beisov în volumul *Пушкинский юбилейный сборник* (p. 325—329), precum și în articolul *Общественно-политические взгляды В. Ф. Раевского („Ученые записки Ульяновского гос. пед. Ин-та.“, Ulianovsk, 1953)*.

³ Această operă se analizează după textul publicat de P. S. Beisov, fiind mai complet și reprodus după autograf dar în unele locuri folosim și textul publicat de V. G. Bazanov.

dintre clasele fundamentale dintr-un stat și ideea necesității desființării robiei cât mai repede cu putință, pe cale revoluționară. Aceste idei sînt argumentate tot așa de multilateral ca și la A. N. Radișcev în cunoscuta sa operă „O călătorie de la Petersburg la Moscova“.

Iobăgia este nejustă, în primul rînd, din punct de vedere juridic. „Cine a dat omului dreptul — întreabă Raevski — să numească pe alt om *al meu* sau *proprietatea mea*? Pe baza cărui drept corpul, avutul și chiar sufletul cuiva poate să aparțină altuia? De unde a apărut legea de a face negoț, de a schimba, de a pierde la jocurile de noroc, de a dărui și de a chinui pe alți oameni care sînt asemenea nouă”¹. La toate aceste întrebări nu poate exista alt răspuns decît acela pe care-l dă Raevski în forma unei întrogațiuni retorice: „Au nu din izvorul ignoranței grosolane și sălbatice, din egoismul tîlhăresc, din izvorul pasiunilor animalice și al lipsei de omenie?”

În vechime rușii nu cunoșteau iobăgia. „Strămoșii noștri, strămoșii noștri liberi — exclamă Raevski — ar privi acum cu groază la starea mizeră în care au ajuns urmașii lor și, cuprinși de mirare și spaimă, n-ar îndrăzni să creadă că rușii au devenit *robi*”³.

Rușinea robiei, injustețea ei istorică se resimte în deosebi acum, cînd rușii, prin victoria lor eroică, au salvat de primejdia înrobirii Rusia și întreaga Europă. Și iată că astăzi — reflectează Raevski cu amărăciune — „noi, al căror nume și stăpînire dau legi și drepturi numeroaselor neamuri și popoare, de la îndepărtatul nord pînă la malurile Dunării, de la Marea Baltică pînă la Marea Caspică, noi, înăuntrul măreției noastre, nu vedem propria noastră înjosire în robia poporului”⁴.

Raevski respinge categoric argumentele acelor care flecăresc despre poporul rus ca despre un popor înapoiat, care încă n-a ajuns la maturitate pentru a deveni liber: „Sînt revoltătoare și ridicole repetatele flecăreli că ar fi prematur să se dea poporului rus libertate și drepturi prin care să se garanteze inviolabilitatea fiecăruia”. Opunîndu-se acestor afirmații, el declară: „Mintea poate să îmbătrînească, la fel ca și corpul spune Aristotel. Tot așa și legile statului. Rusia, care s-a ridicat atît de repede la înălțimea uriașei sale slave din haosul de altă dată și care se conduce după legile vechi cu temelii profund zdruncinate, necesită o transformare neîntîrziată. Un popor eroic și activ are nevoie de o activitate intensă. Sînt necesare drepturi întemeiate pe libertate”⁵. Dar aceste drepturi lipsesc și nici nu pot exista în condițiile orînduirii sociale actuale.

De aici rezultă inconsistența politică a regimului iobăgist. „Oricît de mult ar apăra legile pe țărani, oricîtă atenție le-ar acorda guvernul și oricît de stăruitor s-ar îngriji de buna lor stare, justiția, care se află numai în mîinile nobililor, va fi totdeauna folosită în favoarea propriilor interese și nu spre apărarea celor slabi, după însăși legea naturală”⁶.

Starea de aservire a țăranilor lipsa lor de interes în ceea ce privește rezultatul muncii lor — de care profită moșierul — fac ca iobăgia să fie păgubitoare și din punct de vedere economic. Cu mult patos Raevski întreabă:

¹ V. F. Raevski, Рассуждение о рабстве. Publicat de P. S. Beisov, vol. cit., p. 248.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, p. 249.

⁶ *Ibidem*, p. 251.

„Fiind în stare de aservire, va putea oare plugarul să ajungă cîndva la perfecțiunea artei de a cultiva pămîntul? Cu atît mai vîrtos, cu cît tot avutul lui aparține stăpînului?“¹ Dar chiar „stăpînul“, moșierul în situația actuală, nu-și poate de regulă organiza gospodăria în mod rațional și economic. Raevski dovedește aceasta prin fapte și cifre. „Se constată — scrie el — că un moșier mijlociu ține la conacul său muzicanți, coriști și o mulțime de alți trîntori ca slugi, vechili, cameriști etc. Astfel, putem presupune că din 500 de iobagi cei mai buni 50 sînt oameni la conac, unde trîndăvesc și se depravează, în timp ce ar putea să lucreze pămîntul, aducînd patriei un folos considerabil“². Și Raevski conchide: se ignoră pe scară largă principiile economiei politice³, căci munca iobagilor este dezavantajoasă nu numai în agricultură, ci și în industrie și în orice ramură a producției sociale.

„Nici fabricile, nici întreprinderile de orice fel nu sînt utile, dacă nu ne întoarcem privirile spre economia brațelor de muncă. Am văzut zeci și zeci de fete care se ocupau cu împletitul dantelelor și cu croșetatul ciorapilor, în timp ce în altă parte, una singură dintre ele ar putea, muncind cinstit, să cîștige de două și de trei ori mai mult. Fabricile și întreprinderile puse în mișcare de niște sclavi niciodată nu vor aduce acel folos, ca cele în care se folosește munca oamenilor liberi, căci acolo e libertate, iar aici constrîngere, acolo învoiala și plata, interesul propriu, avantajele și tragerea de inimă, iar aici numai munca forțată și frica de pedeapsă“⁴.

Demonstrînd multilateral inconsistența orînduirii iobăgiste, Raevski include în sfera atenției sale și probleme de morală și cultură. Fiind pătruns de dragoste fierbinte față de poporul rus, scoțînd în evidență calitățile lui, Raevski remarcă cu multă mîhnire, cît de dezastruos influențează iobăgia asupra moralității poporului, secătuindu-i sufletul.

„Nu poți privi fără să te cutremuri — scrie el cu revoltă — cît de repede se trece de la nevinovăție și simplitate la depravare și la decăderea moravurilor poporului rus“⁵. Beția, jafurile, tîlhăriile și alte vicii și crime pătrund tot mai adînc în popor. „Uitînd de sărăcia în care se zbate familia sa și de goliciunea sa proprie, el (țăranul rus, apăsător de mizerie și lipsit de drepturi — A. K.) bea ultimul ban ce-i pică în mîină, în dorința de a îneca măcar pentru o clipă în nesimțire dobitocească starea sa îngrozitoare... Supunerea fără murmur îl abrutizează și-l împiedică să vadă altă cale pentru dobîndirea mijloacelor de existență și de satisfacere a nevoilor sale decît jafurile și hoția. De aici izvorăsc delicturile penale“⁶.

Dar e vinovat oare poporul, sînt oare vinovați țărani de decăderea lor? Nu, de o mie de ori nu! Vina o poartă numai și numai nobilimea, căreia regimul iobăgist îi dă putere nelimitată și privilegii și care a aruncat pe țărani ruși în robie. „Asuprirea a generat în ei (adică în țărani — A. K.) — scrie Raevski — o indolență disperată. Exemplul dat de nobilii incuți și depravați a înrobit pînă și sentimentele lor, împingîndu-i spre un singur țel: beția“⁷.

¹ *Ibidem*, p. 252.

² *Ibidem*, p. 251.

³ *Ibidem*, p. 251.

⁴ *Ibidem*, p. 251.

⁵ *Ibidem*, p. 249.

⁶ *Ibidem*, p. 251.

⁷ *Ibidem*, p. 249.

Raevski revine în repetate rânduri asupra ideii că înfrurirea negativă a nobililor ruși asupra țăranilor constă nu numai în asuprirea care sfîșie sufletul fiecărui om cinstit, ci și în exemplul viu al depravării și ignoranței lor. El afirmă cu toată convingerea: „Nobiii noștri, care își permit orice și care interzic altora totul, sînt cea mai incultă și cea mai depravată clasă ce există la vreun popor din Europa”¹. Raevski susține acest lucru bazîndu-se pe fapte reale. El spune, de pildă, că „vînzarea copiilor despărțiți de părinții lor și a părinților ruși de copiii lor și, în general, vînzarea oamenilor — este un lucru, care n-are nevoie de argumentare pentru a fi socotit ca cel mai odios și cel mai respingător principiu”. Tocmai „de aici — subliniază Raevski — se naște și apatia totală a țăranilor de pe moșii”. Dezvoltînd această idee, Raevski se întrebă: „Oare poate fiul să-și stimeze tatăl, cînd a fost despărțit de el încă din leagăn și s-a obișnuit să vadă planînd asupra sa numai autoritatea severă și sălbăticia moșierului? Și de cîte ori nu se întîmplă ca fiul, din porunca stăpînului, să fie silit să bată cu bețe sau cu nuele pe tatăl său asuprit!”².

Deosebit de dăunător influențează asupra stării morale a țăranilor depravarea sexuală a stăpînului. Punctul al treilea al operei analizate aici sună astfel: „Instituirea forțată a haremurilor a intrat de la o vreme în obiceiul ticăloșilor nobili ruși. Așa precum nu este sigur țăranul de avutul agonisit de el, tot așa nu este sigur nici de soția sa și de tinerele sale fiice. Unicul său bun — familia — îl face să fie adeseori victimă a persecuțiilor. Frumusețea fizică a soției lui determină trimiterea sa în armată. Frumusețea fiicei sale îl lipsește de bucuriile familiale, căci i se smulge cu sila sprijinul bătrînețelor”³.

„Am văzut nu o dată în guberniile Kursk și Voronej cîte un țăran bătrîn, cu obrajii brăzdați de zbîrcituri, care muncea înecat în sudoare pentru ca un desfrînat cu păr cărunt, moșierul, să aibă mijloace spre a cumpăra rochii scumpe țiițoarei sale, fiica aceluia țăran. De aici începe destrămarea moravurilor”⁴. Și cu cît sînt mai aproape țăranii de stăpînii lor, cu atît e mai scăzută moralitatea lor. „Țăranii de la curte, observă Raevski, sînt cei mai depravați”.

Nobiii, care — după expresia lui Raevski — reprezentau „ceva barbar”, de sigur nu puteau fi promotori ai ideilor înaintate, ai cunoștințelor științifice și ai progresului. Cu atît mai puțin ei puteau avea acest rol față de popor. Arătînd incapacitatea nobililor în ceea ce privește promovarea culturii, Raevski scrie: „Și dacă moșierul învață carte pe unii dintre supușii săi, apoi aceasta o face urmărind același scop, pe care-l urmărește dresorul, care-și învață calul”⁵.

Din cele de mai sus rezultă în mod evident că orînduirea iobăgistă este condamnată și absurdă nu numai pe plan politic, economic și juridic, ci și din punct de vedere etic. Și Raevski trage concluzii juste: atît timp cît există iobăgia, țăranul nu poate să iasă din starea de îndobitocire, societatea nu poate să progreseze și este condamnată la degradare, iar Rusia ca țară este con-

¹ *Ibidem*, p. 249.

² *Ibidem*, p. 250.

³ *Ibidem*, p. 250.

⁴ *Ibidem*, p. 250.

⁵ *Ibidem*, p. 252.

damnată la pierderea prestigiului și a puterii ei. Libertatea este singura condiție care permite sclavului să devină om, precum trebuie să fie fiecare membru al societății, fiecare cetățean al țării sale. Transformarea atât a nobililor, cât și a țăranilor în cetățeni, în oameni liberi, este o condiție necesară pentru ridicarea patriei, a vieții sale economice, a puterii sale politice și a culturii sale.

Așa dar desființarea neîntârziată a iobăgiei, eliberarea imediată a țăranilor — iată sarcina cea mai importantă și cea mai urgentă pentru cei care doresc prosperitatea patriei, întărirea ei economică și politică, înflorirea ei culturală și regenerarea morală a poporului. „Nu omul se maturizează pentru libertate, — afirmă cu convingere Raevski, — ci libertatea îl face om și îi dezvoltă însușirile, căci nu este prea departe de adevăr Aristotel, când spune că virtuțile nu sînt proprii sclavilor“¹.

În această privință, dînd dovadă de maturitate juridică, politică, economică și morală, Raevski ne apare nu numai ca om înzestrat cu cunoștințe adînci și variate, ci și ca un publicist-patriot, ca un artist revoluționar, a cărui operă corespundea țelurilor politice ale societății secrete, năzuințelor radicale ale aripei sale de stînga, căreia îi aparțineau și decembriștii din Chișinău.

Patria și dragostea față de ea, starea îngrozitoare în care se găsea poporul, viața parazită a nobilimii și a autocrației tiranice, necesitatea unor reforme sociale și administrative, libertatea politică și prosperitatea socială, lupta pentru eliberare și pentru revoluție, datoria civică și eroismul cetățenesc, misiunea socială a scriitorului și a literaturii — întreg acest cerc vast de probleme principale aflate în centrul preocupărilor literare ale decembriștilor, și în special, în centrul atenției lui Raevski-poetul este oglindit pe deplin de activitatea sa publicistică.

Tematica istorică ocupă un loc de frunte în publicistica lui Raevski și, în primul rînd, în lucrarea sa „Tratat despre robie“. Această tematică, alături de alte probleme de actualitate, este larg reprezentată în creația decembriștilor, inclusiv în poezia lui V. F. Raevski, fiind, în cazul său, o expresie a atenției deosebite pe care o manifestă el față de tot ceea ce privește soarta patriei, năzuința de a influența asupra mersului istoriei. Decembriștii vroiau să pună trecutul eroic în slujba contemporaneității revoluționare.

V. F. Raevski în scrisoarea lui din fortăreața Tirașpol, adresată prietenilor și, în primul rînd, lui Pușkin, scrie:

„Din neguri să chemăm, prieteni buni,
Azi veacul gloriei din miez de noapte,
Poporul-țar și datini din străbuni,
Și sfîntul timp, de nimenea uitat,
Cînd răsuna obștescul nostru sfat,
Frîngînd cu glasul lui, din depărtare,
Trufia unor țari plini de'ngîmfare“².

Un asemenea program poetic formulase Raevski și mai înainte în disputele sale cu Pușkin, care, citind acest mesaj și aducîndu-și parcă aminte

¹ *Ibidem*, p. 250.

² Raevski V. F., *Prietenilor*, în volumul „Antologia poezilor decembriști“ Buc., editura „Cartea rusă“, 1951, p. 146.

de discuțiile anterioare, observă: „Raevski caută cu perseverență să ia totul din istoria Rusiei; și aici a găsit prilejul să amintească de Novgorod și de Pskov, de Marfa Posadnița și de Vadim...”¹.

După cum sentimentul dragostei înflăcărate față de patrie, dorința de a vedea prosperitatea ei, l-au îndemnat pe Radișcev la fapta eroică de a tipări o carte cu conținut revoluționar — „Путешествие из Петербурга в Москву” („O călătorie de la Petersburg la Moscova”), tot așa dorința nețărmurită de a-și vedea patria prosperă și fericită l-a stimulat pe Raevski să creeze opere publicistice îndrăznețe, în special „Tratatul despre robie”.

„M-am uitat în jurul meu și suferințele omenirii mi-au îndurerat sufletul” — explică Radișcev motivul compunerii operii sale „O călătorie de la Petersburg la Moscova”². „Ce privești rușinoasă pentru orice patriot să vadă lanțurile puse pe trupul poporului de cei ce au profitat de împrejurări turburi, mînați de lăcomie. Răul acesta este așa de învederat încît nici chiar un spectator miop nu poate să nu-l observe” — spune Raevski, parcă urmîndu-l pe Radișcev, vorbind despre motivele care l-au îndemnat să se angreneze în munca grea de publicist. „... Necazurile noastre vin de la noi înșine, adesea numai din faptul că privim strîmb cele care ne-nconjoară”, spune autorul operii „O călătorie de la Petersburg la Moscova”. De aceea Radișcev se hotărăște să dezvăluie adevărata stare a lucrurilor. „Să dau la o parte perdeaua de pe ochii simțurilor naturale și voi fi fericit” — zice el³. „Scopul meu este: a) să deschid ochii celor neștiutori și să-i scot din rătăcire; b) să dau la iveală sofismele egoiștilor nesimțitori și ale tiranilor poporului — declară autorul „Tratatului despre robie”, parcă răspunzînd ca un ecou autorului „Călătoriei”⁴.

Atît primul cît și cel de-al doilea arată fără nici un echivoc sentimentele de care au fost conduși în scrierea operelor respective. „M-am dezmetecit din descurajarea în care mă cufundase sensibilitatea și am simțit în mine destulă putere ca să lupt împotriva rătăcirii — scrie Radișcev. Și — bucurie nespusă! — *mi-am dat seama că orice om poate contribui la binele semenilor săi*. Acesta este gîndul care m-a îndemnat să pun pe hîrtie cele ce vei citi”⁵. Sentimentul care i-a servit drept imbold lui Raevski spre o „viață activă”, este numit de el de-a dreptul patriotism; el pune patriotismul mai presus de toate celelalte sentimente, inclusiv dragostea față de femeie: „Nu, nu ambiția mă împinge spre tărîmul vieții active, căci aceasta este o pasiune efemeră, care atrage după sine regrete, — ci patriotismul, acest far al vieții cetățenești, această forță tainică mă cîrmuiește”⁶.

Tema iubirii de patrie nu este întîmplătoare în publicistica lui Raevski.

¹ Liprandi I. P., *Из дневника и воспоминаний*. — *Русский Архив*, 1866, 1450, 1451.

² Radișcev A. N., *O călătorie de la Petersburg la Moscova*, editura „Cartea Rusă”, Buc., 1956, p. 23.

³ *Ibidem.*,

⁴ V. F. Raevski, *Рассуждение о рабстве*, p. 249.

⁵ Radișcev A. N., *O călătorie de la Petersburg la Moscova*, ed. „Cartea Rusă”, Buc., 1956, p. 23.

⁶ V. F. Raevski, *Рассуждение о рабстве*, p. 252.

Ea trece ca un fir roșu prin toată creația sa. În poezia „Cîntărețul din temniță” el spune:

„Eu patria cuprins-am c-o privire,
Sătul de răutate peste tot,
Și-am întrebat c-o neagră presimțire,
Siberia, zăvoare de despot.
Și a lui Clio carte am deschis,
Iubind natalul loc mai mult ca toate”¹.

Faptul că tema patriei și a dragostei față de ea ocupă în operele lui Raevski locul central se explică prin aceea că creația lui, potrivit cu țelurile politice ale societății secrete, se dezvoltă pe făgașul literaturii progresiste.

Se știe că patriotismul revoluționar și-a propus ca temă călăuzitoare tema patriei și a dragostei de patrie și, dacă se poate spune așa, ea a devenit tema predominantă în opera decembriștilor. Spre ea s-au orientat cei mai de seamă dintre aceștia, K. F. Rîlev, V. C. Kûchelbecker, A. I. Odoevski. În cazul de față ei toți, ca și Raevski, au mers pe urmele lui Radișev.

La Radișev, ca și la poeții decembriști, dragostea de patrie nu este un sentiment abstract. În cartea sa „O călătorie de la Petersburg la Moscova”, Radișev vorbește despre „fericirea semenilor”.

Pentru Radișev — patria mai întâi de toate o reprezintă țăranul din capitolul „Liubani”, care cu sudoarea frunții își câștigă pâinea pentru sine și pentru familia sa numeroasă, o reprezintă frumoasa Aniuta, mama ei, patriarhală și mărinimoasă, și mîndrul Piotr, logodnicul Aniutei, care refuză darurile boierului, căci mai presus de toate pune mîndria sa de țăran muncitor; în sfîrșit, o reprezintă întregul popor rus, mult pătimitor, însă moralicește curat, care tănuiește în sine forțe uriașe, inepuizabile. În opera lui Radișev poporul este obiectul spre care se îndreaptă atenția principală a autorului. Poporul este temelia statului, el este făuritorul istoriei, el este creatorul tuturor valorilor de pe pămînt, lui și numai lui îi aparține viitorul.

Tema poporului, sugerată și impusă de însăși realitatea istorică, a devenit dominantă în creația literară a decembriștilor. În cîntecele de agitație ale lui K. Rîlev și A. Bestujev („Mi s-a scîrbit să trăiesc chiar în țara mea scumpă”, „La riulețul Fontanka”, „Merge badea făurar”) — care sînt cele mai combative din opera decembriștilor — poporul este înfățișat ca o forță înăbușită, însă capabilă de a se ridica și care se va ridica o dată și-i va doborî pe asupritori.

Totuși în creația decembriștilor această temă nu-și găsește acele forme concrete și precise de exprimare pe care le întîlnim în opera lui A. N. Radișev. Temîndu-se să nu stîrnească o revoluție populară, fiind, cum spune V. I. Lenin, „foarte departe de popor”, în problemele privitoare la istoria omenirii, decembriștii erau idealisti. Ei supraapreciau importanța eforturilor depuse de personalitățile istorice și nu considerau poporul ca un factor determinant al istoriei. În opera decembriștilor motivul eroului-luptător pentru drepturile poporului precumpănește în mod hotărît asupra motivului poporului ca luptător pentru drepturile sale.

¹ V. F. Raevski, *Cîntărețul în temniță*, în „Antologia poezilor decembriști”, ed. „Cartea Rusă”, Buc., 1951 p. 139.

V. F. Raevski, în scrierile căruia tema poporului asuprit și împins pînă la marginea disperării trece ca un fir roșu, nu credea nici el că poporul ar fi fost în acel timp capabil de un protest activ.

„Încremenit, statue pari, norod,
Sub jugu-ți greu, privind de groază mut“

constată cu mîhnire V. F. Raevski în poezia sa „Cîntărețul în temniță“ („Певец в темнице“) ¹.

De aceea poetul își pune nădejdea mai ales în prietenii săi. Speranțele lui se îndreaptă către omul contemporan din cercul său. Către el, către acest contemporan se îndreaptă glasul său dîrz, glasul patriotului apărător al celor asupriți:

„Cînd auzeai poporu-ntreg gemînd —
Truditu-i murmur, jalnic răsunînd —
Ai fost setos de-o dreaptă răzbunare?“ ².

Către acest contemporan se adresează Raevski prin versurile:

„Socoate-ți orele de-a lungul vieții,
Vezi drumul străbătut peste genune,
Măsoară-le și dîrz ca fierul, spune,
Răspunsul tău, lăsat posterității“ ³.

Spre deosebire însă de mulți alți decembriști, în operele sale Raevski prevestește explozia indignării poporului, o explozie grozavă și, prin consecințele sale, înspăimîntătoare pentru țar. În „Tratatul despre robie“ citim: — „Alexandru (țarul Alexandru I — A.K.) în manifestul său adresat polonilor a promis să dea poporului o constituție. El zăbovește însă și milioanele își ascund disperarea pînă la prima scînteie. Dacă privirea sa ar putea cuprinde cele arătate de mine, el n-ar mai zăbovi nici o clipă“ ⁴.

Comisiunea militară de anchetă de pe lîngă Corpul de armată din Lituania și-a oprit atenția asupra acestui pasaj din „Tratat“ și a cerut să i se explice: „Pînă la care prima scînteie își ascund disperarea milioane de oameni?“. Raevski a trebuit să dezvăluie conținutul revoluționar al acestor cuvinte. Însă el a căutat să facă aceasta în forme cît mai dulci și nu direct, ci dînd exemple din istorie. „Iată ce sens are ideea aceasta — spunea el: autorul a văzut și a cunoscut, bunăoară, multe exemple de tratare cu cruzime a țăranilor; poate el a citit biografia cazacului Pugaciov, de la Iaik, împotriva căruia autoritatea supremă de stat a fost nevoită să trimită mai întîi pe generalul Mihelson și pe învingătorul popoarelor — Suvarov; poate el a văzut că succesele repurtate de acest răufăcător se explică, pe lîngă faptul că și-a însușit titlul de țar, și prin nimicirea nemiloasă a moșierilor și înrolarea țăranilor acestora; poate el a citit acea listă grozavă de la pagina 108 sau 128, din partea a doua, a acestui tîlhar, pînă la sfîrșitul ei și și-a întemeiat părerea pe o ipoteză istorică“ ⁵.

¹ Raevski V. F., *Cîntărețul în temniță*, în „Antologia poezilor decembriști“, ed. „Cartea Rusă“, Buc., 1951 p. 139.

² *Ibid.*, p. 138.

³ *Ibid.*, p. 139.

⁴ V. F. Raevski, *Рассуждение о рабстве*, p. 249.

⁵ V. F. Raevski, *Показания в Военно-судной Комиссии*. Citat după cartea sus menționată a lui V. G. Bazanov, p. 122.

iobăgist. Iobăgia constituie un rău în toate privințele, întrucât ea instaurază un asemenea sistem social, sub care poporul, elementul de bază al națiunii, se zbate în mizerie, iar nobilimea o parte neînsemnată a națiunii — „se lăfăiește în huzur“. „Cauza acestui rău — afirmă decembristul — este nobilimea rusă, care se dezmiardă în lux, desfrâu, trîndăvie și abuzuri, nu aspiră la nici un fel de primenire și privește cu groază la pierderea apropiată și inevitabilă a stăpînirii sale tiranice asupra nefericiților țărani“¹.

Tema vieții parazitare a nobilimii, a „puterii sale tiranice“ asupra țărănimii, trece ca un fir roșu prin întregul „Tratat“. Nobilii sînt dușmanii de veacuri ai țăranilor. Istoria nu cunoaște crime mai crude și mai bestiale, nu cunoaște crime mai numeroase decît cele săvîrșite de nobilime față de țărănime. „Aș putea să aduc peste o mie de exemple — scrie Raevski — unde nelegiuirile moșierilor întrec orice închipuire“.

„Numai gîndindu-te la toate acestea, fără să vrei te cutremuri de procedeele și abuzurile perverșilor noștri patricieni. Cîte crime îngrozitoare, pentru care nu s-a dat nici o sentință, zac prin arhive, în legătură cu fărădelegile comise de nobili împotriva țăranilor?!...“²

Tema demascării nobilimii apare ca motiv principal nu numai în „Tratatul despre robie“, ci și în întreaga operă a lui Raevski. Singura operă amplă de proză artistică a lui Raevski care s-a păstrat, „Povestire despre R.“ își propune ca scop principal să înfățișeze superioritatea morală a unui țăran iobag și josnicia, în comparație cu acesta, a unui moșier așa-zis „bun“, sensibil și meditativ. Patosul satiric din „Elegia I-a“, „Elegia a II-a“, din „Rîd și plîng“, din „Acolo departe șade provincialul Minos“ și din alte multe poezii dintre cele mai reușite ale lui Raevski este îndreptat spre demascarea desfrîului, lăcomiei și tiraniei nobililor ruși, care-și băteau joc de „nefericitele lor victime“ — de țărani iobagi. În această privință Raevski se apropie uimitor de mult de Pușkin și de Griboedov. Poezia sa „Rîd și plîng“, într-o formă artistică originală, repetă partea a doua din poezia lui Pușkin „Satul“ și anticipează pînă la detalii celebrul monolog al lui Ceațki despre judecători.

Demascîndu-i pe nobili ca principali vinovați ai suferințelor îndurate de țărani, Raevski apare ca un pasionat apărător al drepturilor poporului și ca un acuzator al guvernului țarist și chiar al țarului însuși. Printre însemnările lui s-a găsit și următoarea notiță: „Scopul politicii este bunăstarea poporului“³. În partea finală a operei sale, dînd altă formulare acestei idei și precizînd noțiunea de „bunăstarea poporului“, Raevski spune: „Fericirea națiunii nu constă în fericirea cîtorva sute de oameni“. De fapt însuși guvernul țarist și însuși țarul calcă în picioare interesele poporului uitînd de „binele general“ în favoarea „stîlpilor patriei“. „Demnitarul este prietenul de nădejde al țarului“, remarcă Raevski în poezia sa „Glasul adevărului“. Tot ce este rău și nedrept, toate suferințele țăranilor nevinovați, toate nelegiuirile „care depășesc orice închipuire“ — toate acestea se săvîrșesc sub protecția guvernului și a tronului. În „Elegia a II-a“ Raevski

¹ *Ibidem*, p. 249.

² *Ibid.*, p. 249—250.

³ Scrieri socotite ca nesigure. Arhiva Centrală de Istorie, f. III, s. I, dosarul 417, f. 7.

numește autocrația rusă „tronul răutății crude“, iar în „Elegia I-a“ el întreabă:

De ce desfrîul, lăcomia și tirania înalță tronul
Spre innăbușirea binelui, a nevinovăției și a liniștii?
De ce curge torentul de sînge al nefericitelor victime
Și nu mai amuțește geamătul orfanilor și văduvelor?
Asasinul este ocrotit de brațul cîrmuirii...¹

Demascînd guvernul lui Alexandru I și pe țar însuși, poetul se ridică împotriva puterii autocrate în general, căci aceasta este o putere tiranică și antipopulară prin natura sa. Raevski îi numește pe țari „neam de călăi sîngeroși“, care „suprimă pe eșafod și gîndul și privirea“. Pușkin a fost entuziasmat de această caracterizare a dinastiei monarhilor ruși și de prezentarea atît de sugestivă a esenței despotice a țarilor.

În „Tratatul despre robie“ tema anti-autocratică este strîns legată de cea anti-aristocratică, tot așa cum aceste două teme se îmbină și în poezie. Aici însă tema este tratată mult mai amănunțit. Demonstrînd că puterea autocrată constituie un rău prin însăși natura ei, Raevski înfățișează un tablou concret al creșterii acestui rău: „Perioada precedentă (domnia Ecaterinei) și principiile rele, slăbind toate resorturile aparatului de stat, ne-au pregătit o pieire evidentă; iar acum, sub domnia lui Alexandru, sămînța aruncată a răului și a desfrîului, prinzînd rădăcini adînci, oare nu a dat roadele cele mai veninoase?“²

Folosirea tematicii istorice pentru soluționarea problemelor de actualitate este un procedeu obișnuit în literatura decembristă. Sensul acestui procedeu a fost dezvăluit de K. F. Rîlev în prefața la volumul „Gînduri“ și A. A. Bestujev în recenzia făcută de el asupra acestui volum, în care afirmă că Rîlev a urmărit „să trezească curajul în concetățenii săi, amintindu-le de faptele eroice ale strămoșilor“. Acest procedeu a fost utilizat de V. F. Raevski încă cu mult înainte de apariția „Gîndurilor“ lui Rîlev și a recenziei lui A. A. Bestujev asupra lor. Am arătat mai sus că Pușkin a atras atenția asupra faptului că Raevski se îndreaptă mereu în operele sale poetice spre fapte istorice și spre exemple luate din trecut. Și în publicistică Raevski a rămas credincios acestui procedeu. Dar publicistul Raevski recurge la acest procedeu nu numai pentru ca „să trezească curajul în concetățenii săi, amintindu-le de faptele eroice ale strămoșilor“, ci și pentru a arăta rădăcinile răului social și politic din realitatea contemporană, lucru pe care îl face cu multă pricepere.

Totuși criticarea regimului absolutist-iobăgîst, care calcă în picioare interesele poporului, n-a constituit pentru Raevski un scop în sine. Ea era numai o parte din lupta pentru „binele general“, pentru libertatea politică a poporului. Pentru Raevski e lucru ciudat să audă obiecțiuni împotriva libertății poporului — prima condiție pentru ridicarea Rusiei la un nivel demn de măreția acesteia. Raevski este ferm convins că legile pe baza cărora se menține „robia poporului rus, născut a fi liber“, trebuia de mult să fie desființate. Rusia are nevoie de o transformare rapidă. Raevski scrie că aceasta nu este numai părerea sa proprie, ci și părerea altor persoane. Așa

¹ V. F. Raevski, *Элегия I*, în cartea *Декабристы*, p. 55.

² V. F. Raevski, *Рассуждение о рабстве*, p. 113. Sfîrșitul frazei e dat după P. S. Beisov, p. 252.

gîndesc acum mulți patrioți. „Cultura care a pătruns pe neașteptate în mințile cetățenilor, i-a făcut pe mulți să-și îndrepte privirile spre fericirea patriei, căci puterea acesteia, din cauza fundamentului șubred, poate curînd să se prăbușească, din întreaga ei înălțime“¹.

Raevski acordă un loc de frunte temelor consacrate binelui obștesc, libertății politice și necesității de a transforma organizarea statală. Cea mai mare parte din opera „Tratat despre robie“ cuprinde expunerea „principalelor cauze care impun abolirea neîntîrziată a iobăgiei și schimbarea sistemului de guvernare“². Despre aceste cauze am vorbit mai sus, arătînd întreaga inconsistență a orînduirii sociale și de stat bazată pe autocrație și pe iobăgie. Poetii-decembriști și-au axat cele mai bune dintre operele lor pe tema libertății politice, a binelui obștesc și a necesității de transformare a sistemului de guvernare. Astfel, Kûchelbecker spunea în numele lui Rîleev (în poezia „Umbra lui Rîleev“):

„De glorie fericite destinul mi-a fost dat:
Pentru poporul rus să pot striga „dreptate“,
Cu glasul meu puternic și cîntu-mi ne-ncetat,
Eu am murit, pe buze cu sfînta libertate!“³.

Toți decembriștii se considerau luptători pentru libertate. Însuși Rîleev, în „Spovedania lui Nalivaiko“, a prezis în mod profetic peirea sa și a prietenilor săi, ca luptători pentru libertate:

Se știe: îl așteaptă pieirea
Pe cel ce primul se ridică
Asupra călăilor poporului.
Și eu sînt condamnat!...
Dar spune-mi, cînd fără victime
Libertatea a fost răscumpărată?“⁴.

Și în poeziile politice ale lui Pușkin predomină asemenea teme. Întreaga operă poetică a lui Raevski din perioada maturității sale nu este altceva decît un imn închinat libertății și urii față de cei care o sugrumau.

Dar preamărînd libertatea și binele general, care consta în libertățile cetățenești, și demonstrînd necesitatea unor transformări radicale în Rusia în vederea dobîndirii acestui „bine general“, Raevski cheamă în același timp neobosit la luptă pentru libertate și pentru reorganizare socială. El insistă și convinge că iobăgia și autocrația tiranică din Rusia care calcă în picioare poporul și-l ține în robie, pot fi lichidate numai prin efortul fiilor patriei, care trebuie să se ridice laolaltă. Această acțiune trebuie să se caracterizeze prin dîrzenie și operativitate. „Dar, cetățeni! — exclamă Raevski. Aici (adică în luptă cu răul existent în Rusia — A.K.) se cer nu măsuri slabe, ci dîrzenie și o lovitură prin surprindere!“⁵. Acest apel lansat de Raevski în „Tratatul despre robie“ merită să fie comparat cu celebrul apel al lui Radișev către țărani din satul „Nekto“: „Sfărîmați uneltele lui de

¹ V. F. Raevski, *Рассуждение о рабстве*, publ. de P. S. Beisov, p. 249.

² *Ibidem*, p. 250.

³ Kûchelbecker V. K., *Umbra lui Rîleev*, în „Antologia poezilor decembriști“, ed. „Cartea Rusă“, Buc., 1951, p. 109—110.

⁴ K. F. Rîleev, *Исповедь Наливайк*, în volumul: *Декабристы*, p. 47.

⁵ V. F. Raevski, *Рассуждение о рабстве*, Publ. de P. S. Beisov. *Vol. cit.*, p. 249.

muncă, dați foc hambarelor, hambarelor și uscătoriilor lui și împrăștiati cenușa pe țarină...”¹. Ambele apeluri reprezintă o chemare la revoluție.

Astfel tema luptei de eliberare și a revoluției este pusă în „Tratatul” lui Raevski în chip radical și cu tot curajul caracteristic lui și prietenilor săi din societatea secretă de la Chișinău. Totuși limitele concepției despre lume a lui Raevski, ca revoluționar provenit din rîndurile nobilimii, apar într-o anumită măsură și aici. Chemarea lui la revoluție, egală prin vigoare cu cea a lui Radișcev, nu se ridică totuși la înălțimea acesteia în ceea ce privește conținutul ei concret. Ea nu se adresează țărănimii, cum e cazul la autorul „Călătoriei de la Petersburg la Moscova”, ci „cătregeni” prin care Raevski înțelege, judecînd după operele sale, pe oamenii liberi și, în primul rînd, pe membrii societății secrete.

În partea finală a „Tratatului” său Raevski observă: „Aristotel credea — și pe bună dreptate — că virtuțile nu sînt proprii sclavilor”².

Această idee prezentată sub formă de concluzie, și din care derivă o altă idee, și anume necesitatea unei neîntîrziate transformări sociale, se repetă de mai multe ori și în diferite variante, în partea principală a tratatului. „Țăranul, care nu poate să-și ridice glasul și care nu știe să ceară dreptate sau să se plîngă, sau să fie martor împotriva moșierului său — scrie Raevski într-un loc — este el oare în stare să se maturizeze pentru libertate?” — „Nu” — răspunde categoric Raevski, și din acest răspuns se vede că țăranului iobag, în starea lui actuală, nu-i este proprie acea virtute, pe care Raevski o numește „scînteia demnității de cetățean”.

Dacă însă sentimentul datoriei de cetățean nu este propriu unui rob, atunci el trebuie să apară ca o însușire intrinsecă a fiecărui om liber și cinstit. Iată de ce Raevski se bucură de trezirea acestui sentiment în conștiința compatrioților săi. El își pune în acest fenomen speranțe mari. Într-una din poeziile sale citim următoarele:

„Dar, prietene, să așteptăm puțin! A început o epocă nouă,
Și visul nostru se va împlini...
S-a aprins în noi scînteia de cetățeni”³.

Nu există viață mai înaltă decît viața de cetățean. Și Raevski preamărește necontenit această viață.

Tema datoriei de cetățean, tema eroismului cetățenesc, împletindu-se cu tema misiunii sociale a poetului și a rolului social al literaturii, este formulată în „Tratatul despre robie” în mod solemn. Ea răsună ca o făgăduință dată de un luptător-revoluționar care jură să-și îndeplinească datoria sa de onoare. Sfîrșitul „Tratatului”, unde această temă apare ca o idee călăuzitoare și ca o concluzie finală, fiind o sinteză revelatoare a gîndurilor, năzuințelor și așteptărilor autorului entuziast, poate fi considerat ca un fel de jurămînt al decembriștilor din Chișinău, care, după întrunirea de la Moscova (1821), au pornit la aplicarea unui program de „măsuri radicale”. „Oare pot eu să văd înrobirea poporului, a concetățenilor mei, veșmintele triste ale fiilor patriei, tînguirea tuturor, frica și lacrimile celor slabi, indignarea zgomotoasă și întăritarea celor puternici — și să rămîn indiferent?”

¹ Radișcev A. N., *op. cit.*, Ed. Cartea Rusă, p. 136.

² V. F. Raevski, *Рассуждение о рабстве*, publ. de P. S. Beisov, p. 252.

³ V. F. Raevski, *Но, друг мой! Переждем—эпоха началась*. Citat după lucrarea menționată mai sus a lui V. G. Bazanov, p. 156.

O, Brutus!, O, Washington! Nu, eu nu mă voi înjosi, eu nu voi fi un sclav becisnic și nepăsător! Iar de nu, semenii mei să-mi rostească numele cu dispreț...¹.

Cele expuse mai sus cu privire la conținutul ideologic și tematic al operei publicistice a lui V. F. Raevski „Tratat despre robie” ne permit să afirmăm că ea întrunește cele mai acute și actuale probleme și idei social-politice și etice din perioada în care a fost alcătuită. „Tratatul” are la bază tezele fundamentale ale statutului primei societăți a decembriștilor, anume „Unirea prosperității” și reflectă revendicările, sarcinile și scopurile formulate ca urgente și primordiale, după binecunoscuta întrunire de la Moscova a decembriștilor radicali, în special de generalul N. F. Orlov — unul dintre conducătorii de frunte ai grupului de la Chișinău al societății secrete.

În legătură cu aceasta se poate presupune că „Tratatul despre robie” a fost alcătuit nu numai în urma dorinței personale a autorului de a da o argumentare teoretică a inconsistenței regimului social de atunci din Rusia, dar și din însărcinarea decembriștilor din Chișinău, care în acea perioadă se călăuzeau, după cum am arătat mai sus, după programul „măsurilor radicale” al lui M. F. Orlov și care, probabil, s-au gândit la necesitatea argumentării teoretice a acțiunilor lor.

«РАССУЖДЕНИЕ О РАБСТВЕ» В. Ф. РАЕВСКОГО — ПРОГРАММНЫЙ ДОКУМЕНТОВ КИШИНЕВСКИХ ДЕКАБРИСТОВ

(Резюме)

Основной тезис статьи, выраженный в заглавии ее, доказывается на основании раскрытия идейно-тематического содержания анализируемого памятника.

Дав краткую справку об издании и изучении «Рассуждения о рабстве» В. Ф. Раевского, автор показывает, что в основу этого рассуждения положено две главных идеи: идея полной несостоятельности крепостного права, как системы регулирующей общественные отношения основных классов в государстве, и идея необходимости скорейшего уничтожения рабства революционным путем. Эти идеи обосновываются В. Ф. Раевским всесторонне, что выясняется автором статьи в результате сопоставлений с системой разоблачения рабства в России А. Н. Радищевым в его знаменитом «Путешествии из Петербурга в Москву».

Конкретным материалом рассуждения декабриста В. Ф. Раевского и книги первого русского революционера А. Н. Радищева иллюстрируется мысль автора «Рассуждения о рабстве» о политической, юридической, исторической, экономической и этической несостоятельности крепостного права, из которой делаются 2 следующих вывода: 1) Пока

¹ V. F. Raevski, *Рассуждение о рабстве*, publ. de P. S. Beisov, în volumul citat p. 252. (Ultima frază este citată după textul publicat de V. G. Bazanov).

существует крепостное право, крестьянин не может выйти из скотского состояния, общество не может развиваться, оно обречено на деградацию, а Россия, как страна, — на потерю могущества и силы. Свобода — есть единственное условие, позволяющее рабу стать человеком. 2) Немедленная отмена крепостного права, немедленное освобождение крестьян — вот главная и первейшая задача всех желающих преуспевания родины, ее экономического и политического могущества, ее культурного расцвета, нравственного оздоровления народа, ее населяющего.

Устанавливая зрелость юридической, политической, экономической и нравственной мысли Раевского, автор, вместе с тем, отмечает, что в «Рассуждении о рабстве» Раевский выступает не только как человек глубоких и разносторонних знаний, но и как публицист-патриот, как художник-революционер, творчество которого отвечало политическим задачам тайного общества, радикальным настроениям его левого крыла, вбиравшего в себя и кишиневских декабристов.

В статье исследуется тематическое богатство «Рассуждения о рабстве», характер художественно-публицистического решения В. Ф. Раевским важнейших вопросов его времени, аргументированно утверждается, что весь круг важнейших проблем, стоявших в центре литературного внимания писателей-декабристов и Раевского-поэта, нашел в полной мере отражение в его публицистике и, особенно, в «Рассуждении о рабстве».

Говоря последовательно о таких темах «Рассуждения о рабстве» В. Ф. Раевского, как темы: героического прошлого русского народа и жалкого настоящего его, горячей любви к родине, страстного желания видеть ее преуспевающей, многострадальности русского народа, паразитической жизни дворянства, его «тиранической власти», политической свободы и государственного переустройства, освободительной борьбы и революции, гражданского долга и гражданского подвига, общественного служения писателя и общественной роли литературы, автор статьи проводит сопоставление с разработкой этих тем А. Н. Радищевым в его революционной книге «Путешествие из Петербурга в Москву» и трактовкой их другими литераторами-декабристами, подчеркивая при этом общее и отличительное у В. Ф. Раевского по сравнению с его друзьями по тайному обществу и по сравнению с А. Н. Радищевым.

Сопоставительное изучение идейно-тематического содержания публицистического трактата В. Ф. Раевского «Рассуждение о рабстве» приводит автора к такому заключению: «Рассуждение о рабстве» — произведение самых острых и злободневных общественно-политических и этических проблем и идей периода его создания. Оно основывалось на опорных положениях устава раннего декабристского общества — Союза благоденствия и отражало те требования, задачи и цели, которые были выдвинуты и поставлены, в качестве первоочередных и главных, после известного московского съезда наиболее радикально настроенными декабристами, в частности генералом М. Ф. Орловым — одним из руководящих деятелей Кишиневской группы тайного общества. В связи с этим можно полагать, что «Рассуждение о рабстве» было создано не только в результате личного желания его автора выступить с теоретическим обоснованием несостоятельности социальных успехов России того вре-

мени, но и по поручению Кишиневских декабристов, действовавших тогда в соответствии с программой «крутых мер» М. Ф. Орлова и, возможно, думавших о необходимости теоретического обоснования своих действий.

LE TRAITÉ DU SERVAGE DE V. F. RAEVSKI — DOCUMENT-PROGRAMME DES DÉCEMBRISTES DE KICHINEV

(Résumé)

L'idée principale de l'article, succinctement exprimée par le titre, est développée et discutée sur la foi de l'analyse du contenu thématique-idéologique du document étudié: „Le traité du servage“ de V. F. Raevski.

Après avoir fourni quelques informations au sujet de l'édition et de l'étude du „Traité“, l'auteur montre qu'il est fondé sur deux idées principales: a) l'idée que le servage — en tant que système réglementant les relations sociales entre les principales classes de l'Etat — est tout à fait inconsistante, et b) l'idée de la nécessité d'abolir l'esclavage le plus rapidement possible, par des moyens révolutionnaires. V. F. Raevski discute ces idées à tous les points de vue, fait mis en évidence par l'auteur de l'article qui confronte le „Traité“ avec l'esclavage existant en Russie, tel qu'il est démasqué dans le célèbre „Voyage de Petersbourg à Moscou“, par A. N. Radištchev.

Se fondant sur les réflexions du décembriste V. F. Raevski et sur le livre de A. N. Radištchev — le premier révolutionnaire russe — le présent travail illustre les idées de l'auteur du „Traité du servage“, au point de vue de l'inconsistance politique, juridique, historique, économique et éthique du servage. L'auteur de l'article attire l'attention sur les deux conclusions suivantes: 1) aussi longtemps qu'existe le servage, le paysan et incapable de sortir de l'état d'abrutissement dans lequel il est plongé; la société ne peut pas progresser, condamnée qu'elle est à la dégradation, et la Russie, en tant que pays, est vouée à la perte de son prestige et de sa force. Seule la liberté permet à l'esclave de devenir un homme; 2) l'abolition immédiate du servage, la libération des paysans sur le champ est le premier et le plus important des devoirs de tous ceux qui désirent la prospérité de la patrie, l'augmentation de sa puissance politique et de son économie, son essor culturel et la guérison morale des masses qui la peuplent.

Etablissant comme un fait la maturité des conceptions juridiques, politiques, économiques et éthiques de V. F. Raevski, l'auteur remarque en même temps que dans le „Traité du servage“ Raevski apparaît non seulement comme un homme possédant des connaissances profondes et multilatérales, mais aussi comme un publiciste-patriote, un artiste-révolutionnaire dont la création correspondait aux obligations politiques de la société secrète, à l'état d'esprit de son aile gauche, dont faisaient également partie les décembristes de Kichinev.

L'article analyse la richesse du sujet du „Traité du servage“, l'art de publiciste qui permettait à Raevski de faire face aux plus importants problèmes de son temps; on démontre que l'ensemble des problèmes cardinaux

qui occupaient le centre de l'attention littéraire des écrivains décembristes et du poète Raevski a trouvé sa pleine expression dans ses travaux de publiciste et surtout dans son „Traité du servage“.

S'arrêtant tour à tour à des thèmes du „Traité“, comme par exemple le passé héroïque du peuple russe et son lamentable présent ; l'amour ardent de la patrie et son fervent désir de la voir prospérer ; les innombrables souffrances du peuple russe et la vie parasitaire de la noblesse ; la „domination tyrannique“ de cette dernière ; la liberté politique et la réorganisation sociale ; la lutte de libération et la révolution ; le devoir du citoyen et l'héroïsme civique ; le rôle social de l'écrivain et de la littérature — l'auteur de l'article compare la manière de traiter ces thèmes employée par Radištchev, dans son livre révolutionnaire intitulé „Voyage de Petersbourg à Moscou“, et par d'autres écrivains-décembristes et il souligne à cette occasion les traits communs et ceux qui différencient de A. N. Radištchev, V. F. Raevski de ses ami de la société secrète.

L'étude comparative du contenu thématique-idéologique du traité de V. F. Raevski, a permis à l'auteur de tirer la conclusion que le „Traité du servage“ est un ouvrage qui touche aux idées et problèmes sociaux politiques et étiques les plus aigus et les plus actuels appartenant à la période de sa création. Il se fonde sur les thèses principales du statut de la première période de la société décembriste — l'„Union des actions nobles“ (Союз благоденствия) — et il reflète les revendications, devoirs et buts principaux et urgents formulés après le célèbre congrès de Moscou par les décembristes les plus radicaux, et plus spécialement par le général M. F. Orlov, l'un des principaux chefs de la société secrète de Kichinev.

A cette occasion, on peut supposer que le „Traité du servage“ était non seulement le fruit du désir personnel de son auteur d'établir théoriquement l'inconsistance de l'organisation sociale de la Russie d'alors, mais que ce dernier en avait été également chargé par les décembristes de Kichinev, qui agissaient pendant cette période conformément au programme de mesures radicales de N. F. Orlov et qui ont probablement songé à la nécessité d'argumenter théoriquement leurs actions.

IVAN VAZOV ÎN ROMÂNIA

VELICIKO VÁLCEV

directorul Muzeului „Ivan Vazov” din Sofia

Ivan Vazov este unul din cei mai de seamă reprezentanți ai literaturii bulgare. Poporul bulgar și literatura bulgară au fost cunoscute în străinătate mai ales prin operele acestui mare poet și prozator.

Vazov și-a legat de timpuriu viața și creația sa de viața, suferințele și aspirațiile poporului bulgar. Începându-și activitatea sa literară în timpul insuportabilei robii politice și sociale turcești, poetul a fost contemporan cu războiul de eliberare ruso-romîno-turc din 1877—1878, a fost martor al războiului fratricid sîrbo-bulgar din anul 1885, al războiului balcanic și al celui interaliat din 1912—1913, apucînd și primul război mondial, pentru a trăi cu adîncă durere catastrofa Bulgariei din anul 1918.

Cetățean conștient, patriot cinstit, poet sensibil la evenimentele vremii, Ivan Vazov reflectă în bogata și variata sa creație literară, viața, moravurile, suferințele și luptele poporului bulgar, cîntînd cu un neasemuit patos faptele glorioase ale eroilor pentru libertatea poporului. Ca unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai realismului critic în literatura bulgară, el s-a situat ani de-a-rîndul în fruntea luptei împotriva modernismului și împotriva oricăror curente literare decadente, care au venit în Bulgaria din apusul Europei.

Biciuind într-o serie de opere pe reprezentanții imperialismului vest-european ca și Turcia feudală, Vazov nu uită nici pe asupritorii și tiranii „de același sînge”, adică din Bulgaria. El condamnă fără cruțare luptele „ideologice” dintre partidele burgheze bulgare, pe politicienii lacomi, ca și pe orice fel de carieriști și demagogi. Manifestîndu-și în orice împrejurare nestrămutata dragoste față de țara și poporul său, Vazov este necruțător față de tiranii și asupritorii acestuia, față de nenumărații trîndași, pseudo-patrioți carieriști etc., demascîndu-i într-o serie de opere satirice și umoristice.

Toate acestea au fost puternic subliniate în tezele publicate cu prilejul sărbătoririi centenarului poetului: „Iubit și admirat de întregul popor, Ivan Vazov este scriitorul bulgar realist, de un romantism cu totul progresist, patriot înflăcărat, neobosit cîntăreț al prieteniei dintre poporul nostru și poporul rus eliberator, demascator al civilizației capitaliste apusene, mare cunoscător al vieții poporului, entuziast cîntăreț al muncii, culturii și progresului, maestru al slovei și limbii, mîndria literaturii bulgare, gloria noastră națională”.

S-a subliniat deseori că în lupta sa împotriva jugului otoman, poporul bulgar s-a bucurat ani de-a rândul de simpatia manifestată de atâtea ori de poporul frate român. Pământul României, care a adăpostit mii de patrioți bulgari, străbătut de legendarii Rakovski și Levski, de înflăcăratul Karavelov și de marele Hristo Botev, a dat azil și poetului nostru național Ivan Vazov. De această ospitalitate autorul romanului „Sub jug“ și-a amintit cu căldură pînă în ultimii ani ai vieții sale.

Vazov a venit în România în două rînduri — prima dată în anul 1870, la dorința tatălui său, care voia să-și facă feciorul negustor; a doua oară în anul 1876, după izbucnirea istoricei răscoale din aprilie. Aceste perioade din viața poetului au o mare importanță. Pentru prima oară Vazov avea posibilitatea să respire în libertate în această țară frățescă, cu toate că România era încă dependentă de guvernul otoman. Aci Vazov a văzut monumentele unei culturi mai dezvoltate, a cunoscut creația unor mari poeți romîni, care au exercitat o anumită influență asupra dezvoltării sale.

Mai importantă este sublinierea faptului că, în timpul șederii sale în România, Vazov s-a apropiat de emigrația revoluționară bulgară și mai ales de reprezentanții cei mai de seamă ai acesteia — Hristo Botev și Liuben Karavelov. Acești poeți și luptători au exercitat o influență hotărîtoare asupra viitorului scriitor, ajutîndu-l să-și cristalizeze concepțiile sale democratice și metoda sa realistă în literatură.

Nu mai puțin important este și faptul că tocmai aici, pe pământul României, își publică tînărul poet primele sale poezii, care fac ca numele său să fie cunoscut curînd, atît în patrie, cît și în cercurile emigranților. La Brăila, Galați și în alte orașe romînești, Vazov a avut posibilitatea să cunoască viața luptătorilor bulgari pentru libertate și să admire înaltul lor patriotism. Tocmai aceste observații au fost utilizate mai tîrziu, cînd a scris unele din cele mai importante opere ale sale, între care, în primul rînd, trebuie să amintim povestirea sa „Oropsiții“, neîntrecută nici astăzi în literatura bulgară.

În Bulgaria nu s-a scris pînă acum o monografie completă asupra vieții și operei lui Ivan Vazov. De aceea articolul de față are, printrele altele, scopul de a înlătura unele inexactități sau afirmații greșite din lucrările dedicate operei și activității lui Vazov în România.

Drumul lui Vazov în România, în timpul primului său popas, a fost următorul: Oltenița — Brăila — București — Bacău — Galați.

După cum se vede din amintirile pe care Vazov însuși le-a povestit lui Șișmanov, aci la Oltenița ¹ poetul a dus-o cel mai greu. Silit să locuiască în casa aprigului său unchi, negustor de cereale, el a început să învețe limba romînă vorbită, pentru viitoarea sa profesie. În acest scop, unchiul său i-a găsit un profesor în persoana unui oarecare Crețulescu, care în două-trei luni i-a făcut cunoscute poetului „tainele limbii sale“ ². În acest timp,

¹ Astăzi viața în micul orașel de pe malul Dunării s-a schimbat, deoarece după 23 august 1944 s-au stabilit aici noi locuitori veniți din satele învecinate. Nici aceștia și nici vechii locuitori ai Olteniței n-au păstrat nici cea mai mică amintire despre poetul nostru național, cu toate că în oraș mai există și astăzi vechile depozite de cereale. Și aceasta este ușor de înțeles. Pe de o parte, Vazov nu s-a distins aici prin nimic pentru a fi cunoscut, iar pe de alta, în timpul cît a stat la Oltenița era foarte tînăr. Unii localnici, ca și unii țărani bulgari din satele învecinate își amintesc însă de Kirko Vazov, unchiul său, pe care-l numeau „Nenea Kirko“ și căruia îi vindeau grîul în fiecare toamnă.

² Iv. D. Șișmanov: *Ив. Вазов, Спомени и документи*, Sofia, 1930, p. 33.

Vazov, negustor de nevoie, „a înghițit“ în special poezii români mai de seamă: Vasile Alecsandri, Dimitrie Bolintineanu, Nicolae Beldiceanu și alții, ale căror nume nu și le mai amintește.

Se vede clar că Vazov s-a interesat în special de poezie și că nu întâmplător a citit cu interes operele celor mai cunoscuți reprezentanți ai literaturii române, în loc de a se ocupa de probleme negustorești și economice. Fără îndoială, în această privință anumite merite le-a avut și acel Crețulescu, rămas necunoscut, dar care a îndreptat atenția lui Vazov spre poezii români mai cunoscuți în acea vreme.

Tot din cartea lui Șișmanov aflăm că la Oltenița Ivan Vazov a scris câteva poezii, între care „Днес“ („Azi“) — tipărită în ziarul Свобода („Libertatea“) al lui Liuben Karavelov și „Борът“ („Bradul“) publicată în „Периодическо Списание“ („Revista periodică“).

Despre cea de a doua poezie a lui Vazov s-a scris destul de mult — poetul însuși revenind și el în mai multe rânduri. S-a stabilit demult că această poezie nu este prima publicație a lui Vazov. În ultimul timp, arhiva Muzeului Ivan Vazov din Sofia a achiziționat amintirile lui Ivan Pacev, vărul lui Ivan Vazov, amintiri care aduc anumite precizări în problema acestei poezii. Săba Vazova, mama poetului, a povestit lui Ivan Pacev că Vazov a scris această poezie pe când era încă la Sopot, și încă aici, în orașelul său natal, ea a fost apreciată de concetățenii mai culți. Desigur aceasta a reprezentat prima redacție a poeziei, care la Oltenița a căpătat forma sa definitivă. La aceasta se adaugă și faptul că sub numita poezie publicată în „Периодическо Списание“ se află scrisă data: 1870 septembrie 21, mănăstirea Sopot.

Totuși, meseria față de care nu se simțea atras, aspirația tânărului poet spre o viață liberă l-au făcut să nu mai poată suporta traiul la Oltenița. Într-o noapte el fuge cu o ghimie grecească la Brăila avînd în buzunar doar 2 galbeni austriaci. Desigur Vazov știa de mult că acest oraș avea o emigrație bulgară luptătoare și că acolo se înființase încă din anul 1869 „Societatea literară bulgară“. Tot acolo apărea și publicația științifică a acestei Societăți „Периодическо Списание на Българското книжовно Дружество“.

La Brăila Vazov s-a împrietenit cu revoluționarii bulgari, împărțînd viața sărăcăcioasă și durerile lor, dar împreună cu acestea — visul de veacuri al eliberării de sub jug străin. Aici l-a cunoscut și pe Botev, care redacta — pînă în august 1871 — ziarul „Дума на българските емигранти“ („Cuvîntul emigranților bulgari“). Iar după ce acest ziar și-a încetat apariția, a început să colaboreze în toamna aceluiaș an la ziarul „Кърлеж“ („Căpușă“), care se publica în același oraș¹. Din acest moment datează și influența înflăcăratului revoluționar asupra poetului nostru național.

Tînăr, lipsit de experiență, fără mijloace, fără un scop clar în viață, așa cum aveau ceilalți foști și viitori cetași, Vazov nu a putut să stea prea mult la Brăila. Curînd el se îndreaptă spre Bacău, unde unchiul său Gheorghî era negustor de coloniale. Înainte de aceasta însă poetul vizitează pe o altă rudă de a sa de la București și care i-a dat 10 galbeni austriaci, pentru a-și continua drumul la Bacău.

Nu se știe pînă acum dacă Vazov și-a scris vreuna din operele sale la Brăila. La Bacău însă, unde a fost primit călduros de unchiul său, el a

¹ *Съчинения на Хр. Ботев*, Под ред. на Михаил Димитров, I, Sofia, 1950, p. 18.

scris câteva poezii, între care „Всесилните сълзи“ („Lacrimi atotputernice“), „Сопот“ și altele. Dar și unchiul de la Bacău, cu toate că nu era atât de aprig ca cel de la Oltenița, nu vedea o altă profesie convenabilă pentru tânărul său nepot decât negustoria. De aceea, într-o zi el îl trimise la Galați, incredințându-l unui oarecare Ciuciucovici, mare negustor de cereale. Mai târziu, atunci când Dunărea îngheța și negoțul de cereale se oprea, Vazov trebuia să vîndă var în prăvălia aceluiși negustor.

Dacă la Brăila a avut pentru prima dată posibilitatea să asculte cuvintele înflăcărate ale lui Botev, la Galați el a putut sta mai mult de vorbă cu acesta și probabil și cu emigranții politici ruși, cu care Botev avea legături. Poetul însuși scrie: „În mediul acestora, sub influența înflăcăratelor lor cuvinte, ca și sub influența existenței sale rătăcitoare și mizere, Vazov s-a apropiat pînă la un oarecare punct de doctrinele lor, scriind chiar mai multe poezii în spirit socialist. Această culegere de poezii, dată lui Botev ca s-o citească, a căzut în mîinile poliției românești împreună cu celelalte lucruri ale lui Botev, cu prilejul percheziției...”

În dorința de a-și face nepotul negustor, unchiul lui Vazov a făcut încă o încercare — cea din urmă — trimițându-l la negustorul de coloniale Dobrovici. Aici Vazov a rămas câteva luni — în primăvara anului 1872 — ocupîndu-se însă numai de poezie. Într-o bună zi se îmbolnăvește de tifos și, după ce se însănătoșește, Dobrovici îi spune: „Domnule, după cite văd eu, dumneavoastră v-ați face mai bine popă sau învățător. Duceți-vă în Bulgaria căci acolo veți găsi mai repede de lucru“. Și astfel vedem că tânărul poet, cuprins între altele și de nostalgie, își strînge manuscrisele și prin Sulina se îndreaptă spre Constantinopol.

Cu toate că destui cercetători s-au ocupat de precizarea perioadei pe care marele clasic bulgar a petrecut-o în România, trebuie să recunoaștem că, pînă la urmă, rezultatele acestor cercetări nu sînt satisfăcătoare. În primul rînd nu s-a stabilit precis cînd a venit Vazov în România. În această privință poetul ne-a lăsat date contradictorii, care pun în încurcătură pe cercetătorul de istorie literară. Într-o schiță autobiografică, semnată cu pseudonimul Radul Kaneli, Vazov indică anul 1870 ca dată a plecării sale în România¹, iar în altă autobiografie apărută sub pseudonimul T. Gabrovski — primăvara anului 1871². Din această cauză se impune verificarea și confruntarea unei întregi serii de date și fapte.

Lămurind că prima sa poezie publicată nu este „Bradul“, ci „Дунав“ (Dunărea), poetul scrie: „Mi-amintesc că prima mea poezie tipărită în revista „Периодическо Списание“ a fost „Дунав“³. Ea a fost scrisă în primăvara anului 1871, în timpul războiului franco-prusac, îndată după sosirea mea în România“⁴ (Oltenița — nota mea — V.V.).

La această problemă vom reveni mai jos, deoarece, într-o anumită privință ea este foarte interesantă. Deocamdată subliniem că cei mai

¹ Revista «Светлина», V, nr. 7 și 8, Sofia, 1895, p. 98.

² T. Gabrovski, *Поетическа биография на Иван Вазов до 20-годишната му възраст*, Sofia, 1920, p. 34.

³ De fapt, prima poezie tipărită a lui Vazov este „Борба“ (Lupta) publicată în „Периодическо Списание“ nr. 2, 1870.

⁴ *Съюз на българските писатели. Сборник*. I. Редактори Ал. Балабанов, Н. Атанасов и Д. Подвързачов, Sofia, 1920, p. 9.

mulți autori admit primăvara anului 1870¹ ca dată a plecării lui Vazov. Poetul însuși combate totuși părerea că a plecat în primăvara anului 1870 sau în primăvara anului 1871 și ne dă posibilitatea să soluționăm această problemă destul de importantă din biografia sa.

Înainte de a apărea „Biografia poetică“ a lui Vazov, tipărită sub pseudonimul T. Gabrovski, capitolele ei au apărut în cotidianul „Напред“ („Înainte“) din Sofia. În broșură însă nu a apărut în întregime tot textul care s-a publicat în ziar. Tocmai într-unul din asemenea pasaje citim că, atunci când a izbucnit războiul franco-prusac, populația din Sopot preocupată de acest mare eveniment se împărțise în două: unii simpatizau cu Germania, iar alții cu Franța. Cu toate că guvernul lui Napoleon al III-lea susținea Imperiul otoman, Vazov atras de bogata literatură franceză prin democratismul și umanismul ei, era și el de partea Franței. Ziarul „Makedonia“ redactat de Petko Slaveikov la Constantinopol, se citea cu glas tare prin cafenele. Vazov se afla la Sopot nu numai la declararea războiului franco-prusac — 19 iulie 1870 — ci și mai târziu, când armatele franceze fuseseră înfrînte de câteva ori. El scrie: „Înfrîngerile ei veneau una după alta. Durerea bulgarilor creștea. Și durerea lui Vazov era mare. Îi ura pe germani. De ce? Nici el singur nu știa. Era însă un învățător care ținea cu Germania. Cu prilejul unei certe violente, în cafenea, Vazov și acesta s-au bătut“².

Pentru noi e clar faptul că Vazov a plecat în România nu în primăvară, ci spre sfârșitul lui octombrie sau începutul lui noiembrie 1870. Să ne amintim și mărturia lui Vazov, că poezia „Dunav“ a fost scrisă „în timpul războiului franco-prusac, îndată după sosirea“ poetului la Oltenița. Trebuie de asemenea să avem în vedere că această poezie este datată: 1870, noiembrie 14. Nu rămîne nici o îndoială, că mai târziu Vazov a uitat atît anul, cît și anotîmpul. Este însă în afară de orice îndoială că, atunci când s-a declarat războiul franco-prusac ca și în primele luni ale războiului, el se afla la Sopot. Vazov și-a amintit că poezia „Дунав“ a fost scrisă îndată după sosirea la Oltenița.

Ivan Vazov i-a spus lui Șișmanov, că la Oltenița a rămas aproape un an, la Brăila numai 2—3 luni, la Bacău 2—3 luni, la Galați, la Ciuciucovici și Dobrovici, de asemenea cîteva luni³. Se adună în total aproape 2 ani. Dacă admitem că Vazov a venit în primăvara anului 1871, așa cum afirmă el greșit și cum admite T. V. Minkov⁴, reiese că el a petrecut în România circa un an și 2—3 luni, ceea ce este cu totul inacceptabil. Dacă admitem că Vazov a venit la sfârșitul lui octombrie sau începutul lui noiembrie 1870, trebuie să presupunem că la Oltenița a rămas pînă la începutul sau mijlocul lui iulie 1871, iar la Brăila — pînă la mijlocul lui septembrie. Cîteva zile din septembrie le-a petrecut la București după care, spre finele lui septem-

¹ Petr Christoforov, *La formation d'un écrivain bulgare (1850—1921)*, Paris, 1938, p. 41. Mihail Arnaudov, *Иван Вазов. Живот и дело*, Sofia, 1944, p. 26. Petăr Hristoforov, *Творческото развитие на Иван Вазов. Ранни влияния*, Sofia, 1944, p. 89; M. Arnaudov, *Към хронологията и характеристиката на първите печатани Вазови стихотворения*, în *Иван Вазов. Сборник по случай сто години от рождението му*, Sofia, 1950, p. 302 și urm.

² „Напред“, II, nr. 350 din 20 august 1920, p. 1.

³ I. D. Șișmanov, *Ив. Вазов. Спомени и документи*, Sofia, Б. А. Н., 1920, p. 33—37.

⁴ Tsvetan Minkov: *Иван Вазов, Поезия, творчество, живот*, Sofia [1939], p. 26.

brie, a plecat la Bacău. În acest oraș Vazov a rămas probabil pînă la începutul lui noiembrie. La Galați, la Ciuciucovici, s-ar fi aflat la începutul iernii, pînă la înghețul Dunării (ianuarie sau februarie 1872), iar în lunile mai, iunie, iulie a stat la Dobrovici. Acestea sînt datele cele mai probabile și mai veridice ale popasului lui Vazov, venit pentru prima dată în România.

Trecem acum la anul 1876, an decisiv pentru Bulgaria. Pînă la această dată Vazov fusese profesor în orașelul Mustafa Pașa (azi Svilengrad), servind și ca tîlmaci la construcția unei linii ferate, de unde s-a întors în orașelul său natal în ajunul răscoalei din aprilie. Aci a luat parte activă la pregătirile făcute de Comitetul Revoluționar local. Orașelul său Sopot nu s-a raliat însă localităților răscolate. Totuși poliția din Karlovo, aflînd de Comitetul Revoluționar, nu a întîrziat să urmărească pe membrii acestuia. Ca să scape, Vazov își părăsește orașelul natal, urmînd sfatul părinților săi, și se îndreaptă pentru a doua oară spre România. Drumul pe care-l urmează acum este invers: Plovdiv — Constantinopol — Sulina — București, înlăturînd o serie de piedici și primejdii. Sub raport ideologic Vazov crescuse mult. El învățase pe tinerii din Svilengrad să cînte cîntece revoluționare, compusese el însuși astfel de poezii, care se cîntau în timpul răscoalei din aprilie, înainte de a fi tipărite. În această perioadă au fost scrise și multe din poeziile patriotice ale poetului, care au intrat pe urmă în prima sa culegere de poezii.

În acea vreme România devenise din nou pămîntul făgăduinței pentru revoluționarii noștri. Botev își organizase ceata sa și căuta să treacă Dunărea. Voluntari din toate părțile se strîngeau aici pentru a se îndrepta spre Serbia, care se pregătea să declare război Turciei. Dezamăgit de înecarea în sînge a răscoalei, copleșit de masacrele sîngeroase ale turcilor, Vazov a suportat greu primele zile după sosirea sa în România.

Dar poetul era acum într-o țară frățească și respira încă atmosfera natală la cafeneaua „Transilvania”—locul de întîlnire al tuturor emigranților. El găsește din nou sprijin în acel patriotism, care ani de-a rîndul a încălzit inimile bulgarilor ¹.

Acum Vazov ia parte activă la ultimul Comitet revoluționar înființat sub numele de „Comunitatea centrală bulgară de binefacere”, pentru a nu expune autoritățile românești în fața guvernului otoman. În amintirile poetului citim: „În iarnă anului 1876 s-a întemeiat la București Comitetul central de binefacere, din inițiativa cunoscutului slavofil rus Ionin... Eu am fost primit în Comitet numai la începutul anului 1877 la recomandarea lui Olimpie Panov, membru în Comitet...” O. Panov a declarat colegilor săi: „Domnilor, aici la București, se află tînărul nostru poet Vazov. Ar fi o crimă din partea noastră să-l ținem departe de noi” ².

Se impune și aci corectarea amintirilor poetului nostru. Comitetul de care vorbește Vazov s-a înființat nu în iarnă, ci la 10 iulie 1876. El avea drept scop reunirea celor care făcuseră parte din fostul Comitet Central Revoluționar cu așa numiții „bătrîni” în vederea unor acțiuni comune ce

¹ Mai tîrziu Ivan Vazov și-a exprimat recunoștința sa față de poporul român. Comunicînd profesorului Șișmanov că poezia sa „Armata noastră” (din culegerea „Mîntuirea”), în care se vede o anumită animozitate față de oștile românești, e scrisă „din motive politice”, el adaugă îndată: „Dar tot aceste oști ne-au venit în ajutor în războiul de eliberare”. Vezi Iv. D. Șișmanov, *op. cit.*, p. 197.

² *Ibidem*, p. 48.

trebuiau întreprinse pentru întâmpinarea unor evenimente politice de seamă. Nu trecură însă două luni și grupul care susținea pe „bătrâni” — Iv. Grudov, G. A. Grigorov, Iv. H. Teodorov, St. Atanasovici și S. Zagorski — fu exclus. În locul lor Comitetul cooptă, în ședințele sale din 7 și 8 august 1876, pe A. P. Runta — casier al Comunității, Iv. Vazov — secretar, Anton F. Teoharov, K. Stanișev, Xenofon Jinzifov, Constantin Bonev din Moscova și Constantin Palauzov din Odesa ¹. Conducerea Comitetului trecu deplin în mâinile emigrației revoluționare.

Ședințele Comitetului aveau loc la început în locuința lui Vl. Ionin, președintele de onoare, sau în aceea a președintelui activ Kiriak Tankov, iar mai târziu s-a închiriat o încăpere pentru cancelarie pe Podul Mogoșoaiei — azi Calea Victoriei.

Comunitatea centrală bulgară de binefacere a reunit Comitetele și societățile de binefacere care existau la Galați, Brăila și în alte orașe românești, îngrijindu-se de ajutorarea văduvelor și bătrânilor care suferiseră în timpul răscoalei din aprilie. Dar scopul ei principal era organizarea și trimiterea în Serbia a unor detașamente de voluntari bulgari, care trebuiau să treacă mai târziu în Bulgaria robită pentru a o elibera. În același timp, Comitetul ținea legătură și cu guvernele europene, apelînd la ele pentru apărarea poporului bulgar, trimitea adrese de mulțumire unor personalități politice sau culturale ca: Garibaldi, Hugo, Gladstone, generalul Fadeev și alții.

La această variată activitate Vazov a participat în modul cel mai activ. El este autorul multor scrisori trimise personalităților străine culturale și politice. Alături de K. Tankov, el a semnat o mare parte din cealaltă corespondență a Comunității.

Dar această asiduă activitate politică și obștească a lui Vazov nu l-a împiedecat să lucreze intens și în domeniul poeziei. După cum se știe, primele sale trei culegeri de poezii au apărut la București: „Пряпорец и гусла” („Steag și guslă”) (1876), „Тъгите на България” („Durerile Bulgariei”) (1877) și „Избавление” („Mîntuirea”) (1878). Vedem că valul revoluționar a înlăturat urmele liricii erotice cu care poetul își începuse activitatea sa poetică. Aceste culegeri arată o înflăcărată dragoste de patrie și o ură puternică față de reprezentanții imperialismului vest-european și ai feudalismului turcesc.

Emoționante sînt mărturiile pe care ni le dă Vazov despre această perioadă din viața sa: „Dar în ciuda importantei situații, pe care o aveam în Comitet, înduram cea mai mare mizerie și suferință. Lipsit de orice mijloace, răbdam pur și simplu de foame. La București nu aveam pe nimeni. Unchiului meu de la Oltenița nu voiam să-i cer ajutor. Pe acea vreme locuiam într-o cameră quasi mobilată pe intrarea Rosetti de lângă Grădina Cișmigiu. În aceeași casă locuiau Stambolov și Vișkovski. Gazda noastră era sîrboaică. Toată iarna camera n-a văzut nici un pic de foc, așa că am scris „Steag și guslă” cu mâinile înghețate de frig. Și ce mîncam? Mă duceam dimineața la o cafenea frecventată de emigranți și luam un capușiner și o chiflă. Aceasta îmi servea și de prînz și de cină. Neavînd haine mai călduroase de iarnă, îmi petreceam cea mai mare parte a zilei la cafenea” ².

¹ Vezi Arhiva istorică a Bibliotecii Naționale „V. Kolarov”, fond M. B, nr. 7, f. 59, 69—71.

² Iv. D. Șișmanov, *op. cit.*, p. 48.

Calea Victoriei este una din cele mai lungi străzi din București și, fără indicații mai concrete, descoperirea clădirii în care a fost cancelaria Comunității centrale bulgare de binefacere este aproape imposibilă. Dar clădirea în care a locuit Ivan Vazov și alți membri ai acestei Comunități a fost descoperită în timpul vizitei mele în România în anul 1958. Aceasta a fost posibil datorită adresei pe care Ivan Vazov a scris-o pe un anunț despre apropiata apariție a culegerii sale „Durerile Bulgariei”. Pe acest anunț, Vazov a scris cu propria sa mână: „Monsieur Ivan Vazoff, Intrarea Rosseti, nr. 6 București (Valachei)”.

„Intrarea Rosseti” de odinioară se numește astăzi „Doctor Marcovici”¹. Din nefericire, pe vechea casă pe care se vede și astăzi nr. 6 nu se află nici o placă, care să arate că aci au locuit și au lucrat mari patrioți bulgari.

E necesar să ne oprim, măcar și în treacăt, asupra influenței pe care a exercitat-o asupra poetului nostru literatura română.

Vorbind despre timpul pe care l-a petrecut la Oltenița, Vazov spune: „La Oltenița n-aveam nici cărți bulgărești și nici rusești și citeam numai autori români. Mi-amintesc încă din Bolintineanu o poezie „Bătrînul”, care începe cu vorbele: *Amară e viața cînd...*” Și Vazov adaugă îndată: „Poetii români mi-au dat pe urmă măsura pentru multe poezii de ale mele, dar ca subiect poezia românească mi-a rămas străină”².

Intr-o convorbire cu Eckermann, Goethe declară: „Dacă aș putea enumera tot ceea ce datorez marilor predecesori și contemporani, abia ar mai rămîne ceva și de la mine”. Fără a face asemenea mărturisiri, poetul nostru național ne-a arătat influențele pe care le-a suferit creația sa din partea multor autori bulgari și străini. Puțini sînt poeții noștri care ne-au lăsat asemenea mărturii.

Și totuși cercetătorii literari nu s-au mulțumit cu asemenea afirmații, ci au căutat să stabilească mai concret anumite influențe asupra marelui nostru clasic. Așa a făcut și P. Hristoforov. Partea a doua a cărții sale menționată mai sus „Творческото развитие на Иван Вазов” („Evoluția creației lui Ivan Vazov”) este dedicată în întregime influențelor poeziei românești. În 72 de pagini autorul compară cîteva poezii ale lui Grigore Alexandrescu, Vasile Alecsandri și Dimitrie Bolintineanu cu diferitele creații ale lui Vazov. Totuși cercetarea autorului, cu toată stăruința lui, nu a ajuns la concluzii cît de cît juste și nici la observații și precizări întemeiate.

Aceasta se datorește în primul rînd metodei de cercetare folosită de P. Hristoforov. Autorul a căutat influențe asupra creației lui Vazov înainte de toate în elementele exterioare, formale: ritm, aranjarea strofelor, măsura versului, ca și unele imagini și tablouri din natură, întîlnite la poetul nostru și la poeții români. De aceea nu e de mirare că această metodă de cercetare nu l-a dus la rezultatele dorite. În multe locuri observăm cum încearcă în mod artificial să facă o apropiere între poeziile lui Alecsandri, Bolintineanu și alții cu acelea ale lui Vazov, cu toate că ele sînt cu totul diferite ca spirit, atmosferă, conținut. Autorul însuși își simte terenul nesigur sub picioare și afirmă odată: „Sprijiniți pe mărturia lui Vazov; noi

¹ Că într-adevăr strada care se numește astăzi Doctor Marcovici s-a numit în trecut „Intrarea Rosseti”, se vede după un vechi plan al orașului (din 1872) care se află astăzi la „Muzeul de istorie a orașului București”.

² Iv. D. Șișmanov, *op. cit.*, p. 33—34.

am ajuns la o ipoteză, pe care nu o putem întări cu suficiente date¹; în alt loc: „Cea ce ne face să insistăm asupra legăturii care există între *Sonetul* lui Vazov și *Epistola* lui Alexandrescu sînt unele idei fugare, comune (sublinierea mea — V.V.), un început, evocări de amintiri care apropie cele două poezii, considerații de ordin metric și ritmic“²; a treia oară: „Dar aci putem oare vorbi de altceva decît de existența unora și acelorași teme?“³.

La sfîrșitul cercetării sale autorul nu dă un răspuns direct întrebării dacă într-adevăr, ca subiect, poezia romînească i-a rămas străină lui Vazov, așa cum poetul însuși declară. Părerea lui Hristoforov coincide în mare parte cu afirmația poetului.

Nu putem spune că poeții romîni au exercitat asupra marelui nostru clasic o influență atît de hotărîtoare ca aceea a poezilor francezi și ruși. Dar prin metoda de cercetare de care se servește P. Hristoforov rămîn nedescoperite o mulțime de trăsături esențiale ale literaturii romîne de la mijlul și a doua jumătate a secolului trecut.

În această vreme literatura romînă se dezvoltă ca o literatură națională, iar temele ei fundamentale sînt: lupta poporului împotriva jugului turcesc și lupta împotriva asupritorilor și exploatatorilor interni. Cei mai de seamă reprezentanți ai literaturii romîne luaseră parte activă la revoluția de la 1848 și după înfrîngerea ei, amenințați de reacțiunea romînească, își părăsesc patria și trăiesc în exil.

Caracteristic este deasemenea democratismul și umanismul scriitorilor romîni, în opera cărora se reflectă nedreptățile sociale și care protestează nu odată împotriva asupritorilor și a claselor conducătoare. În operele lui Nicolae Beldiceanu, Vasile Cîrlova, Grigore Alexandrescu, Mihail Eminescu și alții vedem deseori cele două lumi puse față în față, lumea celor bogați, a celor mulțumiți, cufundați în lux și belșug, și lumea celor flămînzi, săraci și nefericiți. Umorul și satira sînt mijloace de care scriitorii menționați s-au servit nu odată în lupta lor pentru libertate și independență.

Mulți din marii poeți romîni și-au format metoda lor artistică sub directa influență a creației poetice populare. Folclorul le-a oferit teme nu numai pentru poezii, dar și pentru multe legende și alte producții, îmbogățind totodată și limba lor literară. Această creație poetică populară are o deosebită influență asupra operei lui Anton Pann, Vasile Alecsandri, Ion Creangă, Mihail Eminescu și alții.

În lucrarea amintită nu se vorbește nimic despre aceste probleme esențiale. Autorul nu a căutat în această direcție legătura creației lui Vazov cu literatura romînească progresistă.

Ivan Vazov se află în România în momentul în care forțele patriotice ale poporului bulgar se ridicaseră la luptă împotriva acelorași tirani care, asupreau și poporul român. Vazov citea cu pasiune opera lui V. Alecsandri, D. Bolintineanu și a altor poeți; lui nu i-au putut rămîne străine versuri ca de pildă următoarele ale lui Vasile Alecsandri:

Pas, român, lumea ne vede... pentru-a patriei iubire,
Pentru-a mamei dezrobire
Viața noastră să jertfim!

¹ P. Hristoforov, *Творческото развитие на Иван Вазов*, Sofia, 1944, p. 91.

² *Ibidem*, p. 92.

³ *Ibidem*, p. 142.

Fericit acel ce calcă tirania sub picioare,
Care vede-n a lui țară libertatea re-nviind !
Fericit, măreț acela care sub un fainic soare
Pentru patria sa moare,
Nemurire dobîndind !

(Din „Deșteptarea Romîniei, 1848“)

Să comparăm cu această poezie numai primele două strofe ale cîntecului revoluționar „Răsculații de la Panaghiuriște“ scris de Vazov și care s-a bucurat de o largă popularitate pe vremea răscoalei din aprilie 1876:

Lupta se apropie, inimile bat,
Iată, dușmanii noștri-aproape.
Curaj, ceată strînsă-n credință,
Nu mai sîntem raia supusă !

Să zdrobim dușmanul cu această lovitură,
Să-i dovedim, fraților, cu mîndrie
Că am fărîmat cătușele murdare
Că sîntem liberi și nu robi.

Ceea ce găsim comun celor două poezii sînt: chemarea hotărîită la luptă, conștiința națională care, re-deșteptată, este opusă dușmanului secular, contopirea personalității poetului cu poporul, în lupta și aspirațiile lui.

Multe elemente comune există și între poezia lui Alecsandri „Cîntece și sărutări“ și poezia lui Vazov „Новонагласената гусла“, cu toate că ele se deosebesc din punct de vedere al compoziției. La Alecsandri, la versurile poetului pline de visuri de dragoste, romînca răspunde:

Dar cînd se luptă țara-n durere
Tot omul tînăr și simțitor
Trebuie să-i dea cu a sa putere
O mîngiere
Și-un ajutor.

Cînd țara geme sub apăsare
Mai bine-mi place s-aud sunînd
Un răcnet aspru de răzbunare
De cit oftare
De amor blînd.

Intr-adevăr în poezia lui Vazov nu găsim dialogul, dar în ceea ce privește ritmul ea nu se deosebește mult de poezia lui Alecsandri. Dacă pătrundem însă și mai adînc în conținutul poeziei lui Vazov, observăm că aceasta parcă ar generaliza cugetările poetului român, parcă Vazov ar fi scris-o după o îndelungă convorbire cu sine însuși. Ea începe cu amintiri despre liniștile cîntece de dragoste:

Am cîntat speranțele mele,
Dorințele mele nebune, dragi,
Ochii cei negri, genele-ntoarse
Care m-au robît pentru totdeauna.

Dar la ce bun, mă-ntreb acuma,
Cînd cerul e roșu spre răsărit,
Oare durerile mi-s mai ușoare
Și viața mai puțin jalnică?

Ca să încheie cu strofa:

Acum mă ridic împotriva tiranului!
Căci flacăra din cer,
Care pînă azi a rămas ascunsă-n mine,
Trebuie pînă la urmă să strălucească-n lumină.

Bineînțeles ar fi pripit și nejust să tragem concluzii din atari comparații fugare, cu atît mai mult cu cît articolul nostru nu se ocupă în special de influențele poezilor romîni asupra marelui clasic al literaturii bulgare. Am căutat doar să subliniem că la stabilirea influențelor literare nu trebuie să ținem seama numai de elementele externe ale celor două opere ce se compară, coincidență care de multe ori poate fi și întîmplătoare. Spiiitul comun al poeziei anumitor poeți, conținutul ei, pozițiile ideologice și sociale ale scriitorilor, ca și o serie de alte elemente, au importanță tot atît de mare.

Avînd în vedere tocmai aceste elemente, putem admite că poezii romîni au dat nu numai măsura unor poezii ale lui Vazov. Vasile Alexsandri, Grigore Alexandrescu, Dimitrie Bolintineanu, Mihail Eminescu și alți poeți din frățeasca Romînie vor fi exercitat o influență binefăcătoare asupra lui Vazov și prin poeziile lor patriotice, și prin satirele lor sociale, cu toate că principala influență asupra creației sale din perioada 1870—1877 vine din partea poeziei revoluționare bulgare și din partea scriitorilor francezi și ruși.

Europa imperialistă a semănat nu odată în trecut certuri și războaie între popoarele balcanice. Bulgarii și romîni au încercat și ei pe spinarea lor urmările acestei politici brutale și lipsite de scrupule, cu toate simpatiile reciproce și colaborarea culturală atestată și dovedită de atîtea ori în cursul multor veacuri. Acestor cauze li se datorește în mare parte faptul că în Romînia, unde Ivan Vazov și-a început activitatea sa politico-socială mai intensă, unde a scris o serie de poezii revoluționare și patriotice și și-a tipărit primele sale trei culegeri de poezii, operele lui literare au fost atît de puțin cunoscute.

Lista operelor lui Vazov traduse în Romînia, pînă la 23 august 1944 nu e deloc mare. În afară de o ediție prescurtată a romanului „Под игото„, apărută în anul 1897, s-a tradus poezia sa „Към Родопите“ în același an în „Revista ilustrată“, nuvela „Павел Фертигу“ în cartea „Aventura unui bătrîn“ de Damian Kalfov (s.a.). În anul 1904 a apărut în presa bulgară știrea că în Romînia se pregătește o traducere a romanului lui Vazov „Казаларската царица“, dar date precise că această carte a apărut nu avem.

Bineînțeles, aceasta nu înseamnă că opera lui Vazov a rămas necunoscută și pentru scriitorii și literații romîni. În revistele și ziarele literare romînești, pe lîngă unele articole critice despre Vazov semnate de autori bulgari (de exemplu de Dr. K. Krăstev — unul dintre cei care au negat consecvent opera lui Vazov, de Ivan Radoslavov, Konstantin Gălăbov și alții), apar articole semnate și de literați romîni ca: Alexandru Iordan, Ilie Bărbulescu, Petre Constantinescu (Iași), Elena Eftimiu și alții. În multe din lucrările lor se vede dorința de a prezenta creația literară a lui Vazov în mod obiectiv, în linii pozitive, cu toate că în unele lucrări există puncte de vedere greșite.

Presa romînească a marcat cu adîncă înțelegere sfîrșitul neașteptat al marelui poet bulgar. Într-un articol al său, Vasile Savel arată că moartea lui Vazov înseamnă pentru Bulgaria un doliu național. Iubit și respectat

de compatrioții săi, Vazov este prezentat ca un scriitor în care bulgarii au văzut întruchiparea aspirațiilor lor naționale. „Cu el — scrie autorul — generații întregi au trăit vremuri de bucurie și entuziasm. În ceasuri tragice el a fost sufletul patriei sale și prin condeiul său și-a îmbărbătat poporul”¹. Dar Savel nu ascunde faptul că nu cunoște limba bulgară și că nu poate aprecia din acest punct de vedere operele lui Ivan Vazov.

Intr-un articol publicat într-alt ziar românesc, scris tot cu prilejul morții lui Vazov, găsim aprecieri mai concrete asupra creației lui Vazov: „Telegraful ne-a adus noutatea că marele poet bulgar, neîntrecut în patria sa, cunoscut pretutindeni în lume acolo unde s-a auzit ceva de Bulgaria, fermecătorul nuvelist Ivan Vazov a murit la 22 curent...” Subliniind o serie de elemente pozitive din creația lui Vazov, între care nu uită să menționeze că „Sub jug” este „cea mai artistică” operă a scriitorului, autorul necunoscut al articolului scrie: „Astăzi Vazov doar me somnul cel veșnic. A fost un prieten al României și a scris lucruri interesante despre țara care i-a acordat ospitalitate pe vremea refugiului său”².

Cele scrise în trecut despre Ivan Vazov nu sînt lipsite și de unele inexactități în ceea ce privește datele. Așa de pildă în cele două articole menționate se arată că la venirea sa în România, Ivan Vazov a fost primit în „Comitetul revoluționar suprem” condus de Liuben Karavelov. După articolul din ziarul „Dimineața”, Vazov ar fi stat în următoarele orașe din România: Giurgiu, Ploiești și București.

Dar independent de asemenea greșeli sau inexactități și necunoscînd unele aprecieri nejuste ale creației literare a lui Vazov, bulgarii au subliniat această atenție a intelectualilor romîni. De exemplu în Bulgaria se menționează articolul publicat în anul 1937 în revista literară romînească „Gazeta cărților”, în care se dau date despre viața și activitatea lui Vazov, ca și lucrările lui D. Mincev — popularizator al literaturii bulgare în România³.

Săptămînalul bucureștean „Adevărul literar și artistic”, urmărind cele scrise despre Vazov în paginile ziarului „La parole bulgare”, publică un articol în care se spune: „Astăzi numele lui Vazov este ridicat la înălțimea unui cult la vecinii noștri de peste Dunăre... Activitatea sa de peste o jumătate de veac a atins proporții uriașe. Vazov a creat o limbă bulgară bogată și sonoră...” Cu prilejul acestor rînduri un ziar bulgar subliniază că, în ciuda unor serii de încercări făcute de ambele țări pentru cunoașterea spirituală a celor două popoare vecine, rar se publică articole în România despre literatura bulgară și în Bulgaria despre literatura romînă și, plăcut surprins de articolul din „Adevărul literar și artistic”, își exprimă dorința unei mai strînse apropieri și cunoașteri spirituale.

După victoria repurtată asupra guvernelor burghezo-fasciste, în Bulgaria și România s-au creat condiții pentru cunoașterea reciprocă a valorilor culturale, create de veacuri dincolo și dincoace de Dunăre. Presa romînească a acordat o mare atenție sărbătoririi centenarului nașterii lui Ivan Vazov.

Ziarul „Scînteia”, organ al Partidului Muncitoresc Romîn, a relatat

¹ Vezi ziarul „Dimineața”, nr. 5399 din 28 septembrie 1921.

² Vezi ziarul „Dacia” din 28 septembrie 1921.

³ Vezi „Литературен глас”, Sofia, X, nr. 377 din 12 ianuarie 1938, p. 8.

ședința festivă a Academiei Bulgare de Științe consacrată centenarului nașterii lui Vazov. Pe lângă reprezentanți ai guvernului și partidului comunist bulgar, au luat parte scriitorii din U.R.S.S. și din țările de democrație populară. Din partea Uniunii Scriitorilor Români a luat parte Ion Călugăru¹.

Iar Mihail Novicov, director adjunct al Institutului de literatură și folclor de pe lângă Academia R.P.R., sublinia: „Poporul bulgar, Republica prietenă de peste Dunăre, literatura bulgară, trăiesc zile de sărbătoare — centenarul unuia dintre cei mai mari scriitori bulgari, clasic al literaturii bulgare — Ivan Vazov (1850—1921). Este sărbătorirea aceluia care a oglinzit în monumentală sa operă o epocă vastă din istoria poporului bulgar — din preajma eliberării de sub jugul turcesc pînă în ajunul insurecției antifasciste din septembrie 1932”².

Articole despre această comemorare au publicat și ziarele „Adevărul”³, „România Liberă”⁴, „Contemporanul”⁵ și altele.

În anul 1950 a apărut în colecția „Editurii de Stat” cartea: Ivan Vazov, *Poezii*, tălmăcite din limba bulgară de Val. Cordun și M. Cristescu, însoțită de o scurtă prefață asupra vieții și operei lui Ivan Vazov. Ea cuprinde cîteva din cele mai cunoscute poezii ale lui Vazov: „Limba bulgară”, „Rusia”, „E de nestins ce nu se stinge”, „Cîntecele mele”, „Munca”, „Cu toții să ne vadă”, „Caravana”, „Să muncim” și altele, ca și poemele din „Epopea celor uitați”: „Voluntarii de la Șipka”, „Kocio”, „Levski”.

Poezii de-ale lui Vazov s-au tipărit și în unele ziare și reviste literare românești. Poemul lui Vazov „Levski” s-a tipărit de pildă în „Revista romîno-bulgară”, 1948, p. 24; poezia „Ceea ce nu se stinge”, tradusă de Veronica Porumbacu, în „Flacăra”, nr. 27 din 1950; poezia „Cîntecele mele” s-a publicat de asemenea în „Flacăra” nr. 27, în traducerea lui Costin Ștefănescu și în ziarul „Scînteia”, XIX, nr. 1780 din 1950, în traducerea Veronicăi Porumbacu.

În anul 1952 a apărut romanul lui Vazov „Sub jug”, tradus de Vanghêle Hrisicu și Ionel Jianu, cu o prefață a lui Geo Șerban. Cartea s-a tras într-un tiraj de 20.000 de exemplare, fapt care subliniază atitudinea intelectualității romîne față de marea operă a lui Ivan Vazov. Un capitol al romanului a fost publicat în „Flacăra” (nr. 27) încă din anul 1950 în traducerea lui Eusebiu Camilar.

Doi ani mai tîrziu, în anul 1954, a apărut la București într-un tiraj de 120.000 exemplare cartea „Povestiri bulgare”, traducere de Vlad Gheorghiu și Sergiu Milorian. În ea s-au publicat nuvelele lui Vazov: „Bulgăroaica”, „La cotitură”, și „Moș Ioșo privește”.

În 1959 cititorii romîni au avut în mînă în noi traduceri — făcute de Constantin Velichi — nuvelele: „O bulgăroaică” și „Moș Ioșo vede”, publicate în antologia „Pagini din proza bulgară”.

De asemenea, în anul 1959 a apărut tot în traducerea lui Constantin Velichi „Oropsîții”, una din cele mai frumoase opere beletristice ale lui

¹ Centenarul nașterii marelui poet popular bulgar Ivan Vazov, în „Scînteia”, XIX, nr. 1779 din 7 VII 1950.

² *Îndemnul lui Ivan Vazov*, în „Flacăra”, nr. 27 din 1950. Pagina a treia a revistei a fost consacrată în întregime operei lui Ivan Vazov.

³ Centenarul poetului bulgar Ivan Vazov, în „Adevărul”, nr. 17 (815), 1950.

⁴ Vezi nr. 1804 din 1950.

⁵ *100 de ani de la nașterea scriitorului bulgar Ivan Vazov*, în „Contemporanul”, nr. 196 din 7 VII 1950.

Ivan Vazov, și alături de ea nuvelele: „Apostolul în primejdie“, „O bulgăroaică“, „Moș Ioșo vede“, „Pe povârnișuri“ și „Odinioară“, însoțite de o prefață asupra vieții și operei lui Vazov.

Toate aceste traduceri contribuie la o prezentare tot mai largă în fața cititorilor români a creației literare a lui Vazov. De sigur ele vor crește la număr, așa după cum vor crește și în Bulgaria traducerile marilor scriitori ai literaturii române. Cititorii români vor fi desigur bucuroși dacă vor cunoaște și alte poeme din neîntrecuta „Epopoe a celor uitați“, unele poezii intime ale lui Vazov, ca și poeziile ce au ca motiv fundamental natura. Același lucru se referă și la povestirile umoristice ale scriitorului „Ciciovți“ și „Mitrofan și Dormidolski“, la povestirile „Hagi Ahil“, „Satul „neospitalier“, „Ah, excellence!“ și altele, din care respiră un comic inimitabil, la o serie de schițe demascatoare din cele două volume de „Insemnări din fuga condeifului“, iar dintre lucrările dramatice ale scriitorului — la comedia sa satirică „Cei ce umblă după slujbe“. Aceste opere, care redau cel mai bine aspectele realismului critic al lui Ivan Vazov, vor contribui fără îndoială foarte mult și la o cunoaștere mai deplină a sa în România.

În anul 1950 scriitorul român Ion Călugăru, în calitatea sa de membru al delegației române venită la comemorarea lui Vazov în Bulgaria a declarat: „La comemorarea celor 100 de ani de la nașterea lui Ivan Vazov noi subliniem și confirmăm că tradiția prieteniei de veacuri din relațiile celor două popoare este o lege determinată de necesitatea de a lucra și de a ridica țările noastre împreună, tovărășește și frățește“.

Și într-adevăr astăzi colaborarea culturală, politică și economică între republicile democrat-populare Bulgaria și România se dezvoltă în condiții care au depășit visurile luptătorilor noștri din vremea renașterii. Cercetătorii științifici din ambele țări, inspirați din bogatele tradiții ale trecutului, muncesc cu entuziasm pentru viitorul luminos al socialismului. În acest fel își vor face datoria cel mai bine față de memoria marilor noștri înaintași, care și-au dedicat viața luptelor și aspirațiilor de veacuri pentru libertate și frăție.

ИВАН ВАЗОВ В РУМЫНИИ

(Резюме)

В связи с тем, что до сих пор в печати не появилась еще полная монография жизни и творчества Ивана Вазова, автор статьи устраняет некоторые неточности или ошибочные данные, вкравшиеся в труды, посвященные произведениям и деятельности Вазова в Румынии. Таким образом установлено, что Вазов прибыл впервые в Румынию осенью 1870 года, а не весной 1870 или 1871 года; оставался в Олтенице до начала или середины июля 1871 года и в Брэиле до середины сентября того же года. В этом же месяце поэт уехал в Бухарест, а в конце месяца он находится уже в Бакэу, где пробыл приблизительно до начала ноября. Затем Вазов уезжает в Галац, где он прожил до июля 1872 года. После того как автор уточняет некоторые данные относительно вторичного пребывания Вазова в Румынии, он отмечает влияние великих ру-

мынских поэтов на Вазова, которое в прошлом изучал П. Христофоров. По мнению автора это влияние было более содержательным, чем это казалось Христофорову; поэтому автор приходит к выводу, что необходимо вновь вернуться к изучению этого влияния, и с этой целью дает некоторые указания методологического характера и приводит некоторые примеры.

Автору удалось обнаружить местонахождение, где происходили совещания последнего комитета, основанного болгарскими эмигрантами в Румынии (Центральное болгарское общество благотворительности), в котором принимал участие и Вазов. Помещение находилось в начале на улице «Интрария Росетти» (в настоящее время «Доктор Маркович», № 6).

В заключении автор делает обзор переводов произведений Вазова в Румынии до и после 23 Августа 1944 года, отмечая, что лишь в настоящее время были созданы условия, дающие возможность дружественным народам Румынии и Болгарии взаимно ознакомиться с культурными ценностями, ими созданными.

IVAN VAZOV EN ROUMANIE

Résumé

L'absence d'une monographie complète de la vie et de l'oeuvre d'Ivan Vazov, a incité l'auteur à rectifier certaines inexactitudes ou affirmations erronées que l'on trouve dans les travaux consacrés à l'oeuvre et à l'activité de Vazov en Roumanie. C'est ainsi qu'il établit que Vazov n'est pas venu pour la première fois en Roumanie pendant le printemps de l'année 1870 ou 1871, mais en automne 1870. Il est resté à Oltenița jusqu'au début ou au milieu de juillet 1871, et à Brăila jusqu'à la mi-septembre. La même mois le poète partit à Bucarest, et fin juillet il se trouvait à Bacău, où il est probablement resté jusqu'au début de novembre. Puis il partit à Galați, où il séjourna jusqu'en juillet 1872. Après avoir également rectifié certaines données concernant son second séjour en Roumanie, l'auteur affirme que l'influence des grands poètes roumains sur Vazov, étudiée jadis par P. Hristoforov, est plus consistante que ne le croyait ce dernier, et il est parvenu à la conclusion que cette étude devrait être reprise. A cette fin, il fournit des indications méthodologiques ainsi que des exemples.

Il a lui-même découvert la maison où avaient lieu séances de la „Communauté Centrale bulgare de bienfaisance“ — le dernier Comité fondé par les émigrants bulgares de Bucarest et dont faisait également partie Vazov. Cette maison se trouvait rue „Intrarea Rosetti“, devenue ensuite la rue Docteur Marcovici, au numéro 6.

L'article se termine par le passage en revue des traductions de l'oeuvre de Vazov, faites en Roumanie avant et après la 23 août 1944. A cette occasion, on souligne que c'est à peine aujourd'hui que l'on dispose de conditions favorables à la connaissance réciproque des valeurs culturelles des deux peuples amis.

UNELE PARTICULARITĂȚI ALE PROCEDEELOR DE TIPIZARE ÎN TRILOGIA AUTOBIOGRAFICĂ A LUI MAXIM GORKI

V. ȘOPTEREANU

Numele lui Maxim Gorki a devenit cunoscut cititorului român la începutul veacului al XX-lea, o dată cu apariția primelor traduceri din opera marelui scriitor proletar rus la noi.

Poporul român a găsit în paginile lui Gorki un izvor inepuizabil de învățăminte, sprijin și încredere nețărmurită în izbânda cauzei sale drepte, imbold și exemplu în „lupta grea cu una din cele mai respingătoare oligarhii din lume”¹.

În scrisoarea adresată lui Gorki, traducătorii români ai romanului „Mama” menționau: „Dacă muncitorii din lumea întreagă găsesc în cartea Dumneavoastră hrana sufletească care înobilează sufletul și inspiră bărbăție în lupta pentru cauza clasei muncitoare, pentru proletariatul român cartea aceasta va fi o adevărată binefacere, deoarece, prin starea lui de oprimare, analfabetism și mizerie, poporul român este mai apropiat de cât oricare altul de poporul Dumneavoastră”².

În ciuda faptului că siguranța română lua toate măsurile pentru a împiedica răspîndirea ideilor lui Gorki, cu toate că romanul *Mama*, găsit de jandarmi, era distrus, iar cititorii arestați³, cărțile marelui scriitor proletar au pătruns pînă în cele mai îndepărtate colțuri ale țării.

Partea întâi a triologiei lui Gorki *Copilăria* (1912—1913) s-a tradus pentru prima oară în limba română în anul 1918. Partea a doua — *La stăpîn* (1914—1915) apare în traducere românească în anul 1923, iar *Universitățile mele*, scrisă în perioada sovietică (1923), nu s-a tradus pînă la eliberarea patriei noastre de sub jugul fascist, după cum nu s-a tradus nici o carte a lui Gorki scrisă după Marea Revoluție Socialistă din Octombrie.

Necesitatea de a transpune tezaurul artei și literaturii ruse și sovietice în limba română s-a făcut adînc simțită o dată cu eliberarea țării noastre de sub jugul fascist, necesitate strîns legată de procesul revoluționar de dezvoltare a culturii noastre naționale. Răspunzînd acestor nevoi, un loc de cinste s-a acordat traducerilor din opera marelui scriitor proletar. Alături

¹ Архив А., М. Горького VIII. Переписка А. М. Горького с зарубежными литераторами. Изд. АН СССР, Москва, 1960, p. 297.

² *Ibidem*. Scrisoarea lui O. Călin și I. Grozea către A. M. Gorki, din 21 iulie 1910.

³ Vezi: E. Camilar, *Pe drumul deschis de Gorki*. „Viața Românească”, 1950, Nr. 10, p. 13.

de opere traduse anterior și reeditate în primii ani după eliberare (ca, de pildă, *Copilăria*, *La stăpîn*, *Mama*, *Azilul de noapte* etc.) apar, de asemenea, lucrări netraduse pînă la 23 August 1944. Astfel, în anul 1948, cititorul român face cunoștință cu partea a treia a trilogiei — *Universitățile mele*, în traducerea lui Miron Radu Paraschivescu, iar în 1956 — în traducerea lui Cezar Petrescu. Pentru prima dată văd lumina tiparului în limba română marile romane ale lui Gorki *Foma Gordeev* (1949), *Intreprinderile Artamonov* (1949), *Viața lui Klim Samghin* (1951—1953) etc.

În Republica Populară Romînă cărțile lui Gorki se tipăresc în tiraje de masă. Triologia autobiografică, de pildă, cunoaște pînă în momentul de față șase ediții, ajungînd la un tiraj de peste 300 mii de exemplare.

Critica noastră literară a consacrat numeroase articole atît creației artistice a marelui scriitor, cît și cercetării concepțiilor sale estetice.

Studierea particularităților artistice ale metodei lui Gorki reprezintă o sarcină de importanță primordială, deoarece lucrările efectuate în această direcție ajută la aprofundarea problemei realismului socialist ca metodă de creație și, implicit, la demascarea ideologilor burghezi și a revizionistilor, care consideră realismul socialist drept metodă „artificială și neviabilă”.

Abordarea problemei genului trilogiei, cu toate că majoritatea cercetătorilor operei lui Gorki consideră triologia drept un model clasic al genului autobiografic, prezintă nu numai un interes „academic”.

Este încă departe de a fi rezolvată definitiv una din problemele complexe privind natura genurilor literare, cum este aceea a determinării specificului genului autobiografic. De aceea, studiarea concretă a genului trilogiei se înscrie în preocuparea mai largă de a ajuta la înțelegerea și explicarea unor fenomene literare.

Părerile asupra esenței genului autobiografic sînt diferite și contradictorii. Unii dintre cercetătorii literaturii nu fac deosebire între genul memorialistic și cel autobiografic, considerîndu-l pe acesta din urmă doar un aspect al genului memorialistic.

Operele autobiografice au însă, fără îndoială, particularitățile lor, care ne permit să le considerăm drept un gen literar de sine stătător, cu toate că asemenea scrieri au multe puncte comune cu operele memorialistice. În creația lui Gorki, de pildă, operele memorialistice sînt grupate în cicluri aparte. Astfel, tomul 15 din *Opere* în 30 de volume cuprinde o serie de lucrări intitulate: „Insemnări din jurnal” și „Amintiri”. Tot în genul memorialistic se încadrează și portretele despre Tolstoi și Cehov.

Definirea genului trilogiei ridică și o altă problemă importantă. În știința literaturii există opinia potrivit căreia caracterul autobiografic, autenticitatea vieții lipsește fenomenul zugrăvit de forța sa generalizatoare, de tipicitate și îl transformă într-un fenomen excepțional, particular, limitînd prin aceasta rolul educativ al operei.

Gorki însă, ca strălucit reprezentant al genului în discuție, a subliniat în repetate rînduri că „istoria” sa, reflectată în opere literare, „nu este un caz unic și nu reprezintă o excepție”¹. Reliefînd importanța generalizatoare a drumului său de viață, scriitorul a insistat de asemenea asupra autenticității multor evenimente și oameni zugrăviți în operele sale. Este

¹ M. Gorki, *Собрание сочинений в 30 томах*, v. 24, p. 365.

cunoscut cât de scumpă i-a fost lui Gorki autenticitatea oamenilor înfățișați de el, a frământărilor lor, a evenimentelor. Într-o scrisoare din Capri, Gorki mărturisea: „Eu cunosc destul de bine viața rusească și literatura rusă și pot afirma, nu fără regret: nimeni nu născoceste mai puțin decât mine. Cîndva îmi voi scrie autobiografia și în ea — documentat, cu referiri la persoane și locuri — voi justifica totul, uneori evenimente și stări sufletești parcă neverosimile în povestirile mele”¹.

Gorki a văzut în concordanța personajului operei cu prototipul existent în însăși viața reală un important factor propagandistic. E suficient să ne amintim, în această ordine de idei, de indignarea cu care Gorki i-a scris lui Iordanski, în legătură cu articolul lui V. Vorovski *Două mame*, în care criticul afirma că Nilovna „reprezintă un tip născocit, puțin verosimil”. „O apreciere atît de categorică este lipsită de tact, dacă nu este fondată. De ce să fie subminată importanța propagandistică recunoscută a figurei Nilovnei. Și apoi — această apreciere este falsă: Nilovna reprezintă portretul mamei lui Piotr Zalomov...”² (subliniat de mine — V.Ș.).

Influența educativă a personajului real-istoric este mai puternică decît influența pe care o exercită personajul fictiv. De aceea, în caracterul autobiografic, în autenticitatea materialului se află un important izvor de acțiune emoțională și educativă asupra cititorului. Într-o scrisoare către Makarenko, Gorki arăta că în povestirea sa *Copilăria* este înfățișat începutul drumului său de viață, și în aceasta el vede forța educativă a povestirii: „Aș dori ca în serile de toamnă, coloniștii să citească „Copilăria mea”: din ea ei vor vedea că am fost întocmai același omuleț, cum sînt și dînșii, numai că eu am știut din tinerețe să fiu perseverent în dorința mea de a învăța și nu mi-a fost teamă de nici o muncă”³. Relevarea de către Gorki a autenticității vieții din povestire este legată de dorința scriitorului de a întări încrederea tînarului cititor în conținutul cărții.

Totuși, nu toți cercetătorii creației lui Gorki consideră trilogia drept o operă a genului autobiografic. Pe o poziție deosebită în această problemă se situează cunoscutul cercetător sovietic V. Desnițki. În articolul său *Cu privire la problema povestirilor autobiografice ale lui Gorki „Copilăria” și „La stăpîn”*, Desnițki remarcă faptul că cercetătorii operei lui Gorki includ, de obicei, în rîndul povestirilor autobiografice „Copilăria”, „La stăpîn” și „Universitățile mele”. „De altfel — scrie Desnițki — mărturisirea autorului este parcă, într-o oarecare măsură, în discordanță cu această tradiție”⁴. În cazul de față, Desnițki se bazează pe afirmația lui Gorki din scrisoarea sa către A. Belozarov, din 24 aprilie 1927, în care scriitorul arată unele inexactități din articolul acestuia *M. Gorki în mișcarea studentescă*. În această scrisoare Gorki sfătuiește pe autorul articolului să verifice faptele după povestirile *La stăpîn*, *Universitățile mele* și nuvela *Stăpînul*, pe care el, ca scriitor, le consideră autobiografice. De aici, Desnițki trage concluzia că Gorki exclude povestirea *Copilăria* din rîndul operelor autobiografice. „În ceea ce privește „Copilăria” — scrie Desnițki — Gorki acordă aici o atenție deosebită nu atît lui însuși, copilului, cît oamenilor care îl incon-

¹ *Ibidem*, v. 13, p. 642.

² *Ibidem*, v. 29, p. 154.

³ *Ibidem*, v. 29, p. 442—443.

⁴ М. Горький, Материалы исследования, Изд. АН СССР, Ленинград, 1951, IV, p. 7.

joară și, în primul rînd, bunului său geniu din anii copilăriei — bunicii Akulina Ivanovna Kașirina¹.

Este cunoscut faptul că în procesul de elaborare a povestirii *Copilăria* M. Gorki intenționa să schimbe titlul operei. Într-una din scrisorile sale către redactorul ziarului „Русское слово” (unde și-a publicat, începînd din august 1913, povestirea) Gorki spunea: „Trimit capitolul al IV-lea al povestirii: ea ar trebui să fie intitulată „Bunica”, și nu „Copilăria”. Nu sînteți de acord să schimbați titlul?”². Despre această intenție Gorki scrie și lui I. P. Ladîjnikov, la 26 septembrie 1913. Dar în scrisoarea următoare către redacția ziarului „Русское слово”, Gorki renunță la intenția sa anterioară: „Gîndindu-mă, consider că în zadar v-am neliniștit și că titlul nu trebuie schimbat. Așa îl și lăsăm — *Copilăria*”³. Așadar, în cele din urmă Gorki n-a mai schimbat denumirea povestirii sale.

Stăruința lui Desnițki de a exclude *Copilăria* dintre povestirile autobiografice ni se pare insuficient de argumentată: doar Gorki putea să nu amintească, în scrisoarea sa către A. Belozarov, povestirea *Copilăria* între celelalte povestiri autobiografice și pentru faptul că evenimentele despre care scria Belozarov în articolul *M. Gorki în mișcarea studentească* erau foarte departe de anii oglindiți în povestirea *Copilăria*:

Într-o discuție cu Bunin, Gorki menționa că este foarte greu să scrii despre tine însuși: „... scrii totul cum a fost, în mod cinstit, dar iese ficțiune”⁴. Probabil că această mărturisire a servit lui Bunin drept pretext pentru a afirma că M. Gorki și-a născocit povestirile sale autobiografice.

Într-o scrisoare către I. Gruzdev Gorki spunea: „eu sînt o persoană care există în mod real și nu este născocită de către M. Gorki, așa cum afirmă A. Bunin”⁵. În amintirile sale, P. A. Zalomov (prototipul eroului Pavel Vlasov din romanul *Mama*) arăta că astfel de afirmații erau luate în rîs de către Gorki. „Lui Gorki i s-a reproșat cîndva faptul că personajele din operele sale, mai mult chiar — viața povestită în operele sale autobiografice („Copilăria”, „La stăpîn”, „Universitățile mele”) constituie o născocire fantastică, care nu are nici o bază reală. Gorki a luat atunci în derîdere o astfel de absurditate”⁶.

Confruntarea faptelor înfățișate în trilogia lui Gorki cu izvoarele biografice și cu alte documente din viața scriitorului uimește prin autenticitatea personajelor, începînd cu eroii principali — Alexei Peșkov, bunica, bunicul, mama, Pletniov, Romas — pînă la cele mai episodice. Mai tîrziu, în povestiri, articole și scrisori, Gorki a subliniat în repetate rînduri autenticitatea personajelor și evenimentelor zugrăvite în trilogia sa autobiografică.

În cartea „Gorki și timpul său”, vorbind despre tînărul Peșkov, care căuta să găsească un drum propriu în viață, I. Gruzdev confruntă materialul autobiografic „cu materialul documentar din alte izvoare, datele biografiei — cu fenomenele timpului”⁷. Cartea lui Gruzdev relevă convingător profunda autenticitate a operei scriitorului.

¹ *Ibidem*, p. 14.

² M. Gorki, *Собрание сочинений в 30 томах*, v. 13, p. 642.

³ *Ibidem*, v. 13, p. 642.

⁴ A. Serebrov (A. N. Tihonov), *Время и люди*, ГИХЛ, Moscova, 1955, p. 142.

⁵ I. Gruzdev, *Горький и его время*, Изд. 2-ое, «Советский писатель» 1948, p. 515.

⁶ P. A. Zalomov, *Воспоминания*, Курское обл. изд., 1939, p. 12.

⁷ I. Gruzdev, *Горький и его время*, Изд. 2-ое, «Советский писатель», 1948, p. 3.

Autenticitatea, concordanța personajelor, a situațiilor cu evenimentele și figurile real-istorice constituie elementul comun dintre operele autobiografice și memorii, amintiri, însemnări etc.

Însemnătatea socială a biografiei lui Gorki, modul în care este înfățișată această biografie îi conferă atributele unei mari literaturi artistice. Autenticul este îmbrăcat într-o formă artistică. Esențialul, semnificativul este selectat din mulțimea faptelor neînsemnate, secundare și, ca orice artă adevărată, biografia autorului apare nu ca „un caz particular“, ci ca o cronică a unei întregi epoci, ca „una din multele manifestări ale voinței omului“¹.

În crearea personajelor din trilogia autobiografică, Gorki s-a bazat pe înțelegerea omului ca personalitate condiționată social-istoric; în personajul literar, cum spune scriitorul, „este reflectată cu precizie istorică epoca“². M. Gorki considera că artistul trebuie să descifreze în om „sensul cel mai profund al activității sale“³.

În același timp, realitatea nouă și înțelegerea marxistă a dezvoltării societății l-au ajutat pe Gorki să dezvăluie mai profund legitățile determinării sociale și istorice a caracterului uman. Arta lui Gorki, care schimbă concepția despre caracterul relațiilor dintre om și mediu, a contribuit la nașterea trăsăturilor noi în însăși metoda de creație.

Genul autobiografic, cu interesul său față de istoria devenirii caracterului, prezintă posibilități largi pentru dezvăluirea formării „noului tip psihologic“ al personalității umane, chemate să transforme viața în mod revoluționar.

Aceeași cale de redare „a cazului particular“, „ca una din multele manifestări ale voinței omului“, urmează și ficțiunea artistică, introdusă de scriitor în operă. Fără ficțiune artistică, după cum spune Gorki, nu există artă; ea „permite cititorului să pătrundă în însăși esența fenomenului“⁴ zugrăvit.

Ficțiunea artistică este inevitabilă în procesul de creare a imaginii literare, deoarece ea are „o calitate extraordinară“ „de a privi mult dincolo de fapte“⁵. „Imaginația — scria Gorki — încheie procesul de studiere și de selecționare a materialului, pe care-l modelează definitiv într-un tip social viu, cu o semnificație pozitivă sau negativă“⁶. Tocmai prezența ficțiunii artistice este o trăsătură esențială, care situează operele genului autobiografic în domeniul artei.

În literatura rusă genul autobiografic este reprezentat deosebit de bogat și variat⁷. Operele autobiografice clasice sînt prin excelență opere de artă,

¹ M. Gorki, *Собрание сочинений в 30 томах*, v. 30, p. 73.

² *Ibidem*, v. 26, p. 416.

³ *Ibidem*, v. 24, p. 171.

⁴ *Ibidem*, v. 29, p. 442.

⁵ *Ibidem*, v. 25, p. 86.

⁶ *Ibidem*, v. 26, p. 333—334.

⁷ Vezi, de pildă: „Copilăria“ (1852), „Adolescența“ (1854), „Tinerețea“ (1857) de L. Tolstoi; „Amintiri și cugetări“ (1852—1865) de A. Herzen; „Anii Copilăriei lui Bagrov-nepotul“ (1858) de S. Aksakov; „Amintiri din seminar“ (1863) de N. Pomialovski; „Între oameni“ (1864—1865) de F. Rešetnikov; „Poșehonia de altă dată“ (1886—1889) de M. Saltikov — Șcedrin; tetralogia lui N. Garin: „Copilăria lui Tioma“ (1892), „Gimnaziștii“ (1893), „Studentii“ (1895), „Inginerii“ (neterminată); „Istoria unui contemporan“ (v. 1, 1906—1908; v. 2, 1910—1919; v. 3, 1921; v. 4 neterminat) de V. Korolenko; „Povestire despre zilele vieții mele“ (1912) și „Tinerețea“ (1913—1914) de I. Volnov etc.

în care materialul autobiografic este trecut prin prisma ficțiunii artistice, a imaginației scriitorului. Datorită acestui fapt, operele respective au primit un conținut nou și o valoare artistică nouă; departe de a se mărgini la simpla cunoaștere a faptelor documentare din viața personală a scriitorilor, acestea sînt opere aparținînd unei literaturi artistice monumentale.

Gorki a recunoscut prezența ficțiunii artistice în operele sale autobiografice. În răspunsul dat unui grup de literați („Cum scriu“, 1930) M. Gorki sublinia că în activitatea sa literară a operat de preferință cu material biografic. În rîndul unor astfel de opere se încadrează, în mod firesc, și povestirile autobiografice *Copilăria*, *La stăpîn*, *Universitățile mele*. Cu această ocazie Gorki afirmase că el „nu s-a temut să introducă în realitatea înfățișată ceva de la sine — acea ficțiune... fără de care nu există artă“¹.

Folosind dreptul său la ficțiunea artistică și prelucrînd materialul autobiografic în mod creator, scriitorul nu substituie—în acest caz—faptele (caracterele, evenimentele) ficțiunii, ci le interpretează, „privind cu mult dincolo de fapte“. Imaginația artistică îl ajută pe scriitor să pătrundă și să dezvăluie mai profund mentalitatea și normele de comportare a oamenilor, prototipurile cărora se află în însăși viața reală. Dar personajele din trilogia autobiografică nu sînt nicidecum copii ale acestor prototipuri. Gorki a putut să atribuie personajelor trilogiei „cuvinte pe care acestea nu le-au rostit, desăvîrșind acțiunile pe care ele nu le-au săvîrșit, dar ar fi trebuit să le săvîrșescă, în virtutea însușirilor lor <înnăscute> și <dobîndite>“², cu alte cuvinte, ele corespund înțelegerii juste a caracterului și a rolului personalităților respective. Aici însă problema nu constă nici pe departe în născocirea amănuntelor care lipsesc. Ficțiunea artistică în opera autobiografică, ca în fiecare lucrare de artă, este profund justificată. Plecînd de la legile interne de dezvoltare a caracterului respectiv, de la trăsăturile lui dominante și ducînd această dezvoltare pînă la sfîrșitul logic, completînd, pe baza imaginației creatoare, cauzele și efectele faptelor povestite, Gorki a creat personaje artistice care, cu tot caracterul lor individual, concret — fiind unice în felul lor — reprezintă în același timp tipuri bine conturate, de o mare forță generalizatoare. Eroul principal, Alexei Peșkov, reprezintă întruchiparea elementului „viu, sănătos și creator“, care se găsea în poporul rus și care a insuflat scriitorului „speranța nestrămutată în renașterea“ Rusiei la o viață „luminoasă, umană“. În aceasta constă inovația marelui Gorki, care înfățișează creșterea omului nou ca reflectare a dezvoltării poporului rus în drumul său spre viitor.

O trăsătură esențială a operelor aparținînd genului autobiografic o constituie abordarea problemei creșterii și devenirii personalității eroului autobiografic, fapt care într-o mare măsură le determină particularitățile ideologice și artistice.

În centrul trilogiei lui Gorki se află, în mod evident, eroul autobiografic. Acest fapt o apropie de operele clasice ale genului autobiografic, ale căror tradiții pozitive au fost dezvoltate de Gorki în mod creator.

Nu de mult însă, în cuvîntul introductiv la trilogia autobiografică a lui Gorki (în traducerea lui Cezar Petrescu), autoarea prefetei, Tamara Gane, opune tocmai în acest plan opera autobiografică a lui Gorki operelor

¹ M. Gorki, *Собрание сочинений в 30 томах*, v. 26, p. 223.

² *Ibidem*, p. 224.

autobiografice ale lui L. Tolstoi („Copilăria“, „Adolescența“, „Tineretea“) și V. Korolenko („Istoria unui contemporan“).

„În trilogia lui L. Tolstoi — scrie Tamara Gane — totul este concentrat în jurul personajului principal, asupra sentimentelor și gândurilor, asupra bucuriilor și dezamăgirilor lui intime“¹. În ceea ce privește opera lui Korolenko, remarcă în continuare autoarea prefetei, scriitorul însuși spunea: „Nu intenționez să descriu istoria vremii mele, ci doar istoria unei vieți din acea vreme, și aș vrea ca cititorul să cunoască în prealabil prisma prin care ea se răsfrânge... Însemnările acestea nu sînt o biografie, deoarece nu m-a preocupat amploarea datelor biografice; dar nici spovedanie nu este, pentru că eu nu cred în eficiența și nici utilitatea unei spovedanii publice; nu e nici portret, dat fiind că e dificil să-ți conturezi propriul portret garantînd cu certitudine asemănarea“².

Plecînd de la aceste considerații, Tamara Gane ajunge la următoarea concluzie: „Gorki nu-și propunea nici unul din aceste obiective. El nu și-a scris nici biografia, nici spovedania, și nici portretul, ci istoria unei epoci, redată cu mijloace artistice...“³.

Fără îndoială că trilogia lui Gorki reprezintă un fenomen nou în istoria genului autobiografic. Dar elementul care o deosebește de operele autobiografice ale lui L. Tolstoi și V. Korolenko, de pildă, trebuie să fie căutat, după părerea noastră, în alt plan. Și Tolstoi, și Korolenko, și Gorki au creat, fiecare în felul său, modele minunate ale genului autobiografic, în care creșterea și formarea personalității sînt redată cu o extraordinară măiestrie psihologică de pătrundere în universul interior al omului. În același timp, incontestabil, în comparație cu eroii autobiografici ai operelor precedente sau scrise concomitent cu trilogia lui Gorki, figura eroului trilogiei gorkiene este înzestrată cu un nou conținut ideologic.

Operele autobiografice amintite mai sus au fost scrise în timpuri diferite și, prin urmare, reflectă perioade diferite ale istoriei societății ruse. Istoria devenirii personalității eroului autobiografic are, în fiecare caz aparte, un specific propriu, dependent de timp, mediu și de alte particularități ale vieții sale. Principiile și procedeele de tipizare artistică sînt determinate, astfel, atît de caracterul eroului și de felul său de viață, cît și de activitatea sa socială, de funcția și însemnătatea pe care o are în structura ideologică și artistică a operei. Nu de mică importanță este și faptul că scriitorii acestor opere aparțineau unor păaturi sociale diferite. Selecționarea și interpretarea materialului autobiografic, gradul de înțelegere și dezvăluire a legilor de dezvoltare a societății, lupta cu ceea ce este reacționar și învechit, promovarea noului — toate acestea sînt determinate de concepția despre lume a scriitorului, de poziția sa socială, și, de aceasta, la rîndul său, depinde forța de reflectare artistică a adevărului vieții în operă. În sfîrșit, nu se poate minimaliza nici însemnătatea deosebită pe care o are talentul și originalitatea scriitorului.

Lév Tolstoi — pe care Lenin l-a numit „oglină a revoluției ruse“ — a zugrăvit în trilogia sa autobiografică, cu o măiestrie nemaiîntîlnită pînă la el, dezvoltarea psihologică a eroului principal Nikolenka Irteniev.

¹ M. Gorki, *Copilăria*, E.S.P.L.A. — Cartea rusă, 1960, p. VII.

² *Ibidem*, p. VIII.

³ *Ibidem*, p. VIII.

Eroul său apare în operă ca reprezentant al societății aristocrate. Pe măsura formării caracterului lui Nikolenka, autorul relevă conflictul care se naște între erou și mediul căruia îi aparține.

Condamnarea clasei proprii și îndepărtarea de ea constituie o excepție pentru reprezentanții claselor sociale suspuse. Îndepărtarea eroului trilogiei lui L. Tolstoi de clasa sa reflectă tocmai procesul de descompunere a societății aristocrate și apropierea de popor a elementelor ei cele mai înaintate. Mijlocul cu ajutorul căruia L. Tolstoi încearcă să înlăture atît lipsurile eroului, cît și ale societății căreia îi aparține — „autodesăvîrșirea“ — are un caracter moral-psihologic.

În „Istoria unui contemporan“, V. Korolenko a înfățișat prin faptele vieții sale personale istoria luptei intelectualității democratice împotriva autocrației, din perioada deceniilor al 7-lea — al 9-lea din sec. al XIX-lea. Eroul operei, reprezentant tipic al intelectualității raznocine, a cunoscut închisoarea și exilul, unde guvernul țarist arunca pe cei care refuzau să se supună docil regimului autocrat. Străin de lupta sterilă „a revoluționarilor fără popor“, de concepțiile pasive ale narodnicilor, V. Korolenko mergea pe drumul apropierei de popor. Totuși, el nu a văzut, în lupta sa, forța conducătoare în clasa muncitoare, nu a ajuns la înțelegerea ideii dictaturii proletarietului nici înainte, nici după Marea Revoluție Socialistă din Octombrie. Lupta eroului lui Korolenko împotriva regimului autocrat rămîne la etapa a doua a mișcării de eliberare a poporului rus.

Inovația ideologico-artistică a marelui scriitor proletar, la care clarviziunea de artist se îmbină cu lipsa de limitare socială și istorică, proprie chiar și marilor scriitori din trecut, cu înțelegerea justă a forțelor motrice ale istoriei, constă în faptul că devenirea personalității eroului autobiografic apare la Gorki ca un proces de deșteptare la luptă nouă a milioanele de oameni ai muncii. Eroul lui Gorki, care înțelege viața ca activitate pentru înfăptuirea unei lumi mai bune, are încredere în om, în victoria dreptății asupra fărădelegilor. Eroul lui Gorki este pătruns de un înalt umanism, de o concepție optimistă despre lume, pentru că el a văzut izvorul reînnoirii vieții în însăși realitatea istorică, cu toate că încă era puternic stratul „ticăloșiilor apăsătoare ca plumbul“¹. Astfel, epoca zăgrăvită de către Gorki apare ca epoca începutului mișcării proletare, a maselor înseși. Simțul ascuțit de nemulțumire față de realitatea înconjurătoare, propriu și eroilor lui Tolstoi și Korolenko, are la eroul lui Gorki un profund caracter social și este îndreptat împotriva bazelor înseși ale regimului existent.

Timpul acțiunii în povestirile autobiografice ale lui Gorki îl constituie deceniile al 8-lea și al 9-lea din sec. al XIX-lea. Descriind în mod veridic viața societății ruse din acea epocă, Gorki, după cum era și firesc, nu dă tabloul prefacerii revoluționare a societății. Realitatea rusă de după reformă — zăgrăvită în trilogie — se caracterizează printr-o împletire complexă a rămășițelor feudale, a jugului autocrat cu începutul dezvoltării capitalismului, care a creat, cum spunea V. I. Lenin, „o nouă forță socială... capabilă de a lupta împotriva acestuia“². Gorki a arătat că în aceste condiții istorice

¹ Expresie figurativă întrebuintată de Gorki în trilogie. În original: «Свинцовые мерзости», prin care autorul caracterizează laturile întunecoase ale realității ruse de dinainte de Revoluție.

² V. I. Lenin, *Opere*, v. I, Edit. P.M.R., 1950, p. 240.

complexe are loc creșterea ideologică a omului din popor, că în Rusia se pregătește procesul unirii marxismului cu mișcarea muncitorească. El a redat mediul în care a avut loc formarea „omului viitorului”, terenul care a dat viață viitorului luptător pentru transformarea revoluționară a societății.

În trilogia gorkiană este reflectat drumul vieții scriitorului proletar pînă la sfîrșitul deceniului al 9-lea din secolul al XIX-lea. În acest timp, eroul autobiografic se află încă în drum spre marxism, spre revoluție, dar se poate spune cu certitudine că el își va realiza cu siguranță scopul său final. Chezășia victoriei sale depline asupra „ticăloșiilor apăsătoare ca plumbul” o constituie dîrzenia și abnegația cu care eroul autobiografic caută calea transformării revoluționare a vieții

Devenirea personalității este dată la Gorki, așa cum am relevat, într-o strînsă dependență de epocă, de contradicțiile ei principale. Și aceasta era, de fapt, o continuare a celor mai bune tradiții ale literaturii realiste ruse, care prin analiza sufletească a eroilor a dezvoltat legile de dezvoltare a vieții sociale ruse.

Rezolvînd problema formării eroului autobiografic în strînsă legătură cu zugrăvirea vieții poporului, Gorki a lărgit însă cadrul romanului social de moravuri, construindu-și opera ca o vastă panoramă epică. Și aceasta conferă trilogiei sale un loc special în rîndul autobiografiilor clasice.

În perioada scrierii *Copilăriei* și *La stăpîn*, în anii începerii noului avînt revoluționar al maselor populare, Gorki duce o luptă susținută împotriva ideologilor reacționari, care preamăreau individualismul, „«eul» omenesc gol-goluț” și chemau la închistarea „în singurătatea sufletului”. Scriitorul proletar vedea forța și sensul personalității umane în legătura ei strînsă cu viața. „Izvorul energiei psihice a personalității este întotdeauna colectivul”¹, afirma Gorki. Personalitatea autobiografică în trilogia lui Gorki nu este izolată, ci se află într-o strînsă legătură cu mediul înconjurător. Formarea ei are loc sub influența vieții poporului. Eroul lui Gorki știe să găsească elementul sănătos, creator în viața reală, fapt care îi educă caracterul, format, în același timp, în luptă cu „ticăloșiile apăsătoare ca plumbul”.

Nu se poate spune, totuși, că Gorki trece în mod conștient eroul principal pe planul al doilea² și nu se poate nega, după părerea noastră, faptul că în centrul trilogiei gorkiene se află personalitatea autobiografică. În cuvîntul introductiv la traducerea românească a trilogiei, Tamara Gane menționa: „Nu soarta personală a scriitorului stă în centrul trilogiei (ca în „Copilăria lui Nikita” de Alexei Tolstoi, de pildă), ci viața poporului rus, într-o etapă hotărîtoare, așa cum s-a răsfrînt în destinul familiei sale și al oamenilor pe care i-a cunoscut în lungile lui peregrinări”³.

Problema formării caracterului eroului pozitiv, înfățișarea drumului complex și greu, de căutare a adevărului, soarta sa personală — înțeleasă ca „una din multele manifestări ale voinței omului” — stă în centrul trilogiei lui Gorki. Și acest fapt determină într-o mare măsură principiile și procedeele artistice de tipizare.

¹ M. Gorki, *История русской литературы*, ГИХЛ, Moscova, 1939, p. 3.

² Vezi de exemplu: N. P. Velkina, *Проблема положительного героя в автобиографической трилогии Горького*. „Горьковские чтения”, 1947—1948. Moscova—Leningrad, 1949, p. 107.

³ M. Gorki, *Copilăria*, E.S.P.L.A. — Cartea Rusă, 1960, p. VIII.

E suficient doar să remarcăm că tocmai „soarta personală a scriitorului”, istoria copilăriei, adolescenței și tinereții sale determină următoarea particularitate a structurii trilogiei, anume faptul că la baza ei stă principiul succesiunii cronologice a desfășurării evenimentelor, ceea ce decurge din sarcina de a arăta, pe baza materialului autobiografic, etapele principale de devenire a eroului autobiografic. Zugerăvirea procesului de dezvoltare a lui Alexei Peșkov, ca un proces complex și contradictoriu, plin de dramatism și dinamism lăuntric, determină construcția fiecărei din cele trei părți ale trilogiei. S-ar putea remarca o serie de alte principii și procedee de tipizare, legate de această sarcină (complicația construcției compoziționale de la prima la a treia parte a trilogiei, ca reflectare a creșterii eroului autobiografic; apariția la încheierea capitoului sau a câtorva capitole, legate între ele prin unitatea tematică, a unui original „sfârșit” psihologic, care redă concluziile evoluției vieții interioare a eroului la o etapă hotărâtoare a dezvoltării sale etc.). Dintre aceste probleme ne vom mărgini să discutăm în lucrarea de față doar una singură.

Din faptul că în trilogie povestirea evenimentelor este desfășurată de însuși eroul principal decurg anumite particularități artistice ale operei.

O oarecare limitare a acestui procedeu de reflectare a realității a remarcat-o însuși scriitorul: „Cînd omul scrie la persoana întâia — trebuie să ținem minte — orizontul „eului” său este limitat”¹.

Astfel, în trilogie se introduc numai acele persoane cu care eroul a venit în contact nemijlocit, așa după cum se zugrăvesc doar acele evenimente la care martor și participant a fost însuși eroul. Totuși, Gorki a învins o astfel de limitare în redarea fondului social: fiecare dintre eroi este atît de profund tipizat, reprezintă un caracter atît de bine generalizat, încît se crează un vast tablou al societății ruse din acea vreme.

Lărgirea cadrului social al trilogiei se obține și prin procedeul potrivit căruia eroul principal cunoaște viața nu numai din contactul direct cu ea, ci și din povestirile altor personaje. Astfel, din povestirile bunicii, bunicului și ale altor personaje, se conturează un tablou clar al vieții popoului rus. Sînt caracteristice pentru trilogie și alte procedee datorită cărora se lărgesc „orizonturile ei sociale”.

Totuși, învingerea limitării printr-un astfel de procedeu de înfățișare nu constă numai în măsura în care autorul reușește să extindă cadrul social. Într-o scrisoare către I. P. Șuhov, Gorki remarcă și altă latură a limitării orizontului «eului» care susține povestirea faptelor precum și felul în care poate să fie învinsă această limitare: „Dumneavoastră aveți 25 de ani; scrieți despre ceea ce ați văzut cînd aveți 10 ani și, se înțelege, nu puteați să observați tot ceea ce ați zugrăvit. Dar cînd citești cartea Dumneavoastră simți că ați fost parcă spectator și participant direct la toate evenimentele înfățișate, ca și cum ați ascultat toate gîndurile, ați înțeles toate sentimentele eroilor. Aceasta și este arta adevărată, autentică, de zugrăvire a vieții prin forța cuvîntului”².

În trilogie, Gorki realizează, de asemenea, o artă autentică de redare a vieții „prin forța cuvîntului”, deoarece alături de erou, care percepe realitatea, se află întotdeauna autorul, în conștiința căruia se răsfrînge și

¹ M. Gorki, *Собрание сочинений в 30 томах*, v. 26, p. 69.

² *Ibidem*, v. 30, p. 223.

se interpretează materialul zugrăvit. În analiza figurei lui Alexei Peșkov există un real pericol de a nu observa uneori acea linie subtilă care trece între planul eroului, ce înțelege realitatea în concordanță cu mentalitatea sa de copil, adolescent sau tânăr, și planul autorului — matur, care reanalizează evenimentele din trecut.

Rolul figurii „autorului” este extrem de important în operele autobiografice.

În trilogia lui Gorki povestitorul și eroul se găsesc în raporturi foarte complexe, aceasta decurgând din specificul acestui gen.

Aprecierea obiectivă a personajelor trilogiei este determinată de atitudinea față de ele a eroului principal. Eroul poate uneori să greșească în aprecierea unui personaj sau altul, aceasta depinzând de vîrstă și experiența sa de viață. Dar în același timp autorul, care se află alături de erou, arată că în fiecare din aceste cazuri însuși eroul se convinge de eroarea sa temporară. În cazurile cînd eroul încă nu poate să înțeleagă sensul adevărat al unei personalități sau alta, adevărata ei esență este dezvăluită de către autor. Cu toate acestea, la Gorki nu există opoziție între punctul de vedere al eroului și al autorului — autorul comentează, completează, generalizează sau face mai înțeleasă atitudinea eroului față de realitate. Comentariile autorului intră în mod organic în țesătura narațiunii, închegîndu-se cu dezvoltarea subiectului.

În trilogie, expunerea în imagini se îmbină cu digresiunile și reflecțiile autorului.

Digresiunile autorului joacă un rol extrem de important în opera gorkiană. Ele sînt legate în mod organic de succesiunea desfășurării evenimentelor, decurg din reflecțiile cu privire la aceste evenimente, crescînd în generalizări cu un profund înțeles politico-social și filozofic, care dau operei un accentuat caracter publicistic.

În digresiunile autorului granițele povestirii despre eroul autobiografic se extind pînă la o autentică epopee despre viața poporului, se pune problema destinului Rusiei într-o nouă etapă a dezvoltării ei istorice, se exprimă cele mai actuale probleme ale contemporaneității și se realizează legătura istoriei cu contemporaneitatea scriitorului. Dacă evenimentele referitoare la a doua jumătate a secolului al XIX-lea sînt înfățișate în prima și a doua parte a trilogiei de pe pozițiile scriitorului proletar, în creația căruia și-a găsit oglindire epoca noului avînt revoluționar al clasei muncitoare din Rusia, apoi în a treia parte a trilogiei ele sînt descrise din punctul de vedere al omului epocii sovietice. În partea a treia a trilogiei legătura cu actualitatea este exprimată direct, mai ales în digresiunea în care autorul critică aspru ideea inutilității muncii și tehnicii¹. Această reflecție a autorului, legată de întîlnirea eroului cu profesorul de istorie, care propaga astfel de idei, avea o importanță deosebită: ea era acum îndreptată împotriva rămășițelor trecutului în conștiința oamenilor sovietici, împotriva stărilor anarhice mic-burgheze, demascarea cărora a constituit o preocupare permanentă la Gorki.

În digresiuni autorul se deosebește de eroul autobiografic, care-i este apropiat psihologic și potențial, atît prin caracterul generalizărilor sale, cît și prin vorbire și frămîntările sufletești.

¹ Vezi: M. Gorki, *Собрание сочинений в 30 томах*, v. 13, p. 548—550.

Problema corelației dintre autor și erou este deosebit de interesant să fie urmărită în analiza limbajului eroului principal. De altfel, acesta este unul din aspectele cele mai puțin studiate în lucrările existente privind trilogia lui Gorki. Tocmai aici putem observa cât de subtilă și de iscusită este linia care trece între cele două planuri: al autorului și al eroului.

Întrucît autorul și eroul sînt una și aceeași persoană, e firesc ca narațiunea autorului să aibă multe puncte de contact cu planul limbajului eroului autobiografic. În același timp, în centrul trilogiei stă chipul omului în formare, al cărui caracter și concepție despre lume abia se cristalizează. Narațiunea se duce sub formă de amintiri ale autorului, ale persoanei spre care se va dezvolta eroul doar în viitor. De aceea, alături de erou este prezent autorul, care interpretează, pătrunde în tilcul evenimentelor trecutului îndepărtat. Această distanță dintre autor și erou este subliniată, în afară de digresiunile și comentariile directe, prin introducerea stilistică în planul povestirii autorului a unor expresii și cuvinte, ca: „îmi amintesc“, „se întîmplă“, „cred“, „mai tîrziu“ sau, reliefînd rolul unui eveniment sau altul din viața eroului, prin recurgerea la astfel de cuvinte, ca „memorabil“, „de neuitat“, „vrednic de amintire“ etc. Prin îmbinarea acestor cuvinte și expresii cu forma imperfectivă a verbului sau cu prezentul istoric, autorul scoate în relief faptul că anumite evenimente sînt considerate ca esențiale pentru perioada respectivă din viața eroului. Concomitent se creează în astfel de cazuri un context special al autorului, care se deosebește de stilul vorbirii eroului. În același timp, însă, chiar și în astfel de situații povestirea autorului trece pe neobservate în planul frămîntărilor și al ideilor eroului, redînd astfel povestirea prin prisma lui de percepere. Așa, de exemplu, reluînd firul amintirilor, autorul reflectează asupra sentimentului său din copilărie față de „Treabă bună“¹: „Я думаю, что боялся бы его, будь он богаче, лучше одет, но он был беден...“ Și apoi fraza următoare: „Бедные—не страшны, не опасны, в этом меня незаметно убедило жалостное отношение к ним бабушки и презрительное — со стороны деда“² prin construcția sa sintactică, iar în prima parte prin întrebuintarea neașteptată a timpului prezent, scriitorul introduce pe cititor în lumea cugetărilor lui Alexei, redînd astfel specificul gîndirii eroului. Sau alt exemplu: în partea a doua a trilogiei autorul își amintește de zilele petrecute, în perioada adolescenței, în pădure: „Бывало—выйдешь с вечера и всю ночь шлепаешь по казанскому тракту, иногда — под осенним дождем, по глубокой грязи. За спиной обшитый клеенкой мешок, в нем садки и клетки с приманочной птицей. В руке солидная ореховая палка“. Și iată, în această povestire epică sub formă de amintire își face loc o exclamație subiectiv-emoțională: „Холодно и боязно в осенней тьме, очень боязно!...“ (XIII, 306). Intonația exclamativă neașteptată, construcția incompletă, care se repetă — „очень боязно“, imprimînd frazei un caracter de limbă vorbită, precum și punctele de suspensie, ca semn al reținerii, al neterminării ideii — toate acestea sînt o mărturie a faptului că autorul l-a transpus din nou pe cititor în lumea sentimentelor și emo-

¹ În vederea redării cit mai precise a corelației și specificului vorbirii eroului și autorului, citatele pe care le vom analiza vor fi date în original.

² M. Gorki, *Собрание сочинений в 30 томах*, v. 13, p. 96. În continuare, citatele din volumul al 13-lea se vor indica în felul următor: în paranteză, la sfîrșitul citatelor, prin cifra romană se desemnează volumul, iar prin cea arabă — pagina.

țiilor eroului său adolescent, introducînd în contextul autorului elemente ale vorbirii indirect libere.

În trilogie, gradul de pătrundere a planului eroului în narațiunea autorului este extrem de variat.

Dar subtilitatea cu care elementele vorbirii eroului se împletesc pe neobservate în contextul autorului creează impresia apropierei stilistice între limba eroului și vorbirea autorului, încît uneori este greu să distingem, de la prima vedere, unde vorbește eroul și unde autorul, care analizează atent emoțiile și gîndurile eroului autobiografic. Aceasta se referă la monologurile interioare ale eroului, adică la acele momente cînd eroul meditează asupra sensului celor văzute, reflectează asupra vieții și relațiilor dintre oameni. Monologul interior al eroului autobiografic reprezintă întotdeauna o convorbire mentală a eroului cu sine însuși, literar sistematizată și logic desăvîrșită. Chiar și în cazurile cînd eroul se află într-o stare specială de agitație nervoasă, într-o stare pe care L. Tolstoi, cu tendința sa spre analiza „dialecticii sufletului” omului, ar fi transpus-o „în limba prozei artistice” într-o formă folosită de el pentru prima dată în literatura rusă și numită „vorbirea interioară” („внутренняя речь”) ¹ — monologul interior al eroului este bine încheșat, logic și exprimă pînă la capăt tot ceea ce gîndește eroul însuși. Așa arată, de pildă, expunerea, compozițional proporționată, a multiplelor gînduri ale eroului în partea a doua a trilogiei, cînd Alexei petrece o noapte în cimitir (XIII, 236—237); sau în partea a treia — reproducerea amănunțită pe cîteva pagini a ideilor lui Alexei acumulate în mintea sa în timp ce pleca de la vardistul Nikiforici (XIII, 575—581); sau descrierea momentelor de delir ale lui Alexei, cînd se îmbolnăvise de variolă — în partea întîia a trilogiei (XIII, 151 și urm.).

Apropierea stilistică a planului vorbirii eroului de contextul autorului în redarea monologului interior se explică prin faptul că limba eroului, încadrată în narațiunea comună pierde într-o anumită măsură trăsăturile vorbirii individuale, se asimilează cu sistemul gramatical al povestirii autorului și, prelucrată literar, se apropie de stilul limbii lui Gorki însuși.

Dar, în același timp, în fiecare din monologurile interioare este oglîndită maniera de vorbire subiectiv-expresivă a eroului autobiografic, în care se redau particularitățile limbii sale. Aceasta se manifestă atît în frazeologie și lexic — în alegerea mijloacelor de zugrăvire, ca: epitete, comparații, metafore, cît și în procedeele de sintaxă: în construcția propoziției, în păstrarea intonației, în coloritul emoțional. Așa, de pildă, autorul redă în partea doua a trilogiei gîndurile lui Alexei în timp ce se afla în pădure: „Идешь и думаешь: хорошо быть разбойником, грабить жадных, богатых, отдавать награбленное бедным, — пусть все будут сыты, веселы, не завистливы и не лаются друг с другом, как злые псы. Хорошо также дойти до бабушкина бога, до ее богородицы и сказать им всю правду о том, как плохо живут люди, как нехорошо, обидно хоронят они друг друга в дрянном песке. И сколько вообще обидного на земле, чего вовсе не нужно. Если богородица поверит мне, пусть даст такой ум, чтоб я мог все устроить иначе, получше как-нибудь. Пусть бы люди слушали меня с доверием, — уж я бы поискал, как жить лучше! Это ничего

¹ V. V. Vinogradov, О языке Толстого (50-60 годы). Литературное наследство, 35-36, Л.Н. Толстой», I, Изд. АН СССР, 1939, p. 181.

что я маленький, — Христос был всего на год старше меня, а уж в то время мудрецы его слушали...” (XIII, 246).

Acesta este un monolog interior stilizat al copilului, care oglindește particularitățile vorbirii și gândirii sale, atât din punct de vedere al intonației, cât și sintactic și lexical. Un astfel de model de monolog interior stilizat întâlnim și acolo unde sînt reproduse gândurile lui Alexei despre ceea ce văzuse pe vaporul „Dobrii”: „... Я не терплю грязи, я не хочу терпеть злое, несправедливое, обидное отношение ко мне; я твердо знаю, чувствую, что не заслужил такого отношения. И солдат не заслужил. Может быть — он сам хочет быть смешным...”

Прогнали с парохода Максима — это был серьезный, добрый парень, а Сергея, человека подлого, оставили. Все это — не так. А почему эти люди, способные застрелить человека, довести его почти до безумия, всегда покорно подчиняются сердитым окрикам матросов, безобидно выслушивают ругательства?” (XIII, 294).

Frazele scurte, fragmentate, propozițiile întrerupte urmate de puncte de suspensie, intonația interogativă, începutul propoziției prin conjuncția „а”, proprie mai mult limbii vorbite — toate aceste elemente redau caracterul afectiv al vorbirii interioare a eroului și reproduc, totodată, particularitățile sale de limbă. În continuare, vorbirea indirect liberă trece pe nesimțite în narațiunea autorului.

Astfel de exemple, cînd în monologul interior al eroului glasul autorului se întrețese cu limbajul eroului, cu toate particularitățile sistemului sintactic, lexical și de intonație al limbii sale, sînt tipice pentru trilogie. Vorbirea indirect liberă în forma unor expresii exclamative și afectiv nuanțate, ca în exemplele: „Разве можно, разве хорошо жить так?” (XIII, 320); „Я не хочу жить такой жизнью... Это мне ясно, — не хочу...” (XIII, 336); „Ну, мне вовсе не так плохо, значит — можно не унывать!” (XIII, 342); „Какое это счастье — быть грамотным!” (XIII, 349); „Я не один на земле и — не пропаду!” (XIII, 358); „...а — как жить иначе, куда идти?” (XIII, 501); „Мал и ничтожен я на земле...” (XIII, 603) se întîlnește în întreg cuprinsul trilogiei, imprimînd narațiunii un caracter emoțional și o nuanțare expresivă, introducînd nemijlocit pe cititor în sfera simțămîntelor eroului și redînd particularitățile limbajului său.

În trilogia autobiografică Gorki recurge pe scară largă la procedeul redării de către autor a monologurilor interioare ale eroului, generalizîndu-i și sistematizîndu-i ideile. Dar și în acest caz se aud ecourile vorbirii eroului, deoarece scriitorul introduce uneori într-o astfel de redare replici directe ale personajului și, cîteodată, elemente ale vorbirii indirect libere. „Иногда мне думается: надо убежать!” — redă autorul esența ideilor lui Alexei în perioada cînd locuia la desenator: „Но стоит окаянная зима, по ночам вуют вьюги, на чердаке возится ветер, трещат стропила, сжатые морозом, — куда убежишь?” (XIII, 265).

Incluzînd un lexic expresiv, colorat — „окаянная зима” și cuvinte din limba vorbită — „возится ветер” — în expunerea de către autor a gândurilor lui Alexei, Gorki redă particularitățile limbii eroului său, iar prin introducerea intonației interogative și exclamative transpunе pe cititor în sfera de percepții a eroului.

Uneori însă, vorbirea indirect liberă a eroului este prezentată în trilogie nu prin fraze aparte, ci prin fragmente întregi, apropiate de vorbirea

directă a personajului; și în acest caz se redau particularitățile de intonație, lexicale și sintactice ale modului de a vorbi al eroului. Iată cum se exprimă Alioșa, într-un limbaj afectiv, incredințind pe frații Ovseanikov că mama lor, deși moartă, va putea totuși să se mai întoarcă pe pământ: „ Не бывает? Господи, да сколько же раз мертвые, даже изрубленные на куски, воскресали, если их sprysnut' живою, водою, сколько раз смерть была не настоящая, не божья, а от колдунов и колдуний!“ (XIII, 119).

Trebuie să remarcăm faptul că în partea a treia a trilogiei monologurile interioare ale eroului se deosebesc, prin stilul lor, și mai puțin de stilul narațiunii autorului. Aici se poate observa o mai mare comunitate stilistică între limba eroului și limba scriitorului. Aceasta se explică prin faptul că, arătând modul în care se schimbă limba folosită de personaj o dată cu creșterea sa, Gorki nu putea să nu imprime acesteia, în partea a treia a trilogiei, un oarecare element livresc, literar, ceea ce apropie și mai mult cele două planuri lingvistice ale operei. Stilistic aceasta își găsește expresie în faptul că deseori cuvântul special introductiv se plasează nu la începutul, ci la sfârșitul expunerii ideilor eroului. Ideile lui Alexei despre tolstoist, despre rolul iubirii și al milei în viață nu încep printr-o propoziție introductivă, ci se termină cu ea. La început se dă o expunere amănunțită a gândurilor sale, iar apoi urmează fraza: „ Об этом я думал, идя от полицейского“ (XIII, 581). Un alt exemplu: expunând ideile lui Alexei, autorul remarcă abia la sfârșit: „ И я изложил все мои горькие думы Ромасю в тот день, когда мы расставались с ним“ (XIII, 632).

Astfel, incluzînd în contextul autorului planul de vorbire al eroului, folosind într-o mare măsură monologurile interioare, scriitorul a putut să dezvăluie particularitățile de limbă și concepția despre lume a eroului autobiografic, cel care susține narațiunea. Prin îmbinarea celor două planuri — prelucrate cu o subtilă și rară măiestrie — al autorului și al eroului, Gorki a putut să unească într-un ton unic al povestirii elementul epic cu cel liric, reflecțiile publicistice cu expunerea în imagini, caracterizarea generalizatoare cu analiza concretă.

Trilogia lui Gorki este considerată pe drept cuvînt o capodoperă în dezvoltarea genului autobiografiilor artistice. Ea reprezintă un fenomen special în „marea literatură“, atît în ce privește înaltul patos ideologic, cît și excelenta măiestrie cu care este dezvăluit procesul de formare a noului erou pozitiv, care se află în relații noi cu mediul social.

Este evidentă creșterea interesului față de autobiografiile artistice în timpul nostru din partea unor scriitori din țările care au pășit pe drumul dezvoltării socialiste. Mulți dintre scriitorii acestor țări; înainte de a păși în rîndul artiștilor literaturii realismului socialist, au parcurs adeseori un drum greu, plin de contradicții.

Prin înfățișarea artistică a propriului său drum de viață, scriitorul proletar — arăta unul din reprezentanții de seamă ai literaturii realist-socialiste germane E. Strittmatter — „descrie în același timp și drumul greu al clasei sale, marcat prin mii de lovituri inamice și înfrîngeri“¹.

„Despre timp și despre sine“ povestește în opera sa *Descult* și scriitorul român Zaharia Stancu. Drumul vieții eroului romanului *Descult* ne amintește de drumul greu, plin de lipsuri și nevoi al eroului autobiografic din

¹ Citat după revista „Вопросы литературы“, 1960, nr. 1, p. 141.

trilogia lui Gorki. Asemenea eroului gorkian, eroul lui Zaharia Stancu — Darie — iese din lupta cu „ticăloșiile apăsătoare ca plumbul“ călit, pregătit pentru un protest activ.

Din același unghi de vedere trebuie să privim și apariția în literatura română contemporană a minunatelor opere în care interesul pentru fenomenele zilei de ieri se împletește cu o autenticitate excepțională atât a unor personaje, cât și a tabloului vieții societății românești într-o anumită epocă.

Tot ce ne înfățișează scriitorul Titus Popovici în cartea sa *Străinul* se percepe nu ca ceva născocit, ci ca fenomene trăite de autorul însuși. Acest roman reprezintă, fără îndoială, interes și ca operă în care se pune problema devenirii caracterului și concepției despre lume a eroului, într-o perioadă nu prea îndepărtată, plină de fămintări sociale și politice.

Înfățișarea trecutului este necesară pentru scriitorii noștri „în scopul luminării drumului spre viitor“, în scopul comparării lui cu prezentul, pentru a înțelege și aprecia mai bine semnificația timpurilor noastre. Gorki a scris și a vorbit în repetate rânduri despre aceasta: „Vorbesc prea des despre mine? Da, e adevărat. Dar cum s-ar putea altfel? Eu sînt martor la procesul în care se înfruntă vechiul și noul. Depun mărturie la judecata istoriei, în fața tineretului muncitor, care cunoaște prea puțin trecutul blestemat și prețuiește adesea prea puțin prezentul, ba chiar nici nu-l cunoaște de ajuns“¹.

НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПРИЕМОВ ТИПИЗАЦИИ В АВТОБИОГРАФИЧЕСКОЙ ТРИЛОГИИ МАКСИМА ГОРЬКОГО

(Резюме)

Настоящая статья посвящена анализу некоторых особенностей приемов типизации автобиографической трилогии Горького, одного из лучших произведений социалистического реализма.

Отметив достоверность, соответствие образов и ситуаций трилогии реально-историческим характерам и событиям и указав на то, что в автобиографичности и достоверности материала Горький видел важный фактор эмоционально-воспитательного воздействия трилогии на читателя, автор подчеркивает общественное значение биографии пролетарского писателя. Биография писателя предстает не как «случай частный», а как летопись целой эпохи, как «одно из многих выявлений воли человека».

Автобиографическая трилогия М. Горького — художественное произведение, в котором автобиографический материал воспроизведен через призму художественного вымысла, авторского воображения. Образ главного героя трилогии, при всей своей неповторимой индивидуальности, является воплощением того «яркого, здорового, творческого», что было в русском народе, и что возбуждало в писателе «несокрушимую надежду на возрождение» России к жизни «светлой, человеческой».

¹ М. Горьки, *Opere în 30 volume*, v. 17, E.S.P.L.A. — Cartea rusă, București, 1960, p. 222.

Отмечая, что существенной чертой произведений автобиографического жанра является постановка проблемы роста и становления личности автобиографического героя; фактор, который роднит горьковское произведение с классическими автобиографиями (в статье берутся в качестве примера два произведения: автобиографическую трилогию Л. Толстого *Детство, Отрочество, Юность* и автобиографическое произведение В. Короленко *История моего современника*), автор в то же время показывает, что трилогия М. Горького, несомненно — новое явление в истории автобиографического жанра.

Идейно-художественное новаторство великого Горького, давшее изображение роста нового человека, состоит в том, что становление личности автобиографического героя предстает у него как процесс рождения к революционной борьбе миллионов масс трудящихся.

Тот факт, что в центре трилогии Горького стоит проблема формирования характера автобиографического героя, показ сложного и трудного пути поисков им истины, во многом определяет художественные принципы и приемы типизации произведения. В этой связи в статье рассматриваются некоторые особенности композиционного построения трилогии, вопрос о роли авторских отступлений, а также вопрос о соотношении образов автора и героя на основе анализа речевой характеристики главного героя.

В заключении автор отмечает, что трилогия М. Горького — по своему высокому идейному пафосу, по тому замечательному мастерству, с которым раскрыт процесс формирования нового положительного героя, находящегося в новых соотношениях с социальной средой — представляет собой особое явление в «большой литературе».

QUELQUES PARTICULARITÉS DES PROCÉDÉS DE TYPISATION USITÉS DANS LA TRILOGIE AUTOBIOGRAPHIQUE DE MAXIME GORKI

(Résumé)

Le présent article est consacré à l'analyse de certaines particularités des procédés de typisation employés dans la trilogie autobiographique de Maxime Gorki, l'une des oeuvres monumentales du réalisme socialiste.

Relevant l'authenticité et la concordance des personnages et des situations rencontrés dans cette trilogie avec les événements et les figures effectivement historiques et mettant en évidence le fait que Gorki a considéré le caractère autobiographique et l'authenticité de l'information comme un important moyen d'émouvoir et éduquer les lecteurs, l'auteur met en relief l'importance sociale de la biographie de l'écrivain prolétaire. La biographie de l'écrivain n'apparaît pas comme „un cas particulier“, mais comme la chronique de toute une époque, comme „l'une des nombreuses manifestations de la volonté de l'homme“.

La trilogie autobiographique de M. Gorki est par excellence une oeuvre d'art, où le matériel autobiographique est jugé à travers la fiction artistique

et l'imagination de l'écrivain. La figure du héros principal unique en son genre, représente l'incarnation de l'élément „vif, sain et créateur“ qui existait au sein du peuple russe et qui a insufflé à l'écrivain „le ferme espoir de la renaissance“ de la Russie à une vie „lumineuse et humaine“.

Mentionnant le fait qu'un trait essentiel des oeuvres appartenant au genre autobiographique est d'aborder le problème de la croissance et du devenir de la personnalité du héros faisant l'objet d'une autobiographie, ce qui apparente l'oeuvre de Gorki aux autobiographies classiques (l'article prend pour exemples la trilogie autobiographique de L. Tolstoï — *l'Enfance*, *l'Adolescence* et *la Jeunesse* — et l'autobiographie de V. Korolenko — *Histoire d'un contemporain*), l'auteur montre en même temps que la trilogie de M. Gorki représente, sans doute possible, un phénomène nouveau dans l'histoire du genre autobiographique.

L'innovation idéologique et artistique du grand écrivain prolétaire, qui a représenté la croissance de l'homme nouveau, consiste dans le devenir de la personnalité du héros autobiographique qui apparaît à Gorki comme un processus d'appel à la lutte révolutionnaire de millions de travailleurs.

Le fait que, au centre de la trilogie de Gorki, se trouvent le problème de la formation du caractère du héros autobiographique et la représentation du chemin, difficile et complexe, parcouru par lui à la recherche de la vérité, détermine en bonne partie les procédés artistiques de typisation employés dans l'ouvrage: on examine à ce sujet certaines particularités de composition de la trilogie, le problème du rôle des digressions de l'auteur et, également, le problème de la corrélation entre auteur et héros en se fondant sur l'analyse du langage du héros principal.

Pour terminer, l'auteur de l'article souligne le fait que — par suite du remarquable pathos idéologique et de la maîtrise artistique avec laquelle est mis à nu le processus de formation du héros positif, qui se trouve dans des rapports nouveaux à l'égard au milieu social — la trilogie de M. Gorki a tous les attributs d'une littérature artistique monumentale.

OPERA LUI MIHAIL ȘOLOHOV ÎN ROMÎNIA (pînă la 23 August 1944)

GHEORGHE BARBĂ

„Fără îndoială că, după marele Gorki, marele creator epic Mihail Alexandrovici Șolohov este scriitorul sovietic cel mai cunoscut și mai iubit în Republica Populară Romînă”, — scria acum cîțiva ani Cezar Petrescu.¹ Pătrunderea în țara noastră a creației acestui minunat scriitor își are istoria sa. Studiul de față își propune să urmărească felul în care și-a făcut drum în Patria noastră numele și slova artistică a acestui scriitor. Lucrarea se va referi la ecourile și aprecierile asupra creației lui Șolohov în presa literară romînească pînă la 23 august 1944, cît și la lucrările și fragmentele traduse din opera scriitorului în perioada respectivă.

Dintre scriitorii sovietici mai de seamă, a căror operă a devenit cunoscută la noi în perioada de care ne ocupăm, Mihail Șolohov reprezintă, poate, unul din cei mai puțin cunoscuți în țara noastră. Totuși, ceea ce a fost tradus din creația acestui mare artist al cuvîntului, fie chiar o mică parte din ce a creat el, precum și tot ce a apărut la noi despre opera acestui minunat scriitor, constituie unul din aspectele luminoase ale vieții noastre culturale din trecut, care merită a fi cercetat astăzi cu deosebită grijă și atenție.

Într-un număr al revistei „Adevărul literar și artistic” din anul 1935 a fost reprodusă o anchetă printre cititorii sovietici, publicată în revista „Novii mir”, nr. 8, 1935. Aceasta anchetă este extrem de semnificativă prin informațiile pe care le furnizează lectorului romîn: marea masă a cititorilor sovietici este formată din tinere muncitoare, țărani colhoznici, tractoriști; scriitorii preferați ai noului cititor sînt M. Gorki, M. Șolohov, Lev Tolstoi, A. S. Pușkin. „Judecînd după rezultatele acestei anchete, care coincid, de altfel, cu celelalte informații — se scrie în revista noastră — *cel mai popular scriitor al Rusiei actuale e Șolohov*. Părerile pozitive asupra lui constituie aproape unanimitatea”².

Peste cîțiva ani se constată că epopeea „Donul liniștit” a lui Șolohov și romanul istoric „Petru I” al lui A. Tolstoi au fost traduse aproape în toate limbile europene... Din nefericire, la noi, operele clasice ale scriitorilor revoluției ruse n-au fost nici măcar recenzate pînă astăzi”³.

¹ Cezar Petrescu, *Opera lui Șolohov în limba romînă*, „Contemporanul”, 27 mai 1955.

² A. N., *Cititorii sovietici*, „Adevărul literar și artistic”, 10 noiembrie 1935.

³ Const. Vîlcovan, *Literatura Rusiei de azi* (Alexis Tolstoi și Mihail Șolohov la Academie), „Azi”, 19 martie 1939.

În cele ce urmează noi ne vom opri nu numai asupra recenziilor mai importante consacrate creației lui Șolohov, dar vom căuta să încadrăm în prezentarea de față și o serie de informații, note, semnalări, care conțin anumite date referitoare la opera sau numele lui Șolohov. Aceasta cu scopul de a da o informare cât mai completă asupra felului cum a pătruns și în ce măsură a fost cunoscută opera lui Șolohov în România.

La sfârșitul deceniului al treilea, mai precis, din anul 1929 se înregistrează o intensificare a acțiunii de popularizare a literaturii sovietice la noi în țară, care ia o amploare mai mare în deceniul al patrulea. Criza mondială de supraproducție în cadrul sistemului capitalist (1929—1933)—creșterea pericolului fascist în Europa, uimitoarele succese obținute de Uniunea Sovietică în îndeplinirea planurilor cincinale, înalta apreciere a culturii și literaturii sovietice în multe țări ale lumii, intensificarea activității P.C.R. și a mișcării muncitorești din țara noastră (congresul al V-lea al P.C.R. — 1932, luptele ceferiștilor și petroliștilor din anii 1932—1933) — sînt factorii care au determinat și creșterea popularității culturii și literaturii sovietice în România.

În acea perioadă procesul de pătrundere a literaturii realismului socialist în țara noastră a avut loc în condițiile unei înverșunate lupte politice și ideologice între forțele înaintate ale poporului și cercurile conducătoare ale României burghezo-moșierești. Tot ceea ce venea din țara socialismului găsea însă un profund ecou în rîndurile majorității oamenilor muncii din România. Acest fapt este nevoită să-l recunoască chiar și o asemenea publicație de orientare ultrareacționară ca „Frontul național român” — revista generalilor în retragere — care scria următoarele cu ocazia constituirii societății „Amicii U.R.S.S.”: „E fără rost să ne supărăm de existența Asociației Amicii U.R.S.S.-ului cîtă vreme întreaga țară astăzi nu mai e decît o asemenea asociație”¹.

Începînd cu anul 1929 apar o serie de traduceri de proporții mai mari ca „Cimentul” lui Gladkov, „Hoțul” de Leonid Leonov, „Costea Reabtev—școlar sovietic” de N. Ognev, antologia „Zece prozatori ai Rusiei Sovietice” — tradusă și editată de Camil Baltazar.

Tot în anul 1929 apare pentru prima dată în țara noastră și numele lui Mihail Șolohov prin traducerea nuvelei acestuia „Sînge care strigă”, cunoscută în prezent din traducerea lui Cezar Petrescu sub titlul de „Om cu familie grea”. Această traducere a apărut în colecția „Lectura—Floarea literaturilor străine”, editată timp de 11 ani (1925—1936) de către poetul A. Toma. Colecția „Lectura” a adus o importantă contribuție la răspîndirea literaturii sovietice în rîndurile publicului nostru cititor. În paginile ei au apărut traduceri din operele scriitorilor sovietici: Maxim Gorki, F. Gladkov, I. Ehrenburg, V. Lidin, V. Inber, A. Karavaeva.

În numărul 223 al colecției, alături de nuvela lui M. Șolohov, au fost publicate și nuvelele: „Pămînt pe mîini” de Boris Pilniak, „Turtă dulce” de P. Romanov, toate trei în traducerea lui I. V. Fara. Anunțînd aceste „nuvele din Rusia nouă”, „trei scriitori de vază ai Rusiei noi”, editorul colecției își exprima astfel și atitudinea de simpatie față de noua literatură sovietică. Această atitudine reiese, de altfel și din nota biografică despre Șolohov, publicată la începutul fasciculei, în care, printre altele, se aduce

¹ „Frontul național român”, Anul I, nr. 7, nov. 1934, p. 2.

la cunoștință că „în 1922-a luat parte la luptele contra bandiților care terorizau ținuturile Donului“. Cu această ocazie cititorii colecției au avut prilejul să afle că „scrierile lui au început să apară în 1923“, că M. Șolohov „s-a făcut cunoscut prin romanul său în mai multe volume, cu subiect din războiul civil: „Donul liniștit“.

Colecția „Lectura“ s-a bucurat de un cerc destul de larg de cititori, cucerindu-și un bine meritat prestigiu în rîndul lor. „Este cea mai inteligentă colecție a noastră de popularizare — se scria în cotidianul „Omul liber“ cu ocazia împlinirii a cinci ani de la apariția colecției. — Face servicii și literaturii universale și cititorilor. De un format portativ, „Lectura“ cuprinde în fiecare număr o bucată bine aleasă din operele marilor scriitori străini...

Să adăugăm la aceasta și felul cum se fac aceste traduceri, adică de scriitorii noștri cei mai autentici“¹.

Proape în același timp, în revista „Adevărul literar și artistic“ aceeași nuvelă apare sub titlul: „Tată“, tradusă din limba franceză de către dr. A. Mibashan².

Astfel, publicul cititor din țara noastră are prilejul să cunoască una din primele lucrări scrise de Mihail Șolohov la vîrsta de 20 de ani. În primele lui povestiri, inclusiv și în povestirea care a apărut la noi, se manifestă deja, ce e drept încă nematur, unele trăsături specifice talentului șolohovian: legătura organică a scriitorului cu peisajul locurilor natale, dramatismul profund al situațiilor prin care-și face drum noul și în special adevărul vieții. „Scriitorul trebuie să știe să spună adevărul, oricît de crud ar fi el — spunea Șolohov acelora care doreau ca ultimul volum al romanului „Pe Donul liniștit“ să aibă un „sfîrșit fericit“. (Citat din V. V. Gura, *Viața și creația lui M. A. Șolohov* Ed. Cartea Rusă, 1957).

Nu este lipsit de semnificație că și Lev Tolstoi, cu care deseori a fost și este comparat Mihail Șolohov, a pășit în literatură călăuzit de principiul adevărului, „oricît de crud ar fi el“. Să ne amintim de ceea ce scria Tolstoi în încheierea celei de a doua povestiri din Sevastopol: „Eroul povestirii mele, pe care îl iubesc din tot sufletul, pe care am încercat să-l zugrăvesc întotdeauna în toată frumusețea lui, a fost, este și va fi veșnic minunat: el este adevărul“.

La Șolohov, la oricare din „Povestirile de pe Don“, care de multe ori se termină cu înfrîngerea fizică, cu moartea cazacilor ce au trecut de partea roșilor, se exprimă un nou adevăr, adevărul eroic și optimist, adevărul luptei revoluționare.

Începînd din anul 1930 apare în mod frecvent numele lui Șolohov în diverse publicații, în paginile cărora se dădeau informații despre literatura sovietică. Astfel, de pildă, în „Adevărul literar și artistic“ din 14 decembrie 1930, M. Șolohov era pomenit alături de scriitorii ruși ca Lev Tolstoi, Turgheniev, M. Gorki, F. Gladkov și alții, în opera cărora se manifestă puternic specificul și caracterul național rus³.

După ce, în anul 1930, în editura Payot din Paris apar primele două volume din romanul „Pe Donul liniștit“ (*Sur le Don paisible*), interesul

¹ *Lectura*, „Omul liber“, 18 ianuarie 1930.

² M. Șolohov, *Tată*, „Adevărul literar și artistic“, 1 septembrie 1929.

³ D. I. I. Suchianu, *Gladkov: Cimentul*, „Adevărul literar și artistic“, 14. XII. 1930.

față de creația lui Șolohov crește enorm de mult în străinătate, ceea ce a produs ecou și la noi în țară.

Interesante sînt în această privință amintirile lui Cezar Petrescu, relateate în prefața la ediția a III-a a romanului „Pe Donul liniștit” (1955), despre impresia profundă produsă de acest roman asupra cercurilor culturale din Europa occidentală. „Îmi amintesc — ne relatează scriitorul Cezar Petrescu — că anumiți critici literari comparau opera cu tetralogia rustică a polonezului Wladislaw Reymond, romanul „Țăranii”, celebru pe atunci și încoronat cu premiul Nobel pentru literatură. Acum, cînd opera este de mult încheiată și cînd urmează altele, se vedește că uitatul roman al lui Reymond — constată scriitorul român — a fost depășit din toate punctele de vedere. Și că o asemănare n-ar fi fost justificată vreodată, decît doar fiindcă și „Pe Donul liniștit” se anunța ca o mare frescă a vieții cîmpenești. Se anunța...”

Pe lîngă o serie de amintiri și informații prețioase, Cezar Petrescu ne face cunoscut, într-un alt loc, felul în care a luat contact cu primele volume ale romanului „Pe Donul liniștit”. Aflîndu-se prin anii 1931—1932 la editura Payot din Paris, unul din lectorii editurii i-a atras atenția scriitorului român asupra celor două volume ale romanului lui Șolohov: „Un tînăr și genial scriitor sovietic care a preluat moștenirea lui Lev Tolstoi din „Război și pace” s-o ducă mai departe și mai sus... Aceștia erau termenii entuziaști ai lectorului, care precum s-a dovedit nu exagera de fel” — își amintea Cezar Petrescu. Lectura celor două volume ale romanului au produs o profundă impresie asupra scriitorului. „Cînd am ieșit a doua zi, spre seară, tîrziu, din camera de hotel, frămîntat și nedormit, halucinat de lumea lui Mihail Șolohov în care trăisem și la care participasem, ireali mi se păreau trecătorii, ireale străzile, ireale șirurile de automobile, ireale clădirile, piețele, filmele, vitrinele. Realitatea cea autentică rămăsese acolo, la hotelul străin în cele două volume de pe măsua de noapte de la căpătîiul patului”¹.

Aproape în fiecare studiu sau eseu, articol sau recenzie despre Mihail Șolohov se fac deseori comparații cu Lev Tolstoi, în special în ceea ce privește amploarea și vastitatea cadrului vieții cuprinse în artă, pluralitatea, complexitatea și diversitatea problemelor ce se ridică în paginile cărților lui M. Șolohov, în ceea ce privește marea lui capacitate de a crea viața în opera sa. Nu este oare surprinzător de concludentă, din acest punct de vedere, asemănarea dintre cele relatate mai sus de Cezar Petrescu despre puterea de evocare a artei lui Șolohov și cuvintele inspirate ale criticului G. Ibrăileanu despre romanul lui Lev Tolstoi „Război și pace”? „Ai uitat că ai în mîină o carte, o operă de ficțiune, că îți vorbește un scriitor — scria acum 35 de ani G. Ibrăileanu despre „Război și pace” al lui Tolstoi. — Cele 7 zile cît stai cu cartea asta în mîină rudele tale nu mai au destulă realitate, prietenii parcă sînt în trecut. Toți sînt șterși de lumea aceasta mai vie în care trăiești acum. Și după ce ai isprăvit cartea și începi să intri în lumea reală, simți că ai venit de undeva dintr-o lume foarte populată și foarte vie, că te-ai întors la ai tăi cam depeizat între ei, ea după o lungă absență...”².

¹ Cezar Petrescu, *Opera lui Mihail Șolohov în limba romînă*, „Contemporanul”, 27 mai 1955.

² G. Ibrăileanu, *Creație și analiză*, „Viața Romînească”, nr. 2—3, 1926, p. 214.

Am reprodus citatul de mai sus pentru a ilustra încă odată înrudirea dintre Mihail Șolohov și Lev Tolstoi în neîntrecuta lor artă de a face pe cititor participant la cele zugrăvite în paginile creațiilor lor.

Deci, ecourile despre apariția minunatei epopei sovietice, a epopeii țării vecine nouă, ajunge la noi prin Franța, prin editurile Parisului. După un timp cele două volume ale romanului „Pe Donul liniștit” au apărut într-o editură din Londra și în editurile altor capitale ale lumii.

Savantul român M. Ciucă trebuia să se afle la mii de kilometri de meleagurile țării, în îndepărtata Indie (unde se găsea într-o misiune științifică pentru a studia bolile subtropicale) pentru a putea citi cele două volume ale romanului lui Șolohov, apărute în ediția engleză¹. Un savant român făcea cunoștință, acum un sfert de veac, cu opera lui Șolohov în India. Nici nu se poate aduce, cred, o ilustrare mai concludentă a situației din România, în care guvernării vechiului regim făceau tot ce puteau cu scopul de a împiedica pătrunderea în patria noastră a mesajului uman al literaturii din țara lui Lenin și Gorki. Totodată, exemplul de mai sus arată și faptul că nici un fel de bariere, nici un fel de represiuni nu pot opri răspândirea ideilor înaintate și a artei adevărate, cărora le aparține viitorul.

Prima recenzie despre Mihail Șolohov, mai bine zis, despre prima parte a romanului „Pe Donul liniștit”, apărut în traducere franceză, a fost publicată sub semnătura lui D. I. S. Suchianu în revista „Viața Românească”, nr. 1 pe anul 1931.

Recenzentul vorbește despre scriitor și roman în termeni elogioși. El califică primul volum al romanului drept „capodopera literaturii rusești de după război”. Autorul recenziei consideră întru nimic deplasată comparația pe care unii o făcuseră cu „Război și pace” al lui Tolstoi. Ca și Tolstoi, se arată în recenzie, M. Șolohov „crează viața așa, din două-trei cuvinte, fără nici un efort, ca un dumnezeu”. Suchianu scoate în evidență „realismul desăvârșit” al scriitorului sovietic. El afirmă că acest roman e tot ce s-a putut scrie mai adevărat și mai bine pînă atunci despre război. „Chiar romanul lui Remarque — arată mai departe autorul — are involuntare artificii și parti-pris-uri, și mai are o inconstientă tendință de poză pacifistă, de — cum se zice în argot parizian — de „chique” umanitarist. La Șolohov avem, în schimb, numai adevărul gol, fără exagerări zoliste și fără declarații gen „Societatea Națiunilor”. Șolohov, cînd scrie, are acea imparțialitate olimpică a adevăraților zei. Parcă ne-ar spune: „Ce vreți să-mi pese mie de certurile voastre? De ce adică ași ține cu unii sau cu alții? Eu sînt D-zeu, și-s amoral ca el: eu spun ce este. Pentru rest — duceți-vă la dracu!”².

Suchianu remarcă puterea talentului lui Șolohov de a crea tablouri „de o mare frumusețe”, o lume care trăiește parcă a avea, „cu aceeași materialitate ca mine sau ca dumneata”. Un alt aspect al talentului scriitorului sovietic este umorul, propriu tuturor marilor scriitori ruși — arată autorul recenziei.

Ținînd seama de condițiile în care a fost scrisă, această recenzie, apărută într-o revistă de mare prestigiu, constituia un aport pozitiv în populari-

¹ Cezar Petrescu, *Universalitatea literaturii clasice ruse și a literaturii sovietice*, „Gazeta literară”, 3 noiembrie 1955.

² D. I. Suchianu, *Recenzie, Șolohov: Sur le Don paisible*, Paris, Ed. Payot, 1930, „Viața Românească”, nr. 1, 1931.

zarea operei unuia din frunții literaturii sovietice. Privită însă de la înălțimea exigențelor timpului nostru, am putea spune că în această elogioasă apreciere a romanului lui M. Șolohov se subliniază doar legătura cu marea literatură rusă clasică, văzându-se numai în acest fapt marea forță a talentului șolohovian; se omite însă aspectul celălalt, nu mai puțin important, noul realism al literaturii sovietice ce se deosebește în mod calitativ de realismul critic. De aceea prezentarea lui Suchianu, fără rezerve elogioasă, lasă oarecum impresia că Șolohov ajunge la o asemenea înălțime a artei datorită „imparțialității” sale „olimpice” față de cele zugrăvite de el. În fond, este vorba de un anume procedeu al artei realiste de care vorbea Engels, procedeu propriu în cel mai înalt grad lui Șolohov, de a lăsa să vorbească eroii, faptele, evenimentele, de a lăsa ca istoria să dea sentința asupra vieții, asupra comportării eroilor. Nu este greu de a descifra intenția lui Suchianu de a ascunde ce reprezintă esențialul, momentul hotărâtor în capodopera lui Șolohov. Fiind în fața unui mare succes al literaturii sovietice, autorul încearcă să prezinte această operă profund partinică, drept nepartinică, „imparțială”. Partinitatea este unul din factorii determinanți ai valorii romanului „Pe Donul liniștit” al lui M. Șolohov.

„Viața Românească” din trecut a fost o tribună de orientare larg democratică, care a militat pentru o literatură realistă, cu un bogat conținut social; ea a adus o contribuție substanțială, în special în deceniul al patrulea, și la informarea publicului nostru cititor asupra noii literaturi sovietice.

În anul 1934 se stabilesc relații diplomatice între țara noastră și Uniunea Sovietică. Tot în acest an are loc sub conducerea lui Maxim Gorki Primul Congres al scriitorilor sovietici, care a fost apreciat ca unul din evenimentele de seamă în viața culturală a Uniunii Sovietice și a cărui semnificație și importanță depășesc granițele țării sovietice. Chiar dacă în presa reacționară din România au apărut informații tendențioase despre acest congres, era totuși clar pentru oricine, că evenimentul nu putea fi trecut cu vederea. Era o recunoaștere indirectă a faptului că literatura sovietică reprezenta un fenomen nou în cultura universală, un proces înnoitor, cu mari perspective de dezvoltare. În presa progresistă a vremii se constată succesele mari ale tinerei literaturi sovietice, devenită purtătoare a celui mai înalt și uman ideal al omenirii.

Această „nouă creație — se scrie în revista „Cuvîntul liber” — s-a altoit pe tulpina veche de esență excelentă; floarea a fost mirositoare, iar roadele pline de sevă: Leonov, Ivanov, Nikitin, Fedin, Babel, Șolohov, Lavreniov... și alții”¹.

După cum se vede, M. Șolohov este trecut în rîndul creatorilor noii literaturi. Fragmentele din creațiile lui ocupă locul alături de cele ale marilor scriitori clasici și sovietici în creștomatiile școlare — se arată într-un număr al revistei „Adevărul literar și artistic” pe anul 1935².

Într-un alt număr al aceleași reviste pe anul 1936 se face o analiză sumară a realizărilor noii literaturi sovietice; sînt trecute în mod succint în revistă scrierile principalilor scriitori sovietici, printre care și Mihail Șolohov. „În ciclul romanelor „Donul tăcut”, — aducea la cunoștință

¹ F. Dima, *Congresul scriitorilor ruși*, „Cuvîntul liber”, 15 septembrie 1934.

² Școala și literatura în Rusia, „Adevărul literar și artistic”, 10 noiembrie 1935.

revista, — romancierul M. Șolohov descrie epoca revoluționară văzută de țărani și cazaci; el însuși cazac din naștere, a luat parte la această revoluție, așa că zugrăvește în chip absolut artistic viața cazacilor din satele de-a lungul Donului...¹

Remarcăm că cele 3—4 recenzii închinat lui Șolohov se referă aproape în exclusivitate la romanul lui „Pe Donul liniștit“. De asemenea și o serie de note și informații despre acest scriitor, cât și diverse semnalări despre creația lui M. Șolohov din diferite articole, închinat literaturii sovietice, au în vedere doar romanul „Pe Donul liniștit“. Trebuie să subliniem totodată că toate aprecierile asupra acestui roman sînt pozitive, chiar elogioase, recunoscîndu-se înalta valoare artistică și profunda lui semnificație socială.

Despre romanul „Pămînt deștelenit“ n-a apărut nici o recenzie, nici o dare de seamă cît de cît capabilă să dea măcar o imagine aproximativă asupra valorii acestei opere despre transformarea socialistă a agriculturii în U.R.S.S. Cele cîteva note sau referiri la una din cele mai minunate creații din literatura sovietică sînt tendențioase sau, în cel mai bun caz, contradictorii.

Chiar într-o revistă cu caracter progresist ca „Șantier“, unde găsim foarte multe articole bine orientate, unde publicau o seamă de colaboratori democrați, uneori însă, datorită lipsei unei fermități în orientarea ideologică a revistei, interveneau neînțelegeri ale fenomenului literar sovietic.

De pildă, în nr. 3 pe anul 1934 al revistei se semnalează într-o scurtă notă apariția romanului „Pămînt deștelenit“ al lui M. Șolohov în traducerea franceză sub titlul „Terres défrichées“, editat în colecția „Horizons“ din Paris. Nota, care cuprinde o apreciere sumară a acestui roman, reprezintă o încercare de a sublinia valoarea artistică a operei. În ea se afirmă că „un alt autor ar fi făcut apologia sau critica regimului; în loc de un roman ar fi dat un studiu social. M. Șolohov, martor al evenimentelor pe care le descrie, a vrut să facă operă „fără teză“, descriind cu vioiciune grupuri de indivizi care își trăiesc viața cu o extraordinară pasiune“. Din citatul reproduștrăbate și tendința autorului de a prezenta romanul lui M. Șolohov ca lipsit de tendință, de conținut social, fiind un roman „pur artistic“; pentru ca apoi, chiar în continuare, să scrie: „Oricum, mai presus de valoare artistică, rămîne valoarea documentară a acestui roman, ca o frescă largă a vieții rurale sub noile aspecte politice și economice“². În cadrul unei singure note se manifestă două tendințe opuse una alteia. Mai întîi se neagă caracterul militant, profund partinic al romanului „Pămînt deștelenit“, subliniindu-se doar valoarea lui estetic-artistică, iar în ultima parte se subapreciază valoarea artistică a operei și se constată marea ei valoare de cunoaștere. Această inconsecvență în aprecierea unei lucrări literare izvorăște dintr-o concepție greșită asupra fenomenului artistic, concepție ce opune artisticul conținutului de idei, caracterul de cunoaștere valorii estetice.

Publicația care cuprinde cele mai multe relatări despre Mihail Șolohov și opera lui era revista „Adevărul literar și artistic“. Alături de o seamă

¹ C. Săteanu, *Ceva despre noua literatură rusă*, „Adevărul literar și artistic“, 19 ianuarie 1936.

² „Șantier“, Nr. 3, 10 februarie 1934.

de informații și comentarii în general pozitive despre viața literară sovietică, paginile revistei nu erau lipsite nici de greșeli și confuzii serioase, iar uneori aici apăreau și articole cu caracter tendențios-dușmănoase culturii sovietice. În acest sens poate servi ca exemplu articolul „Politica și literatura modernă”, semnat de Gh. Nenișor în numărul din 5 mai 1935 al revistei „Adevărul literar și artistic”. Pentru a minimaliza valoarea și durabilitatea literaturii sovietice, autorul repetă în articolul său aproape tot ce a scornit în decursul multor ani critica reacționară burgheză la adresa literaturii realismului socialist. El afirmă că „în epoca unor prefaceri sociale literatura nu poate fi la înălțime: dintr-un argument intelectual ea devine un instrument... în scop de a distruge, nu de a crea”. Desigur, lupta împotriva vechii orânduiri și împotriva putredei culturi burgheze a fost prezentată întotdeauna de scribii burgheziei ca lupta pentru distrugerea culturii și a societății umane. Gh. Nenișor folosește toate posibilitățile și rezervele intelectuale de care dispune pentru a „demonstra” efectul dăunător al politicii partidului comunist asupra noii literaturi sovietice. Dezvoltându-și „argumentele”, autorul folosește ca material ilustrativ în expunerea sa romanele... „Pământ deștelenit” de M. Șolohov, „Cimentul” de F. Gladkov. Unor asemenea opere clasice ale literaturii sovietice Gh. Nenișor le atribuie etichete ca: „prea multă rezonanță superficială, cîntată în chip de imnuri dealungul paginilor”, lucrări ce „nu sînt viabile”, „tonul de lirism frenetic”, literatură ce „a alunecat în domeniile romantismului”, opere ce proslăvesc „iubirea față de mașini”, etc. Astăzi nici revizionistii nu îndrăznesc să vorbească sau să scrie astfel despre asemenea opere clasice ale literaturii sovietice. Ei sînt nevoiți să recurgă la metode mai abile, mai perfide pentru a ponegri realismul socialist; și anume, scrierile literare cele mai slabe sînt luate ca exemplu de literatură realist-socialistă, pe cînd operele lui M. Gorki, M. Șolohov, A. Tolstoi, F. Gladkov, L. Leonov și a altor scriitori sovietici de seamă sînt scoase din sfera literaturii realismului socialist.

Informații despre romanul lui M. Șolohov „Pământ deștelenit” găsim și în studiul „Problema personalității în literatura rusă” din Nr. 7 al revistei „Viața Romînească” pe anul 1938, semnat de Vera Pamfil, cea mai bună colaboratoare a revistei în problemele literaturii sovietice și ale cărei articole și studii erau în general bine orientate și bine documentate. În studiul ei, Vera Pamfil se ocupă de raportul dintre individ și colectivitate, despre felul cum se rezolvă acest raport în literatura sovietică. Făcînd comparație cu literatura clasică rusă, autoarea arată pe bună dreptate, că „noua literatură rusă nu se mai ocupă de om ca de o unitate izolată, ca de un grăunte de nisip rătăcit în imensitatea deșertului, ci ca de un membru conștient al colectivității, plin de sănătate sufletească și energie creatoare. Eroul operelor noi e totdeauna activ, întreprinzător, încrezător în puterile sale, precis orientat, perseverent în realizarea scopului urmărit, cu gîndul mereu îndreptat spre progres și binele obștească”.

Autoarea arată că în rezolvarea acestei probleme cardinale a noii literaturi, scriitorii sovietici întîmpinau greutăți multiple, în special „în crearea imaginii artistice a eroului nou”. „În multe opere literare — scrie autoarea — bîntuie imaginea abstractă a omului nou, ca rezultat al tendinței scriitorilor de a evidenția esența socială ideologică a eroului, neglijînd deseori forma concret umană a manifestărilor lui”. Cele scrise de autoare sînt adevărate, asemenea căutări au existat în literatura sovietică; nu toți scriitorii reușeau

în redarea omului nou al epocii revoluționare. Este de asemenea adevărat că mulți scriitori căutau „să traseze de la început linia de conduită careia eroii sînt obligați să se conforme întocmai“. Dar, se pare că autoarea lărgeste într-o mare măsură cadrul de manifestare a acestei tendințe, extinzînd-o chiar și asupra romanului lui M. Șolohov. „Însuși Davîdov din «Pămînt nou» al lui M. Șolohov, o ființă rece și bine disciplinată, — scrie Vera Pamfil, — acționează și vorbește numai ce s-ar cuveni unui socialist conștient după concepția autorului. Această «dizolvare în principiu», face ca mulți eroi din operele literare noi să apară «prea ireproșabili», «prea raționali». Nici Vera Pamfil nu se arată a fi eliberată cu desăvîrșire de influențele criticii literare burgheze, care-și îndrepta tot focul ei spre a compromite principiul partinității comuniste în literatură. Cine ar putea afirma astăzi că Davîdov e schematic? Viabilitatea și forța figurii lui Davîdov au fost verificate timp de trei decenii. El a devenit unul din cei mai iubiți și mai cunoscuți eroi ai literaturii sovietice. Se poate afirma cu toată certitudinea că la victoriile obținute de țările socialiste pe drumul transformării socialiste a agriculturii a adus contribuția sa și influența pe care a exercitat-o asupra oamenilor figura minunată a comunistului Semion Davîdov.

„Lupta pentru colectivizarea satelor, transformarea psihologiei țăranilor și a instinctelor lor de mici proprietari au găsit exprimarea lor literară în operele lui M. Șolohov, în cartea lui Panfiorov — „Bruski“, — în cărțile lui Stavski și Tvardovski“¹ află cititorul român din interviul acordat de scriitorul sovietic Mihail Kolțov revistei românești „Adevărul literar și artistic“.

Relatări despre M. Șolohov și creația lui apar în cadrul unor articole și expuneri serioase publicate în revistele aflate sub influența partidului comunist. În paginile acestor publicații, a căror existență din cauza cenzurii era de scurtă durată, se analizau cu profunzime și cu multă competență cauzele care stau la baza înfloririi fără precedent a vieții literare din Uniunea Sovietică; totodată, în opoziție cu avîntul culturii sovietice, se sublinia decăderea și degradarea culturii burgheze.

Astfel, în anul 1934, cunoscutul antifascist Scarlat Callimachi, principalul redactor al revistei „Clopotul“, răspunzînd la întrebările ziarului „Reformatorul“, afirma că capitalismul în ultima fază a existenței sale distruge orice cultură, că el reprezintă „întoarcerea la barbarie“. Singurul loc, — arăta Scarlat Callimachi, — în care cultura înflorește este U.R.S.S. În această țară crește nivelul cultural al maselor, se trezesc la viață noi popoare, numărul scriitorilor crește, literatura se îmbogățește cu noi opere minunate ale lui Maxim Gorki, Panfiorov, M. Șolohov sau Fadeev.

În timp ce „literatura apuseană“ — se arată într-o cronică din revista „Era nouă“ pe luna februarie 1936 — se află „într-o fază de îngrijorătoare stăgnare“, prin care „străbat filoane de oboseală, extenuare“, literatură ce se caracterizează prin „lipsă de orizonturi, lipsă de pasiune, de căldură interioară“, romanul sovietic „poartă sigiliul sănătății, vigoriei, energiei de muncă, aspectelor colective. Nu este vorba aici de o mediocră atitudine moralistă, ci este o întoarcere spre izvoarele creației, țîșnind nemij-

¹ De vorbă cu scriitorul M. Kolțov despre literatura Rusiei de azi, „Adevărul literar și artistic“, 23 octombrie 1938. (Scriitorul sovietic a trecut în toamna anului 1938 prin București, venind din Praga).

locit din viață și realizându-se printr-un val de epic. Un epic puternic, nestăvilit, prin care trece un suflu de viață reală, nefalsificată“.

Chiar la cei mai valoroși reprezentanți ai literaturii burgheze apusene — se spune în „Era nouă“ — se găsesc „numeroase trăsături de morbiditate, de oboseală, de cenușiu“, ce prezintă „semne de epuizare“; „masele..., marile tumulturi, multiplele frământări, luptele zilei de mîine“ — sînt străine în cărțile lor. Pe cînd „literatura sovietică de azi prezintă numeroase caractere de totală înprospătare a temelor și a procedeeelor. Ea prezintă o viață tumultoasă, plină, întregă, laturile unei lumi cu totul transformate. Un Gladkov, un Șolohov, un Vsevolod Ivanov, un Ostrovski, un Avdeenko, sînt romancierii cuprinși de o reală febră creatoare, oameni cu largi perspective în care eroii clocotesc de viață și entuziasm“¹.

Unele studii și recenzii din periodicele literare din țara noastră, în special cele cu orientare democrată, nu rămîneau doar la constatarea avîntului artei și literaturii sovietice, în ele găsim explicarea cauzelor ce stau la baza înfloririi artei realismului socialist. Într-o recenzie despre Ilya Ehrenburg, apărută sub semnătura lui Silvian Iosifescu în revista „Era nouă“, se constată că avîntul construcției socialiste a dat un „impuls creator de egală amploare“ și literaturii. „Romane cu cadre largi și ton de epopee — se spune în recenzie — au reflectat izbînzile muncii în toate domeniile. Sînt opere entuziaste, străbătute de febra creatoare... Fiecare pagină scrisă... respiră optimismul robust, conștiința creatoare. Același entuziasm se întrevede în încercările șovăitoare ale vreunui modest muncitor ca și în operele lui Gladkov, Șolohov, Panfiorov“².

Numele lui M. Șolohov, ca și ale celorlalți scriitori sovietici, servește ca exemplu strălucit în combaterea diferitelor calomnii îndreptate împotriva noii literaturi. Multă cerneală a fost consumată de către scribii burgheziei pentru a demonstra „distrugerea creației individuale“, „uniformizarea literaturii“, lipsa de originalitate a literaturii sovietice. În recenzia lui S. Iosifescu amintită mai sus se dă acestor insinuări un răspuns clar și convingător, bazat pe faptele și adevărul noii literaturi. Deși izvorul este comun, „creația — arată autorul — e individuală..., fiecare artist receptează și redă altfel natura, cu note proprii. Parisul lui Maiakovski, nu e Parisul lui Alesei Tolstoi și nici Parisul lui Babel. După cum nici colhoznicii lui Gladkov nu sînt identici cu cei ai lui M. Șolohov. Creația artistică nu poate exista fără individualitate, — afirmă autorul, — iar originalitatea implică diferențierea“. Recenzentul arată că literatura sovietică reprezintă o mare diversitate de stiluri, genuri, talente; căci „dacă toți scriitorii sovietici ar fi asemănători, s-ar putea organiza concursul celui mai bun roman, nepublicîndu-se decît acesta“³.

După Primul Congres al scriitorilor sovietici, și la noi în unele relații despre literatura sovietică începe să fie folosit termenul de *realism socialist* pentru caracterizarea noului fenomen literar. Într-un număr al revistei „Adevărul literar și artistic“ se spune că „în romanul sovietic predomină *realismul socialist*, reprezentat prin Șolohov, Leonid Leonov, Fiodor Gladkov...“⁴. Tot în același număr al revistei se scrie că „romanul proletar

¹ D. Trost, *Întoarcere la epic*, „Era nouă“, februarie 1936.

² S. Iosifescu, *Ilya Ehrenburg și sensul literaturii noi*, „Era nouă“, martie 1936.

³ *Ibidem*.

⁴ E. Eftimiu, *Romanul slav modern*, „Adevărul literar și artistic“, 23 iunie 1935.

rus a cunoscut succese mari nu numai în Europa, dar și peste ocean". Autoarea articolului, Elena Eftimiu explică în continuare în ce constă specificul romanului sovietic realist-socialist. El, „oglindește viața ca o realitate pe care arta trebuie s-o educe în spiritul socialist... este tendențios, cere ca omenirea toată să fie eliberată de jugul capitalismului. Duce lupta împotriva romantismului de tip vechi, care cîntă imposibilul, utopii, eroi supranaturali și nu admite decît un romantism nou, acela al revoluției care glorifică eroii ei”.

Apariția unor asemenea scriitori ca M. Șolohov pe „pămîntul deștelenit” al Rusiei a suscitât și mai mult interesul publicului nostru cititor față de tot ce se întîmplă în Țara Sovietelor și în același timp față de procesul de formare și maturizare a noii literaturi. De aceea în periodicele românești, în care se dădeau informații obiective despre literatură sovietică, se acordă deseori atenție genezei realismului socialist, drumului extrem de complex al dezvoltării fenomenului literar din perioada de după Revoluția din Octombrie. Care sînt treptele, sinuozitățile mersului noii literaturi pînă să ajungă ea la asemenea opere ca romanul-epopee „Pe Donul liniștit” sau „Pămînt deștelenit” prezenta un interes direct pentru oamenii de cultură cu vederi înaintate din țara noastră. În timp ce în vechea Romînie înmugureau mlădițele unei literaturi puse în slujba clasei muncitoare și ideilor socialiste, cunoașterea experienței și a drumului parcurs de literatură sovietică constituia o necesitate de prim ordin. Totodată, pentru scriitorii și poeții progresiști din țara noastră culmile atinse de arta sovietică reprezentau un izvor de speranță și încredere pentru viitorul literaturii și culturii românești.

Unor asemenea necesități răspunde articolul „Noua literatură rusă”, apărut chiar în ziua celei de a XX-a aniversări a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, în revista „Reporter”¹. Autorul acestui articol-bilanț schițează tabloul dezvoltării complexe, anevoioase, dar ascendente a literaturii ruse contemporane „de la primele sfortări eroice ale unui minuscul grup de literați muncitorești ca D. Bednîi, poetul popular al cîntecelor războiului civil, ca Ivan Batrac, povestitorul unor noi istorii țărănești, Furmanov și Serafimovici, cronicarii Revoluției și ai războiului civil — la primele încercări ale talentelor, moștenite de la regimul țarist, neproletare, de a se adapta cerințelor noi ale publicului nou: la „Trenul blindat” al lui Vs. Ivanov, „Cavaleria lui Budionii” a lui Isac Babel și pînă la vîrfurile la care s-a înălțat Maiakovski în ultimele sale creații și unde se află azi un M. Șolohov cu „Donul liniștit”, un A. Tolstoi, un Ehrenburg...”.

Sînt trecute apoi în revistă o serie de date referitoare la istoricul luptelor între diferitele grupări literare din deceniul al 3-lea (futuraști, formalști, proletcultul, R.A.P.P.). După consolidarea forțelor scriitoricești din U.R.S.S., literatura sovietică — constată T. Zare — a cunoscut o dezvoltare și mai mare. În continuare, autorul aduce la cunoștință cititorilor noștri faptul că scriitorii sovietici ocupă un loc de cinste în societatea socialistă, că îndeplinesc o misiune înaltă, de „ingineri ai sufletului omenesc”, bucurîndu-se de respectul și stima unanimă.

Vorbînd despre valoarea, tendințele și perspectivele dezvoltării literaturii sovietice, T. Zare ia ca model acele opere în care se manifestă „nă-

¹ T. Zare, *Noua literatură rusă*, „Reporter”, 7 noiembrie 1937.

zuința către marea epopee realistă, către acea formă literară care, pe deasupra rezolvărilor de detaliu, tinde la exprimarea întregului, a țării, a epocii. E interesant — se arată în articol — că această mare literatură, această rîvnă spre monumentalitate începe și se afirmă pînă azi cu cea mai incontestabilă putere în operele unui scriitor care a rămas oarecum în afară de toate luptele celor două decenii literare: Mihail Șolohov...". Cu toate meritele incontestabile ale acestui articol, ultimele cuvinte din citatul reprodus demonstrează însă că T. Zare, ca și Suchianu, se află sub influența criticii literare burgheze. Și el încearcă să strecoare în articolul său ideea că măreția și valoarea operei lui Șolohov s-ar datora faptului că acest scriitor „a rămas oarecum în afară de toate luptele celor două decenii literare“.

Prin concepția sa, prin metoda sa de creație Mihail Șolohov a fost de la început un scriitor cu adevărat sovietic, care a stat ferm pe poziția slujirii prin arta sa poporului sovietic și socialismului.

Din cei 15 ani cît i-au necesitat lui M. Șolohov pentru crearea capodoperei sale „Pe Donul liniștit“, cel puțin jumătate din acest timp a fost consacrat cărții a 4-a din roman (partea a 7-a și a 8-a). Romanul a trezit interes și uimire în multe țări ale lumii încă la apariția primelor două cărți. Interesul față de M. Șolohov creștea în intensitate cu fiecare apariție a unor noi fragmente din „Donul liniștit“. Ultimele capitole, unde se decide soarta eroilor principali, au fost terminate în decembrie 1939. Anul 1939 este marcat și în țara noastră prin apariția în periodicele românești a cîtorva expuneri serioase despre creația lui M. Șolohov, după părerea noastră, cele mai bune, mai competente și cele mai valoroase aprecieri din cîte au apărut la noi pînă la eliberare, asupra operei acestui mare scriitor al timpurilor noastre.

Cu ocazia alegerii lui M. Șolohov și A. Tolstoi ca membrii activi ai Academiei de Științe din U.R.S.S., revista „Azi“ din 19 martie 1939 publică un articol interesant semnat de C-tin. Vîlcovan despre cei doi scriitori de frunte ai țării sovietice¹.

Autorul consideră alegerea la Academie a celor „doi scriitori reprezentativi ai Rusiei de astăzi... drept sublinierea oficială a începutului unei perioade noi în dezvoltarea literaturii sovietice și anume: perioada de maturitate“.

C. Vîlcovan subliniază faptul că M. Șolohov și A. Tolstoi „reprezintă tocmai pe scriitorii de tip nou“, care, după cum îi definește M. Gorki, „trăiesc cu interesele și țelurile celor ce muncesc, lucrează mult asupra operelor lor, lucrînd în acest fel și pentru alții, pentru cauza poporului, pentru luptătorii săi, pentru întreaga umanitate“².

Aspectul cel mai valoros pentru noi din articolul de care ne ocupăm este problema *metodei de creație* a scriitorilor sovietici, problemă căreia autorul îi acordă o importanță deosebită. Ținînd seama că cele scrise au fost publicate în condiții grele, în condițiile de fascizare intensă a țării noastre, articolul prezintă, cred, pentru cercetătorii noștri din domeniul

¹ C. Vîlcovan, *Literatura Rusiei de azi* (Alexis Tolstoi și Mihail Șolohov la Academie), „Azi“, 19 martie 1939.

² Cuvintele lui M. Gorki despre scriitorii sovietici sînt reproduse din articolul lui C. Vîlcovan din revista „Azi“, 19 martie 1939.

științei literaturii un document prețios. Pentru ilustrarea principiilor noii metode de creație C-tin. Vîlcovan se folosește în special de creația lui Șolohov și A. Tolstoi.

Spre deosebire de celelalte referiri la creația lui M. Șolohov întâlnite în diverse publicații, unde se accentua sau se arăta doar legătura cu literatura clasică rusă (în special cu Lev Tolstoi), C. Vîlcovan caută să reliefeze la fiecare pas în ce constă deosebirea dintre literatura sovietică și literatura trecutului, în special literatura realismului critic. În expunerea sa autorul nu rămîne la aprecieri și afirmații cu caracter general, el caută să facă o analiză profundă a principiilor noii metode de creație.

Confruntînd literatura sovietică cu cea a realismului critic, autorul stabilește principalele caracteristici ale realismului socialist. El arată că scriitorii realiști ai trecutului „au oglindit nedreptățile la care era supus individul, povara prejudecăților, dogmelor și a familiei, care înăbușe personalitatea umană”. Acești scriitori „n-au fost în stare să facă decît critica societății” și nu au putut „să indice soluții”. Apoi în articol se arată în ce constă deosebirea noii literaturi în ceea ce privește perspectiva socială a viitorului omenirii. „Ieșirea din impas, — scrie autorul, — soluții pentru problemele sociale au fost indicate de o nouă clasă socială, în mod real, în fapte și nu numai în teorie. În mod natural deci, — realismul scriitorilor acestor clase, în condițiunile create de Octombrie, se transformă în realism socialist”.

De aici decurge o altă deosebire dintre cele două metode de creație, deosebire ce se manifestă în atitudinea literaturii față de realitatea înconjurătoare... „Eu gîndesc — deci eu neg totul” era formula artei realismului critic — se spune în articol. Deci, „literatura trecutului era hotărît opozantă față de realitatea înconjurătoare... Scriitorii sovietici au fost chemați să creeze o formulă nouă: „eu gîndesc — deci eu clădesc viața”.

Lupta pentru transformarea realității, lupta împotriva formelor de viață vechi, pentru victoria noilor relații dintre oameni este un proces greu, dureros și dramatic, care pune în mișcare toate clasele și păturile sociale, cuprinde toate domeniile de activitate, pătrunde în toate sferele vieții individuale și sociale. Redarea în literatură a procesului de transformare a omului zilelor noastre este mult mai grea decît dezvăluirea racilelor vechii societăți. Și acest fapt, cred, îl avea în vedere M. Gorki cînd scria că „epoca noastră propune teme mult mai tragice și mai importante decît anumite „tragedii” veșnice ale scriitorilor...“ Aceste cuvinte ale marelui scriitor proletar arătau că istoria pune în fața artei probleme noi, sarcini noi, mult mai grele și mult mai importante decît cele ce se ridicau în fața artei trecutului. De aici decurge necesitatea istorică care impune elaborarea unei metode noi de creație. Nu este de mirare că M. Gorki a fost tocmai acel scriitor ale cărui opere s-au ridicat la înălțimea cerințelor timpului, deschizînd prin aceasta un drum nou pentru dezvoltarea literaturii și artei universale.

Prin însușirea noii metode de creație perspectiva scriitorului este „în mod necesar cu totul alta, decît a scriitorilor trecutului... Realismul socialist — se arată în revista „Azi” — nu critică numai trecutul, ci își reprezintă clar viitorul, luptă pentru victoria lui”.

Autorul arată în continuare că „romanele lui M. Șolohov sînt o ilustrare clasică a acestor transformări noi în atitudinea și arta scriitorului”, că prin romanul său „Pămînt desțelenit” el „a oglindit procesul transformării

vieții țărănești în urma colectivizării agriculturii". Iar prin epopeea „Donul liniștit”, scriitorul „Șolohov a creat personaje, care pășesc umăr la umăr cu cei mai realizați eroi ai literaturii ruse”. El „a creat pe Grigorii Melehov, K. Maidanikov, pe Natalia, Lușka și mai ales pe Axinia, prima țărăncă ce pășește liber în literatura rusă, alături de Ana Karenina”.

În anul 1939, când a fost publicat articolul de care ne-am ocupat mai sus, în paginile revistei „Adevărul literar și artistic” au apărut două ample recenzii asupra romanului lui M. Șolohov „Pe Donul liniștit”. Prima recenzie intitulată „Romancierul Donului” a apărut în luna ianuarie 1939, a doua recenzie „Un romancier al țărănimii” a apărut în luna mai a aceluiași an. Romanul reprezintă un cuvânt nou în literatura mondială despre țărănime, căci scriitorul sovietic răstoarnă „normele anterioare de prezentare convențională și superficială a țăranilor”.

Ambele lucrări, scrise de același autor, și în special „Un romancier al țărănimii” reprezintă un studiu serios, o analiză profundă și multilaterală a specificului creației șolohoviene. Autorul recunoaște că prin romanul său „Pe Donul liniștit”, M. Șolohov a dat „cel mai puternic roman țărănesc al vremurilor noastre”.

Recenzentul caută apoi să distingă câteva principii, câteva trăsături, ce se manifestă puternic — după părerea lui — în creația lui Șolohov. Printre „instrumentele”, procedeele și „mijloacele artistice” de care se folosește scriitorul „în explorarea structurii psihice a locuitorilor de pe malurile Donului” primul loc îl ocupă — după cum arată recenzentul — „lirismul primitiv”, „metafora primitivă, strâns legată de frumusețea naturală”.

„Lirismul primitiv” al lui Șolohov „pune în evidență — se scrie în recenzie — primul mare factor al romanului: erotismul”. Fără să subestimăm locul și valoarea elementului erotic din roman, credem că a-l prezenta ca un factor esențial, „ca moment biologic hotărâtor” este în mod evident exagerat. Autorul scrie că „problema dragostei străbate de la un cap la celălalt „Donul liniștit”. „Oamenii acestui roman se iubesc cu frenezie, cu desfrâu, cu violență”. Dragostea cuprinde „într-o ameteală primejdioasă și amplă pe eroii principali ai romanului”, ea „este violentă, întunecă mințile sau exaltă forțele; imaginea sălbatecă colorează aceste năvalnice desfășurări de forțe primare”.

Această subliniere a factorului erotic o ilustrează chiar și selecționarea fragmentului din roman ce a fost tradus și publicat în același număr al revistei, o dată cu recenzia lui D. Trost „Un romancier al țărănimii”. Este vorba despre fragmentul în care se redă aventura amoroasă dintre Mitea Korșunov și Elizaveta Mohov, fata negustorului din sat ¹. În acele condiții sublinierea laturii erotice putea fi ca o măsură de precauție față de cenzură, dar totodată și un rezultat al interpretării tendențioase a operei, a minimalizării valorii conținutului ei profund social.

După părerea noastră, erotismul din romanul lui Șolohov are o semnificație mult mai profundă, mai complexă, decât cea prezentată de Trost. Eroticul este subordonat concepției și ideii principale din roman: procesul dezvoltării istorice este neîndurător față de cei ce se opun lui, chiar dacă este vorba de oameni cu calități reale ca Grigorii Melehov. Pe Grigorii

¹ Mihail Șolohov, „Adevărul literar și artistic”, 28 mai 1939.

mama îl adoră pînă la sublim, tatăl se mîndrește cu fiul său ce conduce o divizie de cazaci în luptă, Natașa nu poate trăi fără el, pe el l-a îndrăgit pentru totdeauna frumoasa Axinia, gata oricînd să meargă cu Grigorii și la capătul pămîntului. Dragostea profundă dintre Grigorii și Axinia, pe lîngă alte semnificații și funcții pe care le are, îl înalță pe Grigorii în ochii cititorilor. Aventurile amoroase ale lui Mitka Korșunov, din contră, îl coboară, îi dezvăluie caracterul lui josnic și mîrșav.

Deci, nu de dragul senzaționalului, a „exoticului“, nu de dragul de a reda dezlănțuirea pasiunilor violente în mijlocul unei naturi sălbatice, autorul redă profuud viața intimă a eroilor. Cred că și aceasta avea în vedere Mihail Șolohov cînd scria în prefața la ediția engleză a romanului: „Mă stingherește într-o oarecare măsură, faptul că romanul este privit în Anglia ca o operă „exotică“. Aș fi fericit dacă odată cu descrierea vieții cazacilor de pe Don, străină pentru europeni, cititorul englez ar vedea și altceva: acele schimbări colosale ale moravurilor, ale vieții și psihologiei oamenilor, schimbări care au avut loc în urma războiului și a revoluției“¹.

Pe lîngă lirismul primitiv și erotismul despre care s-a vorbit, autorul remarcă în romanul lui Șolohov „precisa configurație socială a eroilor“. Pe lîngă faptul că „țăranul lui Șolohov este individualizat“, că „fiecare țăran din acest lung roman are note psihologice distincte și exclusive“, eroii șolohovieni poartă amprenta păturii sociale din care fac parte. Astfel, trăsătura fundamentală a lui Grigorii Melehov „este lupta dintre tendințele sale de personală înstărire și realitățile sociale opuse, evolute, modificate prin starea revoluționară din jurul anilor 1914“. De aceea dialogurile dintre țărani „nu sînt simple transcrieri exotice, ci ele obțin un prețios context sociologic“. Șolohov nu uită — arată autorul — „diferențele economice din sat, fiindcă ele duc la deosebiri de concepție. Altfel văd lucrurile țărancă săracă, un țăran înstărit sau fata unui negustor din sat. Astfel, pentru unul războiul va fi o șansă de eliberare, pentru celălalt va fi o neplăcută întrerupere a activității agricole, pentru al treilea, va fi o posibilitate de îmbogățire. Locul în producție crează, în ultima instanță, constantele psihice, — și M. Șolohov știe aceasta“.

Dar „un țăran, în romanul lui Șolohov, — observă autorul, — nu are o formulă psihică unitară și definitivă“. D. Trost scrie că eroii lui Șolohov sînt arătați în dezvoltare, ei sînt supuși influențelor evenimentelor războiului din 1914, a revoluției, a războiului civil. Scriitorul urmărește și prezintă „fără grabă și cu întregul lor mecanism interior... cazurile de trezire la o altă conștiință“. Autorul recenziei surprinde uimitoarea capacitate a lui Șolohov de a reda nașterea noului, înfiriparea noii conștiințe sub înfrîmarea puternică a prefacerilor istorice. El remarcă acea forță artistică a scriitorului care „fără șarje, fără ironie, fără exces nivelator... cercetează lentă constituire a unei noi concepții de viață și rapida disoluție a formelor vechi“.

În recenzia de care ne ocupăm se subliniază caracterul epic larg al romanului, care dă „impresia unei mase grele luate de o mișcare lentă. Este o forță vastă lăsînd în urma ei o brazdă adîncă“. Cadrul vieții cuprins în albia romanului este extrem de vast și ramificat. „Șolohov nu vorbește

¹ Citatul a fost reprodus din monografia lui V. V. Gura *Viața și opera lui M. Șolohov*, Ed. Cartea Rusă, 1957, pag. 36.

despre țărani izolați. El vorbește despre un grup mare de țărani și nu pierde nici o valență socială a momentului pe care l-a ales". Autorul afirmă, cu acest prilej, că „forța epică a lui Șolohov întrece toate descrierile existente... prin considerațiunile vii, prin comparația psihologiilor, prin fermitatea dialogului”.

În ceea ce privește concepția și orientarea ideologică a scriitorului, D. Trost scrie că „Șolohov are o viziune politică fermă și revoluționară”, dar că în creația lui literară acest „orizont politic” este „lipsit de demonstrativ”. În această ordine de idei autorul relevă realismul desăvârșit și maniera lui M. Șolohov de a prezenta în mod „obiectiv” desfășurarea evenimentelor, de a evoca „furtuna luptei... cu sînge rece”.

Pentru a arăta specificul măestriei lui M. Șolohov, cît și superioritatea concepției și artei lui scriitoricești față de ceilalți scriitori mari ai Europei, autorul studiului face o serie de comparații între romanul scriitorului sovietic, pe de o parte, și „Răscoala” lui Liviu Rebreanu, romanul englez „Sarn” al scriitoarei Mary Webb, romanul scriitorului francez Andre Malraux „Nădejdea”, pe de altă parte.

Vorbînd despre „Răscoala” lui Liviu Rebreanu, autorul menționează că, spre deosebire de romancierul român, „Șolohov are o viziune politică fermă și revoluționară”. Recenzentul vede deosebirea esențială dintre romanele acestor doi scriitori în aceea „că scriitorul român a privit din afară faptele, pe cînd Șolohov le-a văzut din interior, în imediata lor izvorîre”. Romanul englez „Sarn” al scriitoarei Mary Webb, spre deosebire de „Donul liniștit” al lui Șolohov, este străbătut de un „vizibil romantism”, fiind „mai delicat, mai poetic”; iar în ceea ce privește orientarea și concepția operei, autorul afirmă că romanul este „lipsit de conștiință revoluționară și este scris cu un ușor accent protestant”.

În romanul său „Pe Donul liniștit” Șolohov „a reușit — scrie autorul recenziei — să redea țărănimea în agitația politică conștientă, — ceea ce nu a putut încerca nici măcar Andre Malraux în «Nădejdea». De aceea Mihail Șolohov trebuie să fie „privit drept unul din marii romancieri ai Europei contemporane” — conchide D. Trost.

Aceste ultimele trei lucrări despre care am vorbit în mod amănunțit reprezintă, așa cum am subliniat, tot ce s-a scris în țara noastră mai bun și mai valoros despre Mihail Șolohov pînă la eliberarea Romîniei de sub jugul fascist.

Din 1939 pînă în anul 1944 (august) n-au apărut nici un fel de recenzii sau articole despre creația acestui mare scriitor sovietic, n-au apărut nici chiar simple note sau semnalări scurte despre opera lui. Expunerile cele mai serioase apărute pînă în anul 1939 le găsim în special în paginile revistelor progresiste.

* * *

Mihail Șolohov este unanim recunoscut în tot mai multe țări ca unul din cei mai mari scriitori ai contemporaneității. În multe publicații literare burgheze apăreau aprecieri elogioase cu privire la scrierile lui Șolohov. În unele părți însă, atitudinea dușmănoasă față de literatura sovietică se manifestă prin „complotul tăcerii”, organizat în jurul celor mai reprezentativi scriitori ai țării sovietice. Același lucru se poate spune și despre

critica literară burgheză din țara noastră, căreia îi scapă din câmpul de observație asemenea scriitori sovietici ca Mihail Șolohov.

Calomnierea sau denigrarea valorii creației șolohoviene ar fi putut constitui pericolul de a apare într-o lumină ridicolă chiar și în fața opiniei publice occidentale, unde opera lui Șolohov era deja bine cunoscută. De aceea unii scribi mărunți din solda burgheziei, care și-au făcut o profesiune în a calomnia țara socialismului și în a împoșca cu noroi cultura sovietică, au recurs la furt literar, la plagiere și la compilare, totodată și la denaturarea textului original al lui Șolohov, pentru a-l folosi în scopul propagandei anticomuniste și antisovietice.

Este vorba de o schiță apărută în Calendarul popular al ziarului „Universul” pe anul 1937 sub titlul de „Cocoșii colectivi” și semnată de Theodor Rășcanu¹. Plagiatorul a sustras din romanul lui M. Șolohov „Pământ desțelenit”² episodul în care se redă cu o mare forță artistică „colectivizarea”, ce s-a făcut din inițiativa lui Makar Nagulnov, a păsărilor de curte și consecințele comico-dramatice care au urmat. (În acest episod Șolohov prezintă „colectivizarea” păsărilor de curte ca o manifestare a unei devieri stângiste care a fost condamnată de partidul comunist, în timp ce plagiatorul nu prezintă acest episod ca o deviere de la linia partidului). „Schița” plagiatorului Theodor Rășcanu nu este o reproducere mot à mot, el a făcut unele prescurtări, unele condensări și simplificări, câteva adăogiri și schimbări, atît numai cît era necesar pentru a transforma minunatul fragment, rupt de conținutul întregului roman, într-o bucată de lectură ieftină, îndreptată spre compromiterea puterii sovietice și a mișcării de colectivizare a agriculturii din U.R.S.S.³

În „bucata” lui Theodor Rășcanu numele personajelor, cît și a satului este, desigur, schimbat, în afară de Moș Achim, supraveghetorul cocoșilor și găinilor, al cărui nume rămîne același ca și în romanul lui Șolohov. Președintele sovietului local la Th. Rășcanu este Foma Gordeev, la Șolohov Andrei Razmiotnov. Președintele colhozului „Lenin” (la M. Șolohov este colhozul „Stalin”) apare Stepan Ostapovici Pankratov, în figura căruia Rășcanu vrea să adune trăsăturile și atribuțiile lui Davîdov, Andrei Razmiotnov și în special trăsăturile lui Nagulnov. În loc de Gremeacii Log, satul unde se petrece acțiunea poartă numele de Damievka. Moș Akim — „spaima găinilor”, cazac ce-a „fost la răzbelul cu turcii”, apare și la Rășcanu că s-a „bătut cu turcii la 77 tocmai colo în Bulgaria, la Plevna”. Plagiatorul și compilatorul nostru vrea să-l facă pe Moș Akim un fel de raisonneur anticomunist.

Dacă exista o asemenea posibilitate în vechea Romînie de a plagia și falsifica nestingherit scrierile lui Șolohov, acest fapt subliniază încă odată cîte greutăți trebuiau învinse pentru a răspîndi opera acestui mare contemporan al nostru, ce piedici trebuiau înlăturate pentru ca mesajul uman al slovei lui măiestre să ajungă la cititorul nostru. Aceasta înseamnă că publi-

¹ Theodor Rășcanu, *Cocoșii colectivi*, Calendarul popular al ziarului „Universul”, Anul 1937, p. 73—78.

² Th. Rășcanu a folosit romanul în traducerea franceză din 1933—1934.

³ Th. Rășcanu nu era scriitor, dar pentru a înțelege care a fost mobilul principal ce a determinat o asemenea atitudine dușmănoasă față de colectivizarea agriculturii în U.R.S.S., trebuie să amintim că el a fost moșier, ale cărui pămînturi se aflau între orașul Roman și stația Buhăești.

cul nostru a fost mult timp izolat de unul din cei mai de seamă creatori ai noii literaturi.

Dacă putem vorbi de unele comentarii, de o serie de prezentări despre unele scrieri ale lui Șolohov, și mai puține au fost traduceri făcute din opera lui. Au apărut doar câteva fragmente și frânturi, traduse și ele nu la nivelul artistic cel mai corespunzător.

Iată lista completă, cred, a traducerilor din M. Șolohov făcute la noi în țară pînă la 23 august 1944:

I. Nuvela „*Sînge care strigă*”. Nuvele din Rusia nouă. În romînește de I. Fara. București. „Ed. Adevărul”, 1929, 31 pag. (Lectura, floarea literaturilor străine, Nr. 223).

II. Nuvela „*Tatăl*”. Tradusă de dr. Mibashan. Adevărul literar și artistic, X (1929), Nr. 456 (1 septembrie), pag. 5.

III. „*Pe Donul tăcut*”. Fragment (jurnalul intim al unui student ucis pe front). Traducere de Iulian Vesper. Glasul Bucovinei, 19.IV.1934. Traducerea lui Iulian Vesper este însoțită de o scurtă notă biografică.

IV. „*Pe Donul liniștit*”. Fragment (Aventura amoroasă a lui Mitea Korșunov cu Elizaveta, fata negustorului din sat). Adevărul literar și artistic, XX (1939), Nr. 963 (28 mai, p. 7—8.).

V. „*Pe Donul liniștit*”. Fragment (ultimul capitol din vol. VIII). Tradus din rusește de I. G., Azi, 30 iunie 1940.

VI. „*Pe Donul liniștit*” vol. I (partea 1-a și a 2-a) apărut sub titlul „Cazacii de la Don” în traducerea lui Iulian Vesper, Editura „Bucur Ciobanul”, martie 1943.

VII. „*Pentru Patrie*”. Primele capitole din romanul „Ei au luptat pentru patrie”, Editura în limbi străine, Moscova, 1943.

Merită să ne oprim mai mult asupra traducerii făcută de Iulian Vesper a primului volum din romanul „*Pe Donul liniștit*”, care a apărut în 1943 sub titlul de „Cazacii dela Don”. Romanul a fost tradus după titlul ediției franceze a primului volum care a apărut la începutul anului 1930¹. Traducerea în manuscris a fost făcută chiar în același an 1930 (iulie—septembrie). În 1934 în „*Antologia poezilor tineri*”², editată de Zaharia Stancu, se anunța într-o notă că la Iulian Vesper se află traducerea în manuscris a romanului „*Pe Donul tăcut*” al lui M. Șolohov. Care este cauza întârzierii publicării acestei traduceri este greu de aflat. Traducătorul declară că după 1930 a mai lucrat la îmbunătățirea manuscrisului; traducerea fiind făcută nu din limba rusă, ci din franceză, a constituit probabil, una din cauzele nepublicării ei un timp îndelungat. În 1938 traducătorul, a făcut contract în vederea publicării cu Editura „Bucur Ciobanul”. Dar nici după predarea manuscrisului editurii, cartea nu a fost publicată mult timp. Abia după cinci ani, în 1943 apare în țara noastră primul volum din romanul „*Pe Donul liniștit*” al lui M. Șolohov în traducerea lui Iulian Vesper³. Trebuie subliniat că aceasta este, poate, singura carte sovietică apărută înainte de eliberare în anii celui de al doilea război mondial. Chiar și numai pentru acest motiv această traducere merită a fi cercetată mai cu atenție, pentru a i se stabili locul convenit în rîndul celorlalte traduceri din trecut din literatura sovietică.

Traducerea romanului nefiind făcută direct după textul original, ci prin intermediul unei alte limbi, a pierdut mult din limba colorată, expresivă și extrem de nuanțată a lui Mihail Șolohov. Aceasta cu atît mai mult cu cît și textul francez, după care s-a făcut traducerea, nu a reușit întru totul să transmită întreaga savoare a cuvîntului marelui scriitor al Donului.

¹ Michel Cholokov, *Sur le Don paisible*, Payot, Paris, 1930.

² *Antologia poezilor tineri*, București, 1934, p. 277.

³ Romanul a apărut într-un tiraj de 5000 exemplare. Și celelalte date referitoare la această traducere mi-au fost puse la dispoziție din bunăvoință traducătorului.

— „Recitind traducerea franceză destul de corectă și de onorabilă — scrie în această ordine de idei Cezar Petrescu, — am simțit că totuși ceva mai lipsește din această versiune, că printre rînduri se mai întrezărea ceva insesizabil. Lipsea cu adevărat fluiditatea, seva, expresivitatea limbii. Lipsea paleta colorată a pictorului și lipsea orchestrația muzicală simfonică a verbului. Nu din pricina celor doi traducători, ci din pricina limbii franceze demult îndepărtată de popor... Cu cît mai lesne și mai fidel s-ar putea traduce o asemenea operă în limba atît de înrudită a poporului meu!“¹,

Tocmai această „sevă“ a limbii lui Șolohov, „expresivitatea“ ei, tocmai „paleta colorată a pictorului“ lipsește în bună parte traducerii lui Iulian Vesper, în special în redarea dialogului. Deci, traducerea făcută din limba franceză a pierdut mult din elementul artistic, pictural, aș spune că i-a scăzut oarecum din palpabilitatea estetică.

Vorbind despre traducerea lui Iulian Vesper este necesar să mai arătăm și un alt aspect destul de important. Volumul ca atare nu reprezintă o formă „condensată“, „rezumativă“, nu este doar redarea „fabulației propriu-zise“ a întregului roman al lui Șolohov „Pe Donul liniștit“, cum s-a scris în Introducerea la volumul lui Filip Roman „Literatura rusă și sovietică în limba română“ (pag. 23)², ci o traducere destul de fidelă a textului francez a volumului I din roman. Trebuie să arătăm însă că la sfîrșitul cap. III din partea II-a este o replică a argatului Valet, unde se amintește despre faptul că revoluția din 1905 se va repeta. Cuvintele lui Valet sînt traduse întocmai în ediția franceză. La Iulian Vesper (pag. 128), însă monologul lui Valet este scurtat, îndulcit și schimbat, nu mai păstrează aceeași forță și ascuțime ca în limba rusă și franceză. În traducerea lui Iulian Vesper lipsește fragmentul în care cazacul Hristonia povestește despre episodul hazliu cum o patrulă de cazaci a primit din partea unor studenți revoluționari bani și portretul lui K. Marx, care a fost prezentat drept tatăl unuia dintre studenți, pentru a-i cinși memoria. Acest fragment este tradus în mod corect în limba franceză din originalul rusesc.

Observăm totodată că o serie de pasaje cu tîlc revoluționar nu sînt omise, ca de exemplu descoperirea și arestarea lui Stockman, unde se dezvăluie faptul că este membru în partidul social-democrat rus, apariția și activitatea lui Bunciuc în sinul cazacilor de pe front, descrierea războiului etc. Sînt omise din considerente de cenzură acele rînduri în care se amintește despre „revoluție“, „1905“, „K. Marx“.

În concluzie, primul volum din romanul lui Șolohov, apărut în 1943, în condiții de cea mai cruntă teroare împotriva a tot ce era progresist și înaintat în țara noastră, trebuie considerat ca un fapt ce nu poate fi ignorat. Deși tradus nu din sursă directă, cu toate ciuntirile la care era supus din considerații de cenzură, chiar dacă editorii nu urmăreau decît interese comerciale, apariția romanului în toiul războiului este, fără îndoială, un fapt pozitiv în viața noastră literară de atunci. Apariția acestei cărți făcea parte din acele extrem de puține posibilități din vremea aceea, prin intermediul cărora străbăteau la noi ecouri despre o altă lume.

Tot în anul 1943, după cum am arătat mai sus, în Editura de Limbi Străine din Moscova a apărut în traducere românească o lucrare a lui Șolo-

¹ Cezar Petrescu, *Opera lui M. Șolohov în limba română*, Contemporanul, 27 mai 1955.

² Filip Roman, *Literatura rusă și sovietică în limba română*, E.S.I.P., 1960, p. 23.

hov intitulată „Pentru Patrie“. Ea conține primele capitole din romanul „Ei au luptat pentru patrie“, început de scriitor în timpul războiului. Această traducere a fost reeditată în toamna anului 1944 de Editura „Cartea Rusă“ în colecția „Clipe din războiul de apărare“¹.

În aceeași primă toamnă liberă a țării noastre a apărut și nuvela lui M. Șolohov „Școala urii“, ce a fost larg cunoscută de ostașii sovietici în tranșeele războiului de apărare a patriei.

Acum în fața cititorului român se deschid noi orizonturi. Traducerea, tipărirea și circulația cărții sovietice a devenit o problemă de stat. Activitatea editorială se desfășoară sub directa conducere a partidului clasei muncitoare și a guvernului democrat-popular.

Tot ceea ce a ieșit de sub pana lui Șolohov a devenit un bun și al întregului nostru popor. De traducerea operei lui Șolohov în limba română s-a ocupat unul din cei mai mari maestri ai cuvântului din țara noastră, scriitorul Cezar Petrescu.

Astăzi, numele lui Șolohov e cunoscut pînă în cel mai îndepărtat cătun al țării. Tirajele cărților lui, traduse în românește, sînt socotite în sute de mii de exemplare.

ТВОРЧЕСТВО МИХАИЛА ШОЛОХОВА В РУМЫНИИ

(до 23 Августа 1944 г.)

(Резюме)

Цель данной работы — проследить проникновение в нашу страну художественного творчества замечательного советского писателя Михаила Шолохова. В работе рассматриваются отклики на творчество Шолохова, его оценка в румынской печати до 23 августа 1944 г., а также те фрагменты из его произведений и целые произведения, которые были переведены в указанный период.

В работе анализируются не только наиболее значительные рецензии на произведения Шолохова, но и целый ряд информации и заметок, содержащих отдельные данные о писателе и его творчестве.

Собранные информации и рецензии, прокомментированные в работе, свидетельствуют о том, что появившиеся до 23 августа 1944 г. переводы произведений замечательного мастера художественного слова, являясь хотя и незначительной частью написанного им, вместе с опубликованными о писателе статьями, составляют важную сторону культурной жизни нашей страны в прошлом и заслуживают внимательного изучения.

Как большинство переводов, так и значительная часть сообщений о Шолохове проникают в Румынию с Запада, прежде всего из Франции.

В работе показано, что проникновение в Румынию произведений советской литературы было сопряжено с острой политической и идеоло-

¹ Mihaıl Șolohov, *Pentru Patrie*, Ed. Cartea Rusă, 1944.

логической борьбой между прогрессивными силами и правящими кругами.

Автор дает краткую оценку переводов Шолохова, сделанных в тот период, в особенности перевода первого тома романа «Тихий Дон», вышедшего в марте 1943 г. под названием «Донские казаки».

Использованный материал подвергается критическому анализу, причем показывается и идеологическая направленность органов печати, в которых появились информации о Шолохове. Наиболее компетентные рецензии и сообщения о Шолохове публиковались в первую очередь на страницах прогрессивной печати.

L'OEUVRE DE M. CHOLOKHOV EN ROUMANIE (JUSQU'AU 23 AOUT 1944)

(Résumé)

Cette étude se propose de suivre pas à pas les traces de l'oeuvre de M. Cholokhov en Roumanie, de découvrir la façon dont le nom et les créations artistiques de cet écrivain y ont pénétré et s'y sont frayé un chemin. Le présent travail se réfère aussi bien aux échos parvenus jusqu'à nous et aux appréciations dont l'oeuvre de Cholokhov fut l'objet dans la presse roumaine jusqu'à la date du 23 Août 1944, qu'aux ouvrages et fragments de l'oeuvre de cet écrivain traduits pendant cette période.

L'auteur analyse non seulement les comptes-rendus les plus importants consacrés à Cholokhov, mais aussi une série d'informations, de notes et d'indications concernant l'oeuvre et le nom de cet écrivain.

Se fondant sur les commentaires, les informations et la documentation nécessaire l'auteur démontre que ce que l'on a traduit de l'oeuvre du maître, encore que ne représentant qu'une infime partie de ce qu'il a créé, et que tout ce qu'on a écrit en Roumanie sur l'oeuvre de cet écrivain merveilleux constitue l'un des aspects lumineux de notre vie culturelle passée et mérite d'être étudié avec un soin et une attention particuliers.

La plupart des traductions de l'oeuvre de Cholokhov aussi bien que les informations le concernant, sont parvenues en Roumanie par le canal des pays occidentaux, surtout par celui de la France. L'auteur montre que la pénétration de la littérature soviétique chez nous se rattache aux luttes politiques et idéologiques soutenues par les cercles progressistes contre les cercles dirigeants de la Roumanie bourgeoise.

La présente étude comporte également une appréciation succincte des traductions parues pendant cette période, en particulier de celle du premier volume du roman „Le Don paisible“, parue en mars 1943 sous le titre: „Les Cosaques du Don“.

La documentation du travail est soumise à une analyse critique qui montre en même temps l'aspect de l'orientation idéologique des publications qui contiennent des informations sur Cholokhov. Les exposés et les comptes-rendus les plus compétents de l'oeuvre de Cholokhov ont surtout paru dans les revues progressistes.

ACTIVITATEA LITERARĂ A LUI LEON KRUCZKOWSKI ÎN TRE CELE DOUĂ RĂZBOAIE MONDIALE

STAN VELEA

Între cele două războaie mondiale literatura polonă cunoaște o perioadă de intense frământări determinate de lupta dintre bogatele tradiții realiste și diversele curente decadente. Burghezia reacționară evolua cu pași repezi spre dictatura fascistă, care se infiltra în toate domeniile de activitate, fiind legalizată de Pilsudski prin lovitura de stat din mai 1926. Opresiunile economice și politice care au urmat au fost însoțite și de o politică reacționară în domeniul culturii. Aproape un milion de copii nu puteau merge la școală. În 1924 au fost închise Universitatea Populară și Teatrul Muncitoresc. Sînt arestați activiști sociali și oameni de cultură cu vederi progresiste: Stanislaw Wygodzki, criticul Ignacy Fyk, Jerzy Putrament, Władysław Broniewski, Władysław Kowalski-etc. „Libertatea” proclamată era o ficțiune. „Vîrfurile” reacționare ale culturii polone „încă din ultimele decenii ale secolului trecut s-au străduit să îndepărteze dezvoltarea culturii polone de izvoarele creatoare ale culturii slave, de tendințele democratice înaintate ale literaturii ruse, îndreptînd-o spre curentele decadente ale artei burgheze apusene”¹. Nu e de mirare că în astfel de condiții unii dintre scriitori, înconjurați din toate părțile de manifestările ideologiei burgheze, se simțeau — după spusele scriitorului Jerzy Putrament — singuri, izolați de societate, se îndepărtau din ce în ce mai mult de ea, îngrădindu-se în lumea îngustă a preocupărilor intime. În această atmosferă propice înfloresc în literatura polonă diverse școli formaliste, expresionismul, simbolismul, suprarealismul, naturalismul etc. S-a creat în felul acesta o literatură „de stat” cu toate atributele artei burgheze. Într-unul din primele numere ale ziarului *Odrodzenie (Renașterea)*, care a început să apară după întrunirea secției de literatură și artă a Comitetului național de eliberare de la Lublin (1944), criticul Bocheński aprecia în articolul *Cu privire la problema popularizării literaturii*, că literatura Poloniei dinainte de război era „literatura mesei verzi, literatura de cafeenea, un preparat din capriciu salonard și snobism”². În paginile aceluiași ziar, Jerzy Borejsza scria că în centrul preocupărilor acestei literaturi era „donchijotismul, pseudo-clasicismul, deformarea ideilor și snobismul pus la naftalină”³. Climatul

¹ Mark Jivov, *Современная польская литература*, Moscova, 1947, p. 3.

² Vezi Mark Jivov, *op. cit.*, p. 4.

³ *Ibidem*, p. 5.

acesta a determinat dezvoltarea cu precădere a poeziei, dar a unei poezii desprinse de solul înviorător al realității, în care predomina tonul pesimist, solitudinea, decepția și artificiile de formă (grupul „Awangarda”, Skamander¹). Proza este cu deosebire slabă. Poetul și romancierul Mieczysław Jastrun, într-un articol apărut tot în hebdomadarul *Odrodzenie*, afirma că, „ciudat stilizată și neputincioasă”, proza polonă dintre cele două războaie mondiale „n-a reușit să imprime în memoria și creația poporului nici un erou, viu în aceeași măsură ca, de exemplu, eroii lui Prus și Orzeszkowa”¹.

Alături de această jalnică producție a spiritului burghez se dezvoltă o creație literară cu un conținut valoros, care continuă tradițiile progresiste ale literaturii clasice polone. Trebuie amintiți în primul rând ultimii reprezentanți ai realismului critic. Zofia Nałkowska (1885—1954) scrie în această perioadă *Romans Teresy Hennert* (1923) și *Frontiera* (*Granica*, 1935), romane care oglindesc cu o mare forță realistă metodele venale de ascensiune ale burgheziei. Scriitoarea vădește o observație fină și o indiscutabilă capacitate de selecție a laturilor esențiale ale vieții. Realizează într-un stil, care se caracterizează prin conciziune și claritate, analize psihologice de profunzime. Tot acum, Maria Dąbrowska (1889-) înfățișează în *Nopti și zile* (*Noce i dnie*, 1932—1934) o frescă a vieții polone din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și prima jumătate a secolului XX. Scris în genul capodoperelor literaturii europene (ciclul *Forsythe Saga* de Galsworthy, *Familia Thibault* de Roger Martin du Gard sau *Familia Buddenbrook* de Thomas Mann), romanul s-a impus ca o imagine fidelă a transformărilor istorice care au străbătut societatea polonă în decurs de câteva generații. Proza celor două scriitoare se caracterizează și printr-o dragoste adâncă față de om, printr-o încredere nedesmințită în facultățile lui creatoare. „Timpul a confirmat în mine sentimentul acestui adevăr admirabil că, în afară de cer, stele, câte odată frunze, crengi și mai rar flori — totul în mijlocul căruia trăim, tot ce ne înconjoară de aproape, este opera omului; că lumea este materia transformată de om în folosul lui, într-o manieră tot mai ingenioasă, tot mai perfectă, cu prețul unui efort imens, neîntrerupt...” scrie Zofia Nałkowska². E interesantă și profesia de credință a Mariei Dąbrowska în legătură cu romanul *Nopti și zile*: „Am vrut să exprim în *Nopti și zile* dragostea mea față de viața prezentă și trecută, dragostea mai puternică decât orice. Dacă mi-am atins, fie numai în parte, țelul, romanul meu nu trebuie să fie melancolic, ci dimpotrivă vesel, cu toate că el prezintă mai multe situații tragice și triste decât există în viață”³.

Cu toate limitele firești ale creației lor (absența soluțiilor revoluționare ori lipsa unei clarități de perspectivă în evoluția socială, care de fapt se identifică cu înseși limitele realismului critic), ambele romaniere au tratat în opera lor o problematică socială de interes imediat, militând pentru respectarea demnității umane, periclitată atunci de invazia ideologiei fasciste.

¹ Boleslaw Prus (1847—1912), romancier nuvelist și publicist, ocupă un loc de frunte în literatura realistă polonă; Eliza Orzeszkowa (1841—1910) reprezentantă de seamă a realismului critic.

² Apud Zygmunt Iakubowski, *La littérature polonaise contemporaine*, Varșovia, 1955, p. 22—23.

³ *Ibidem*, p. 24.

În aceste împrejurări complexe, stimulată de succesul Revoluției Socialiste din Octombrie, mișcarea muncitorească crește, ceea ce duce la apariția unei literaturi de stînga, revoluționare, care luptă în numele clasei muncitoare, pentru eliberarea socială a omului, împotriva fascismului. Solidarizarea unui număr de scriitori cu idealurile de luptă ale proletariatului este determinată, pe de altă parte, și de faptul că au avut de suferit ei înșiși de pe urma fascismului. Se tipăresc cărți și publicații care, într-o formă fățișă sau acoperită, militează pentru respectarea libertăților democratice. În 1925 apare ultimul roman al lui Ștefan Żeromski (1864—1925) *Inceput de primăvară (Przedwiośnie)*, care, cu oricîte lipsuri, pune problema revoluției proletare, avînd un ecou puternic în presa vremii. Tot acum, un număr de scriitori se rup de gruparea modernistă *Skamander*, situîndu-se pe poziții revoluționare. Reviste, ca de exemplu *Wiedza, Życie, Światło, Nasza Trybuna, Przegląd Robotniczy, Trybuna, Trybuna Ludowa, Nasza Sprawa, Kultura, Głos* între 1906—1914; *Kultura Robotnicza* (între 1923—1924 — *Nowa Kultura*), *Dźwignia, Miesięcznik Literacki, Wiadomości Literackie, Robotnik, Głos Literacki* între 1922—1931 și *Sygnaly, Wieś i jej pieśń* ș.a. după 1932, fac loc dezbatelor ideologice la ordinea zilei. Se produce astfel un fenomen cu totul nou, creîndu-se tîrpat o literatură care promovează ideile umanismului socialist. Această literatură încolțește în 1925, cînd debutează Władysław Broniewski, și se afirmă mai amplu prin opera lui Leon Kruczkowski, Wanda Wasilewska, Władysław Kowalski etc., ale căror lucrări au fost etichetate de critica literară burgheză drept fenomene „ne-polone”, fiind generate de influența Răsăritului. Este adevărat că apariția tînarului stat sovietic și operele scriitorilor sovietici M. Gorki și V. Maikovski, Alexei Tolstoi și M. Șolohov, L. Leonov și F. Gladkov, au influențat hotărîtor drumul de creație al celor mai mulți dintre scriitorii progresiști poloni, înlesnindu-le însușirea unei metode artistice noi, bazată pe concepția marxistă. Afirmăția unilaterală însă, potrivit căreia primele lucrări care vesteau apariția unei literaturi cu un conținut revoluționar ar reprezenta numai ecourile unei influențe exterioare, vădește o opacitate tendențioasă din partea „competențelor” burgheziei în aprecierea fenomenului literar. Este îndeobște cunoscut că atît Leon Kruczkowski cît și W. Wasilewska ori Wł. Kowalski abordează în opera lor, direct sau alegoric cu ajutorul unor evocări istorice, în limitele permise de o cenzură foarte strînsă, o problemă socială caracteristică pentru societatea polonă dintre cele două războaie mondiale.

* * *

Leon Kruczkowski scrie, așadar, într-o perioadă deosebit de importantă pentru istoria literaturii polone, opera lui contribuind masiv la trasarea primelor făgașe pe care se va dezvolta ulterior literatura nouă a Poloniei populare. Activitatea literară a scriitorului, eșalonîndu-se pe o perioadă relativ întinsă, circa 40 de ani, cu toate lungile intermitențe cauzate de o pasionată activitate socială, constituie, în esența ei, o reacție artistică la principalele probleme moral-politice ale epocii. „În fiecare operă a lui Kruczkowski putem vedea cum ideologia și politica modelează morala

umană și, invers, cum morala oamenilor definește trăsăturile ideologice și politice ale epocii¹.

Leon Kruczkowski s-a născut la Cracovia, la 28 iunie 1900, în familia unui legător de cărți. Tatăl, ducînd o existență precară, neîncrezîndu-se prea mult în folosul înclinațiilor literare ale fiului său, îl îndrumază către o profesie mai practică. Astfel, Kruczkowski termină Institutul de chimie tehnologică din Cracovia, după care funcționează cîțiva ani, pînă în 1930, ca inginer chimist în bazinul carbonifer Dąbrowski. Vădește preocupări literare de timpuriu, debutînd încă din 1918, în coloanele revistelor vremii, cu un număr de poezii, publicate la început izolat și strînse mai apoi, în 1928, într-o culegere cu titlul *Młoty nad światem* (*Ciocane deasupra lumii*). În multe din aceste încercări poetice autorul este tributari încă influențelor exercitate de poezia decadentă, lăsîndu-se furat de artificii de formă. Dar printre poeziile reunite în culegere găsim și unele în care tînărul poet abordează o tematică socială, protestînd împotriva regimului reacționar din Polonia burghezo-moșierească și prevestind poporului său un viitor luminos:

„Din noapte va apare ziua, ca un proroc.
Și fața lumii o va schimba”².

Creația poetică din acești ani, deși nu relevă fizionomia morală și artistică a scriitorului de mai tîrziu, mărturisește eforturile întreprinse pentru a se îndepărta de ideologia burgheză. Procesul de clarificare ideologică se desăvîrșește în anii de după 1930, cînd, în condițiile ascuțirii crizei economice și întetirii mișcării antifasciste, Kruczkowski, alăturîndu-se intelectualității situate pe pozițiile proletariatului, activează intens în organizațiile de stînga, ținînd lecții și conferințe pe teme politice și sociale, luînd cuvîntul la întrunirile muncitorilor și intelectualilor. Fuziunea deplină cu lupta maselor, însoțită de studierea clasicilor marxisti, îi favorizează încă de pe acum însușirea treptată a unei concepții materialiste despre lume, stabilind și direcția pe care și va axa activitatea literară și socială în viitor. Remarcăm deci în cazul lui Kruczkowski o intrepătrundere armonioasă între munca de creație literară și eforturile pe tărîm obștesc. În 1933 a redactat ziarul social-politic *Biuletyn literacki*, interzis de cenzura fascistă după apariția primului număr.

În deceniul al treilea al secolului nostru, asistăm în Polonia, ca urmare a înrăutățirii contradicțiilor sociale, la o perioadă de avînt revoluționar, ce s-a concretizat în izbucnirea unui val de greve, precum și de răscoale țărănești. În aceste împrejurări, pentru a abate masele de la lupta socială, burghezia polonă fascistă recurge la diversiuni bine cunoscute, promovînd sub vălul interesului național, „comun” al „națiunii” ideile naționalist-șovine de superioritate a Poloniei față de celelalte popoare slave și pregătind astfel spiritele pentru un război împotriva Uniunii Sovietice. Sprijinită de activitatea duplicitară a socialiștilor de dreapta, ideologia fascistă găsește

¹ Aleksander Bardini, *Uwagi inscenizacyjne*, în: Leon Kruczkowski, *Wieczór literacki*, Warszawa, 1956, p. 308.

² Vezi I. Staniukovici, *Творческий путь Леона Кручковского*, în „Современная польская литература”, Moscova, 1953, p. 228.

ecou în rîndul unei părți a tineretului, care încercînd „(...) greutatea crizei economice, șomajului și descompunerii democrației burgheze, neavînd perspectiva viitorului, s-a arătat cu osebire receptiv la demagogia fascistă, care-i prevedea un viitor ademenitor, odată cu victoria fascismului”¹. Naționaliștii reprezentau în fapt interesele înguste de clasă ale moșierimii. Evident, nu putea fi vorba de o împăcare între mîna care ținea cnutul și spinarea încovoiată a *chamului* (țăran—peiorativ) care suporta loviturile, nu putea fi vorba de o „comunitate” de interese între nobile și popor. Zadarnic încercau naționaliștii să înșele masele idealizînd „trecutul glorios” al șleahței, apoteozînd tendențios eroii singulari, în genul lui Kordian. Personajul principal din drama poetică cu același titlu, a lui Juliusz Słowacki (1809—1849), Kordian, simboliza nobilimea polonă în insurecția din 1830—1831. Acțiunea lui fiind îndreptată împotriva asupririi țariste — personajul urma să săvîrșească un atentat împotriva țarului Nicolae I, venit să se încoroneze la Varșovia ca rege al Poloniei, — Kordian devenise astfel una din divinitățile ridicate în slavă de șovinismul anti-rusesc, nefăcîndu-se nici o distincție între Rusia țaristă și tînărul stat sovietic. Dar libertatea națională a Poloniei a fost păstrată totdeauna numai prin ridicarea la luptă a întregului popor, căci „(...) interesul de clasă al țăranului și muncitorului reprezintă în același timp și interesul național în înțelesul deplin al acestui cuvînt”². „De fiecare dată încercările de a recăpăta libertatea cu arma în mînă s-au sfîrșit catastrofal, pentru că oamenii care s-au ridicat la luptă au săvîrșit aceeași tragică greșală: au crezut că pot să unească în luptă forțe sociale opuse ca focul și apa”³. Afirmarea răspicată în plan artistic a acestui adevăr social, reliefarea opoziției de neîmpăcat între țărănime și nobile — iată mobilul ideologic care a determinat apariția primelor romane ale lui Leon Kruczkowski. Interesul predilect al romancierului pentru ambianța rurală nu este așadar întîmplător.

În primul său roman, apărut sub semnul acestei acute polemici ideologice, *Kordian și țăranul*⁴ (*Kordian i cham*, 1932), autorul își alege ca temă situația țărănimii polone în primele decenii ale secolului al XIX-lea, în ajunul insurecției din 1830—1831, ceea ce în niciun caz nu poate fi interpretat ca o evadare în trecut, întrucît neavînd posibilitatea de a-și rosti fățiș vederile în Polonia panilor, scriitorul este silit să le afirme cu ajutorul unei problematice istorice. Pe de altă parte, în răstimpul unui secol, cît se scursese de la revolta din 1830, în viața țăranului polon nu interveniseră schimbări esențiale. Problema țărănească se impunea și acum atenției sociale cu aceeași acuitate ca în urmă cu un secol. Pornind de la un material istoric autentic, jurnalul unui fost învățător în Regatul Congresist⁵, Kazimierz Deczyński (1800—1833), autorul distruge mitul împăcării claselor în Polonia burghezo-moșierească. Argumentării acestei idei îi slujește întreaga arhitectonică a romanului, împărțit în două părți, legate

¹ G. Dimitrov, *Наступление фашизма и задачи коммунистического Интернационала в борьбе за единство рабочего класса против фашизма*, Moscova, 1935, p. 22). Citat după Ec. Fodor, *Публицистика Л. Кручковского в борьбе с фашизмом в Польше 30-х годов*, în „Romanoslavica”, I, 1958 p. 140.

² L. Kruczkowski, *W klimacie dyktatury*, Cracovia, 1938, p. 74.

³ *Ibidem*, p. 69—70.

⁴ L. Kruczkowski, *Kordian și țăranul*. În romînește de T. Holban și M. Gafton. București, ESPLA, 1952, 280 p. Singura operă a lui Kruczkowski tradusă în romînește.

⁵ Parte a Poloniei aflată sub stăpînirea țaristă.

organic prin biografia eroului principal. În partea întâia și cea mai întinsă, Kruczkowski zugrăvește un tablou vast al relațiilor sociale caracteristice satului feudal. Căci, deși ne aflăm în perioada imediat următoare anilor 1800, cu toate semnele incipiente de dezvoltare a capitalismului, relațiile feudale rămân totuși dominante în economia rurală. Constituția din 22 iulie 1807, dată de Napoleon principatului Varșoviei, prin care se decreta desființarea iobăgiei, n-a schimbat situația mizeră a săteanului. Nobilimea păstrase sistemul clăcii, al obligațiilor naturale etc., astfel ca libertatea țaranului față de moșieri să fie, după cum constată amar Wencel — un personaj secundar al romanului — „libertatea pasării, care, când e gonită cu pietre, zboară dintr-un copac într-altul”¹. Autorul își localizează observația asupra satului guvernamental² Brodnia, dat în folosința arendașului Czartkowski. Având ca înaintași în înfățișarea atmosferei rurale maeștri ca Eliza Orzeszkowa, Władysław Orkan (1876—1930), Władysław Reymont (1867—1925), autorul epopeii *Țăranii*, Kruczkowski zugrăvește un tablou autentic al realităților rurale, sesizând și accentuând amănunte semnificative; stilul său e sobru și concis. Descriind toate straturile societății, autorul distinge și amplifică artistic conflictul ascuțit din lumea satului: între masa, informă încă, a țăranilor iobagi, în rîndul cărora încep să apară primii germeni ai conștiinței de luptă, și nobilimea feudală interesată în menținerea vechilor stări de lucruri. Figura centrală a romanului este învățătorul satului Brodnia, Kazimierz Deczyński. Ieșit din rîndurile țăranimii, după ce învățase trei ani în școala călugărilor bernardini din Warta și alți doi funcționase la oficiul stării civile, este numit învățător în satul natal. Venind în contact direct cu viața de cîine a iobagilor de pe moșia satului Brodnia, asistînd zi de zi la nedreptățile săvîrșite împotriva acestora de arendașul Czartkowski și slugile lui, Deczyński se hotărăște să-i ajute pe țărani. Aceștia, deși își dau seama de puterea pe care le-o conferă numărul lor, se împotrivesc doar pasiv, revendicînd mai mult drepturile inerente condiției umane: „— Noi țăranii sîntem mulți(...) iar ei puțini, domnii și asupritorii! (...) Dar noi sîntem ca acele oi, totdeauna îngrozite și rătăcite în turme — iar ei ca ciobanii, unul la o sută! (...) Guvernul e al lor, ei fac legile (...) pentru ei, e bunătatea, puterea, iar pentru noi asuprirea! (...) Cît o să mai răbdăm? (...) Cînd noi sîntem mulți și ei puțini!”³. Pentru activizarea acestor nemulțumiri latente, ar fi fost necesară o acțiune generală care să îndrepte rîndu-ielile, de tipul celei întrevăzute de fierarul Derkacz, alt erou al romanului. Deczyński însă, cu o formație intelectuală modestă și lipsit de orice experiență a luptei sociale, are la început o atitudine samariteană, crede în umanitarismul și dreptatea stăpînirii, ceea ce îl face să acționeze cu mijloace utopice. Gîndește că e suficient ca țăranii să se adreseze stăpînirii, aducîndu-i la cunoștință abuzurile arendașului, ca aceasta să le facă dreptate. El nu înțelege că stăpînirea este a moșierilor: “(...) — Împăratul francezilor a dăruit țăranilor din Polonia libertatea (...) Iar milostivul țar Alexandru a consfințit-o în Constituția sfîntă a regatului nostru! (...) Există așadar o lege și o putere în fața căreia trebuie să ne plîngem împotriva arendașilor

¹ L. Kruczkowski, *Kordian i Cham*, „Czytelnik”, Cracovia, 1948, p. 135. Toate citatele sînt traduse de noi, tălmăcirea în romînește a romanului implicînd discuții.

² Proprietate a guvernului, care o arenda în schimbul unor sume plătibile în rate.

³ Leon Kruczkowski, *op. cit.*, p. 16.

și moșierilor, dacă ei se dovedesc asupritori ai poporului (...)”¹, spune el țăranilor, luându-și obligația de a alcătui o petiție pe care s-o înmâneze personal țarului la Varșovia, când va veni să se încoroneze. Strădania lui legitimă suscită însă furia arendașului, care, intervenind la instanțele superioare, face să fie destituit din postul de învățător. Mai mult, zugrăvind-l drept „un spirit răzvrătit al țăranilor” și vrînd să scape definitiv de el, îl trimite pe nedrept în armată. Lovituri care se succed la intervale scurte clatină încrederea lui Deczyński în dreptatea celor de sus. Tratamentul inuman, aplicat de ofițeri masei soldaților care proveneau în cea mai mare parte din țăranime, umilințele încercate personal îl conving tot mai mult că dreptatea la care rîvnise cîndva prin mijloace pașnice nu exista. Pentru descrierea modului în care viața însăși îl conduce pe Deczyński la o revizuire a convingerilor, este semnificativă scena în care un tînar locotenent își sprijină vîrfurile săbiei în bocancul unui soldat — pentru că acesta făcuse o mișcare greșită — și, apăsînd cu toată greutatea pe gardă, îi străpunge piciorul. Soldatul, înghețat de groază și de durere, n-a scos un strigăt, n-a făcut nici o mișcare. Astfel experiența dureroasă maturizează gîndirea lui Deczyński. Își dă seama că țăranii pretutindeni îndură aceleași suferințe din cauza moșierilor. Autorul își convinge deci eroul prin limbajul faptelor. Însăilînd asemenea scene dramatice, cu osebire reușite în roman, Kruczkowski motivează clarificarea ideologică a personajului principal, impunîndu-i în cele din urmă atitudini și concluzii nete. Astfel, în conștiința fostului învățător se definește clar prăpastia de netrecut dintre asupriți și asupritori. În felul acesta tribulațiile încercate îi pregătesc răspunsul pe care îl va da ofițerilor Școlii Militare din Varșovia, care voiau să atragă soldații de partea insurecției, împotriva autocrației țariste, speculîndu-le nemulțumirea prin cuvinte ditirambice ca „interesul patriei”, „țarul e dușmanul comun”. „Nu!(...) — le va răspunde Deczyński în numele țăranimii — Patriile sînt diferite!(...) Patria țăranilor e foamea, gerul, bolile și munca de vită, biciul, înjurăturile și asuprirea!... Totdeauna a fost despărțită de patria nobilimii — patrie îmbuibată, sătulă, care o ține numai în petreceri”², răspuns care va culmina cu refuzul hotărît de a participa la revoltă: „Dușmanii mei sînt cei care asupresc și nedreptățesc poporul țăranesc, pe care-i știu bine!(...) — Nu am nimic cu revoluția voastră, domnule sublocotenent!”³.

Istoriceste, refuzul lui Deczyński nu este însă îndreptățit, deoarece „(...) victoria revoltei ar fi întărit forțele democratice, ar fi apropiat lichidarea clăcii și împroprietărirea țăranilor”⁴. Autorul a intuit însă că prin acceptarea compromisului propus de Kordian, ar contrazice intenția ideologică a romanului, atît de sugestiv ilustrată în prima parte. Credem însă că romancierul ar fi putut preîntîmpina reproșurile ce i s-au adus în această privință, lăsîndu-și eroul să participe inițial la revoltă și retrăgîndu-l în momentul în care își dă seama că insurecția nu vizează schimbări sociale. Așa s-au întîmplat de fapt lucrurile cu participarea țăranimii. În felul acesta ar fi fost respectat și adevărul strict istoric și nici ideea polemică

¹ *Ibidem.*

² *Ibid.*, p. 266.

³ *Ibid.*, p. 288.

⁴ Zb. Wasilewski, Prefață la volumul: Leon Kruczkowski, *Wieczór literacki*, Varșovia, 1956, p. 7.

a operei nu ar fi avut de suferit. Artisticește scena este remarcabilă. Dialogul vioi permite personajelor o exteriorizare dinamică și definitorie.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea se puteau întâlni destul de des în satele polone foști soldați ai armatelor napoleoniene, care, obosiți de luptă și înșelați în speranțele lor, se așezaseră în cele din urmă pe unde nimeriseră. Istoria lui Derkacz nu este așadar un element colateral al realității rurale, introdus întâmplător în structura romanului. În crearea acestui personaj Kruczkowski merge pe drumul inițiat de Ștefan Żeromski în nuvela *Despre soldatul rătăcitor (O żołnierze tułaczu)* și drama *Sułkowski*. Dacă însă la eroii lui Żeromski apar numai primele semne ale unei atitudini radicale, aceștia resemnându-se pînă la urmă, Kruczkowski merge mai departe, punînd în gura fierarului concluzii de-a dreptul revoluționare. Înșelat de propaganda ofițerilor poloni și de mitul eliberării Poloniei de către Napoleon, Derkacz participase ani îndelungați la campaniile napoleoniene, în timpul cărora a acumulat o bogată experiență de viață. Luînd parte la înăbușirea revoltei din Veneția și la campania represivă din Antile, la luptele pentru cucerirea Spaniei și împotriva Rusiei, Derkacz se convinge de falsitatea lozincilor de „libertate, egalitate și fraternitate“, strigate de ofițeri, vede că armatele franceze, în loc să dea popoarelor libertatea făgăduită, le impun de fapt o altă formă de sclavie¹. Părerile lui despre drepturi, legi și stăpînire sînt de aceea mult mai realiste decît cele ale lui Deczysński. De la început comentează sceptic ideea petiției, pentru că are o înțelegere clară a raporturilor sociale. Lucid, își dă seama că, pentru a se îndrepta lucrurile, este nevoie de o acțiune pe scară socială, ca în Franța, unde situația era identică pînă „(...) cînd s-a ridicat o răzmeriță grozavă, numită revoluție și rînduiala veche s-a prăbușit ca un copac tăiat de la rădăcină! (...) Nu prin scrisori și jalbe, ci tocmai prin acea răzmeriță grozavă, care a desprins mii de capete boierești de pe grumazuri! (...) Am auzit că regele însuși și-a pierdut atunci capul sub cuțit“². Dar, deși e convins că numai printr-o revoluție țărănească își poate îmbunătăți viața, Derkacz nu vede nici el deocamdată forța capabilă s-o urnească din loc, de aceea nu acționează în sensul convingerilor lui.

Lui Deczyński și Derkacz, individualități din lumea satului Brodnia, despre care Kruczkowski vorbește cu multă înțelegere și căldură, le sînt opuse în roman figurile a doi moșieri: Czartkowski, la început arendașul apoi proprietarul satului, și Ksawery Glinka, vecinul lui de moșie. Czartkowski este reprezentantul tipic al magnaților agrari din Polonia sec. al XIX-lea. Retras pe „feuda“ lui, se comportă ca un stăpîn cu țărani, pe care îi consideră niște animale vorbitoare, bune numai pentru muncă. Aceștia sînt la bunul plac al stăpînului, în concepția lui neavînd dreptul de a se împotrivi sub nici o formă. Unui țaran care-i spune că n-are drept să pretindă corvezi peste zilele de clacă prevăzute de lege, după ce-l schilodește în bătaie, îi spune: „— Bădărane, biciul este legea ta“³. Este împotriva oricărei acțiuni de culturalizare a maselor, deoarece „(...) asta poate să dea loc în țară la rezultate nebănuite (...) Să îndrepte oamenii (...) spre dorințe pri-mejdioase, spre (...) îndestularea atît de cîntată în cărți“⁴. Își dă seama că

¹ Vezi și E. V. Tarlé, *Napoleon*, E.S.P.L.A., Cartea Rusă, București, 1959, cap. XIII: *Invasia lui Napoleon în Rusia*.

² Leon Kruczkowski, *op. cit.*, p. 181—192.

³ *Ibidem*, p. 57.

⁴ *Ibidem*, p. 34.

stabilitatea poziției lui de clasă i-o poate garanta numai întunericul total. De aceea, școala nu o vede folositoare decât în măsura în care educă fiii țărănilor în spiritul păstrării rînduieiilor existente: „Mai multă omenie vom arăta țărănilor noștri prin respectarea întunericului care-i înconjoară, decât dăruindu-i cu lumina care le va descoperi starea de mizerie, (...) lor le trebuiește numai liniștea spiritului, iar aceasta constă într-o totală neștiință! (...)”¹. Și de aci concluzia: „Vălul gros care să-i ascundă starea față de proprii-ochi, este în acest caz o capodoperă a politicii”². După părerea lui, tabla lui Pitagora n-are ce căuta într-o școală pentru țărani. Guvernul înființează aceste școli numai pentru stîrpirea „racilelor” și „viciilor” care sălășluiesc în sînul poporului. Retrograd, își muncește pămîntul cu mijloace anacronice, pe baza servituților feudale ale țărănilor. Se opune oricărei reforme economice și politice preconizate de liberali. Țarul nu-i este dușman, întrucît, asigurînd prin sistemul său polițienesc ordinea publică îi garantează libertatea unei comportări arbitrare față de țărani de pe moșia lui. Mai interesant și mai complex ca tip este celălalt moșier, Ksawery Glinka, omul „ideilor noului secol”. Format în atmosfera curenților raționaliste și a gândirii „libertine” — *libertas philosophandi* — promovate de Universitatea din Halle, unde-și făcuse studiile, este un adept al ideilor liberaliste și al postulatelor economice ale lui Schmidt. Înțelege anacronismul rămășițelor „patriarhale”, feudale în epoca progresului tehnic. Inițiază în consecință o economie „modernă” în cadrul fermei. Desființează claca, muncește pămîntul cu lucrători plătiți. Cultivă plantele cele mai potrivite, crește animale de rasă, introduce o exploatare intensivă a pămîntului, îmbinînd astfel idealurile liberale cu bineînțelesul interes propriu. Nobilii de tipul lui Glinka „... promovau pe de o parte ideile moderne, pe de altă parte, în fapt, reprezentau interese de clasă reacționare”³. Participă la viața politică, apărînd interesele regatului constituțional, împotriva țarului și guvernului său. Este pentru respectarea drepturilor nobilimii, garantate de „cea mai liberală constituție din Europa, dată de cel mai absolut autocrat”, Poloniei, în 1815. Într-o convorbire cu Czartkowski, Glinka exprimă tendința de veacuri a nobilimii polone, de a-și alipi pămînturile lituane, bielorusse și ucrainene.

Pentru completarea tabloului rural, Leon Kruczkowski oglindește cu multă autenticitate rolul complice al religiei în menținerea țărănimii în starea de înapoiere plină de misticism. Preotul Bończa, conform misiunii sale sacerdotale, înfierează din amvon nemulțumirea și nesupunerea sătenilor față de stăpînii lor, nobilii, elogiînd „dulceața și fericirea ce numai oamenilor de jos le sînt accesibile”⁴, numai ei putînd gusta plăcerea suferințelor.

După ce realizează astfel, bazat pe bogate materiale de arhivă, un reușit tablou al mediului rural, dezvăluind pînă la capăt interesele diametral opuse ale țărănimii și nobilimii polone în ajunul insurecției din 1830—1831, Kruczkowski trece, în partea a doua a romanului, la verificarea în plan istoric a poziției celor două clase, descriînd pregătirea și izbucnirea revoltei. Obiectivul tematic principal al romancierului nu este după părerea noastră de a prezenta răscoala din 1830—1831, ci numai de a confirma printr-un fapt

¹ *Ibid.*, p. 164.

² *Ibid.*

³ Karl Marx către Frederic Lassalle, Londra, 19 aprilie 1859, în Marx și Engels, *Despre literatură și artă*, Buc., E.S.P.L.A., 1953, p. 140.

⁴ Leon Kruczkowski, *op. cit.*, p. 155.

istoric adevărul social demonstrat artistic în prima parte. Insurecția este prezentată în roman ca o mișcare a elevilor Școlii Militare din Varșovia și a câtorva intelectuali ruși de popor. După absolvirea școlii, tinerii nobili care îmbrățișaseră cariera armelor erau frustrați de împlinirea visurilor, întrucât, pe de o parte, toate posturile din armata activă erau ocupate de foștii ofițeri poloni care slujiseră în armata lui Napoleon, pe de alta, dată fiind pacea care domnea în Europa, țarul nu se grăbea să-și țină promisiunea de a mări efectivele armatei de la 36.000 la 100.000. În această situație, fără perspectiva avansării, cadeții încep să-și canalizeze nemulțumirea în direcția unei acțiuni armate împotriva țarului, inițiind la 29 noiembrie 1830 atacul palatului Belvedere, reședința ducelui Constantin, guvernatorul Poloniei și dând astfel primul semnal revoltei, ale cărei ecouri se vor prelungi pînă în 1831. Kordian, eroul lui Kruczkowski, este Feluś Czartkowski, proaspăt absolvent al Școlii Militare și fiul arendașului Czartkowski. Este un Czartkowski tipic, așezat într-un cadru schimbat. Cît timp strălucește în mijlocul societății înalte din Varșovia și vanitatea îi este măgulită de perspectiva unei avansări apropiate, împărtășește ideile tatălui său cu privire la autocrația țaristă. Dar odată speranțele spulberate, intră în asociația secretă înființată de Piotr Wysocki în 1828, declarîndu-se dispus să îndeplinească misiunea lui Kordian. Prin Feluś Czartkowski, Kruczkowski smulge aureola romantică de pe chipul Kordian-ului, idealizat de profasciștii poloni, reducîndu-l la coordonatele reale.

Relieffind contradicțiile din sînul conducătorilor revoltei și tinzînd să scoată în evidență cauzele care au dus la prăbușirea ei, mai ales îngustimea de vederi a nobilimii, Kruczkowski merge întrucîtva prea departe, romanul prezentînd unele lipsuri în ceea ce privește imaginea de ansamblu a insurecției. Fiind îndreptată împotriva jugului țarist, milita pentru cîștigarea libertății naționale, și sub acest aspect revolta a avut un caracter progresist, ceea ce nu reiese de nicăieri din roman. Lenin spunea că mișcarea de eliberare națională pornită de nobilimea polonă a căpătat o semnificație general europeană, atîta timp cît n-au existat mișcări muncitorești. La început au luat parte la luptă reprezentanți ai țărănimii și o parte din populația orașelor nemulțumită de măsurile luate de țar împotriva patrioților poloni. S-a format astfel o armată de circa 100.000 de oameni, care a dat serios de lucru armatei țariste. Este adevărat însă că pînă la urmă „(...) revoluția din 1830 n-a fost nici națională (excluzînd trei părți din Polonia), nici socială sau politică; ea nu schimbă nimic în situația internă a poporului; a rămas o revoluție conservatoare”¹, prin retragerea țărănimii, înșelate în speranțele ei de rezolvare a problemelor sociale. Lipsită astfel de suportul poporului, singurul în stare să-i asigure victoria, insurecția a fost repede înăbușită, prin înfrîngerea armatelor răscolite la Ostroleka, în 1831. În această perspectivă, trăsăturile prin care se definește în roman Joachim Lelewel (1786 — 1861) alcătuiesc un portret moral impropriu pentru acest mare istoric și activist social, ale cărui idei au jucat un rol de seamă în pregătirea ideologică a tinerimii progresiste.

Continuînd bogatele tradiții ale romanului social polon (B. Prus, W. Reymont, St. Żeromski), Kruczkowski situează în planul central poporul, reflectînd lupta de veacuri a țărănimii împotriva nobilimii. Romanul istoric

¹ Marx și Engels, *Собрание сочинений*, Moscova, t. V, p. 265.

de pînă la el, căci *Kordian și țăranul* rămîne totuși și un roman istoric, reprezentat de către Ignacy Kraszewski (1812—1887), idealiza nobilimea polonă. Kruczkowski, dimpotrivă, o prezintă realist, îndreptîndu-și atenția în primul rînd asupra masei țărănești. Romanul a jucat în acest sens un puternic rol agitatoric împotriva propagandei naționaliste de împăcare a claselor. Apariția lui a atras atenția cercurilor literare progresiste ale vremii prin realizarea artistică superioară, împunîndu-l pe autor drept un talent incontestabil și făcîndu-l cunoscut, în același timp, cercurilor largi muncitorești, care au apreciat pozitiv rezolvarea de pe poziții marxiste a problemei eroului și masei, precum și concluziile revoluționare la care ajung unele personaje. Critica literară burgheză remarcă de pe atunci la Kruczkowski „un prios de idei revoluționare”, pe care le pune în seama „tinereții” autorului. Cu toate neajunsurile pomenite, romanul *Kordian și țăranul*, depășind limitele estetice ale realismului critic și incluzînd pentru prima dată principiul perspectivei revoluționare, constituie o piatră de hotar în orientarea prozei polone.

În al doilea roman *Pene de păun* (*Pawie pióra*), apărut în 1935, Kruczkowski continuă și dezvoltă tendința de critică socială, începută în *Kordian și țăranul*. De data aceasta însă, autorul își plasează acțiunea într-un sat din Galiția în ajunul primului război mondial, reliefînd diferențierea de clasă, care are loc în satul capitalist, întărirea chiaburimii prin însușirea pămînturilor obștești. Spre deosebire de primul roman, unde țărănimea iobagă constituia o masă omogenă, nedezbinată încă, în *Pene de păun* avem în față un tablou social în care raporturile economice evaluate determină un proces de constituire în sînul țărănimii a două grupuri sociale — împărțire care se va reflecta și în participarea de pe poziții diferite la viața politică. Galiția constituia pentru Austria, încă de la prima împărțire (1772), o piață de desfacere avantajoasă pentru produsele industriei proprii și în același timp o rezervă de mînă de lucru ieftină și oricînd la dispoziție. Din această cauză, dezvoltarea economică i-a fost mult întîrziată. Scriitorul clasic ucrainean Ivan Franko ne-a lăsat în nuvelele și povestirile sale un tablou zguduitor al vieții țăranilor din satele Galiției, descriînd cu un realism puternic exploatarea și umilințele la care erau supuși aceștia de pani și arendași. Iată un singur exemplu extras din povestirea *Pîine boierească*, apărută în 1896: E de ajuns să vă spun — povestește un bătrîn — că în tot satul nu era nici o căruță. Doar moșierul avea căruțe, iar țăranii — numai sânni. Cu sania duceau vara grînele la hambare și fînul în șuri, cu sania cărau gunoaiele afară, la cîmp, cu sania, fie vară, fie iarnă, duceau morții la cimitir”¹. Spre sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, are loc totuși o înviore a vieții economice și politice, urmată și de apariția unor partide burgheze de opoziție, care însă în fapt slujeau tot interesele stăpînirii, căutînd să înșele țărănimea și s-o atragă în rîndurile lor cu fraze revoluționare despre socialism și lupta împotriva țarismului. Leon Kruczkowski înfățișează în *Pene de păun* tocmai această perioadă, cînd în Galiția creștea conștiința de luptă a țărănimii. Este de fapt marele merit al acestui roman, „pamflet împotriva aripei drepte mic-burgheze a partidului țărănesc al popularilor”². Prin chiar titlul polemic, Kruczkowski atrage de la început atenția asupra demagogiei reacționare

¹ Ivan Franko, *Povestiri*, Ed. Cartea Rusă, Buc., 1956, p. 86.

² A. Piotrovskaja, postfața la: L. Kruczkowski, *Избранное*, Moscova 1955, p. 572.

îmbrăcată în haine populare. Acțiunea romanului, deloc stufoasă, gravitează în jurul unei probleme în aparență foarte simplă, aproape banală, islazul comunal, folosit în devălmășie, îndeosebi de țărănimea săracă. Chiaburii însă, sprijiniți de autorități, își împart imășul, cu toată împotrivirea disperată a săracilor. În această ciocnire, urmărită pas cu pas cu multă măiestrie de autor, cad măștile demagogice ale politicienilor „populari”, iese la iveală adînca deosebire de interese dintre țărănimea săracă și chiaburi. Jakub Smoter, deputat în seimul galițian și parlamentul austro-ungar, membru de frunte al partidului popular, fusese ales cu douăzeci de ani în urmă de țărănimea săracă pentru a-i sprijini interesele. Reales de atunci de fiecare dată, Smoter se lasă treptat influențat de ideile și mai ales de atențiile nobililor, cu care alcătuia în Reichsrat-ul austriac fracțiunea „Cercului polon”. Aici, inițial, dominau conservatorii. Incepînd însă din 1908, rolul principal îl joacă membrii așa numitului partid național-democrat, reprezentînd interesele marii burghezii și ale moșierilor. De aceea Smoter împărtășește ideile acestora cu privire la politica pe care trebuie s-o desfășoare în cadrul partidului popular. Dacă la început, pentru a se împotrivi acțiunii represive a nobililor față de „mișcarea populară”, a fost nevoie de o luptă susținută, acum cînd partidele burghezo-moșierești au fost silite de amploarea acestei lupte să recunoască existența mișcării, ba mai mult, să dorească să „colaboreze” cu ea, neînțelegerile trebuie să înceteze, deoarece există „interese naționale comune”, care pot fi susținute în parlamentul de la Viena, numai prin „unirea forțelor”. Nefăcînd nici o deosebire între țăranul fără pămînt și chiabur, în articolele pe care le scria pentru gazeta partidului, *Przyjacieli ludu*, Smoter lansează lozinca: „Țăranii trebuie să facă parte din popor, nu trebuie să stea în afara lui”¹; așadar nu trebuie să lupte pentru drepturi sociale împotriva nobililor, ci să-și sacrifice interesele „înguste” de clasă, în folosul interesului național. În acest sens, politica partidului popular nu trebuie să tragă „(...) o brazdă adîncă care să despartă pătura țărănească de restul poporului polon”². Ea trebuie să aibe drept țel, și acesta e lucrul de căpetenie — după opinia lui Smoter — „...ridicarea prin culturalizare a conștiinței cetățenești în rîndul țăranilor, prin posibilitatea de acces la comorile culturii naționale, prin ridicarea spirituală”³. Concepția aceasta îl va îndepărta cu încetul de masa țăranilor care-l aleseseră, va spulbera încrederea acestora în el. De aceea, nu vor veni să-i ceară sprijinul, pe care nici nu l-ar fi dat de altfel, în pricina islazului, iar la noile alegeri vor susține candidatura unui țăran sărac, care să-i susțină într-adevăr, neîntrînd în cîrdășie cu panii. Demagogia lui Smoter e completată sugestiv în roman prin comportarea lui Michal Augustyn — alt membru al partidului popular și consilier comunal, care de asemenea trădează încrederea țăranilor, acceptînd de la bun început împărțirea pășunii obștești din care „cumpără” și el cîteva pogoane. Tăcerea lui este semnificativă în timp ce se discuta, pentru a fi aprobată de consiliul comunal, vînzarea imășului. Principiile „populare” cedează locul interesului personal. Se produce astfel o spărtură în Partidul Popular, care se adîncește tot mai mult, ducînd la apariția fracțiunii „Piaștilor”.

¹ L. Kruczkowski, *Pawie pióra*, „Czytelnik”, Varșovia, 1948, p. 18.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*.

Autorul nu urmărește realizarea unor personaje cu o psihologie complexă, ci își creionează eroii prin trăsături puține, dar apăsate, care să releve în primul rând concepțiile caracteristice unui grup social sau altul. Spre deosebire, de *Kordian și țăranul*, unde Kruczkowski plasează în centrul acțiunii individualități bine conturate—Deczyński, Derkacz, Czartkowski ș.a.—, în *Pene de păun* eroii trăiesc fragmentar. Romancierul crează psihologii de grupuri sociale. Portretele umane, parțial reprezentative, se completează reciproc, împlinind imaginea globală a unei pătri sociale. Scriitorul este preocupat în primul rând să realizeze tablouri de viață reunite prin dialectica luptelor sociale și mai puțin de a le însoți cu un comentariu de observație, descriptiv.

Cu multă vigoare schițează Kruczkowski tipuri reprezentative de exploatare, scoțind în evidență alianța dintre marii moșieri, biserică și chiaburime. Moșierul Zbyszewski este un Glinka evoluat din *Kordian și țăranul*, care înțelege că dezvoltarea luptei din mișcarea populară trebuie urmărită cu atenție și îndreptată pe făgașul dorit. Preotul Kolasinski simbolizează fuziunea deplină dintre interesele marilor moșieri, ale clerului catolic și ale burgheziei sătești. Chiaburul Karelus știe să îmbine de minune cele datorate religiei cu acțiunile menite să-i crească averea. Toți aceștia folosesc un limbaj comun, determinat de interese comune, care însă nu reușește să înșele masa țăranilor. Dacă în *Komornicy* lui Wł. Orkan sau *Țăranii* lui Reymont este evidentă diferențierea de clasă, Kruczkowski reliefează paralel procesul rapid de creștere a conștiinței sociale în lăuntrul țăranimii, relevând apariția protestului activ. În primul roman, eroii, deși ajungeau în final la concluzii revoluționare, nu acționau în sensul lor. În *Pene de păun*, mulțimea înțelege treptat că nu se poate bizui decât pe forța ei. Față de trădarea săvârșită de conducătorii mișcării populare, Smoter și Augustyn, față de dările impuse de oficialitățile comunei și biserică în scopuri edilitare și, mai ales, față de hotărârea bogătanilor de a-și împărți imasașul obștei, mulțimea este hotărâtă să riposteze cu violență, izgonind pe topografii veniți să efectueze măsurătorile. Dar evident, acțiunea lor anarhică și izolată este de la început sortită eșecului. Jandarmii imprăstie cu forța pe țăranii veniți să-și apere drepturile. În zugrăvirea tabloului gloatei, Kruczkowski dă dovadă de o măiestrie deosebită, de o cunoaștere profundă a sufletului țăranesc, sesizând cu finețe sentimentele care străbat mulțimea la vederea jandarmilor. „Cei de pe pășune i-au văzut dintr-odată. Parcă în clipa aceea a suflat un vânt înghețat, străpungând inimile cu un fior de gheață, ascuțit și pătrunzător: au tăcut deodată oamenii, a încetat sporovăiala femeilor și copiilor și chiar vitele s-au mai liniștit. (...) Bărbații care stătuseră pînă atunci în grupuri răzlețe, au început să se apropie pe nesimțite și să se așeze pe marginile mulțimii înghesuite a femeilor, vitelor și copiilor”¹. Groaza care cuprinde mulțimea atacată de jandarmi, fuga deznădăjduită din fața baionetelor, amintește de *Răscoala* lui Liviu Rebreanu. „Într-o spaimă sălbatecă gloata omenească începu să se desfacă și să se rupă ca un brîu de gheață lovit cu ciocanul. Toți o luară la fugă orbește. Cu strigăte desnădăjduite, vaiete și urlete, marea turmă de oameni și vite gonea într-un tumult prăpăstios, ca o volbură stîrnită de un vînt aspru. Se imprăstiau în toate părțile cît îi țineau picioarele, rostogolindu-se peste mușuroaiile de cîrțiță, pierzînd pe drum părți din îmbrăcăminte,

¹ *Ibid.*, p. 225.

săritind peste gropile și adânciturile terenului. Unii se îndreptau spre îngrăditurile apropiate ale satului, alții goneau către peretele îndepărtat și negru al pădurii. Cîțiva dintre bărbați încercară să zăgăzuiască această frică dezlănțuită, strigînd și răsfirîndu-și brațele, se învîrteau în furnicarul omenesc ca niște nebuni. Nu-i înțelegea și nu-i asculta nimeni”.¹

După „vînzarea” islazului, mizeria țăranilor se adîncește tot mai mult. Neavînd unde să-și mai pască vitele, le vînd și pleacă să-și caute de lucru. Kruczkowski descrie cu mult talent exodul țăranimii galițiene spre Prusia, pentru a-și oferi pe nimic forța de muncă. Portretul lui Madej ilustrează de minune situația deznădăjduită a acestor oameni, care, ajunși în orașele de graniță, în așteptarea unui contract de muncă, devin pradă ușoară pentru tot felul de afaceriști fără scrupule. Înșelat și fără o lețcaie, Madej este expediat și el, împreună cu alții, de poliția austriacă înapoi. Întoarcerea lui dă prilej autorului să ironizeze sarcastic poziția intelectualității naționaliste față de popor. Într-un tablou deosebit de expresiv prin contrastul elementelor care-l alcătuiesc, Kruczkowski înfiripă o discuție despre țăranime între doi intelectuali, care pornind de la semnificația simbolurilor dramei lui St. Wyspiański, *Wesele (Nunta)* ², ajung în cele din urmă la concluzia că trebuie continuată munca de luminare a poporului pentru „înobilirea aspirațiilor și dematerializarea tendințelor lui”. Sub bancă, fără bilet, flămînd și zdrențuit, se afla Madej. Pe fața lui se odihneau ghetetele unuia dintre ei. Imaginea mizeriei țăranimii sărace zugrăvită de Kruczkowski se apropie prin forța de sugestie de unele din tablourile realiste ale lui Norblin ³ și Orłowski ⁴.

Această ambianță socială va da naștere la vlăstare care vor lupta cu înverșunare pentru dreptatea socială. Jedrek Karcz, primul tip de luptător crescut sub influența mișcării muncitorești din opera lui Kruczkowski, va continua concluziile revoluționare ale eroilor din *Kordian și țăranul*, marcînd în felul acesta un salt calitativ în concepția autorului. Fiul unui argat de la curtea moșierului Zbyszewski, Karcz arată de mic înclinații spre învățătură. Retras de la școală și băgat cioban, va continua să-și completeze cunoștințele singur, neglijîndu-și obligațiile de slugă. Bătut crunt din această cauză de tatăl său, fuge de acasă la vîrsta de 14 ani și intră ucenic într-un atelier mecanic din orașul Chmielec. În scurt timp, prin cunoștințele din mediul meșteșugăresc, intră în legătură cu o organizație socialistă a muncitorilor feroviari. Ziarele și broșurile împrumutate pe care le citește cu lăcomie îl ajută să-și alcătuiască o imagine de ansamblu veridică a realităților sociale. Întors la țară continuă să învețe singur, ajutat cu cărți de

¹ *Ibid.*, p. 229.

² În 1901, Stanisław Wyspiański (1869—1907), reprezentant de frunte al simbolismului polon, a scris drama în versuri *Nunta*, unde în simboluri cețoase înfățișa un tablou al poporului polon, care și-ar fi pierdut capacitatea de luptă. Un intelectual înmîna țăranului Jasiak „cornul de aur”, atribut simbolic al forței care va ridica poporul la luptă. Acesta îl pierde aplecîndu-se să-și ridice șapca cu „pene de pînă” și chemarea lui nu mai trezește țăranii și intelectualii adormiți idilic laolaltă. Critica burgheză naționalistă încerca să afle în simbolul dramei rolul istoric al intelectualității și incapacitatea de acțiune a țăranimii din cauza imposibilității de a depăși limitele înguste ale intereselor materiale.

³ Jan Piotr Norblin de la Gourdain (1745—1830). Stă în Polonia între anii 1774—1804). Este influențat de rococo-ul lui Watteau și portretul rembrandtian.

⁴ Alexander Orłowski (1777—1832), elev al lui Norblin. Tablourile cu teme sătești sînt mai realiste decît ale maestrului său.

studenta Kazimiera, fiica moșierului, socialistă „mai mult în sentimente decât în convingeri”. Înțelege astfel treptat raportul forțelor sociale contradictorii din Polonia burghezo-moșierească și tendințele de dezvoltare în viitor. De aceea, în convorbirile cu țărani va aprecia just că ruptura care va avea loc în partidul popular este binevenită, deoarece „Mișcarea populară va avea numai de câștigat prin îndepărtarea elementelor împăciuitoare, care reprezintă interesele țăranilor bogați”¹. Avînd perspectiva dezvoltării sociale, Karcz își dă seama că acești „țărani conservatori, mai de vreme sau mai tîrziu, trebuiau să se alătore panilor, clerului și moșierilor, lansînd lozinca împăcării agricultorilor mari cu cei mici”². Unitatea economică și armonia socială promovate de ei sînt o minciună. Interesele țăranilor săraci sînt diferite de ale moșierilor și burgheziei sătești, împotriva cărora trebuie să lupte alături de proletariatul orășenesc. „Aceste clase dezmoștenite au împotriva lor coaliția guvernului cotropitor cu moșierii, fabricanții, clerul și, sprijinită de cler, țărănimea înstărită. Ceea ce se numea pînă acum mișcarea populară este astăzi în mare parte o înșelătorie politică jucată de forțe ostile poporului, pentru că, nedînd nimic masei mari țărănești, o conduce inconștient în lagărul adversarilor!”³. Karcz proiectează în viitor scopul acestei lupte: „O Polonie neatîrnată, o Polonie populară, muncitorească-țărănească”, în care pămîntul moșierilor expropriați să fie împărțit țăranilor, legînd rezolvarea problemei țărănești de cîștigarea independenței naționale. „Cînd se vor încăera puterile cotropitoare — spune el — va fi vremea potrivită ca țăranii și muncitorii (...) să înceapă lupta cu puteri unite pentru înfăptuirea Poloniei populare, independente, în care să stăpînească poporul, după ce va fi izgonit pe împărat, pani și exploatatori, fabricanți și moșieri”⁴. Pentru a-și îndeplini rolul mareț ce-i revine în viitoarele evenimente, țărănimea trebuie să se pregătească temeinic. Dar cum s-o facă el, Karcz, încă n-o vede; înșelat de frazele naționaliștilor galițieni despre socialism și neatîrnare, preconizează înrolarea țăranilor în „Uniunile de pușcași”, care în înțelegerea lui aveau tocmai scopul de a-i pregăti pentru o acțiune armată organizată, dar care în fapt fuseseră create de Pilsudski pentru atacarea Rusiei. Încheindu-și romanul cu această perspectivă sumbră, Kruczkowski atrăgea atenția maselor asupra pericolului demagogiei pilsudiste. *Pene de păun* este deci și un roman-avertisment, care dezvăluia în fața maselor adevărata față a organizațiilor burgheze naționaliste.

Leon Kruczkowski zugrăvește în cele două romane un tablou retrospectiv al satului polon cu puternice rezonanțe contemporane. Și *Kordian și țăranul* și *Pene de păun*, deși oglindesc realități sociale la o distanță de un secol una de alta, răspund într-un fel aceleiași probleme, constituind în egală măsură o demonstrație artistică riguroasă, fundamentată istoric, a netemeinicieii sloganurilor promovate de burghezia naționalistă. Contactul nemijlocit cu aspirațiile maselor, în rîndul cărora s-a încadrat ca soldat pe frontul literar, conferea operei lui Kruczkowski caracterul unei actualități imediate. Romancierul se îndrepta treptat spre reflectarea directă a vieții sociale specifice epocii. După opere care au adus în universul literar al

¹ L. Kruczkowski, *op. cit.*, p. 149.

² *Ibidem*.

³ *Ibid.*, p. 150.

⁴ *Ibid.*, p. 152—153.

romanului țărănesc un peisaj privit dintr-un unghi de vedere nou, intenționa să scrie un alt roman, tot despre satul galițian, de astădată în condițiile așa zisei independențe naționale. Cu ocazia unei noi ediții a romanului *Kordian și țăranul*, în 1933, Kruczkowski scria: „Noi n-am evoluat prea mult față de situația existentă atunci (începutul sec. XIX — n.n.). S-au schimbat numai formele orînduirii de stat, s-a schimbat structura economică și politică; limitele strîmte ale stăpînirii șleahței au crescut în baza largă a burgheziei contemporane, însă contradicțiile de clasă, asuprirea și jefuirea maselor, nedreptatea de clasă, nu s-au schimbat deloc timp de o sută cincizeci de ani de istorie a Poloniei și continuă să rămînă condiția definitorie a raporturilor umane“. Nu se știe din ce pricini romanul n-a fost scris. Eforturile literare ale luptătorului social sînt absorbite acum de lupta împotriva ideologiei fasciste, acțiune căreia îi va consacra multe din operele sale de viitor. În această direcție Kruczkowski scrie în 1934 prima sa încercare scenică *Un erou al timpului nostru (Bohater naszych czasów)*, o reușită satiră politică îndreptată împotriva dictaturii hitleriste¹. Un reportaj în redacția inițială, drama a fost apreciată pozitiv de critica literară progresistă, vădind de pe acum înclinația autorului spre genul dramatic, în care va ajunge la realizări superioare în creația de după război.

Pe aceeași linie de luptă împotriva fascismului se situează și romanul *Capcane (Sidła)*, apărut în 1937, care aduce în opera lui Kruczkowski o temă nouă: intelectualitatea în perioada dezechilibrului economic din Polonia anilor 1936—1937. Autorul atrage atenția asupra pericolului prezentat de fascism. În urma politicii de militarizare promovată de conducerea țării, are loc o prăbușire economică, ce lărgeste aria șomajului. Ideologicște intelectualitatea se găsea la o răscruce de drumuri, trebuind să-și clarifice poziția față de lupta ascutită dintre ideile marxiste ale clasei muncitoare și invazia doctrinei fasciste. Pătrunzînd cu abilitate în substanța intimă a preocupărilor interioare ale intelectualului mic-burghez, disecîndu-i cu minuție universul psihologic, Leon Kruczkowski descoperă în *Capcane* pricinile care-i vor îndrepta pe unii spre cursa întinsă de fasciști și intră astfel în miezul problemelor care frămîntă generația sa. Față de operele anterioare, romanul constituie un regres atît în ceea ce privește evoluția de concepție, cît și pe linia realizării artistice. Soarta lui Henryk Bogdalski este tragică. Victimă a șomajului, el este incapabil să înțeleagă adevăratele cauze ale situației lui sociale. E obsedat în permanență de ideea „neșansei“, a „nenorocului“ personal. Incapabil să acționeze din cauza acestei incomprehensiuni, care-i stăvilește elanul, se lasă treptat în seama hazardului, îndreptățindu-și numele (Bóg = Dumnezeu; dać = a da). Este destinul tipic al intelectualului cu mijloace materiale reduse, într-o societate care nu-i valorifică potențele umane. Negăsind de lucru timp de cîțiva ani, Bogdalski crede că și-a găsit, în cele din urmă, realizarea în acceptarea formelor exacerbate ale ideologiei fasciste, însă fondul moral cinstit îi relevă în scurt timp caracterul odios al fascismului. Deziluzionat, pierzînd nădejdea de a intra în rîndul oamenilor care-și cîștigă existența printr-o muncă onestă, sfîrșește tragic prin sinucidere. Autorul încearcă să-i opună lui Bogdalski un intelectual activ, lucid în aprecierea realității și cu vederi socialiste, doctorul Emil Rudny, care însă nu are trăsăturile unui luptător

¹ Piesa a fost pierdută în timpul războiului.

antifascist. Ideile lui rămân simple fraze, care nu depășesc cadrul familiei Bogdalski, nefiind susținute în planul faptelor. Inconsecvența personajului reflectă o lacună în concepția autorului, care n-a văzut că salvarea intelectualității de „capcana” fascismului este totuși posibilă și anume prin îndreptarea ei spre idealurile de luptă ale proletariatului, prin identificarea căutărilor individuale cu aspirațiile clasei muncitoare. Cu tot caracterul net antifascist, deosebit de actual al temei, romanul, deși cu unele calități în oglindirea procesului de pregătire a societății polone pentru al doilea război mondial, rămîne totuși un insucces. În anii următori Kruczkowski scrie un roman a cărui acțiune se petrece în timpul lui Stanisław August și începe altul cuprinzînd viața minerilor poloni emigrați în Belgia. (În anul 1938 scriitorul călătorește în această țară). Nici una din aceste opere n-au văzut lumina tiparului, iar manuscrisele lor s-au pierdut¹.

Tot în acești ani, Kruczkowski are o bogată activitate publicistică. În 1936, participase la Congresul scriitorilor progresiști de la Lvov, care lansase un apel la lupta împotriva fascizării culturii. În articolele publicate în diverse ziare și reviste de stînga își va orienta eforturile în aceeași direcție. Probleme de primă atenție în perioada respectivă, precum aceea a tineretului, a emancipării sociale a femeii, chesiuni de etică, cultură etc., își vor găsi expresia în articole întrunite în 1938 în volumul *În atmosfera dictaturii* (*W klimacie dyktatury*). Autorul se situează pe poziții avansate, străduindu-se, într-un ascutit ton polemic, să clarifice problemele contemporane în lumina ideilor marxiste².

Avînd imaginea de ansamblu a prozei lui Kruczkowski putem desprinde unele trăsături generale, privind folosirea anumitor moduri de comunicare artistică a conținutului, care ne ajută să deslușim pînă la un punct direcția pe care se va dezvolta în viitor creația literară a scriitorului. Ceea ce se impune atenției cititorului de la prima lectură este o abundență deosebită a dialogului, cu un bogat subtext de idei și un curs verbal întretăiat, ca versul alb whitmanian, însă cu atît mai expresiv, pentru că dă vioiciune stilului. „Niciodată nu mă simțeam bine în ceea ce constituie miezul esențial al prozei romanului, în descrieri sau narații domoale. Respiram, în schimb, mai liber în părțile dialogate ale cărților mele”³. Deseori în romanele lui Kruczkowski desfășurarea strînsă a episoadelor, acțiunea eroilor într-un cadru peisagistic redus, dă impresia unei desfășurări scenice, intervenția de comentariu a autorului în convorbirea personajelor reducîndu-se la simple indicații regizorale. Dealtminteri, romanul *Kordian și țăranul* a și fost dramatizat de Kruczkowski în 1934 și prezentat în premieră în 1935. Și acest text a fost pierdut. Situații întregi din primele romane au o prezentare strict scenică, realizînd o tensiune dramatică susținută, ca de pildă scena confruntării lui Deczyński cu Kordian din *Kordian și țăranul*, ori consfătuirea în crîsmă în vederea înființării echipei pentru paza incendiilor din *Pene de păun*. Chiar atunci cînd nu folosește dialogul, autorul utilizează cu predilecție narația într-un stil alert. În cîteva cuvinte, într-un

¹ Cf. Zb. Wasilewski, prefață la vol.: Kruczkowski, *Wieczór literacki*, Varșovia, 1956, p. 10.

² Vezi: Ec. Fodor, *Публицистика Леона Курковского в борьбе с фашизмом в Польше тридцатых годов* în „Romanoslavica”, vol. I (1958), p. 136—145.

³ L. Kruczkowski, *Pisarze wobec dziesięciolecia*, „Nowa kultura”, nr. 27 (3 iunie), an. IV (1955), p. 3.

limbaj natural, fără încărcături adjectivale, Kruczkowski descrie situații dramatice elocvente, care ilustrează o aplecare evidentă pentru teatru. Pentru exemplificare poate fi redată o scenă din *Kordian și țăranul*, în care autorul îl introduce cu o anume bruschetă pe cititor în viața mizeră a țăranului Adamus. Argații arendașului Czartkowski, veniți să-l ducă forțat la curtea boierească, îl găsesc ascuns în groapa de cartofi: „Unul dintre ei, mai înflăcărat, se aplecă deasupra gropii și împunse cu o jordie din toate puterile, ca turbat. Adamus, nimerit în șold, înhăță cu mâinile capătul jordiei și trase cu furia disperării. Atunci, cel de deasupra se clătină și — pierzându-și echilibrul — se prăvăli cu un strigăt în jos, drept peste Adamus. Țăranul, strivit de greutate, gemu înfricoșetor și apucându-l pe argat de gît, cu degete-i osoase, îl izbi de celălalt perete al gropii. Răsuflînd din greu, se uitau unul la altul, cu ochii injectați, aproape turbați și înfricoșați de întîlnirea neașteptată.

Cei de sus au încremenit o clipă, liniștindu-se parcă în așteptarea spectacolului neobișnuit care avea să urmeze. Chiar jandarmul care se plimba cu demnitate în jur, se opri și aruncînd o privire curioasă în fundul gropii, zîmbi cu o mulțumire vizibilă.

În acest timp, împrejurimile răsunau de țipetele disperate ale fetei. — Săriți!... Oameni buni!... Îl omoară pe tata!... Săriți!”

Totuși, deși narator cu înclinații predilecte spre stilul concis și clar al dialogului, Kruczkowski nu neglijează cu totul peisajul. Se observă totuși o slăbire a expresivității artistice în realizarea acestor foarte rare pagini descriptive. Stilul lor se remarcă prin sobrietate și conciziune. Însuși scriitorul sublinia, într-un interviu², că în proza lui cuprinderea realului prin construcții metaforice n-a jucat niciodată un rol esențial. Această proză e de o gravitate aproape oficioasă, manifestă atît în stilul direct, fără comentariu, cît și în temeritatea polemică a alegerii unei tematici majore. Chiar atunci cînd folosește cu finețe ironia, cum se întîmplă adeseori în *Pene de pămînt*, Kruczkowski stîrnește un zîmbet reținut, mai mult cerebral, urmat imediat de concluzia instructivă, insinuată discret prin contrastul afirmației cu fapta. De exemplu, preotul Kolasinski rostește sentențios, bînd în sănătatea abstenențelor: „— Cine poate, trebuie să se abțină! — rosti preotul așezîndu-și pe masă paharul gol”³.

Deci pînă și lucrările de proză ale lui Kruczkowski dovedesc înclinația puternică spre genul dramatic, vocație pe care scriitorul și-a intuit-o, îndreptîndu-și, după al doilea război mondial, eforturile de creație aproape exclusiv în această direcție.

ТВОРЧЕСТВО ЛЕОНА КРУЧКОВСКОГО В ПЕРИОД МЕЖДУ ДВУМЯ МИРОВЫМИ ВОЙНАМИ

(Резюме)

В идеологической борьбе, которая имела место в Польше в период между двумя мировыми войнами, польская прогрессивная интеллигенция

¹ L. Kruczkowski, *Kordian i cham*, p. 10.

² *Życie literackie*, Cracovia, nr. 14, anul VIII (1958), p. 5, 15.

³ L. Kruczkowski, *Pawie piora*, p. 170.

находилась на стороне идеалов рабочего класса. Появляется революционная литература — произведения Л. Кручковского, В. Василевской, Вл. Ковальского, Вл. Броневского и др.

Л. Кручковский вошел в литературу как автор романа «Кордиан и хам» (1932), который сыграл выдающуюся агитационную роль в борьбе против пропаганды теории классовой гармонии, проводимой буржуазными националистами. Выйдя за рамки эстетики критического реализма и встав на марксистские позиции в решении проблемы народа и героя, роман тем самым положил начало новому направлению в польской литературе — реализму социалистической эпохи. Во втором романе «Павлиньи перья» (1935), посвященном той же теме, впервые в произведениях Кручковского появляется образ борца, воспитанного в духе пролетарской идеологии, который не только приходит к революционными выводам, как Дечинский и Деркач в романе «Кордиан и хам», но и борется за революционные идеалы. Последний из известных романов Кручковского «Силки» (1937) — произведение слабое как в художественном, так и идейном отношении.

Для прозы Кручковского характерна манера письма сдержанная, насыщенная, размеренная, почти деловая, обилие диалогов и быстрый темп повествования. Типично сценические черты прозы свидетельствуют о склонности писателя к драматургии, в области которой он стал, в основном, работать после второй мировой войны.

L'ACTIVITÉ LITTÉRAIRE DE LEON KRUCZKOWSKI ENTRE LES DEUX GUERRES MONDIALES

(Résumé)

Dans la lutte d'idées qui s'est déroulée entre les deux guerres mondiales les intellectuels progressistes de Pologne firent leurs les idéaux de la classe ouvrière. Cela donna naissance à une littérature révolutionnaire qui s'affirma par les créations de Leon Kruczkowski, W. Wasilewska, Wł. Kowalski, Wł. Broniewski etc.

L. Kruczkowski s'est imposé en littérature par son roman intitulé *Kordian et le paysan* (1932) qui a joué un très important rôle d'agitation dirigé contre la propagande de conciliation des classes sociales trônée par la bourgeoisie nationaliste. Dépasant les limites esthétiques du réalisme critique et résolvant, situé sur les positions de l'idéologie marxiste, le problème du héros et de la masse, ce roman représente un terme dans l'orientation de la littérature polonaise vers le réalisme de l'époque socialiste. Dans *Plumes de paon* (1935), le deuxième roman consacré à la même question, apparaît, pour la première fois dans les ouvrages de Kruczkowski, le type du militant élevé sous l'influence de l'idéologie de la classe ouvrière, qui ne parvient pas seulement à des conclusions révolutionnaires, comme Deczyński ou Derkacz de *Kordian et le paysan*, mais lutte dans le sens indiqué par eux. *Les pièges* (1937), le dernier des romans connus de Kruczkowski,

a été une œuvre moins bien réalisée aussi bien du point de vue idéologique.

La prose de L. Kruczkowski est caractérisée par un style sobre et concentré, grave, presque officiel. Le dialogue et la narration, d'un style alerte, y abondent. L'action se déroule dans un cadre paysagiste réduit, les gestes du personnage tendant au théâtral. Le caractère scénique prononcé dénote un fort penchant pour le genre dramatique, vocation que l'écrivain se découvre en dirigeant ses efforts presque exclusivement dans cette direction après la seconde guerre mondiale.

O SUTĂ DE ANI DE CERCETĂRI SLAVO-ROMINE

LOCUL LUI FRANZ MIKLOSICH ÎN STUDIAREA ELEMENTELOR SLAVE DIN LIMBA ROMÂNĂ

(O sută de ani de la apariția lucrării *Die slavischen Elemente im Rumunischen*, Viena, 1861)

G. MIHĂILĂ

Observațiile empirice asupra limbii române au condus încă din veacurile trecute pe învățații și oamenii de cultură români și străini la concluzia că în limba română există un număr apreciabil de cuvinte slave, a căror studiere poate contribui la cercetarea istoriei poporului nostru și a relațiilor lui de veacuri cu popoarele slave. Astfel, încă bătrînul cronicar moldovean Grigore Ureche scria cu trei secole în urmă în letopisețul său: „*Așijderea și limba noastră din multe limbi iese adunată și ne iese amestecat graiul nostru cu al vecinilor de prinprejur, măcară că de la Rîm ne tragem, și cu ale lor cuvinte ni-s amestecate*” (subl. n.). În sprijinul afirmației sale Ureche citează, printre împrumuturile din limbile vecine, cuvintele de origine slavă *prag* și *cracatiță*¹.

În aceeași epocă și chiar cu un secol-două mai târziu, cunoștințele despre limba română și originea ei sînt încă destul de reduse printre învățații străini. Astfel, cunoscutul filolog poliglot Johann Christoph Adelung considera limba română un fel de idiom „romano-slav” (în *Mithridates, oder allgemeine Sprachkunde*, 1806—1817); ce e drept, continuatorul său, Severius Vater, așează limba română printre limbile romanice².

Cu peste treizeci de ani înainte, Franz Joseph Sulzer, care fusese în Țara Românească, recunoștea caracterul romanic al limbii noastre. În același timp el releva marele număr de cuvinte slave existente în limba română, încercînd a formula chiar o „teorie” a amestecului romîno-slav pe cale matrimonială (cf. cuvintele *dragoste*, *iubi*)³.

Cercetarea științifică a influenței slave în limba română începe abia la mijlocul sec. a. XIX-lea, odată cu dezvoltarea lingvisticii moderne.

¹ *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. 2. P. P. Panaitescu, București, 1958, p. 67. Cronica a fost scrisă, probabil, înainte de 1646 (vezi *Introducere*, p. 11).

² Vezi L. Șăineanu, *Istoria filologiei romîne*, ed. 2, București, 1895, p. 25—30.

³ *Geschichte des Transalpinische Daciens...*, vol. II, Viena, 1871, p. 61 ș.u. Cf. L. Șăineanu, *op. cit.*, p. 33—35.

Cel căruia îi revine meritul de a fi întemeietorul de fapt al studiilor slavoromâne este marele învățat sloven Franz Miklosich, cea mai proeminentă figură a slavisticii europene în a doua jumătate a sec. al XIX-lea.

Dar, înainte de a vorbi despre opera consacrată problemelor slavoromâne a acestui mare slavist, trebuie menționat că, în afară de ideile fragmentare expuse anterior în diverse lucrări cu caracter general, au apărut încă în al doilea sfert al sec. al XIX-lea lucrările lexicografice ale unor premergători ai lui Miklosich, care au relevat cu perspicacitate un număr apreciabil de cuvinte de origine slavă în limba română. Astfel, la 1840, învățatul rus Iakov Hinkulov, legat prin origine de poporul român, publica la Petersburg o listă de peste 500 de cuvinte intitulată *Собрание славянских первообразных слов, употребляемых в валахо-молдавском языке*, ca adaos la crestomatia sa de texte românești — *Собрание сочинений, в прозе и стихах, для упражнения в валахо-молдавском языке* (p. 174—200). Astfel, de pildă, la litera *b* autorul citează cuvinte de origine slavă ca *babă, basnă, bdenie, bejanie, beznă, bici* etc., însoțindu-le de traducerea în limba rusă. Aceasta este prima listă cunoscută de cuvinte slave în limba română, care-și păstrează valoarea documentară pînă astăzi.

Cîtiva ani mai târziu, în 1847, scriitorul și cărturarul sîrb Jovan Sterija Popović, care cunoștea limba română vorbită, tipărește articolul *Reči srbsko-slavenske u vlaškom jeziku poznate* (în *Glasnik Društva srbske slovesnosti*, I, 1847, p. 30—58)¹, bazîndu-se în selecționarea cuvintelor pe cunoscutul *Lexicon de la Buda* (1825), precum și pe cunoștințele proprii de limba română. Lista sa cuprinde 1062 de cuvinte pe care autorul le considera a fi de origine slavă (p. 32—58). Dacă lăsăm la o parte unele cuvinte care nu sînt de origine slavă sau provin paralel în română și sîrbă din alte limbi etc., se poate constata că cea mai mare parte a împrumuturilor sînt bine indicate²: de ex. *clocă, dăruiesc, fălos, leucă, slobod, vadră* etc.

A treia listă de cuvinte e cuprinsă în *Vocabular de vorbe streine în limba română* al lui I. Heliade-Rădulescu, apărut în același an, 1847. Întocmit cu totul în alt scop — acela de a izgoni din limba română cuvintele de origine străină, în primul rînd pe cele slave —, vocabularul lui Heliade, care cuprinde circa 1.200 de cuvinte, nu este lipsit de valoare științifică și documentară³. Găsim aici astfel de cuvinte slave ca *cinste, crai, drag, dragoste, jupîn, zăpadă* etc., Heliade indicînd chiar unele particularități fonetice ale cuvintelor străine, în special slave, pentru a fi mai ușor recunoscute.

Nu e locul aici să ne oprim asupra zădărniciilor acestei încercări nerealiste a lui Heliade, ca și a latinizanților. Trebuie relevat doar că Miklosich a cunoscut această lucrare, pe care o menționează în lista izvoarelor și din care își extrage unele cuvinte (de ex. *bezaconie, bobotează, gropniță, istov*

¹ Cf. Radu Flora, *Sterija i problem leksičkih elemenata u rumunskom jeziku*, extras din „Зборник за филологију и лингвистику”, Матица Српска, Нови Сад, 1957, p. 7.

² *Ibidem*, p. 11 urm. (Cred că autorul e prea sever în judecarea, astăzi, a lucrării lui Sterija; mai mult, unele „greșeli” relevate sînt, de fapt, inexistente: R. Flora afirmă, de pildă, că *clocă* — *клокъ* e o formă greșit scrisă, cînd de fapt, aceasta e o formă dialectală pentru *cloșcă*).

³ Mai mult chiar, autorul se găsește în impas, căci nu întotdeauna are la îndemînă cuvinte cu care să înlocuiască pe cele slave, turcești, ungurești etc.: „Nu știu, zău, — scrie el în „Precuvîntare” — de aș putea eu în ziua de astăzi să pui în loc de *vîrstă, etate*. Nu știu ce să pui în locul vorbelor *ispas, gata, treabă, geambaș...*” (Opere, t. II, ed. D. Popovici, București, 1943, p. 338).

etc.). De altfel Miklosich cunoștea și lucrarea lui Sterija, pe care o citează și o folosește, fără însă a da numele autorului ¹.

O ultimă listă de cuvinte înaintea cercetării fundamentale a lui Miklosich — și anume în 1859 — este dată de un oarecare Stephan, în lucrarea sa *Einfluss des Slavischen auf dem Walachischen* (Ostrowo, 1859), citată de L. Șăineanu ².

Toate aceste lucrări menționate mai sus au pînă astăzi o valoare documentară incontestabilă, decurgînd din însăși importanța problemei abordate. Efectuate cu mijloace imperfecte, de filologi care s-au ocupat de astfel de chestiuni doar în treacăt, lucrările lui Hinkulov, Sterija Popović, Heliade Rădulescu, Stephan au fost în curînd înlocuite cu desăvîrșire de lucrarea fundamentală în acest domeniu a marelui slavist Franz Miklosich.

*

* *

Născut la 20 noiembrie 1813, Franz Miklosich devine în 1848, după studii strălucite, profesor de filologie slavă la Universitatea din Viena, iar în 1851 membru al Academiei de științe din Viena. De-a lungul celei de-a doua jumătăți a sec. al XIX-lea Miklosich „a îmbogățit filologia slavă cu lucrări monumentale, care, prin bogăția datelor cuprinse, își vor păstra pentru mult timp întreaga lor valoare...” — scria V. Jagić în cunoscută sa *Istorie a filologiei slave* ³. Și mai departe: „În istoria filologiei slave el ocupă fără îndoială locul de frunte în a doua jumătate a secolului al XIX-lea; el a devenit conducătorul mișcării filologice la toți slavii, în special la cei de sud și de apus” ⁴.

Trebuie spus de la început că Miklosich și-a cîștigat merite nepieritoare în filologia slavă nu numai ca autor al cunoscutului *Lexicon* al slavei vechi, creator al primei *Gramatici comparate a limbilor slave* și al primului *Dictionar etimologic al limbilor slave*, a căror valoare se păstrează pînă astăzi, ci și ca cercetător atent și multilateral al influenței slave în limbile învecinate, cum sînt romîna, maghiara, albaneza, neogreaca.

Intr-adevăr, în 1860, Miklosich prezintă, în ședințele din 18 iulie și 17 octombrie ale secției de filozofie și istorie a Academiei de științe din Viena, lucrarea *Die slavischen Elemente im Rumunischen* ⁵, care deschide seria unor lucrări lexicologice deosebit de importante ale lui Miklosich privind împrumuturile slave în alte limbi, precum și împrumuturile străine în limbile slave.

¹ La lista izvoarelor (p. 70) Miklosich menționează revista în care a apărut lucrarea. Radu Flora presupune chiar că această lucrare, cu imperfecțiunile ei, a putut servi drept imbold pentru Miklosich de a alcătui lista împrumuturilor pe o bază mai solidă și cu indicațiile etimologice necesare (*art. cit.*, p. 15). După toate probabilitățile însă, Miklosich n-a cunoscut lucrarea lui Hinkulov.

² *Op. cit.*, p. 245, nota 1. Lucrarea n-am putut-o încă vedea și nici n-am găsit despre ea informații mai ample.

³ *История славянской филологии*, «Энциклопедия славянской филологии», вып. I, St. Pь., 1910, p. 715.

⁴ *Ibidem*. Asupra vieții și operei lui Miklosich, în afară de lucrarea citată a lui V. Jagić (cap. XXV, p. 691—718), vezi: L. Miletici, *Д-р Франц Миклошич и славянската филология* (extr. din Сборник за народни думотворения, наука и книжнина “V, p. 355—499), Sofia, 1891, 145 p.; F. Maretić, *Život i književni rad F. Miklošića*, „Rad Jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti”, Knjiga CXII, Zagreb, 1892, p. 41—153.

⁵ Lucrarea a apărut în „Denkschriften der kais. Akademie der Wissenschaften. Philos. — hist. Classe”, Bd. XII, Viena, 1861, p. 1—70 (și în extras).

Astfel, în 1867 apare lucrarea *Die Fremdwörter in den slavischen Sprachen* (Denkschriften, v. XV, p. 73—140), iar în 1870 încep să se tipărească articolele lui Miklosich privind împrumuturile în limba albaneză reunite sub un titlu comun: *Albanische Forschungen*, din care partea I era consacrată elementelor slave în limba albaneză (Denkschriften, v. XIX, p. 337—374; partea a II-a consacrată elementelor romanice, ibid., v. XX, p. 1—88; partea a treia — formei verbelor împrumutate, ibid., v. XX, p. 157—323). Tot în anul 1870 apare un articol de mai mică întindere intitulat *Die slavischen Elemente im Neugriechischen* (Sitzungsberichte, t. LXIII, extr. 1870, 38 p.), iar în 1871 lucrarea *Die slavischen Elemente im Magyarischen* (Denkschriften, v. XXI, extr. 1871, 74 p.). Elementelor slave în limba țiganilor le este consacrat primul articol din seria *Ueber die Mundarten und Wanderungen der Zigeuner Europas* (Denkschriften, v. XXI, 1872, p. 197—253), iar elementelor slave în turcă — articolul *Die slavischen, magyarischen und rumunischen Elemente im Türkischen* (apărut în 1889).

Pentru Miklosich a constituit, deci, o preocupare de mai multe decenii studierea influenței slave în alte limbi, ca și influența inversă în limbile slave. Pe linia celei de a doua preocupări se înscriu astfel de lucrări ca: *Die christliche Terminologie der slavischen Sprachen* (Denkschr., XXIV, extr. 1875, 58 p.); *Die türkischen Elemente in den südost-und osteuropäischen Sprachen (Griechisch, albanisch, rumunisch, bulgarisch, serbisch, kleinrussisch, grossrussisch, polnisch)* (Denkschr., 1884—1891, t. XXIV, XXXV, XXXVII, XXXVIII).

De altfel, tocmai în această perioadă Miklosich tipărește — după ce publicase în 1862—1865 *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum* — opera sa de sinteză în domeniul etimologiei: *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen* (Viena, 1886, VIII + 547 p.), care cuprinde un bogat material lexical slav, inclusiv cuvinte împrumutate în limbile slave (cu menționarea de asemenea a elementelor slave în alte limbi: română, maghiară, albaneză, neogreacă). Cu toate că autorul nu indică izvoarele din care și-a extras materialul lexical și efoarte zgîrcit în explicații etimologice (nefăcînd, de altfel, nici referiri la literatura de specialitate), acest dicționar a adus mari servicii slavisticii, fiind timp de un sfert de secol singura lucrare de acest fel, iar după apariția dicționarului lui Berneker continuînd să fie util cel puțin pentru partea de vocabular ce n-a intrat în opera acestuia.

Miklosich ocupă deci un loc de seamă în galeria slaviștilor și prin numeroasele sale lucrări consacrate relațiilor dintre slavi cu popoarele învecinate. „Cu aceste lucrări — scria L. Miletici — Miklosich ocupă un loc aparte între slaviști: nici un slavist nu și-a îndreptat atît de departe privirea, n-a cercetat într-o așa legătură prezentul și trecutul limbilor ce se vorbesc în sudul balcanic, ca Miklosich“¹.

Într-adevăr, în ceea ce privește limba română, Miklosich n-a încetat, după 1860, să se ocupe de istoria dialectelor ei — daco-romîn, macedo-romîn și istro-romîn. De altfel, chiar la sfîrșitul lucrării despre elementele slave în limba română (*Anhang*, p. 55—69), el prezintă originea și limba istroromînilor, relevînd într-un scurt vocabular (p. 60—69

¹ Д-р Франц Миклошич и славянската филология, p. 129. cf. și P. Skok, *L'importance de l'oeuvre des slavistes Kopitar et Miklošič pour la linguistique balkanique*, in *III ème Congrès International des Slavistes. Réponses aux questions*, Belgrad, 1939, p. 207-208.

o serie de elemente de origine slavă. Mai târziu, în 1879, publică, împreună cu E. Kalužniacki cercetarea istorico-lingvistică *Ueber die Wanderungen der Rumunen in den dalmatischen Alpen und den Karpaten* (Denkschr., XXX, p. 1—66), iar în 1881 și 1882 tipărește cele două părți ale *Cercetărilor românești (Rumunische Untersuchungen: Istro- und Macedorumunische Sprachdenkmäler*, Denkschr., XXXII, XXXIII). Cea mai importantă lucrare a sa în acest domeniu este fără îndoială *Beiträge zur Lautlehre der rumänischen Dialekte (Vocalismus, I—III, Consonantismus, I—II, și Lautgruppen*, în „Sitzungsberichte“, XCVIII, 2. Heft, XCIX, C. CI, CII, 1881—1883)¹.

După această scurtă prezentare a lucrărilor lui Miklosich în domeniul relațiilor dintre limbile slave și alte limbi învecinate, în primul rând limba română, să ne întoarcem la lucrarea de la a cărei apariție s-au împlinit 100 de ani, operă care a stat decenii de-a rândul la baza cercetărilor în domeniul influenței slave în limba română: *Die slavischen Elemente im Rumunischen*. În prefața volumului al III-lea al *Istoriei limbii române* acad. Al. Rosetti scria în 1940: „Așadar, 80 de ani de la publicarea, la Viena, a lucrării lui Fr. Miklosich: *Die slavischen Elemente im Rumunischen*, remarcabilă în atâtea privințe și care înfățișează problema raporturilor slavo-române într-o lumină justă, cercetările în acest domeniu au avansat foarte puțin“ (p. 5). Cu toate că între timp au apărut numeroase lucrări consacrate influenței slave în limba română, dintre care unele prezentând o deosebită valoare, sarcina întocmirii unei lucrări similare cu cea a lui Miklosich rămâne încă în fața slaviștilor noștri. Vorbind despre cele două sarcini ce stau în fața slaviștilor români — studierea limbilor slave ca atare și cercetarea elementului slav în limba română — acad. Iorgu Iordan subliniază că cea de-a doua este mai importantă, cel puțin în momentul actual: „prima lucrare de care avem nevoie este un studiu aprofundat, pe baze teoretice noi, asemănător cu acela al lui Fr. Miklosich de acum aproape 100 de ani: influența slavă asupra limbii române“².

Cele spuse mai sus sînt suficiente pentru a demonstra ce loc important ocupă pînă astăzi lucrarea lui Miklosich în studierea elementelor slave din limba română, căci, deși între timp s-au făcut o serie de cercetări cu material nou și din alte puncte de vedere, cele scrise de Miklosich rămîn, în linii mari, pînă astăzi valabile. Lucrarea sa — deși nu prezintă prima listă de cuvinte slave în limba română, cum s-a afirmat de către unii cercetători — reprezintă, de fapt, primul studiu solid, bazat pe principii științifice sigure și pe indicații etimologice verificate cu posibilitățile slavisticii de atunci, asupra fondului lexical de origine slavă în limba română.

Glosarul etimologic alcătuit de Miklosich, care cuprinde 1082 articole, este precedat de un studiu teoretic (p. 1—13), în care sînt tratate următoarele probleme: denumirile poporului român (*rumîn, vlah, valah* etc., p. 1-3), originea limbii și a poporului român, cu o privire specială asupra elementului autohton, a fondului latin și a elementului slav din limba română, autorul menționînd de asemenea influența greacă, maghiară și germană (p. 3—13).

Iată, pe scurt, cîteva din ideile expuse de marele slavist care s-au dovedit a fi valabile, cu unele corective, pînă astăzi.

¹ Cf. V. Jagić, *История славянской филологии*, p. 713.

² *Dezvoltarea studiilor de lingvistică în R. P. R. după 23 August 1944*, „Limba română“, VII, 1959 nr. 4, p. 11.

Astfel, în ceea ce privește formarea poporului român Miklosich afirmă: „E firesc ca romanii în Dacia să se fi amestecat cu populația indigenă, iar în Moesia cu locuitorii Moesiei, adică cu geții: românii secolului al IV-lea și al V-lea trebuie astfel priviți ca daci și geți romanizați, tot așa cum locuitorii Franței de astăzi erau gali sau celți romanizați înainte de venirea irancilor“ (p. 4).

Ocupându-se de originea și formarea limbii române, Miklosich se oprește în mod special la contribuția elementului slav, arătând că, „începând cu sec. al VI-lea, a intrat în amestecul format din elementul autohton cu cel latin, și elementul slav, anume cel slovenic“ („das Slovenische“), ceea ce se vedește în primul rând în lexicul limbii române și în toponimicele de origine slavă (p. 5).

Aici se cuvine să facem o paranteză. Potrivit teoriei generale inițiate de Kopitar și dezvoltate de Miklosich, la baza limbii slave vechi scrise a stat limba slavilor panonici — vechea slovenă; în consecință, Miklosich credea că același idiom vechi sloven sau, mai precis, unul înrudit îndeaproape cu el era răspândit și în Dacia. „Teoria panonică“, complet părăsită de slavistică la sfârșitul secolului trecut și începutul secolului nostru, în urma lucrărilor lui V. Oblak, V. Jagić și ale altor slavisti, a fost respinsă implicit și pentru elementele sud-slave vechi din limba română¹. Cu acest corectiv, materialul faptic citat de Miklosich, atît în această lucrare, cît și în *Lexiconul și Dicționarul său etimologic al limbilor slave*, își păstrează în esență valabilitatea.

Marele slavist sublinia pe bună dreptate că „cuvintele slave în limba română sînt atît de multe, încît existența lor nu poate fi justificată de simpla conviețuire paralelă a celor două limbi“ (p. 5), formulînd cu această ocazie teoria bilingvismului slavo-român de-a lungul a mai multe secole.

Fără a ne opri asupra prezentării elementelor și trăsăturilor de limbă ce pot fi atribuite influenței autohtone, problemă just pusă de Miklosich, vom menționa doar că el aprecia, în deplină corespondență cu datele realității, că limba română este latină (romanică) nu numai prin structura sa gramaticală, ci și prin cea mai mare parte a vocabularului (p. 10). În ceea ce privește primul aspect — spune Miklosich —, acesta este relevat cel mai bine în *Gramatica comparată a limbilor romanice* a lui Diez; al doilea aspect nu fusese încă tratat pe atunci în toată amploarea lui, căci chiar Diez publică adaosul privind vocabularul limbilor romanice abia începînd cu ediția a IV a *Gramaticii* sale (1875), iar primul dicționar etimologic al limbii române al lui A. de Cihac, tratînd în primul rând elementul latin, apare abia cu zece ani în urmă (1870).

Deosebit de valoroasă și utilă pînă astăzi este partea din introducere consacrată *elementului slav* (p. 11—13). Miklosich subliniază încă de la început că influența slavă asupra limbii române se manifestă, pe de o parte, în derivație (în sufixe: *-nie*, *-av*, *-nic*, *-că*, *-eț*, *-iță*, *-iște* etc.), iar pe de altă parte în vocabular: a) modificări semantice ale cuvintelor de origine latină

¹ Cf. cele spuse de V. Jagić în legătură cu aceasta: „Deosebirea dialectului daco-bulgar de cel bulgar propriu-zis (balcanic), ca două membre independente față de care limba neoslovenă ar reprezenta al treilea membru, iar slovena panonică al patrulea — această teorie a panslovenismului nu poate fi confirmată de argumente solide“ (*История славянской филологии*, p. 713).

sub influența cuvintelor corespunzătoare slave (*lume*—vsl. **свѣтъ**, „lumen, mundus“ etc.; de asemenea modificarea unor raporturi sintactice: *mă rog lui Dumnezeu* — sub infl. vsl. **молю са богу**), b) pătrunderea în limba română a unui mare număr de cuvinte, care în glosarul lui Miklosich depășesc cifra de 1000, întrucît numeroase articole cuprind mai multe cuvinte de origine slavă provenite din aceeași rădăcină (de ex.: *virtėj, virtelesc, virtelniță* etc., tratate într-un singur articol).

Subliniind importanța pe care o are elementul slav în limba română, Miklosich avertiza însă împotriva erorii de a considera această limbă drept o limbă „romano-slavă“, așa cum făcuse Adelung în al său *Mithridates* (1806—1817) și cum considerau unii chiar după apariția lucrării capitale a lui Diez. Această punere la punct venită din partea unui slavist cu renume așeza pe temelii solide studierea elementului slav în limba română. El precizează chiar că o serie de cuvinte citate în glosarul său nu se întîlnesc decît la scriitorii vechi, mai ales în traduceri, ceea ce e explicabil prin folosirea slavonei în biserica romînească pînă în sec. al XVIII-lea. În același timp, Miklosich se pronunță împotriva încercărilor deșarte ale latinizanților de a înlocui cuvintele slave din limba poporului cu cuvinte romanice, sprijinindu-se în afirmația sa pe însași evoluția naturală a limbilor.

În sfîrșit, Miklosich dă o serie de explicații deosebit de utile în folosirea și aprecierea glosarului său, care cuprinde, pe lîngă cuvinte de origine slavă neîndoielnică, cuvinte pătrunse sau presupuse a fi pătruns în limba română prin intermediul limbilor slave, în care au venit din alte limbi; determinarea acestora din urmă, spune Miklosich, se poate face numai pe baza studierii legilor fonetice potrivit cărora s-au modificat cuvintele respective. De asemenea catalogul mai cuprinde cuvinte a căror etimologie e îndoielnică, ceea ce autorul și menționează în cuprinsul articolelor respective (de ex., *țap, belciug*: „Ein dunkles Wort“, p. 16, 51).

În ordonarea materialului său lexical, Miklosich pornește nu de la formele romînești, ci de la cuvintele existente în slava veche sau reconstituite pe baza limbilor slave moderne (acestor forme „slave vechi“ reconstituite nu li se indică sensul). După indicarea sensului în latină, eventual și a formelor corespunzătoare din limbile slave moderne (ex. **мѣка**, sloven *môka*, bg. **мѣка**, s.-cr. *muka*, de asemenea împrumutat în magh. *munka*; **мѣдрѣ**, sloven *môder*, bg. **мѣдрѣ** etc.) sau a unor derivate slave (ex. **любени**, **любеникъ** — *iubesc, libov, ibovnic, -ă* etc.), autorul enumeră cuvintele romînești corespunzătoare. În unele cazuri autorul citează în sprijinul etimologiei sale părerile altor cercetători, combate etimologiile considerate eronate, face trimiteri la izvoarele folosite. Aceasta dă o valoare documentară deosebită lucrării, făcînd-o utilă de consultat și astăzi.

Deosebit de interesant ni se pare și faptul că Miklosich atrage atenția asupra etimologiei „nemijlocite“ și „mijlocite“ (apropiate și depărtate), combătînd, de pildă, astfel de etimologii care deduceau pe *leac* direct din got. *lekeis*, deoarece, spunea el, sunetul *ē* este un indiciu clar al faptului că cuvîntul a intrat în română prin intermediu slav (p. 13). Această problemă are o importanță deosebită pentru studierea influenței culturale a unui popor asupra altuia.

Iată deci o serie de probleme teoretice generale just puse și rezolvate de Miklosich, nu numai în această introducere, ci și în prezentarea concretă a vocabularului. Se poate spune fără a exagera că cele mai multe etimologii

sigure pe care le avem astăzi își au originea în lucrarea lui Miklosich, precum și în *Lexiconul și Dicționarul său etimologic* apărute ulterior, în măsura în care acestea tratează și elementele slave ale limbii române sau dau material sigur pentru stabilirea acestor etimologii.

Într-adevăr, găsim în această lucrare etimologia justă a unor cuvinte ca: *babă*, *bezaconie* (după Eliade), *beznă* (idem), *bici*, *boier*, *brazdă*, *bîrnă*; *vădi*, *învăli*, *val*, *var*, *vel*, *verigă*, *vesel*, *vîslă*, *vecernie*, *vedenie*, *vină*; *gloată*, *gospodar*, *dajdie* (după Eliade), *dar*, *dospi*, *drojdie zăpadă* (în sensul că se indică verbul *западж*, sprijinit de expresia rusească *дорога запала снегом*); *izbăvi*, *izvor*, *izlaz*, *colibă*, *colindă*, *coteț* etc.

Nu odată Miklosich indică etimologii interesante și juste pentru cuvinte mai dificile ca *oiște* (e drept, incomplet: *oje*, fără sufix), *lele*, *deal* etc., combătînd etimologiile eronate date de unii cercetători anteriori. Alteori relevă unele dificultăți, ca de pildă, la cuvîntul *baltă*, unde atrage atenția asupra neconcordanței cu forma din limbile slave de sud.

În afară de cuvintele vechi sud-slave, la care Miklosich dă drept corespondente formele atestate în slava veche sau în slavonă, uneori formele slave vechi reconstituite pe baza celor din limbile slave actuale, în glosar apar o serie de cuvinte de origine slavă răsăriteană. La unele din ele Miklosich precizează că sînt împrumuturi din rusă sau ucraineană, ca de pildă: *deală* (din rusă în epoca modernă), *voloc*, *prihană* (din ucraineană), *mojic*, *presustvie*, *polc* și *polcovic*, *ceai* (din rusă) etc. Pe alocuri însă originea slavă răsăriteană o putem cel mult bănuși, în sensul că Miklosich reconstituind forma slavă veche citează doar cuvinte rusești sau ucrainene, ceea ce arată că, practic, n-a găsit un alt corespondent. De exemplu: *leică* (pe care-l citează după gramatica lui Margella), *pihotă* etc. (în schimb la *smotru* se indică doar verbul slav vechi *сѣмотрити*) etc.

După cum se arată în partea introductivă, o serie de cuvinte sînt date cu rezervă, Miklosich precizînd că au o etimologie îndoelnică sau neclară. De ex.: *bale*, *bir*, *gata*, *ciorbă*, etc., la care cercetările ulterioare au arătat că sînt de altă origine.

La altele însă, care n-au această indicație, etimologia dată de Miklosich s-a dovedit ulterior a fi greșită. Iată cîteva dintre acestea: *baci*, *bade*, *vizi-tiu*, *văduvă*, *cînepă*, *mătură*, *tată*, *uric*, *sac* (pe acesta din urmă nu se știe de ce-l citează, întrucît Miklosich recunoaște drept justă etimologia latină propusă anterior în *Lexiconul de la Buda*) etc. În unele cazuri, deși cuvîntul e de origine slavă, nu i se indică în mod exact etimologia, evident, datorită faptului că autorului nu-i era cunoscută răspîndirea acestui cuvînt în limba romînă, iar legilor fonetice li se acorda încă o insuficientă atenție: astfel pentru *(h)ulub* e indicată forma vsl. *голубъ*, cînd de fapt cuvîntul e de origine ucraineană.

Cu toate aceste etimologii infirmate sau corectate și completate de cercetările ulterioare, se poate afirma cu hotărîre că cele mai multe etimologii date de Miklosich au rămas valabile și au fost însușite de lucrările lexicografice ulterioare. De ele s-a folosit atît Cihac, care a dat peste aproape 20 de ani volumul al doilea al *Dicționarului său etimologic*, cît și autorii dicționarilor noastre istorico-explicative și explicative (Tiktin, Candrea, Scriban, autorii *Dicționarului limbii romîne* al vechii Academii, autorii *Dicționarului limbii romîne moderne*), care, evident, le-au completat cu noi etimologii

ale cuvintelor ce n-au fost cuprinse în glosarul lui Miklosich¹. Căci chiar dacă din cele aproape 1.100 articole scoatem cuvintele care n-au etimologie slavă, numărul împrumuturilor slave determinate de Miklosich se ridică la 1.000 (sau poate chiar trece de această cifră) întrucît numeroase articole cuprind mai multe cuvinte provenind din aceeași rădăcină, fapt ce n-a fost îndeobște relevat pînă acum.

De asemenea, de glosarul lui Miklosich s-au folosit toți cei care au dat lucrări de o anumită importanță în domeniul slavo-romîn. E suficient, de pildă, să cităm aici listele tematice întocmite de O. Densusianu, A. I. Iațimirski, B. Ţonev, Al. Rosetti și alții, bazate în primul rînd pe catalogul alfabetic al lui Miklosich².

Lucrarea lui Miklosich s-a bucurat, de altfel, de o bună primire și apreciere atît în slavistică, cît și în lingvistica romînească de mai tîrziu. Ea e analizată, alături de celelalte opere ale marelui slavist, de toți cei care s-au ocupat de viața și opera sa (în primul rînd, Maretić, Miletici, Jagić, citați mai sus). Chiar imediat după apariția lucrării, marele slavist rus I. I. Sreznevski îi consacră o amplă și interesantă recenzie („Известия отделения русского языка и словесности Императорской Академии Наук“, 1861—1863, t. X, fasc. 2, col. 143—151), în care, făcînd o expunere a lucrării lui Miklosich, adaugă o serie de observații și sugestii noi, menite să ducă mai departe cercetarea relațiilor lingvistice slavo-romîne. Sreznevski subliniază, de altfel, că „e evidentă însemnătatea limbii romîne pentru acela care studiază din punct de vedere istoric limba slavă“ (col. 145). El atrage atenția asupra faptului că împrumuturi slave au pătruns în limba romînă și mai tîrziu, în primul rînd prin intermediul bisericii și al instituțiilor statale, ceea ce necesită un studiu atent, bazat mai ales pe limba populară.

Deosebit de interesantă e *anexa* în care Sreznevski reproduce „observațiile comunicate... de către un iubitor al lingvisticii comparate“ (col. 148), al cărui nume a rămas necunoscut. Acesta relevă că în dicționarul slavo-romîn al lui Miklosich sînt omise o serie de cuvinte și citează, de pildă, astfel de împrumuturi slave ca *blană*, *zăduf* și altele (o coloană și jumătate), însoțindu-le de unele observații asupra lucrării lui Miklosich.

Aceasta dovedește că pe atunci, ca și mai tîrziu, problema elementelor slave în limba romînă constituia o *preocupare vie* a mai multor învățați din țara noastră și din alte țări, dată fiind importanța ei atît pentru romanistică, cît și pentru slavistică. Căci iată, de pildă, ce scria cîteva decenii mai tîrziu cunoscutul istoric al filologiei romîne Lazăr Șăineanu: „După listele incomplete și superficiale ale unui Ginkulov, Stephan, Schmidt și Popovici³, ajungem la prima monografie serioasă asupra elementului slav

¹ Cf. G. Mihăilă, *Împrumuturi vechi sud-slave în limba romînă*, Buc., 1960, p. 262 și urm.

² Cf. *ibidem*, p. 13 și urm.

³ „Ginkulov, *Načertanije pravil valacho-moldavskoj grammatiki* (Schită de regulile gramaticii romîne). Petersburg, 1840. Apendicele la Chrestomătia, p. 174—200, conține o listă de slavisme întrebuițate în romînește. — Stephan, *Einfluss des Slavischen auf dem Walachischen*. Ostrowo, 1859. — W. Schmidt, *Slavisches im Rumunischen*, în „Az Erdély Museum“ (Muzeul Ardelean) din 1867 și în *Das Jahr und seine Tage in Meinung und Brauch der Rumänen Siebenbürgens*, Hermannstadt, 1866 (p. 52—66: Excurs über das slav. Sprachelement im Rumanischen — dar numai privitor la toponimie). — S. Popovici, *Vorbe serbo-slave în limba romînă în Glasnik* din Belgrad, organul Societății de literatură sîrbă, d. 1867 [1847 ?]; p. 30—58“ (Nota lui Șăineanu). Trebuie observat însă că lucrările lui W. Schmidt sînt ulterioare operei lui Miklosich.

de Miklosich¹, care, deși foarte incompletă, a rămas pînă astăzi cea mai bună lucrare în acest sens, deoarece partea respectivă din Dicționarul lui Cihac nu denotă un progres și în unele privințe îi este chiar inferioară. De la 1862, cînd apărură monografia lui Miklosich, pînă astăzi nu se făcu nici un pas înainte într-o materie atît de importantă. Aci, mai mult ca oriunde, se simte necesitatea unei lucrări definitive din cauza însemnătății capitale a factorului slavon pentru dezvoltarea intelectuală a poporului nostru².

Astăzi nu încapă îndoială că, prin eforturile reunite ale slaviștilor din țara noastră, sub conducerea unor savanți cu renume ca academicienii Emil Petrovici și Alexandru Rosetti, se va putea ajunge la acele rezultate în studierea elementelor slave din limba romînă, pe care le preconizau atît Șăineanu, cît și reprezentanții de frunte ai lingvisticii romînești de astăzi. Într-adevăr, spune acad. Emil Petrovici, slaviștii noștri au datoria de a da la iveală cercetări care să prezinte multilateral influența limbilor slave în limba romînă, cercetări necesare „întocmirii unei lucrări fundamentale despre influența slavă în ansamblu asupra limbii romîne. Aceasta este, fără îndoială, o sarcină de onoare a lingviștilor noștri”³.

Împlinirea unui secol de cercetări slavo-romîne, în decursul căruia s-au obținut rezultate remarcabile în studierea influenței slave în limba romînă atît de către lingviști romîni, cît și de către slaviști și romaniști de peste hotare, constituie un eveniment important pentru slavistica romînească actuală. Reprezentanții ei pot face nu numai bilanțul studiilor de pînă acum, ci și planuri pentru cercetări viitoare, care să constituie o contribuție de valoare atît în domeniul istoriei limbii romîne, cît și în acela al slavisticii. Remarcabila lucrare a marelui slavist al secolului trecut Franz Miklosich va rămîne și de acum înainte exemplu și îndemn pentru studierea mai departe și mai aprofundată a relațiilor lingvistice, istorice și culturale slavo-romîne⁴.

МЕСТО ФРАНЦА МИКЛОШИЧА В ИЗУЧЕНИИ СЛАВЯНСКИХ ЭЛЕМЕНТОВ РУМЫНСКОГО ЯЗЫКА

(Сто лет со дня опубликования его работы «Славянские элементы в румынском языке», Вена, 1861)

(Резюме)

Настоящая статья посвящена великому слависту XIX в. Францу Миклошичу, которому принадлежит заслуга быть основоположником славяно-румынских исследований, благодаря своей работе *Die slavischen Elemente im Rumunischen* (1861) и другим исследованиям по языку и истории румынского народа.

¹ „Miklosich, *Die slavischen Elemente im Rumunischen*, Wien, 1862“ (Nota lui Șăineanu). La această dată a apărut *Denkschriften*, vol. XII.

² L. Șăineanu, *Istoria filologiei romîne*, ed. 2, București, 1895, p. 245—246.

³ *Вопросы славистики в Румынии за последние десять лет*, in *Beogradski medunarodni slavistički sastanak (15—21.IX.1955)*, Belgrad, 1957, p. 464.

⁴ Vezi și cronica publicată de autorul acestor rînduri, in „Limba romînă“, X, 1961, nr. 4, 334—338.

Прежде чем анализировать труд Миклошича, автор отмечает работы его предшественников в этой области: Я. Гункулова, Йована Стерици Поповича, И. Хелиаде-Радулеску, которые составили первые неполные списки слов славянского происхождения в румынском языке (первый в 1840 г, вторые в 1847 г.).

Что касается научного творчества Миклошича, следует подчеркнуть, что «Славянским элементам в румынском языке» последовал ряд других лексикологических работ, посвященных славянским заимствованиям в других языках, а также иностранным заимствованиям в славянских языках. Славянским элементам в румынском языке отводится также место в *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum* (1862—1865) и в *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen* (1886).

Основополагающий труд Фр. Миклошича в славяно-румынских исследованиях содержит этимологический словарь (1082 слов), которому предшествует теоретическая статья о названиях румынского народа и о происхождении румынского языка и народа. Основные выводы Миклошича, который развивает здесь теорию славяно-румынского билингвизма, начиная с VI в., остаются в силе, в общих чертах, до настоящего дня. Подчеркнув значение славянского элемента в румынском языке, Миклошич предостерегал против ошибки считать этот язык «романо-славянским».

В последней части статьи производится анализ, на основе конкретных примеров, этимологической части работы, которая имела большое значение для последующих работ таких романистов и славистов, как О. Денсушяну, А. И. Яцимирский, Б. Цонев, А. Росетти и другие, которые составили тематические группы славянских элементов в румынском языке.

Столетие славяно-румынских изучений является большим событием для современной румынской славистики. Выдающийся труд великого слависта прошлого века Франца Миклошича останется и в будущем примером и побуждением в дальнейшем углубленном изучении языковых, исторических и культурных славяно-румынских отношений.

LA PLACE DE FRANZ MIKLOSICH DANS L'ÉTUDE DES ÉLÉMENTS SLAVES DU ROUMAIN

(À l'occasion du centième anniversaire de l'apparition de son ouvrage
„Die slavischen Elemente im Rumunischen“, Vienne, 1861)

(Résumé)

Le présent article est consacré à la mémoire du grand slaviste du XIXe siècle que fut Franz Miklosich, à qui appartient le mérite d'avoir été le fondateur des études slavo-roumaines. Il est en effet l'auteur de l'étude intitulée *Die slavischen Elemente im Rumunischen* (1861) et aussi d'autres contributions à l'étude de la langue et de l'histoire du peuple roumain.

Avant d'analyser l'oeuvre de Miklosich, l'auteur relève l'apport dans ce domaine de ses devanciers: J. Hinkulov, Jovan Sterija Popović, I. Heliade-Rădulescu ont dressé les premières listes, incomplètes, de mots roumains d'origine slave (le premier en 1840, les autres en 1847).

En ce qui concerne l'oeuvre scientifique de Miklosich, il faut souligner que *Die slavischen Elemente im Rumunischen* fut suivi de toute une série d'autres travaux lexicographiques qu'il consacra aux emprunts slaves dans d'autres langues, ainsi qu'aux mots étrangers empruntés par les langues slaves. Les éléments slaves en roumain sont du reste également mentionnés dans son *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum* (1862—1865) et dans son *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen* (1886).

L'ouvrage fondamental de Miklosich dans le domaine slavo-roumain comprend un glossaire étymologique de 1082 articles, précédé d'une étude théorique regardant les dénominations portées par les Roumains, leur origine et leur langue. Les principales conclusions auxquelles aboutit Miklosich — lequel pose les fondements à cette occasion, de la théorie du bilinguisme slavo-roumain à partir du VIe siècle — restent valables, dans les grandes lignes, jusqu'aujourd'hui. Miklosich insiste sur l'importance des éléments slaves au roumain et avertit toutefois contre l'erreur que l'on pourrait commettre en considérant cette langue comme une langue „romano-slave“.

La dernière partie de cet article se livre à une appréciation, fondée sur des exemples concrets, du glossaire étymologique, lequel a été d'une importance extrême pour les recherches auxquelles se sont livrés ultérieurement des romanistes et des slavistes comme O. Densusianu, A. I. Iacimirski, B. Conev, Al. Rosetti etc., lesquels ont étudié les groupes thématiques des éléments slaves de la langue roumaine.

Un siècle révolu de recherches slavo-roumaines constitue un événement important pour les slavistes roumains d'aujourd'hui. Le remarquable ouvrage de leur grand devancier du siècle passé, Franz Miklosich, demeurera à tout jamais un exemple et un encouragement pour continuer à étudier et à approfondir les études sur les relations linguistiques historiques, et culturelles slavo-roumaines.

CERCETĂRILE LINGVIȘTILOR RUȘI ȘI SOVIETICI DESPRE RELAȚIILE LINGVISTICE SLAVO-ROMÎNE

ECATERINA FODOR

Unul dintre cei mai cunoscuți slaviști ruși, A. I. Iațimirski, a caracterizat poporul romîn ca „un popor plin de vitalitate, un popor cu spirit creator și profund poetic”¹. În aceste cuvinte sînt exprimate nu numai sentimentele remarcabilului învățat rus, dar și simpatiile și sentimentele întregului popor rus, pe care-l leagă de poporul romîn o veche prietenie.

În Rusia interesul pentru istoria romînilor și pentru cultura romînească nu este de dată recentă. În străvechile monumente literare ruse se aminteste despre țările dunărene. De sub pana cronicarilor ruși din secolele al XV-lea-al XVI-lea au ieșit scrieri ca: „Povestire despre voevodul muntenesc Dracula”, „Istorisire pe scurt despre voevozii moldoveni”, intercalată în „Letopisețul Voskresenski”, „Istorisire despre Petru, voevodul valah” și altele. Date despre voevozii romîni găsim și în documentele oficiale rusești. În anul 1789 s-a tradus în limba rusă „Descriptio Moldaviae” a lui Dimitrie Cantemir, operă care a jucat un rol însemnat în procesul de cunoaștere a istoriei poporului romîn de către societatea rusă. Pe la sfîrșitul secolului al XVIII-lea apar în diferite reviste articole despre viața și cultura romînilor. Se tipăresc gramatici și manuale practice de limbă romînă. În anul 1827 a apărut la Petersburg „Российско-румынская грамматика” („Gramatica ruso-romînă”) de St. Margella, iar în 1865 o altă gramatică, specială, cu crestomatie și vocabular, de A. Doncev.

Între anii 1839 și 1859 la Universitatea din Petersburg predă un curs de limbă romînă I. D. Hinkulov. El a publicat o serie de lucrări în legătură cu gramatica limbii romîne și anume: „Начертание правил валахо-молдавской грамматики” („Schită a regulilor gramaticii valaho-moldovenești”) (1840), „Собрание сочинений и переводов, в прозе и стихах, для упражнений в валахо-молдавском языке” („Culegere de opere și traduceri, în proză și versuri, pentru exerciții în limba valaho-moldovenească”) (1840) și altele. Cursul litografiat al lui Hinkulov, intitulat „Выводы из валахо-молдавской грамматики” („Concluzii asupra gramaticii valaho-moldovenești”) (1847) s-a bucurat de aprecierea filologilor ruși.

¹ A. I. Iațimirski, *Из истории славянской письменности в Молдавии и Валахии XV-XVII вв.*, St. Pб., 1906, p. XII.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea în Rusia s-a acordat o mare atenție publicării monumentelor scrise slave, găsite pe teritoriul României¹. În acest scop s-au întreprins mai multe călătorii în România, rezultatul cărora a fost publicarea unei serii de ediții prețioase ale vechilor monumente. Astfel, în anul 1840 au fost publicate „Валахо-болгарские или дако-славянские грамоты“ („Documente valaho-bulgare sau daco-slave“), adunate de I. I. Venelin. Ediția este însoțită de comentarii lingvistice și istorice. Venelin a remarcat că documentele din Țara Românească sînt scrise în limba bulgară, pe cînd documentele Moldovei — în dialectul rusesc de sud². O serie de concluzii și observații ale lui Venelin au fost luate în considerație de către cercetători din sec. al XX-lea³.

Numeroase monumente slave aflate în Țările Romîne au fost publicate în revista „Записки Одесского общества истории и древностей“ („Analele societății de istorie și antichități din Odesa“), care a început să apară în anul 1840. Merite deosebite în această direcție au avut: N. Nadejdin, N. N. Murzakevici, A. A. Kociubinski și alții. V. I. Grigorovici, A. A. Kociubinski, S. N. Palauzov, V. A. Ulianițki acordă o atenție deosebită problemelor legate de istoria poporului român⁴.

În cercurile științifice ale Rusiei un mare răsunset l-a avut lucrarea lui Fr. Miklosich „Die slavischen Elemente im Rumunischen“ („Elementele slave în limba romînă“, 1861). O recenzie amănunțită a publicat I. I. Sreznevski⁵, care dă un supliment la lista lui Miklosich de cele mai vechi cuvinte slave care au pătruns în limba romînă, arătînd echivalentele lor în limba rusă. Sreznevski semnalează unele asemănări în structura gramaticală a limbii romîne și a celorlalte limbi balcanice, în ceea ce privește formarea timpului viitor cu ajutorul verbului *a voi* (vsl. *хотѣти*), dispariția infinitivului, forma comună a cazurilor genetiv și dativ, articolul postpus etc. Sreznevski ajunge la concluzia că „fără cunoașterea limbii slave este tot atît de greu să vorbești și să scrii romînește pe cît este de greu să vorbești și să scrii englezește, fără a ști cuvintele provenite din limba franceză“⁶.

Pe măsura aprofundării cercetărilor cu privire la legăturile lingvistice slavo-romîne devenea tot mai evidentă importanța pe care o are pentru slavistică studierea materialului romînesc. Asupra necesității unor ase-

¹ Acestei probleme îi este consacrat un amplu studiu al lui D. Bogdan, *Textele slavo-romîne în lumina cercetărilor rusești*, partea I, în „Relații romîno-ruse din trecut“, Buc., 1957; partea a II-a și a III-a în „Analele romîno-sovietice“, seria istorie, 1957, nr. 2, nr. 3-4; Vezi de asemenea S. B. Bernstein, *Разыскания в области болгарской исторической диалектологии, Том I. Язык валахских грамот XIV-XV вв.*, Moscova-Leningrad, 1948, p. 21-51.

² I. Venelin, *Валахо-болгарские или дако-славянские грамоты*, St. Pь., 1840, p. 1.

³ Vezi S. B. Bernstein, *Разыскания в области болгарской исторической диалектологии*, p. 23-24.

⁴ V. I. Grigorovici, *О Сербии в ее отношении к соседним державам, с приложением валахской хроники XVII в.*, Kazan, 1858; S. V. Palauzov, *Румынские государства Валахия и Молдавия в их историко-политическом отношении.*, St. Pь., 1859; V. A. Ulianițki, *Материалы для истории взаимных отношений России, Польши, Молдавии и Турции в XIV-XVI вв.* «Чтения в об-ве истории и древностей российских», 1887; A. A. Kociubinski, *К вопросу о взаимных отношениях славянских наречий.*, Odesa, 1877.

⁵ „Известия отделения русского языка и словесности Академии Наук“, 1861-1863, в. X, fasc. 2, p. 143-151.

⁶ *Ibidem*, p. 150.

menea studii au insistat nu odată învățații ruși V. I. Grigorovici, A. N. Veselovski, F. I. Uspenski, A. A. Kociubinski, P. A. Sîrcu și alții. Academicianul A. N. Veselovski s-a ocupat în repetate rânduri de cercetarea folclorului românesc și s-a interesat în mod continuu de rezultatele obținute în această privință de știința românească. În câteva capitole din lucrarea sa „Разыскания в области русского духовного стиха” („Cercetări în domeniul versului bisericesc rus”) ¹, el se ocupă și de unele creații populare românești.

P. A. Sîrcu, român de origine, este autorul unei serii de lucrări consacrate relațiilor romîno-slave, limbii romîne și istoriei romînilor, ca de pildă: „Из истории отношений русских с румынами” („Din istoria relațiilor dintre ruși și romîni”), „Значение романистики для славянского языковедения” („Importanța romanisticii pentru lingvistica slavă”), „Апокрифические тексты в славянской рукописи, находящейся в Бухаресте” („Texte apocrife într-un manuscris slav de la București”), „Влияние румынских кириллических текстов на славяно-румынские” („Influența textelor chirilice romînești asupra celor slavo-romîne”), „Славяно-румынские документы из архивов Сибиу и Брашова” („Documente slavo-romîne din arhivele de la Sibiu și Brașov”), „Славяно-румынские отрывки. Румынский сфарог и славянский Сварог” („Fragmente slavo-romîne. Sfarogul romînesc și Svarogul slav”) și altele ². Sîrcu a scris numeroase articole despre viața culturală din România, un număr însemnat de recenzii asupra lucrărilor lingvistice și istorice ale învățaților romîni. El a purtat corespondență cu B. P. Hașdeu, G. Barițiu, M. Gaster, I. Bianu, I. Slavici și alții ³.

Secolul al XIX-lea reprezintă o etapă importantă în istoria studierii în Rusia a relațiilor lingvistice slavo-romîne. În această perioadă a fost adunat și analizat un bogat material faptic. E adevărat însă, că mult material rămăsese încă nestudiat de cercetători. Cauzele unor concluzii contradictorii asupra uneia și aceleași probleme se datorau adeseori imperfecțiunii metodelor de cercetare, datelor incomplete.

O contribuție însemnată la dezvoltarea și aprofundarea cercetării relațiilor romîno-slave a adus-o remarcabilul slavist rus A. I. Iațimirski (1870—1925), ale cărui lucrări nu și-au pierdut valoarea nici în zilele noastre. Iațimirski a scris aproape o mie de articole și recenzii ⁴ cu privire la legăturile lingvistice și literare slavo-romîne și interslave, cu privire la literatura, istoria, etnografia și folclorul slav, dintre care câteva lucrări fundamentale ca: „Григорий Цамблак”, pentru care i s-a conferit premiul „M. V. Lomonosov” și titlul de doctor, „Польская литература от восстания 1863 до наших дней” („Literatura polonă de la răscoala din 1863 pînă în zilele noastre”), în două volume, și altele. El a descoperit și a publicat numeroase monumente scrise slave de proveniență romînească și anume:

¹ Сборник отделения русского языка и словесности Академии Наук, XXXII, nr. 4, 1883.

² Vezi D. P. Bogdan, *Basarabeanul Polihron Sîrcu și contribuția lui la cultura romînească veche*, Buc., 1942.

³ Vezi D. Macrea, *Lingvistica rusă și sovietică despre limba romînă*, „Limba romînă”, 1954, nr. 6, p. 6.

⁴ V. V. Vitt, *О связях А. И. Яцимирского с культурными деятелями славянских стран по архивным материалам*, «Из истории связей славянских литератур» (Сборник статей), Moscova, 1959, p. 150.

„Славянские и русские рукописи румынских библиотек“ („Manuscrite slave și rusești din bibliotecile românești“, 1905), „Валашские грамоты в палеографическом и дипломатическом отношениях“ („Documentele valahe din punct de vedere paleografic și diplomatic“, 1905); „Славянские грамоты Брашовского архива в палеографическом и дипломатическом отношении“ („Documentele slave din arhiva Brașovului din punct de vedere paleografic și diplomatic“, 1907); „Из истории славянской письменности в Молдавии и Валахии XV-XVII вв.“ („Din istoria scrierii slave în Moldova și Valahia în secolele al XV-lea — al XVII-lea“, 1906) și altele.

„А. И. Iațimirski este un bun cunoscător al manuscriselor slavo-române și al literaturii noastre vechi“¹, scria Ion Bogdan.

El este autorul unei serii de articole de critică literară cu caracter comparativ ca: „Песня Замфиры в „Цыганах“ А. С. Пушкина и цыганская хора“ („Cîntecul Zamfirei în poemul lui A. S. Pușkin „Țigani“ și hora țigănească“, 1899), „Румынские параллели и отрывки в некоторых произведениях А.С.Пушкина“ („Paralele și fragmente românești în unele opere ale lui A.S. Pușkin“, 1901) și altele. Savantul rus urmărea cu atenție literatura științifică apărută în România. Acest lucru îl mărturisesc recenziile sale numeroase privind lucrările de lingvistică și istorie ale oamenilor de știință români².

Locul central în problematica slavo-română cercetată de acest învățat îl ocupă problema legăturilor lingvistice slavo-române³.

Iațimirski susține în mod consecvent ideea că studierea limbii române prezintă un interes indiscutabil pentru dezvoltarea slavisticii, tot așa după cum studierea filologiei române este de neconceput fără cunoașterea slavisticii. După părerea învățatului rus, influența slavă asupra limbii române a fost foarte puternică. Ea se observă îndeosebi în sfera formării

¹ I. Bogdan, *Letopisețul lui Azarie*, București, 1909, p. 62.

² Vezi de exemplu, A. I. Iațimirski, *Последнее мнение румынского ученого о происхождении названия «Влах»* (*Ar. Densusianu, Originea cuvîntului Vlach*), „Revista critică-literară“, 1894, nr. 1, p. 1—15), „Этнографическое обозрение“, 1895; *Al. Papadopol-Calimach, Sofia Paleolog, nepoata împăratului Constantin XII Paleolog și Domnița Olena, fiica domnului Moldovei Ștefan cel Mare*, „Русский Архив“, 1896, nr. 10; *Повесть о мунтыанском воеводе Дракуле в исследовании румынского ученого* (Ioan Bogdan, *Vlad Țepeș și parațiunile germane și rusești asupra lui*, Studiu critic, Buc., 1896), St. Pь., 1897; *Новая теория румынского ученого о происхождении названия «Бессарабия»*. В Р. Hasdeu, *Etymologium Magnae Romaniae*, vol. III, fasc. II), „Этнографическое обозрение“, Moscova, 1895; O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, Paris, 1901—1902, ИОРЯС, v. VIII, fasc. 3, 1903, și altele.

³ *Книжное влияние славянского языка на румынский*, „Русский Филолог. Вестник“, Varșovia, 1903, v. L; *К вопросу о славянском элементе в румынском языке*, „Известия Отдел. рус. языка и словесности Акад. Наук“, 1903, v. VIII, fasc. 3; *Из славяно-румынских семасиологических наблюдений*, ИОРЯС, 1904, v. IX; *Судьба славянских носовых в словах, заимствованных румынами*, Сборник учеников и почитателей акад. А. И. Соболевского, St. Pь., 1904; *Из истории славянской письменности в Молдавии и Валахии XV—XVII вв.*, St. Pь., 1906; *Русское влияние на печатные книги у румын в XVII вв.*, St. Pь., 1906; *Значение румынской филологии для славистики и романских изучений*, „Журнал Министерства Народного Просвещения“, Новая серия, 1908, v. XVII *Язык славянских грамот молдавского происхождения*, „Статьи по славяноведению под ред. В. И. Ламанского“, St. Pь., 1908, v. III; *Славянские заимствования в румынском языке как данные для вопроса о родине румынского народа*, „Сборник статей, посвященных почитателями... В. И. Ламанскому“, St. Pь., 1908, v. II; *Новая теория о родине румынского языка и месте балканского романства среди романских языков*, St. Pь., 1908.

cuvintelor, în morfologie și, mai mult decât oriunde, în domeniul vocabularului; mai puțin în domeniul foneticii și al sintaxei¹. Aproximativ o treime din vocabularul limbii române este formată din cuvinte de origine slavă². Acestea sînt cuvintele care se referă la agricultură, gospodărie, natura înconjurătoare, viața militară etc. După cum se știe în „Dictionnaire d'etymologie dacoromane” (vol. II, 1879) A. Cihac consideră că elementele slave reprezintă 2/5 din totalitatea cuvintelor românești. Azi este stabilit că volumul împrumuturilor slave în limba română este aproximativ 20% din totalitatea cuvintelor care alcătuiesc așa zisul „fond principal lexical” al limbii române³.

Independent de părerile înaintașilor săi, Iațimirski încearcă să argumenteze teza că elementele slave din limba română reprezintă nu simple împrumuturi răzlețe, ci întregi straturi tematice, fapt care dovedește legăturile profunde dintre poporul român și slavi și din care rezultă că pătrunderea elementelor slave în limba română a avut loc în vremuri străvechi. În ceea ce privește particularități fonetice, cele mai vechi împrumuturi slave în limba română poartă amprenta sud-slavă, apropiindu-se de sistemul fonetic al limbii bulgare.

Iațimirski completează lista cuvintelor slave din limba română, întocmită de Miklosich și Densusianu, cu alte cuvinte, introducînd aici și derivatele de la aceeași rădăcină, în scopul stabilirii gradului de răspîndire a cuvintelor slave în limba română. În lucrarea sa intitulată „Славянские заимствования в румынском языке как данные для вопроса о родине румынского племени” („Împrumuturile slave în limba română, ca date în problema stabilirii teritoriului de formare a poporului român”), Iațimirski încearcă să prezinte un tablou sistematic al împrumuturilor slave și să determine volumul lor. Toate cuvintele împrumutate sînt grupate în patru categorii tematice și anume: 1) fenomenele naturii externe, aștrii, lumea fizică; 2) denumiri geografice generale; relief, ape, geologie, mineralogie; 3) cuvinte care se referă în deosebi la regnul vegetal; 4) regnul animal, nume de specii și familii în zoologie, precum și ale diferitelor organe ale animalelor.

Împrumuturile slave în limba română sînt utilizate pentru argumentarea teoriei privitoare la străvechea așezare a românilor, la formarea poporului român și a limbii române. Punînd accentul pe faptul că un strat compact de împrumuturi se referă la regnul vegetal și cel animal din regiunea muntoasă și presupunînd existența aci a unei clime mai aspre decât la șes, Iațimirski trage concluzia că strămoșii românilor, fugind de năvălirea goșilor, pe la finele sec. III, s-au îndreptat spre miază-noapte și răsărit, spre Carpați și dincolo de Carpați, unde s-au întîlnit cu slavii. În felul acesta el răstoarnă — ca și alți cercetători români și străini — teoria lui Roesler despre formarea poporului român și a limbii române în sudul Dunării. Și în alte lucrări ale sale Iațimirski folosește împrumuturile slave în limba română în același scop. Astfel „teoria carpatică” cu privire la formarea popo-

¹ A. I. Iațimirski, *Значение румынской флорологии для славистики и романских изучений*, Ж. М. Н. П., Новая серия v. XVII, 1938, p. 122.

² Vezi: *Книжное влияние славянского языка на румынский*, РФВ, 1903, v. L, p. 182.

³ Vezi D. Macrea, *Contribuție la studiul fondului principal de cuvinte al limbii române*, SCL, nr. 1—2, 1954; Al. Graur, *Fondul principal al limbii române*, București, 1957, p. 24.

rului român își găsește fundamentare în lucrarea sa „Значение румынской филологии для славистики и романских изучений“ („Importanța filologiei române pentru slavistică și studiile romanice“). Iațimirski susține în mod just în articolul „Influența slavă cărturărească în limba română“ că românii au cunoscut creștinismul înaintea contactului cu slavii, termenii care denumesc noțiunile fundamentale ale credinței creștine fiind de origine latină.

Spre deosebire de unii cercetători, care presupuneau numai calea cărturărească de pătrundere a cuvintelor slave în limba română, Iațimirski preconizează două căi și anume: 1) pătrunderea cuvintelor slave ca rezultat al contactului viu dintre români și slavi și 2) pătrunderea cuvintelor slave prin intermediul cărților¹. Lexicul cărturăresc se compune din cuvintele luate din sfera noțiunilor religioase și aparține în majoritatea sa literaturii traduse și cărților de ritual. Cea mai mare parte a cuvintelor slave se referă la diferite ramuri ale vieții economice. În recenzia sa asupra cărții lui O. Densusianu „Histoire de la langue roumaine“ Iațimirski semnalează ca un neajuns al operei învățatului român, lipsa delimitării dintre împrumuturile noi și vechi în limba română, dintre termenii livrești și cuvintele pătrunse în urma contactelor vii româno-slave².

După ce stabilește că procesul de penetrație a cuvintelor slave în limba română își are începutul într-o epocă îndepărtată și că acest proces reprezintă un fenomen foarte însemnat în istoria dezvoltării limbii române, Iațimirski încearcă să determine caracterul înriuririi slave. Influența slavă asupra limbii române în sfera vocabularului (trebuie să menționăm că în cercetările sale lingvistice Iațimirski s-a ocupat mai ales de această problemă) s-a manifestat nu numai sub aspectul împrumuturilor unor straturi lexicale din anumite domenii ale vieții economice și culturale, ci și pe linia modificării semnificației unor cuvinte românești de origine latină, în direcția lărgirii sau restrîngerii sensului lor. Anume, sub influența limbii slavone scrise, româneșcul *întuneric* a căpătat sensul suplimentar de *zece mi*, *lume* a căpătat sensul de *univers* etc.³.

De o mare importanță este indicația lui Iațimirski că unele cuvinte slave exprimă la români noțiuni elementare⁴, adică nu toate cuvintele slave din limba română reprezintă doar simple împrumuturi (cuvinte, care au pătruns împreună cu noțiunile sau cu obiectele respective). Probabil o parte din ele numai au înlocuit anumite cuvinte românești. În zilele noastre această idee a fost continuată în lucrările unor cercetători⁵.

În anul 1906, în lucrarea sa „Из истории славянской письменности в Молдавии и Валахии XV-XVII вв.“ („Din istoria scrierii în Moldova și Valahia în secolele al XV-lea al XVII-lea“) Iațimirski expune un plan detaliat al unei noi opere concepută de el cu privire la istoria scrierii slave la români în secolele al XIV-lea — al XVIII-lea, operă care urma să reu-

¹ Vezi: Книжное влияние славянского языка на румынский, Из славяно-румынских семасиологических наблюдений.

² Vezi: ИОРЯС, v. VIII, fasc. 3, 1903, p. 414.

³ A. I. Iațimirski, Из славяно-румынских семасиологических наблюдений, p. 276.

⁴ A. I. Iațimirski, Значение румынской филологии для славистики и романских изучений, p. 122.

⁵ Vezi G. Mihăilă, Слова древнерусского происхождения в румынском языке (Автореферат диссертации), Moscova, 1957, p. 3.

nească toate lucrările anterioare ale autorului din diferitele ramuri ale filologiei slavo-române, care avea ca scop să încadreze „studiile românești, ansamblul lor, în cercul celor mai esențiale probleme ale slavisticii”¹.

În această lucrare autorul intenționa să facă nu numai o privire de ansamblu asupra scrierii slave din Țara Românească și Moldova de-a lungul sec. XIV-XVIII, dar să arate și influențele bulgare, sârbe și ruse asupra culturii și literaturii românești. Acest plan n-a fost însă realizat.

Toți cei ce se ocupă de problema relațiilor slavo-române se adresează și astăzi moștenirii științifice a lui Iațimirski, care constituie o bogată sursă de cunoștințe teoretice și de informații de detaliu. Știința contemporană, având la dispoziție date mai precise în acest domeniu, a adus o serie de corective la opera acestui învățat rus, ca de pildă în privința volumului împrumuturilor slave în limba română — așa cum am arătat mai sus — sau în problema formării limbii și a poporului român².

Un alt adept convins al necesității cercetărilor în domeniul relațiilor romîno-slave a fost academicianul A. I. Sobolevski. El a arătat că limba română reprezintă pentru ruși un mare interes. În cuvîntarea sa la ședința anuală a Academiei de științe din 1916 Sobolevski spunea: „Trecutul romînesc, slav și ortodox, este pentru noi tot atît de prețios, ca și trecutul slavilor de sud, de care sîntem legați atît de strîns și pe care-l apreciem la un nivel atît de înalt”³. Este necesar să se studieze cu atenție obiceiurile, monumentele literare ale romînilor, elementele slave în limba română. În „Lecții de istoria limbii ruse” el folosește exemplele luate din documentele slavo-moldovenești care, după părerea lui, conțin elemente dialectale rusești de origine sudică⁴.

S-au făcut de asemenea încercări de a determina volumul influențelor românești asupra limbilor slave răsăritene. Așa de exemplu, I. Ohienko în lucrarea sa „Иноземные элементы в русском языке” („Elemente străine în limba rusă”, Kiev, 1915) acordă un loc important problemei influențelor românești asupra limbii ucrainene. El dă o listă de cuvinte românești din limba ucraineană și explică cauzele istorice ale penetrației lor.

După Marea Revoluție Socialistă din Octombrie cercetările în domeniul romanisticii se desfășoară în direcția studierii structurii limbii romîne moderne⁵, a formării poporului român și a limbii romîne⁶. Printre aceste

¹ A. I. Iațimirski, *Из истории славянской письменности в Молдавии и Валахии*, XV—XVII вв., p. LVI.

² Cf. Al. Rosetti, *Istoria limbii romîne*, vol. I, București, ed. a II-a, 1940, p. 32; D. Macrea, *Despre originea și structura limbii romîne*, „Limba română”, 1954, nr. 4, p. 20; Acad. C. Daicoviici, acad. Em. Petrovici și Gh. Ștefan, *Formarea limbii și a poporului român*, în „Istoria Romîniei”, vol. I, Acad. R.P.R., 1960, p. 775—808.

³ A. I. Sobolevski, *Румыны среди славянских народов*, Petrograd, 1917, p. 15.

⁴ A. I. Sobolevski, *Лекции по истории русского языка*, Moscova, 1907, p. 16, 73.

⁵ Vezi V. A. Bogorodițki, *Введение в изучение современных романских и германских языков*, ediția a 2-a, Moscova, 1959; M. V. Serghievski, *Введение в романское языкознание*, Moscova, 1951; R. A. Budagov, *Функции личных местоимений в современном румынском языке*, ИАНОЛЯ, 1948, v. VII, fasc. 5; *Некоторые особенности образования множественного числа имени существительного в румынском языке*, „Романо-германская филология”, Leningrad, 1957; *Этюды по синтаксису румынского языка*, Moscova, 1958; *Румынско-романские лексические расхождения*, „Omăgiu lui Iorgu Iordan”, București, 1958, p. 119—127.

⁶ P. Musteață, *Про мову румун у ранній період їх історії*, „Мовознавство”, 1936, № 7; M. V. Serghievski, *К истории создания литературного языка в Румынии*, „Ученые

preocupări problema legăturilor lingvistice slavo-române, atât în domeniul vocabularului, cât și în cel al structurii gramaticale, ocupă un loc central. Se studiază nu numai elementele slave în limba română, dar și elementele române în limbile slave (slave de răsărit). Problema legăturilor lingvistice slavo-române a continuat să fie abordată în lucrările lui M. V. Serghievski, I. Șarovolski, R. A. Budagov, S. B. Bernstein, V. F. Șișmariov, R. G. Piotrovski, S. V. Semcinski și ale altora.

Profesorul M. V. Serghievski s-a ocupat de relațiile slavo-române într-o serie de lucrări, dintre care cităm: „К истории славяно-румынской письменности“ („În legătură cu istoria scrierii slavo-române“, 1928), „К истории создания литературного языка в Румынии“ („În legătură cu istoria formării limbii literare în România“, 1929); „Молдавские этюды“ („Studii moldovenești“, 1936—1939); „Проблема происхождения и развития молдавского языка в свете данных языкознания“ („Problema originii și dezvoltării limbii moldovenești în lumina datelor lingvistice“, 1948) și altele.

M. V. Serghievski plasează începutul contactelor slavo-române în sec. VI—VII e. n.: „... elementele slave au fost însușite de către populația romanizată din provinciile dunărene începând cu sec. VI—VII, mai întâi în Moesia și apoi — în mod mai intens — în Dacia, unde însușirea acestor elemente a continuat la început în procesul contactului direct al populației romanizate cu slavii, care a durat cel puțin pînă în secolul XIII, și, mai târziu, pe calea influenței exercitată de limba slavă cărturărească, care a rămas limba folosită în biserică“¹. Cea mai mare parte a împrumuturilor vechi sînt de proveniență bulgărească. Pentru stabilirea cronologiei împrumuturilor, în scopul de a distinge elementele slave din epoca veche de cele cărturărești, care au intrat în limba română în sec. XV—XVII, el propune să se ia în considerație elementele din graiul popular, sfera semantică a noțiunilor exprimate prin cuvinte și datele cuprinse în dicționarele slavo-române din secolul al XVII-lea.

În privința formării limbii române M. V. Serghievski împărtășește punctul de vedere al lui O. Densusianu și anume: „... problema formării limbii române este strîns legată de cea a apariției slavilor în peninsula Balcanică și de apariția scrierii slave la romîni“².

Cercetările întreprinse de F. Miklosich și E. Kaluźniacki în domeniul legăturilor lingvistice romîno-ucrainene³ au fost continuate după Revoluția din Octombrie de către lingvistul ucrainean I. Șarovolski, în cadrul lucrării sale „Румунські запозичені слова в українській мові“ („Cuvintele romînești

записки ИФЛИ», v. III, 1928; S. B. Bernstein, *К вопросу об источниках славянской письменности в Валахии*, ИАН ОЛЯ, 1947, v. IV, fasc. 2; *К вопросу о периодизации истории болгарского языка*, ИАН ОЛЯ, 1950, v. IX, fasc. 2, etc.

¹ M. V. Serghievski, *Молдаво-славянские этюды*, Moscova, 1959, p. 46.

² Vezi: M. V. Serghievski, *Введение в романское языкознание*, Moscova, 1954, p. 230; *Молдаво-славянские этюды*, p. 62—64.

³ F. Miklosich, *Über die Wanderungen der Rumunen in den dalmatischen Alpen und den Karpaten*, Wien, 1879. Kaluźniacki a scris capitolul „Cuvinte romînești în limba ucraineană“, intercalînd lista denumirilor toponimice de origină romînească pe teritoriul Galiției cu comentariile respective și indicînd bibliografia pentru capitolul întocmit de el. Lista cuvintelor romînești (în număr de 270) se dă în ordinea alfabetică. Se indică pentru fiecare cuvînt și etimonul său romînesc, se dau corespondentele poloneze, grecești, turcești și altele și se arată aria lor de răspîndire.

împrumutate de limba ucraineană")¹. Șarovolski exclude un grup mare de cuvinte de origine românească din lista întocmită de E. Kalužniacki, socotindu-le neîntemeiate din punct de vedere etimologic. În lista sa Șarovolski introduce numai 94 cuvinte, cu mențiunea că această listă nu e completă și că o eventuală completare s-ar putea face pe parcurs, pe măsura verificării criteriilor etimologice, stabilite de predecesorii săi. Ca și Kalužniacki, Șarovolski împarte cuvintele pătrunse din limba română în limba ucraineană în 3 grupe: 1) cuvinte de origine romanică; 2) cuvinte de origine neromanică; 3) cuvinte de origine slavă.

Trebuie să considerăm ca parte pozitivă a acestei lucrări încercarea autorului de a stabili cronologia cuvintelor împrumutate și a le organiza pe grupe tematice. Pentru unele cuvinte se stabilește numai secolul, iar pentru altele se fixează date cronologice mai precise. Așa, de pildă, *брындэг* a intrat în limba ucraineană în sec. XIV, *бовкун* în sec. XV, *чепрая* în sec. XVIII, *царина* apare pentru prima dată în anul 1442 etc. Sfera circulației cuvintelor românești se precizează nu numai pe baza limbii literare, ci și prin referiri la dialecte. Cuvintele împrumutate din limba română se referă la agricultură, la unele aspecte ale vieții sociale, la viața militară, la podoabele vestimentare etc.

În articolul „Славянское влияние на румынский язык“ („Influența slavă asupra limbii române“) prof. R. A. Budagov făcând un bilanț al rezultatelor cercetărilor în domeniul legăturilor lingvistice slavo-române, observă că „analiza semantică a cuvintelor slave în limba română... n-a fost încă de nimeni făcută“² și că influența limbilor slave asupra structurii gramaticale a limbii române a fost pînă acum foarte puțin studiată. Dînd o serie de exemple, el demonstrează că latura semantică a cuvintelor slave în limba română constituie un fenomen foarte complex. De exemplu, în slava veche — *чудо*, în limba rusă *чудо* și în limba rom. *ciudă*. Confruntarea acestor cuvinte nu este suficientă pentru a stabili calea dezvoltării semantice a cuvîntului românesc de origine slavă în cadrul limbii române. Trebuie luate în considerație și nuanțele din limba slovenă, unde *čud* însemnează „nărav“, „dispoziție“, (= ciudat). Calea dezvoltării semantice a cuvintelor în cadrul limbii române este determinată, după părerea lui Budagov, de „complexul semnificațiilor cuvîntului respectiv în diferitele limbi slave“³. În același articol se accentuează influența slavă și în sfera sistemului fonetic și a structurii gramaticale. Existența articolului postpozitiv, tendința de suprimare a construcțiilor cu infinitivul, formarea timpului viitor cu verbul „a voi“ și alte trăsături comune limbilor română, bulgară și albaneză sînt explicate de Budagov prin afinitatea nemijlocită istorico-lingvistică dintre aceste limbi⁴.

O serie de probleme ale influențelor slave asupra limbii române sînt examinate de asemenea în lucrările profesorului S. V. Bernstein: „К вопросу об источниках славянской письменности в Валахии“ („Cu privire la izvoarele scrierii slave din Țara Românească), „К вопросу о периодизации болгар-

¹ I. Șarovolski, *Румынські запозичені слова в українській мові*. Збірник заходознавства, Київ, 1929.

² R. A. Budagov, *Славянское влияние на румынский язык*. „Вестник Ленинградского Университета“, 1947, nr. 12, p. 81.

³ *Ibidem*, p. 87.

⁴ *Ibidem*, p. 90.

ского языка" („Cu privire la periodizarea limbii bulgare"), „Разыскания в области болгарской исторической диалектологии. Том I: Язык валашских грамот XIV-XV вв." („Cercetări în domeniul dialectologiei istorice bulgare. Vol. I. Limba documentelor valahe din sec. XIV-XV"); „Cu privire la legăturile lingvistice slavo-române". „Cercetări în domeniul dialectologiei istorice bulgare" reprezintă cel mai însemnat studiu din istoria lingvisticii ruse cu privire la limba documentelor slavo-române din sec. al XIV-lea — al XV-lea din punct de vedere al foneticii și gramaticii (verbul și declinarea substantivelor și a pronumelor).

Documentele slavo-române din sec. XIV-XV cuprind, după cum stabilește S. B. Bernstein, trei straturi lingvistice slave și anume: stratul cărturăresc medio-bulgar, stratul cărturăresc sîrb și stratul popular bulgar. După părerea sa, în a doua jumătate a secolului al XIV-lea limba slavă de pe teritoriul Țării Românești era nu numai limba cultului, ci și limba literară, în cel mai larg sens al acestui cuvînt ¹. Lucrarea conține însă o serie de teze contestabile privind problema formării poporului român și a limbii române ². În articolul „Cu privire la legăturile lingvistice slavo-române" ³ unele probleme puse de prof. S. B. Bernstein anterior primesc o interpretare nouă, ca de pildă problema bilingvismului.

Regretatul romanist sovietic V. F. Șișmariov consideră într-un amplu studiu consacrat romanității orientale că împrumuturile din limbile slave de sud au început în sec. al VII-lea — al VIII-lea ⁴.

Cuvintele de proveniență slavă răsăriteană (rusă și ucraineană) pătrunse în limba română sînt studiate în lucrarea lui S. V. Semcinski, intitulată: „Лексичні запозичення з російської та української мов у румунській мові" („Imprumuturi lexicale din limbile rusă și ucraineană în limba română", Kiev, 1958). Lucrarea lui Semcinski se bazează pe materialul disertației cu aceeași temă. Cuvintele rusești și ucrainene se împart în această lucrare în 26 de grupe tematice: cuvintele care denumesc părți ale corpului omenesc sau ale organismului animalelor și noțiuni legate de aceste cuvinte, cuvinte legate de viața de toate zilele și gospodărie etc. În partea a doua a acestui studiu se dă lista cuvintelor împrumutate. Cuvintele sînt așezate în ordinea alfabetică, cu indicația sferei lor de răspîndire. Un loc însemnat a fost rezervat în carte problemei originii poporului român și a limbii române.

Una din cele mai importante, dealtfel și cele mai discutate probleme ale gramaticii române, anume problema apariției articolului postpozitiv, e analizată într-o serie de articole ale lui R. G. Piotrovski ⁵. El respinge, pe de o parte, ipoteza cu privire la împrumutarea nemijlocită a postpoziției în limba bulgară din limbile balcano-romanice, iar pe de altă parte, ipoteza privitoare la împrumutarea articolului postpozitiv în limbile bal-

¹ S. B. Bernstein, *Разыскания в области болгарской исторической диалектологии. Том I. Язык валашских грамот XIV-XV вв.*, Moscova-Leningrad, 1948, p. 65.

² Vezi recenzia lui Gh. Mihăilă, SCL, 1956, nr. 1-2, p. 143-149.

³ *Omagiu lui Iorgu Iordan*, București, 1958, p. 78-81.

⁴ V. F. Șișmariov, *Романские языки юго-восточной Европы и национальный язык Молдавской ССР*, Вопросы молдавского языкознания, Moscova, 1953, p. 83.

⁵ R. G. Piotrovski, *Славянские элементы в румынском языке. Ученые записки ЛГПИ им А. И. Герцена*, v. 23, Leningrad, 1954; *О сравнительной хронологии постпозиции определенного артикля в так называемых балканских языках. Вопросы славянского языкознания*, IV, Moscova, 1959; *Формирование артикля в романских языках*, Moscova-Leningrad, 1960.

cano-romanice din limba bulgară, pornind de la considerentul că în aceste limbi postpoziția apare cam în aceeași perioadă. „Formarea articolului postpozitiv — spune R. G. Piotrovski — s-a produs în condițiile unui strâns contact slavo-romanice (= bilingvism), când sistemele sintactice slav și romanice puteau intra într-o anumită interacțiune“¹.

În monografia intitulată „Formarea articolului în limbile romanice“ el propune o nouă ipoteză potrivit căreia forma latină-balcanică „*homo ille*“ a fost susținută de forma slavă „*чЛОВѢКЪ-ТЪ*“².

Constatăm, deci, că oamenii de știință sovietici, își îndreaptă eforturile spre aprofundarea problemelor privitoare la legăturile lingvistice slavo-române. Pe baza noilor rezultate obținute de știința lingvistică sovietică și de cea mondială, apar ipoteze noi și se precizează datele anterioare.

Astăzi, marcînd împlinirea a 100 de ani de la publicarea cunoscutei lucrări a lui F. Miklosich, care a jucat un rol important în cercetarea problemelor lingvistice slavo-române, sîntem în drept să spunem că științei lingvistice ruse din perioada premergătoare revoluției cît și celei sovietice, i se cuvine un loc de cinste în această ramură de cercetări științifice.

ИССЛЕДОВАНИЯ РУССКИХ И СОВЕТСКИХ ЛИНГВИСТОВ О СЛАВЯНО-РУМЫНСКИХ ОТНОШЕНИЯХ

(Резюме)

В настоящей статье прослеживается история развития научных изысканий по вопросу славяно-румынских языковых связей в России и Советском Союзе.

В России давно пробудился интерес к истории румынского народа, к румынской культуре. Из-под пера русских летописцев вышли повести XV—XVI вв.: «Повесть о мунтянском воеводе Дракуле», «Сказание вкратце о молдавских господарях», внесенное в «Воскресенскую летопись», «Сказание о Петре, волошском воеводе» и некоторые другие.

С 1839 по 1859 гг в Петербургском Университете читал курс румынского языка Я. Д. Гинкулов, автор ряда трудов по грамматике румынского языка.

В первой половине XIX века большое внимание в России было уделено публикации памятников славянской письменности, находящихся на территории Румынии. Положительную роль в этом сыграли «Записки Одесского Общества истории и древностей». В этот же период начинается изучение языка данных памятников, славянских элементов

¹ R. G. Piotrovski, *O сравнительной хронологии определенного артикля*, p. 20; de asemenea — „Сборник ответов на вопросы по языкознанию“, Moscova, 1958, p. 223.

² R. G. Piotrovski, *Формирование артикля в романских языках*, p. 141.

După părerea academicianului Al. Graur („A propos de l'article postposé“, „Romania“, vol. LV, 1929) forma *ille* — lat. *homo ille bonus* — a devenit întâi articol proclitic al lui *bonus* și apoi, ca urmare a noii interpretări sintactice a vorbitorilor, *ille* a fost grupat substantivul. Vezi de asemenea, I. Coteanu, *Despre poziția articolului în limba română*, SCL, 1956, nr. 1—2.

в румынском языке (П. А. Сырку, Ю. Венелин, И. И. Срезневский и другие).

Велика заслуга А. И. Яцимирского, автора монографий, многочисленных статей и рецензий по вопросам славяно-румынских языковых и культурных связей. Яцимирский был превосходным знатоком славяно-румынских памятников и старой румынской литературы. Русский ученый углубил и расширил исследования своих предшественников в области славяно-румынских языковых связей. Ряд его положений не утратил своей актуальности и в наши дни.

В русской лингвистике изучались не только славянские элементы в румынском языке, но и румынские в славянских, в первую очередь, в восточнославянских языках (работы И. Огиенко «Иноземные элементы в русском языке», 1915 и др).

После Великой Октябрьской социалистической революции исследования в области романистики в Советском Союзе проходят в направлении изучения структуры современного румынского языка (работы В. А. Богородицкого, М. В. Сергиевского, Р. А. Будагова), истории румынского народа и истории румынского языка, где центральное место отводится изучению славяно-румынских и румыно-славянских языковых связей (работы М. В. Сергиевского, И. Шаровольского, Р. А. Будагова, С. Б. Бернштейна, В. Ф. Шишмарева, Р. Г. Пиотровского, С. В. Семчинского и др.). Советские ученые достигли значительных успехов в разработке этих проблем.

LES RECHERCHES DES LINGUISTES RUSSES ET SOVIETIQUES SUR LES RAPPORTS LINGUISTIQUES SLAVO-ROUMAINS

(Résumé)

L'auteur s'occupe des recherches scientifiques entreprises en Russie et en Union Soviétique, au sujet des rapports linguistiques slavo-roumains.

Depuis très longtemps la Russie a manifesté de l'intérêt pour l'histoire du peuple roumain, pour la civilisation roumaine. Les chroniqueurs russes des XV-e et XVI-e siècles ont laissé des écrits, tels le „Récit concernant le voévode valaque Dracula“, „Courte relation au sujet des voévodes moldaves“ — intercalée dans la chronique Voskresenskaïa-, — „Récit sur Pierre, le voévode valaque“, etc.

De 1839 à 1859, J. D. Hinkulov, auteur de toute une série de travaux sur la grammaire de la langue roumaine, a tenu un cours de roumain à l'Université de St. Petersbourg.

Dans la première moitié du XIX-e siècle, on s'est beaucoup intéressé en Russie à la publication des monuments slaves trouvés sur le territoire de la Roumanie. À ce point de vue, un rôle positif revient aux „Annales de la société d'histoire et d'Antiquités d'Odessa“. On commença alors l'étude de la langue de ces monuments et des éléments slaves de la langue roumaine (P. A. Syrku, J. Venelin, I. I. Sreznevski et autres).

C'est à A. I. Jacimirski, auteur de monographies, de nombreux articles et d'une multitude de comptes rendus concernant les relations linguistiques et culturelles slavo-roumains, que revient un mérite tout particulier. Jacimirski a été un bon connaisseur des manuscrits slavo-roumains et de la littérature roumaine ancienne. Ce savant russe a développé et approfondi les recherches de ses devanciers sur les rapports linguistiques slavo-roumains.

Beaucoup des thèses qu'il a soutenues sont encore valables de nos jours.

En Russie, on n'a pas étudié seulement les éléments slaves de la langue roumaine, mais aussi les éléments roumains des langues slaves, en premier lieu des langues slaves orientales (p. ex. l'ouvrage de I. Ohienko, „Eléments étrangers de la langue russe“, 1915, etc.).

Après la Grande Révolution socialiste d'Octobre, les recherches dans le domaine des études romanes se sont développées en Union Soviétique dans la direction de l'étude de la structure du roumain moderne (travaux de V. A. Bogorodicki, M. V. Sergievski, R. A. Budagov), de l'histoire du peuple roumain, de la langue roumaine. Parmi ces recherches une place de choix a été réservée à l'étude des rapports linguistiques slavo-roumains et roumaino-slaves (travaux de M. V. Sergievski, R. G. Piotrovski, S. V. Semčinski, etc.). Les savants soviétiques ont remporté des succès notables sur la voie de la solution de ces questions.

ROLUL LUI BOGDAN PETRICEICU HASDEU ÎN SLAVISTICA ROMÎNEASCĂ

P. P. PANAITESCU

Operele lui Miklosich, ale lui Šafařík și, chiar înainte de ei, scrierile lui Bartolomei Kopitar, care au descoperit importanța studiului limbii române, a istoriei și a vieții populare românești pentru slavistică în general, au alcătuit un îndemn pentru dezvoltarea unei școli de studii slave în țara noastră. Socotim că se poate afirma că cel dintâi slavist român a fost B. P. Hasdeu, în sensul că el a publicat primul la noi studii de istorie asupra legăturilor istorice, a influențelor lingvistice slavo-române și tot el a publicat cele dintâi texte slavo-române, folosind o metodă științifică. Hasdeu a avut precursori, între alții, pe tatăl său, Alexandru; totuși sîntem în drept să-l considerăm pe dînsul ca părinte al slavisticii românești, deoarece cercetările lui nu îmbracă forma unor studii întîmplătoare și disparate, ci formează, pentru întîia oară, un sistem complet de lucru, cu folosirea tuturor limbilor slave pentru rezolvarea legăturilor slavo-române, cu întrebuintarea unei metode științifice. Între „slavistica“ lui Hasdeu și aceea a predecessorilor și a unora dintre contemporanii săi romîni este deosebirea dintre eseu și studiu științific.

Desigur, Hasdeu s-a inspirat din operele slaviștilor străini; în *Istoria critică* el numește pe Dobrovský și pe Šafařík „regi ai limbisticii și arheologiei slave“¹. Dar începuturile slavisticii românești nu trebuie căutate numai în influențele științei străine, ele stau pe temeiul adîncirii problemelor de istorie și de lingvistică românească de către învățații noștri, care au simțit nevoia unor noi instrumente de cercetare prin cunoașterea limbilor slave și ca urmare a reacției care s-a produs împotriva exagerărilor latiniste, într-o vreme de maturizare a culturii burgheze românești. Hasdeu apare abia la începutul acestui proces de dezvoltare a științelor umanistice la noi; el nu se poate dezbăra cu totul de romantism și nu face parte, prin opera sa, din curentul hotărît realist al științei noastre. Această observație nu privește numai pe Hasdeu ca slavist, ci întreaga sa operă de istoric, lingvist, folclorist și literat, care formează o unitate.

Admiratorii lui Hasdeu au subliniat întotdeauna caracterul universal al operei lui: Hasdeu a fost istoric, filolog, dramaturg, poet, gazetar, politician. Dimpotrivă, detractorii lui — și aceștia nu au lipsit — au criticat

¹ B. P. Hasdeu, *Istoria critică a României*, ed. I, București, 1873, p. 31.

același universalism, care l-a împiedicat să dea o operă unitară și finită. Universalismul în creația artistică și științifică este în realitate o iluzie; firește, sînt oameni care sparg ramele formale ale specialității, dar ei rămîn totuși, întotdeauna, în centrul ei. Marile spirite universale ale renașterii au fost totuși oamenii unei singure specialități, care se reflectă sub diferite forme în toată opera lor.

Hasdeu a fost un istoric al poporului român și numai un istoric. Cînd face lingvistică, el se gîndește la rolul cuvîntului pentru explicarea trecutului, a vieții materiale sau spirituale: „Orice cuvînt oglindește un lucru, o ființă, o datină“, scrie el. Lingvistica nu este pentru Hasdeu o știință în sine, ci știința care prin limbă explică istoria vieții materiale și spirituale a poporului. Deschidă oricine *Magnum Etymologicum* și se va afla în fața unei cărți de istorie, cu genealogii de familii domnești și boierești, cu planuri de săpături arheologice. *Cuvinte din bătrîni* sînt o culegere de texte mai ales istorice, în orice caz însoțite de explicații de istorie culturală. Drama lui Hasdeu nu este numai o dramă istorică, ceea ce ar așeza-o totuși în cadrul literaturii, ea constituie o încercare de a lămuri anumite aspecte sociale și de moravuri, în special din secolul al XVI-lea, cu ajutorul dramaturgiei. Chiar și ziarele politice ale lui Hasdeu sînt complet inundate de studii istorice și se transformă, curînd după apariția lor, în reviste de specialitate.

Firește, în opera autorului *Istoriei critice* asistăm la lărgirea conceptului de istorie, nu mai sîntem în marginile unei specialități stricte. Meritul lui Hasdeu ca istoric este de a fi lărgit considerabil cadrul și metodele de cercetare ale istoriei poporului și țării noastre. În primul rînd, această lărgire a fost dobîndită prin cunoașterea și folosirea limbilor și istoriei slavilor, care deschide noi perspective, nebănuite pînă atunci, pentru studiul trecutului nostru, al istoriei Romîniei și, în legătură cu aceasta, al limbii și al vieții populare. Istoria noastră, limba noastră nu se pot studia fără cunoașterea limbilor și istoriei popoarelor slave, aceasta este astăzi un adevăr recunoscut de toți, dar Hasdeu este cel dintîi care l-a descoperit și l-a pus în practică.

Toate acestea constituie o dovadă de „înțelegere adîncă a necesităților culturii noastre“, din partea lui Hasdeu, după cum se exprimă autorul unui studiu mai nou asupra operei lui lingvistice¹.

Pregătirea lui Hasdeu ca slavist nu poate fi despărțită de faptul că părinții și strămoșii lui trăiseră în țările slave, în Polonia și în Rusia, ca intelectuali, oameni de cultură. Gheorghe Hîjdău scria în codicilul testamentului său din 1771 (inedit, în limba polonă): „străbunul și bunicul meu au luptat împotriva turcilor cu preaseninul Petru Alexeievici, monarhul Rusiei“², deci și alături de Dimitrie Cantemir. Tadeu Hasdeu, bunicul lui Bogdan Petriceicu, a fost un erudit și un poet în limba polonă, iar Alexandru, tatăl autorului *Cuvintelor din bătrîni*, a fost scriitor în limba rusă, preocupat de problemele de slavistică, de istorie și folclor românesc. A tradus în rusește pe Șafařík, *Geschichte der slavischen Sprachen*, și a pus la cale și traducerea

¹ D. Macrea, *Opera lingvistică a lui B. P. Hasdeu*, în „Limba romînă“, III, 3, 1954, p. 5—21. Cf. și A. Sacerdoțeanu, *Concepția istorică a lui B. P. Hasdeu*, în „Studii“, X, 1957—5, p. 141—159.

² Acad. R.P.R., ms. latin necatalogat, p. 61, Camenița, 8 sept. 1771.

cunoscutei istorii a dreptului slav de Maciejowski ¹. În 1841 poetul moldovean Costache Stamatî scria la Kiev lui Filaret Scriban, care se pregătea să publice studii istorice: „Și crede că nime în lume nu poate să-ți fie mai de folos scoposului dumitale ca domnul Hîjdeu, care nu numai are desăvîrșită erudiție în cele patrioticești științe și obștești învățături, carele ca un alt Cantemir ne face cinste romînilor, dar apoi biblioteca sa este plină de cele mai rari cărți vechi a istoriografilor Dacoromaniei“ ². Desigur, Alexandru Hîjdeu nu era un Cantemir, nu avea furtunosul avînt spre lupta pe calca științei a lui Dimitrie vodă, dar are meritul de a fi deschis fiului său această cale. Planurile sale de opere monumentale, ca aceea a unei istorii generale a romînilor în rusește, din care a rămas numai un plan amănunțit, nu au ajuns niciodată la o încheiere definitivă ³.

Bogdan Petriceicu Hasdeu a fost trimis de tatăl său la studii la Universitatea din Harkov, școală dominată de spiritul hegelian. Acolo a urmat Hasdeu cursurile profesorului P. Lavrovski, care preda antichitățile slave, probabil după cartea lui Șafařík, istoria literaturilor slave, etnografia și filologia slavă și gramatica limbii slave vechi ⁴. Dar o influență pe care n-au pus-o destul în lumină pînă acum biografia și critica operei lui Hașdeu, este aceea a culturii polone în epoca romantismului. Bunicii și străbunicii lui trăiseră în Polonia, în mediul șleahței; chiar el vorbea curent polona, ca și limba maternă. La universitatea din Harkov se aflau cîțiva profesori poloni, între cari și Alexandru Mickiewicz, fratele lui Adam, părintele romantismului polon ⁵. Romantismul polon este și mai desprins de realitate decît școala literară romantică în literatura și istoria altor popoare. Pînă tîrziu, la un Stanisław Wyspiański, fantasticul predomină cu o imaginație uriașă și nestăvilită. Întruparea în mijlocul vieții de azi a legendelor eroice, a aparițiilor fantastice este procedeul favorit al romanticilor poloni. De multe ori, în opera lui Hasdeu răsare această coardă romantică polonă, care surprinde la savantul editor al *Arhivei Istorice* și al *Cuvintelor din bătrîni*.

Influența culturii rusești și a celei polone pot explica pregătirea de slavist a lui Hasdeu, dar locul lui în cultura romînească este determinat de poziția lui socială și de momentul istoric în care a trăit ca om de știință. Era boier, strămoșii lui apar în paginile lui Miron Costin, dar rămăsese un boier fără moșii, substratul material al boierimei; îi rămîneau doar amintiri eroice, nu privilegii și avere. De aceea, cu anumite limite, a putut fi un adversar al boierimii, în *Oda la boieri* și în alte scrieri. Rămîne însă pe pozițiile instituțiilor democratice burgheze cînd strigă: «Jos pușcile și bețe. Să-i bați prin libertate“.

¹ Tr. Ionescu-Nișcov, *Sur le premier slaviste roumain*, în *Recueil des communications du II e congrès des slavistes*, Varșovia, 1934, III, p. 37—39, și același, *Alexandru Hașdeu*, în „Revista Istorică“, XXVII, 1941, p. 69—90, și XXIX, 1943, p. 133—150; E. Dvoicenco, *Alexandru Hașdeu și literatura populară*, ibidem, XXII, 1936, p. 23—37.

² Academia R.P.R. Scrisori autografe, 15 ianuar 1841.

³ I. Bogdan, *Bartolomei Kopitar*, în „Convorbiri Literare“ 1893, p. 1071. Alt manuscris al acestui plan semnalat de I. I. Sreznevski, *Сведение о рукописях Академии Наук*, extras din „Известия Академии Наук“ XVII, 1902, St. Petersburg, 1902, p. 49—50 (atribuie „planul“ lui Tadeu Hasdeu).

⁴ E. Dvoicenco, *Începuturile literare ale lui B. P. Hasdeu*, București, 1936, p. 24.

⁵ *Ibidem*, p. 25—26.

Hașdeu trăiește în epoca de avînt a burgheziei românești, în vremea unirii și a independenței, a speranțelor unei uniri complete. De aceea, ca istoric se apleacă asupra unității neamului, a epocilor cînd românii erau uniți, pentru că nu aveau încă state despărțitoare. El caută să arate nu numai unitatea poporului român, — o făcuseră atîția înaintea lui, — dar înfățișează o concepție nouă, a unei continuități de structură, de la daci, cu păstrarea unor străvechi instituții populare și cu o cultură căpătată în contact cu slavii. Deci poporul, cu limba lui, cu așezămintele lui, este creatorul istoriei.

Dacă ar fi rămas pe acest teren solid, Hasdeu ar fi fost un om de știință cu operă de nezdruccinat. Dar romantismul lui depășit, pretenția la intuiția genială, căutarea senzaționalului l-au abătut de pe această cale și l-au îndrumat spre unele construcții ciudate, lipsite de bun simț. Hasdeu afirmă într-unul din studiile sale că Basarabii, familie feudală din Țara Românească, erau o „castă” religioasă rămasă de la daci; tot el a căutat, printr-un joc fantastic al datelor lingvistice, să dovedească descendența bulgarilor și a slavilor dacici din poloni, să explice venirea albanezilor din nordul Dunării și putea să publice, în 1883, o scriere cu titlul care a indignat pe erudiții severi: *Bourel, melc și culbec; dacii și latinii într-o scoică*.

La sfîrșitul carierei științifice a lui Hasdeu, sîntem într-o epocă de consolidare realistă a culturii burgheze la noi. Cînd, în 1898, el publică opera sa despre *Negru vodă*, apăruse marea *Istorie a Romînilor* a lui Xenopol; Hasdeu se înfățișează atunci ca un întîrziat, după patru decenii de activitate istorico-literară. Aceasta, pentru că în activitatea lui se vedește un ciudat contrast între strictețea metodică a cercetării științifice, între aplicarea unor reguli noi de studiu și ipoteza hazardată, frîul liber dat imaginației. Acest contrast, care se datorește probabil individualismului lui boieresc și mediului în care s-a format, despre care am vorbit, se vedește și în opera sa de slavist.

Chiar în *editarea textelor slave* Hasdeu este un inovator, un deschizător de drumuri în cultura noastră, dar tot odată și cu grave scăderi metodice, care merg pînă la falsificarea documentelor. El este primul om de știință român care a publicat texte de documente și de cronicile slave (în limbi medievale sau moderne) cu traduceri românești. Primii editori de documente istorice la noi — N. Bălcescu, Gr. Teulescu, T. Codrescu nu publicaseră și nu traduseră texte din limbi slave. Iurii Venelin publicase în 1840 la Petersburg colecția sa de acte slavo-romîne¹, bine înțeles, fără traduceri. Dar Hasdeu rămîne cel dintîi învățat care a editat în țara noastră documentele slave, actele slave interne, hrisoave și urice date de domnii și feodalii romîni în perioada medievală, precum și un număr de documente polone, sîrbești, ucrainene, rusești privitoare la istoria Romîniei. Faptul merită să fie subliniat; pînă la Hasdeu istoriografia romînă nu s-a atins de documentele slavo-romîne (și de alte texte istorice în limba slavă), deși aceste izvoare formează temelia cunoașterii istoriei medievale românești.

Încă înainte de apariția *Arhivei Istorice a Romîniei* în 1865, Hasdeu publicase un număr de documente slavo-romîne și polone în revistele sale istorice puțin răspîndite, apărute la Iași. În „Foaia de istorie romînă” el publică în 1859 privilegiul de comerț dat în 1407 de Alexandru cel Bun

¹ I. Venelin, *Влахо болгарские или дако-славянские грамоты*, 1840.

negustorilor din Lvov, text slav cu traducere românească și cu un larg comentariu asupra termenilor tehnici cuprinși în act (unități de măsură etc.), precum și asupra vămilor și comerțului medieval, așa cum apar în acest act ¹. În 1862 în revista „Din Moldova” Hasdeu publică privilegiul comercial în limba polonă dat de Petru Șchiopul în 1579 negustorilor din Lvov, cu traducere, descrierea actului (din arhivele Lvovului), cuprinzând cota arhivalică, numărul rîndurilor, limba, comentariu istoric ².

O dată cu *Arhiva Istorică* Hasdeu începe publicarea documentelor interne slavo-romîne din Arhivele Statului din București. Publicarea textelor slave (cu chirilică) reprezintă o transcriere atentă, cu desfacerea prescurtărilor. Toate textele sînt urmate de traduceri romînești, în genera corecte, deși cîteodată cam libere. Textul documentului este precedat de un regist, în frunte cu locul și data, calculată după era noastră, se indică depozitul, materialul pe care este scris actul. În textul traducerii se introduce o inovație: pasagiile cu valoare istorică de instituții sînt date în cursive, pentru a atrage atenția cercetătorilor, numele proprii de oameni și localități sînt date cu litere grase. Începînd cu vol. III al *Arhivei* documentele sînt publicate, cu vaste comentarii, adevărate monografii.

Pe lângă documentele slave publicate în *Arhiva Istorică*, Hasdeu a mai dat la iveală în această colecție și texte narative, cronici, dintre care cea mai importantă este cronică numită azi de către istorici *Cronica moldopolonă*. Publicînd acest letopiseț în limba polonă cu traducere românească, Hasdeu deschide calea spre cunoașterea începuturilor istoriografiei moldovenești, arată în comentariul său, pe baza analizei pătrunzătoare la care supune acest text, că a existat o cronică internă a Moldovei scrisă în slavonește, că această cronică, într-o variantă a ei, a fost redactată la mînăstirea Putna. Cronică slavă a Moldovei a fost scrisă în vremea lui Ștefan cel Mare, a fost tradusă în limba polonă cu adausuri, în vremea domniei lui Alexandru Lăpușneanu. Această cronică slavonă internă constituie unul din izvoarele folosite de cronicarul Grigore Ureche pentru redactarea letopisețului său al Moldovei. Analiza critică a lui Hasdeu a fost în mare parte confirmată de descoperirile ulterioare: descoperirea și publicarea letopisețului slav de la Putna de către I. Bogdan fusese prevestită și anunțată de comentariul lui Hasdeu. Mai mult chiar, datarea celei mai vechi cronici a Moldovei din vremea domniei lui Ștefan cel Mare, așa cum o propusese Hasdeu, a fost definitiv stabilită azi în istoriografia noastră, deși, după Hasdeu, I. Bogdan propusese o dată mai timpurie pentru începuturile istoriografiei slave moldovenești. Oricine își poate da seamă că, pentru a dobîndi un asemenea rezultat din analiza unui text, nu ajunge numai stăpînirea unei metode de critică istorică, ci este necesară și cuprinderea temeinică a istoriei culturale în amănuntele și nuanțele sale ³.

Principala critică ce se poate aduce edițiilor de documente și de texte ale lui Hasdeu este așezarea nemetodică și nesistematică a materialului. Azi înțelegem printr-o colecție științifică de documente un „corpus”, cu

¹ B. P. Hasdeu, *Negoțul moldovean sub Alexandru Bunul*, în „Foaia de istoria romînă”, I, 1859, p. 3 și urm.

² B. P. Hasdeu, *Circulara polonă a lui Petru vodă cel Șchiop*, în „Din Moldova”, Iași, I, 1862, p. 17—26.

³ B. P. Hasdeu, *Arhiva istorică a Romîniei*, III, 1867, p. 5—34: *Cronica cea mai veche a Moldovei*.

textele de aceeași natură (acte interne, cronici sau acte diplomatice), așezate în ordine cronologică, cu indice care face posibilă găsirea rapidă a informației căutate. Colecțiile publicate de Hasdeu sînt culegeri de materiale de calitate diversă (cronici, descrieri de călătorii, documente, înscricțiuni) așezate fără ordine. N. Iorga scria în 1903 despre *Arhiva Istorică* a lui Hasdeu, criticînd „un plan care permitea să se adune în același volum o înscricție de la Tyras, un act de la Caliman Asan, țarul bulgăresc, descrierea de călătorie a lui Neufville“, dîndu-se colecției „un caracter mixt și nelămurit“, iar comentariile sînt caracterizate ca „un lux nesfîrșit de erudiție, și ieftină, și zadarnică“¹. Despre valoarea pozitivă a comentariilor lui, Hasdeu s-a putut vedea un exemplu mai sus. Cît privește caracterul mixt al colecțiilor de documente, firește că nu poate fi recomandat de cercetarea științifică, dar el a fost reluat și după Hasdeu în istoriografia noastră, mai ales în colecția de *Studii și documente* a lui N. Iorga însuși.

Dar mai gravă decît publicarea fără ordine a textelor este editarea de documente false, falsificate de însuși Hasdeu. Cunoscînd limbile slave vechi, diplomatica slavă, lucrînd într-o epocă în care nu putea fi controlat de nimeni pe acest teren, Hasdeu a compus cîteva documente false și le-a aruncat în circulația textelor istorice, punînd în mare încurcătură pe istorici, chiar pînă în ziua de azi. O atitudine comemorativă, în sensul ascunderii lipsurilor, atunci cînd vorbim de opera de slavist a lui Hasdeu, ar fi neștiințifică, problema falsurilor lui trebuie pusă cu curaj.

Motivul pentru care Hasdeu a recurs la falsuri este complex, la aceasta au contribuit mentalitatea romantică, adică lipsa unei discipline stricte științifice, care respectă adevărul mai mult decît orice, falsul patriotism, care vrea să împingă cît mai mult în trecut știrile despre istoria țării, dorința de a străluci prin descoperiri senzaționale. Publicarea acestor documente false, numai în prima parte a activității lui Hasdeu, nu este fără legătură cu activitatea tatălui său, Alexandru, care nu era un om de știință și care a încercat înaintea fiului său să fabrice texte istorice, atunci cînd nu izbutea să afle acte autentice pentru cercetările sale.

Intre hîrțiile inedite ale lui Alexandru Hasdeu se află titlul unei lucrări romînești atribuite mitropolitului Dosoftei, scrisă, cum afirmă Alexandru Hasdeu, în timpul exilului învățatului cleric în Polonia: „*Skylla adeci historisire pentru cum scăpînd de sub sabiia turcească, am încăput la robii leșească, să să știe spre folosul țării ca așa fost-au în zilele noastre, unde cătat-am izbîndă, aflat-am răsîpă*“... Anul compunerii 7210 (1702), dată la care Dosoftei era mort, ceea ce nu se știa pe vremea lui Al. Hasdeu, dovedește, pe lîngă alte considerente, falsul².

Cele mai cunoscute documente slave false publicate de Hasdeu sînt diploma bîrlădeană a lui Ivanco Rostislavovici din 1134 și uricul lui Iurg Koriatovici din 1374, publicate fiecare de cîte două ori de editorul lor, cu deosebiri esențiale de limbă și ortografie. Amîndouă actele n-au fost văzute niciodată de nimeni, afară de Hasdeu, ambele cuprind anacronisme istorice (Galații — Galiciul Mic apare în 1134, deși orașul e fundat în secolul al XVI-lea, Cetatea Albă nu era în Moldova în 1374), diploma-

¹ N. Iorga, *Note critice asupra culegerilor de documente interne romînești*, București, 1903, p. 12 și 18.

² Acad. R.P.R. Actele Hasdeu, necatalogate, ms. Al. Hasdeu, mapa II.

lice (formularul nu este al documentelor contemporane) și lingvistice¹.

Dar nu numai aceste două documente figurează pe lista documentelor false alcătuite de Hasdeu. Vom aminti în treacăt pretinsa listă a cărților bibliotecii lui Luca Stroici, de la biblioteca Universității din Lvov, care nu se află acolo și nici n-a văzut-o nimeni², portretul lui Ioan vodă cel Cumplit, care trage sabia din teacă, găsit, chipurile, tot la Lvov, dar care nu se află nicăieri și a fost desemnat de Hasdeu. Publicînd poemul *Viața lumii* de Miron Costin, Hasdeu crede de cuviință să intercaleze în această scriere numeroase versuri compuse de dînsul, menite să înfrumusețeze stilul și să îmbogățească opera cronicarului moldovean³. Mai amintim că în *Arhiva Istorică*, reproducînd în text polon și traducere pasagiile din cronica lui M. Strykowski privitoare la istoria romînilor, omite, desigur voit, cîteva rînduri care cuprind cunoscuta legendă despre originea romînilor din răufăcătorii de la Roma, trimiși în exil în aceste părți depărtate ale imperiului⁴. Ar fi fost mai bine ca acest pasagiu copilăresc să fi rămas în text, decît ca, prin suprimarea lui, să stîrnească îndoieli asupra reproducerii exacte a textelor de către editorul lor.

Dacă în editarea textelor slave, cu toate rezervele formulate mai sus, Hasdeu este un inovator în știința noastră, apoi se poate spune același lucru și despre *studiile de slavistică*, lingvistice sau istorice. Ele deschid o cale, care nu fusese umblată pînă atunci în cultura romînească.

Cel dintîi studiu de slavistică al lui Hasdeu, prea puțin cunoscut, a fost publicat în anul 1860 în revista editată de el: „Foița de istorie și literatură”, *Caracteristica bulgară a macedo-romînilor*, articol care depășește problema enunțată în titlu. Pornind de la o baladă populară bulgărească macedoneană, în care se dă o caracterizare psihologică a romînilor macedoneni, autorul pune problema legăturilor lingvistice romîno-bulgare și indică felul cum pot fi deosebite influențele bulgare din limba romînă, de alte influențe slave (anume existența, în împrumuturile din vechea bulgară a grupurilor *št* și *jd*, a grupurilor cu nazale *in*, *im*, *un*, a diftongului *ea* etc.). E un articol care arată pregătirea serioasă a tînarului autor (Hasdeu avea atunci 24 de ani) în domeniul folclorului și lingvisticii slave⁵.

Dar cele mai multe dintre studiile de slavistică ale lui Hasdeu sînt închinat cercetării legăturilor dintre romîni și slavi pe terenul istoriei și al istoriei culturale, în care intră și cultura slavă internă din țara noastră, slavonismul cultural la romîni, ca formă a culturii clasei stăpînitoare, boierime, cler, domnie, în perioada feudalismului.

Un prim studiu închinat relațiilor între romîni și sîrbi este și el aproape necunoscut, rămas îngropat într-o revistă de mic tiraj, care nu se află la îndemîna cercetătorilor. Articolul intitulat *Romîni și sîrbi* a fost publicat

¹ Cf. P. P. Panaitescu, *Diploma birlădeană din 1134 și hrisovul lui Iurg Koriatovici din 1374*, în „Revista Istorică Romînă” II, 1932, p. 46—58.

² B. P. Hasdeu, *Luca Stroici*, București, 1864, p. 52—53.

³ Revista „Satirul”, 10 aprilie 1866; cf. Miron Costin, *Opere*, Buc., 1958, ed. P. P. Panaitescu, p. 435.

⁴ B. P. Hasdeu, *Arhiva Istorică*, III, p. 5, pasajul omis din ed. citată de Hasdeu, urmează imediat în continuarea pasajului reproduș. Aceeași omisiune și în „Columna lui Traian”, II, 1871, p. 105—106.

⁵ „Foița de istorie și literatură”, Iași, 1860, martie, nr. 2.

în patru numere din revista „Perseverența” în anul 1867¹. El cuprinde o serie de analize documentare asupra unor puncte privitoare la relațiile sîrbo-romîne în secolele al XIV-lea — al XVI-lea: privilegiul lui Ștefan Dușan amintind de vlahii din Serbia, relațiile de rudenie între familiile domnitoare sîrbești, muntene și moldovenești, participarea sîrbilor la bătălia de la Rovine, donațiile cneazului Lazăr pentru mănăstirea Tismana, participarea cetelor sîrbești în oastea lui Mihai Viteazul și altele. În afara constatării de ordin general că aceste două popoare prezintă fenomenul rar de a nu se fi luptat niciodată între ele, articolul se mărginește la analiza de detalii nelegate între ele prin vreo cunoștință a evoluției paralele a celor două societăți.

Curînd după aceea, Hasdeu trece la o cercetare mai importantă, cu un subiect de istorie culturală, care formează una din problemele de bază ale istoriei și lingvisticii romînești. Este vorba de articolul intitulat *Limba slavică la romîni*, publicat în anul 1869 în ziarul „Traian”, condus tot de Hasdeu. Articolul a apărut în numeroase numere succesive ale ziarului, dar a rămas neterminat. Ca de obicei în scrierile lui Hasdeu, autorul se depărtează de la subiectul său prin lungi disertații asupra unor probleme subsidiare, care îi atrag atenția în cursul desfășurării cercetării. Astfel, tratează pe larg despre romînismul Asenizilor, despre originea particulei *Io* în titlul domnilor romîni, publică din nou falsa diplomă bîrlădeană din 1134, cu un vast comentariu. Studiul cuprinde analiza amănunțită a unor texte vechi slave, pe care autorul le socoate alcătuite pe teritoriul țării noastre și cuprinzînd influențe ale limbii romîne (textul de la Reims și altele), dar importanța lui stă mai ales în punerea unor probleme noi pentru istoria culturii noastre, care nu mai fuseseră puse la noi de nimeni pînă atunci.

În prima parte a studiului, Hasdeu pune întrebarea despre „epoca și cauzele introducerii limbii slave la romîni”. Răspunsul dat este valabil din punct de vedere științific: limba slavă la romîni a fost limba clasei stăpînitoare, limba „oficială”, cum o numește Hasdeu, deosebită de limba poporului, limba feudală, cum am numi-o astăzi. Avem a face, cum arată autorul, cu un fenomen general în istoria medievală (limba latină la catolici, araba la musulmani, greaca bizantină la greci și la alte popoare din Balcani). Autorul articolului nu face legătura între adoptarea limbii slave bisericești de către romîni și existența unei populații slavo-dacice pe teritoriul țării noastre în epoca de formare a orînduirii feudale. El se mulțumește să fixeze adoptarea liturghiei slave și a slavei bisericești ca limbă a clasei stăpînitoare la romîni în veacul al IX-lea și anume printr-o influență directă venită din Moravia. Hasdeu admite totuși posibilitatea trecerii limbii slave bisericești la noi ca urmare a legăturilor cu bulgarii sud-dunăreni. Adoptarea limbii slave ca limbă a bisericii și a statului de către un popor neslav, romînii, nu este un caz unic: și litvanii au adoptat liturghia și limba de cancelarie și literară slavă, nefiînd un popor slav. Studiul textelor slave scrise de romîni sau pentru romîni în țara noastră face parte din studiul literaturii și culturii romîne, spune Hasdeu, deoarece aceste texte sînt influențate de limba romînă, reflectă o mentalitate și formele unei

¹ „Perseverența”, I, 1867, nr. 14—17 (aprilie-mai).

culturi care sînt romîneşti. Pe de altă parte, limba slavă a bisericii şi a stăpînirii au înrîurit la rîndul lor graiul popular romînesc.

Acest articol bogat în idei urma să cerceteze „literatura cultă” pînă în 1400, adică textele slave scrise în ţara noastră pînă la această dată, literatura populară, cu cercetarea influenţei slave asupra folclorului romînesc şi, în sfîrşit, limba, „adecă clasificarea analitică a slavismelor din graiul nostru şi a romînismelor din cel slavic”.

Din acest vast program autorul nu a dus la îndeplinire decît punctul întîi, căci, precum am spus, articolul a rămas neterminat.

În mai toate studiile şi articolele istorice ale lui Hasdeu privitoare la istoria Romîniei el foloseşte o bogată bibliografie slavă, precum şi documente slave. Astfel, monografia despre *Ioan vodă cel Cumplit* este întemeiată în primul rînd pe material istoric polonez. Nu este cazul să ne ocupăm acum de aceste scrieri, care nu fac parte, decît în subsidiar, din activitatea lui de slavist. Ne mulţumim să constatăm că în studiile de istorie romînească Hasdeu a lărgit mult sfera de cunoştinţe în domeniul materialului documentar, făcînd apel la lucrările istoricilor slavi.

O menţiune specială merită însă între aceste studii istorice, *Istoria critică a romînilor*, apărută în prima ediţie în 1873 (fascicola I a volumului II, singura apărută, în 1874). Această carte, care a făcut multă senzaţie la apariţia ei, are necontestate merite. Pe lîngă folosirea materialului slav ca şi în alte scrieri ale autorului, critica istorică ajunge la unele rezultate pozitive, ca, de pildă, înlăturarea legendei „descălecatului” în formarea statului Ţării Romîneşti, rezultat care a rămas cîştigat pentru istoriografie pînă astăzi. Dar, pe de altă parte, imaginaţia fără frîu, lipsa de disciplină în punerea problemelor fac din această scriere o operă în mare parte haotică (iată cîteva titluri de paragrafe din volumul II în ordinea aleasă de autor: *Providenţa în istorie; Wallace şi Darwin; Ginţile alese şi liberul arbitru; Cultura prin aclimatare; Un alfabet mongoloid în Dacia; Alfabetul dacic al lui Deceneu* etc.).

Unul din motivele pentru care *Istoria critică* apare ca o lucrare cu un plan nelogic şi nepotrivit cu subiectul este împrumutarea de către autor a planului unei scrieri celebre pe vremea sa, dar care nu privea probleme asemănătoare cu cele ce se pun pentru o istorie critică a romînilor. Modelul *Istoriei critice*, care, după cîte ştim, nu a fost relevat pînă acum, stă în strînsă legătură cu activitatea de slavist a lui Hasdeu.

Cartea pe care Hasdeu a vrut s-o imite, să o aplice în privinţa metodei de cercetare şi a planului la istoria poporului romîn, este opera lui Pavel Josef Šafařík, *Antichităţile slave*, apărută la Praga în două volume, în 1837, şi în traducerea germană la Leipzig, în 1843. Lucrarea aceasta, pe drept cuvînt, a fost socotită o piatră de hotar în istoriografia popoarelor slave şi s-a bucurat de o mare faimă, binemeritată. Autorul ei studiază în chip critic cele mai vechi date istorice despre slavi, analizează comparativ limbile slave, date arheologice, pentru a determina spaţiul geografic al habitatului comun al slavilor, epoca despărţirii popoarelor slave şi a formării lor ca popoare deosebite, migraţiunea triburilor slave. Hasdeu, care, cum am văzut, numeşte pe Šafařík „rege” în slavistică, a căutat să aplice la cercetarea critică a originilor istoriei romînilor metoda şi planul lui de lucru în studiul originilor slavilor, nedîndu-şi însă seama de deosebirile esenţiale ce existau între cele două subiecte.

Antichitățile slave ale lui Șafařík, în primul volum care cuprinde studiul slavilor în epoca dinainte de migrațiunea lor, adică în vremea traiului lor într-un habitat comun, se împart în patru părți principale. Autorul studiază mai întâi *teritoriul*, patria primitivă a slavilor, cu considerații critice asupra izvoarelor. În a doua parte cercetează *nomenclatura*, numele diferite sub care erau cunoscuți slavii în antichitate la diferite popoare și în diferite izvoare istorice. Partea a treia se ocupă cu *vecinii slavilor*, în epoca lor de formație (celți, sarmați, germani, huni), iar a patra parte privește *aspectul geografic* (munți, râuri, lacuri, orașe și antichități în țara slavilor primitivi). Lăsînd la o parte studiul vecinilor, care l-ar fi dus prea departe, în cercetarea inutilă a istoriei țărilor vecine, Hasdeu a urmat în *Istoria critică* același plan: Volumul I al scrierii amintite cuprinde trei părți, în ordinea adoptată de Șafařík: *întinderea teritorială, nomenclatura, acțiunea naturii*. Planul, foarte potrivit pentru o cercetare asupra originilor slave, nu se potrivește cu istoria romînilor. Hasdeu studiază întinderea teritorială a Țării Romînești în secolele al XIV-lea și al XV-lea, apoi numele ce se dădeau romînilor în această epocă, problemă neesențială, care privește mai ales epoca originilor, în sfîrșit, în a treia parte, descrierile geografice ale teritoriului țării noastre în antichitate, cu date asupra bogățiilor miniere și animale. Toate aceste probleme, foarte interesante luate separat, nu se leagă între ele în *Istoria critică*. Nu se înțelege de ce autorul trece de la granițele statului Țării Romînești la Herodot și la aspectul geografic al teritoriului țării noastre în veacurile dinaintea erei noastre. Planul acesta aplicat la istoria poporului nostru lasă în chip necesar deoparte o serie de probleme, care nu se puneau lui Șafařík pentru cercetarea slavilor în epoca lor de formație, anume clasele sociale și proprietatea, orașele și raportul lor cu statul și cu feudalismul, în genere istoria socială a feudalismului nostru, care, totuși, fusese studiată înainte de Hasdeu în istoriografia noastră de către Bălcescu.

Hasdeu folosește, în linii mari, aceeași metodă ca și Șafařík: analiza amănunțită a izvoarelor, compararea lor, reproducerea de texte, punerea unor ipoteze. Și în cartea lui Șafařík nu avem a face cu o istorie pragmatică, ci cu un studiu critic al izvoarelor, numai că savantul slovac păstrează o severă ținută de cercetător realist, pe cînd la Hasdeu izbucnește la fiecare pagină exuberanța romantică. Rămîne însă, după cîte socotim, un fapt stabilit că Hasdeu s-a inspirat din istoriografia slavă în principala lui cercetare critică asupra istoriei Romîniei, atît în privința metodei, cît și în aceea a punerii problemelor de studiat.

În intervalul de timp care desparte apariția primei ediții a *Istoriei critice* de aceea a operei capitale a lui Hasdeu, *Cuvinte din bătrîni*, el a publicat o serie de studii critice în care, ca de obicei, istoria se completează cu filologia, în special cu slavistica. Hasdeu a încercat, pe baza metodei „cuvinte și lucruri” să rezolve cîteva probleme ale producției romînești în perioada antică și feudală: *Originile agriculturii la romîni, Originile viniculturii la romîni, Originile păstoriei la romîni*¹. Autorul socotește că terminologia păstorească și cea vinicolă în limba romînă sînt de origină dacică și latină, pe cînd cea agricolă, în ce privește instrumentele, este slavă, deși denumirile

¹ Toate trei articolele publicate în „Columna lui Traian”, V, 1874, cel dintîi reprodus și în volumul B. P. Hasdeu, *Pagini alese*, ESPLA, 1953, p. 253—259.

cerealelor principale, ale muncilor agricole, ale morii sînt latine. Concluzia lui Hasdeu este cã românii în evul mediu, pînã în veacul al XVI-lea, făceau prea puținã agriculturã, locuind mai ales în regiunile de munte și pădure, unde se retrãseserã în fața „ barbarilor “, cã în genere au învățat agricultura de la slavi. Sînt multe de obiectat împotriva acestei teorii, dar în orice caz, imbinînd știrile istorice cu cele extrase din datele limbii, Hasdeu izbutește sã dea o cercetare cu totul nouã ca metodã.

Problema epocii și a împrejurãrilor primelor contacte și împrumuturi lingvistice slavo-romîne, de fapt tot o problemã de istorie, este studiatã de Hasdeu în cercetarea intitulatã: *Baudouin de Courtenay și dialectul slavo-turanic din Italia. Cum s-au introdus slavismele în limba romînã?*¹. Și în acest caz noutatea metodei formeazã valoarea studiului și nu rezultatele la care ajunge autorul. Metoda lui Hasdeu este comparatistã; el pornește de la cercetãrile filologului Baudouin de Courtenay asupra graiului din valea rîului Resia în Friaulul venețian, unde se aflã o populație vorbind un dialect slav cu înrîuriri turanice (ungurești?) și italiene. Constatînd cã avem a face și acolo cu un contact între o limbã romanicã și una slavã, fenomen lingvistic propriu și limbii romîne, pe bazã comparatistã Hasdeu ajunge la încheierea cã „ slavismele la romîni “, „ nu provin dintr-un amestec etnografic cu slavii, ci numai din contact de vecinãtate “. Aceastã încheiere nu a fost însă confirmatã de cercetãrile lingvistice ulterioare și nici de cele istorice, care, pe baza toponimiei și a rezultatelor sãpãturilor arheologice, dovedesc dimpotrivã, o veche convețuire romîno-slavicã pe teritoriul țãrii noastre.

Toți oamenii de științã actuali, care lucreazã în domeniul științelor umanistice, sînt de acord cã principala operã a lui Hasdeu, care în mare parte a rãmas valabilã pînã azi, este colecția de texte de limbã comentate intitulatã: *Cuvinte din bãtrîni*. Bogãția textelor inedite puse în circulația științificã, analiza lingvisticã și de istorie culturalã, comparațiile cu textele strãine, în special slave, fac din aceastã lucrare o adevãratã comoarã pentru istorici, lingviști și folcloriști. În anii 1878-1881, cînd au apãrut *Cuvinte din bãtrîni*, Hasdeu ajunsese la maturitate și era hotãrit sã dea pentru științã romîneascã o operã solidã, care sã reprezinte mãsura creației sale în acest domeniu.

Cuvinte din bãtrîni ne intereseazã, cu prilejul prezentului studiu, numai în legãturã cu opera de slavist a lui Hasdeu. Cartea privește limba romînã din veacul al XVI-lea, dar are strînse contingente cu studiile slave. Nu ne vom ocupa aici de problema transcrierii alfabetului chirilic în textele romînești vechi, pe care o discutã Hasdeu pentru întîia oarã în chip amănunțit în *Cuvinte din bãtrîni*, nici despre savantele note critice asupra foneticii și lexicului limbii noastre din veacul al XVI-lea, ne vom mãrgini sã constatãm cã partea cea mai importantã a colecției pentru lingviști și istoricii culturii este volumul al II-lea, care trateazã despre *Cãrțile poporane ale romînilor în secolul al XVI-lea, în legãturã cu literatura poporanã cea nescrisã*. Subiectul a fost reluat mai tîrziu de Gaster și de N. Cartoian, precum și de alți cercetãtori. Dar Hasdeu este cel dintîi care a descoperit „ cãrțile poporane “, cãrți de legende cu circulație popularã, priin darea la ivealã a așa numitului *Codex Sturdzanus*, care cuprinde textele copiate de popa

¹ „Columna lui Traian“, VII, 1876, p. 448—463 și extras.

Grigore din Măhaci. Cu cunoștințele sale vaste, Hasdeu și-a dat seama că aceste texte au fost traduse din limbi slave și a găsit, pentru multe din ele, originalul lor. Astfel el așează literatura „poporană” românească în cadrul literaturilor poporane slave, în primul rînd al celei sud-slave, aducînd o contribuție esențială la studiul legăturilor romîno-slave. Cu privirile sale care îmbrățișează un vast orizont, Hasdeu în comentariile la textele publicate arată, ceea ce n-au înțeles încă mulți folcloriști din zilele noastre, unitatea creației și a culturii populare, a celei scrise și a celei nescrise. Cu acest prilej el se adresează, ca material comparativ, nu numai cărților populare slave, ci și literaturii poetice nescrise, legende, basme, balade, în limbile slave. Este inutil să subliniem importanța acestor cercetări: Hasdeu a unit istoria cu filologia și în filologie slavistica cu romanistica. El, cel dintîi la noi, a legat studiul folclorului de psihologia claselor sociale. Autorul *Cuvintelor din bătrîni* este mare nu atît în scrierile sale de sinteză, în care predomină spiritul romantic, cît mai ales în comentariile care se referă la un material concret, la compararea de texte și la analiza lor, unde izbuteste să dea rezultate științifice solide.

După apariția *Cuvintelor din bătrîni*, Hasdeu a mai publicat o serie de studii care stau în legătură cu slavistica, între care amintim numai: *Strat și substrat. Genealogia popoarelor balcanice*¹, publicat în 1892, în care imaginația și romantismul predomină asupra disciplinei științifice. În curioasa monografie asupra lui *Negru vodă* el face iarăși apel la izvoarele slave, la folclor, subliniind în special legăturile istorice ale Țării Românești, în epoca ei de formație, cu Bulgaria și Serbia. De aceea această lucrare, care era depășită la apariția ei de cercetările istoriografiei românești, s-a bucurat de apreciere și de o recenzie favorabilă publicată la Sofia de G. Zanetov, care numește pe Hasdeu „istoric cu vederi îndrăznețe, pe care și le schimbă adesea, dar totuși unul din cei mai culți și multilaterali istorici romîni”².

* * *

Hasdeu a fost primul slavist romîn, deși n-a fost numai slavist. El trebuie considerat în primul rînd ca un mare istoric al romînilor, în special al culturii românești, pe care a studiat-o cu ajutorul cercetărilor sale în domeniul limbilor și culturii slavilor. Ca lingvist, Hasdeu a privit studiul limbilor ca un mijloc de a lumina istoria culturii și istoria propriu-zisă. În privința metodei, Hasdeu a încercat și a izbutit adesea să stăpînească o metodă de cercetare științifică, dar a fost totuși influențat în chip nefavorabil de curentul romantic, sub înrîurirea căruia a stat în anii lui de pregătire. Scăderile lui se explică prin aceasta și prin poziția sa de clasă, de boier scăpătat, cu tradiții individualiste. Cu aceste rezerve trebuie înțelese și limitele activității sale de slavist. A fost cel dintîi om de știință romîn care a văzut limpede rolul legăturilor slavo-romîne în formarea limbii și a culturii românești și a avut curajul să arate și să exemplifice acest lucru, în vremea în care predominau încă la noi rămășițele școlii latiniste, dar nu a putut lega într-o cercetare științifică pozitivă și sistematică rezultatele studiilor sale asupra acestui subiect, afară de comentariile savante la edițiile lui de texte.

¹ B. P. Hasdeu, *Strat și substrat*, în „Revista Nouă”, V-1, 1892, p. 5-27.

² G. Zanetov, *Първите Влашки господари (B. P. Hasdeu, Negru vodă)*, în *Периодическо списание на българското книжно дружество*, LXI, 1900, p. 101-136.

Privit în cadrul momentului de dezvoltare al culturii românești în care a lucrat, Hasdeu trebuie considerat mai ales ca un deschizător de drumuri, pe care urmau să meargă continuatorii operei sale.

РОЛЬ БОГДАНА ПЕТРИЧЕЙКУ ХАШДЕУ В РАЗВИТИИ РУМЫНСКОЙ СЛАВИСТИКИ

(Резюме)

Богдана Петричейку Хашдеу можно считать первым румынским славистом. Начало его деятельности относится к периоду, когда формируется румынская буржуазная наука и ученые стремятся к созданию обобщающих работ. Деятельность Хашдеу многосторонна. Однако изучение истории занимает в ней ведущее место; даже лингвистические исследования рассматриваются им как средство объяснения истории развития общества. Новым, что внес Хашдеу в румынскую науку, было использование языковых данных и исторических источников на славянских языках. Он первый критически подошел к публикации славянских грамот румынских княжеств, относящихся к периоду, когда славянский язык был официальным языком феодального управления этих княжеств. Хашдеу, находясь под влиянием определенных романтических течений, сказавшихся на его воспитании и научной подготовке, не колеблясь составляет поддельные документы, а также выдвигает необоснованные гипотезы. Все же он вошел в румынскую историографию как автор нескольких значительных трудов и открытий. Так, в «Критической истории румын», созданной по образцу «Славянских древностей» П. И. Шафарика, автор опровергает миф о формировании румын и их феодальных государств в период, когда они спустились с гор, куда якобы убежали, спасаясь от «нашествия варваров». В собрании материалов XVI века на румынском языке, озаглавленном «Слова старины», Хашдеу выступает как открыватель румынских «народных книг». Как свидетельствует комментарий к этому изданию, данные памятники письменности — это сделанные в Трансильвании переводы религиозных апокрифов славянской литературы, прежде всего литературы южных славян. В настоящей статье анализ собраний памятников письменности и основных трудов Хашдей в области славистики сопровождается фактическим материалом, частично взятым из рукописей, о его научной подготовке; наряду с этим рассматривается социальная среда, в которой сформировался первый румынский славист.

BOGDAN PETRICEICU HASDEU ET LES ÉTUDES SLAVES EN ROUMANIE

(Résumé)

Bogdan Petriceicu Hasdeu peut être considéré comme le premier slaviste roumain. Son activité commença à une époque où la science bourgeoise roumaine approchait de sa maturité et les savants commençaient

à entreprendre des travaux de synthèse. Son oeuvre est multilatérale, mais les recherches historiques y prédominent. Il considère les études linguistiques comme appelées à expliquer le développement de la société. Ce que Hasdeu a apporté de neuf à la science roumaine, ce fut l'utilisation des langues et des sources historiques slaves. Il publia le premier, d'une façon critique, les documents slaves des pays roumains, documents datant de l'époque où le slavon était la langue officielle de la couche féodale dirigeante. Influencé par certains courants romantiques, qui s'entremêlent dans son éducation avec sa préparation scientifique, Hasdeu n'a pas hésité à utiliser des documents faux, fabriqués par lui, et à lancer des hypothèses hasardées. Il demeure cependant dans l'historiographie roumaine en raison de quelques ouvrages et résultats positifs. Ainsi, dans *Istoria critică a românilor* (Histoire critique des Roumains), imitée d'après les *Antiquités slaves* de P.I. Šafařík, l'auteur écarte la vieille légende de la formation des Roumains et de leurs états féodaux par leur descente des montagnes où ils se seraient réfugiés par peur des „invasions barbares“. Dans sa collection de textes en langue roumaine du XVIe siècle, intitulée *Cuvinte din bătrâni* (Récits des anciens), Hasdeu apparaît comme celui qui a découvert les „livres populaires“ roumains. Du commentaire accompagnant cette édition, il ressort que ces écrits ont été traduits en Transylvanie, de la littérature slavone des apocryphes religieux, surtout de celle des slaves méridionaux.

L'analyse des principales publications et collections de Hasdeu regardant le domaine des études slaves est accompagnée dans le présent article de données (extraites en partie de manuscrits) relatives à la préparation scientifique de Hasdeu, ainsi que de considérations relatives au milieu social où le premier slaviste roumain acquit sa formation.

IV. SLAVISTICA PESTE HOTARE

CERCETĂRI DE ONOMASTICĂ, DIALECTOLOGIE ȘI ETNOGRAFIE ÎN POLONIA

ION CONST. CHIȚIMIA

Din cercetările deosebit de bogate în ramura slavisticii în Polonia, ne vom referi, în paginile care urmează, la lucrările mai puțin cunoscute la noi sau la cele care aduc contribuții cu perspective mai largi, în descoperirea și interpretarea de material sau în formularea unor teorii și metode științifice. Uneori, asemenea contribuții depășesc cadrul slavisticii propriu zise și interesează în egală măsură pe indo-europenist sau romanist, germanist etc.

Este cunoscut aportul adus în domeniul lingvisticii generale (plecând adesea de la probleme de slavistică) de T. Lehr-Splawinski, W. Doroszewski, J. Kuryłowicz etc. Pentru specialiști au devenit cunoscute realizările în domeniul atlasului lingvistic polon, inițiat de K. Nitsch și lucrat concomitent în diferite centre științifice. Mai puțin cunoscute sînt însă contribuțiile în domeniul onomasticii (în sens larg), deși la data actuală ele au atins o mare dezvoltare.

Cercetările în ramura onomasticii au o apreciazabilă vechime în Polonia, fiind ilustrate de-a lungul mai multor decenii, tangențial sau în mod special, de Tadeusz Wojciechowski¹, Jan Karłowicz², Jan Rozwadowski³, Stanisław Koziński⁴, Kazimierz Dobrowolski⁵ etc. Organizarea și sistematizarea studiilor, crearea unei școli în această direcție și a unor baze științifice se datoresc însă prof. Witold Taszycki, actualmente conducătorul catedrei de limba polonă de la Universitatea din Cracovia.

¹ T. Wojciechowski, *Chrobacja*, Cracovia, 1873, p. 145 și urm.

² Jan Karłowicz, *O imionach własnych polskich miejsc i ludzi*, în „Pamiętnik Fizjograficzny”, V (1885), seria IV, p. 15—74.

³ J. Rozwadowski, *Bulla z r. 1136*, în „Materiały i prace Komisji językowej” t. IV, Cracovia, 1909, p. 433—482; I. Rozwadowski, *Nazwy geograficzne*, în „Język Polski”, II (1914), p. 7—11; Jan Rozwadowski, în „Rocznik Slawistyczny”, VIII (1918), p. 264—280.

⁴ Stanisław Koziński, *Badania nazw topograficznych dzisiejszej archidiecezji gnieźnieńskiej*, Poznań, 1914, 440 p.; Stanisław Koziński, *Badania nazw topograficznych w dzisiejszej archidiecezji poznańskiej*, Poznań, 1916, t. I, XX + 577 p., t. II, 765 p.; S. Koziński, *Badania nazw topograficznych na obszarze dawnej zachodniej i środkowej Wielkopolski*, t. I, Poznań, 1921, XXIV + 503 p., t. II, 1922, II + 616 p.

⁵ K. Dobrowolski, *Znaczenie metryk kościelnych dla badań naukowych*, în „Rocznik Tow. Heraldycznego”, V (1920), p. 90—110. Există numeroase alte preocupări și cercetări încă din secolul al XIX-lea.

Activitatea prof. Taszycki începe să se desfășoare după primul război mondial. După o serie de studii publicate în „Język Polski“, Academia Polonă de Științe îi tipărește în 1925, ca cel de al LXII tom al seriei filologice, lucrarea fundamentală *Najdawniejsze polskie imiona osobowe* (Cele mai vechi nume polone de persoană). Făcînd mai întîi un istoric al cercetărilor în speță, autorul analizează lingvistic diferite categorii și formații de nume. La urma studiului anexează un dicționar (cu indicația precisă a izvoarelor) al tuturor numelor polone din secolele al XII-lea și al XIII-lea, extrase din documentele timpului.

În anii următori, prof. Taszycki publică noi lucrări, fiind preocupat, între altele, de problema clasificării numelor slave de locuri. Studiul început în 1935 a fost definitivat în 1939, dat la tipar, urmînd să constituie baza unui referat la cel de al III congres al slaviștilor de la Belgrad. Războiul însă a distrus tipărirea și lucrarea a apărut numai după război în două ediții consecutive, în 1945 și 1946, între publicațiile Academiei: *Słowiańskie nazwy miejscowe. Ustalenie podziału* (Nume slave de locuri. Stabilirea clasificării). Analizînd de aproape clasificările anterioare date de Fr. Palacký (*Rozbor etymologický místních jmen cesko-slovanských*, 1834), Fr. Miklosich (*Die Bildung der Ortsnamen aus Personennamen im Slavischen*, 1865; *Die slavischen Ortsnamen aus Appellativen*, 1872—1874), T. Wojciechowski (*Chrobacja*, 1873), F. Černý și P. Váša (*Moravska jmena, místni*, 1907), E. Muka, *Serbske mestnostne mjena a jich woznam*, 1925), P. Skok (*Prilozi k ispitivanju srpsko-hravnstskih imena mjesta*, 1921), K. Moszyński (*Kultura ludowa Słowian*, 1939), analizînd formațiile de nume de locuri, Taszycki ajunge la o clasificare semantică, apropiată de cea dată de Wojciechowski, valabilă pentru numele de locuri slave luate în general, ceea ce autorul exemplifică cu toponimice de la diferite popoare slave.

Autorul împarte toponimicele în două grupe mari: A. Toponimice care au fost totdeauna nume de locuri și B. Toponimice care și-au luat numele de la nume de persoane. Pe lîngă cele două grupe mari, se stabilesc și două grupe suplimentare: C. Nume cu dublu sens și D. Nume cu sens neclar.

Prima grupă se împarte în patru subgrupe: 1) **Nume topografice**: pol. *Wysokie, Skala, Ostrów*; ceh. *Mokrá, Hluboké, Bahno*; srb. *Planina, Izvor, Golubinac* etc. 2) **Nume de cultură**, datorită acțiunii omenesti în domeniul social și spiritual: pol. *Łazy, Poręba, Mosty, Targowiska*; ceh. *Proruby, Zamek, Svata Kateřina*; srb. *Manastirica, Trg, Gradište, Sveti Petar* etc. 3) **Nume de posesiuni**, locurile fiind cîndva proprietatea unui anumit om sau familii: pol. *Dalechów, Witowa, Rogaczew*; ceh. *Branišov, Libochová*; srb. *Petrova, Borisovo, Mileševa* etc. 4) **Nume diminutive** cu diferite sufixe, desemnînd formarea unei mici colonii dintr-o localitate mai mare: pol. *Kruszewek* (Kruszew), *Janówek* (Janów), *Częstochówka* (Częstochowa); ceh. *Hostinek, Bobruvka* etc.

A doua grupă cuprinde, de asemenea, patru subgrupe: 1) **Nume etnice**, desemnînd cîndva o grupă de oameni, legată de un anumit teren cu caracteristicile lui: pol. *Brzezany* (locul cu oameni trăind în pădure de mesteceni) *Dębiany, Nagórzany*; ceh. *Bukovany, Hořany, Olomoučany*; srb.: *Brežani, Doljani, Podgorani* etc. 2) **Nume patronimice**, desemnînd la început numele urmașilor sau supușilor cuiva și apoi numele localității: pol. *Raclawice, Michalowice, Rogalice*; ceh. *Petrovice, Babice*; srb. *Milanovići, Glavatići, Sovići* (și alte sufixe). 3) **Nume de slujitori** (cu diferite sufixe): pol. *Kuchary,*

~~Piekary; Skotniki; Grotniki; Kowale; Strzelce; ceh. Kováry, Ovčáry; Kobyl-
níky; Lazníky Koloděje; srb. Kamenari, Zlatari; Konjusi, Kovači etc.~~
4) **Nume de familie** (genealogice), date localităților într-o vreme veche: pol.
Baby, Bolesty, Dmochy, Wszebory, ceh. *Btudy, Doloplazy, Kuroslapy* etc.

Grupele C și D nu au subgrupe, fiind destul de rare. Grupa C, nume cu sens dublu, este ilustrată cu exemple ca *Wilki* sau *Jaworów*, care pot pleca, cum a arătat K. Moszyński, de la faună și floră, sau de la nume de persoană. Grupa D înglobează nume neclare, ca înțeles, pentru cercetător. Acestea sînt, de asemenea, destul de rare. Taszycki stabilește la urmă și o ordine cronologică a apariției numelor slave. Primele au luat naștere numele topografice, au urmat apoi, după ele, numele legate de cultura materială, socială și spirituală, numele etnice, cele de posesiune, patronimice, de slujbă, cele genealogice și în sfîrșit cele diminutive. Această ordine cronologică este dată de autor în chip generic. În însuși materialul polon, se întîmplă ca aceeași localitate să aibă, în același moment istoric, numele și sub forma patronimicului și sub forma posesiunii: *Idzikowicze* și *Idzikowo*, *Januszewicze* și *Januszewo* (cf. „Onomastica“, I, 109), dar aceasta nu schimbă ordinea cronologică, considerată în general.

Negreșit, orice clasificare trebuie să țină seama de materialul concret și nu poate fi de valabilitate absolută. Pentru domeniul slav al toponomasticii, clasificarea propusă de W. Taszycki este corespunzătoare, oricîte cercetări de amănunt i s-ar mai putea aduce.

Lucrul acesta este atît de adevărat încît rezultatele excelentelor lucrări ale lui Reinhold Trautmann: *Die elb-und ostseeslavischen Ortsnamen*, 2 vol., Berlin, 1948—1949, 187 + 119 p. și *Die slavischen Ortsnamen Mecklenburgs und Holsteins*, ed. II, Berlin, 1950, 175, p., în care autorul folosește clasificarea **etimologică** a lui Miklosich, creînd un mare număr de grupe cerute de diferitele formații lingvistice ale numelor, sînt turnate de T. Milewski în clasificarea lui Taszycki („Onomastica“, I, 1955, p. 160 și urm.), pentru a trage concluzii mai limpezi și mai juste din punct de vedere istoric. În fond, deosebirea între sistemul de clasificare al lui Trautmann și cel al lui Taszycki constă în faptul că în primul se urmează o cale pur lingvistică (sistemul lingvistic de formare al numelor), pe cînd în cel de al doilea, pe lîngă sistemul lingvistic, se folosesc și criteriile istorico-sociale de clasificare.

În studiile și articolele de amănunt, prof. Taszycki a adus contribuții, importante pentru orice slavist. Împotriva unor păreri eronate care vedeau în numele Żeromski o temă *żeremię* „colonie de castori“, Taszycki, explică just numele marelui scriitor polon Ștefan Żeromski (1864—1925), de la numele de localitate *Żeromin, Żyromino*, cu origine într-un vechi *żyr* (mai tîrziu și *żer*), din care a rezultat srb. *žir* („ghindă“) și negreșit — adăugăm noi — cu corespondente în bg. *žir* și rom. *jir* fructul fagului („Język Polski“, XIV, 1929, p. 97—99). De asemenea, a găsit o explicație mai bună („Onomastica“, I, 1955, p. 41—59) pentru numele castelului *Wawel* de la Cracovia, după o lungă serie de discuții și cercetări, la care au luat parte Baudouin de Courtenay, T. Wojciechowski, L. Malinowski, Al. Brückner, K. Nitsch și alții. „Wawel“ cu forma veche *Wawel* a însemnat la început „loc uscat, ridicat în mijlocul unor bălți“ și nu „groșiște“ sau „adîncitură“ de teren. Explicația lingvistică corespunde și cu realitatea: într-adevăr *Wawelul* se află pe o ridicătură de teren.

Încă din 1930 prof. W. Taszycki a inițiat și lucrat la un dicționar al numelor vechi polone de persoană (*Słownik staropolskich nazw osobowych*). Începută cu sprijinul asistenților săi pe atunci, azi profesori, Ștefan Hrabec, Stanisław Jodłowski, Stanisław Rospond, precum și Przemysław Zwoliński, lucrarea a fost întreruptă în timpul războiului și reluată după aceea cu sprijinul Consiliului de Miniștri și apoi al Academiei Polone de Științe. În prezent, lucrarea se apropie de sfârșit. S-au adunat din diverse izvoare circa 460.000 de fișe. Numele compuse, dar legate într-un cuvânt, de tipul *Racibor, Mitobrat, Mirosław, Sławomir* etc., ca și cele în două cuvinte ca *Krwawy Diabel, Biała Knięgini* etc., sînt introduse în dicționar și la cel de al doilea termen al numelui: *-bor, -brat, sław, -mir, Diabel, Knięgini*, pentru a ușura cercetarea și a avea uneori frecvența componentelor de tipul *-mir, -sław* etc.

Întrucît „Dicționarul limbii polone vechi” se oprește la 1500, pentru coordonarea muncii științifice și „Dicționarul numelor vechi polone de persoană” se oprește la aceeași dată. Cît de important este acest ultim dicționar se poate vedea din comparația celor două dicționare. Pentru litera A, de exemplu, „Dicționarul limbii vechi polone” are 124 de cuvinte, pe cînd „Dicționarul numelor vechi de persoană” are 628 de nume, importante și ca elemente de limbă. Pentru B dicționarul de limbă are 650 de cuvinte iar dicționarul de nume 2260.

Astfel, opera realizată sub conducerea lui W. Taszycki va fi fundamentală în cercetările istorico-lingvistice.

În domeniul lexicografiei onomastice, Stanisław Rospond, profesor la Universitatea din Wrocław, conduce lucrările la „Dicționarul numelor de persoană din Silezia” (*Słownik nazwisk śląskich*). Deoarece dicționarul de nume vechi pînă la 1500 înregistrează numele din întreaga Polonie, dicționarul numelor din Silezia continuă cu secolele XVI-XVIII. Lucrarea a început în 1947. În 1955 s-a terminat adunarea materialului, extras din peste 400 de izvoare în circa 200.000 de fișe, referitoare la cîteva zeci de mii de nume. Dificultățile în cercetare au fost mari, fiindcă multe nume au fost extrase din izvoare cu grafie germană și numele adaptate în spiritul limbii germane, încît s-a simțit nevoia unor investigații în plus și a unor studii pentru reconstituirea numelor vechi polone. Izvoarele dau, de pildă, *Balwas* pentru *Białowąs*, *Baldiga* pentru *Białyga*, *Buchla* pentru *Buchala*, *Bordag* în loc de *Brodak*, *Colberg*, în loc de *Kołobrzeg* etc.

În legătură cu lucrările la acest dicționar, prof. Rospond a prezentat un referat, la o ședință a Comitetului Lingvistic al Academiei Polone de Științe, în care între altele a încercat să stabilească o clasificare a numelor de persoane („Onomastica”, I, 198—211), îmbunătățind clasificarea mai veche a lui Jan St. Bystron (*Nazwiska polskie*, Cracovia, 1927). Rospond a stabilit șapte grupe, cu unele subgrupe la cîteva din ele:

I. Nume de persoane (familie) de la apelative:

1. conținînd o caracteristică externă a persoanei: *Broda, Suchy*;
2. conținînd o caracteristică internă: *Cichy, Szczodry*;
3. provenind din profesia persoanei: *Młynarz, Bednarz, Rzeźnik*;
4. provenind de la nume de animale: *Baran, Kobyła, Koziol*;
5. provenind de la nume de plante: *Jawor, Wierzba*;
6. provenind de la numele unor obiecte lucrate de mîinile omului: *Łopata, Kosior, Szydło*;
7. provenind de la alte formații substan-

tivale, adjectivale și verbale: *Opoka, Strach; Nowy, Stary; Domagala, Drzymala* (de fapt, de la numele unor noțiuni și acțiuni abstracte).

II. Nume de familie luate de la prenume: 1. provenind din prenume compuse: *Bogumil, Dalibor*; 2. provenind din prenume prescurtate: *Stosz* (Stoislaw), *Stach* (Stanislaw); 3. provenind din prenume creștin: *Jan, Pietrasz*.

III. Patronimice: *Bączkowic; Janiak* (fiul lui Jan), *Lisak* (fiul lui Lis), *Szewczyk* (fiul lui *Szewc*), cu ajutorul deci a sufixelor: *-owic(z), -ok, -ik, -ek*.

IV. Nume de persoane de la nume de locuri: 1. etnice: *Góral, Mazur, Polak, Niemiec*; 2. provenind de la localități cu sufixul *-ski*: *Moszeński* (din localitatea Moszna). Autorul atrage atenția că sufixul *-ski* e folosit uneori și la formarea de patronimice: *Jurkowski* (= fiul lui Jurek).

V. Nume compuse de diferite tipuri: *Skoczylas, Moczygęba, Buczywoda*.

VI. Nume străine polonizate: *Brdiczka* (ceh. *brdo*).

VII. Nume artificiale, în special cu sufixul *-ski*: *Feldmanowski*.

Alături, deci, de clasificarea pentru nume de locuri slave dată de Taszycki, se înscrie clasificarea pentru nume de persoane concepută de Rospond.

Stabilind această clasificare, autorul arată că formațiile de nume devin tipice pentru un anumit teritoriu. Apoi, cercetarea sistemelor de formare duce la o „stratigrafie onomastică” pentru același teritoriu. Pe de altă parte, sensul pe care-l precizează elementele componente în formația numelui feresc pe cercetător de erori de interpretare. Un nume ca *Lisiak*, datorită sensului indicat de formantul *-k-* (sufixele *-ak, -ik, -ek*), este just integrat patronimicelor (grupa III), pe când dacă e luată în considerație numai rădăcina *lis-* și sensul ei, ar fi fost trecut la grupa I a numelor provenite din nume de animale (așa, cum, de altfel, procedează Fr. Miklosich în *Die Bildung der slavischen Personennamen*, Viena, 1860).

De asemenea, se poate observa care formanți sînt productivi și care neproductivi: de exemplu: *-ic* e productiv în numele ruse și sîrbocroate, dar este demult neproductiv în limbile slave occidentale, unde se găsește sub formă de vechi și puține vestigii (*Krupic, Tobolic*). În schimb, foarte productiv s-a dovedit formantul *-k-*, iar în Silezia mai ales sub forma sufixului *-ak*, apoi *-ik (yk), -ek*: *Babak, Babiak* (și *Babek, Babik*), *Bartak, Biesak, Bochnak, Bierniak* etc.

Ținînd seama de nume și caracteristicile lor gramaticale, prof. Rospond consideră, pe bună dreptate, că se poate ajunge la o stabilire a diferite tipuri de nume slave de persoane, în sensul că unele formații de nume sînt caracteristice pentru unele arii slave, altele, în schimb, domină în alte arii slave.

Materialul onomastic din Silezia, care va intra în dicționarul amintit mai sus va constitui un serios punct de sprijin și va ajuta, între altele, la cercetările în domeniul formării cuvintelor, al dialectologiei istorice, al unor probleme de etnografie.

Încă din 1939 s-au pus bazele unei colecții de studii onomastice în care a apărut lucrarea lui Jarosław Rudnicki: *Nazwy geograficzne Bojkowczyzny* (1939). Războiul a întrerupt publicarea unor astfel de lucrări, dar după terminarea războiului colecția a fost reluată într-o nouă serie, sub auspiciile Academiei Polone de Științe. Aci a apărut postum lucrarea marelui lingvist polon Jan Rozwadowski: *Studia nad nazwami wód słowiańskich*

(1948), apoi Ștefan Hrabec: *Nazwy geograficzne Huculszczyzny* (1950), W. Taszycki: *Patronimiczne nazwy miejscowe na Mazowszu* (1951). Colecția are alte lucrări în pregătire.

În studiile de onomastică s-au angajat atât de mulți cercetători, încât din 1955, W. Taszycki, ca redactor, împreună cu Stanisław Rospond, Ștefan Hrabec, M. Rudnicki, Zdzisław Stieber scot revista *Onomastica*, întâia revistă slavă în speță, care alături de *Beiträge zur Namenforschung* (Heidelberg), *Revue Internationale d'Onomastique* (Paris), *Onoma* (Louvain) și altele ajută la cunoașterea mai largă a cercetărilor în domeniul onomasticii. Uneori conține studii care atacă probleme de lingvistică generală. Aci a apărut, de exemplu, interesantul articol scris de prof. Jerzy Kuryłowicz: *La position linguistique du nom propre* („Onomastica“, II, 1-14), în care se arată sensul și importanța numelor proprii în lămurirea unor probleme de teorie lingvistică.

În baza cercetărilor pe teren în Silezia, dialectologul Karol Dejna aplică just („Onomastica“, II, 103—126) o clasificare, care se potrivește numelor de teren specific locale.

Dejna pune în lumină două grupe mari, și anume una în care numele de teren sînt substantive sau elemente și grupuri sintactice substantivizate: *Mynarske*, *Guodny* (atribute); *Kunigura*, *Guryvoda*; altă grupă, în care numele n-au ajuns la substantivizare, ci se păstrează în forme sintactice primare, ceea ce este evident mai ales în cazul formațiilor cu prepoziție în care al doilea termen al numelui stă invariabil în cazul cerut de prepoziție: *Na Kamencu*, *Na Baranufce*; *Za Dvorem*, *Ve Starim*; *Pod Lasym*; *Ku Gušce* etc.

Fiecare grupă are subgrupele ei, ținîndu-se seamă de categoriile gramaticale și grupurile sintactice care intră în formarea numelor. Interesant este, în general, faptul că o asemenea clasificare scoate în evidență procese vii de limbă, care se petrec ca și în cazul cuvintelor comune și care dau o idee și de procesul de formare și stabilizare al numelor geografice vechi.

De asemenea, în „Onomastica“ au apărut noi studii și lucrări monografice toponomastice, pe unități mari sau mici; Adam Wolff, de exemplu, a publicat *Nazwy miejscowe na Mazowszu* (Nume de locuri în Mazovia), în „Onomastica“, I, p. 60—116 și II, p. 64—94, cu interesante concluzii privind nomenclatura locală și tabele comparative, iar indoeuropenistul Jan Safarewicz se ocupă de *Litewskie nazwy miejscowe na -iszki*, *ibidem*, II p. 15—63, M. Kamińska, eleva lui Taszycki, de *Nazwiska żon i dzieciw Łowickiem* (Numele soțiilor și copiilor în regiunea Lowick), *ibidem*, p. 127, și urm. etc.

Operele referitoare la numele polone de locuri și persoane s-au îmbogățit în mod considerabil încît s-a simțit nevoia bibliografierii lor complete. Lucrul acesta l-a început prof. Karol Zierhoffer în „Onomastica“, II, p. 180 și urm., pentru anii 1907—1944, avînd, de fapt, materialul necesar în bibliografia lucrărilor de slavistică publicată de „Rocznik Slawistyczny“.

În ultima vreme însă W. Taszycki (cu sprijinul lui M. Karaś și A. Truasiewicz) a publicat o bibliografie completă pînă în 1958 inclusiv: *Bibliografia onomastyki polskiej*, Cracovia, 1960, 336 p. Lucrarea conține 3195 de poziții bibliografice, pe care autorul le clasifică în: I. lucrări bibliografice; II. lucrări generale; III. materiale, cu subdiviziunile: 1. nume de persoane, 2. nume geografice, 3. materiale mixte; IV. studii, cu sub-

diviziunile: 1. nume de persoane privind: a) nume de botez, nume de familie, porecle, b) chestiuni juridice în probleme de nume, c) nume mitologice; 2. nume de triburi; 3. nume geografice: a) nume de locuri, b) nume de munți, c) nume de ape, d) nume vechi de străzi, de piețe, de grădini, de suburbii, de case; 4. nume de animale; 5. articole și studii pentru nume variate. V. Probleme de ortografiere a numelor: 1. nume de persoane, 2. nume geografice; VI, recenzii ale lucrărilor străine despre nume polone. La urmă se dau: indice de lucruri, indice de cuvinte (nume de persoane și apoi nume geografice) și indice de autori.

Lucrarea este un excelent instrument de muncă științifică și dă o imagine limpede a contribuției specialiștilor și a sectorului onomasticii în care aceștia au contribuit mai mult. Aci se vede în ansamblu contribuția lui Jan Rozwadoski, K. Moszyński, W. Taszycki, A. Brückner, Jan Bystroń, K. Dobrowolski (în probleme de nume românești în Polonia) etc.

Stăruința prof. W. Taszycki, după 1920, în domeniul toponomasticii, a fost încununată de succes. Astăzi acest sector lingvistic se găsește la o treaptă științifică de netăgăduită valoare. Meritul profesorului de la Cracovia în acest domeniu a fost consemnat și apreciat de T. Lehr-Splawiński în lucrarea sa de sinteză: *Język polski*, ed. II, Cracovia, 1951, p. 498.

La împlinirea a 60 de ani, Editura Osoliński de la Wrocław a scos un prim volum din studiile sale risipite în reviste, conținând studii de toponomastică: *Rozprawy i studia polonistyczne. I. Onomastyka*, Wrocław, 1958, 346 p. Urmează să apară alte două volume: II. *Dialektologia historyczna*. III. *Historia języka polskiego*.

Studiile dialectologice în Polonia au, de asemenea, o frumoasă dezvoltare. Lucrările la atlasul lingvistic au început mai târziu decât la noi (prima lucrare: M. Małecki și K. Nitsch: *Atlas językowy polskiego Podkarpacia*, Cracovia, 1934), dar astăzi se găsesc într-un stadiu foarte avansat. Pe lângă marile atlase regionale, conduse de K. Nitsch (Małopolska), W. Doroszewski (Mazowia și Varmia), Z. Stieber (Pomerania), s-au realizat sau sînt în curs de realizare lucrări care îmbogățesc cercetările dialectologice. Astfel, în Secția de dialectologie a Institutului Silezian de Științe de la Katowice, doc. Alfred Zaręba conduce lucrările unui atlas al dialectului silezian: *Atlas językowy Śląska*, bazate pe cercetări noi și pe rezultatele unor contribuții anterioare, datorite lui Nitsch, Stieber, Dejna, slovacului A. Kellner, lui F. Steuer, R. Olesch, Bystroń. Atlasul acesta va da o imagine integrală a dialectului silezian și va completa lucrările desfășurate pînă acum pentru alte dialecte.

Deosebit de important este atlasul regiunii numită Lemkowczyzna, în Bezkizii Apuseni pe granița polono-slovacă, între râul San și Dunajec. Este o regiune unde, pînă la sfîrșitul ultimului război, se găsea o populație ucraineană cu un grai plin de încrucișări de limbă ucraineană, polonă, slovacă și romînă. Materialele de limbă au fost adunate de prof. Z. Stieber în anii 1934 și 1935. Folosind un chestionar cu 391 de întrebări, Stieber a făcut cercetări integrale în 46 localități, dintre care 7 pe teritoriul slovac și, pentru o parte din chestionar, în alte 39 de localități. Unele dintre rezultatele cercetărilor au fost comunicate în ședințele Academiei Polone de Științe: *Wschodnia granica Lemków* (1935), *Sposoby powstania słowiańskich gwar przejściowych* (1936), *Wpływ polski i słowacki na gwary Lemków* (1936)

iar monografia graiului: *Dialekt Lemków* a fost distrusă în tipografie la izbucnirea războiului în 1939.

După război, în 1944 în baza acordului polono-sovietic, populația ucraineană a regiunii respective s-a deplasat în R. S. Ucraineană, iar materialele lingvistice adunate cu mulți ani înainte au căpătat o valoare mai mare, prin dispariția graiului respectiv. Stieber a procedat la alcătuirea unui atlas cu circa 300 de hărți, din care pînă acum au apărut 200 în patru volume: *Atlas językowy dawnej Lemkowczyzny* Łódź, 1956—1960.

Dintre hărți interesează, de exemplu, nr. 50, pentru „haină scurtă fără mîneci, pieptar“ denumită *laibykyk*, pentru care avem corespondentul românesc *laibăr*. Harta 93 conține termenul *wetula*, care în unele locuri are sensul lui *vătuie* românesc (capră tînără, iadă), în altele cel de „oaie tînără cu miel“ sau fără miel.

Harta 95 prezintă cuvîntul *szuty* (rom. *șut*, *șută*): *szuty baran*, „berbeci fără coarne“. În două locuri s-a înregistrat și forma feminină *șuta* pentru oaie. În harta 103 se înregistrează termenul *koliba*, care se folosește cu sensul de „adăpost ciobănesc pe munte“, în locul lui *șalás* (harta 104); aci cu sensul general de „stînă“, în alte regiuni însă cu sensul de „colibă“ ca mai sus. Sînt înregistrate, de asemenea, *strunga*, *strunka*, *struna* (harta 106), în care interesează în special forma cea mai frecventă *strunga*, pentru *ștrağa* din alte regiuni carpatice. Se notează, de asemenea, *gieleta* „găleată“ (harta 111), *klag* „chiag“ (harta 112), *ryndza* „rînza“, „burtă de vițel din care se face chiagul“ (113), *kurastra*, cel mai des, *korashtra*, *kurasta* cu sensul exact din romînește (114), *bača* pentru *baca* din alte regiuni „baci“ (115), *čatyna*, frecvent, *četina*, de două ori, (169), *skoruch*, *skorušyna* „scoruș“, rar față de frecventul local *judyna* (176). Harta 188 conține *jaŕyry*, *jaŕory* „afine“.

Am citat numai o serie de elemente, pentru a arăta cît e de prețios ca izvor lingvistic atlasul publicat de prof. Stieber, în legătură cu un dialect, care a dispărut din regiunea respectivă, odată cu dislocarea populației ucrainiene.

De altfel, prof. Z. Stieber este un specialist în graiurile carpatice, în legătură cu care a făcut cercetări asidue și a adus contribuții însemnate.

A publicat de exemplu, *Ze studiów nad dialektami wschodniosłowackimi*, în „Lud Słowiański“, III (1933), p. 140—151, cu 8 hărți; de asemenea *Nazwy miejscowe pasma Gorców w Beskidzie Zachodnim*, ibidem, IV (1934), 213—265¹. În ultimul studiu a pus în lumină nume de locuri foarte interesante, neluate în seamă pînă aci, între care multe din ele de origine romînească. Pînă la Stieber, bunăoară, nimeni (nici chiar Miklosich și Kałuźniacki sau Rozwadowski) n-a arătat extensiunea termenului de origine romînească, în Polonia, *kiczora*, *kiczura*, *kiczara*, ca nume propriu și cuvînt comun (p. 232—233). De asemenea, autorul prezintă aria termenului *koszar*, *koszary*, pe care îl urmărește pînă în Balcani, de unde îl consideră adus în Carpații poloni de romîni (p. 234—235). Interesantă este punerea în evidență a romînescului *prîpor* în Bezkizii Apuseni ca anume propriu sub diferite forme: *Prîpor*, *Prypor*, *Przypor*, *Prypir* și ca nume comun (247) și a lui *Prislop*, *Pryslop*, *Przyslop* (247—248).

¹ Vezi și Z. Stieber, Ștefan Hrabec: *Przyczynki do słownictwa gwar ukraińskich w Karpatach*, Łódź, 1956.

Elementele românești sînt luate în considerație, în mod special, și pentru regiunea Podhale în lucrarea *Problem językowej i etnicznej odrębności Podhala*, Lodź, 1947. În *Toponomastyka Lemkowczyzny*, Lodź, 1948, Stieber, în baza cercetărilor personale, a găsit, în regiunea carpatică de aci, noi nume de locuri de origine românească: *Dragosów* în raionul Gorlice, de la rom. *Dragoș*; *Dziurdziów* în raionul Lesko, de la rom. *Giurgiu*; *Komańcza*, *Kumańcza*, în raionul Sanok, din rom. *Coman*. În documentele vechi polone din sec. XV-XVI, se găsesc și numele de persoane: *Dźurdź*, *Dragosz* și *Drahusz*, *Koman*, încît numele de localități au un substract istoric vechi.

Compoziția și cultura etnografică a fostei populații din Lemkowczyzna au fost studiate de prof. Roman Reinfuss cu ocazia cercetărilor sale pe teren din anii 1936 și 1937, al căror rezultat a fost publicat mult mai tîrziu: *Lemkowie jako grupa etnograficzna*, Lublin, 1948, 210 p. Materialele de limbă sînt, astfel, luminate de elementele de istorie și cultură etnografică prezentate de lucrarea respectivă a lui Reinfuss.

Cultura etnografică și graiurile carpatice constituie unul din domeniile cele mai interesante de cercetare, și interesul învățaților a crescut mereu pentru problemele ridicate de această regiune de viață și cultură. În cercetările polone s-a simțit tot mai mult nevoia legării culturii carpatice de aceea a Balcanilor. K. Dobrowolski, profesor de etnografie generală la Universitatea de la Cracovia, a făcut demult lucrul acesta, căutînd chiar să dovedească că numele *Beskiidy* din Carpații polonezi are o veche origine albaneză (*Elementy rumuńsko-balkańskie w kulturze ludowej Karpat Polskich*, 1938). Ulterior, în diferite lucrări el a adus noi dovezi de influență românească în graiurile carpatice polone: *owca cula* „oaie ciulă”, *owca styra* „oaie știră”, *owca okara* „oaie oacăra” și numeroase alte nume de animale deosebit de elocvente: *bielcata* (bălțată), *laptawa* (lăptoasă), cu tema deci românească și sufixul polon, *korbula*, *murga*, *buzula* (buzelea) etc. precum și nume de persoane extrase din vechi documente, ca de exemplu: *Baliga* (1681), *Buzos* (1772), *Mosz* (Moș), *Ogiela* (Obială) etc. (*Studia nad pochodzeniem ludności pasterskiej w Karpatach Zachodnich*, 1951). În articolul *Zderzenie kultur* (Ciocnirea de culturi), publicat în „Lud”, 39 (Cracovia, 1952), K. Dobrowolski prezintă teoretic contactul sistemului de viață și producție păstoresc cu sistemul agricol în aria Carpaților polonezi și consecințele istorice ale acestui contact.

La Conferința Etnografiei Carpatice organizată în zilele de 25—26 februarie 1959 de „Institutul de istoria culturii materiale” al Academiei Polone de Științe, prof. K. Dobrowolski a prezentat un interesant referat: *Kultura pasterska w Karpatach i na Bałkanach jako dziedzina międzynarodowej współpracy naukowej* (Cultura păstorească în Carpați și în Balcani ca ramură științifică de colaborare internațională)¹, în care autorul atrage atenția că în fond „cultura păstorească în Carpați și Balcani interesează cu problematica ei, deopotrivă, diferite țări”. Autorul socotește că munții pot avea o dublă funcție în contactul de viață și cultură. Munții constituie, în unele cazuri, ca și marea, o graniță între grupuri de popoare și culturi diferite, dar în alte împrejurări sînt drumuri de deplasare a unor grupuri de oameni și a formelor lor de cultură. Pe cercetătorii culturii carpatice

¹ Publicat în rezumat în *Wierchy*, 1959, p. 217 și urm.

fi interesează, în mod special, situația din urmă. Este, din punct de vedere etnografic, un caz unic în Europa — spune autorul —, ca aceleași forme de cultură păstorească să fie reprezentate, pe o întindere așa de mare, în Balcanii de mijloc și de Vest, în special la populația aromână și meglenoromână, să se regăsească în lanțul Carpaților românești, să ajungă în Carpații nordici și să se reverse de-a dreapta și de-a stînga în Moravia, Podhale, Silezia etc. Comunitatea aceasta de cultură etnografică are la bază vechi migrațiuni păstorești. Pentru teritoriul polon, studiile autorului au dus la stabilirea a trei tipuri de migrațiune. Cel mai vechi îl constituie migrațiunile nomade, cînd grupuri de păstori, cu familii și animale, se deplasau pe distanțe de sute de kilometri, vara în regiuni de munte, iarna la cîmpie. Al doilea tip de migrațiune, mai nou, păstrează deplasarea între cei doi poli, dar populația este stabilită la munte, și la vale nu coboară, iarna, decît echipa de păstori și animalele. Al treilea tip are constituția inversă: populația este stabilită jos și vara urcă la munte numai echipa de păstori. Cel mai nou tip este mișcarea în hotarele „satului propriu“, adesea economia păstorească îmbinîndu-se cu cea agricolă.

K. Dobrowolski consideră că în cercetările asupra culturii păstorești în Carpați este necesar să ia parte diferite țări și diferite discipline. Arată, de exemplu, că nerezolvarea unor probleme de lingvistică se datorește cercetărilor unilaterale, care n-au ținut seama de contribuțiile altor discipline.

Autorul formulează apoi postulatele pentru cercetările inițiate de știința polonă, între care adunarea grabnică a „relicvelor“ de veche cultură, ceea ce nu mai este romantism într-o epocă în care schimbările de economie și viață sînt rapide și radicale. Autorul conchide că, științific vorbind, Carpații constituie un laborator pentru probleme generale de teoria culturii.

Negreșit, referatul lui K. Dobrowolski este de un interes larg și anunță o nouă etapă în cercetările polone asupra culturii carpatice, care au făcut progrese considerabile după război (vezi notele din *Wierchy*, 1959, p. 221 și urm.).

Modul acesta de cercetări complexe ale culturii și graiului unei populații se aplică tot mai mult în studiile polone. Sub auspiciile Institutului de istoria culturii materiale, M. Gładysz conduce monografia Sileziei Superioare. Metoda s-a aplicat, pentru început, unei foarte interesante așezări de populație: Stare Siolkowice, nu departe de Opole, la cercetare participînd arheologi, istorici, etnografi, folcloriști, lingviști etc. Rezultatele au apărut în revista „Etnografia Polska“, I (1958), p. 85—231. Pentru cercetările de limbă a luat parte Alfred Zaręba. Cu acest prilej, Zaręba a adunat, între 1955—1959, un prețios material lexical de peste 4000 de cuvinte, între care multe comune, dar cu sens deosebit, sau puțin cunoscute. Autorul cercetării a alcătuit un dicționar, care a apărut de curînd, ca o anexă la lucrări pregătite anterior¹. A. Zaręba înșiră cuvintele în dicționar în transcriere literară și apoi dă formele exacte dialectale și sensul lor. Importanța dicționarului se poate vedea și numai din faptul că un termen ca *czas* (local „cas“) are și sensul de „oră“, nu numai de timp. *Gonić się* („gunićse“) are și sensul din românește sau cehă („vaca se gonește“, „kravá se honí“), cu deosebirea că în graiul din Siolkowice se aplică pentru toate animalele: iapă, capră, iepuri etc. *Wróżyć* are nu numai sensul de „a vrăji“,

¹ Alfred Zaręba, *Słownik Starych Siolkowic w powiecie Opolskim*, Cracovia, 1960, 167 p.

dar și de „a gândi“, trecînd probabil prin forma populară „a lua cuiva min-
țile“, „a-l face să gîndească altfel“.

Din cele relatate mai sus, se observă că în Republica Populară Polonă cercetările și studiile de toponomastică au ajuns la o dezvoltare considera-
bilă, datorită în special inițiativei și zelului depus, timp de aproape patru-
zeci de ani în această direcție, de prof. W. Taszycki de la Universitatea
din Cracovia. Prin metoda folosită și rezultatele atinse, aceste cercetări
și studii pot interesa pe slaviștii noștri și chiar pe lingviști în general.

De asemenea, se observă o serioasă dezvoltare a studiilor de dialecto-
logie și etnografie carpatică, care se completează și care au fost împinse
înainte, între alții, de dialectologul Z. Stieber, profesor la Universitatea
de la Varșovia, și de etnograful K. Dobrowolski, profesor la Universitatea
de la Cracovia. Aceste din urmă cercetări, prin caracterul lor special, ne
interesează direct. De altfel, în ultima vreme se proiectează și se întrevide
o colaborare internațională în problemele de etnografie și dialectologie
carpatică și, negreșit, specialiștii noștri vor trebui să ia parte la cercetările
comune pentru lămurirea multor probleme rămase pînă acum în controversă.

TIPĂRITURI ROMÎNEȘTI ÎN LIMBA SLAVONĂ
IN BIBLIOTECA NAȚIONALĂ DIN SOFIA

MARIA RĂDULESCU

În bibliotecile din Bulgaria se află numeroase manuscrise slave scrise în Țările Românești și Transilvania sau cărți tipărite în slavonește în vechile noastre centre tipografice. Multe se mai găsesc și pe la mănăstiri sau persoane particulare. Cea mai bogată colecție de manuscrise și tipărituri vechi o posedă însă Biblioteca Națională „Vasil Kolarov” din Sofia.

Pentru cunoașterea vechiului fond de manuscrise și tipărituri al acestei biblioteci, la dispoziția cercetătorului stă catalogul, în două volume, întocmit de prof. B. Țonev, *Опис на ръкописите и старопечатните книги на народната библиотека в София*, v. I, Sofia, 1910, *Опис на славянските ръкописи в софийската народна библиотека*, v. II, Sofia, 1923. Biblioteca a continuat însă mereu să-și îmbogățească fondul acesta, ajungând să-l sporească cu peste 800 de exemplare. Pentru aceste piese intrate după întocmirea catalogului profesorului B. Țonev, biblioteca nu are încă un catalog¹; pentru câteva dintre ele la dispoziția cercetătorului stă cîte o fișă.

Data fiind însemnătatea lor pentru bibliografia românească veche, vom semnala cîteva tipărituri românești în limba slavă, intrate în Biblioteca Națională din Sofia după întocmirea catalogului amintit. Ne vom opri apoi asupra unui *Evangheliar* slavonesc menționat de prof. B. Țonev în catalogul său.

1. *Evangheliar*, 1579.

Sub semnatura P. II. 579.1² este înregistrat un *Evangheliar* al cărui început și sfârșit lipsesc. O notă pe o filă separată semnată de prof. B. Țonev, îl prezintă ca un *Evangheliar* tipărit la Alba Iulia, la 1579, de diacul Lorinț. Exemplarul ar fi deci, după părerea prof. B. Țonev, identic cu alte două exemplare din posesia bibliotecii, înregistrate sub numerele 468 și 469 (vezi și catalogul semnalat, p. 479).

Evangheliarul P. II. 579.1 are 197 de foi, nepaginate. Ulterior au fost numerotate cu creion roșu. Foile sînt grupate în coli de cîte 8 foi. Fiecare coală are semnatura chirilică pe prima și ultima foaie, jos la mijloc. Colile *а*, *а* au semnatura numai pe prima foaie, iar colile 16 și 18 n-au nicio semnătură. Este tipărit cu roșu și cu negru, cu 23—24 de rînduri pe pagină. Exemplarul începe cu prima foaie a colii *к* și se termină cu ultima foaie a colii *кс*.

Inițialele sînt similare celor din *Liturghierul* slavonesc din 1508 sau din *Evangheliarul* de la 1512 (vezi în I. Bianu și N. Hodoș, *Bibliografia românească veche*, v. I, p. 7, 8, 10, 20).

Ornamentele sînt de două tipuri. La începutul evangheliilor se află cîte un ornament frontispiciu similar celui reprodus la p. 33 din *Bibliografia românească veche*, v. I, însă fără inscripția din jurul crucii. Înaintea tablei de materii (p. 143^v) apare un ornament frontispiciu mic, similar celui reprodus în lucrarea citată la p. 15.

Toate caracteristicile acestui exemplar coincid cu cele ale *Evangheliarului* slavonesc din 1579 tipărit de Coresi și Mănăilă (I. Bianu și N. Hodoș, *Bibliografia românească veche*, v. I, p. 73—75) și nu este cum a crezut prof. B. Țonev, la prima vedere, un exemplar al *Evangheliarului* slavonesc tipărit în același an la Alba-Iulia de diacul Lorinț.

¹ Un asemenea catalog este în curs de elaborare.

² P. II. = [cărți] rare siavo-bisericești.

2. Psaltire cu Sinaxar, 1638—1641.

Exemplarul înregistrat sub P. Ц. 641.1 reprezintă o Psaltire tipărită la 1638 de Ștefan din Ohrida, împreună cu un Sinaxar a cărui tipărire, de către Silvestru monahul, s-a terminat la 1641, la Govora.

Este un volum în 16°, de dimensiunile 9,5 × 14,5, legat în piele. E bine păstrat, în întregime, având atât predoslavia Psaltirii, cât și sfârșitul Sinaxarului.

Are 363 de foi. Lipsesc din cuprins foile 354 și 359. Cartea e paginată cu numerotare chirilică, de la а la тѣс (din cauza deteriorării colțului din dreapta, la ultimele patru foi nu apare decât o parte din cifră: primele două cifre). Primele două foi, care cuprind predoslavia, nu sînt numerotate. Prima foaie cu textul psaltirii a fost înlocuită cu o foaie scrisă de mînă.

Foile sînt grupate în coli de cîte patru foi, cu signatura pe primele trei foi. Alături de numărul colii apare și cel al foii.

Textul e tipărit cu negru, afară de cîteva pagini (1, 2, сѣ, сѣс, сѣс), unde apare și roșu. Are mai multe tipuri de chenare. Unul din ele este identic cu jumătatea de sus a chenarului care apare la predoslavia *Molitvenicului* slavonesc, din 1635, tipărit la Cîmpulung. Celălalt tip de chenar este identic cu jumătatea de jos a aceluiași chenar din *Molitvenicul* slavonesc¹.

Inițialele sînt și ele de mai multe tipuri. Unele sînt simple², altele ornate, asemenea celor reproduse de I. Bianu și N. Hodoș în lucrarea citată, v. I, p. 8, sub nr. 21. Deseori apare o inițială de tipul primei inițiale de pe pagina din *Evangelhia învățătoare* de la Govora, din 1642, reprodusă în *Bibliografia romînească veche*, I, p. 124.

O Psaltire slavonească împreună cu un Sinaxar, tipărită la Govora la 1638—1641 este menționată în *Bibliografia romînească veche*, v. I, p. 106, sub nr. 37. Cu acest prilej sînt reproduse și însemnările de la sfârșitul *Psaltirii și Sinaxarului*. Textele reproduse însă nu corespund în totul cu cele aflate în exemplarul de la Sofia. Dăm mai jos textul din exemplarul de la Sofia, paralel cu cel reprodus în *Bibliografia romînească veche*.

Повелѣніемъ ѿ ѿжданіемъ пресвѣтла-
тлага ѿ благочестиваго господара, Іу
Матѳеа Басараба господина ѿ коевѣды
земли оугровлахискон. Напечатана кѣс
сѣа книга глаголюша фалтиръ, втори крат,
много грѣшненимъ въ іеромонаскѣхъ сте-
номъ ѿхридскимъ. Поче сѣа писати мѣца
априа кѣс къ лѣтѣ 3745 а съверши сѣа
мѣца юн лъ кѣ лѣтѣ 7146 мѣсѣданіа мира
3745 ѿ Ха ахан.

Psaltirea P. Ц. 641.1, p. сѣн.

Сѣа вжствени синаѳаре начахъ пи-
сати ѿ юліа мѣца ѿ до конца съвер-
шихъ, недостѣнныи снѣвестръ таха ер-
монахъ игуменъ въщезжителныа лавры го-
воры въ лѣтѣ 3740.

Psaltirea P. Ц. 641.1, p. 365^v.

La capitolul *Adaose și însemnări* din *Bibliografia romînească veche*, v. I, p. 532 se revine asupra *Psaltirii* de la 1638—1641. Pe baza unui exemplar din colecția bibliotecii Academiei R.P.R. se reproduc titlul complet și prefața *Psaltirii*, cât și însemnarea de la sfârșitul *Sina-*

¹ Vezi reproducerea chenarului din *Molitvenicul* slavonesc la G. Strempele, *Sprîjinul acordat de Rusia țipărului romînesc în secolul al XVIII-lea*, în *Studii și cercetări de bibliografie*, v. I, București, 1955, p. 20.

² Ca cele reproduse de G. Strempele în studiul citat.

Повелѣніемъ ѿ ѿжданіемъ прес-
вѣтлага благочестиваго господина Іу
Матѳеа Басараба господина и всевѣды
угровлахинскіа, напечатана кѣсть сѣа
книга глаголюша псалтирь которе пре-
зъ многогрѣшнаго ко іеромонаскѣхъ
Стефана Охридекаго, поче се писати
къ лѣтѣ (7146) 1638 въ апрѣлѣ а
соверши сѣа къ лѣтѣ 7146 (1638) къ
юнкѣ.

I. Bianu și N. Hodoș, *Bibliografia ro-
mînească veche*, I, p. 106.

Сѣа синаксаръ нача писати и до-
верши недостѣнныи Снѣвестръ таха
Еромонахъ игуменъ въщезжителныа
Лавры Говоры въ лѣтѣ 7149 (1641).

I. Bianu și N. Hodoș, *Bibliografia ro-
mînească veche*, I, p. 106.

xarului. De data aceasta textul de la sfârșitul *Sinaxarului* este identic cu cel din exemplarul de la Sofia. Exemplarul din colecția bibliotecii Academiei, lipsindu-i foile între 181—239, nu posedă și însemnarea de la sfârșitul *Psaltirii*.

3. *Antologhion* slavonesc, 1643, Cîmpulung.

Sub semnatura P. II. XVII.9 se află un *Antologhion* slavonesc tipărit la 1643 la Cîmpulung. Cartea are o precuvîntare a lui Melchisedec din Peloponez și un cuvînt către cititor semnat de Udriște Năsturel.

Este un exemplar destul de bine păstrat, căruia îi lipsesc doar primele trei foi și cîteva din ultimele. Are 499 de foi.

În *Bibliografia romînească veche*, v. I, p. 136 sînt semnalate exemplarele de la București, Leningrad și Moscova.

4. *Minei* tipărit de episcopul Mitrofan la Buzău, în 1698.

Din cele 12 volume ale *Mineiului* tipărit de episcopul Mitrofan în 1698¹, în Biblioteca Națională „Vasil Kolarov” din Sofia se află două: *Mineiul* pe luna iunie (semnatura P. II. 698.2) și *Mineiul* pe luna iulie (semnatura P. II. 698.1).

Ambele exemplare, legate în piele, sînt bine păstrate.

5. *Ceaslov cu Sinaxar*.

Are semnatura P. II. XVIII.21. Este un exemplar în 16°, de dimenisunile 15 × 10, format din două părți, cu 185 + 105 foi. Foile primei părți au paginație cu litere chirilice. Primele foi lipsesc; exemplarul începe cu foaia *сі* și continuă pînă la *ρσϵ*. Partea a doua este nepaginată.

Foile sînt grupate în coli cu semnătură chirilică. Pe primele trei foi ale colilor, uneori pe toate, apare alături de numărul colii și cel al foii.

Prima parte începe cu ultima foaie a colii *є* și sfîrșește cu foaia a opta a colii *кє*. Partea a doua, ale cărei coli sînt numerotate din nou de la *а*, începe cu foaia a treia a colii și termină cu foaia a opta a colii *є*.

Prima parte cuprinde un *Ceaslov* și un *Sinaxar* (*сі—ραβ; ραη—ρσϵ*). A doua parte cuprinde: *Canonul Floriilor*, *Catavasiile*, *Podobiile*, *Slavele*, *Tropavele*, după care urmează *Catavasiile* (la nașterea lui Hristos).

Textul este tipărit în negru. Are mici chenare de felul celor din *Psaltirea* de la 1638, fără a fi identice. Inițialele, mici, sînt încadrate în dreptunghiuri cu sumară ornamentație florală.

Textul este scris în limba slavă, iar tipicul în limba romînă. În limba greacă, cu litere chirilice, este scris textul *Catavasiilor*.

Ceaslovul prezentat s-ar putea să fie un exemplar din *Ceaslovul* tipărit la București, la 1731, al cărui text e de asemeni în slavă, iar tipicul în limba romînă (vezi *Bibliografia romînească veche*, v. II, p. 41). Lipsa unei prezentări mai amănunțite în această lucrare a *Ceaslovului* din 1731 nu ne permite concluzii mai precise. Vezi la sfîrșit, în fotocopie, paginile 19, 42, 123, 230, din *Ceaslovul* de la Sofia.

6. *Psaltire* slavonească, sec. al XIX-lea.

Tot nemenționată în catalogul prof. B. Ţonev este și o *Psaltire* în limba slavonă (P. II. XVIII. 37), căreia îi lipsesc începutul și sfîrșitul. E paginată cu litere chirilice. Începe cu pagina *р* și sfîrșește cu pagina *ткє* (lipită de scoarță).

E tipărită în negru și roșu, cu inițiale roșii în patrulete ornate și are numeroase gravuri², cu inscripții în limba romînă, semnate de ieromonahul Costantie sau monahul Ghervasie.

Este un volum în 8°, de dimensiunile 23 × 19, cu 322 de pagini și cuprinde:

Simbolul credinței de patriarhul Atanasie al Alexandriei	p.	<i>г</i> — <i>є</i>
Arătarea credinței (întrebări și răspunsuri)	p.	<i>ѕ</i> — <i>єі</i>
Despre semnul închinării	p.	<i>гї</i> — <i>кє</i>
Indicații asupra felului cum se cîntă psalmii	p.	<i>кє</i> — <i>кє</i>
Indicații referitoare la momentul cînd se cîntă psalmii	p.	<i>кє</i> — <i>лѠ</i>
Psaltirea	p.	<i>а</i> — <i>сєн</i>
Cîntecele	p.	<i>сєн</i> — <i>сѠг</i>
Indicarea pe luni (sărbători) a psalmilor ce trebuie cîntați	p.	<i>сѠа</i> — <i>сѠа</i>
Cele cuvenite după ieșirea sufletului din trup	p.	<i>сѠє</i> — <i>тгї</i>
Rîndul cum trebuie să se cînte psalmii	p.	<i>тгї</i> — <i>ткє</i>

¹ Pentru descriere vezi I. Bianu și N. Hodoș, *lucr. cit.*, v. I, p. 365—369.

² Invierea lui Hristos, Femeile la mormînt, Ingerul turbură apa, Vindecarea slăbănogului, Vindecarea orbului, Duminica tuturor sfinților, Fecioara Maria în cer, Pogorirea duhului sfînt etc.

În *Bibliografia românească veche* nu găsim menționată o asemenea *Psaltire*, totuși inscripțiile românești de pe gravuri ne duc către o tipăritură făcută pe teritoriul românesc.

În *Bibliografia românească veche*¹, numele monahului Ghervasie, gravor, apare în legătură cu tipăriturile românești de la Neamț: *Adunare a cuvintelor pentru ascultare și viața staretului Paisie* (1817) și o *Psaltire* (1817).

Psaltirea în slavă de la Sofia probabil că a fost tipărită ulterior acestei date, pentru uzul bulgarilor. La tipărirea ei s-au folosit și gravuri ale monahului Ghervasie, dar mai ales ale ieromonahului Costantie, despre care nu avem nici o indicație în *Bibliografia românească veche*. Costantie a activat probabil după anul 1830, dată la care lucrarea amintită se oprește.

Ținând seama de caracteristicile prezentate, se poate afirma că *Psaltirea* slavonă de la Biblioteca Națională din Sofia a fost tipărită în secolul al XIX-lea, și nu în secolul al XVIII-lea, cum este menționat pe fișa respectivă. În fotocopie, dăm paginile *ms p. 3*, din această tipăritură.

* * *

7. *Evangheliar* slavonesc, 1583?

În catalogul prof. B. Țonev, v. I, p. 479, sub numerele 468 și 469 (acum P. II, 579.5 și 579.4) sînt înregistrate și descrise două exemplare ale *Evangheliarului* de la 1579, tipărit la Alba-Iulia de diacul Lorinț.

Sub numărul 470, în același catalog, se află menționat un alt *Evangheliar* despre care prof. B. Țonev spune că e „foarte asemănător celor două precedente, dar, judecînd după ornamentație, ar fi tipăritură brașoveană” (p. 479).

Evangheliarul 470 (acum cu signatura P. II, 579.6) are 196 de foi, numerotate ulterior cu creionul. În numerotare este inclusă și o foaie albă de la început. Exemplarul începe cu prima foaie a colii *ka* a cărei signatură din josul foi nu se mai află, marginea de jos fiind tăiată. Signatura se mai vede acum numai pe ultima foaie a colii. Ultima signatură este de pe ultima foaie a colii *ka*. Urmează încă 7 foi, fără nici o signatură. Colile sînt formate din cîte 8 foi. Signatura chirilică apare pe prima și ultima foaie a fiecărei coli. Prima foaie a colii *ka* lipsește, iar pe ultima foaie a acestei coli nu apare signatura.

E tipărit cu negru și roșu; are 24 de rînduri pe pagină.

Are două tipuri de ornamente, unul mai mare, altul mai mic. Ornamentul frontispiciu mare apare la începutul evangheliilor (p. 2, 54^v, 89, 144) și este identic cu cel din *Evanghelia cu învățătură* din 1581 a diaconului Coresi — motivul cornului abundenței. În aceste locuri, în *Evangheliarul* de la 1579 ediția Coresi — Mănăilă apare frontispiciul ornament de tipul celui reproduș în *Bibliografia Românească veche*, I, p. 16, 33 și 45. Același tip de ornament se află și în celelalte ediții de *Evangheliare* slavonești tipărite pînă la această dată. Frontispiciul ornament dinaintea evangheliilor, în *Evangheliarul* 470, este deci diferit de cel folosit în edițiile de *Evangheliare* apărute pînă atunci, dar este identic cu cel folosit pentru prima dată în *Evanghelia cu învățătură* de la 1581.

Ornamentul mic floral apare la p. 53 (predoslovie la evanghelia lui Marcu), p. 88 (predoslovie la evanghelia lui Luca), 142 (tabla de materii la evanghelia lui Ioan), p. 189^v (capitolul în care sînt indicate sărbătorile de peste an). El este diferit de cel din *Evangheliarul* din 1579 ediția Coresi-Mănăilă, unde găsim, numai la predoslovie și tabla de materii de la evanghelia lui Ioan, un frontispiciu mic de tipul celui reproduș în *Bibliografia românească veche*, I, p. 15.

În *Evangheliarul* 470 sînt două tipuri de inițiale. Tipul dominant este cel prezentat și de *Evangheliarul* din 1579 Coresi-Mănăilă, caracteristic de altfel tipăriturilor Macarie și Coresi (vezi și *Bibliografia românească veche*, I, p. 7—8 sau 20, sub numerele 32—37 și p. 41). În număr destul de mare, presărate printre inițialele de tipul amintit, apar și altele mai mici, ornate, de tipul celor din *Evangheliarul* diacului Lorinț.

Evangheliarul 470 nu are foile de la început și sfîrșit, lipsindu-ne astfel de indicații asupra anului și locului tipăriturii. Din comparația elementelor ornamentale, reiese că particularitățile *Evangheliarului* 470 nu coincid nici cu cele ale *Evangheliarului* din 1579 ediția Lorinț², și nici cu cele ale *Evangheliarului* din 1579 ediția Coresi-Mănăilă. El are elemente care apar în ambele tipărituri, predominînd cele de tipul Coresi, dar are și un element spe-

¹ Vol. III, p. 179 și 180.

² *Evangheliarul* diacului Lorinț, în afară de signatura obișnuită, de pe prima și ultima foaie a unei coli, mai are pe foile 3 și 4, adesea și 2 ale fiecărei coli, o cifră romană, care corespunde numărului foi. În acest *Evangheliar*, la evanghelia lui Luca se reia numerotarea de la început, numerotîndu-se din nou de la 4.

cific: frontispiciul ornament cu cornul abundenței, identic cu cel care apare pentru prima dată în *Evangelia cu învățatură* de la 1581.

Împărțirea pe coli a evangheliilor din *Evangheliarul 470* corespunde cu cea din *Evangheliarul* slavonesc de la 1583 (vezi *Bibliografia românească veche*, I, p. 99). Nu găsim însă în el vinieta (frontispiciul ornament), pe care autorii *Bibliografiei*, pe baza prezentării lui Karataev, o consideră ca fiind „probabil de forma celei reproduse la p. 33 și care se află și în *Evangheliarul* slavonesc din 1579 (Coresi)”¹.

Ținând seama de cele de mai sus, se poate presupune că *Evangheliarul 470* este:

— fie un exemplar al *Evangheliarului* slavonesc tipărit la 1583, dar ale cărui caracteristici nu corespund în totul cu cele date în *Bibliografia românească veche* sub aprecierea „probabil”, în absența unui asemenea exemplar.

— fie un exemplar dintr-o ediție necunoscută încă, în orice caz ulterioară *Evangeliei cu învățatură*, judecând după frontispiciul cu motivul cornului abundenței.

Dăm în fotocopie paginile 88 și 144 din acest exemplar.

¹ I. Bianu și N. Hodoș, *lucr. cit.*, I, p. 99.

NOI DATE BIOGRAFICE DESPRE ALEXANDRU CIHAC

Dr. PAUL PRUTEANU

În cursul cercetărilor noastre privind viața doctorului Jacob Czihak, am avut prilejul să găsim o seamă de informații inedite referitoare la Alexandru Cihac, pe care le vom reda mai jos, în vederea unei biografii mai complete a autorului primului dicționar etimologic al limbii române.

Alexandru Cihac s-a născut în Iași, la 8 septembrie 1825, ca fiu al lui Jean Baptiste Hirth, literat și profesor la Heidelberg, și al soției acestuia, Tereza Hirth, născută Pitzenberger.

Împrejurările, în urma cărora el a fost adoptat de doctorul Jacob Czihak și a purtat numele de Czihak (Cihac) au fost următoarele.

Cu câteva luni înainte de a-și susține disertația de doctor în medicină la universitatea din Heidelberg, Jacob Czihak a înlocuit pentru un timp pe tatăl său, doctorul Franz Czihak, practician la Bockenheim, lângă Frankfurt-am-Main, nevoit să absenteze din oraș pentru anumite interese. În acest timp, Jacob Czihak se îndrăgostește de una din pacientele sale, Tereza Hirth, soția profesorului Jean Baptiste Hirth. După luarea doctoratului, Jacob Czihak și Tereza Hirth au hotărât să părăsească împreună Germania, în lipsa profesorului Hirth din localitate, luând cu ei și pe fiul acesteia, Waldemar Hirth, în vîrstă de trei ani și jumătate.

Jacob Czihak a obținut de la primăria orașului Heidelberg, prin intermediul unui prieten al său, un pașaport pentru el, „însoțit de soție și copil“. Pașaportul era evident ticluit anume ca să-i înlesnească lui Czihak ieșirea din țară împreună cu Tereza și copilul ei. Cu acest pașaport au plecat efectiv în aprilie 1825, prin Viena și Lvov, la Iași.

Ajunși la Iași în iunie 1825, Jacob Czihak și Tereza Hirth au fost considerați ca soț și soție, iar Waldemar ca fiul lor. Însă în luna septembrie a aceluiași an, cînd Tereza a născut un băiat, Czihak a fost nevoit, cu ocazia botezului, să dezvăluie adevărul referitor la faptul că el nu este căsătorit cu Tereza și că copilul nou născut este al profesorului Hirth. Czihak s-a dus la pastorul catolic din Iași, Joseph, și i-a mărturisit acest lucru, iar copilul a fost botezat cu numele de Alexandru și înscris cu numele de familie Hirth¹.

La sfîrșitul anului 1825, Jacob Czihak și Tereza au aflat că profesorul Hirth a murit. Nemaexistînd acum nici o piedică, cei doi s-au căsătorit la 16 ianuarie 1826, fiind cununați de același pastor catolic Joseph.

În urma focului de la Iași, din 1827, au ars registrele de stare civilă de la biserica catolică. Cum nici pastorul Joseph, care l-a botezat pe Alexandru și i-a cununat pe Jacob și Tereza, nu mai era la Iași, nu mai putea să știe nimeni dacă Waldemar și Alexandru erau sau nu copiii legitimi ai lui Czihak. Folosindu-se de aceste împrejurări, soții Czihak au scos mai întîi pentru Waldemar un alt act de botez pe numele de Waldemar Czihak. În 1833, cu prilejul ducerii lui Alexandru în Germania, au scos și pentru acesta un alt act de botez pe numele de Alexandru Czihak².

¹ În memoriul său, intitulat „Mitteilung uber meine Familienverhältnisse“, din 1871, Jacob Czihak scria (în traducere din limba germană): „La 8 septembrie 1825 Tereza născu un băiat. M-am dus la pastorul catolic Joseph, un misionar italian, și i-am declarat cu titlu confidențial că noi nu sintem căsătoriți, iar el a botezat băiatul *Alexandru*, după numele nașului său absent Dr. Alexandru Xantos din Hydra, cu care am studiat împreună la Heidelberg *cu numele* (de familie — P.P.) *tatălui său Dr. Hirth* și al mamei sale Tereza născută Pitzenberger...“

² În același document, „Mitteilung uber meine Familienverhältnisse“, J. Czihak scria: „La fel (ca și în cazul lui Waldemar — P.P.) a scos iubita mea soție și pentru Alexandru, în 1833, cînd a fost adus în Germania, un act de botez pe numele meu (de familie — P.P.), căci și pastorul care l-a botezat în 1825 nu mai era la Iași“.

Alexandru a fost dus la vârsta de 8 ani în Germania, probabil pentru a-și completa educația, rămânând acolo în tot timpul copilăriei.

În 1846 Alexandru Cihac s-a căsătorit cu Anna Klein, fiica receptorului din Nieder, cu care a avut șapte copii, trei fete și patru băieți. Ne sînt cunoscute numele și data nașterii a doi din ei: Iacob Adam Alexander Eugenius, născut la 8 iulie 1853, la Aschaffenburg, și Aglaia Josepha Emilie, născută la 2 octombrie 1856 tot la Aschaffenburg.

În actele de botez ale copiilor săi (Iacob-Adam și Aglaia) din 1853 și 1856, Alexandru Cihac este trecut cu profesiunea de comerciant. Îl găsim menționat sub numele de *A. Cihac* în „Gazeta de Moldavia”, Nr. 56 din 1853, printre cei care au ajutat pe Holzschuber, pastorul bisericii evanghelice din Iași, să strîngă ofrande pentru ajutorarea celor loviți de secetă din regatul Württemberg.

Mai tîrziu, Alexandru Cihac a dobîndit rangul de spătar. Printre persoanele intrate în Iași, la 24–25 iulie 1859 prin bariera Păcurari, figurează și „Spat(ar) Alecu Cihac, de la Roman”¹. Într-adevăr el își cumpărase anterior o moșie la Roman.

În anii 1863 și 1864 îl găsim în listele electorale la districtul Roman, ocolul Moldovei printre alegătorii primari, adică printre acei care aveau un venit fonciar de cel puțin 100 de galbeni².

Dintr-o scrisoare din 1882 a lui Jakob Czihak către Mihail Kogălniceanu rezultă că Alexandru a căpătat (în jurul anului 1880) o hemiplegie, în urma unor repetate atacuri de apoplexie³. Relațiile dintre el și tatăl său adoptiv par să se fi menținut încordate în decurs de mai mulți ani, din cauza unor afaceri bănești⁴.

Alexandru Cihac a murit la 10 martie 1887⁵.

¹ Arhivele Statului, Iași, Tr. 1772, dosar 43.462.

² „Monitorul”, Jurnal oficial al Principatelor Unite Romîne, 2 ianuarie 1863: „Listele electorale. Districtul Roman. Alegătorii primari, Ocolul Moldovei: Alecsandru Cihacu”; „Monitorul”, alegătorii primari (cu venit fonciar cel puțin de 100 galbeni), Ocolul Moldovei: D. Alecsandru Cihacu, vîrsta 31 (ani), venit anual galbeni 800”.

³ Biblioteca Academiei R.P.R., Fond Kogălniceanu, coresp. Nr. 744.

⁴ În memoriul citat mai sus Jakob Czihak scria, printre altele: „... aveam de mult motive îndeajuns să-l declar (pe Alexandru-P.P.) ca fiu vitreg, căci ca și Waldemar mi-a fost adus în căsnicie ca fiu al doctorului Hirth; n-am vrut totuși să provoc senzație...”

⁵ După o informație din sursă familiară. După V. Buta, Alexandru Cihac ar fi murit la Maiența în 1889. („Rev. Sanitară militară”, anul VI, Nr. 3–4, noiembrie–decembrie 1902). Dacă, după cum vedem, asupra datei morții lui există divergențe, locul morții indicat de Buta este sigur greșit; în registrele stării civile din Mainz nu figurează nici un Alexandru Czihak sau Cihak. Pe de altă parte, menționăm că toate celelalte informații primite de la sursa familiară mai sus pomenită s-au adevărit ca riguros exacte.

VI. RECENZII ȘI NOTE BIBLIOGRAFICE

T. P. Lomtev, *Очерки по историческому синтаксису русского языка*,

Editura Universității din Moscova, 1956, 596 pag.

Lucrarea prof. T. P. Lomtev, *Studii de sintaxă istorică a limbii ruse* reprezintă o încercare originală de a clarifica o serie de probleme ale sintaxei istorice a limbii ruse¹. Ea constituie o sintetizare a problemelor sintaxei istorice, fiind destinată studenților și aspiranților de la facultățile de filologie. Meritul cercetării lui T. P. Lomtev este cu atât mai mare, cu cât lucrările de acest fel sînt foarte puține în literatura lingvistică sovietică². Autorul folosește un material ilustrativ foarte variat și bogat, pe care de cele mai multe ori se străduiește să-l interpreteze dintr-un punct de vedere original.

Dintre calitățile lucrării se cuvine a fi subliniată, în primul rînd, interpretarea material-dialectică a fenomenelor studiate. Este de asemenea de apreciat încercarea autorului de a aplica la unele fapte de sintaxă principii structuraliste³. Cercetarea cuprinde multe idei originale, în marea lor majoritate, juste. Impresionează, în fine, bogăția materialului ilustrativ, ceea ce poate oferi oricui posibilitatea de a reconsidera fenomenele sintactice controversate, dîndu-le, eventual, o altă explicație.

Studiul lingvistului sovietic începe cu o amplă introducere, în care autorul își expune punctul său de vedere într-o serie de probleme teoretice ale sintaxei⁴. Urmează apoi tratarea diverselor fenomene sintactice, a căror istorie este urmărită de prof. T. P. Lomtev sub toate aspectele și în ceea ce au ele mai caracteristic.

În afară de textul propriu-zis, cartea lingvistului sovietic mai cuprinde o listă a abrevierilor (p. 565—585) și o tablă de materii (p. 588—596), care, după cum se poate constata, este destul de detaliată. Aceasta ușurează în mod simțitor consultarea lucrării de cei interesați într-o problemă sau alta de sintaxă istorică a limbii ruse.

În introducere, după ce vorbește despre forma cuvintelor (autorul folosește termenul *словесная форма*, care este mai puțin precis decît termenul utilizat în gramatica rusă de *форма слов* „forma cuvîntului”), T. P. Lomtev afirmă că propozițiile, după particularitățile lor modale, au caracter modal narativ, interogativ, imperativ, debitiv și hortativ. Dar autorul nu observă că aceste tipuri se întrepătrund. Pentru propozițiile cu caracter modal imperativ el dă ca exemplu *Вы сегодня должны быть на собрании* „voi trebuie să fiți astăzi la ședință”. Dar același exemplu poate fi dat și pentru propozițiile narrative.

Tot în introducere autorul își expune ideile sale în legătură cu procesul istoric al dispariției elementelor de limbă reprezentînd calitatea veche și al acumulării elementelor calității noi.

În capitolul I. T. P. Lomtev analizează procesul dispariției formelor de prezent ale copulei și răspîndirea pronumelor personale cu rol de subiect. Autorul consideră că întrebunțarea diferită a formelor de prezent ale verbelor auxiliare (copulei) depindea în limba rusă veche de caracterul exprimării subiectului și, mai ales, de întrebunțarea sau neîntrebunțarea pronumelor personale cu funcție de subiect.

¹ Vezi și T. P. Lomtev, Из истории синтаксиса русского языка, Moscova, 1954, 78 p.

² Dintre lucrările capitale consacrate de lingviștii sovietici problemelor de sintaxă a limbii ruse vechi merită a fi pomenite două, aparținînd lui V. I. Borkovski: Синтаксис древнерусских грамот (Простое предложение), Edit. Universității de Stat din Lvov, 1949, 390 p. și Синтаксис древнерусских грамот (Сложное предложение), Edit. Acad. de Științe a U.R.S.S., Moscova, 1958, 185 p.

³ Vezi și comunicarea autorului О синтаксических соответствиях тождества и различия в глагольно-именных сочетаниях в славянских языках (Editura Academiei de Științe a U.R.S.S. Moscova, 1958), ținută la cel de al IV-lea Congres Internațional al Slaviștilor.

⁴ Pentru aceasta vezi și T. P. Lomtev, Основы синтаксиса современного русского языка, Moscova, 1958, 164 pagini. Cartea a fost recenzată de A. B. Șapiro, „Вопросы языкознания”, 1959, nr. 6, p. 136—142.

Pe baza analizei celor mai vechi monumente scrise ale limbii ruse vechi, autorul ajunge la concluzia că în sec. XI—XII, atunci când subiectul era exprimat prin substantiv, formele de prezent ale copulei se întrebuițează rar, dar foarte des când subiectul nu era indicat. Autorul respinge concepția conform căreia, inițial, formele de prezent ale copulei se întrebuițează în toate tipurile de propoziții și abia mai târziu au început să dispară treptat și susține că în limba vie nu se foloseau din cele mai vechi timpuri.

Lomtev consideră că între întrebuițarea copulei pe lângă nume și întrebuițarea ei cu participiul aproape că nu există diferențe. De pe această poziție el analizează întrebuițarea copulei cu participiul terminat în *-лѣ*. Spre deosebire însă de folosirea copulei pe lângă nume, pers. a 3-a a copulei nu se întrebuițează nici în propozițiile în care subiectul nu este indicat. Lomtev explică acest lucru prin faptul că participiul în *-лѣ* stă în propoziție alături de alte verbe care au formă personală.

De exemplu, în propoziția *Аже начнетъ у кого купилѣ, то ити понемъ тѣм видокомѣна тѣргу*, copula nu se folosește pe lângă participiul *купилѣ*, pentru că subiectul este indicat prin forma verbului *начнетъ* (pers. a 3-a sing.). Totuși, trebuie să remarcăm că, identificând întrebuițarea copulei cu numele și întrebuițarea ei cu participiul în *-лѣ*, Lomtev neglijează deosebirile destul de mari care existau între nume și participiul în *-лѣ* în limba rusă veche.

Propozițiile din rusa veche, în care pronumele personale nu se foloseau cu rol de subiect, sînt considerate de Lomtev eliptice. Afirmatia nu corespunde realității, deoarece în limba rusă veche absența pronumelor personale pe lângă formele verbale era o regulă generală. Ele apar în funcție de subiect ceva mai târziu.

Capitolul II este consacrat analizei întrebuițării infinitivului în limba rusă veche. Mai întîi sînt definite cele două feluri de infinitiv — obiectiv și subiectiv —, dar nu este făcută delimitarea necesară a infinitivului independent și a celui dependent. În acest caz autorul *Studiilor* n-ar mai fi considerat construcțiile impersonale ca avînd infinitiv obiectiv. Apoi autorul stabilește că construcțiile *иму* „am”, *начну* „încep”, *хочю* „vreau” + infinitivul erau în rusa veche polisemantice și puteau avea funcțiunea de viitor. Construcția *буду* (pers. 1 sing. viitor de la *быть* „a fi”) + infinitivul apare mai târziu (sec. al XIV-lea, dar mai ales în sec. al XVIII-lea). Lomtev constată că, spre deosebire de greacă și latină, verbele care exprimă sentimente, idei, denumirea, percepții nu se foloseau cu infinitivul, ci cu participiul prezent (*увядаша князя идуча* „l-au văzut pe sneaz mergînd”). Excepție face numai verbul *быти* „a fi” (*Ан же кого глаголаше мя быти* „Dar ce spuneți să fiu” — unde pe lângă verbul *глаголаше* se întrebuițează infinitivul *быти*). T. P. Lomtev vorbește și despre întrebuițarea infinitivului în propozițiile de tipul *деревня видать* „a vedea satul” sau „satul se vede” și *трава косить*, care se întîlnesc în unele dialecte. El consideră că propozițiile de acest tip nu sînt impersonale, întrucît substantivul nu este obiect drept, ci subiect (*Satul se vede*). Asemenea construcții caracterizează și limba rusă veche. Nu este însă clar pentru ce împarte autorul construcțiile de acest tip (nom. sing. fem. + infinitivul verbelor tranzitive) în două grupe: tipul *деревня видать*, pentru care dă de fapt exemple necorespunzătoare (subst. masc. + infinitivul... *человекъ бѣшетъ не видити* „a nu vedea omul”, „omul nu este văzut”, unde nu putem avea certitudinea că substantivul *человекъ* este la nominativ, deoarece în rusa veche nominativul și acuzativul substantivelor însuflețite coincidea) și tipul *трава косить*, unde fenomenul este descris corect. *Деревня видать* și *трава косить* formează un singur tip.

De altfel, afirmația că în construcțiile de acest tip substantivul nu este obiect drept, ci subiect, este discutabilă. Credem că P. S. Kuznețov are dreptate susținînd că substantivul în construcțiile de tipul *трава косить* este obiect drept. Părerea lui Kuznețov este și mai justificată dacă se au în vedere și construcțiile de tipul *косиль трава*, care, ce e drept, se întîlnesc mai rar. Funcția de obiect drept a substantivului *трава* apare aici în mod mai pregnant¹.

Cercetînd originea construcțiilor infinitivale din limba rusă contemporană de tipul *ничего делать* „nu-i nimic de făcut”, T. P. Lomtev presupune că în rusa veche acestor construcții le-ar corespunde construcții de tipul *не было (есть) чего делать* „nu era (este) ce face”².

¹ Pentru aceasta vezi P.S. Kuznetov, *Русская диалектология*, Moscova, ed. II, 1954, p. 98—99. Cf. și S.I. Kotkov, *Конструкция типа «земля пахать» в истории южновеликорусских говоров*, «Известия АН СССР, Отделение литературы и языка», t. XVIII, fasc. I, Moscova, 1959, p. 45—53.

² În ceea ce privește tipurile principale de propoziții infinitivale în limba rusă, vezi K.A. Timofeev, *Об основных типах инфинитивных предложений в современном русском языке*, în *Вопросы синтаксиса современного русского языка*, Moscova, 1950, p. 157. În legătură cu istoria propozițiilor infinitivale vezi K.A. Timofeev, *Из истории инфинитивных*

Vorbind despre întrebuintărea nominativului predicativ și a instrumentalului predicativ (cap. III), T. P. Lomtev expune în această chestiune un nou punct de vedere. După părerea sa, propozițiile cu al doilea nominativ cu funcție de predicat exprimă o gândire a vorbitorului în care însușirea apare ca aparținând subiectului. În aceste propoziții se exprimă ideea identității subiectului și predicatului într-un anumit sens (*Ломоносов был великий писатель* „Lomonosov a fost un mare scriitor“). Propozițiile cu instrumentalul predicativ în funcție de predicat exprimă o gândire a vorbitorului în care însușirea predicativă apare în calitate de însușire în dezvoltare. Predicatul este rezultatul manifestării însușirilor subiectului: *Ломоносов был (и выявил себя) великим писателем* „Lomonosov a fost (și s-a manifestat ca atare) un mare scriitor“. Cu toate că punctul de vedere exprimat de Lomtev este just, el nu poate avea totuși valoarea de normă, întrucât problema întrebuintării nominativului predicativ și a instrumentalului predicativ poate fi privită și din alt punct de vedere, cum de altfel procedează Buslaev, Peșkovski, Bulahovski.

Pe baza unui vast material din monumentele limbii ruse vechi, din literatura sec. XVII—XVIII și din dialecte, autorul interpretează întrebuintărea celui de al doilea nominativ și a instrumentalului predicativ cu diverse categorii de verbe. Sprijinindu-se pe materialul din monumentele sec. XV—XVII care reflectă limba bielorusă (unde instrumentalul predicativ se folosește foarte des) și pe datele folclorului (în care se întâlnește același fenomen), autorul, spre deosebire de alți lingviști, presupune că instrumentalul predicativ în locul nominativului predicativ avea o răspândire cu mult mai mare în limba rusă vie a sec. XV—XVI decât reiese din monumentele scrise. Folosirea mai restrânsă a instrumentalului predicativ în locul nominativului predicativ în aceste monumente se explică, după părerea autorului, prin influența tradițiilor limbii ruse literare vechi de pe teritoriul statului moscovit.

În limba rusă contemporană cu funcție de predicat apar și adjectivele (sub formă nominală sau pronominală în cazul nominativ și pronominală în cazul instrumental). Spre deosebire de limba rusă contemporană, în limba rusă avea rol de predicat numai forma nominală.

După ce stabilește deosebirile dintre funcțiile predicative ale formelor pronominale și nominale ale adjectivului (exprimând și în această problemă idei interesante), lingvistul sovietic constată că în limba rusă veche a sec. XI—XVI adjectivele nominale se întrebuintău aproape exclusiv cu cel de al doilea nominativ (*И наде мертвъ* „și a căzut mort“). Adjectivele pronominale cu funcție predicativă se întâlnesc foarte rar. Prof. T. P. Lomtev ajunge la concluzia că în limba rusă vie folosirea adjectivelor pronominale cu rol de predicat avea o amploare mult mai mare, iar apariția aceluiași fenomen în monumentele scrise de mai târziu se datorește tocmai influenței limbii vii.

În capitolul IV Lomtev dă o caracterizare sumară a întrebuintării celui de al doilea acuzativ și dativ, înlocuite în decursul evoluției ulterioare a limbii ruse prin instrumental. Este interesant faptul că autorul explică menținerea îndelungată a celui de al doilea acuzativ și dativ în monumentele scrise tot prin influența tradițiilor limbii literare vechi, iar înlocuirea lor cu instrumentalul prin influența limbii vii. Desigur, nimeni nu contestă influența limbii vii asupra limbii monumentelor scrise. Dar aceasta explică apariția fenomenului respectiv în monumentele scrise, nu și apariția lui în limba vie. Ar fi fost deci util să se arate cum a apărut instrumentalul în locul nominativului, dativului și acuzativului predicativ în limba vie, să se arate cum se prezentau lucrurile în slava comună (în măsura în care aceasta e posibil). În felul acesta s-ar fi obținut o imagine mai completă a fenomenului respectiv.

T. P. Lomtev nu pomenește nimic despre rolul predicativ al celui de al doilea acuzativ. El afirmă că al doilea acuzativ apare în limba rusă veche ca apozitie a obiectului drept exprimat prin primul acuzativ: *Назвали его старшиньну нам* „Ni l-au numit staroste“, *Еретика мене называют* „Ei mă numesc eretic“. Dar în aceste propoziții acuzativele *старейшину* „staroste“ și *еретика* „eretic“ au funcție predicativă și nu sînt o simplă apozitie a obiectului drept exprimat prin *его* „pe el“ și *мене* „pe mine“. Autorul vorbește foarte puțin despre rolul predicativ al celui de al doilea dativ (despre dativul absolut nici nu pomenește).

Capitolul consacrat întrebuintării participiilor cu rol de predicat prezintă un interes deosebit prin modul original în care autorul se străduiește să trateze problema respectivă. Astfel, după părerea sa, nu există nici un temei să fie cercetată separat soarta participiilor diatezei active și pasive, participiilor trecute și celor prezente, pentru că „schimbarea participiilor cu funcție de predicat constă în înlăturarea unora dintre ele, indiferent de categoria timpului și diatezei“ (p. 177). În consecință, el propune să se cerceteze separat soarta participiilor de la verbele de aspect imperfectiv și a participiilor de aspect perfectiv, indiferent de diateză și timp. Trecînd însă la analiza fenomenului, Lomtev nu poate respecta întru totul

предложений, in Академику Виктору Владимировичу Виноградову к его шестидесятилетию, Edit. Acad. de Științe a U.R.S.S., Moscova, 1956, p. 250—259.

criteriul propus și adesea este nevoit să cerceteze schimbările petrecute în domeniul participiului ținând seama de categoria diatezei și timpului.

Autorul constată că participiile imperfective dispar datorită faptului că rolul lor gramatical în sistemul limbii coincidea cu rolul gramatical al verbului. Or, posibilitățile participiilor de a exprima funcții verbale fiind mai sărace (le lipsește categoria persoanei), ele au dispărut din funcția de predicat. Însă aceeași observație poate fi făcută și în ceea ce privește participiile perfective. Atunci cum se explică păstrarea lor în funcție de predicat? Autorul *Studiilor* afirmă că participiile perfective s-au păstrat în această funcție pentru că rolul lor gramatical în sistemul limbii nu coincidea cu funcțiile verbului, ci ele funcționau alături de participiile în -лѣ. El presupune că în natura participiilor perfective au avut loc anumite deplasări, deplasări constând în „reducerea, dezactualizarea momentului exprimării acțiunii și, conform cu aceasta, în reducerea și dezactualizarea” categoriei diatezei“ (p.182). Nu se precizează însă în ce constă această „reducere și dezactualizare”. Mai mult, am putea la fel de ușor presupune că o asemenea „reducere și dezactualizare a categoriei diatezei a avut loc și în ceea ce privește participiile imperfective. Trebuie de asemenea precizat că funcția de predicat au păstrat-o numai participiile perfective ale diatezei pasive.

În capitolul VII autorul se ocupă de istoria formelor cazuale fără prepoziții pe lângă verbe. El inventariază un material foarte bogat pentru diferite forme cazuale fără prepoziții (cu sens spațial, temporal, final, modal, obiectiv etc.). Din păcate, T. P. Lomtev nu folosește acest vast material pentru generalizări teoretice, ci se limitează să constate frecvența întrebuințării formelor cazuale în discuție cu diverse categorii de verbe și în diferite etape istorice. Aceasta scade simțitor valoarea teoretică a capitolului respectiv.

În capitolul VIII autorul se oprește pe larg la problema dezvoltării prepozițiilor care indică, împreună cu forma cazuală, diferite raporturi spațiale. Prof. T. P. Lomtev arată că în limba rusă veche construcțiile folosite pentru a desemna locul unde se petrece acțiunea (sau starea) subiectului erau deosebit de variate. Toate aceste sintagme își au originea în epoca „preistorică” a limbii. Ulterior, în procesul de evoluție a sintaxei ruse, unele din construcțiile respective au dispărut. Cele mai multe însă s-au păstrat și servesc și limbii actuale pentru a marca raporturi similare.

Capitolul IX tratează fenomenele legate de dezvoltarea cazurilor cu prepoziții care arată timpul. În prima parte sînt discutate acele construcții care indică timpul absolut, iar în partea a doua construcțiile folosite pentru a desemna timpul relativ.

Capitolul X este consacrat construcțiilor prepoziționale care marchează cauza și rațiunea.

Capitolul XI expune evoluția construcțiilor prepoziționale utilizate cu valoare finală.

Capitolul XII cuprinde chestiunile referitoare la construcțiile prepoziționale folosite pentru a indica raporturi obiective.

În capitolul XIII ni se vorbește despre mijloacele gramaticale care deserveșc numele. În prima parte a capitolului sînt dezbătute problemele dispariției și limitării întrebuințării adjectivelor și a pronomelor posesive. Lingvistul sovietic subliniază că, în cursul istoriei limbii ruse, a fost redusă în mod considerabil folosirea adjectivelor posesive care indică apartenența. Aici autorul ia în considerare construcțiile de tipul *матин платок* „năframa (basma) mamei” și altele de același fel. Dispare, de asemenea, întrebuințarea adjectivelor de relație, care îndeplineau funcțiuni similare cu cele precedente, construcțiile de tipul *сапожная жена* „nevastă de cizmar”, făcînd loc sintagmei *жена сапожника* „nevasta cizmarului”. Este înlăturată și folosirea adjectivelor pe lângă substantivele care indicau o acțiune și aveau funcțiunea de: *subiect* (*поход Игорев* este substituit de *поход Игоря* „expediția lui Igor”), *obiect* (construcția *убийство Игорев* lasă loc construcției *убийство Игоря* „uciderea lui Igor”), *instrument* (în loc de *кнутово биение* este preferată sintagma *биение кнутом* „bătaia cu snutul”), *scop* (*царское строение* cedează sintagmelor de tipul: *строение для царя* „clădire (construcție) pentru țar”), *loc* (*прорубное платяное мытьё* va fi eliminat de grupul de cuvînte: *мытьё платьев в проруби* „spălarea hainelor în sorcă”).

De asemenea ies din uz adjectivele folosite pe lângă un substantiv cu scopul de a arăta căile de efectuare a acțiunii. Astfel, sintagma *путное шествие* este concuroasă de construcția *шествие по пути* „procesiune (cortegiu) pe drum”. În afară de aceasta, dispare și întrebuințarea adjectivelor care indică acțiunea pe lângă substantivele cu valoare temporală, în loc de *в пожарное время* încetățenindu-se sintagma *во время пожара* „în timpul incendiului”. În fine, autorul insistă asupra dispariției întrebuințării pronomelor posesive care îndeplineau funcțiunea de obiect al acțiunii (în loc de *твои похвалы* limba de astăzi preferă *похвалы тебе* „laude ție” sau „pentru tine”).

În partea a doua a acestui capitol, T. P. Lomtev discută dezvoltarea mijloacelor gramaticale (cazuale și prepoziționale) care deserveșc numele.

După cum vedem, capitolele VI—XIII sînt consacrate de autor istoriei construcțiilor cazuale (cu sau fără prepoziții). Trebuie spus că prof. Lomtev a acordat un spațiu destul de vast (272 pagini) acestei probleme. După cum a arătat în recenzia sa la cartea de față prof. K. A. Timofeev, capitolele acestea „lasă uneori impresia unei colecții de materiale, și nu pe aceea a unei cercetări”¹. Cît privește capitolul XIII, trebuie spus că multe din fenomenele discutate aici putea fi foarte bine incluse în capitolele precedente, urmînd ca autorul să se ocupe de funcțiunile sintactice ale numeralelor.

Ultimul capitol — al XIV-lea — cuprinde sintaxa frazei². Prof. T. P. Lomtev expune cu acest prilej originea, istoria și perfecționarea raporturilor de coordonare și subordonare. Autorul arată că atît coordonarea, cît și subordonarea reprezintă elementele calității noi. Un element al calității vechi îl constituie juxtapunerea propozițiilor narrative, interogative, imperative și indicative. Expunînd problemele de sintaxă a frazei, autorul ar fi trebuit să facă unele precizări. Există convingerea că mai întîi a apărut propoziția simplă, după aceea coordonarea și numai relativ tîrziu subordonarea. Pe lîngă aceasta, s-a impus concepția, justă de altfel, dar numai în linii generale, că juxtapunerea precedă apariția propozițiilor legate, în cadrul frazei, prin diferite conjuncții³. Aceeași părere este împărtășită și de autorul cărții de față. Cu toate că tezele pomenite mai sus au fost verificate și pe baza materialului oferit de limba rusă, se cuvine totuși menționat faptul că procesul de dezvoltare a propoziției și frazei (coordonate și subordonate, legate prin juxtapunere ori conjuncții) este un proces mai complex, contradictoriu și de lungă durată. Situația nu se prezintă chiar așa de simplu cum se afirmă îndeobște. Căci nu-i adevărat că mai întîi s-au dezvoltat toate tipurile de propoziții și abia ulterior fraza. Deși apărută anterior, propoziția evoluează totuși paralel cu fraza și—și creează, chiar în limba contemporană, noi forme de organizare. La fel, servind drept punct de plecare evoluției propozițiilor subordonate, și propoziția coordonată și-a putut găsi formele ei specifice numai odată cu dezvoltarea subordonării. Nu toate tipurile de coordonare și subordonare s-au ivit în limbă simultan. În plus, la sintaxa frazei, limba vorbită trebuie delimitată de cea scrisă, căci fiecare din ele își are specificul ei. Deși pentru limba vorbită juxtapunerea propozițiilor reprezintă cel mai vechi fenomen sintactic, totuși în limba scrisă ea se dezvoltă mai puțin și relativ tîrziu⁴.

O examinare a sintaxei limbii ruse în modul indicat mai sus se impunea cu deosebită tărie. Cu alte cuvinte, trebuie depășit cadrul cercetărilor tradiționale de abordare a sintaxei istorice.

De altfel, trebuie spus că autorul acordă un spațiu mult prea mic acestui important capitol de sintaxă.

În privința felului cum au fost tratate problemele aici, sînt concludente cuvintele lui K. A. Timofeev, în recenzia sa: „În acest capitol nu există o descriere sistematică a structurii sintactice a limbii ruse vechi dintr-o anumită epocă. Fenomenele descrise fac adeseori parte din diferite perioade ale istoriei limbii ruse. Materialul rezervat frazei este prezentat în mod cu totul inegal. Despre unele construcții ni se vorbește extrem de puțin (de exemplu, despre subordonatele de scop). Nu s-a acordat atenția suficientă cercetării istorice a diferitelor tipuri de fraze”⁵.

Pe lîngă aceasta, se face simțită, în întreaga lucrare, lipsa unor concluzii. Ele sînt cu atît mai necesare, cu cît avem în față un manual care se adresează, în primul rînd, studenților. Un capitol concluziv trebuia să arate fenomenele generale petrecute — în cursul evoluției limbii ruse — în sintaxă.

Ar mai fi de semnalat și limbaajul adesea greoi în care a fost redactată lucrarea, ceea ce o face puțin accesibilă studenților. De pe urma exprimării dificile a avut de suferit și claritatea expunerii.

Credem, de asemenea, că, pentru a evita monotonia textului tipărit, era foarte bine ca autorul să dea unele chestiuni cu petit sau în subsol.

În încheiere, vom cita aprecierile făcute în legătură cu această carte de prof. K. A. Timofeev:

¹ „Русский язык в школе”, nr. 6, 1957, p. 105. Cartea a fost recenzată și de Roman Mrázek în „Sborník prací filosofické fakulty Brněnské University”, Rocník VII (1958), Rady jazykovedné (A), C. 6, p. 139—143.

² În ceea ce privește teoria frazei în lingvistica rusă, vezi articolul lui I. A. Vasilenko, К истории разработки сложных предложений в русской грамматике, «Ученые записки Московского городского Института им. В. П. Потемкина», т. XIII, Кафедра русского языка, fasc. 4, Moscova, 1957, p. 117—160.

³ Vezi și A. M. Peșkovski, Русский синтаксис в научном освещении, ed. a VII-a, Moscova, 1956, p. 473.

⁴ În legătură cu aceasta, vezi și F. E. Korș, Способы относительного подчинения, Moscova, 1877, p. 16 și, mai ales, E. I. Korotaeva, К вопросу о развитии бессоюзного предложения в русском языке, «Ученые записки Ленинградского университета им. А. А. Жданова», Серия филологических наук, fasc. 14, 1949, p. 37—50.

⁵ K. A. Timofeev, în «Русский язык в школе», nr. 6, 1957, p. 105.

„Studiile lui T. P. Lomtev conțin materiale interesante de sintaxă istorică a limbii ruse, dar în forma actuală ele nu-și pot îndeplini cu succes scopul fundamental: de a fi manual de sintaxă istorică a limbii ruse pentru studenți. Lipsa unei expuneri sistematice a Cursului, limba greoaie, dificultatea excesivă a construcțiilor, adoptarea unor scheme discutabile constituie lacune serioase ale lucrării de față”¹.

Sintem convinși că într-o viitoare redactare „Studiile de sintaxă istorică a limbii ruse” vor satisface în mai mare măsură exigențele față de un asemenea curs. Dar chiar și în această formă lucrarea prof. Lomtev prezintă o deosebită însemnătate pentru ruși și slaviști.

Ăriton Vraciu și Vasile Rotundu

V. G. Orlova, *История ффрикат в русском языке, в связи с образованием русских народных говоров* (211 pag., anexa 6 hărți), Moscova, 1959.

Apărută sub redacția prof. R. I. Avanesov, *История аффрикат в русском языке* face parte din lucrările monumentale ale dialectologiei ruse, tratând o problemă specială, problema africatelor [ч'], [ц] în graiurile limbii ruse, istoricul apariției fenomenului denumit „цоканье” (țokanie)² pe teritoriul european al U.R.S.S. Bazat pe un bogat material dialectal, comentat și argumentat deosebit de judicios, studiul prof. V. G. Orlova este primul de acest gen în domeniul respectiv. După cum se subliniază în capitolul introductiv, mulți cercetători au abordat această problemă, încercând să explice apariția și dezvoltarea fenomenului amintit, fenomen care se manifestă sub diferite aspecte. Rezolvarea acestei probleme nu putea avea loc decît în cadrul anchetării unui număr foarte mare de localități, în condițiile aprecierii datelor primite pe baza metodologiei lingvisticii marxiste și în dependență de condițiile de loc și timp în ceea ce privește istoria poporului rus, a formării graiurilor limbii ruse. În general, metodele folosirii datelor dialectale s-au precizat treptat în procesul prelucrării colective a materialului destinat „Atlasului lingvistic al limbii ruse”. (Menționăm că materialul necesar „Atlasului lingvistic al limbii ruse” a fost strins în perioada cuprinsă între anii 1944 și 1955).

În cadrul alcătuirii fișelor necesare pentru elucidarea problemelor cardinale ale Atlasului, în folosirea africatelor [ц], [ч'] s-au constatat anumite diferențieri care nu puteau rezulta decît dintr-o îndelungată dezvoltare istorică a acestor sunete. Se știe că în cadrul celor 3 mari grupe dialectale ale limbii ruse, cele două sunete [ц], [ч'] se folosesc în linii mari în 3 feluri:

Primul tip de folosire este reprezentat prin diferențierea celor două africate [ч'] (palatal) și [ц] (dur); acest tip de corelație s-a dezvoltat istoricește din două africate palatale.

Al doilea tip de folosire în graiurile limbii ruse reprezintă din punct de vedere istoric un rezultat al coinciderii ambelor sunete într-un singur sunet palatal sau într-unul dur de tipul

[ц], de exemplu цай, кон'ец,
sau [ч'], de exemplu ч'ай, кон'ец'.

Alături de acest fenomen cu o arie de răspîndire relativ conturată, se poate menționa și existența unui fenomen fără o arie precisă de răspîndire ca: [ч'], [ц] > [ч']: ч'ай, кон'ец'.

Al treilea tip de folosire a africatelor este rezultat istoricește din schimbarea calității sunetelor [ч'] sau [ц], schimbare care duce la pierderea ocuziunii și la apariția sunetelor [ш'] (<ч') și [с] (<ц).

Pe lângă aceste deosebiri, amintim că limba rusă literară cunoaște ambele africate. În graiurile anchetate nu sînt rare cazurile în care, pe lângă folosirea africatelor propriie graiului respectiv, sistemul fonetic al acestora să cunoască și corelația existentă în limba rusă literară.

În lucrarea pe care o prezentăm aci se folosește un material dialectal extrem de bogat (după un calcul sumar se poate spune că numărul raioanelor anchetate trece de 800, iar cel al localităților este de aproape 4000), căruia autoarea îi acordă o deosebită importanță; însă în

¹ „Русский язык в школе”, 1957, nr. 6, p. 106.

² Intrebuințarea africatei [ц] în loc de [ч'], de exemplu: цай pentru чай.

stabilirea concluziilor au fost folosite și datele pe care le-au putut oferi documentele scrise din cele mai vechi timpuri ¹.

Partea introductivă (p. 3—24) a lucrării reprezintă un scurt istoric al problemei, aducând date în legătură cu studierea acestei interesante trăsături dialectale.

Cap. I (pag. 24—141) al monografiei are ca problemă centrală prezentarea fenomenului denumit „țokanie” în graiurile de nord-est, nord-vest, și sud-est. Autoarea acordă o deosebită atenție atît diverselor aspecte ale folosirii africatelor în perioada actuală, cît și problemei apariției și dezvoltării fenomenului de „țokanie”, supunînd unei critici bine argumentate diversele teorii anterioare cu privire la apariția și dezvoltarea fenomenului dat. În privința apariției acestui fenomen, în urma analizei teoriilor expuse de A. A. Șahmatov, A. M. Selîșcev și, în ultimul timp, de profesorul R. I. Avanesov ² și a cercetării datelor (dialectale și a celor atestate de documentele vechi scrise), se ajunge la concluzia că „țokania” ar fi putut apărea nu în procesul bilingvismului fino-rus (cum s-a afirmat) ³, ci ca o schimbare de ordin spontan, ca o schimbare a sunetului [ç] în [ц], în prezența unei palatalizări deosebit de înaintate a ambelor sunete, indiferent de poziția sunetului în cuvînt sau de apartenența la un anumit morfem

Cap. II (pag. 141—176) se ocupă de problema pierderii ocluziunii africatelor în graiurile sud-estice ale părții europene a U.R.S.S. și a răspîndirii fenomenului în cadrul acestui teritoriu.

În anexă cititorul face cunoștință cu un „Indice” al punctelor anchetate (aproape 4000). Materialul colectat în aceste localități a folosit la alcătuirea celor 6 hărți anexate studiului. Prima hartă, de exemplu, conține indicații în legătură cu folosirea africatelor în nord-vestul teritoriului european al U.R.S.S.

Considerăm că ar fi fost necesară o hartă pe hîrtie de calc cu limitele raioanelor și regiunilor, care să fie la nevoie suprapusă pentru fixarea mai precisă a indicațiilor. De ex., în cadrul primei hărți avem în regiunea Arhanghelsk un vast teritoriu care se caracterizează prin pronunțarea sunetului [ц] în cazul ambelor africate cunoscute de limba literară ([ц], [ч]). Există însă indici care marchează și alte diferențieri, dar în ce raport, sub aspectul răspîndirii fenomenului, se găsesc acestea din urmă față de rest este greu de stabilit, deoarece pe teritoriul dat sînt indicate doar 4 orașe: Siktivkar, Vologda, Arhanghelsk și Petrozavodsk. Este vorba, probabil, de raionul Rovdinsk ⁴. Era de așteptat de altfel ca indexul localităților anchetate să cuprindă și indicarea paginii respective din lucrare. Aparatul științific deosebit de bine pus la punct ne indică o bogată bibliografie de specialitate (poate că ar fi fost necesară gruparea ei într-o listă separată).

Redactată la un nivel științific superior, monografia semnată de V. G. Orlova aduce date deosebit de prețioase în problema studiului trăsăturilor caracteristice ale sistemului fonetic al graiurilor limbii ruse și intrunește toate calitățile unui studiu excepțional.

M. Dumitrescu

¹ Încă din sec. al XI-lea fenomenul denumit „țokanie” a fost atestat de documentele scrise ale limbii ruse vechi, în special de cele de la Novgorod; v. V. L. Komarovici, Язык служебной октябрьской миней 1096 г., „Известия ОРЯС АН”, т. XXX, L., 1925; S. P. Obnorski, Исследования о языке Миней за ноябрь 1097 г., în aceeași publicație, vol. XXIX, Leningrad, 1924; A. A. Șahmatov, Исследование о Дввинских грамотах XV века, „Исследования по русскому языку”, том II, 2, В. 3, St. P., 1903; A. V. Arșihovski și M. N. Tihomirov, Новгородские грамоты на бересте, Moscova, 1953.

² R. I. Avanesov, Очерки по русской диалектологии, Moscova 1949; idem, Лингвистическая география и история русского языка, ВЯ, 1952, No. 6.

³ I. A. Bandouin de Courtenay, О смешанном характере всех языков, ЖМНП, No. 6, 1901, сент.; Zagadnienie pokrowienstwa jezykowego, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego”, zeszyt II, Krakow, 1930; A. A. Șahmatov, Очерки древнейшего периода истории русского языка, Petrograd, 1915; A. M. Selîșcev Соканье и шоканье в славянских языках, „Slavia”, ročník X, sešit 4, 1931.

⁴ Indicațiile hărții corespund datelor pe care le-am cules în 1957 cu ocazia unei anchete dialectale în localitățile Rovdino și Verhopadenga pe teritoriul raionului citat (M.D.).

CERCETĂRILE PROFESORULUI STOIKO STOIKOV ASUPRA GRAIULUI BULGARILOR DIN BANAT¹

Prof. St. Stoikov, cunoscut pentru lucrările sale în domeniul dialectologiei bulgare, se ocupă intens și de studierea graiurilor bulgărești de pe teritoriul R. P. Romîne.

În ultimii cîțiva ani D-sa a studiat la fața locului graiul bulgarilor din Banatul romînesc, publicînd pînă acum cinci articole în care arată particularitățile fonetice, morfologice și lexicale ale acestui grai (pe baza cercetărilor proprii și a datelor „Atlasului lingvistic romîn”).

În introducerea primului, a celui de-al treilea și al patrulea studiu, prof. Stoikov se ocupă de proveniența populației bulgare din Banat și de așezarea ei în această regiune.

Bulgarii din Banat provin din jurul orașelor Ciproveț (Bulgaria de nord-vest) și Nicopol (Bulgaria de nord). Primii sînt urmașii orașelor catolici bulgari, care au trecut în Țara Romînească, după răscoala de la Ciproveț din 1688. În prima jumătate a secolului al XVIII-lea guvernul austriac le-a dat pămînt și privilegii în Banat, unde au înființat orașelul Vinga, în anul 1741. Cei dela Nicopol, tot catolici, fiind acuzați de neloialitate față de statul otoman, au fost nevoiți să părăsească Bulgaria și să treacă și ei în Țara Romînească. Guvernul austriac i-a mutat și pe ei în Banat, unde în anul 1738 au înființat comuna Beșenova. După aceea au luat naștere și comunele: Breștea, Telepa, Denta, Deta etc. Mai tîrziu, cele două grupe de bulgari s-au amestecat, iar graiurile lor — cel de la vest al ciprovicenilor și cel de la est al pavlichenilor — au trecut printr-un proces de unificare, predominînd graiul pavlichenilor de la Nicopol.

Timp de peste două secole, bulgarii din Banat au viețuit cu totul separat — teritorial, politic și cultural — de confrății lor din Bulgaria, dezvoltîndu-se independent și suferind influențe puternice din partea sîrbilor, ungarilor, romînilor, germanilor etc., influențe care s-au exercitat atît asupra vieții lor în general, cît și asupra graiului, în special. Diferitele limbi oficiale, prin administrație, armată sau justiție, au dus la însemnate schimbări în graiul bănățean și în primul rînd în lexicul social-politic și administrativ. Alte cuvinte au pătruns prin biserică, prin școală și prin contactul direct cu populațiile respective.

Întreaga terminologie culturală din limbile sîrbocroată, ungară și romînă a pătruns în graiul bănățean mai ales prin școală. În ultimul timp, odată cu introducerea învățămîntului elementar în limba bulgară (1949), în satele cu populație bulgară din Banat se observă și o influență din partea limbii literare bulgare.

În primul articol prof. St. Stoikov se ocupă de influența sîrbocroată în graiul bulgar din Banat. Această influență este, după părerea autorului, destul de veche. Printre împrumuturi figurează atît substantive, cît și verbe, adjective, adverbe etc. Această influență, în comparație cu influența exercitată de celelalte limbi — ungară, romînă și germană — are anumite caracteristici, care se explică prin condițiile concrete cultural-istorice în care bulgarii bănățeni au venit în contact cu limba sîrbocroată și anume:

1. Influența sîrbocroată s-a exercitat în special prin biserică și școală, nefiind rezultatul unui contact direct dintre bulgari, sîrbi și croați. De aceea, aproape toate cuvintele sînt împrumutate din limba literară sîrbocroată.

2. Influența sîrbocroată este destul de veche, începînd în secolul al XVI-lea, odată cu pătrunderea catolicismului în Bulgaria și atingînd culmea la jumătatea secolului al XIX-lea, după care slăbește, fără să înceteze total.

3. Numărul cuvintelor sîrbocroate din graiul bănățean este mai mic în comparație cu cele ungare, romîne și chiar cu cele germane. Spre deosebire de cele trei limbi, din care au pătruns mai ales substantive, din limba sîrbocroată au pătruns și verbe, adjective, adverbe, conjuncții, prepoziții etc. Ceva mai mult. Din limba sîrbocroată provine și gerunziul. Aceasta arată că influența sîrbocroată este adîncă, pătrunzînd chiar și în sistemul gramatical. Pe lîngă toate acestea, cuvintele împrumutate din limba sîrbocroată au în majoritatea lor înțeles abstract, pe cînd cuvintele împrumutate din celelalte trei limbi sînt mai ales denumiri de obiecte, fenomene și calități concrete.

¹ Сърбохърватски влияния върху банатския говор, „Български език“, VIII, 1958, кн. 4-5, р. 357-870; Изчезване на имперфект и аорист в банатския говор, Славистичен сборник. По случай IV международен конгрес на славистите в Москва. Т. I. Езикознание, София, БАН, 1958, р. 79-90; Унгарски заемки в банатския говор, „Език и литература“, XIV, 1959, кн. 3, р. 176-190; Румънски влияния в лексиката на българския банатски говор, in *Omagiu lui Iorgu Iordan*, Ed. Acad. R.P.R., 1958, р. 821-830; Говорът на село Бешенов в Банат (По материалите на румънския лингвистичен атлас — „Atlasul lingvistic romîn“), „Български език“, X, 1960, кн. 2-3, р. 188-217. кн. 4, р. 321-331, кн. 5, р. 385-401.

4. Influența sîrbocroată asupra graiului bănățean se aseamănă prin caracterul, măsura și manifestările sale cu influența limbii slave bisericești și a celei ruse asupra limbii bulgare. În ambele cazuri aceste influențe se exercită în special prin biserică și școală și se manifestă în primul rînd în lexicul religios și abstract.

Al doilea studiu al profesorului St. Stoikov se intitulează *Dispariția imperfectului și aoristului în graiul bănățean*.

Autorul arată la început că unul din elementele specifice ale sistemului verbal contemporan bulgar este existența celor patru timpuri trecute ale modului indicativ — două simple (imperfectul și aoristul) și două compuse (perfectul și mai mult ca perfectul), trăsături care apropie limba bulgară de cea macedoneană, sîrbocroată și sîrbo-luzaciană, deosebind-o de celelalte limbi slave.

În ceea ce privește graiul viu al populației bulgare din Banat, imperfectul lipsește cu totul, cu excepția cîtorva cazuri prezente în cîntecele populare. Aoristul lipsește în general în graiul viu, fiind înlocuit de perfect. Se întîlnesc forme de aorist ale verbelor *zāma* (luai) și *puznaja* (cunoscu). Mai multe forme de aorist se întîlnesc în așa zisa „poezie populară”, care este de fapt o poezie creată de diferiți autori în a doua jumătate a secolului trecut, fiind însă răspîndită și considerată ca o poezie populară.

Perfectul și-a păstrat numai forma, dar și-a schimbat sensul, lărgindu-și întrebuintarea și transformîndu-se în preterit — timp care exprimă orice acțiune în trecut. În acest caz perfectul a înlăturat treptat imperfectul și aoristul, ultimele dispărînd din vorbirea curentă.

Aceste transformări au atins și mai-mult-ca-perfectul, care a început să se formeze nu din aorist, ci din perfectul verbului ajutător.

Autorul consideră că procesul de schimbare a timpurilor trecute, proces al cărui început a fost sesizat acum 60 de ani de către profesorul L. Miletici, a luat sfîșit și trage următoarele concluzii:

1. Imperfectul și aoristul nu au dispărut în același timp. Mai întîi a dispărut imperfectul și după aceea aoristul. Prin aceasta graiul bănățean se aseamănă cu acele limbi slave care și-au pierdut imperfectul și aoristul.

2. La început se pierde sensul, iar după aceea și forma, care, fiind lipsită de conținut, dispăre. În acest proces există perioade în care formele de imperfect, aorist și perfect se confundă din punct de vedere semantic și se întrebuintează împreună, fără să se deosebească una de alta.

3. Începutul dispariției imperfectului trebuie datat mai tîrziu de a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, iar a aoristului — nu mai tîrziu de începutul secolului al XIX-lea.

În a treia lucrare a sa prof. St. Stoikov se ocupă de influența limbii maghiare asupra graiului bulgarilor din Banat.

Autorul arată că această influență, deși importantă, se manifestă însă numai în lexic și aproape exclusiv la substantive. S-au împrumutat doar cîteva verbe, lipsind total adjectivele, adverbele, conjuncțiile, prepozițiile etc. Faptul acesta se explică prin deosebirile esențiale dintre cele două limbi.

După părerea autorului, nu se pot fixa cu precizie cuvintele ungurești din graiul bănățean, atît din cauza influenței complexe și reciproce a limbilor diferitelor naționalități din Banat — unguri, romîni, sîrbi, germani, slovaci etc., cît și din cauza diferitelor grade de influență ale acestora asupra graiului bulgarilor bănățeni. În limba tuturor acestor naționalități din Banat se află un anumit număr de cuvinte comune de diferită origină — ungurească, romînească, sîrbească, germană etc., fiind greu să se fixeze exact din ce limbă au trecut cuvintele acestea în graiul bulgăresc și să se constate cu precizie legăturile și influența culturală directă asupra bulgarilor din Banat a unei naționalități sau alta.

Autorul dă numeroase exemple de cuvinte ungurești, pătrunse mai ales în terminologia gospodărească, în lexicul social-administrativ și mai puțin în cel abstract.

Autorul greșește socotînd cuvinte ca *elefânt*, *vers*, *tabla*, *krêta* etc. de origine ungurească. Ele sînt mai de grabă de origine romînească.

Cuvintele ungurești din graiul bulgarilor din Banat au în majoritatea lor caracter literar, ceea ce arată că ele au pătruns prin școală, administrație și biserică. Cuvintele cu caracter dialectal sînt relativ puține și au pătruns pe cale orală, prin conviețuirea cu populația ungurească locală.

Influența ungurească începe, după părerea autorului, din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și devine mai puternică la sfîrșitul secolului al XIX-lea, cînd în Banat se introduce în mod obligatoriu învățămîntul în limba maghiară, pînă în 1918, cînd regiunea trece sub stăpînirea romînească. După 1920 influența ungurească începe să slăbească și să cedeze față de influența limbii romîne. În ultimul timp, după introducerea învățămîntului elementar

în limba bulgară se observă la bulgarii din Banat înlocuirea unor cuvinte ungurești cu cuvinte de origine bulgară.

Cel de-al patrulea articol, *Influențe românești asupra lexicului graiului bulgar bănățean*, publicat în „Omagiu lui Iorgu Iordan”, prezintă un interes deosebit și pentru lingvistica românească. Influența limbii române asupra graiului bulgar bănățean se manifestă numai în lexic și nu poate fi precizată deocamdată în întregime, pe de o parte din cauza lipsei unor lucrări speciale asupra lexicului graiurilor românești din Banat, iar pe de altă, din cauza influențelor reciproce și complexe ale graiurilor diferitelor naționalități conlocuitoare din Banat.

În acest articol autorul se ocupă numai de acele elemente lexicale asupra cărora există siguranța că sînt de origine românească sau că au pătruns prin intermediul limbii române.

Cuvintele românești au trecut în graiul bulgar bănățean în două perioade. Prima cuprinde timpul de la părăsirea Bulgariei de către bulgarii bănățeni (a doua jumătate a secolului al XVII-lea și prima jumătate a secolului al XVIII-lea) pînă în 1918, perioadă în care Banatul a făcut parte din imperiul austro-ungar cu administrație la început germană, iar după aceea ungurească. A doua perioadă cuprinde răstimpul de la 1918 pînă astăzi.

În prima perioadă influența este mai slabă și se manifestă numai prin pătrunderea unor anumite cuvinte populare, în special substantive, dar și cîteva adjective, verbe și adverbe.

În a doua perioadă influența românească este mai puternică, romîna fiind limba oficială folosită în administrație, justiție, armată, școală, presă, la radio și în manifestările sociale și culturale etc.

Autorul arată că influența limbii române în Banat s-a întărit mai ales după 1944, cînd încep mari transformări sociale în Republica Populară Romînă, bulgarii din Banat luînd și ei parte activă la construirea socialismului și împrumutînd cuvinte în legătură cu viața nouă social-politică și economică, ca de exemplu: *sfal, președinte, colectiv* etc.

În legătură cu însușirea tot mai largă a limbii române literare, în primul rînd de către tineret prin intermediul școlii, autorul constată că în perioada aceasta influența romînă se lărgeste, cuprinzînd nu numai cuvinte aparte dar și expresii, fie prin calchieri, ca de exemplu: *права огън — fac focul, права школа — fac școală, змам дел — iau parte* etc., fie direct, ca *фел де фел — fel de fel, вай шамар — vai și amar* etc.

Autorul arată că influența limbii române este mai puternică la Vinga și mai slabă la Beșenova, deoarece Vinga a fost populată de romîni mai de mult.

Cuvintele românești, pătrunse în graiul bulgar bănățean sînt de două feluri: unele prezintă denumiri de obiecte, fenomene și calități, care n-au fost cunoscute mai înainte de către bulgarii din Banat, iar celelalte prezintă denumiri de obiecte, fenomene și calități vechi, pentru care au existat și cuvinte speciale, însă aceste au fost înlocuite de cuvintele românești. Tocmai aceste cuvinte, care au înlocuit pe cele locale bulgare făcînd parte, în majoritatea lor din fondul lexical curent, sînt o dovadă certă a legăturilor strînse dintre bulgari și romîni în Banat, încă înainte de 1918.

Cuvintele românești pătrunse în graiul bulgarilor din Banat fac parte din diferite domenii de viață. Iată cîteva exemple: *legume(e), mălai, mohor, șură, falcă, șolt (sold), mul, străin, pizmaș, mîndru, furculiță, urdă, iintîță, căciulă, paralia (pălărie), ger, prăjină, putere, năcaz, fire, scrum* etc.

Cea de a cincea lucrare a profesorului Stoiko Stoikov a fost făcută pe baza „Atlasului lingvistic romîn” (a materialului cules și publicat de academicianul Emil Petrovici), în care alături de graiurile românești, sînt cuprinse și unele graiuri ale minorităților din R. P. Romînă.

În Atlas limba bulgară este prezentată prin graiul a două sate — Beșenova, în Banat la sud de orașul Arad, și Tuzla, în apropiere de Constanța.

În cele trei volume ale „Atlasului lingvistic romîn” (seria Petrovici) apărute pînă acum, graiurile bulgărești sînt prezentate destul de complet, deși nu s-au inclus cuvinte din toate domeniile de viață. Cuvintele sînt notate foarte corect din punct de vedere fonetic.

Aceste materiale prezintă o mare importanță pentru dialectologia bulgară, deoarece, pe de-o parte arată influența limbii române asupra acestor graiuri, iar pe de altă parte, fiind despărțite de limba bulgară timp de aproape două secole, cele două graiuri n-au suferit niciun fel de influență din partea limbii bulgare comune, păstrînd o serie de trăsături din secolul al XVIII-lea.

După cîteva observații generale asupra „Atlasului lingvistic romîn”, autorul tratează în acest articol numai graiul satului Beșenova, graiul satului Tuzla urmînd să facă obiectul unui studiu viitor.

Pe baza materialului asupra graiurilor bulgărești, inclus în Atlas, autorul analizează pe larg fonetica, morfologia și lexicul graiului bulgăresc din comuna Beșenova, arătînd deosebiri și asemănări cu limba și graiurile bulgare de pe teritoriul Bulgariei.

Cercetînd sistemul fonetic contemporan, autorul ajunge la concluzia că cinci din fonelele vocale (*u, e, a, o, y*), au același caracter și calitate ca și în limba literară bulgară și

în majoritatea dialectelor bulgărești de pe teritoriul Bulgariei. Cele patru foneme vocale (é, ê, ol, o) au anumite particularități locale. Consoanele palatale k', z' din graiul satului Beșenova se deosebesc de asemenea de consoanele k', z' din limba literară bulgară.

Pentru a caracteriza pe deplin un grai și pentru a-i determina locul între celelalte graiuri bulgărești este foarte important să se fixeze vocalele care corespund astăzi vocalelor vechi bulgare k, m, n, r și l.

În această privință autorul constată unele schimbări în graiul din Beșenova, care-l deosebesc de limba bulgară comună, și anume: k accentuat, independent de caracterul silabei următoare, este înlocuit numai de e deschis; m la începutul și la mijlocul cuvântului este înlocuit de obicei, ca și n, de z, ceea ce este o particularitate caracteristică a acestui grai (amestecul nazalelor, adică trecerea lui n în m); numai la sfârșitul cuvântului, n este înlocuit de e obișnuit sau e deschis; l în poziție intensă este înlocuit de r etc.

Autorul se ocupă în continuare de reducerea vocalelor neaccentuate, de dispariția vocalelor u, e, y și o la mijlocul cuvintelor în silabe neaccentuate și de alte schimbări care se observă în graiul bulgarilor din comuna Beșenova.

În ceea ce privește morfologia se subliniază, ca una din trăsăturile caracteristice, existența unor dublete în vorbirea bulgarilor din Beșenova.

Materialele lexicale cuprinse în Atlas sint cele mai bogate, deși nu prezintă deopotrivă toate elementele graiului. Acest material lexical este bine prezentat și arată legăturile graiului bulgăresc cu limba română și graiurile celorlalte naționalități din Banat — sârbi, unguri și germani.

Autorul ajunge la concluzia că lexicul graiului din comuna Beșenova și-a păstrat caracterul bulgăresc, cuvintele comune bulgare fiind cele mai numeroase.

La sfârșit autorul dă glosarul cuvintelor din comuna Beșenova înregistrate în Atlas.

Studiile prof. Stoiko Stoikov prezintă un interes deosebit atît pentru dialectologia bulgară propriu-zisă, cît și pentru cercetările de dialectologie slavă pe teritoriul R.P.R. și pentru dialectologia românească. Ultimul dintre ele, publicat în trei numere consecutive din revista „Български език” reprezintă o valorificare interesantă și utilă a materialelor „Atlasului lingvistic român”, pe linia studiilor de dialectologie slavă în România, începute de acad. Emil Petrovici (graiul carașovenilor) și continuate de I. Pătruț (graiul huțul din valea Sucevei) și alți cercetători români.

Todor Ganev (Sofia)

Tadeusz Lehr-Splawiński și Czesław Bartula,

Zarys gramatyki języka staro-cerkiewno-słowiańskiego na tle porównawczym

(Schiță a gramaticii limbii slave vechi pe fond comparativ), Wrocław-Kraków, 1959, ed. IV-a, 146 p.

Apărută în 1959, în a patra ediție, cartea academicianului Tadeusz Lehr-Splawinski, scrisă cu colaborarea tînărului slavist Czesław Bartula, îmbogățește lista lucrărilor consacrate studierii limbii slave vechi, reprezentînd o valoroasă contribuție.

În literatura de specialitate poloneză au apărut în ultimele decenii și alte manuale de slavă veche, acelea ale lui H. Ułaszyn și S. Słoński¹. Față de aceste lucrări și de cele similare apărute în alte țări, cartea acad. Tadeusz Lehr-Splawinski — autorul principal — este axată pe alt plan, urmărind prezentarea structurii gramaticale a slavei vechi pe fond comparativ-istoric. Cartea astfel concepută, răspunde unor cerințe reale nu numai ale slavisticii poloneze ci și, în general, ale lingvisticii slave. Acest lucru este dovedit și de faptul că lucrarea se află acum la cea de a patra ediție². Noua ediție, revăzută și completată, cuprinde pe lângă „Introducere”, „Fonetică”, „Flexiune”, capitole aparținînd academicianului Tadeusz Lehr-Splawinski, și un capitol nou, de „Sintaxă” redactat de Czesław Bartula.

¹ H. Ułaszyn, *Język staro-cerkiewno-słowiański*, Lwow, 1928; S. Słoński, *Gramatyka języka starosłowiańskiego*, Varșovia, 1950.

² T. Lehr-Splawinski, *Zarys gramatyki języka staro-cerkiewno-słowiańskiego na tle porównawczym* (Głosownia-fleksja), Poznań, 1923; Lwow-Warszawa, 1930; Ed. III, Kraków, 1949.

Materialul lingvistic este prezentat — așa cum autorii precizează chiar în titlu — succint, pe fond comparativ-istoric. După cum se arată în prefață, cartea constituie o introducere practică la cursul de gramatică comparată a limbilor slave.

În „Introducere” (p. 4—13) sînt expuse pe scurt originea limbii slave vechi, importanța ei pentru filologia slavă și polonă, izvoarele, scrierea, monumentele de limbă slavă veche și structura gramaticală a slavei vechi din punct de vedere comparativ-istoric. Încă de la început, autorul anunță metoda pe care o va folosi în prezentarea faptelor de limbă, și anume reconstituirea formelor din slava comună pe baza comparației interne, iar a celor din indo-europeană comună pe baza comparației externe a slavei comune cu limbile sanscrită, greacă, latină și lituaniană. Partea introductivă se încheie cu bogate indicații bibliografice referitoare la manuale de slavă veche, dicționare, studii de gramatică slavă comparată și indo-europeană.

În capitolul „Fonetica” (p. 17—39) se face o prezentare succintă a următoarelor probleme: vocalismul — clasificare, cantitate și accent (p. 17—18), alternanțe vocalice (p. 28—29). Se tratează pe un spațiu mai larg, din punct de vedere comparativ-istoric, vocalele (p. 18—28) și consoanele (p. 29—39) slavei vechi.

Prezentînd sistemul vocalic și cel consonantic în slava comună și indo-europeană comună, autorul stabilește raportul dintre aceste sisteme și corespondențele lor din slava veche. Prezentarea fiecărui fenomen în parte este însoțită de exemple bogate.

Problemele de morfologie sînt tratate în capitolul „Flexiunea” (p. 40—95). Aci sînt cuprinse: declinarea substantivelor (p. 40—50), a pronumelor (p. 51—56), a adjectivelor (p. 57—60), a numeralelor (p. 60—63) și flexiunea verbului (p. 63—96). Autorul a plasat pe bună dreptate prezentarea pronumelui înaintea adjectivului, întrucît la declinarea adjectivelor lungi este necesară cunoașterea formelor pronominale.

Reamintind că indo-europeană comună a cunoscut două tipuri de declinare: atematică și tematică, Lehr-Splawiński precizează că slava comună a simplificat acest sistem de declinare, reducîndu-l la flexiunea tematică pe care, în linii generale, a moștenit-o și slava veche.

Flexiunea substantivelor este cuprinsă în cinci declinări tematice, luîndu-se în considerare desinențele nominativului și genitivului singular. Astfel din declinarea I-a fac parte substantivele care la nom. sg. au *-ъ, -ь, -о, -е*, iar la gen. *-а*; de declinarea II-a sînt cele care au la nom. sg. *-ъ* și la gen. sing. *-и*; în declinarea a III-a intră substantivele cu nom. sg. în *-а, -и* și cu gen. sg. în *-у, -ѣ*; în declinarea a IV-a, cele care la nom. se termină în *-ь* și la gen. sg. în *-и*; de declinarea a V-a sînt substantivele care au la nom. sg. *-ѣ, -о, -у, -и*, la gen. sg. *-е*. Acest criteriu de clasificare după terminațiile nom. și gen. determină pe autor să includă declinarea substantivelor feminine de tipul *свекры* în declinarea a V-a¹. De altfel, clasificarea substantivelor în cinci declinări nu reprezintă punctul de vedere tradițional. Partea pozitivă a clasificării pe care o face acad. T. Lehr-Splawiński constă în aceea că pornește de la studiul realității existente în vechea slavă, căci vechile „teme” nu mai erau suficient de vii. În paginile următoare, autorul discută pe larg evoluția desinențelor cazuale ale fiecărei declinări.

Flexiunea pronumelui este prezentată în două tipuri: pronume personale și nepersonale. Fără a se da multe paradigme, este prezentată originea formelor pronominale, relevîndu-se acelea care sînt încă neclare sau insuficient explicate. La adjective, acad. T. Lehr-Splawiński insistă în deosebi asupra declinării pronominale a acestora. După ce se arată funcțiile sintactice și modul de formare al acestei declinări, sînt prezentate gradele de comparație, formarea și declinarea lor. Ca și la celelalte categorii gramaticale, problema este privită comparativ-istoric.

În ceea ce privește verbul, autorul împarte verbele din slava veche în trei conjugări. În cadrul fiecărei conjugări distinge cîteva clase și grupe, bazate fie pe structura temei prezentului, fie pe vocala tematică a infinitivului. Astfel, în conjugarea I-a sînt incluse verbele care nu au tema prezentului identică cu tema infinitivului (tipul *бостн, двгнѣти* și *дѣлати*); conjugarea a II-a cuprinde verbele a căror temă a infinitivului coincide cu cea a prezentului (tipul *срѣтити*), iar conjugarea a III-a — verbele atematice. În paginile următoare (66—67) se dă tabloul sinoptic al flexiunii verbelor pe conjugări, clase și grupe, după care urmează comentarii asupra fiecărei forme verbale: forme verbale simple (p. 77—91) și forme verbale compuse (p. 91—93).

La sfîrșitul capitolului „Flexiunea” sînt tratate pe scurt cuvintele neflexibile (p. 93—96).

¹ Fiind vorba de substantive cu veche temă vocalică — *и* —, în multe manuale aceste substantive formează declinarea a V-a, iar substantivele cu temă în consoană formează o nouă declinare, a VI-a. Vezi, de exemplu, A. Leskien, *Handbuch der albulagriscen Sprache*, Heidelberg, 1922, p. 75; St. Kul'bakin, *Le vieux slave*, Paris, 1929, p. 265; A.M. Selışev, *Старославянский язык*, Moscova, 1952, vol. II, p. 109, și altele.

O parte interesantă a lucrării, atât prin problemele discutate, cât și prin golul pe care-l împlinește o constituie „Sintaxa”, căreia în literatura de specialitate i s-au acordat puține pagini.

În observațiile introductive (p. 97), Czesław Bartula își propune să axeze materialul pe următoarele probleme: ce anume a moștenit slava veche din sistemul sintactic al slavei comune sau chiar din indo-europeana comună, care sint inovațiile proprii slavei vechi, dacă și în ce măsură sintaxa slavei vechi oglindește influențe grecești sau latinești.

Într-un spațiu larg (p. 97—141) sint cuprinse: felurile propoziției după înțeles (p. 98—102), părțile principale ale propoziției (p. 102—107), cele secundare (p. 107—122), fraza prin coordonare (p. 122—124), prin subordonare (p. 124—136) și construcții sintactice speciale (p. 136—141).

Trecînd la discutarea acestora, autorul admite ca fiind o moștenire din slava comună sau indo-europeana comună acele fapte de limbă slavă veche cărora le găsește corespondent în alte limbi indo-europene (greaca, latina) și limbile slave moderne. Așa sint considerate, de pildă, propozițiile impersonale (p. 105), complementul în acuzativ al verbelor tranzitive (p. 108), fraza prin coordonare (p. 122). Sint inovații ale limbilor slave genitivul negației, apărut probabil în slava comună, complementul în genitiv cerut de anumite verbe, acuzativul ființelor masculine etc.

Influența sintaxei grecești se manifestă în construcția de acuzativ cu infinitiv; dativul cu infinitiv poate fi o influență grecească, dar poate constitui și rezultatul modificării în slava comună a acuzativului cu infinitiv din indo-europeană. În privința dativului absolut, autorul (observă că originea acestuia nu este îndeajuns de clară (reproduce genitivul absolut din greacă sau este o creație proprie slavei vechi?).

Trecem în încheiere la câteva observații de amănunt.

În „Introducere” autorul amintește că slava veche a fost multă vreme limba scrisă a (popoarelor slave de sud și răsărit și „a jucat același rol pe care l-a avut latina în Apus” „s. 5). Totuși, acad. T. Lehr-Splawinski folosește denumirea de „staro-cerkiewno-słowiański” slavă veche bisericească), termen prin care se limitează întrucîtva conținutul noțiunii la va textelor religioase. Se observă că denumirea de „slavă veche” folosită de F. Fortunatov mai întîi și apoi de A. Meillet, este în ultimele decenii tot mai frecventă¹.

La „Morfologie”, aspectului verbal îi este rezervată numai o pagină (p. 65), neinsistîndu-se asupra perfectivării și imperfectivării ca procedee care au îmbogățit în mod vizibil sistemul verbal al slavei vechi.

La p. 91, se spune despre participiul activ trecut II: „declinarea acestui participiu este identică cu declinarea adjectivelor de tipul *novъ, novъ, novo* (§ 60—62)”, fără să se precizeze că formele flexionare apar numai la nominativ singular, dual și plural. Cazurile oblice au dispărut, probabil, în slava comună².

Fără îndoială, cartea de față constituie o valoroasă contribuție, adresîndu-se atât slavistilor, cât și indo-europeniștilor, fiind în același timp un valoros instrument de lucru în mișcările tineretului studios.

Elena Deboveanu și Olga Stoicovici

Carlo Verdiani, *Manuale di slavo antico*, Sansoni-editore,
Roma, 1956, 284 p.

Deși s-au scurs șase ani de la apariția ei, lucrarea *Manuale di slavo antico* de Carlo Verdiani nu poate trece nesemnaltă, fiind un început al slavisticii italiene în acest domeniu. Manualul cuprinde gramatica, o culegere de texte și un bogat glosar.

Primul capitol, intitulat *Slava veche*, este o introducere succintă în studiul acestei discipline. Autorul expune în linii mari noțiunile preliminare necesare studiului propriu-zis al limbii slave vechi și raporturile dintre aceasta și celelalte limbi slave.

¹ St. Kul'bakin, *Le vieux slave*, Paris, 1929; A. Vaillant, *Manuel du vieux slave*, Paris, 1948; S. Sjoński, *Gramatyka języka starosłowiańskiego*, Varșovia, 1950; A.M. Selișcev, *Старославянский язык*, Moscova, 1952; Carlo Verdiani, *Manuale di slavo antico*, Roma, 1956; N. M. Iolkina, *Старославянский язык* Moscova, 1960.

² Vezi St. Kul'bakin, *Le vieux slave*, Paris, 1929, p. 313.

Capitolul al doilea, consacrat foneticii, începe cu prezentarea alfabetelor slave, transcrierea și pronunțarea sunetelor după care, spre exemplificare, urmează un text glagolitic transcris în alfabet chirilic și apoi transliterat.

Vocalismul este prezentat într-un tablou sinoptic, din care reiese clar atât opoziția de lungime cit și aceea dintre vocalele anterioare și cele posterioare; urmează scurte explicații pentru fiecare vocală în parte, căderea și vocalizarea ierurilor, denazalizarea, asimilarea și alternanțele vocalice.

Consonantismul este redat tot într-un tablou sinoptic, urmat de explicații în legătură cu pronunțarea și mai cu seamă cu opoziția dintre consoane dure, muiate și palatalizate. Palatalizările velarelor și ale grupurilor de consoane sînt tratate aparte, ca și reducerea grupurilor de consoane.

Capitolul al treilea tratează flexiunea nominală și pronominală. În partea introductivă autorul se oprește la problema subgenului personal și la genitivul negației.

Flexiunea nominală este prezentată în două clase mari: 1) teme în vocală și 2) teme în consoană, cu toate grupele și subgrupele respective¹. Autorul prezintă numeroase paradigme însoțite de explicații, relevă influențele reciproce dintre declinări și modul de adaptare a substantivelor grecești la flexiunea slavă.

Trecînd la adjective, C. Verdiani tratează derivarea (ceea ce n-a făcut la substantive), determinarea adjectivelor, declinarea nominală și pronominală a lor și formarea gradelor de comparație.

Flexiunea pronominală este prezentată în trei tipuri: 1) pronumele personal și reflexiv, 2) pronumele nepersonale în consoană tematică dură și 3) pronumele nepersonale în consoană tematică moale.

La numeral autorul prezintă un tablou al valorilor cifrice a literelor în cele două alfabet, flexiunea numeralelor cardinale, acordul acestora, precum și numeralele ordinale, colective și adverbele numerale.

Capitolul se încheie cu o prezentare a cazurilor din slava veche cu funcțiile lor principale. În capitolul al patrulea autorul expune verbul, scoțînd în evidență aspectul verbal, procesul de perfectivare și imperfectivare și prefixele verbale cele mai frecvente. Formele verbale sînt încadrate în patru categorii: 1) forme personale, 2) forme nominale declinabile, 3) forme invariabile și 4) forme perifrastice. Pentru fiecare din cele patru clase verbale tematice, C. Verdiani prezintă numeroase exemple, după care continuă cu verbele atematice și încheie cu exprimarea negației și a întrebării.

Capitolul al cincilea cuprinde părțile de vorbire invariabile: adverbe, prepoziții și conjuncții. Adverbele derivate din substantive și adjective formează prima grupă, iar cele de origine pronominală a doua.

Prepozițiile sînt prezentate în două scheme: 1) prepoziții care se construiesc cu mai multe cazuri și 2) prepoziții care se construiesc cu un singur caz. Schemele sînt completate de explicații în care sînt indicate variantele fonetice, traducerea fiecărei prepoziții în parte și valoarea gramaticală.

În încheierea capitolului sînt prezentate, în ordine alfabetică, conjuncțiile cele mai importante și funcțiile pe care le îndeplinesc în frază.

Trebuie relevat faptul că autorul ilustrează cu o deosebită grijă fiecare problemă de morfologie cu numeroase și variate exemple din monumentele de limbă slavă veche.

În capitolul următor, intitulat *Texte slave bisericesci*, după ce stabilește raportul dintre slava veche și redacțiile slavyone, autorul prezintă cele mai importante monumente de limbă slavă veche cu trăsăturile specifice; trecînd la redacții, C. Verdiani indică cele mai importante texte ale fiecărei redacții cu particularitățile fonetice respective.

Capitolul final, intitulat *Texte*, cuprinde un text reconstituit, texte paralele din evanghelie și fragmente din cele mai importante monumente de limbă slavă veche.

Manualul se încheie cu un glosar bogat și bine organizat. La substantive (cu excepția celor în tema -o și -a) se menționează genitivul ca indiciu al tipului de declinare, iar la verbe forma infinitivului și a indicativului prezent persoana I-a singular, uneori și a II-a, și parțial aspectul. La verbele care cer un anumit caz, se face această mențiune importantă. Adjectivele derivate din substantive ca de pildă: *разумъ-разумьнѣ, рѣка-рѣчьнѣ, рѣкота-рѣкотноу-рѣкотноуьнѣ* etc. sînt trecute alături prezentînd o imagine a bogăției de termeni și a modului de derivare. Felul în care este alcătuit glosarul, suplinește, în parte, lipsa unui capitol despre lexicul limbii slave vechi.

¹ Substantivele de tipul *брааѣ, бѣѣкѣ, сѣсѣрѣ* sînt considerate cu temă consonantică (ca la A. Vaillant, spre deosebire de A. Leskien, St. Sjoński, A. M. Selișev, K. Mircev, care le consideră cu temă vocalică (ü).

Ca o observație generală, relevăm faptul că există o deosebire netă între felul în care sînt tratate anumite capitole. Fonetica, de pildă, este tratată excesiv de concis, aproape schematic (15 pagini + tabelele alfabetelor, adică mai puțin decît spațiul consacrat adverbilor și prepozițiilor la un loc), cu puține exemple ilustrative, iar morfologia foarte detaliat și cu o mare bogăție de exemple.

Numeroasele greșeli de tipar, în afara acelor înregistrate în erată, îngreunează folosirea manualului.

În legătură cu modul de a prezenta unele probleme și cu anumite formulări discutabile, menționăm cîteva observații.

Fără a cunoaște literatura nouă, C. Verdiani afirmă că alfabetul chirilic a fost folosit de romîni numai pînă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea (p. 11), deși este cunoscut faptul că folosirea lui a continuat pînă la mijlocul secolului al XIX-lea. După părerea autorului vocala redusă *ъ* s-a pronunțat ca *eu* francez în „*feu*”¹ (vezi tabela p. 15 și explicații p. 21). Sistemul vocalic este prezentat sincronic fără cea mai mică referire la evoluția sunetelor. Numai grupurile *or-*, *ol-*, *er-*, *el-* urmate de consoane sînt prezentate ca alternanțe primitive cu *pa-*, *la-*, *pe-*, *le-* (p. 25) fără a se explica că aceasta se datorește legii silabelor deschise, despre care autorul scrie foarte puțin, în treacăt, și nu-i precizează rolul (p. 33).

La expunerea primei palatalizări a velarelor, C. Verdiani afirmă că velarele se palatalizează și cînd sînt urmate de *-рѣ-, -лѣ-, -рѣ-, -лѣ-* (p. 29), dar nu ilustrează afirmația prin nici un exemplu. De asemenea nu face nici o mențiune în legătură cu palatalizarea progresivă (a III-a) a velarelor.

Scindarea derivării adjectivelor (prima parte la începutul capitolului respectiv, p. 58, iar partea a doua intitulată *adjectivul posesiv* după flexiune p. 63—64), nu are justificare, deoarece în prima parte sînt prezentate și sufixe care derivă adjective posesive: *-овъ: хронтовъ, -ьнъ: дружьнъ, -ь: снмонъ, -инъ: лоучинъ* etc.

Ca aorist sigmatic nou al verbului *пастн-падж* este dată forma *пасохъ* (p. 127), iar aoristul verbului *двигнѣти-двигнѣ* este dat corect *двигохъ* luat însă ca paradigmă, aoristul aceluiași verb apare sub forma *двигнохъ, двигноховѣ*, etc. (cu păstrarea nazalei *n*, p. 128). Participiul prezent activ al verbelor perfective este denumit participiu viitor (p. 136).

Autorul nu insistă asupra specificului negației din limba slavă veche; explicînd exemplul: *ни тѣма же вѣрнъ ѡса* se mulțumește să afirme: „ove la negazione espressa di *ни* all' inizio non è ripetuta prima del verbo” (p. 143).

În tablourile sinoptice ale prepozițiilor sînt incluse și unele adverbe cu valoare de prepoziții, ca de pildă: *прѣмо, протнѣж*, fără ca în notă să se facă mențiunea respectivă, așa cum procedează cu *прѣжде, вромѣ, врѣху*; inconsecvența este evidentă, căci în glosar *прѣмо* și *протнѣж* sînt trecute ca adverbe, dar cu indicația cazului cu care se construiesc cînd au valoare de prepoziții.

În legătură cu *Foile friziene* C. Verdiani afirmă: „*ж* este sempre rimpiazzata da *o*” (p. 185) și dă ca exemplu *моѣник* pentru *мъченикъ*; dar nazala *ж* este redată parțial și prin *и*, ca de pildă: *тепечу* pentru *тѣпѣхъ*, *тнachu* pentru *тнѣхъ*, *vasirgachu* pentru *вастръгдѣхъ*, *в moku* pentru *въ мѣжъ*² etc. Pentru *Foile friziene* era necesar să se menționeze și păstrarea grupului consonantic *dl* în exemple ca: *modlim ze, modliti, vzedli*.

În manual s-au strecurat traduceri improprizii ale unor exemple citate de autor sau omisiunea unor termeni. Astfel în contextul: *аште... оумѣете даанѣ бл҃гага дати* substantivul *даанѣ* este tradus „*consigli*” (p. 114), deși *даанѣ* pe care nu l-a inclus în glosar, înseamnă „*datio, δασης, Geben, Gabe*”³.

Evident, lipsurile semnalate nu diminuează strădaniile autorului, care a pus la dispoziția cercetătorilor italieni un interesant instrument de lucru.

Lucia Djamo

N. M. Iolkina, Старославянский язык,

Moscova, 1960, 223 p.

În cadrul rodnicei activități a slaviștilor sovietici, care au dat lucrări de valoare în domeniul slavei vechi, se înscriu în ultimul timp, printre altele, lucrările: *Lecții de limbă*

¹ A. Vaillant, *Manuel du vieux slave*, Paris, 1948, vol. I p. 27 afirmă: „A l'époque du vieux slave, le *ъ* était un *o* ou un *ä* très bref”, părere la care se raliază și alți slaviști ca, de pildă, K. Mircev, *Старобългарски език*, Sofia, 1954, p. 15.

² Redat după M. Weingart, *Texty ke studiu jazyka a písemnictví staroslovenského*, Praga, 1938, p. 120—132.

³ Vezi Fr. Mikosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum* Viena, 1862—1865, și L. Sadnik und R. Aitzetmüller, *Handwörterbuch zu den altkirchenslavischen Texten*, Heidelberg, 1955.

slavă veche de L. V. Matveeva-Isaeva, Leningrad, 1958 (lecții publicate post-mortem de colaboratorii de la catedra de limbă rusă a Institutului pedagogic Herzen din Leningrad), *Sistemul timpurilor verbului slav vechi* de I. K. Bunina, Moscova 1959, *Valoarea formelor scurte și lungi ale adjectivelor în limba slavă veche* de N. I. Tolstoi, în „Вопросы славянского языкознания” (fasc. 2, Moscova 1957) etc.

Lucrarea pe care o prezentăm, închinată memoriei docentului Vasili Konstantinovici Ciccagov, distins profesor al Universității din Moscova, este un curs de slavă veche pentru uzul studenților facultății de filologie și cuprinde un capitol introductiv, fonetica și morfologia (parțial) ¹.

În introducere, autoarea relevă importanța studiului limbii slave vechi pentru pregătirea studenților filologi, raportul dintre slava veche și redacțiile slavone, rolul slavei vechi în dezvoltarea limbii ruse literare, precum și diferitele denumiri sub care este cunoscută această limbă. După ce expune condițiile apariției scrierii slave, se oprește la problema bazei dialectale, prezintă argumentele esențiale în susținerea teoriei bulgaro-macedonene și apoi, succint, istoricul discuțiilor purtate în jurul acestei probleme.

N. M. Iolkina prezintă un tablou al celor două alfabete (glagolitic și chirilic), valoarea cifrică a literelor și denumirea lor. În legătură cu controversa asupra vechimii alfabetelor, autoarea se raliază la părerea că alfabetul glagolitic este anterior celui chirilic; cu privire la sursa alfabetelor, consideră că au o bază comună — scrierea greacă: minusculă pentru cel glagolitic, majusculă pentru cel chirilic, ceea ce explică trăsăturile lor comune.

După ce relevă faptul că monumentele de limbă originale din perioada activității lui Chiril și Metodie nu s-au păstrat, N. M. Iolkina prezintă cele mai importante monumente slave vechi care au parvenit pînă în zilele noastre (descriere, particularități, ediții). În încheierea capitolului, autoarea scoate în evidență particularitățile slavonei ruse și indică monumentele mai cunoscute ale celorlalte redacții.

Capitolul al doilea este consacrat foneticii, pentru care autoarea manifestă o deosebită predilecție. Relevînd faptul că sistemul fonetic al limbii slave vechi nu este cunoscut direct din monumentele perioadei chirilo-metodiene ci numai din compararea monumentelor mai târzii, Iolkina precizează că, în a doua jumătate a secolului al IX-lea, trăsăturile caracteristice ale slavei vechi au fost următoarele: 1) legea silabelor deschise, 2) folosirea în interiorul cuvîntului numai a acelor grupuri de consoane cu care putea începe un cuvînt, respectiv tendința spre intonație crescîndă și 3) existența lichidelor silabice. Autoarea subliniază opoziția dintre vocalele pline și cele reduse, schimbarea pozițională a vocalelor și folosirea acestora la începutul cuvîntului. După un tablou al clasificării consoanelor, Iolkina insistă asupra opoziției „consoane dure — consoane moi”, precizînd că unele consoane urmate de vocale posterioare își păstrează duritatea, dar devin semimuiate sau muiate atunci cînd sînt urmate de vocale anterioare.

Trecînd la procesele fonetice târzii, reflectate în monumentele secolului al XI-lea și parțial în cele ale secolului al X-lea, autoarea se ocupă de tratamentul vocalelor reduse (căderea și vocalizarea ierurilor), *y* și *i* reduse, consecințele căderii ierurilor, precum și procese noi nelegate de căderea vocalelor reduse, toate ilustrate printr-o mare bogăție de exemple extrase din monumente.

Pentru studierea sistemului fonetic slav vechi din punct de vedere comparativ-istoric, Iolkina indică trei perioade premergătoare slavei vechi: 1) perioada indo-europeană comună, 2) perioada slavă comună și 3) perioada destrămării limbii slave comune, în care își fac apariția trăsături dialectale. După o scurtă și sistematică prezentare a trăsăturilor esențiale ale sistemului fonetic al limbii indo-europene, autoarea expune originea și evoluția vocalelor și a diftongilor din slava comună, grupurile **tert*, **tort*, **ielt*, **tolt*, precum și lichidele silabice *r*, *l*, de cele mai multe ori în comparație cu formele din limbile latină, greacă, prusiană, gotică sau veche indiană.

La expunerea evoluției consonantismului, după ce relevă faptul că slava comună a pierdut consoanele aspirate, specifice limbii indo-europene, autoarea se oprește în mod deosebit la palatalizări, pe care le expune cu o deosebită claritate, în complexitatea lor, în diferitele etape de trecere de la un sunet la altul, cu exemple bogate. În continuare, N. M. Iolkina prezintă schimbările survenite în cadrul anumitor grupuri de consoane (reducerea, disimilarea etc.), aspectul sfîrșitului cuvîntului, ca o consecință directă a acțiunii legii silabelor deschise și încheie capitolul de fonetică cu alternanțele vocalice, pentru care aduce o prețioasă argumentare teoretică, distingînd patru etape pentru perioada slavă comună.

¹ În prefață, p. 3, autoarea atrage atenția asupra faptului că gramatica nu este completă: din expunere lipsește sintaxa, precum și adverbele, prepozițiile și conjuncțiile, la care lucrează încă și pe care speră să le publice ulterior.

Capitolul al treilea cuprinde morfologia; în introducere se precizează că sistemul morfologic este moștenit din slava comună cu unele trăsături noi, specifice. Trecînd la substantiv, autoarea expune derivarea și tipurile de declinare nominală pe teme (-o, -a, -i, -ă, teme în consoană și -û). Numeroasele exemple, bine selecționate, însoțite de explicațiile necesare pentru conturarea fiecărui tip de declinare, ca și acelea privind interacțiunea dintre declinări, la care se adaugă prețioase lămuriri fonetice, fac ca declinarea să reiasă, în ansamblu, bine documentată, încheată și clar expusă.

Deosebit de important este capitolul intitulat *Originea flexiunilor cazuale*, în care autoarea prezintă evoluția desinențelor pentru fiecare tip de declinare în parte, pentru fiecare caz și număr și uneori cu referire la forme din alte limbi; N. M. Iolkina relevă faptul că, în această problemă, în unele cazuri, în literatura lingvistică, nu există unitate de păreri și că s-a raliat aceluși punct de vedere care i s-a părut mai convingător pentru a explica originea uneia sau a alteia dintre forme. Capitolul acesta prezintă un interes special pentru cercetători prin faptul că este foarte rar tratat în manuale și pentru că, prin el, prezentarea diacronică completează perfect pe cea sincronică.

La pronume, Iolkina relevă faptul că în slava veche n-a existat pronume personal pentru persoana a treia, în locul căruia era folosit pronumele demonstrativ. Pronumele sînt grupate în două tipuri: 1) personale și 2) nepersonale; a doua categorie cuprinde două subtipuri: a) care variază după gen și număr (demonstrative, relative, nehotărîte — varianta tare și varianta moale) și b) care nu variază după gen și număr (interogative). Parțial, autoarea prezintă unele explicații fonetice în legătură cu evoluția formelor.

După ce arată că în slava veche adjectivele puteau fi calitative, relative sau posesive, Iolkina expune sufixele mai cunoscute cu ajutorul cărora se formau adjective; continuă apoi cu formarea adjectivelor pronominale sau determinate, declinarea acestora, formarea gradelor de comparație, procese fonetice survenite în cursul formării gradului comparativ și încheie cu declinarea gradului comparativ.

După numeral, pe care îl prezintă succint în trăsăturile sale esențiale, autoarea trece la verb, insistînd asupra celor două teme (a prezentului și a infinitivului) și a claselor verbale (4 clase tematice și una atematică). Flexiunea verbală este expusă pe larg cu exemple din toate clasele, pentru fiecare timp și mod și cu explicarea originii desinențelor respective. În același fel procedează cu formele nominale ale verbului (participii active și pasive, prezente și trecute), pentru care autoarea expune modul de formare, precum și flexiunea formelor nedeterminate și a celor determinate. Capitolul consacrat verbului se încheie cu prezentarea modulului condițional, a timpurilor compuse, a infinitivului și a supinului.

Manualul este însoțit de cîteva fragmente (texte) din monumentele de limbă slavă veche, de un fragment de text din diferite monumente (punct de plecare pentru compararea lor și reliefaarea anumitor trăsături caracteristice), de o listă de termeni uzuali cu prescurtările respective și se încheie cu un vocabular de proporții restrinse, necesar înțelegerii textelor.

Materialul bogat, bine documentat, însoțit de numeroase exemple ilustrative este prezentat sistematic, concentrat și foarte clar, astfel că lucrarea prezintă un interes incontestabil. Manualul se prezintă ca o lucrare valoroasă, în care pretutindeni se vede grija autoarei de a expune atît istoricul problemei, cît și procesele fonetice legate de fiecare capitol în parte. De reținut, în mod deosebit, explicațiile originii desinențelor și armonioasa îmbinare a metodei sincronice cu cea diacronică.

Pe lingă reale merite științifice, manualul prezintă unele scăpări, mici imperfecțiuni de detaliu. După părerea noastră, N. M. Iolkina care făcuse o foarte documentată, clară și concisă introducere în studiul limbii slave vechi, scriind despre misiunea în Moravia a lui Metodie și Chiril n-ar fi trebuit să afirme categoric că aceștia erau greci; în primul rînd pentru că originea acestor doi misionari este încă discutată și în al doilea rînd pentru că ei cunoșteau subtilitățile limbii slave pe care grecii și le-ar fi însușit cu greu în condițiile de atunci. Pare mai plauzibilă ipoteza că erau slavi care au studiat limba greacă în școli.

La capitolul de fonetică, considerăm că trebuia să se acorde mai multă atenție vocalelor nazale, care sînt considerate o trăsătură specifică limbii slave vechi și un criteriu principal pentru stabilirea redacțiilor slavone și a vechimii textelor¹.

La flexiunea nominală (substantive masculine cu temă -o, p. 115) autoarea afirmă că în slava veche nu se dezvoltase categoria insufletitelor (subgenul personal), deși în monumente începuse să apară folosirea formelor cazului genitiv cu sens de acuzativ². Această afirmație

¹ Vezi A.M. Selîșev, *Старославянский язык*, Moscova, 1951, vol. I, p. 139—152, și N. van Wijk, *История старославянского языка* (ediția rusă), Moscova, 1957, p. 203—213.

² Vezi A. Vaillant, *Manuel du vieux slave*, Paris, 1948, t. I, p. 85, 87; St. Słoński, *Gramatyka języka starosłowiańskiego (starobulgarckiego)*, Varșovia, 1950, p. 63.

este infirmată ulterior chiar de autoare, care relevă că în unele monumente de limbă (sub influența temei -o), se întâlnește genitivul acuzativ al substantivului *сынъ* în forma *сына* (p. 118) și, sub influența masculinelor, chiar genitivul acuzativ al substantivelor feminine *матере* și *свекръве* (p. 121).

Capitolul consacrat verbului ar fi fost mai complet dacă autoarea ar fi tratat mai pe larg aspectul verbal, peste care trece ușor, precum și procesele de perfectivare și imperfectivare ca mijloace importante de a îmbogăți lexicul, de a reda nuanțe variate.

În legătură cu textele, ar fi fost indicată prezența unui fragment din *Foile kieviene* cu care Iolkina începe lista monumentelor de limbă slavă veche (p. 27), prezentându-i și trăsăturile specifice (p. 28).

Micile scăpări semnalate nu diminuează valoarea deosebită a lucrării scrise la nivel înalt și expusă în formă atrăgătoare.

N. M. Iolkina dovedește competență în problemele de slavă veche; bogăția materialului și caracterul sistematic al expunerii fac din acest manual o lucrare deosebit de prețioasă și utilă. Așteptăm cu nerăbdare apariția capitolelor de gramatică neincluse în acest manual pe care autoarea (p. 3) declară că le va publica ulterior.

Lucia Djamo

G. Mihăilă, *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română. Studiu lexicosemantic*, Editura Academiei R.P.R., București, 1960, 319 pag.

După 23 August 1944 slavistica românească a înregistrat succese remarcabile, datorate sprijinului și condițiilor favorabile asigurate de partidul clasei muncitoare și guvernul democrat-popular în desfășurarea activității științifice propriu-zise și în pregătirea și promovarea de cadre noi¹.

Printre ultimele realizări impunătoare ale noii slavistici românești trebuie să menționăm și cartea de față a lui G. Mihăilă, apărută în colecția *Materiale și cercetări lingvistice* (tomul VII), pe care o publică Editura Academiei Republicii Populare Romine.

Format ca slavist la școala specialiștilor sovietici, autorul *Împrumuturilor vechi sud-slave în limba română* s-a afirmat ca cercetător pasionat și competent prin studiile privitoare mai ales la elementele lexicale de proveniență slavă în română².

Împrumuturile vechi sud-slave în limba română au la bază disertația de candidat în științe filologice susținută de G. Mihăilă în aprilie 1957, la Universitatea din Moscova. Cu ocazia redactării ei în vederea publicării în limba română autorul a introdus, după cum însuși ne-o spune, „unele modificări de structură și de detalii, adăugând mai ales date noi din dicționarele și lucrările apărute în ultimii ani” (*Cuvânt înainte*, p. 5).

Trebuie să subliniem de la început că, prin felul cum tratează problema împrumuturilor lexicale slave în română (metodă sigură de cercetare, informație bogată, atitudine critică față de izvoare, puncte de vedere noi, originale într-o etimologie sau alta, concluzii și aprecieri juste etc.), studiul lui G. Mihăilă marchează o etapă nouă în dezvoltarea acestui capitol al studierii relațiilor lingvistice romino-slave.

Se știe că, datorită condițiilor istorice și culturale specifice, în limba noastră au pătruns cu mult mai multe împrumuturi de vocabular slave decît în maghiară sau în albaneză, ceea ce ar fi reclamat studierea lor într-o lucrare de ansamblu. Pînă în prezent însă cercetătorii s-au ocupat cu precădere de aspectul fonetic al acestor cuvinte, de toponimia slavă de pe teritoriul R.P.R. și, într-o măsură mai mică, de influența slavă în morfologie și derivare. Lucrarea lui G. Mihăilă este cu atît mai valoroasă cu cît în studiile de pînă acum s-a acordat prea puțină atenție laturii semantice a elementelor slave din română. Pe lîngă aceasta, G. Mihăilă face și o încercare de a prezenta tendințele generale ale evoluției semantice a cuvintelor de origine slavă în limba noastră, ceea ce mărește și mai mult importanța monografiei.

După cum vedem, avem a face cu o lucrare deosebit de actuală prin problematica ei. De aceea, împărtășim și noi speranța exprimată de autor în prefață (p. 5) că datele cuprinse

¹ În legătură cu realizările de pînă acum, vezi acad. E. Petrovici, *Dezvoltarea studiilor de slavistică în țara noastră în ultimii 15 ani*, SCL, X (1959), nr. 3, p. 333-341.

² Vezi de exemplu, *Слова древнеславянского происхождения в румынском языке* (Autoreferatul disertației), Moscova, 1957; *Unele probleme de semantică a celor mai vechi împrumuturi sud-slave în limba română*, SCL, IX, 1958, p. 351-377; *Problemele alcătuirii unui dicționar etimologic al împrumuturilor slave în limba română*, SCL, IX, nr. 2, p. 213-229, și altele dintre care unele reprezintă capitole din *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română*.

în prezenta monografie, bineînțeles completate și verificate, vor putea figura în *Dicționarul etimologic al elementelor slave din limba română*, proiectat de G. Mihăilă.

Lucrarea de care ne ocupăm aici este alcătuită din două părți: prima se intitulează *Încercare de clasificare a împrumuturilor sud-slave în limba română* (p. 17—217), iar cea de-a doua — *Observații lexico-semantice* (p. 219—254) (cu două subdiviziuni: I. *Unele tendințe generale ale evoluției semantice a împrumuturilor vechi sud-slave în limba română*, p. 219—248; II. *Despre numărul și „circulația” cuvintelor de origine slavă în limba română*, p. 248—254). În afară de aceasta, monografia mai cuprinde: o prefață (p. 5), o introducere (p. 7—16), două anexe (I. *Cu privire la sinonimia elementelor slave în limba română*, p. 255—261; II. *Problemele alcătuirii unui dicționar etimologic al împrumuturilor slave în limba română*, p. 262—273), o încheiere (p. 274—278), un rezumat în limba rusă (p. 279—285) și unul în limba franceză (p. 287—292), bibliografia folosită (p. 293—307), un indice alfabetic al cuvintelor românești studiate (p. 309—313) și o listă a celor 26 de hărți existente în corpul lucrării (p. 315).

În *Introducere* autorul face mai întâi o trecere în revistă a rezultatelor obținute în cei 100 de ani de studiere a relațiilor lingvistice romino-slave. Aici G. Mihăilă relevă contribuția unor învățați ca Fr. Miklosich, B. P. Hasdeu, A. de Cihac, A. I. Iațimirski, P. A. Sircu, I. Bogdan, B. Ţonev, L. Miletici, O. Densusianu, I. Bărbulescu, Kr. Sandfeld, P. Skok, S. Pușcariu, Th. Capidan, Al. Rosetti, E. Petrovici, S. B. Bernstein și R. A. Budagov. În același timp autorul discută și tipurile principale de împrumuturi în vocabular. Ca și lingvistul sovietic A. M. Selișcev¹, G. Mihăilă distinge două mari categorii de cuvinte: împrumuturi legate de anumite inovații materiale (de exemplu, termeni referitori la agricultură, grădinarit, pescuit etc.) și împrumuturi nelegate de asemenea inovații (substantive care denumesc diverse părți ale corpului omenesc, stări sufletești, verba dicendi, adjective, adverbe ș.a.).

Cartea lui G. Mihăilă se ocupă numai de studierea vocabularului de origine slavă meridiană pătruns în limba română pe cale orală, în epoca celor mai vechi contacte dintre strămoșii noștri și slavi (cam de prin sec. al VI-lea și pînă în sec. al XII-lea). În problema cronologiei autorul acceptă teoria expusă în lucrarea acad. Al. Rosetti, care, în *Influența limbilor slave meridionale asupra limbii române (sec. VI—XII)*, admite că bilingvismul slavo-român a continuat, la nordul Dunării, pînă în sec. al XII-lea. Dar în afară de aceasta, G. Mihăilă ia parțial în discuție și acele elemente (livrești la origine) intrate în limba noastră în epoca slavonismului cultural (adică pînă în sec. al XVI-lea) prin intermediul limbii scrise.

Întrucît obiectivul principal al lucrării îl constituie — cum reiese și din subtitlu — cercetarea lexico-semantică a împrumuturilor, autorul nu se ocupă decît în treacăt de problemele fonetice pe care le ridică elementele de vocabular slave din limba română. De aceea, atunci cînd intervin chestiuni speciale de fonetică, G. Mihăilă trimite la lucrările existente, care dezbate asemenea probleme.

Cît privește metoda de lucru folosită de autor în expunerea și interpretarea materialului, menționăm aici unele momente, esențiale după părerea noastră.

1. În analiza cuvintelor G. Mihăilă pornește de la stadiul în care se află astăzi cercetarea etimologiei și a foneticii elementelor lexicale slave din română.

2. Deoarece însă în monografie se are în vedere mai ales latura semantică a cuvintelor discutate, autorul studiază (și reproduce de fiecare dată, după toate izvoarele posibile) și materialul cuprins în dicționarele explicative ale limbilor slave meridionale (bulgară și sîrbocroată). Într-o măsură mai mică au fost utilizate și dicționarele explicative ale celorlalte limbi slave.

3. În principiu, alături de cuvintele românești, G. Mihăilă citează (acolo unde e cazul) și împrumuturile slave existente în maghiară, albaneză și neogreacă.

4. Materialul lexical românesc a fost extras de autor din dicționarele existente (inclusiv manuscrisul *Dicționarului Academiei*), precum și din *Atlasul Lingvistic Român*. Astfel, pe baza datelor furnizate de *Atlas*, G. Mihăilă caută să stabilească răspîndirea teritorială a unor cuvinte slave din limba română și să precizeze corelațiile lor cu elemente de origine latină, maghiară sau turcă.

5. În cazul cînd împrumuturile lexicale slave în limba română pun probleme semantice deosebite, sensurile lor sînt ilustrate de autor prin citate (bine alese) din creația populară orală și din literatura scrisă, începînd cu primele documente.

6. Adeseori G. Mihăilă menționează nu numai cuvintele împrumutate, ci și principalele lor derivate (apărute în slavă sau română), ceea ce scoate în relief productivitatea elementelor lexicale respective.

7. În lucrare clasificarea cuvintelor împrumutate se face pe părți de vorbire: substantive, adjective, verbe etc.² În interiorul fiecărei categorii autorul distinge subdiviziuni mai

¹ Славянское население в Албании, София, 1931.

² Subînțelegem aici că părțile de vorbire sînt considerate de autor numai sub aspectul lor lexical, nu și gramatical.

mici, în funcție de realitatea reflectată în cuvinte. De pildă, la substantive G. Mihăilă analizează termenii referitori la agricultură, cultura materială, regnul animal și vegetal, natura înconjurătoare, corpul omenesc, boli, medicină populară, relațiile sociale dintre oameni, precum și termeni privind viața interioară, spirituală a omului. La adjective, clasificarea materialului s-a făcut, pe de o parte, în funcție de însușirile fizice ale oamenilor, ființelor și lucrurilor, iar pe de alta — în funcție de însușirile psihice ale individului (calități și defecte) denumite în română cu elemente de proveniență slavă. De asemenea, s-au avut în vedere atit determinările omului din punct de vedere social, cit și diverse alte însușiri, concrete sau abstracte, ale obiectelor în general. Cit privește verbele, aici sint supuse analizei, pe grupe verbele referitoare la muncă, procesele tehnice și de producție și diverse acțiuni concrete (*a clădi, a clăti, a dobîndi, a dovedi, a izbi, a izbui, a învîrți, a lovi, a nimeri, a oglîndi, a păzi, a pîndi, a primi, a risipi, a zdrobi* etc.). De altfel, autorul arată că „unele verbe din această grupă numeroasă pot fi totuși reunite ca avînd unele trăsături comune din punct de vedere semantic“ (p. 199).

Prin însăși forța lucrurilor, aceste principii de clasificare n-au putut fi aplicate celorlalte părți de vorbire, unde avem împrumuturi slave¹. Este vorba de numeral, adverb și prepoziție (v. p. 211—217), care au fost tratate după alte criterii.

8. Deși monografia are ca obiect elementele sud-slave, totuși adeseori se fac și observații generale cu privire la întregul fond lexical slav al romînei (vezi introducerea, concluziile la fiecare parte de vorbire, încheierea și rezumatele de la sfîrșit; cf. de asemenea, cap. II, partea a II-a, unde G. Mihăilă vorbește de numărul și circulația elementelor de origine slavă din limba romînă, ca și cele două anexe).

9. În afară de aceasta, autorul se dovedește bine pregătit în lingvistica generală și comparativă-istorică (slavă și romanică), ceea ce-i permite să explice, de pe o bază științifică solidă, variatele probleme de lexic și semantică ce se ivesc cu prilejul cercetării vocabularului slav din limba romînă.

Folosind metoda, principiile și izvoarele de mai sus, G. Mihăilă reușește să analizeze un număr destul de mare de cuvinte slave², care au pătruns, între secolele VI și XII (uneori chiar XVI) în limba noastră.

În prima parte a lucrării, care este și cea mai întinsă, autorul cercetează, pe părți de vorbire, împrumuturile, în ordinea următoare: substantive (p. 17—171)³, adjective (p. 172—189), verbe (p. 189—211) și alte categorii (numeral, adverb, prepoziții, (p. 211—217).

După tratarea elementelor de vocabular pătrunse din slavă în diverse clase de cuvinte romînești, G. Mihăilă desprinde, la capătul expunerii referitoare la fiecare parte de vorbire (cu excepția numeralului și a părților de vorbire neflexibile), concluziile care se degăjează din analiza materialului respectiv. Astfel, faptul că în romînă a intrat un număr mare de verbe slave constituie, după autor, „o dovadă în plus a existenței unui îndelung și extins bilingvism în perioada celor mai vechi contacte slavo-romîne“ (p. 189). Iar în legătură cu adjectivul G. Mihăilă scrie: „Poate că una din caracteristicile principale ale acestor cuvinte este bogăția lor semantică, posibilitatea de a-și extinde întrebuintarea la mai multe clase de obiecte. Din punct de vedere formal, unele sint la origine substantive (*sărac*), altele, dimpotrivă, ajung să se întrebuinteze și ca substantive (*bogat, mîndră*). Lărgirea sensului apare și mai pregnantă prin întrebuintarea celor mai multe adjective (în forma de masc.-neutru) ca adverb, ceea ce le abstractizează și mai mult (cf. *strașnic* de bun; se simte *prost* „e bolnav“ etc.)“ (p. 188—189). În continuare, autorul relevă: „În afară de derivatele diminutive (ex. *drag—drăguț, drăgălas*), numeroase adjective sint înconjurte de o întreagă familie de cuvinte, dintre care verbul sau unul din substantive a putut intra direct din dialectele slave (cf. *scump—a (se) scumpi*, deriv. rom. *scumpete*; *drag—dragoste*, deriv. rom. a *îndrăgi, a se îndrăgosti*)“ (p. 189). În felul acesta — prin introducerea familiei de cuvinte — G. Mihăilă reușește să ne prezinte un tablou mai complet al elementelor lexicale vechi sud-slave în limba romînă.

În partea a doua a lucrării autorul discută, de astă dată pe baza altor criterii (nu pe părți de vorbire), cum și de ce unele împrumuturi slave nu și-au modificat sensul în limba romînă, în timp ce altele și l-au modificat. Cu acest prilej G. Mihăilă se oprește asupra diverselor modalități sub care au loc de obicei asemenea schimbări: prin extindere, restrîngere sau deviere de sens⁴.

¹ După cum s-a văzut, nici verbul n-a putut fi tratat după grupe semantice de felul celor stabilite la substantive sau adjective.

² Noi am numărat 648.

³ Numărul mai mare de pagini afectate substantivului se explică prin faptul că aici avem cele mai multe împrumuturi slave.

⁴ Trebuie să menționăm că, pe lângă *deviere de sens*, se mai folosește și termenul *deplasare de sens*.

Dacă avem în vedere că studiul semanticii elementelor slave din limba noastră a preocupat în trecut într-o măsură mult prea mică pe cercetători, va trebui să recunoaştem că şi acest capitol al lucrării — poate chiar mai mult decât primul¹ — constituie o realizare meritorie a autorului monografiei. Aici materia este dispusă de G. Mihăilă în trei mari categorii: cuvinte monosemantice care şi-au păstrat sensul (p. 224—225), cuvinte slave polisemantice (p. 225—230) şi cuvinte cu sensuri noi în limba română (p. 230—248).

Pe lângă observaţiile cu caracter semantic, autorul face (în cap. II) şi unele constatări cu privire la numărul şi frecvenţa elementelor slave în limba română.

Ca şi în prima parte a lucrării, G. Mihăilă dovedeşte şi aici multă pricepere şi siguranţă în aplicarea metodei şi o cunoaştere temeinică a diverselor aspecte sub care se înfăţişează cele mai variate şi mai complexe probleme de lexic şi semasiologie.

După ce în prima anexă se opreşte la sinonimia elementelor slave în limba română, în cea de a doua autorul discută problemele legate de întocmirea unui dicţionar etimologic al împrumuturilor slave în limba noastră, dicţionar, care ar urma să fie similar cu cel elaborat pentru maghiară de István Knieszsa. Enumerând principalele opere lexicologice şi mai ales lexicografice consacrate cercetărilor etimologice slavo-române, G. Mihăilă expune şi principiile fundamentalei lucrări publicate de eminentul slavist maghiar în anul 1955². Într-adevăr, opera lui I. Knieszsa ar putea constitui şi pentru slaviştii noştri un exemplu demn de urmat³.

În continuare autorul se opreşte la izvoarele principale care vor sta la baza acestui dicţionar etimologic, cât şi la structura fiecărui articol de cuvinte. În legătură cu aceasta, G. Mihăilă subliniază, pe bună dreptate, că, în afară de forma cuvîntului, mai trebuie avute în vedere pe de o parte, sensurile lui, iar pe de alta, repartiţia dialectală a termenilor. De altfel, se cuvine să spunem aici că materialul strîns şi interpretat de autor, în lucrarea de faţă în lumina principiilor etimologice actuale reprezintă o primă etapă în procesul de elaborare a unei opere de sinteză asupra elementelor slave din limba noastră. În fond, în *Împrumuturile vechi sud-slave în limba română* G. Mihăilă urmăreşte tot această problemă, pe care, dacă ţinem seamă de ceea ce autorul ei a realizat pînă acum, putem avea certitudinea că o va duce pînă la capăt.

Nu este greu de văzut că autorul lucrării de faţă a depus o muncă uriaşă, analizînd cu multă migală nu numai etimologia termenilor pătrunşi din slavă în română, ci şi diferitele lor sensuri (pe teren slav sau românesc). Fără îndoială, contribuţia lui G. Mihăilă este deosebit de valoroasă, mai ales că asemenea cercetări de ansamblu, întocmite în conformitate cu principiile lingvisticii contemporane, ne lipsesc.

Monografia lui G. Mihăilă conţine unele teze şi afirmaţii care, după părerea noastră, sînt susceptibile de obiecţii. Asupra unora dintre ele intenţionăm să vorbim în cele ce urmează.

1. După părerea noastră, lipsa fundamentală a lucrării este aceea că autorul nu încearcă să fixeze, ori măcar să arate, în ce măsură s-ar putea stabili — şi cu ce metode anume — cronologia împrumuturilor vechi sud-slave în limba română, ci include întregul material în cadrul vag al celor şase secole (sec. VI-XII). Avem impresia că s-ar fi putut schiţa cronologia relativă a unora din faptele discutate. În acest sens, credem că trebuiau luate mai mult în consideraţie şi celelalte aspecte ale limbii (ca, de altfel, şi istoria). Preocupat, în mod oarecum firesc, de restrîngerea cercetării la fapte lexicosemantice, autorul evită nu numai celelalte componente ale limbii, ci şi istoria poporului. Lucrul acesta apare cu atît mai evident, cu cît însuşi autorul monografiei menţionează că ne lipseşte un studiu istoric al vocabularului limbii române pe bază de documente scrise, studiu care ar oferi posibilitatea să se urmărească influenţa exercitată de slavă asupra limbii noastre. Ce-i drept, G. Mihăilă subliniază (vezi p. 8—9) că numai *deocamdată* (din lipsă de cercetări speciale) renunţă la argumentarea de ordin istoric. În corpul lucrării se face însă apel la istorie (vezi, de exemplu, p. 12; p. 15. al. 2; p. 276, al. 2 ş.a.). De altfel, la sfîrşitul primei părţi autorul conchide cu foarte multă justete: „Studiul istoric al vocabularului limbii române, pe baza documentelor scrise începînd din sec. al XVI-lea (şi uneori, cu folosirea datelor textelor slavo-române din sec. al XIV-XVI-lea) va putea aduce noi precizări în cheştiunile concrete ale corelaţiilor lexicale slavo-romanice în interiorul limbii

¹ Cf. şi observaţia acad. E. Petrovici, care a luat cunoştinţă de lucrare, înainte ca ea să fie tipărită: „Ercuşită şi nouă indeosebi partea a doua a disertaţiei în care autorul cercetează căile de dezvoltare semantică a multor cuvinte de origine slavă şi încearcă o clasificare semantică a lor. Autorul constată că în multe cazuri evoluţia semantică s-a petrecut, în parte sau în întregime, pe teren slav. Asemenea constatări prezintă o deosebită importanţă pentru istoricul relaţiilor culturale şi lingvistice slavo-române” (*art. cit.*, p. 337).

² *A magyar nyelv szláv jövevényszavai*, vol. I, partea I şi 2, Budapesta, 1955, 1044 p.

³ După cum s-a mai spus, o asemenea lucrare întreprinde în prezent G. Mihăilă.

române" (p. 217). Deoarece monografia cuprinde, în primul rînd, epoca „preistorică" (de dinaintea apariției primelor texte românești) s-ar fi impus, credem noi, stabilirea, dacă nu exactă cel puțin aproximativă, a chestiunii: care din elementele slave ale limbii romine au pătruns în secolul al VI-lea și care în veacurile următoare (pînă în sec. al XII-lea)? Or, așa cum se prezintă în momentul de față lucrarea, noi nu putem face nici o delimitare a elementelor lexicale mai vechi sau mai recente (menținîndu-ne, bineînțeles, în limitele celor șase secole). De altfel, de unde știm că unii din termenii respectivi n-au pătruns mai devreme sau mai tîrziu, în vocabularul limbii noastre? Trebuie găsită și pentru limba romină o metodă de identificare a stratului mai vechi și a celui mai nou, chiar atunci cînd n-avem la îndemînă texte scrise (cum s-a făcut, spre exemplu, pentru indo-europeana comună, pentru balto-slavă, germanică etc.).

2. O altă problemă dificilă, care ar putea fi rezolvată și în lumina datelor furnizate de vocabularul slav al limbii romine, o constituie stabilirea teritoriului unde au avut loc relații atît de strînse între strămoșii noștri și slavi¹.

3. Deși cercetarea de față cuprinde o analiză detaliată a unui număr destul de mare de fapte, totuși G. Mihăilă n-a putut face aici o prezentare exhaustivă a materialului. De exemplu, adjectivele și verbele de proveniență slavă în limba romină au fost studiate în monografie parțial. De altfel, autorul își dă singur seama (vezi p. 171) că un asemenea studiu (exhaustiv) se va putea realiza numai după întocmirea unui dicționar etimologic al împrumuturilor slave în limba noastră, dicționar ale cărui principii sînt expuse, după cum s-a văzut, în cea de-a doua anexă a lucrării. Această observație este valabilă și pentru partea a doua a cărții, unde G. Mihăilă se ocupă de aspectul semantic al elementelor slave din romină, aspect care mai trebuie aprofundat.

4. Cu toate că în romină avem și calcuri semantice după modele slave, acest interesant procedeu de îmbogățire a vocabularului n-a fost studiat decît cu totul întîmplător în lucrarea autorului nostru. Credem că ar fi fost necesară prezența unui capitol special, care ar permite să se vadă cum a acționat aici influența slavă².

5. La începutul și în corpul lucrării sîntem preveniți că autorul a clasificat cuvintele slave din limba romină în funcție de marile categorii *lexico-semantică*. Găsim că termenul nu e potrivit, deoarece substantivul, adjectivul, verbul etc. sînt categorii *lexico-gramaticale* (părți de vorbire). Altceva e că autorul se ocupă numai de o anumită latură a cuvintelor respective.

6. Anumite obiecții le suscită, credem noi, problema sinonimelor.

Discutînd la p. 225—261 unele din problemele privitoare la sinonimia elementelor slave în limba romină, probleme care urmează „să fie completate și dezvoltate în lucrări speciale" (p. 225), G. Mihăilă ne prezintă și o clasificare a sinonimelor, „luînd ca punct de plecare a seriilor sinonimice elementele slave" (p. 256). Trebuie să spunem însă că, cu toate precizările făcute de autor în introducerea care precedă expunerea materialului propriu-zis, unele din cuvintele citate nu sînt sinonime. Astfel, *lac* este sinonim cu *ieser*, dar nu și cu *baltă* (p. 257); *secure* nu e sinonim cu *topor*, căci *securea* e mai mică și cu coada mai scurtă; *secure* are ca sinonim pe *bardă*, termen de origine maghiară (*bárd*), pe care G. Mihăilă nu-l citează. De asemenea, nu pot fi considerate sinonime; *ciur* — *sită*, *reșea* — *mreață* (ibidem), *unchi* — *bade* — *nene* (p. 258) (numai *bade* și *nene* sînt sinonime), *nume* — *prenume* — *poreclă* (p. 258) (nici aici nu putem vorbi de sinonime).

7. Deși autorul folosește aproape întregul material lexicografic de care dispune în prezent lingvistica slavă, credem că mai sînt, totuși, necesare unele adaosuri. Astfel, pentru vocabularul medio-bulgar G. Mihăilă nu citează (și nici nu utilizează) *Glosarul* lui I. Bogdan la *Cronica lui Manasses* (București, 1922), lucrare fundamentală.

După aceste observații cu caracter general, considerăm necesar să ne oprim și asupra unora de amănunt sau speciale.

P. 21: în limba bulgară formele *потяглица*, *потягло* „oiște" nu există; există numai *потеглица*, *потегло* (cu *e*, nu cu *я*).

P. 24, nota 2: dintre cele două forme citate de autor, *теглич* și *тяглич* „tînjală", numai ultima apăre în bulgară.

¹ Vezi și K. Mircev, *Историческа граматика на българския език*, Sofia, 1958, p. 71. Nu putem fi însă de acord cu autorul, atunci cînd acesta consideră că în limba romină (mai ales în lexic) s-ar putea vorbi de influența substratului slav (Cf. *op. cit.*, ibidem). Substratul limbii noastre este cel daco-moesian, iar influența slavă reprezintă *adstrat*.

² Trebuie să recunoaștem că puținele observații existente în lucrarea lui I. Rizescu, *Contribuții la studiul calcului lingvistic*, Editura Academiei R.P.R., 1958, p. 6—13, 30—34, sînt destul de superficiale. Problema calcului este discutată și de E. Seidel, în studiul *Elemente sintactice slave în limba romină*, Editura Academiei R.P.R., 1958. Ceea ce E. Seidel numește *calc sintactic*, pentru I. Rizescu reprezintă *calc gramatical*. Rămîne ca această chestiune să mai fie încă discutată.

P. 27: cuvîntul делница „piatră de hotar între două parcele” nu se întîlnește, așa cum citează G. Mihăilă, în vol. I. al *Dicționarului* lui St. Mladenov (Български тълковен речник с оглед към народните говори), ci la N. Gherov — T. Pancev.

Pentru *braniște* (p. 28), termen vechi folosit în Moldova, vezi și studiul lui C. Cihodaru: *Braniștele și problema apariției rezervei senioriale în Moldova*, în „Analele Științifice ale Universității «Al. I. Cuza» din Iași” (Serie nouă), Secțiunea III (Științe Sociale), t. III (1957), fasc. 1—2, p. 27—54.

P. 33: în bulgară nu există forma *кълчище* „cîlți”, ci *кълчище*.

P. 68: termenul *морсов* nu provine în romînă din bulgară, ci în ambele limbi a intrat din ucraineană. (Cf. și V. M. Illici-Svitici, *К этимологии слов морковь и тыква*, în *Этимологические исследования по русскому языку*, sub redacția prof. P. S. Kuznețov, fasc. I, Editura Universității din Moscova, 1960, p. 20).

La p. 172 se folosește termenul „adjective *calitative*”, în loc de „adjective *calificative*”, care-i cu mult mai răspîndit decît primul.

P. 184: în bulgară nu există forma *дръзя* (al. 2 de jos), ci numai *дръзя* și *дръзвам* „a îndrăzni”.

P. 189, al. 1: se folosește termenul „*cuib* de cuvinte”; mai bine e însă să se recurgă la altul (cum se și face, de ex., la p. 191): *familie* de cuvinte.

La p. 215 se spune că (*în*) *zadar* „e o formă împietrită”; în romînește e mai curent să se spună *formă pietrificată* (nu *împietrită*).

În încheierea lucrării de față autorul subliniază: „Rezultatele obținute în ultimii ani în domeniul studierii relațiilor lingvistice slavo-romîne, diversele lucrări consacrate unor probleme speciale, apărute în ultimul timp, dau posibilitatea să se întrevadă în viitor apariția unor lucrări de sinteză asupra influenței slave în limba romînă, lucrări menite să aducă concluzii noi decurgînd din interpretarea multilaterală a materialului faptic lingvistic și istoric, acumulat în decursul unui veac de studii «slavo-romîne»” (p. 278). Considerăm că în această privință și monografia lui G. Mihăilă, cu toate lipsurile inerente unor lucrări de acest gen, constituie, așa cum am avut prilejul să subliniem mai sus, o contribuție de preț — care va putea fi apreciată de cititor — la cunoașterea și aprofundarea raporturilor lexicale slavo-romîne.

A. Vraciu

Балканско езикознание (Linguistique balkanique),

Editura Academiei Bulgare de Științe,

vol. I, Sofia 1959, 141 p.; vol. II, 1960, 213 p.; vol. III, fasc. I, 1961, 62 p.

Secția de lingvistică, știința literaturii și etnografie a Academiei Bulgare de Științe a inaugurat în anii din urmă publicarea unei noi reviste consacrate diverselor probleme actuale de balcanistică.

Trebuie spus că, deși studierea raporturilor lingvistice dintre limbile romînă, bulgară, albaneză, neogreacă, sîrbo-croată și turcă a constituit — și constituie și în prezent — obiectul cercetărilor întreprinse de mulți învățați străini și romîni¹, mai rămîn încă destule probleme de „preistorie” și „istorie” a popoarelor balcanice, care-și așteaptă soluționarea. De aceea, este pe deplin justificată și binevenită inițiativa Academiei Bulgare de Științe de a oferi specialiștilor posibilitatea să aprofundeze, în paginile unei publicații noi, studierea chestiunilor fundamentale de lingvistică balcanică.

Apărut sub redacția acad. Vl. Gheorghiev, primul volum din „Балканско езикознание” cuprinde un număr de șase articole ale lingviștilor bulgari și străini, dintre care trei studii în limba germană, iar trei în limba franceză, însoțite de scurte rezumate în bulgară (v. p. 119—122) și de un indice de cuvinte (p. 123—141).

¹ Vezi, de pildă, contribuția lui Fr. Miklosich, M. Gaster, B.P. Hasdeu, G. Meyer, H. Schuchardt, G. Weigand, N. Jokl, H. Pedersen, E. Lewy, P. Haupt, Kr. Sandfeld, Th. Capidan, T. Papahagi, Al. Philippide, S. Pușcariu, V. Bogrea, A.M. Selîșcev, P. Skok, P.J. van Ginneken, D. Decev, Vl. Gheorghiev, Al. Rosetti, Al. Graur, E. Petrović, I.I. Russu etc.

Volumul se deschide cu studiul acad. Vl. Gheorghiev: *Die Herkunft der Namen der grössten Flüsse der Balkanhalbinsel und ihre Bedeutung zur Ethnogenese der Balkanvölker* (p. 5—16), urmat de o anexă (p. 17—27): *Die altgriechischen Flussnamen II. Nachträge und Berichtigungen zu V. Georgiev, Die altgriechischen Flussnamen* (Sofia, 1958). Autorul examinează aici originea numelor de râuri mari din Peninsula Balcanică, pe baza cărora schițează apoi o serie de concluzii interesante cu privire la patria primitivă a indo-europenilor ¹.

Acad. Gheorghiev subliniază că hidronimele, mai ales când se referă la râuri mari, ne oferă date prețioase cu privire la populațiile regiunii respective din epoci despre care nu avem mărturii scrise ².

Autorii antici menționează vreo 450 de nume de râuri în partea meridională a Peninsulei Balcanice, adică Grecia și insulele Haliakmon — Apsos (la nord). V. Gheorghiev arată că în regiunea pomenită numele a 12 dintre râurile cele mai mari au diverse origini. Astfel, unele sînt grecești (*Ἀλιάκμων, Ἀλφειός, Εὐήνος, Εὐρώτας, Πηνειός, Σπαρχειός*), altele — pelasgice (indo-europene prehelenice) (*Ἄρατθος, Ἀχελῷος, Ἴναχος, Κηφισ(σ)ός*), iar o a treia grupă este alcătuită din hidronime de proveniență ilirică (*Ἄψος, Ἄῶος*).

După părerea autorului, toate aceste denumiri au origine indo-europeană. Dintre cele trei regiuni lingvistice (etnice), cea mai veche este cea pelasgică, care la nord se întindea cam pînă pe la râurile *Ἄρατθος-Ἀλιάκμων*. În sudul Peninsulei Balcanice, cele mai numeroase sînt hidronimele grecești. Numele de râuri ilirice se întîlnesc numai în partea de nord-vest a Greciei Antice (în Epir).

În continuare, Vl. Gheorghiev subliniază că toate cele aproximativ 120 de hidronime menționate de antici în estul Peninsulei Balcanice sînt și ele de origine indo-europeană. Numele a 12 dintre cele mai mari râuri din regiunea pomenită: *Ἄθρυς, Ἄλμος, Ἀρδα, Ἀσαμος, Ἐβρος (Μηριξός), Νέστος, Οἰκος, Utus, Pan(n)yssis, Στρόμων, Timachus, Τόνζος* sînt traccice și numai puține daco-moesiene. Ce-i drept, la multe dintre ele nu se poate stabili cu precizie apartenența: sînt trace sau daco-moesiene ³.

Cît privește partea de apus a Peninsulei Balcanice, în scrierile celor vechi se pomenesc în jurul a 100 hidronime, dintre care cele mai mari sînt: *Ἄξιος (Βαρδουάριος), Bosna, Δρά(β)ος, Δρίλων, Δρεινος, Ἐρίτων, Κόλαπις, Μάργος, Νάρων, Οἰνεός, Urbanus, Σαῦος*. În concepția autorului, și aceste nume de râuri au tot proveniență indo-europeană: sînt ilirice, daco-moesiene sau macedonene vechi.

Atestate încă din antichitate, hidronimele de mai sus s-au păstrat aproape 3000 de ani, în ciuda faptului că în această perioadă lungă de timp în Peninsula Balcanică s-au produs mari schimbări etnice. De aici acad. Vl. Gheorghiev trage concluzia că numele respective provin dintr-un trecut și mai îndepărtat. Rezultă deci că Peninsula Balcanică a fost populată, încă din vechime, de triburi indo-europene ⁴. De aceasta se leagă problema patriei lor primitive, care, după lingvistul bulgar, s-ar fi aflat în bazinul inferior și mijlociu al Dunării și, parțial, la nordul Mării Negre ⁵.

Într-un alt articol intitulat *Contribution à l'étude de l'étymologie grecque* (p. 69—86), acad. Vl. Gheorghiev discută mai întîi unele etimologii grecești (p. 69—78), în total 52 la număr, pentru ca, în partea a doua a studiului (p. 78—86), să examineze diverse etimologii pelasgice (43 de cuvinte) ⁶. Dintre noile etimologii grecești propuse de autor, menționăm: *ἄβρος, βάτραχος, γέφυρα, δνόφος, δούλος, ἐψία, ἔβηνα, κῆτος, λάγνος, μαῦρος, νηδός, ἔσιος, σάμος, ταός, ὕσος, φθίνω, χειμάξω, ψάει* ș.a.

Este locul să amintim aici că, spre deosebire de K. Pauli, P. Kretschmer și A. Fick, autorul demonstrase, încă din anul 1936, caracterul indo-european al limbii prehelenice. Stadiul actual al cercetărilor ne permite să afirmăm că în scrierea lineară B există împrumuturi ante-

¹ În legătură cu patria primitivă a indo-europenilor vezi: Vl. Gheorghiev, *Исследования по сравнительно-историческому языкознанию (Родственные отношения индоевропейских языков)*, Moscova, 1958, p. 239—283. K. Horálek, *Vladimir Georgiev o vzniku indoevropských jazýku*, „Slavia”, XXIX (1960), nr. 3, p. 469—473.

² Cf. și *Исследования...*, p. 253—264. Vezi de asemenea Vl. Gheorghiev, *Българска етимология и ономастика*, Sofia, 1960, p. 21 și urm., p. 137 și urm. Cf. T. Lehr-Spłavinski, *Rozmieszczenie geograficzne prastoiwianiskich nazw wodnych*, „Rocznik slawistyczny”, t. XXI (1960), cz. 1, p. 7—10.

³ Cu privire la existența a două limbi diferite, dar îndeaproape înrudite — traca și daco-moesiana — vezi argumentele lui Vl. Gheorghiev, în *Българска етимология и ономастика*, p. 108, 151.

⁴ După acad. Vl. Gheorghiev, populația prehelenică vorbea o limbă indo-europeană, îndeaproape înrudită cu greaca. Vezi *Исследования*, p. 87 și urm., p. 272. Cf. mai jos.

⁵ Vezi și *Исследования*, p. 273—274. Autorul susține că în neoliticul timpuriu triburile indo-europene erau răspindite în Europa Centrală și Orientală (de la Rin și Alpi pînă la Don); la nord granița o constituiau Marea Nordului și Marea Baltică, iar la sud — bazinul Dunării și Peninsula Balcanică. Vezi *op. cit.*, p. 276.

⁶ În legătură cu stadiul actual al cercetărilor întreprinse în domeniul limbii pelasgice, vezi L.A. Ghindin, *Обзор литературы по «пелазгическому» языку*, «Вопросы языкознания», nr. 5, 1959, p. 105—114.

rioare secolului al XV-lea î.e.n. dintr-o limbă care, fără îndoială, era cea pelasgică¹. După cum a dovedit acad. VI. Gheorghiev, atît din punct de vedere geografic, cît și după particularitățile ei fonetice, pelasgica ocupă o poziție intermediară între albaneză și armeană².

Problema substratului indo-european în limba greacă constituie obiectul interesantului studiu al lui Otto Haas, *Die Lehre von dem indogermanischen Substraten in Griechenland* (p. 29—56). După ce stabilește legile specifice limbilor „prehelenice“ — folosind pentru aceasta un număr mare de exemple — autorul ajunge la concluzia că elementul pregrecec este eterogen. Urmează apoi o critică îndreptățită a adversarilor teoriei substratului (M. Lejeune, F. Schachermayer și K. Latte). La sfîrșitul articolului este anexat un index alfabetic al cuvintelor prehelenice discutate, cu trimiteri la lucrările în care se dă etimologia lor.

În studiul lui Albert-Joris Van Windekens, *Sur quelques mots d'origine balkanique* (p. 57—64) este explicată etimologia cuvintelor: ὀρὸβαλλος, βαλάντιον, γαύσαπος, δάρδα, Ζάλακκς, κρίσται, Μανδραγόρας, ὄβρια și σαβακός.

În articolul intitulat *Nachträge zu den thrakischen Sprachresten* (p. 65—68) Veselin Beșevliev face completări valoroase la cunoscuta lucrare a lui Dimităr Decev, *Die thrakischen Sprachreste* (Wien, 1957), incluzînd un număr de 48 antroponimice și toponimice noi.

Dacă studiile de pînă acum se ocupă mai ales de epoca „preistorică“ a Peninsulei Balcanice, cel al lui Roger Bernard, *Quelques mots d'emprunt dans les dialects de Razlog d'après le tome XLIII du Сборник за народни умотворения* (p. 87—117), discută problema unor influențe lexicale interbalcanice de dată relativ recentă. Este vorba de o serie de elemente de vocabular pătrunse din neogreacă, aromînă și limba țiganilor în graiurile din Razlog³.

Dialectul din Razlog este un dialect macedonean de pe teritoriul R. P. Bulgaria. După particularitățile sale caracteristice, el face trecerea între graiurile bulgărești de răsărit, de apus și cele macedonene propriu-zise⁴.

În prima parte a articolului autorul se oprește asupra unor cuvinte de origine grecească (p. 87—101). În comparație cu celelalte graiuri bulgărești, dialectul din Razlog conține, după cum arată R. Bernard, mai puține elemente de proveniență neogreacă. Deși puțin folosite pe teritoriul R. P. Bulgaria, unele dintre cuvintele studiate de autor prezintă interes căci pun problema relațiilor cu alte limbi balcanice, în lexicul cărora ele au pătruns de asemenea. Este cazul cuvintelor ὀρφανά „servante d'un certain âge“ < gr. ὀρφανή (cf. rom. *orfân*, citat de R. Bernard), ὄρμονъ „crible à gros trous“ < gr. δερμόνι (cf. rom. *dîrmon*) ș.a.

În afară de cuvintele, a căror etimologie neogreacă este neîndoieinică, autorul mai discută și originea interjecțiilor *варé*, *веру*, „Eh dis donc, holà“, tot de proveniență grecească (ca, de altfel și *брé*, *мару*, care au aproximativ același sens), dar care au pătruns în dialectul din Razlog prin intermediul limbii romilor.

În partea a doua a studiului (p. 101—105) R. Bernard examinează în mod special două cuvinte aromîne: *дардзүф* „gris, cendre“ și *мзэра* „vache (bufflonne, chèvre, brebis) que l'on trait“. În etimologia cuvintelor respective lingvistul francez se sprijină pe cercetările recente efectuate în acest domeniu de acad. VI. Gheorghiev⁵. Deși e vorba de două elemente albano-romîne, autorul consideră, totuși, că forma pe care ele o au în Razlog și în alte dialecte bulgărești nu provine din substratul balcanic, ci e împrumutată de la păstorii romîni, ceea ce se poate demonstra și prin faptul că *ar* n-a trecut la *ra*.

În ultima parte a articolului (p. 105—117) R. Bernard întreprinde o cercetare detaliată a două cuvinte de origine țigănească: *гаджо* „individ străin de neamul țiganilor“ și *баро* „mare“. În stabilirea etimologiei autorul recurge nu numai la datele furnizate de limba romilor, ci și la faptele oferite de limbile indiene (vechi și noi). De exemplu, pornind de la un studiu mai puțin cunoscut al lui Sten Konow, R. Bernard demonstrează că există o legătură între *гаджо* și cuvintele care în alte limbi indiene înseamnă „om“. Soarta cuvîntului este apoi urmărită în spaniolă, germană romînă (*gagiu*, *gagică*), lingvistul francez discutînd cu acest prilej și o problemă de argou. Aceeași metodă este folosită și în explicarea etimologiei celui alt termen — *баро* (cf. rom. *barosan*).

Vol. II din „Linguistique balkanique“ înserează un număr de 7 articole, o recenzie despre dialectele turcești din Rodopi și, ceea ce trebuie relevat în mod special, ediția a II-a a cărții lui D. Decev, *Charakteristik der thrakischen Sprache*, publicată sub formă de anexă (p. 145—213)⁶.

¹ În privința scrierii lineare B, vezi Aram R. Frenkian, *Inscripțiile protogrecești în scrierea lineară B și descifrarea lor*, „Studii clasice“, I, Editura Academiei R.P.R., 1959, p. 207—215.

² În schimb, A. J. van Windekens plasează pelasgica între germanică și balto-slavă.

³ Cf. și id., *Étude de quelques mots du dialecte de Razlog*, în *Езиковедско-етнографски изследвания в памет на акад. ст. Романски*, Sofia, 1960, p. 349—377.

⁴ Cf. St. Stoikov, *Българска диалектология* (Curs litografiat), Sofia, 1956, p. 93—94. Vezi și N. Alexiev, *Разложкият говор, »Македонски презлед*, VI (1931), kn. 3, p. 91—124.

⁵ Vezi, de exemplu, VI. Gheorghiev, *Въпроси на българската етимология*, Sofia, 1958, p. 49—50.

⁶ La p. 203—212 se dă un index al cuvintelor din text.

Ca și în volumul precedent, studiile tipărite în cel de-al doilea au fost redactate în limbile franceză și germană; iar recenziile amintite și scrise în limba rusă.

În studiul acad. V. Gheorghiev, *Albanisch, Dakisch-Mysisch und Rumänisch. Die Herkunft der Albaner* (p. 1—19) sînt discutate unele din problemele care au constituit, în parte, obiectul monografiei *Българска етимология и ономастика*, apărută la Sofia în anul 1960¹. Autorul susține că patria primitivă a albanezilor se află mai la nord și că substratul limbii lor îl constituie daco-moesiana. Pe de altă parte, lingvistul bulgar demonstrează că particularitățile caracteristice ale sistemului fonetic al daco-moesienei se manifestă ca substrat al limbii romine².

În studiul intitulat *Controverses balkaniques. Sur le traitement des diphtongues à liquide du slave méridional en roumain* (p. 21—23), acad. Al. Rosetti reia o problemă discutată anterior în *Mélanges de linguistique et de philologie* (Copenhaga-București, 1947), *Istoria limbii romine*, vol. II (ed. a II-a), și *Influența limbilor slave meridionale asupra limbii romine (sec. VI-XII)*, București, 1954, și anume aceea a explicării dublului tratament al lichidelor în limbile slave meridionale (numai bulgară și sîrbo-croată): cu metateză și fără metateză; cf., pe de o parte, bulg. *krava*, s. -cr. *krava* < sl. c. **korva*, iar pe de alta, v. bulg. *baltiny*, *zaliarină*. De astă dată autorul insistă asupra dificultăților ce se ivesc uneori cu ocazia explicării fiecărui cuvînt în parte.

Acad. Al. Rosetti menționează că în neogreacă, albaneză și romină există termeni împrumutați din slava meridională fără metateza: cf. n-gr. *βαλκος* < s.-cr., bg. *vlak*; rom. *baltă*, alb. *baltë* < v. sl. *blato*; rom. *gard*, alb. *gardh* < v. sl. *gradŭ*³; rom. *daltă*, alb. *daltë* < bg. *dialo*.

Mai departe, autorul relevă că, de regulă, în asemenea situații, în romină și albaneză avem, ca și în limbile slave meridionale, forme cu metateză: cf. rom. *grădină* < bg. *gradina*, *grajd* < v. sl. *graždŭ*; *plaz* < s.-cr. *plaz* (am adăuga, în primul rînd, bg. *plaz*); *prag* < v. sl. *pragŭ*; alb. *ograjë*, *ugrajë* < bg. *ograda*, alb. *branë* < s.-cr. *brana*, alb. *brekë* < s.-cr. *breg*).

În continuare, acad. Al. Rosetti subliniază că lipsa metatezei în cuvinte de felul celor citate mai sus a fost explicată în trei feluri: 1) termenii respectivi au pătruns în aceste limbi balcanice din slava meridională înaintea efectuării complete a metatezei (adică înainte de sec. al VIII-lea); 2) cuvintele fără metateză au fost reîmprumutate de bulgară din romină; 3) s-ar putea ca ele să vină din tracă (sau iliră).

Din studiul autorului reiese că, datorită complexității lor, faptele de vocabular existente în limbile balcanice fac uneori imposibilă explicarea lor printr-o singură sursă și comportă mai multe modalități de interpretare. Astfel, în *baltă* am avea un suport iliric; rom. *gard* și alb. *gardh* s-ar putea explica atît prin tracă, cît și prin slavă (vezi p. 23)⁴.

În celelalte studii din vol. II sînt tratate următoarele probleme: limba frigiană și raportul ei cu armeană și greacă (Otto Haas, *Die phrygische Sprache im Lichte der Glossen und Namen*, p. 25—68), influența tracă asupra antroponimiei bulgare (Ivan Duridanov, *Der thrakische Einfluss auf die bulgarische Anthroponymie*, p. 69—86), etimologia și istoria a două cuvinte bulgărești (Roger Bernard, *Deux mots bulgares: вулгия „sac de cuir“ et зъла (кукул) „capuchon“*, p. 87—117) și a două slovene (France Bezlaj, *Deux mots slovènes*, p. 119—121)⁵ și analiza toponimicelor dintr-un document al mănăstirii Kosmosotira (în Tracia orientală) (V. Tăpkova-Zaimova, *Les noms de lieux dans le Typicon du monastère de la Kosmosotira*, p. 123—127). De asemenea, volumul mai cuprinde și o recenzie a lui Emil Boev la studiul turcologului maghiar G. Hazai, *Les dialectes turcs du Rhodope* (v. p. 129—134)⁶. În legătură cu aceasta, credem că rubrica de recenzii ar trebui extinsă, publicația „Балканско езикознание“ fiind chemată să-și spună cuvîntul și în legătură cu lucrările importante de balcanistică ce apar în diverse țări.

După un *Index de cuvinte* (p. 135—143) urmează *Anexa* la „Балканско езикознание“ II, cuprinzînd ediția a II-a a cărții lui Dimităr Decev: *Charakteristik der thrakischen Sprache*, la care renumitul tracolog bulgar a lucrat pînă în ultima clipă (s-a stins din viață la 3 septembrie 1958; vezi și nota redacției, p. 146)⁷. În general, autorul a introdus puține modificări,

¹ Vezi, de exemplu, p. 108—124 și 151—157.

² Vezi și alt studiu al autorului: *Dakisches Substrat in der rumänischen Lautlehre*, SCL, XI (1960), nr. 3, „Omagiu lui Al. Graur cu prilejul împlinirii a 60 de ani“, p. 481—484.

³ La p. 22 acad. Al. Rosetti precizează însă că alb. *gardh* cu greu poate fi explicat prin slavă, căci, de regulă, *d* slav este redat în albaneză prin *d*, nu prin *dh*.

⁴ Credem, totuși, că rom. *gard* și alb. *gardh* sînt cuvinte autohtone. Vezi și studiul mai vechi al acad. Al. Rosetti *Slavo-romanica*, II, „Bulletin linguistique“, VII, 1939, p. 118—120. Cf., de asemenea, I. I. Russu, *Limba tracodacilor*, Editura Acad. R.P.R., 1959, p. 123 și 130. Vezi și G. Mihăilă, *Împrumuturi vechi sud-slave în limba romină. Studiu lexicosemantice*, București, 1960, p. 38, nota 1.

⁵ Este vorba de slov. *bik* (dial. *bak*) și *jeles*.

⁶ Studiul lui G. Hazai a fost publicat în „Acta Orientalia“, Budapesta, 1959, t. IX, fasc. 2.

⁷ Noua ediție a fost pregătită pentru tipar de prof. Boris Gherov, de la Universitatea din Sofia.

menținându-și concepția de ansamblu, expusă încă în 1952, cu privire la tracă, originea ei și raportul cu celelalte limbi indo-europene. Prin publicarea acestei noi ediții, redacția face realele servicii tracologilor, punându-le la îndemână un prețios instrument de lucru (cu toate scăderile semnale la vreme de recenziți).

În studiul acad. V. Gheorghiev, *La toponymie ancienne de la Péninsule Balkanique et la thèse méditerranéenne* (53 pag. + 1 hartă și un indice de nume proprii, p. 55—62), care apare ca fasc. 1 din „Балканско езикознание”, t. III, 1961, sînt însumate unele din rezultatele obținute de autor, mai înainte sau recent, în cercetarea raporturilor dintre limbile din Peninsula Balcanică și cele din Asia Mică. Lingvistul bulgar face aceste constatări pe baza unei analize scrupuloase a materialului toponomastic vechi.

În prima parte a lucrării (p. 5—34) V. Gheorghiev examinează numele de locuri folosite la diverse semînții din Peninsula. Recurgînd la toponimie, autorul distinge în Balcani șapte regiuni principale: daco-moesiană, tracă, prehelenică (pelasgică), protohelenică (*das urgrischische Gebiet*), macedoneană, protofrigiană și ilirică.

În cea de-a doua parte a cercetării (p. 35—53) savantul bulgar insistă mai întii asupra unor probleme de cronologie, căutînd să fixeze, cu oarecare aproximație bineînțeleș, etapele în cursul cărora s-au efectuat, în Peninsula Balcanică, deplasările de populații. În continuare autorul studiază originea toponimiei din partea meridională a Peninsulei și raporturile ei cu toponimia din Asia Mică. Printre altele, V. Gheorghiev arată că asemănarea dintre numele de locuri din Peninsula Balcanică (mai ales din partea de sud și sud-est) și cele din Asia Mică (din vest și sud-vest) se datorește faptului că în aceste regiuni au locuit, din cele mai vechi timpuri, triburi și popoare indo-europene îndeaproape înrudite. Pe de altă parte, din analiza acestor toponimice vechi, răspîndite în Peninsula Balcanică autorul trage concluzia că nu există nici un fel de probe sigure, care să ne permită a afirma că aici ar fi locuit cîndva vreo populație pre-indo-europeană. Studiul este extrem de bogat în fapte și concluzii și contribuie, desigur, la elucidarea multor probleme controversate în lingvistica comparativă-istorică.

Din scurta expunere de mai sus se poate vedea că studiile publicate în „Балканско езикознание” aduc contribuții interesante la elucidarea celor mai actuale probleme de balcanistică. Aceasta ne dă dreptul să afirmăm că primele volume din seria *Lingvistică balcanică* marchează o etapă nouă în cercetarea raporturilor etnice și lingvistice existente, în trecutul mai îndepărtat sau mai apropiat (ori chiar în prezent), între diverse limbi și dialecte din Peninsula Balcanică. Fără îndoială, multe fapte discutate aici prezintă o importanță de prim ordin și pentru istoria limbii și a poporului român.

A. Vrăciu

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ, повремени спис за словенску филологију, XXII, Књ. 1—4, Belgrad, 1957—1958, VIII + 522 p. + 35 fotocopii + 2 hărți; XXIII, Књ. 1—4, Belgrad, 1958, X + 410 p.

Revista de filologie slavă „Јужнословенски филолог” a început să apară la Belgrad în anul 1913, ajungînd în prezent la volumul XXIII, apărut în 1958.

Toate numerele revistei au apărut sub redacția regretatului profesor A. Belić (1876—1960)¹ și au întrunit colaborarea celor mai de seamă lingviști iugoslavi ca: Lj. Stojanović, M. Rešetar, R. Nahtigal, Fr. Ilešić, H. Barić, Fr. Ramovš, T. Maretić, P. Skok și alții. Pe lângă aceștia au colaborat și mulți slaviști renumiți străini, ca: K. Jireček, A. Meillet, K. Nitsch, O. Hujer, N. N. Durnovo, N. van Vijk, A. A. Bulahovski, A. A. Şahmatov și alții.

Conform programului său², revista a publicat articole și studii legate mai ales de limbile sud-slave și a oglindit, prin publicarea de recenzii, dezvoltarea filologiei și lingvisticii la celelalte popoare slave.

Ultimele două volume ale revistei au fost închinatе celui de al IV-lea Congres al slaviștilor³.

În volumul XXII majoritatea articolelor cuprinse la capitolul „Studii și articole” au fost prezentate la Congres ca referate în cadrul secțiilor de gramatică comparativă-istorică, geografie lingvistică și dialectologie, formarea limbilor și popoarelor slave și de istorie literară.

¹ Vezi necrologul publicat de M. Jivcović, în „Limba română”, nr. 4, 1960.

² Vezi „Јужнословенски филолог”, vol. II (1921), nr. 1—2, p. 2.

³ Ulterior a apărut vol. XXIV, 1959—1960 (n. red.).

A. Belić publică articolele: *Падежная система и происхождение предлогов* (Sistemul cazual și originea prepozițiilor, p. 1—17) și *Природа и происхождение существительных субъективной оценки* (Natura și originea substantivelor de apreciere subiectivă, p. 131—139)¹.

În primul articol, studiind prepozițiile limbii slave vechi și modul de formare a lor în limba sîrbocroată, autorul arată că ele s-au format din adverbe sau locuțiuni adverbiale². Tuturor prepozițiilor le sînt comune două caracteristici și anume: 1) au sensul general (общее значение) al unui caz oblic și 2) marchează o modificare a sensului general al acestui caz oblic. (De ex. *изъ* are sensul de genitiv ablativ + interiorul obiectului, *въ* — sensul de loc + suprafața obiectului etc.).

În sprijinul originii adverbiale a prepozițiilor, autorul aduce de asemenea următoarele argumente: 1) existența în slava veche și în limbile slave contemporane a adverbilor care se întrebunțează ca prepoziții, 2) topica mai liberă a prepozițiilor în slava veche (*въ сѣремъ нарицаемъ градѣ*) și 3) întrebunțarea prepozițiilor ca prefixe verbale.

Vorbînd despre sensurile de bază ale cazurilor oblice, autorul arată că sensurile propuse de neogramatici (Brugmann, Delbrück, Hirt etc.) sînt de fapt sensuri concrete, rezultate din întrebunțarea în diferite situații a sensurilor de bază, care, reprezentînd raporturi dintre noțiuni, sînt abstracte. Așa de ex. la instrumental sensul de sociativ și cel de instrument reprezentă sensul de comunitate (общность) în diferite aplicări (la persoană sau obiect).

În cel de al doilea articol, A. Belić se ocupă de originea substantivelor de apreciere subiectivă, ajungînd la concluzia că ele s-au format din substantive care au primit sufixe cu sens diminutiv, augmentativ, peiorativ etc., de la adjective substantivizate ce conțineau deja o apreciere subiectivă sau de la alte substantive ce denumesc ființe tinere. Astfel e a trecut de la substantivele de tipul *дете* (copil) la numele de animale, de ex. *ягъе* (miel) și apoi la cele de lucruri, de ex. *лонце* (ulcică).

De aceea, substantivele de apreciere subiectivă păstrează neschimbat sensul de substantiv, adăugîndu-li-se numai aprecierea subiectivă, conținută în sufix. La aceste substantive sufixul este determinant: (*лонац* (oală) + *e* > *лонце* (ulcică)), în timp ce la celelalte substantive derivate sufixul este înțeles ca determinat, el formînd substantive de la adjective, verbe și mai rar substantive, care au în acest caz sens de adjectiv: *бел* (alb) + *-ац* > *белац* (cal sau om alb), *држава* (stat, ceea ce se ține) de la verbul *држати* (a ține), *укућани* (oamenii casei) de la *кућа* (casă).

În articolul *Начин одређивања значења глаголских времена* (Modul de determinare a sensurilor timpurilor verbale, p. 19—48) prof. M. Stevanović își propune să stabilească, pe baza materialului oferit de limba sîrbocroată, condițiile în care timpurile verbale sînt întrebunțate relativ (sau modal). Autorul împărtășește punctul de vedere al lui A. Belić², care consideră că un timp verbal are valoare absolută atunci cînd timpul desfășurării acțiunii exprimată de el se determină față de momentul vorbirii și relativă, cînd această determinare se face față de orice alt moment.

Întrebunțarea relativă a prezentului, viitorului, perfectului compus și a perfectului simplu se datorează posibilității vorbitorilor de a raporta și la alte momente, nu numai la momentul vorbirii, desfășurarea acțiunii exprimată de aceste timpuri. Imperfectul și mai mult ca perfectul, exprîmînd totdeauna acțiuni determinate din punct de vedere temporal față de alte momente, se întrebunțează numai relativ. În ceea ce privește viitorul anterior, el are în limba sîrbocroată valoare modală, întrebunțîndu-se numai în propozițiuni condiționale.

Amplul articol al Irenei Grickat, *О неким видским особеностима српскохрватског глагола* (Despre unele particularități de aspect ale verbului sîrbocroat, p. 65—130) este consacrat studiului verbelor cu două aspecte din limba sîrbocroată. Autoarea studiază un număr mult mai mare de astfel de verbe decît toți cercetătorii de pînă acum, lăsînd la o parte verbele cu tema *-ава-*, *-ова-*, *-ива-*, și pe cele recent împrumutate din alte limbi străine, dat fiind că ele prezintă trăsături asemănătoare și în celelalte limbi slave.

Urmărind evoluția verbelor cu două aspecte din limba sîrbocroată, autoarea constată că ele s-au dezvoltat din verbe imperfective, (*гадати*, *бристати*) sau prezintă aspect verbal dublu de-a lungul întregii perioade pe care pot fi urmărite (*видети*).

Dezvoltarea aspectului perfectiv pe lîngă cel imperfectiv la un mare număr de verbe se explică prin aceea că limba sîrbocroată, deși bogată în prefixe lexicale, este săracă în prefixe care arată cantitatea de timp a lucrării înseși și în prefixe ca mijloc gramatical formal pentru schimbarea aspectului.

¹ Prin substantivele de apreciere subiectivă A. Belić înțelege diminutivele, augmentativele, peiorativele.

² Vezi A. Belić, *О језичкој природи и језичком развоју*, vol. I, cap. XXX, XXXI, Belgrad, 1958.

Constatînd aceeași situație în limba bulgară și în slava veche, autoarea sugerează ideea unei izoglose speciale, sud-slave și apreciază că limbile balcanice, care nu cunosc aspectul verbal, au putut contribui la dezvoltarea verbelor cu două aspecte.

În articolul *Систем предложких конструкција у српскохрватском језику*, p. 141—166, Milka Ivić studiază construcțiile prepoziționale din limba sîrbocroată luate ca sistem. Urmărind raporturile dintre sensurile construcțiilor cazuale prepoziționale, pe de o parte, și cele ale cazurilor construite fără prepoziții, pe de altă parte, autoarea ajunge la concluzia că sensurile care presupun cel mai nemijlocit contact sau conexiune sînt exprimate numai prin forma cazului, iar celelalte prin forma cazului însoțită de prepoziție ca semn morfologic obligator.

În delimitarea sferei de întrebuintare a cazurilor cu prepoziții din limba sîrbocroată literară au o deosebită importanță: 1) pentru genitiv, criteriul stabilirii depărtării, în sens concret și abstract, 2) pentru instrumental, momentul stabilirii legăturii între două fenomene, 3) pentru acuzativ, reprezentarea de dinamism și cuprindere (обухваћеност), 4) pentru dativ, reprezentarea direcției și 5) pentru locativ, sensul stabilirii unui fenomen în anumite limite.

Autoarea consideră că atît cazurile cu prepoziții cît și cazurile fără prepoziții manifestă tendința de intensificare a sensului de bază. Acțiunea acestei tendințe în cadrul sistemului cazurilor fără prepoziții face ca unele sensuri ale acestora să fie preluate de construcțiile prepoziționale, iar acțiunea ei în cadrul sistemului cazurilor cu prepoziții are ca rezultat mărirea numărului prepozițiilor.

Studiind cele mai importante izoglose sud-slave, Pavle Ivić constată, în articolul *Значај лингвистичке географије за упоредно и историско проучавање јужнословенских језика и њихових односа према осталим словенским језицима* (Însemnătatea geografiei lingvistice pentru studiul comparat și istoric al limbilor sud-slave și al raporturilor lor față de celelalte limbi slave, p. 179—206), că ele nu coincid decît parțial cu granițele dintre limbile slave de sud. De aci rezultă concluzia că limbile slave de sud nu trebuie privite izolat, ci ca o parte a unui întreg, teritoriul lingvistic sud-slav. Acest teritoriu a fost — după părerea autorului —, cel puțin pînă în secolul XIII, despărțit de-a lungul unei linii, care pornește de la sud de vărsarea Timocului în Dunăre și continuă pînă la masivul Osogov, punctul de graniță dintre Serbia, Bulgaria și Macedonia. Aceasta o dovedește faptul că de-a lungul acestei linii, pe de o parte și de alta a ei, sînt grupate cele mai multe izoglose vechi ca: reflexele lui *b* și *ѡ* (la apus de linie *b*, *ѡ* > *a* iar la est *b* > *e*, *ѡ* > *ѡ*), reflexul lui *ѡ* la apus *ѡ* > *u* sau *o*, iar la est *ѡ* > *ѡ*) etc. Despărțirea izoglozelor pe teritoriul macedonean, care e foarte bogat în nuanțe de trecere între graiurile sud-slave de apus și de est, dovedește că pe acest teritoriu contactele au fost reluate mai devreme decît la nord.

Majoritatea izoglozelor teritoriului lingvistic sud-slav sînt orientate pe direcția nord-nord-est → sud-sud-vest. Această orientare a lor a fost determinată de condiții istorice, dovadă că ea coincide cu direcția venirii slavilor în Balcani, cu granițele statelor feudale sud-slave și cu direcția migrației populației în timpul ocupației turcești, și nu de condițiile geografice, dat fiind faptul că izoglosele traversează cele mai mari obstacole naturale și nu merg de-a lungul lor.

În ceea ce privește raporturile dintre limbile slave de sud și cele nordice, autorul arată că ruperea contactului dintre cele două teritorii, prin venirea maghiarilor, pătrunderea triburilor germanice în Austria răsăriteană și formarea unui nucleu romanic compact în România a fost hotărîtoare pentru formarea raporturilor actuale dintre teritoriul sud-slav și cel nordic. O primă urmare a acestui fapt a fost lichidarea graiurilor de tranziție, prin a căror existență autorul explică prezența de trăsături specifice atît sud-slave cît și slave de apus în Panonia.

În articolul *Перспективе и зоне балканистичких језичких процеса* (Perspectivele și zonele proceselor lingvistice balcanice, p. 207—239) prof. Milivoj Pavlović ridică o serie de probleme de principiu privind studiarea relațiilor dintre limbile balcanice și aduce puncte de vedere noi în interpretarea unor fenomene lingvistice balcanice.

Împărțînd ideea lipsei unei unități lingvistice balcanice, exprimată de A. Belić în „Revue des études balkaniques”, II, p. 167—171, autorul arată că, pentru a înțelege just legăturile dintre limbile balcanice, fenomenele lingvistice trebuie studiate fără a se pierde din vedere perspectiva istorică și contactele geografice.

Autorul analizează o serie de date oferite de materialul lingvistic slav și ajunge la concluzia că, la venirea slavilor în Balcani, situația era mult mai complexă din punct de vedere lingvistic decît s-ar putea crede cercetînd harta lui P. Skok publicată în *Osnovi romanske lingvistike*, Zagreb 1939, în care sînt indicate numai zonele greacă și romană.

H. Polenaković, în articolul *Доситеј Обрадовић кај Македонците* (Dositej Obradović și macedonenii, p. 273—288), scoate în evidență interesul manifestat de macedonenii pentru

opera scriitorului iluminist sîrb Dositej Obradović. Operele acestuia au avut o largă circulație în Macedonia și au influențat creația unor scriitori macedoneni din secolul al XIX-lea ca Kiril Pejčinović și Konstantinov Džinov.

În afară de articolele de mai sus, care au fost prezentate ca referate la cel de al IV-lea Congres al slavistilor, acest capitol mai cuprinde următoarele articole: N. Radojčić, *Струшки рукопис Душанова законика* (Manuscrisul din Struga al zakonikului lui Dušan, p. 49–63); Đ. Sp. Radojčić, *Друго посланије светогорског прота Гаврила угарском краљу Јовану Запољу (из 1534)* (Cea de a doua epistolă a lui Gavril protosul Athosului către regele Ungariei Ioan Zapolya, p. 167–177); Sr. Živković, *Ruske riječi u Stulljevu rječniku* (Cuvintele rusești în dicționarul lui Stulli, p. 241–264); Đorđe Sp. Radojčić: *Григоровичева irmologija* (Irmologiuul lui Grigorović, p. 265–268) și două contribuții etimologice ale lui M. Pavlović: *Vrana*, p. 269–270 și *Sala*, p. 271–272.

În volum mai sînt publicate o serie de recenzii și o cronică de la Primul congres al slavistilor iugoslavi (11–14 sept. 1957), iar la sfîrșitul lui se află o bogată listă bibliografică (1762 de titluri) a lucrărilor de filologie slavă și indoeuropeană apărute în publicațiile din Iugoslavia și în cele slovene din Triest și Celovac în anii 1955 și 1956.

Volumul al XXIII-lea al revistei „Јужнословенски филолог” cuprinde în prima parte referatele prezentate la primul Congres al slavistilor iugoslavi (1957), grupate în trei secțiuni: secțiunea lingvistică, secțiunea istorico-literară și secțiunea privind predarea limbii materne și literaturii în școlile medii de opt ani.

Materialele publicate în cadrul primei secțiuni sînt cele mai numeroase și oglindesc o deosebită preocupare pentru problemele legate de dezvoltarea istorică și periodizarea limbilor iugoslave și pentru problemele privind studierea limbii și stilului scriitorilor.

Pornind de la concepția că dezvoltarea unei limbi este legată de dezvoltarea condițiilor politice, economice și sociale ale poporului respectiv, A. Belić, în referatul *Периодизација српскохрватског језика* (Periodizarea limbii sîrbocroate, p. 3–15), stabilește pentru dezvoltarea limbii sîrbocroate trei epoci, în cadrul cărora deosebește opt perioade.

Prima epocă cuprinde dezvoltarea limbii sîrbocroate înainte de venirea Slavilor în Peninsula balcanică, respectiv perioada slavă comună și perioada în care grupul sîrbocroato-sloven alcătuia o parte a complexului sud-slav.

Epoca a doua cuprinde dezvoltarea limbii sîrbocroate de la venirea slavilor în Balcani pînă la cucerirea statelor lor feudale de către turci. Această epocă cuprinde perioada formării trăsăturilor de bază ale limbii sîrbocroate și a adîncirii deosebirilor dintre graiurile čakaviene și štokaviene (sec. VII și VIII), perioada dezvoltării unor trăsături comune de către ambele grupuri de graiuri (sec. IX–XII) și perioada extinderii acestor trăsături, comune asupra întregului teritoriu lingvistic sîrbocroat (sec. XIII–XIV).

Epoca a treia cuprinde dezvoltarea limbii sîrbocroate din sec. al XIV-lea pînă astăzi, respectiv perioada răspîndirii unor noi trăsături morfologice și fonetice (sec. XV–XVI), perioada noii iotări și a răspîndirii sufixului *-ma* la cazul locativ plural (sec. XVII–XVIII) și perioada apariției unor trăsături lingvistice periferice (sec. XIX).

R. Kolaric face periodizarea limbii slovene în referatul *Periodizacija razvoja slovenskega jezika*, p. 17–21, iar Blaže Koneski dă o succintă prezentare a dezvoltării limbii literare macedonene (*О развитку македонског књижевног језика*, p. 39–41) la baza căreia stau graiurile macedonene centrale.

A. Belić și Mate Hraste scot în evidență importanța pe care o are graiul štokavian de apus pentru istoria limbii sîrbocroate¹. Studiind evoluția acestui grai, A. Belić arată că el dezvoltă o serie de trăsături ale graiurilor štokaviene noi, care stau la baza limbii sîrbocroate literare. Mate Hraste se ocupă de înrudirea unora dintre trăsăturile acestui grai cu cele ale graiurilor čakaviene și kajkaviene învecinate.

Referatele *Vrijednosti i granice stilističke kritike* (Valorile și limitele criticii stilistice, p. 45–49) al lui Ivo Frangeš, *Основи проучавања језика и стила наших књижевника* (Bazele studierii limbii și stilului scriitorilor noștri, p. 51–61), al lui M. Pavlović și *О проучавању језика и стила наших писаца* (Despre studierea limbii și stilului scriitorilor noștri, p. 63–68) al lui I. Vuković ridică o serie de probleme legate de studierea limbii și stilului scriitorilor.

Școțînd în evidență importanța criticii stilistice, I. Frangeš ajunge la concluzia că, pentru aprecierea justă și completă a operei literare, nici una din metodele criticii nu trebuie

¹ Referatul lui A. Belić este intitulat: *О значају западног штокавског говора за историју српскохрватског језика*, iar coreferatul lui Mate Hraste: *Značaj zapadnog štokavskog govora za istoriju i dijalektologiju srpskohrvatskog jezika*.

să aibă (a priori) întietate; M. Pavlović, după ce precizează că stilul formează obiectul unei discipline aparte, situată între domeniul literaturii și al lingvisticii, arată că la studierea lui trebuie să se țină seama de formația psihofiziologică a scriitorului, de mediul înconjurător care stimulează creația și de evoluția stilului în general; I. Vuković scoate în evidență importanța pe care o prezintă pentru limba sîrbocroată studierea limbii și stilului scriitorilor și, dată fiind insuficiența unor astfel de studii, se pronunță pentru începerea unei acțiuni largi cu scopul studierii limbii și stilului scriitorilor iugoslavi din secolele al XIX-lea și al XX-lea.

În referatul *Карактер одредаба самосталних речи и разлике међу њима* (Caracterul determinantilor cuvintelor independente și deosebiriile dintre ei, p. 23—34) M. Stevanović tratează o problemă de sintaxă: rolul apozitiei și al atributului și deosebiriile dintre aceste două categorii gramaticale.

Autorul arată că delimitarea apozitiei de atribut nu se poate face pe considerente formale, cunoscut fiind faptul că atât substantivul cât și adjectivul pot fi întrebuițate în ambele funcții, ci numai pe baza stabilirii raporturilor dintre ele și cuvîntul independent în cauză. Apozitia constituie un al doilea nume al aceleiași noțiuni, dinainte cunoscută, și de aceea ea poate lipsi, în timp ce prezența atributului, dat fiind că el are rolul de a determina o noțiune necunoscută dinainte sau puțin cunoscută, este indispensabilă.

În lumina celor spuse mai sus, autorul arată că în exemplele de tipul „странци пролазници” (trecătorii străini)¹ sau „река Сава” (riul Sava) cuvintele „странци” și „река” sînt atribute și nu apozitii, cum sînt considerate adesea.

Tine Logar, în referatul *O izgubi nominalnih končnic v nekaterih primorskih govorih* (Pierderea sufixelor nominale în unele graiuri de pe litoral, p. 35—37) expune condițiile și urmările pierderii sufixelor nominale în unele din graiurile slovene. Pierzînd vocalele -i, -u, -e, -o, cuprinse în desinențele cazurilor, multe graiuri din regiunea rîurilor Soča și Indrija au redus și flexiunea nominală. Cu toate acestea, ele nu au dezvoltat alte mijloace, analitice, de deosebire a cazurilor, valorile gramaticale ale substantivului deducîndu-se din context.

Ultimul referat publicat în cadrul acestei secțiuni este referatul lui F. Bezljaj, *Stratigrafija Slovanov v luči onomastike* (Stratigrafia slavilor în lumina onomasticii, p. 83—95).

Materialele publicate la secțiunea de istoria literaturii se referă la periodizarea literaturii iugoslave (D. Pavlović), la studierea literaturii iugoslave din secolul al XX-lea (Dr. Fran Petre), la oglindirea dezvoltării societății în literatura slovenă (M. Boršnik) și la influența scriitorilor ruși în literatura croată (Josip Badalić).

D. Pavlović, în referatul *O podeli jугословенске књижевности на периоде* (Despre împărțirea literaturii iugoslave în perioade), subliniază necesitatea alcătuirii unei istorii complete a literaturilor iugoslave, considerînd că materialul trebuie expus sincronic, ținînd seama de epocile comune de dezvoltare ale literaturilor iugoslave, precum și de particularitățile și specificul lor național. Autorul arată că, păstrînd periodizarea lui Jagić și St. Novaković (literatura medievală, literatura de la Renaștere pînă la Raționalism și literatura nouă), trebuie inclusă în noua istorie a literaturii iugoslave și literatura orală, populară, care ar trebui de asemenea împărțită după cele trei epoci ale literaturii scrise. D. Pavlović face o subîmpărțire a epocilor pe perioade și ridică unele probleme legate de sincronizarea literaturilor iugoslave și de găsirea unor termeni mai adecvați. O problemă specială prezintă și clasificarea literaturii traduse care, în majoritatea ei, nu s-a păstrat în original, ci în copii mult mai tîrzii.

În referatul *Ruski pisci u hrvatskoj književnosti* (Scriitorii ruși în literatura croată, p. 121—138), Josip Badalić arată că influența scriitorilor ruși în ultimul secol și mai ales în perioada apariției realismului critic croat asupra literaturii croate a fost deosebit de puternică și importantă. Această influență se datorează nu numai necesităților literaturii croate, ci și necesităților legăturii cu viața politico-culturală a Rusiei ca punct de sprijin spiritual în lupta croaților pentru eliberarea națională de sub dominația culturală și politică a Germaniei.

Autorul se oprește asupra înrîuririi pe care a avut-o creația lui Pușkin în opera scriitorilor croați Vraz, Dimitrija Demetar, Mirko Bogović, Petar Preradović în perioada romantismului croat, asupra influenței exercitate de operele lui Gogol, Turgheniev și Tolstoi în scrierile realiștilor critici croați și asupra influenței operelor lui Gorki, la începutul secolului al XX-lea, în creația scriitorilor croați Josip Kozar și Ivan Kozarac.

¹ În limba sîrbocroată ambele cuvinte sînt substantive.

Josip Badalić arată că influența scriitorilor ruși asupra scriitorilor croați a avut un rol constructiv, scriitorii ruși constituind un exemplu pentru scriitorii croați, care au folosit metodele artistice ale literaturii clasice ruse, avînd însă totdeauna în față condițiile sociale specifice și păstrîndu-și individualitatea lor.

În cadrul celei de a treia secțiuni sînt publicate materiale privind predarea limbii materne și literaturii în școlile obligatorii și în clasele superioare ale școlilor medii.

Articolele publicate în partea a doua a volumului tratează probleme de istorie literară, gramatică descriptivă și istorică, dialectologie, istorie etc.

Ca și în volumul al XXII-lea, la sfîrșitul acestui volum se află o bogată listă bibliografică (1052 titluri) pe anul 1957.

Dorin Gămulescu

POHÁDKY A PÍSNĚ LUŽICKYCH SRBŮ (Povsetiri și cîntece populare sîrbo-luzaciene), ediție îngrijită de acad. Jiří Horák. Editura de stat pentru literatură, muzică și artă, Praga, 1959, p. 370.

Publicația de față e al 8-lea volum din Colecția „Arta populară orală“, editată de Academia cehoslovacă de științe. Ea cuprinde trei părți: 1. Proză populară din Luzacia de Sus și de Jos, 2. Cîntece populare din Luzacia de Sus și 3. Cîntece populare din Luzacia de Jos. Materialul e precedat de o *Introducere* (p. 5—35), în care acad. J. Horák, pe lângă prezentarea geografică și istorică a sîrbilor luzacieni, face și o amănunțită analiză a textelor.

Așezată ca un ostrov în cîmpia saxonă între Elba și Neisse, încă din sec. al IV-lea al e. n., această populație slavă, care numără azi cca. 150.000 locuitori a reușit să-și păstreze ființa ei națională, Trăind după vechile lor rindueli sociale și religioase — cei mai mulți dintre ei sînt evangheliști de confesiune ausburgică —, sîrbii luzacieni au putut rezista împotriva acțiunii de germanizare, care a avut de-a lungul veacurilor un ritm deosebit de violent.

Începînd din sec. al X-lea, teritoriul ocupat de luzacieni a făcut parte pe rînd cînd din imperiul german, cînd din statul polon sau din regatul ceh. În timpul lui Carol al IV-lea (1346—1378), acest teritoriu a fost alipit la Coroana cehă și a rămas în această situație pînă în 1635, cînd Ferdinand al II-lea, în urma păcii de la Praga, l-a cedat Electorului de Saxa, ca feudă ereditară. În felul acesta, ambele Luzacii au fost despărțite de regatul ceh și alipite la Saxonia. Cu prilejul Congresului de la Viena, din 1814—1815, Luzacia de Jos și o parte din Luzacia de Sus au fost alipite la Prusia, iar restul a rămas între hotarele Saxoniei.

Deosebirile dintre cele două Luzacii nu sînt numai de ordin geografic, ci și sub raportul limbii. De-a lungul timpului s-au creat două limbi literare. Limba populației din Luzacia de Sus e mai apropiată de limba cehă, iar cea din Luzacia de Jos e înrudită mai îndeaproape cu polona. Condițiile istorice de cele mai multe ori vitrege, în care a trăit această populație slavă, indeletnicirile variate de-a lungul istoriei și necontenita luptă de rezistență împotriva desnaționalizării — toate acestea s-au reflectat profund în viața spirituală a luzacienilor. Literatura, arta, obiceiurile și întregul patrimoniu al producțiilor populare poartă semnele unor particularități distincte față de restul popoarelor slave. De aceea, prezentul volum oferă, pentru prima oară, cititorului un material folcloric atît de bogat, încît oricine își poate face o imagine clară despre puterea de creație a sîrbilor luzacieni.

Alături de deosebirile de limbă, s-au mai păstrat și unele trăsături caracteristice, în ceea ce privește datinele și obiceiurile poporului. Acestea sînt însă pe cale de dispariție, din cauza transformărilor politice și sociale, care înlesnesc formarea unei conștiințe naționale. Majoritatea populației se ocupă cu munca la cîmp, de care e legată întreaga ei viață sufletească. Evenimentele sociale și economice din ultimile decenii au făcut să dispară nu numai portul popular, ci și o seamă de datini și credințe populare. Cu toate acestea, multe din ele mai sînt și astăzi practicate la nașterea copiilor, la nuntă și la moarte. Copilul e adus pe lume de barză, de cioară sau de vulpe. Cel născut duminica aduce noroc la casa omului. La botez asistă trei sau chiar mai mulți nași, iar noul născut (finul sau fina) primește, după un obicei german, o scrisoare însoțită de un dar în bani.

Interesante sînt și unele datini în legătură cu actul final al vieții. Mortul e așezat totdeauna jos, pe niște paie proaspete și e învelit cu un cearșaf. Despre moartea unui membru al casei trebuie să aflu toate vietățile: pomii, copacii, dobitoacele și tot satul. În ultima seară a priveghiului, un membru din fiecare familie vine să-și ia rămas bun de la răposatul. Cei de față cîntă cîntece religioase. De obicei, în sicriu se pun diferite obiecte: o lulea, o tabachere, un pieptene, în mîna dreaptă a mortului o batistă, în stînga o coroană de mirt sau lămițiță, mai ales dacă e vorba de o fată mare. Interesant e și faptul că la luzacieni

culoarea albă exprimă sentimentul de profundă durere în fața morții. În cortegiul înmormintării, femeile din unele ținuturi poartă un veșmînt alb. Partea de sus e plisată și acoperă toată fața, iar restul veșmîntului cade în falduri pînă jos, la căleție. În alte părți, toți participanții la înmormîntare sînt îmbrăcați în alb, chiar și bărbații, ceea ce dă o puternică impresie de solemnitate.

★

★ ★

Prima parte a volumului de față cuprinde un număr de 133 povestiri populare și snoave de proporții foarte inegale, pe care prof. J. Horák le înglobează sub denumirea generică de „proză luzaciană”. Ele aparțin întregii populații din Luzacia. „Povestiri luzaciene, spune autorul, pot fi socotite acele texte, care au circulat în tradiția populară cel puțin două generații și al căror conținut se adaptează gustului popular și particularităților mediului respectiv” (p. 17). O trăsătură caracteristică a acestor povestiri e faptul că personajele care apar pe firul narațiunii sînt indeobște de proveniență rurală, adică din mediul celor care povestesc și ascultă astfel de narațiuni: țărani, ciobani, argați, feciori de oameni sărmani, slujnice ș.a. De aceea, se și explică preferința pentru elementul comic și satiric, atît de frecvent în aceste povestiri. Astfel, e foarte cunoscut motivul în care un om sărac lipit pămîntului nu vrea de naș pe Dumnezeu, fiindcă nu-i drept, ci preferă Moartea, în fața căreia toți oamenii sînt egali. E o idee antireligioasă care stă probabil în legătură cu literatura anticreștină din evul mediu.

Povestirile sîrbilor luzacieni conțin deseori aluzii tăioase la adresa nedreptăților sociale și structura lor e clădită pe elemente reale. Cele mai multe dintre ele s-au desfășurat din înveșmîntarea elementelor fantastice, poposind pînă la urmă în mijlocul realităților sociale ale satului luzacian. A dispărut aproape în întregime interesul față de palatele împăraților și față de întimplările minunate din povestirile orientale. Abundă aici un realism rural, sănătos, fără miracole, însă împletit cu glume, și poante anecdotice. Din această cauză, și conținutul lor e uneori redus la scheme construite pe alternanța unor valori etice și sociale diametral opuse.

Această grupă cuprinde o interesantă variantă din punct de vedere morfologic. E vorba de un motiv care se bucură, de altfel, de o mare răspîndire, fiind construit pe o temă tautologică: ca să salveze cocoșul, căruia i se oprise un grăunte în gît, găina aleargă după apă la fîntînă. Fîntîna o trimite să-i aducă în schimb ceva de la băiat, acesta o trimite mai departe la hingher, hingherul la pisică, pisica la capră, capra la teiu, teiul la logodnică, logodnică la porc și porcul la stăpînul casei. Obținînd de la fiecare dintre ei obiectul cerut, găina izbuteste pînă la urmă să aducă apă și să scape cocoșul de la moarte¹.

În ansamblul povestirilor populare, acad. J. Horák distinge trei cicluri: 1. *povestiri demonologice*, 2. *povestiri istorice* și 3. *povestiri cu caracter local*. În sfera celor dintii se întîlnesc ființe supranaturale, bune sau rele, vrăjitoare, demoni, șolomonari, personificări de boli și diferite fenomene din natură. În primul rînd, e vorba de apariția unor personaje supranaturale, a căror prezență constituie ecoul unor străvechi credințe păgîne. În legătură cu aceasta, s-au păstrat numeroase mărturii din sfera demonologiei populare. Una din ele privește credința în sufletele strămoșilor, care țin legătura cu cei rămași în viață, locuiesc în casă și ajută pe aceștia la nevoie, dacă se face apel la ei. Tradiția aceasta ne amintește intrucîtva tema din poemul dramatic „Dziady” al lui Adam Mickiewicz.

Un loc deosebit îl ocupă în tradiția luzaciană așa ziii „omuleți”, sau spiriduși, îmbrăcați în veșmînte roșii, care stau ascunși sub talpa casei. De obicei, aceștia păzesc comorile. Spiridușii nu suportă sunetul de clopot, iar cînd îl aud se răspîndesc în toate părțile și fug spre granița Cehiei. Dacă sînt întrebați cînd se întorc înapoi, ei răspund invariabil: „Wann Sachsenland wieder kãm'an Böhmerland”. Răspunsul dat în limba germană nu trebuie să ne surprindă. El e adresat în primul rînd germanilor care, după cum s-a spus mai sus, au exercitat asupra lor o puternică acțiune de germanizare.

Seria ființelor supranaturale sporește cu prezența unui duh al casei, care, după credința poporului, are înfățișare de copil. Poartă veșmînte albe și plînsul lui prevestește totdeauna nenorociri. În sfîrșit, în aceste povestiri se mai întîlnește și „femeia rea” din Luzacia care are o influență nefastă asupra omului. Seamănă cu o bătrînă slută, adusă de spate și cu trupul ca o scovergă. „Femeia rea” umblă ziua și noaptea și pe unde trece grînele se usucă, copiii și vitele se îmbolnăvesc.

¹ Vezi Viktor Š.lovskij, *Teorie prozy*, Praga, 1933, p. 45—47

La toate acestea, se mai adăogă personificarea ciumei, a frigurilor și a altor boli. În concepția poporului luzacian, ciuma e o ființă asemenea unei femei îmbrăcată în veșminte albe. Chiar și moartea are înfățișarea unei femei cu fața încrunțată și palidă. E interesant că majoritatea acestor ființe apar în închipuirea oamenilor îmbrăcați în alb, culoare care, în puterea nopții, trezește fior și spaimă. La luzaceni, moartea nu se poate ivi niciodată în negru. Prof. Horák notează că despre un om credul, luzacienii spun: „Ăsta crede, chiar dacă i-ai spune că moartea-i neagră!” (p. 20).

Un alt ciclu de povestiri cuprinde demoni și ființe închipuite, care trăiesc în păduri, în munți, în ape. Forțele elementare din natură, cum sînt negurile, vînturile, apa, luna, soarele ș.a., sînt și ele personificate.

În partea de miază-noapte a Luzaciei de Sus, ca și în Luzacia de Jos, la Spreewald, se întîlnesc multe povestiri despre „omul apelor” (vodnik), pe care oamenii și-l închipuie ca pe un bătrîn cărunt. Poartă veșminte roșii sau verzi, iar în mînă ține o nuaia, cu care poate să despartă apele în două, dacă vrea să se ducă acasă pe uscat. Omul apelor se poate preface în pește, rață, gîscă, oaie sau în copil îmbrăcat în alb. Unele povestiri îl descriu ca pe o ființă vicleană, ca pe un demon rău și perfid ca vîrtejul din adîncul apelor, care ademenește pe oameni și-i înecă. Alte povestiri îl zugrăvesc stînd liniștit și însoindu-se pe malul apei.

Unul din personajele cele mai caracteristice ale demonologiei creștine este diavolul. Rareori e înfățișat așa cum și-l închipuia creștinătatea medievală: cu nasul lung și strîmb, urechi lungi ca de măgar, rareori cu coarne, picioare de cal, ghiare în loc de degete și negru ca tăciunele. Luzacienii îl prezintă deseori ca un domn îmbrăcat în haine frumoase, ca un morar, potcovar sau chiar ca o femeie. Alteori, diavolul ia înfățișare de iepure, motan, negru, capră, șarpe sau corb. Cînd păzește comorile, diavolul ia chip de ciine. Povestirile luzaciene despre demoni sînt variante după tipul celor cunoscute la cele mai multe popoare europene.

Interesantă e și povestirea în care e pedepsită împilarea oamenilor nevoiași. Între Budyšin și Kamienec trăiau altă dată mulți boieri care nedreptățeau sărații. Oamenii nu doreau altceva decît să-i „ia dracul” pe acești boieri. Diavolul a venit i-a băgat pe toți într-un sac și i-a dus în altă parte.

Povestirile demonologice conțin un material fabulistic interesant, care ne dă posibilitatea să înțelegem mai ușor sensul unor astfel de producțiuni populare. Nu-i vorba de „superstiții neroade”, ci de forța credințelor străvechi. Ele ne arată că omul primitiv, aflat în permanentă luptă cu forțele naturii, s-a străduit să descopere taina lucrurilor și cauzele fenomenelor din jurul lui. Folosind experiența lui de viață și capacitatea lui de înțelegere, omul primitiv și-a creat universul său, pe care l-a populat cu tot felul de credințe și superstiții.

Povestirile sau legendele istorice conțin totdeauna episoade, scene și personaje istorice reale. Ca o punte de trecere de la povestirile demonologice la cele istorice, prof. Horák notează variantele în care e vorba despre cavalerii adormiți. Într-una din aceste povestiri se spune că în timpul războaielor napoleoniene doisprezece soldați au fost vrăjiți. Ei trebuiau să rămînă așa pînă la sfîrșitul războiului. Însă peste ei s-a depus necontenit pămîntul, pînă s-a format un vîrf cu numele Ponica (citește Ponița). Ostașii vor continua să doarmă pînă în ziua cînd vor fi chemați să cucerească lumea. Odată pe an, muntele se deschide și oricine poate intra înăuntru.

În unele variante, e vorba de un potcovar care se duce să potcovească caii în munți, unde rămîne șapte ani. În altele, o mamă își pierde copilul, pe care îl găsește abia după un an, cînd se deschide muntele. În acțiunea acestor legende intervin deseori personaje istorice, care împrumută narațiunii un caracter de autenticitate. Așa, de pildă, într-o serie de variante se vorbește despre un împărat sîrb, ale cărui întîmplări s-au contaminat cu știri din laptele imperialilor cu suedezi. Numeroase povestiri s-au creat în jurul lui Friederich al II, regele Prusiei, care mergea travestit în mijlocul populației, pedepsind abuzurile și nedreptățile. La fel, există și o serie de povestiri și anecdote istorice în legătură cu Iosif al II-lea, arătîndu-ne atitudinea pozitivă sau negativă a poporului față de cei doi împărați din perioada iluministă. E vorba și de unele influențe germane, dar și de fenomenul folcloric foarte frecvent în anumite stadii de dezvoltare a societății: trecerea treptată a basmului din sfera fantasticului pe treapta povestirilor cu conținut realist.

În sfîrșit, *povestirile cu caracter local* au o semnificație didactică. Ele ne informează, într-un chip anecdotic, despre felul cum s-au întemeiat satele și orașele, despre comori și peșteri, oferindu-ne uneori surprinzătoare etimologii populare. De pildă, orașul Chóšebuz (Kottbus), cel mai mare din Luzacia de Jos, are ca stemă un rac, deoarece primii locuitori, pe cînd construiau orașul, au prins un rac foarte mare.

În ceea ce privește *Cîntecele populare*, acad. J. Horák le împarte în *lirico-epice și lirice* (p. 237-358), grupate după cele două populații luzaciene. Ele exprimă în comun o gamă foarte variată de simțăminte, legate de diferite situații și împrejurări ale vieții. Ca fond și formă, deosebirile dintre ele sînt de mică importanță și aproape insesizabile.

Sînt versuri cîntate de tineri cînd se întorc seara spre casă, la horă, în timpul dansului, la nunți, la clăci, la munca cîmpului, la drum, la șezători, etc. Ludvik Kuba, care a adunat după primul război mondial melodiile populare luzaciene, a găsit în total aproape o mie, ceea ce e desigur foarte mult.

Sîrbii luzacieni fac parte din grupa slavilor apuseni, care n-au creat o poezie epică eroică, de proporțiile unui epos ca al slavilor sudici sau răsăriteni. La ei se întîlnesc cîntece populare în care elementele epice se împletesc deopotrivă cu cele lirice și dramatice. Acest gen de poezie epică e alcătuit din strofe, încheiat cu un refren, care constituie o rămășiță străveche din vremea cînd baladele se cîntau în cor. Baladele conțin ecouri din perioada relațiilor feudale. În sfîrșit, poezia lirică e un amestec de elemente erotice, satirice și glumețe. În cele mai multe dintre ele se exprimă dragostea față de natură, față de animale și de om.

Volumul se termină cu o serie de note explicative. Acad. J. Horák a fost ajutat la întocmirea acestui volum de Miloslava Lorencová, Vlasta Netolická-Straková, Jarmila Urbanová, Antonin Frinta și Ludmila Smidová, care au tradus proza și versurile luzaciene în cehă. Străduința acestui colectiv a fost încununată de succes: literatura cehă s-a îmbogățit cu un volum remarcabil ca formă și conținut, care face cinste Academiei cehoslovace.

Tr. Ionescu-Nișcov

VII. CRONICA

PROBLEMATICA ȘI TEMATICA CELUI DE AL V-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL AL SLAVIȘTILOR (SOFIA, 17-23.IX. 1963)¹

Problematika fundamentală a congresului este studiul comparativ-istoric al limbilor și literaturilor slave.

A. LINGVISTICĂ

Problemele fundamentale: a) Studiul istoric, comparativ-istoric și tipologic al limbilor slave; b) Studiul interacțiunii dintre limbile slave și neslave și problema uniunilor lingvistice; c) Problemele lingvisticii slave descriptive în legătură cu lingvistica aplicată.

I. Limbile literare slave Istoria și interacțiunea lor

1. Studiul comparativ al limbilor literare slave.
2. Limba slavă veche (bulgară veche) — caracterizare structurală și tipurile locale.
3. Istoria și periodizarea tipurilor locale ale slavonei.
4. Rolul elementelor slavone în istoria anumitor limbi literare slave.
5. Apariția particularităților structurale ale limbilor literare naționale slave în perioada formării lor.
6. Caracterul bilingvismului în istoria limbilor literare slave.
7. Periodizarea istoriei limbilor literare slave și legile generale de dezvoltare a lor.
8. Rolul literaturii artistice în dezvoltarea limbilor literare slave.
9. Caracterizarea comparativă a limbilor literare slave contemporane.
10. Interacțiunea dintre limbile literare slave și neslave.

II. Gramatica istorică și comparativă-istorică a limbilor slave

1. Metodele studierii comparative-istorice a sistemelor fonologice și gramaticale ale limbilor slave.
2. Însemnătatea cercetărilor tipologice pentru gramatica comparativă-istorică a limbilor slave.
3. Monogeneza și poligeneza fenomenelor fonologice, gramaticale și lexicale în limbile slave.
4. Principalele legi ale evoluției sistemului fonologic și gramatical și raporturile dintre ele.
5. Problemele principale ale sistemului formării cuvintelor în limbile slave.
6. Sarcinile și metodele reconstruirii sintaxei limbii proto-slave și principalele tendințe ale evoluției sintaxei în limbile slave.
7. Periodizarea istoriei structurii fonologice și gramaticale a limbilor slave.
8. Legi generale și particulare în evoluția lexicului limbilor slave și problema raportului lor față de structura gramaticală.

¹ Болгарский Комитет Славистов. V Международной съезд славистов. София 17-23. IX, 1963. Проблематика и тематика. Вопросы для научной, анексы, София, 1962, p. 5-13.

III. Lingvistica descriptivă și problemele lingvisticii aplicate

1. Obiectul și metodele cercetării comparative-tipologice a limbilor slave.
2. Modelele fonologice și gramaticale ale limbilor slave.
3. Caracterizarea morfonologică a declinării și conjugării în limbile slave.
4. Tipurile de sintagme în limbile slave și problema metodei transformazionale.
5. Caracterizarea tipologică a formării cuvintelor în limbile slave actuale.
6. Problema clasificării limbilor și dialectelor slave actuale în legătură cu datele și sarcinile atlasului lingvistic comun slav și atlasele lingvistice slave naționale.
7. Metodele structurale și matematice de cercetare a limbilor slave și sarcinile lingvisticii aplicate (entropia, elipsa, redundanța etc.).
8. Modelarea limbilor slave.
9. Analiza statistică a limbilor slave.
10. Problemele traducerii automate (limba intermediară, întocmirea algoritmilor etc.).
11. Tipurile de transcriere (fonetică și fonologică) și transliterarea limbilor slave.

IV. Interacțiunea dintre limbile slave și neslave și problema uniunilor lingvistice

1. Problema substratului în istoria limbilor slave.
2. Problema uniunilor lingvistice în istoria limbilor slave, de ex. problema uniunii lingvistice balcanice și locul limbilor slave în această uniune.

V. Onomastica slavă ca izvor pentru istoria limbilor și popoarelor slave

1. Principiile întocmirii atlasului toponimic comun slav.
2. Toponomia slavă comună și repartitia ei cronologică în legătură cu viața socială a slavilor.
3. Slavizarea toponimiei neslave și împrumutarea toponimiei slave în țările neslave.
4. Problemele onomasticii științifice și populare slave.

B. ȘTIINȚA LITERATURII

Problemele fundamentale: a) Raporturile reciproce dintre literaturile slave; b) Raporturile reciproce dintre literaturile slave și neslave și rolul literaturilor slave în dezvoltarea literaturii universale.

I. Teme generale de istorie, teorie și metodică a studierii literaturilor slave

1. Locul, rolul și însemnătatea literaturilor slave în procesul literar universal.
2. Legile generale de dezvoltare a literaturilor slave și neslave.
3. Studiul comparativ-istoric al literaturilor slave, rezultatele și sarcinile lui.
4. Rolul legăturilor interslave în dezvoltarea literaturilor slave.
5. Oglindirea ideii solidarității slave în literaturile slave.
6. Receptarea literaturii bulgare în celelalte țări slave și receptarea literaturilor slave în Bulgaria.
7. Aportul popoarelor slave în dezvoltarea gândirii estetice.
8. Dezvoltarea științei literare marxiste în țările slave.
9. Rolul mișcării de eliberare națională și al ideologiei ei în dezvoltarea literaturilor slave.
10. Tradițiile naționale și dezvoltarea realismului socialist în literaturile slave.
11. Problemele textologiei și ale editării științifice a monumentelor literare.

II. Literaturile slave din cele mai vechi timpuri până la sfârșitul secolului al XV-lea

1. Activitatea lui Chiril și Metodie și însemnătatea ei pentru dezvoltarea culturii slave.
2. Apariția literaturii slave scrise.
3. Relațiile reciproce dintre literaturile vechi slave.

4. Relațiile literare slavo-bizantine.
5. Însemnătatea culturii latine pentru literaturile slave.
6. Literaturile slave pînă în sec. al XVII-lea și folclorul.
7. Problema metodei artistice în literaturile slave vechi.
8. Problema corelației dintre genuri și mijloacele artistice în literaturile slave pînă în sec. al XVII-lea.
9. Tradițiile ideologice și artistice ale literaturii Rusiei kieviene în literatura medievală rusă, ucraineană și bielorusă.
10. Publicistica în vechile literaturi slave ca obiect al științei literare; însemnătatea elementului artistic în publicistica medievală.
11. Studiul comparativ al satirei democratice (manuscrite) în literaturile slave în sec. al XVI-lea și al XVII-lea.
12. Specificul și evoluția Renașterii și umanismului în literaturile slave.
13. Relațiile reciproce dintre literaturile slave și neslave în epoca Renașterii.
14. Problema barocului în literaturile slave.
15. Literaturile vechi slave și actualitatea.

III. Literaturile slave în sec. al XVIII-lea și al XIX-lea

1. Raportul dintre iluminismul în țările slave și iluminismul în țările Europei apusene.
2. Preromantismul și romantismul în literaturile slave.
3. Istoria romantismului slav.
4. Originea și etapele evoluției realismului în literaturile slave.
5. Orientarea satirică în literaturile slave și însemnătatea ei pentru dezvoltarea realismului.
6. Problemele fundamentale ale romanului și dramei în literaturile slave.
7. Influența literaturii clasice ruse asupra altor literaturi slave.
8. Romanul rus în dezvoltarea literaturii universale.
9. Moștenirea ideologică a democraților revoluționari ruși și importanța ei pentru dezvoltarea literaturilor slave.
10. Problema narodnicismului (poporanismului) în literaturile slave; influența narodnicismului (poporanismului) asupra literaturilor popoarelor vecine.
11. Apariția tematicii muncitorești în literaturile slave în a doua jumătate a sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea.
12. Problemele relațiilor literare interslave în sec. al XVIII-lea — al XIX-lea.
13. Ideea reciprocității și solidarității slave în literaturile slave din sec. al XIX-lea.
14. Rolul filologiei slave în dezvoltarea culturii slave.
15. Teme slave în literaturile neslave.
16. Însemnătatea și rolul celor mai cunoscuți scriitori slavi din sec. al XIX-lea în procesul literar mondial.

IV. Literaturile slave contemporane

1. Particularitățile realismului în literaturile slave din sec. al XX-lea.
2. Premergătorii realismului socialist în literaturile slave.
3. Legile de dezvoltare a realismului socialist în literaturile slave.
4. Tradiție și inovație în literaturile slave contemporane.
5. Concepția asupra umanismului în literaturile slave în lumina problemelor ideologice ale epocii noastre.
6. Varietatea de genuri și stiluri în literaturile slave actuale.
7. Problema eroului în literaturile slave realist-socialiste.
8. Satira în literaturile slave din sec. al XX-lea.
9. Literaturile slave și Revoluția Socialistă din Octombrie.
10. Noi forme de relații reciproce între literaturile din țările democrat-populare și importanța lor pentru dezvoltarea literaturilor slave.
11. Locul literaturii sovietice (ruse, ucrainene și bieloruse) în procesul literar mondial.
12. Relațiile și interacțiunea dintre literaturile slave și neslave din sec. al XX-lea.
13. Relațiile și interacțiunea dintre literaturile slave și neslave în U.R.S.S.
14. Problemele simbolismului și modernismului în literaturile slave.

15. Apariția și dezvoltarea teoriei și criticii literare marxiste în țările slave.

16. Lupta esteticii marxiste din țările slave pentru realism.

C. PROBLEME LITERAR-LINGVISTICE

Problemele fundamentale: a) Metoda artistică și individualitatea creatoare a scriitorului; b) Stilul literar-artistic — categorie istorică; c) Stil și limbă.

I. Problemele poeziei și stilisticii istorice a literaturilor slave

1. Problematika stilistică a principalelor genuri (poezie, proză, dramă) în literaturile slave (în particular, poetica grotescului).
2. Raporturile dintre stilul individual și stilul epocii.
3. Metoda artistică și stilul individual al scriitorului.
4. Problemele poeziei realismului și a realismului socialist în literaturile slave.
5. Onomastica — mijloc al imaginii artistice.
6. Problemele poeziei și stilisticii genurilor folclorice (basmul, cântecul liric etc.).
7. Problemele structurii semantice și gramaticale a artei cuvântului la slavi.
8. Problemele compoziției în literaturile slave și în creația populară.
9. Problemele structurii și funcția aluziei în epoca de început a istoriei literaturilor slave.

II. Problemele generale ale stilisticii literaturilor slave

1. Principiile și metodele creerii stilisticii descriptive și comparative-istorice.
2. Principiile fundamentale ale studierii limbii literaturii artistice.
3. Limba națională, limba literaturii artistice și stilul scriitorului.
4. Datele limbii și ale stilului pentru stabilirea autorului operelor anonime în literaturile slave.
5. Principiile stabilirii textului canonic al autorului.
6. Principiile întocmirii dicționarelor limbii și ale mijloacelor artistice ale scriitorilor în legătură cu problemele istoriei lexicului literaturii artistice).

III. Problemele istorice, comparativ-istorice și tipologice ale studierii versificației slave

1. Originea versificației slave.
2. Influențe reciproce între versul popular și literar în istoria literaturilor slave.
3. Raportul dintre versificație și particularitățile prosodice ale limbilor slave.
4. Problema „ritmului” și a „înțeleșului” (pe baza literaturilor slave).
5. Istoria și analiza comparativă a rimelor și a altor mijloace sonore în literaturile slave.
6. Analiza comparativă a versului și a prozei și problemele formelor intermediare în literaturile slave.
7. Problemele melodiei versului la popoarele slave.
8. Fenomene actuale în domeniul formelor de versificare slave.

IV. Problemele traducerii artistice

1. Interacțiunea dintre limba originalului și limba traducerii, mai ales în lumina mijloacelor stilistice ale limbii (de exemplu, idiomatice, zicătorile etc.) — traduceri interslave, traduceri din limbile slave în limbi neslave și din limbi neslave în limbi slave.
2. Problemele traducerii creației populare.
3. Problemele traducerii operelor vechi slave în limbile slave actuale.
4. Aspectele ideologice și politice ale selecției și realizării artistice în traduceri interslave.
5. Traducerile interslave ca parte integrantă a procesului literar în diverse țări slave (influența reciprocă între traduceri și creația originală).

D. CREAȚIA POETICĂ POPULARĂ SLAVĂ

Problemele fundamentale: a) Studierea legăturilor reciproce în domeniul folclorului popoarelor slave; b) Starea actuală a creației poetice populare a slavilor.

Problemele stadiului actual al creației populare slave, ale istoriei și teoriei ei

1. Starea actuală a folclorului slav.
2. Folclorul popoarelor slave în perioada luptei de eliberare împotriva fascismului.
3. Folclorul muncitoresc la popoarele slave.
4. Îmbinarea tradițiilor naționale și a elementelor culturii internaționale socialiste în folclorul actual slav.
5. Problema metodei artistice în folclorul slav.
6. Relațiile reciproce dintre folclorul tradițional și cel actual.
7. Originea și evoluția istorică a genurilor folclorice la popoarele slave.
8. Problemele studierii istorice a eposului eroic și fantastic la popoarele slave.
9. Specificul național al basmului la popoarele slave.
10. Studierea răspândirii geografice a subiectelor de basm la popoarele slave.
11. Principiile clasificării basmelor slave.
12. Studiul comparativ al liricii populare cîntate la popoarele slave.
13. Originea, tipurile și clasificarea proverbelor și ghicitorilor populare slave.
14. Raportul dintre folclorul popoarelor slave și folclorul vecinilor lor; folclorul slav în mediu neslav.
15. Problemele istoriei folclorului slav.

E. PROBLEME GENERALE ISTORICO-FILOLOGICE SLAVE

1. Etnogenza slavilor.
2. Formarea statelor slave.
3. Gîndirea socială la popoarele slave: a) în evul mediu și b) în epoca modernă.
4. Mișcarea revoluționară și de eliberare națională a popoarelor slave și reflectarea ei în literatură și în limbile literare.
5. Revoluția Socialistă din Octombrie și însemnătatea ei pentru dezvoltarea socială și culturală a popoarelor slave.
6. Dezvoltarea social-culturală a popoarelor slave după cel de-al doilea război mondial.
7. Problemele actuale ale etnografiei slave.

CONFERINȚA COMITETULUI INTERNAȚIONAL AL SLAVIȘTILOR (Sofia, 11-15 noiembrie 1960)

În zilele de 11—16 noiembrie 1960 a avut loc la Sofia prima Conferință a Comitetului Internațional al Slaviștilor în vederea celui de al V-lea Congres Internațional al Slaviștilor, care va avea loc la Sofia în 1963. La ședințe au luat parte membrii Comitetului Internațional al Slaviștilor, membri ai comitetelor naționale din țările slave și neslave¹, precum și numeroși filologi ai țării gazdă.

Pe ordinea de zi a Conferinței au figurat următoarele probleme principale: 1) Rezultatele celui de al IV-lea Congres Internațional al Slaviștilor și problemele fundamentale ale celui de al V-lea Congres Internațional al Slaviștilor — referat prezentat de acad. V. V. Vinogradov, președintele Comitetului Internațional al Slaviștilor; 2) Modificări în componența C.I.S.: alegerea noului președinte, a unor vicepreședinți, completarea secretariatului etc.; 3) Discutarea și definitivarea tematicii celui de al V-lea Congres Internațional al Slaviștilor (Sofia, 1963); 4) Referate asupra activității comisiilor de pe lângă C.I.S.

După cuvîntul de deschidere rostit de acad. Vl. Gheorghiev, președintele Comitetului Slaviștilor Bulgari și salutul din partea președintelui Academiei Bulgare de Științe Todor Pavlov (citit de prof. P. Dinekov), s-a dat cuvîntul acad. V. V. Vinogradov, care a făcut o amplă analiză a rezultatelor și învățămintelor celui de al IV-lea Congres Internațional al Slaviștilor (Moscova, 1958), schițînd în același timp principalele probleme ce vor trebui să fie dezbătute la cel de al V-lea Congres. Congresul al IV-lea a fost, după aprecierea generală, unul din marile evenimente științifice și obștești care au ilustrat ideea largii colaborări științifice a filologilor din țările slave și neslave. De altfel, toate congresele de slavistică se remarcă, după aprecierea acad. V. V. Vinogradov, prin punerea în discuție a unor largi probleme principale, a problemelor centrale din domeniul lingvisticii și științei literaturii cu aplicare la limbile și literaturile slave.

Relevînd importanța primelor trei congrese de slavistică (1929, 1934 și 1955), acad. V. V. Vinogradov a arătat că cel de-al IV-lea Congres a constituit un mare progres atît prin conținutul său teoretico-științific, cît și prin structura sa organizatorică. Astfel, dacă la primele congrese au luat parte cite 400—500 delegați, fiind prezentate cite 125—150 referate, la cel de-al IV-lea Congres au participat peste 1500 delegați, dintre care 500 din alte țări; din cele 318 referate prezentate (în afară de numeroase volume consacrate congresului) au fost citite și discutate peste 250. Fără îndoială că acest succes a fost asigurat în cea mai mare măsură de activitatea pregătitoare a Comitetului Internațional al Slaviștilor și a Comitetului Slaviștilor Sovietici.

Analizînd principalele teme discutate la Congresul al IV-lea, V. V. Vinogradov a subliniat legătura ce trebuie să existe între acesta și cel de-al V-lea Congres, menționînd principalele teme ce urmează a fi discutate în cadrul secțiilor congresului. În urma discutării și aprobării referatului prezentat de V. V. Vinogradov s-a hotărît ca el să fie publicat în „Списание на Българската Академия на науките” și în extras, urmînd să fie trimis tuturor comitetelor naționale.

La propunerea acad. V. Vinogradov, a fost ales președinte al Comitetului Internațional al Slaviștilor acad. Vl. Gheorghiev. Comitetul a hotărît de asemenea ca acad. V. Vinogradov să continue a lua parte activă la lucrările C.I.S. ca vicepreședinte. De asemenea au fost aleși

¹ Țara noastră a fost reprezentată de acad. Emil Petrovici, membru al C.I.S. și președinte al Asociației Slaviștilor din R.P.R., și prof. M. Novicov, membru al Comitetului Asociației.

vicepreședinți I. Badalić (Iugoslavia), Iv. Lekov și P. Dinekov (Bulgaria), H. H. Bielfeld (R.D.G.). Pe lângă secretarii C.I.S. — N. I. Tolstoi și A. N. Robinson (U.R.S.S.), se hotărăște a fi inclus și Sl. Wolmann (Cehoslovacia). În mod special, pentru activitatea curentă în perioada de pregătire a celui de al V-lea Congres a fost creat un birou din: Vl. Gheorghiev, președinte, Iv. Lekov și P. Dinekov, vicepreședinți, V. Vinogradov (U.R.S.S.), B. Havránek (Cehoslovacia), T. Lehr-Splawiński (Polonia), J. Badalić (Iugoslavia), membri. La propunerea Comitetului slaviștilor iugoslavi a fost ales membru în C.I.S. J. Badalić, având ca locțiitor pe B. Koneski. Biroul C.I.S. a fost însărcinat să studieze posibilitățile de a fi invitați ca membri în C.I.S. reprezentanți din țările Orientului Apropiat și Extremul Orient, din Australia și America de sud, ținând seama că și în aceste părți ale lumii se desfășoară în prezent o activitate din ce în ce mai intensă în domeniul slavisticii.

În a doua zi a conferinței (12 noiembrie) acad. Vl. Gheorghiev a prezentat noul proiect al tematicii celui de al V-lea Congres Internațional al Slaviștilor, elaborat de Comitetul slaviștilor bulgari pe baza primului proiect bulgar (tipărit și difuzat anterior comitetelor naționale), a propunerilor Comitetului slaviștilor sovietici (de asemenea tipărite anterior) și ale Comitetului slaviștilor cehoslovaci. De asemenea au fost primite ulterior propuneri și observații din partea Comitetului iugoslav, a Comitetului ucrainean și a prof. R. Jakobson (S.U.A.). La propunerea lui B. A. Ribakov (U.R.S.S.) au fost incluse în tematica congresului, în urma discuțiilor, o serie de probleme de istorie. Celelalte tematici parțiale au fost discutate în comisii în aceeași zi și în ziua a patra (14 nov.), după care ele au fost prezentate plenului conferinței și, după unele observații și completări, aprobate. În acest fel, întreaga tematică se grupează în cinci mari secții: lingvistică, știința literaturii, probleme literar-lingvistice folclor și probleme generale istorico-filologice.

În aceeași ședință V. I. Borkovski (U.R.S.S.), președintele Comisiei pentru acțiuni concrete internaționale, a prezentat un referat general asupra activității comisiilor formate la Congresul al IV-lea pe lângă C.I.S., iar în ziua de 15 noiembrie au luat cuvântul asupra activității diverselor comisii președinții sau membrii acestora. W. Doroszewski (Polonia) a prezentat activitatea Comisiei pentru atlasul comun al limbilor slave, care, după constituirea din noiembrie 1959 (Varșovia), a avut o nouă ședință la Budyšin (R.D.G.) în vara anului 1960, la care s-au luat o serie de hotărâri, printre care definitivarea, în diferite centre naționale, a chestionarului (fonetică, morfologie, sintaxă, vocabular, formarea cuvintelor). Viitoarea ședință a comisiei va avea loc la Praga, în toamna anului 1961. La propunerea acad. B. Havránek, această comisie formată în cadrul Comisiei pentru acțiuni științifice concrete internaționale a fost recunoscută de jure. R. Jagoditsch (Austria) a vorbit despre activitatea Comisiei pentru istoria filologiei slave. Această comisie a avut o primă consfătuire la Viena, cu participanți din 12 țări, în primul rând din țările slave, care au prezentat referate despre acțiunile concrete în țările respective. K. Górski (Polonia) a vorbit despre unele probleme ale comisiei ediționale și de textologie, care urmează să fie convocată în 1961. W. Taszycki (Polonia) a raportat în ședință despre prima Conferință de onomastică slavă, care a avut loc la Cracovia în octombrie 1959, propunând crearea unei Comisii de onomastică, ceea ce a și fost aprobat de Comitet. T. Lehr-Splawiński (Polonia) a vorbit despre unele probleme ale comisiei de informare și bibliografie (bibliografia lingvistică publicată anual în „Rocznik Slawistyczny”). B. Havránek (Cehoslovacia) a arătat că în problema dicționarului unic al limbii slavone încă nu s-a început activitatea concretă. Comitetul a hotărât să creeze și pentru această acțiune deosebit de importantă o comisie aparte, care să-și țină prima ședință la Budapesta.

După discuții pe marginea activității fiecărei comisii, V. I. Borkovski a prezentat o serie de recomandări, în afară de cele privitoare la crearea comisiilor menționate mai sus: 1) pe lângă fiecare comitet național să se creeze subcomisii naționale pentru toate comisiile existente; 2) B. Havránek să întocmească proiectul pentru „Enciclopedia filologiei slave” (prevăzută în cadrul Comisiei pentru acțiuni științifice concrete internaționale), care să fie prezentat viitoarei conferințe a C.I.S.; 3) Pregătirea catalogului unic al manuscriselor vechi slave să fie încredințată Comisiei ediționale și de textologie; 4) Comisiile care nu s-au întrunit încă, să organizeze primele ședințe, să precizeze sarcinile ce le revin, să discute tematica viitorului congres și să fixeze centrele de lucru.

În încheiere, acad. Vl. Gheorghiev, președintele Comitetului Internațional al Slaviștilor, a comunicat, printre altele, următoarele propuneri ale Comitetului Slaviștilor bulgari și ale Comitetului Internațional al Slaviștilor, care au fost aprobate în ședință:

1) Comitetul bulgar va publica în vederea celui de al V-lea Congres Internațional al Slaviștilor două volume de lucrări legate de tematica congresului, lucrări ce vor putea fi trimise din orice țară redacției, pînă la 1 septembrie 1962.

2) Comitetul bulgar va publica în vederea Congresului două volume cuprinzând răspunsurile la ancheta științifică.

3) Comitetul Internațional al Slaviștilor a numit pe A. Mazon (Franța) reprezentant al C.I.S. pe lângă U.N.E.S.C.O., împuternicindu-l să întreprindă toate demersurile pentru primirea sub auspiciile U.N.E.S.C.O. a Comitetului Internațional al Slaviștilor.

În încheierea lucrărilor conferinței, acad. V. Vinogradov a mulțumit, în numele tuturor participanților străini, Guvernului R. P. Bulgaria, Academiei Bulgare de Științe, Comitetului slaviștilor bulgari și personal acad. Vl. Gheorghiev pentru lărgă ospitalitate, condițiile optime de lucru și posibilitățile oferite oaspeților de a face cunoștință cu monumentele istorice, cultura și frumusețile naturale ale Bulgariei.

Lucrările conferinței au fost închise de acad. Vl. Gheorghiev, președintele C.I.S., care a mulțumit tuturor participanților pentru intensă activitate comună, într-un spirit de largă colaborare și înțelegere reciprocă, menită să creeze cele mai bune condiții pentru desfășurarea viitorului congres internațional, pentru dezvoltarea filologiei slave internaționale.

În timpul liber oaspeții au vizionat piese de teatru în capitala Bulgariei, au făcut excursii la Pancearevo, Mănăstirea Rila, biserica de la Boiana și pe muntele Vitoșa de lângă Sofia. De asemenea ei au vizitat Biblioteca Națională „Vasil Kolarov”, unde le-a fost prezentată o expoziție de manuscrise vechi slave și de cărți vechi bulgare, Institutul de literatură și Institutul de limba bulgară de pe lângă Academia Bulgară de Științe, în cadrul cărora au făcut cunoștință cu activitatea celor două colective științifice.

Demnă de menționat este și activitatea în afara sălii de ședințe a unor delegați străini, care au ținut comunicări științifice și lecții la Universitatea de stat din Sofia: prof. V. V. Vinogradov — „Metodele stilistice pentru stabilirea textului original al operelor lui Pușkin în știința literară sovietică”; prof. R. O. Jakobson — „Fonemul și fonologia”, și „Structura ultimei poezii a lui Botev” („Spinzurarea lui Vasil Levski”); prof. A. Mazon — „Un voltairian rus din sec. al XVIII-lea”. Prof. J. Bělič (Cehoslovacia), prof. E. Petrovici, prof. I. Kniezsa și doc. P. Király (Ungaria) au fost invitați să vorbească studenților de la secția bulgară despre dialectologia din țările respective, în particular despre problemele maghiaro-și romino-slave în domeniul dialectologiei. Prof. M. Novicov a fost invitat să vorbească în fața studenților de la secția rusă despre opera lui Vl. Maiakovski. De asemenea acad. Emil Petrovici a prezentat în cadrul Institutului de limba bulgară comunicarea „Izoglase slave în România pe baza toponimicelor”, care a fost urmărită cu mult interes.

★

★ ★

În legătură cu unele din hotărârile Comitetului Internațional al Slaviștilor, Comitetul Asociației Slaviștilor a hotărât, printre altele:

1) Să delege ca reprezentanți ai țării noastre în comisiile de pe lângă Comitetul Internațional al Slaviștilor pe următorii tovarăși:

— acad. Emil Petrovici: Comisia pentru atlasul comun al limbilor slave și Comisia de onomastică;

— M. Novicov: Comisia de terminologie;

— I. C. Chițimia: Comisia pentru istoria filologiei slave;

— G. Mihăilă: Comisia pentru dicționarul limbii slavone.

2) Două volume „Romanoslavica” vor fi consacrate celui de al V-lea Congres Internațional al Slaviștilor, cuprinzând în primul rând lucrări legate de tematica congresului. Aceasta va reprezenta contribuția noastră directă la lucrările marii întâlniri științifice internaționale.

G. Mihăilă

CONFERINȚA PROF. J. SALONI DESPRE JULIUSZ SŁOWACKI¹.

În ședința Asociației Slaviștilor din R.P.R. din 19.X.1959, prof. Juliusz Saloni de la Institutul de Artă Dramatică din Łódź, a ținut o conferință în limba polonă despre marele poet polon Juliusz Słowacki (1709—1849), cu prilejul aniversării a 150 de ani de la nașterea sa.

Prof. Saloni a precizat în conferința sa că în romantismul polon Sigismund Krasiński reprezintă latura retrogradă, obscurantistă, pe când Adam Mickiewicz și Julius Słowacki intruchipează manifestarea progresistă și revoluționară a acestui nou curent literar.

Atât Mickiewicz, cât și Słowacki aparțineau nobilimii sărăcite, trăind nu din venituri funciare, ci din munca intelectuală în aparatul de stat, cu singura deosebire că Mickiewicz era legat prin naștere de o nobilime de mijloc, pe când Słowacki aparținea prin origine nobilimii celei mai înalte.

Słowacki a făcut studii juridice la Wilno, a ajuns funcționar la Varșovia și aci n-a rămas străin de insurecția din 1830, creînd poezii revoluționare și fiind trimis de insurecționiști în misiune diplomatică la Londra.

Mai târziu în drama sa *Kordian* (1833) Słowacki susține lupta îndrăzneată împotriva opresorului, lansînd lozincă: „Polonia este un Winkelried² al popoarelor”. În poemul *Anhellé* (1837) numai poporul („lud”) este în stare să răzbune suferința și să alunge pe regi și pe tirani. Drama *Lilla Weneda* (1839) combate slăbiciunea popoarelor care așteaptă salvări misterioase și nu luptă pentru eliberare; în *Grób Agamemnona* (1839) Słowacki flagelează greșelile care au dus la căderea Poloniei și la robia poporului, iar în poemul *Beniowski* (1841) cu o „mușcătoare ironie” critică emigrația polonă și luptele ei sterile în legătură cu principiile de stat, aruncînd în față catolicilor o îndrăzneată acuzare: „Polonie, crucea ta este de hirtie și pierzania ta se află la Roma”.

În acest sens, Słowacki s-a declarat pentru luptă, împotriva ideilor mistice. De aceea, el a combătut violent pe Sigismund Krasiński și opera sa mistică, demobilizatoare *Psalmy przyszłości* (Psalmele viitorului, 1845) în poemul *Odpowiedź na „Psalmy przyszłości”* (Răspuns la „Psalmele viitorului” 1846), iar în perioada „primăverii popoarelor” (1848) s-a întors de la Paris în țară, la Poznań, ca să ia parte activă la lupta poporului polon pentru eliberare socială și națională.

În continuare, prof. Saloni accentuează activitatea lui Słowacki în domeniul dramaturgiei, trecînd în revistă dramele de tinerețe *Mindowe* (1829), *Maria Stuart* (1830), amintînd de dramele romantice *Kordian* (1833), *Balladyna* (1834), tragedie legendară a poporului polon, și *Lilla Weneda* (1839).

Conferențiarul se oprește mai mult asupra dramelor realiste *Fantazy* (1841) în care poetul aduce un omagiu decembriştilor ruși și izbește fără milă în combinațiile de familie și în aranjamentele aristocrației polone. De asemenea, se oprește asupra dramei *Horsztyński* (1835), un „Hamlet polon”, în care trădarea nobilimii (Kossakowski) este sancționată aspru de lupta eroică a maselor pentru libertate. Se amintesc și alte drame, se arată că în general au rămas în manuscris și n-au văzut lumina scenei decît mai târziu, constituind azi piese nelipsite din repertoriul teatrelor în Republica Populară Polonă.

În ultima parte a conferinței, prof. Saloni s-a ocupat de creația lui Słowacki în genul poemului. Poemele de tinerețe *Jan Bielecki* (1829) și *Godzina myśli* (1832) anunță marile rea-

¹ Rezumat pe baza notelor conferențiarului, depuse la Asociația Slaviștilor din R.P.R. (Redacția).

² Winkelried Arnold, erou elvețian, care în lupta de la Sempach (1386) croiește drum de scăpare oamenilor săi, atrăgînd asupra sa săgețile dușmanului.

lizări de mai târziu ale poetului: *Waclaw* (1838) în spirit byronian, *Ojciec Zadźumionych* (Tatăl ciumaților, 1837), în care un arab își pierde dramatic în carantină întreaga familie, *Poema Piasta Dantyska* (1838), unde se dă tabloul unei nobilimi obscurantiste, înclinată spre cultul așa zisului „sarmatism” sau mod de viață veche polonă, *W Szwajcarii* (1836), poemul dragostei pe fondul unor minunate tablouri de natură elvețiană.

Slowacki este, de asemenea, autorul „celor mai frumoase creații lirice”, conținând în sine o uriașă gamă cromatică a simțirilor, reflecțiilor, născute fie în urma numeroaselor călătorii, fie în legătură cu problemele de viață socială și națională.

Spre sfârșitul vieții, Slowacki a intenționat să dea o epopee monumentală în *Król-Duch* (1845–1849), prezentând istoria poporului polon din vremuri legendare și pînă în epoca contemporană. Opera a rămas neterminată și este străbătută de un spirit idealist și mistic.

În final, conferențiarul s-a oprit asupra măiestriei artistice excepționale a marelui scriitor polon, care a reușit să adapteze „limba polonă” la diferite subtilități de gînd și simțire, creînd o strălucire de stil și exprimare, care „nu are egal și nici ceva asemănător în întreaga literatură polonă, pînă în ziua de azi”.

Slowacki, interpretat marxist-leninist și integrat critic epocii sale, a început să fie prețuit și valorificat în special în anii puterii populare în Polonia, ocupînd alături de Mickiewicz, o poziție de culme în literatura polonă și universală.

DIN ACTIVITATEA ASOCIAȚIEI SLAVIȘTILOR DIN REPUBLICA POPULARĂ ROMÂNĂ (1959-1961)

În anii 1959, 1960 și primele luni ale anului 1961 activitatea Asociației Slaviștilor s-a desfășurat în genere pe liniile de cercetare care au fost stabilite atât prin statutul Asociației, cât și prin planurile de muncă anuale.

De la adunarea generală din noiembrie 1958 până la cea de a doua adunare generală, care a avut loc la 1 aprilie 1961, Asociația Slaviștilor și-a lărgit considerabil rindurile și s-a întărit din punct de vedere organizatoric. Numărul total al membrilor Asociației din București și din celelalte centre universitare a ajuns în preajma adunării generale la 98, cuprinzând cadre didactice din facultăți și cercetători științifici din institutele Academiei și ale Ministerului Învățământului și Culturii. În același timp, au fost organizate în 1959 două filiale — la Cluj și la Iași, care au desfășurat în acest timp, o activitate proprie. Membrii Asociației au fost împărțiți în trei secții — lingvistică, literatură și istorie, potrivit specialității și intereselor lor științifice. Deși activitatea secțiilor nu s-a desfășurat încă până acum conform unor planuri proprii de muncă, această grupare a membrilor, care a fost confirmată de adunarea generală recentă, va da posibilitatea în viitor să se întreprindă o serie de acțiuni științifice; care să cuprindă pe toți membrii secțiilor.

Cu ocazia adunării generale de la 1 aprilie 1961, prezidată de acad. Al. Rosetti, în lipsa acad. E. Petrovici, președintele Asociației, care a fost împiedicat să participe fiind bolnav, au fost prezentate darea de seamă a comitetului (secretar Gh. Mihăilă), raportul comisiei de cenzori (C. Velichi, cenzor) și planul de activitate al Asociației pe 1961 (prof. M. Novicov).

Darea de seamă a relevat o serie de succese în munca Asociației, printre care un număr apreciabil de comunicări, ținute atât la București, cât și la Cluj și Iași, în majoritatea lor de către membri ai Asociației, precum și de unii oaspeți de peste hotare: scriitorul sovietic Iraklii Andronnikov, prof. Iulius Dolanský, prof. D. Krandžalov, doc. Libor Knězek (R. S. Cehoslovacă), acad. Vl. Gheorghiev, prof. L. Andreicin (R. P. Bulgaria), prof. Iuliusz Saloni, dr. A. Zareba (R. P. Polonă). Comunicările prezentate în cadrul Asociației, precum și în unele cazuri în colaborare cu alte instituții științifice și culturale, s-au bucurat de o largă participare, la fiecare dintre ele luând cuvântul, de regulă, între 5—10 vorbitori.

Redăm mai jos titlurile comunicărilor ținute din octombrie 1959 până în martie 1961¹:

La București

- 1) 19 octombrie 1959: — Prof. Iuliusz Saloni (Lódź, Polonia), *150 de ani de la nașterea lui I. Slowacki*;
— Maria Rădulescu, *Gerunziul cu funcție predicativă în textele românești traduse în sec. al XVI-lea*.
- 2) 21 noiembrie 1959: Emil Vrabie, *Date asupra limbii materne a minorităților naționale slave din R.P.R.*
- 3) 1 decembrie 1959: Prof. D. Krandžalov (Olomouc, Cehoslovacia), *Problema influențelor românești în regiunea „Valašsko” din Moravia*.
- 4) 22 decembrie 1959: Petre Ș. Năsturel, *Învățăturile lui Neagoe Basarab în lumina pisa-niilor mănăstirii de la Curtea de Argeș*.

¹ Vezi titlurile comunicărilor precedente în RSI, III, p. 337-338 și RSI, IV, p. 408-409.

- 5) 23 și 24 ianuarie: *Sesiunea festivă consacrată aniversării a 100 de ani de la nașterea scriitorului rus A. P. Cehov* (în colaborare cu Institutul de Studii Româno-Sovietic și Institutul de istorie literară și folclor ale Academiei R.P.R.).
 — Prof. M. Novicov, *Dramaturgia lui Cehov*;
 — Prof. dr. Iraklii Adronnikov (U.R.S.S.), *Cehov nuvelist*;
 — Ecaterina Fodor, *A. P. Cehov și problemele limbii*;
 — Tatiana Nicolescu, *Opera lui Cehov în România*;
 — Prof. Moni Ghelerter, *Unele considerațiuni asupra spectacolului cehovian*;
 — Tamara Ganc, *Motive cehoviene în literatura română*;
 — A. Kovacs, *Studierea operei lui Cehov în Uniunea Sovietică*.
- 6) 11 martie 1960: — Elena Eftimiu, *Prepozițiile și funcțiile lor în documentele slavo-române din Țara Românească, sec. al XV-lea și al XVI-lea*;
 — A. Constantinescu, *Încercare de interpretare a unui toponimic de origine slavă: Grojdibodu*.
- 7) 17 martie 1960: Prof. Julius Dolanský, Director al Institutului slav din Praga, *Sarcinile studiului comparat al literaturilor slave*.
- 8) 24 martie 1960: Dr. Libor Knězek (Bratislava, Cehoslovacia), *În legătură cu apariția și dezvoltarea realismului socialist în literatura slovacă*.
- 9) 1 aprilie 1960: Al. Vianu, *Geneza senedului din 1783*.
- 10) 8 aprilie 1960: Lucia Djamo, *Terminologia economică și comercială din documentele slavo-române din sec. al XIV-lea — al XV-lea*.
- 11) 15 aprilie 1960: Const. Velichi, *Bulgarii din București și contribuția lor la renașterea culturală a poporului bulgar în primele patru decenii ale sec. al XIX-lea*.
- 12) 6 mai 1960: Pandelescu Olteanu, *Contribuții la studiul slavonismelor lexicale din cele mai vechi traduceri românești*.
- 13) 17 iunie 1960: Romulus Vulcănescu, *Elemente slave în mitologia română*.
- 14) 26 septembrie 1960: Acad. Vl. Gheorghiev, vicepreședinte al Acad. Bulgare de Științe, *Etnogeneza popoarelor balcanice*.
- 15) 25 noiembrie 1960: Dr. Alfred Zaręba, (Cracovia, Polonia), *Influența limbii polone asupra lexicului altor limbi slave*.
- 16) 17 ianuarie 1961: — Acad. E. Petrovici și prof. M. Novicov, *Lucrările Conferinței Comitetului Internațional al Slaviștilor (Sofia, 11—15 noiembrie 1960) și Tematica celei de al V-lea Congres Internațional al Slaviștilor*;
 — G. Mihăilă, *Informare asupra călătoriilor de studii în R. P. Polonă și în R. P. Bulgaria*.
- 17) 31 martie 1961: *Sedința festivă consacrată împlinirii a o sută de ani de la apariția lucrării lui Franz Miklosich „Die slavischen Elemente im Rumunischen“ (Viena, 1861)*.
 — G. Mihăilă, *Locul lui Fr. Miklosich în studiarea influenței slave în limba română*;
 — Ecaterina Fodor, *Cercetările lingviștilor ruși și sovietici despre relațiile lingvistice slavo-române*;
 — P. P. Panaitescu, *Rolul lui Hasdeu în slavistica românească*.

La Filiala din Cluj

- 1) 23 ianuarie 1960: A. Ghijițchi, *Opera lui Cehov în România*;
- 2) 11 martie 1960: Acad. E. Petrovici, *Toponimice de origine slavă de est pe teritoriul R.P.R.*;
- 3) 16 mai 1960: Mihai Dan, *Relațiile comerciale ale orașelor din Transilvania cu Cracovia la sfârșitul secolului al XVI-lea*.
- 4) 29 iunie 1960: Benedek Grigore, *Aspecte fonetice ale graiului slovac din Bihor*.
- 5) 29 iunie 1960 I. Pătruț, *Informare asupra călătoriei de studii în R. P. Bulgaria*.
- 6) 16 noiembrie 1960: A. Ghijițchi, *Lev Tolstoi în critica românească*.
- 7) 1 decembrie 1960: Dr. Alfred Zaręba, *Probleme de istorie și geografie a unor cuvinte de origine slavă*.

La Filiala din Iași

- 1) 1 noiembrie 1959: A. Vraciu și V. Rotundu, *Romanoslavica, I—II—III* (recenzie).
- 2) 10 decembrie 1959: — V. Harea, *Cronica lui Nestor în traducere românească*;
 — A. Vraciu; J. Otrębski, *Gramatyka języka litewskiego* (recenzie).

- 3) 16 ianuarie 1960: A. Zacordonet, *Despre unele echivalente românești ale aspectului verbal rusesc.*
- 4) 29 ianuarie 1960: Ședință festivă consacrată centenarului nașterii scriitorului rus A. P. Cehov.
— Al. Zacordonet, *A. P. Cehov. Omul și opera;*
— V. Harea, *Dramaturgia lui Cehov;*
— A. Vraciu, *Cehov și problemele limbii;*
— N. Costin, *Cehov în limba română.*
- 5) 10 martie 1960: prof. M. Novicov, *Noutăți literare sovietice.*
- 6) 23 aprilie 1960: A. Stratulat, *Probleme de literatură comparată (pe baza dezbaterilor din U.R.S.S.).*
- 7) 3 decembrie 1960: D. Trocin, *Primele gramatici rusești apărute în Moldova.*
- 8) 19 ianuarie 1961: A. Vraciu, *Lucrările Conferinței Comitetului Internațional al Slavistilor de la Sofia.*
- 9) 21 ianuarie 1961: A. Vraciu, *Originea adjectivelor pronominale în limbile balto-slave.*

O bună parte din comunicările prezentate au fost definitive în urma discuțiilor și predate spre publicare la „Romanoslavica” sau alte reviste.

După predarea la tipar a volumului IV „Romanoslavica”, la propunerea membrilor Asociației istorice s-au pregătit separat două volume: „Romanoslavica”, V. Istorie și VI. Filologie, ceea ce poate fi considerat un succes al celor trei secții ale Asociației pe linia intensificării activității științifice.

Asociația Slavistilor din R.P.R. a continuat, prin unii membri ai săi și în colaborare cu catedrele universitare, cercetările pe teren asupra graiurilor minorităților slave din țara noastră. Astfel, au fost făcute cercetări la rușii lipoveni din Dobrogea și Moldova, la bulgarii din reg. București, la populația sîrbă din Banat, la slovacii din Bihor, cehii din Banat și polonii din reg. Suceava. O parte din rezultatele acestor cercetări au fost comunicate în ședințe și date spre publicare sub formă de articole, altele se prelucrează și se completează în acest an. De asemenea s-a redactat în bună parte manualul de limba slavă veche destinat învățămîntului superior și s-au luat unele măsuri pentru începerea stringerii materialului în vederea unui Dicționar al limbii slavone din Țările Române.

În cursul ultimilor doi ani fondul bibliotecii Asociației a crescut la câteva sute de volume, atât în urma schimbului cu instituțiile și personalitățile din străinătate și din țară, cât și prin donații ale membrilor Asociației și achiziții din fondurile proprii.

După discutarea dării de seamă, a raportului comisiei de cenzori și a planului de muncă pe 1961, s-a trecut la alegerea noului comitet, conform articolului 5 modificat din Statutul Asociației. În Comitet, format din 11 membri, dintre care 2 supleanți, au fost aleși: acad. E. Petrovici, președinte, acad. P. Constantinescu-Iași, acad. Al. Rosetti, prof. M. Novicov, conf. I. C. Chițimia, conf. Al. Vianu, Gh. Mihăilă, Al. Ionașcu și E. Vrabie, membri, conf. I. Pătruț și A. Vraciu, membri supleanți. Comitetul a desemnat pe I. Pătruț și A. Vraciu ca responsabili ai filialelor din Cluj și Iași, pe prof. M. Novicov și conf. I. C. Chițimia — responsabili ai secției de literatură, pe Al. Ionașcu și E. Vrabie — responsabili ai secției de lingvistică și pe conf. Al. Vianu — responsabil al secției de istorie. G. Mihăilă a fost numit secretar al comitetului.

Primind un larg ajutor material și moral din partea Ministerului Învățămîntului și Culturii, Asociația Slavistilor din R.P.R. își exprimă recunoștința sa față de conducerea de partid și de stat, fiind ferm hotărîtă să organizeze mai bine munca membrilor săi și să aducă noi contribuții la dezvoltarea cercetărilor slavo-române și a slavisticii în Patria noastră.

Asociația a continuat să se bucure de sprijinul rectoratului Institutului „Maxim Gorki”, în incinta căruia își are sediul (Str. Pitar Moș nr. 7—15, București), precum și de bunăvoința conducerii Muzeului de istorie a Orașului București, care a pus la dispoziție sala de ședințe din localul său (Bulevardul 1848, nr. 2) pentru ținerea comunicărilor și adunării generale a Asociației. Comitetul Asociației aduce pe această cale mulțumirile sale celor două instituții de stat.

G. M.

INDICE DE NUME PROPRII

A

- Adamescu, Gh., 61.
 Adelong, Johann Christoph, 209, 215.
 Aitzetmüller, R., 61, 63—65, 70, 73, 75—77, 85, 94, 285.
 Aksakov, S., 153.
 Alexandrescu, Grigore, 141, 143.
 Alecsandri, Vasile, 74, 135, 140—143.
 Alexandru cel Bun, 30, 64, 77, 238.
 Alexani, sat pe Ialomîța, 32.
 Alexe, diac la Suceava, 85.
 Alexiev, N., 295.
 Andreicin, L., 61, 319.
 Andronnikov, Iraklii, 319, 320.
 Arda, rîu, 294.
 Arhanghelsk, oraș în U.R.S.S., 277.
 Arhiva, revistă, 6, 16.
 Arieșeni, localitate în rn. Cîmpeni, 23.
 Aristotel, 119, 127.
 Arnaudov, Mihail, 137.
 Arnold, Winkelried, erou elvețian, 317.
 Arntz, H., 42, 46.
 Aron vodă, 37, 67, 101.
 Arțihovski, A. V., 277.
 Asamus, rîu, 294.
 Asan, Caliman, țar bulgar, 240.
 Aschaffenburg, localitate în Germania, 270.
 Atanasovici, St., 139.
 Avanesov, R. I., 276, 277.
 Avdeenko, 176.
 Avilova, L. A., 54, 55.
 Azarie, cronicar, 29; cronica lui, 75.

B

- Babel, Isac, 172, 176.
 Badalić, Josip, 301, 302, 314.
 Balcean, Ivan, ceașnic, 71.
 Bălcescu, N., 27, 238, 244.
 Băloș, ceașnic, paharnic, 71.
 Băloș, cneaz, 78.
 Baltazar, Camil, 168.
 Barabaș, diac al oștilor, 86.
 Barbă, Gheorghe, 167.
 Bărbulescu, Ilie, 143, 289.
 Bardini, Aleksander, 192.
 Barić, H., 297.
 Barițiu, G., 223.
 Bartnička-Dabkowska, Barbara, 94.
 Bartula, Czeław, 281, 283.
 Basarab II, document de la, 71.
 Basarab, Matei, document de la, 33.
 Batori, Andrei, 135.
 Batori, Sigismund, 36, 37.
 Batrac, Ivan, 177.
 Bazanov, V. G., 115, 122, 127, 128.
 Bednii, D., 177.
 Beisov, P. S., 115, 116, 123, 125, 126, 128.
 Beldiceanu, Nicolae, 135, 141.
 Beliak, jûpan, 76.
 Belić, A., 298, 300.
 Bélič, J., 315.
 Belozarov, A., 151, 152.
 Benedek, Grigore, 320.
 Berezan, toponimic, 6.
 Berezana, sat (comuna Blăgești), 6, 7, 12.
 Berezani, n. sat, și n. pîriu, 7, 12.
 Berezna, topic de pe moșia comunci Dersca, 7, 12.
 Berezna, toponimic, 6.
 Berezyna, toponimic, 6.
 Berezynca, toponimic, 6.
 Bernard, Roger, 295, 296.
 Berneker, E., 61.
 Bernstein, S. B., 222, 228—230, 289.
 Bestujev, A., 121, 125.
 Beșenova, comună, 278, 280, 281.
 Beșevliev, Veselin, 295.
 Beșovschie, Dobieslav, castelan, 94.
 Bezlaj, France, 296, 301.
 Bianu, I., 223, 261—263, 267.

Bielfeld, H. H., 314.
 Bielski, Joachim, 27.
 Bilan, ceașnicul doamnei, 71.
 Birău, toponimic, 91.
 Biserica (Biserica-Slănicel), sat, 10.
 Bistrița, mănăstire, 111, 112; riu, 15.
 Birnatul, pîriu, 15.
 Birnov, boier, 101.
 Birzești, comună, 112.
 Blaga, toponimic, 14.
 Blăgești, toponimic, 14.
 Blidarul, toponimic, 91.
 Bobulești, sat, 7.
 Bochecki, 189.
 Bockenheim, localitate lângă Frankfurt-am-Main, 269.
 Boev, Emil, 296.
 Bogdan, D. P., 61, 66, 68, 73, 222.
 Bogdan, Ion, 5, 8, 29, 61—64, 68—75, 77—90, 100, 224, 237, 239, 289.
 Bogdan Vodă, 97, 104, 105.
 Bogorodički, V. A., 227, 232.
 Bogović, Mirko, 301.
 Bogrea, V., 293.
 Bohotin, sat, pîriu, 13.
 Boiereasa, toponimic, 91.
 Boldur, vornic, 63, 99.
 Bolintineanu, Dimitrie, 135, 140, 143.
 Bonev, Constantin, din Moscova, 139.
 Bopp, F., 42, 46.
 Borejsza, Jerzy, 189.
 Borisovschii, Andrie, 97.
 Borkovski, V. I., 271, 272, 314.
 Bosna, riu, 294.
 Botev, Hristo, 134, 135, 138.
 Brăila, 32, 35, 38, 134—137, 139, 147.
 Bran, toponimic, 14.
 Brana, toponimic, 14.
 Brancovici, Vuk, domn al Serbiei și al Podunaviei, 61.
 Brașov, 89, 90; arhivele de la, 223.
 Bratei, logofăt, 74.
 Breaza, toponimic, 14, 15.
 Breazova, toponimic, 7.
 Breazul, toponimic, 14.
 Breștea, comună, 278.
 Brezila, toponimic, 14.
 Brezoaia, toponimic, 14.
 Brezoiu, toponimic, 14.
 Brezuța, toponimic, 14.
 Broniewski, Władysław, 189, 191, 207.
 Brückner, Aleksander, 32, 94, 98, 251, 255.
 Bruggmann, 298.
 Brutus, 128.
 Bucovina, 21, 23, 102; dicționarul geografic al, 14.
 București, 99, 134, 135, 138, 139, 144, 147; arhivele Statului din, 239.
 Buda, Lexicon de la, 210, 216.
 Budagov, R. A., 227—229, 232, 289.
 Budyšin, localitate în R.D.G., 314.
 Buga, K., 43.
 Buhăești, sat, 183.
 Buhalnița, sat, vale, 13.
 Buhanca, sat, 13.
 Bulahovski, A. A., 273, 297.
 Bulgaria, 14, 33, 74—76, 133, 134, 136, 139, 144, 146, 183, 246, 279—281.
 Bunin, I. A., 152.
 Bunina, I. K., 286.
 Buslaev, 273.
 Bystroń, Jan, St., 252, 255.

C

Calafat, 112.
 Călin, O., 149.
 Callimachi, Scarlat, 175.
 Călugăreni, 34; lupta de la, 29, 35, 36.
 Călugăru, Ion, 145, 146.
 Camenița, 80.
 Camilar, Eusebiu, 145, 149.
 Candrea, I. A., 5, 7, 14, 16, 61, 216.
 Cantemir Dimitrie, 7, 100, 101, 221, 236, 237.
 Capidan, Th., 289, 293.
 Căpotestii, sat, 8.
 Cara-Orman, comună, 8.
 Carpații Păduroși, 17.
 Cartoian, N., 21, 28, 245.
 Cașin, comună, 16.
 Cazacu, A., 62.
 Cazacu, B., 93.
 Cazimir, rege polon, 77, 86, 87, 97.
 Cehov, A. P., 49—59, 150, 320, 321.
 Celovac, oraș în Slovenia, 300.
 Cêrchez, colonel, 113.
 Cernavodă, 33.
 Černy, F., 250.
 Cervena Voda, localitate în Bulgaria, 33.
 Chilia, 9.
 Chineja, localitate, 91.
 Chiribiș, toponimic, 6.
 Chiril și Metodie, 286, 287.
 Chișinău, 115, 119, 127, 128, 130; societatea secretă de la, 128, 131.
 Chițimia, Ion, C., 27, 30, 93, 249, 315, 321.
 Chóšebuz, oraș, 304.
 Cihac (Czihak), Alexandru, 214, 225, 269, 270, 289.
 Cihodaru, C., 293.
 Ciobanu, Șt., 28.
 Cioproveț, oraș în Bulgaria, 278.
 Ciplea, G., 15.
 Cișmigiu, grădină, 139.
 Ciucă, M., 171.
 Ciucucovici, mare negustor, 136—138.
 Cîmpeni, raion, 23.
 Cîrjă, stolnic, 97.
 Cîrlova, Vasile, 141.
 Cladova, localitate, 33.

- Codex Assemanianus, 66, 67.
 Codex Marianus, 63.
 Codex Sturdzamus, 245.
 Codex Supraliensis, 65, 70, 75, 84, 85.
 Codex Zographensis, 63, 77.
 Codicele Voronețean, 21.
 Codrescu, T., 238.
 Comisoaia, 91.
 Comlăușa, toponimic, 16.
 Constantie, ieromonahul, 263, 264.
 Constantin XII Paleolog, împărat, 224.
 Constantinescu, A., 111, 320.
 Constantinescu-Iași, Petre, 143, 321.
 Constantinopol, 30, 136—138.
 Corabia, raion, 111, 114.
 Cordun, Val., 145.
 Coresi, 80, 261, 264.
 Corogea, n. deal, n. iaz, 7, 12.
 Corogea, n. pîrîu, afluent al Prutului, 7, 12.
 Coroleuca, n. topic, 12; nume de vale, de iaz,
 și deal pe teritoriul satului Onești, 8.
 Coromislele, pîrîiaș, 6.
 Coropca, pîrîu, 8, 12.
 Coropcenii, n. sat în fost jud. Vaslui, 8, 12.
 Corotca-Pleșa, n. movilă pe teritoriul comunei
 Cara-Orman, 8, 12.
 Corotîșca, nume a două ostroave și un prival
 în balta Brăilei, 8, 12.
 Corovia, forma veche a pîrîului Corogea, 7.
 Corvin, Matei, rege, 104.
 Costăcehl, V., 62.
 Costăchescu Mihai, 5, 8, 9, 61 63—72,
 74—90, 100.
 Costin, Miron, 68, 69, 73, 83, 84, 86, 93—95,
 97—101, 103, 104, 237, 241; letopisețul lui,
 93, 105, 106, 109.
 Costin, Nicolae, cronicar, 94—101, 103—108,
 321; cronica lui, 28; Letopisețul lui, 93,
 94, 97, 102, 103, 106, 108, 109.
 Coteanu, I., 23, 231.
 Courtenay, J. Baudouin de, 245, 251,
 277.
 Cracovia, 27, 104, 192; universitatea din,
 249.
 Craiova, 33.
 Cravia, toponimic, 7.
 Creaca, toponimic, 15.
 Creangă, Ion, 141.
 Creteș, toponimic, 15.
 Crestur, toponimic, 15.
 Crețulescu, profesor, 134—136.
 Cristur, toponimic, 15.
 Crihalm, toponimic, 15.
 Criștelec, toponimic, 15.
 Cristescu, M., 145.
 Cristîș, toponimic, 15.
 Cubcici, logofăt, 74.
 Cucuicovici, Voitek, mareșal polon, 89.
 Curtius, G., 42, 46.
 Curtuiș, toponimic, 15.
 Curugea, izvor, pîrîu 12.
 Cuteiș, toponimic, 15.
 Cuza, pîrcălab al Galaților, 80.
 Czihak, Franz, 269.
 Czihak, Jacob 269, 270.

D

- Dąbrowska, Maria, 190.
 Dąbrowski, bazin carbonifer în Polonia, 192.
 Daicovici, C., 227.
 Dalevici, Gnevoș, 96.
 Dan, ceașnic, 85.
 Dan, Mihai, 320.
 Danciu, cneaz, 78.
 Darwin, 243.
 Dălbăuți, nume de sat, 13.
 Dealul Hulubățului, toponimic, 13.
 Dealul Negru, toponimic, 15.
 Dealul Paharnicului, toponimic, 91.
 Deboveanu-Mălăescu, Elena, 93, 283.
 Deceneu, 243.
 Decev, Dimițar, 293, 295, 296.
 Deczyński, Kazimierz, 193.
 Dejna, Karol, 254, 255.
 Delbrück, 298.
 Demeter, Dimitrija, 301.
 Densusianu, O., 217, 220, 224—226, 228, 289.
 Denta, comună, 278.
 Dersca, comună, 7.
 Descriptio Moldaviae, 221.
 Desnițkaia, A. V., 41.
 Desnițki, V., 151, 152.
 Despot vodă, 101, 105.
 Deta, comună, 278.
 Dieniș, spătar, 70.
 Diez, 214, 215.
 Dima, F., 172.
 Dimitrov, G., 193.
 Dinekov, P., 313, 314.
 Dinisco, cancelar de la Hropotouți, 88.
 Dionisie Eclesiarhul, Cronograful lui, 97.
 Dimbovița, 33.
 Djamo, Lucia, 61, 96, 102, 285, 288, 320.
 Dobrogea, 14, 19, 113.
 Dobrovici, negustor, 136—138.
 Dobrovsky, Josef, 235.
 Dobrowolski, Kazimirierz, 249, 255, 257—259.
 Doftana, toponimic, 6.
 Doftana, 6.
 Dogiel, M., 30.
 Dolanský, Iulius, 319, 320.
 Dolha, sat, 13.
 Dolhaia, nume topic, 13.
 Demokos, Pál, Péter, 10.
 Doncev, A., 221.
 Dorohoi, lac, 13; oraș, 8, 12—14.
 Doroszewski, W., 249, 255, 314.
 Dosoftei, mitropolit, 67, 98, 240.
 Draga, toponimic, 14.
 Dragoe, pan, 77.
 Dragomir, toponimic, 14.

Dragomirna, toponimic, 14.
Dragomirești, toponimic, 14.
Dragoș, sfârșit, 80.
Dragoș, toponimic, 14.
Dragova, toponimic, 14.
Drăganu, N., 11.
Drumul boierilor, toponimic, 91.
Dumitrache, medelnicer, 113.

Dumitrescu, M., 277.
Dunajec, rin, 255.
Dunăre, 14, 31, 32, 36, 112, 113.
Duridanov, Ivan, 296.
Durnovo, N. N., 297.
Dușan, Ștefan, 65, 242, 300.
Dvoicenco, E., 237, 239.
Džinot, Konstantinov, 300.

E

Ebbing, dicționarul de la, 43.
Eckermann, 140.
Eftimie, cronica lui, 29.
Eftimiu, Elena, 143, 176, 177, 320.
Ehrenburg, Iliia, 168, 176, 177.

Ehrește, sat, 13.
Elba, fluviu, 302.
Eminescu, Mihai, 141, 143.
Endzelin, J., 43, 44.
Engels, 172, 198.

F

Fara, I. V., 168.
Fedin, 172.
Ferede, toponimic, 15.
Fick, A., 42, 46, 294.
Filip, protovistier, 72.
Floci, sat, 33.
Flora, Radu, 210, 211.
Fodor, Ecaterina, 49, 193, 205, 221, 320.
Fortunatov, F., 283.
Fraenkel, E., 42, 44, 46.
Franko, Ivan, 199.

Frangeș, Ivo, 300.
Frankfurt am Main, 27.
Frenkian, Aram, R., 295.
Friedrich, J., 41.
Frinta, Antonin, 305.
Frunzescu, Dimitrie, 5—11, 16.
Fruntes, stolnic, 73.
Furmanov, 177.
Furtat, Marco, 89.
Fyk, Ignacy, 189.

G

Găbojdibrod, Gāvajdibrod, Găvojdibrod, Gă-
vojbrodul, Gojdibrod, Grojdibod, Grojdibro-
du, Grojdibrod, Gvojdibrod, sat, 111—114.
Gabrovski, T., 136, 137.
Gafton, M., 193.
Gălăbov, Konstantin, 143.
Galați, 143, 136, 138, 139, 147.
Gălfî, M., 10.
Galsworthy, 790.
Gămulescu, Dorin, 302.
Gane, Tamara, 154, 155, 157.
Ganev, Todor, 281.
Garibaldi, 139.
Garin, N., 153.
Gaster, M., 61, 63, 70, 84, 223, 245, 293.
Gavril, protopopul de la muntele Athos, 300.
Gerebeneș, toponimic, 15.
Ghedeon, diacul Doamnei, 85.
Chelerter, Moni, 320.
Gheorghiev, E., 42, 44, 46.
Gheorghiev, V., 41—47, 293—297, 313—315,
319, 320.
Gheorghiu, Vlad, 145.
Gherghiță, localitate, 33.
Gherman, vatanaman, 84.
Gherov, Boris, 296.
Gherov, N., 293.
Ghervasie, monah, 263, 264.
Ghijițchi, A., 320.

Ghindin, L. A., 294.
Ghitovici, N. I., 52, 54, 55.
Ginneken, P. J., van, 293.
Girda de Sus, localitate în rn. Cimpeni, 23.
Giulș, toponimic, 15.
Giurescu, Constantin, 62, 68, 69, 94.
Giurgea, staroste, 80.
Giurgea, vornic, 89.
Giurgevici, Juga, 76.
Giurgiu, 31, 36, 38, 144; cetate, 32.
Giurgiu, globnic, 81.
Giurgiu, vornic, de Arie, 81.
Giurgiu, Stoian, blidarul, 84.
Gladkov, Fiodor, 168, 169, 174, 176, 191.
Gladysz, M., 258.
Goethe, 146.
Gogol, 57, 301.
Gorki, Maxim, 49—51, 53, 57, 149—169,
171, 172, 174, 178, 191, 301.
Görlitz, localitate în Silezia, 27, 29, 37.
Górski, K., 314.
Göttingen, 6.
Grădiștea, toponimic, 14.
Grăjdeni, toponimic, 14.
Grajduri, toponimic, 14.
Grămăticul, toponimic, 91.
Graul, Al., 225, 231, 293.
Grebeneș, toponimic, 15.
Grecescu, C., 35, 36.

Grickat, Irina, 298.
Griboedov, 124.
Grigore, popa din Măhaci, 246.
Grigore, preot, arhiepiscop de Liov, 78.
Grigore, din Nazians, 85.
Grigorov, G. A., 139.
Grigorovici, V. I., 222, 223.
Grigorovitz, Em., 14.
Grimm, J., 42, 46.

Grozea, I., 149.
Grudov, Iv., 139.
Gruzdev, I., 152.
Gudici, Petru, vornic, 69.
Gura Breazii, toponimic, 15.
Gura Curiții, toponimic, 16.
Gura Vlașca, sat, 16.
Gura, V. V., 169, 181.
Gyulaș, toponimic, 15.

H

Haas, Otto, 295, 296.
Hagi Murat, nuvelă, 57.
Haliakmon, insulele, 294.
Halle, Universitatea din, 197.
Harea, V., 320, 321.
Harkov, Universitatea din, 237.
Hasdeu Alexandru, tatăl lui B. P. Hasdeu, 240.
Hasdeu, B. P., 223, 224, 235–248, 289, 293.
Hasdeu, Tadeu, bunicul lui Bogdan P. Hasdeu, 236, 237.
Hassencamp, R., 42, 46.
Hatna, sat, 13.
Haupt, P., 293.
Havirno, sat, 13.
Havráněk, B., 314.
Hazai, G., 296.
Heidelberg, 61, 254, 269.
Herec, n. dealuri, cetate, pîriu, 13.
Herodot, 244.
Herzen, A., 153.
Hijdău, Gheorghe, 236.
Hijdeu, Alexandru, 237.
Hinulov, Iakov, 210, 211, 217, 220, 221, 232.
Hîrboca, n. sat, pădure, pîriu, deal, 13.
Hîrboveț, nume topic, 13.
Hirlea, șoltuz din Bîrlad, 83.
Hirt, H., 42, 46, 298.
Hirth, Jean Baptiste, 269.
Hirth, Tereza, Pitzenberger, 269.
Hirth, Weldemar, 269.
Hliboca, deal, pîriu, sat, 13.
Hlibocul, vale, 13.
Hlincea, sat, 13.
Hmil, diiac al oștilor, 86.
Hodișa, toponimic, 16.
Hodoș, toponimic, 16.
Hodoș, N., 261–263, 267.
Holban, T., 193.
Holbina, n. golf al lacului Razelm, 13.
Holboca, sat, 13.

Holoje, nume toponimic, 13.
Homelnic, stolnic, 97.
Horait, vistiernic, 72.
Horák, Jiří, 302–305.
Horálek, K., 294.
Hordou, sat, 13.
Horincea, nume de fostă plasă și afluent al Prutului, 13, 14.
Horodiște, nume toponimic, 13; nume a două sate și al unui deal, 8, 12.
Horodiștea, sat, 13.
Horodnic, mănăstire, 13, 14; pîriu, 9, 12.
Horodniceni, sat în rn. Rădăuți, 8, 12.
Horodnicul pîriu, 13.
Horodnicul de jos, nume de sate în rn. Rădăuți, 9, 12, 13.
Horodnicul, mănăstire, 9; pîriu, 13; de sus, sat, 12, 13.
Horoeta, pîriu, 13.
Hrabec, Stefan, 5, 7, 10, 11, 14, 15, 252, 254, 256.
Hrabr, lucrarea călugărului, 85.
Hraste, Mate, 300.
Hreada, toponimic, 13.
Hreasca, pîriu, 13.
Hreața, sat, 13.
Hrinčenko, B., 5, 9, 11, 83–85, 94, 99, 100.
Hrisicu, Vanghele, 145.
Hristoforov, Petăr, 137, 140, 147.
Hrusca, iaz, 13.
Hrușcă, locuință izolată, 13.
Hugo, V., 139.
Hujer, O., 297.
Hulubățul, vale, cătun, afluent al Elanului, 13.
Hulubești, sat, 31.
Huniadi, Ioan, 88.
Hupca, sat, 13.
Hurmuzaki, 29.
Hurka, toponimic, 13.
Huși, oraș, pîriu, sat, 13.
Huștiu, sat, 13.

I

Iacov, jupan, 76.
Iacuș, vistiernic, 72.
Iakubowski, Apud Zygmunt, 190.
Ialomîța, gura, 113; rîu, 32, 33, 38.
Iancu vodă, 97.

Iasinschii, Pavel, 97.
Iațimirski, A. I., 217, 220, 221, 223–227, 232, 289.
Ibrăișeanu, G., 170.
Ilešić, Fr., 297.

- Iliș, ceașnic, 71.
 Iliș voievod, fiul lui Alexandru voievod, 63, 64.
 Iliarianu, Alexandru, Papiu, 27, 30, 34.
 Ilici-Svitici, V. M., 293.
 Inber, V., 168.
 Indrijca, rin, 301.
 În Hilbochi, nume topic, 13.
 Ioan, clucer de aric, 81.
 Ioanid, tipograful, 93.
 Ioan vodă cel Cumplit, 97, 241, 243.
 Iolkina, N. M., 283, 285–288.
 Ionașcu, Al. 321.
 Ionescu-Nișcov, Traian, 237, 305.
 Ionin, Vl., rus slavofil în București, 138.
 Ion, Mihail (Mihai Viteazul), 27.
 Iordan, Alexandru, 143.
 Iordan, Iorgu, 5–9, 14–16, 91, 98, 101, 213.
 Iordanski, 151.
 Iorga, N., 28, 30, 99, 240.
 Iosifescu, Silvian, 176.
 Isaia, ceașnic, 71.
 Iuga, vistiier, 72.
 Iuga voievod, 64.
 Ivan, cneaz, 78.
 Ivanov, Iordan, 61, 66, 76.
 Ivanov, Vsevolod, 172, 176.
 Ivanov V. V., 41.
 Ivić, Milka, 299.
 Ivić, Pavle, 299.
 Izlaz, 112.
 Izmailov, A. A., 57.
 Izvoreni, cnejii din, 78.

J

- Jablonskis, J., 43.
 Jagić, V., 211, 213, 214, 217, 302.
 Jagoditsch, R., 314.
 Jakobson, R., 314, 315.
 Jastrum, Mieczysław, 190.
 Jianu, Ionel, 145.
 Jinzifov, Xenofon, 139.
 Jireček, K., 69, 74, 75, 78, 297.
 Jivcovići, M., 297.
 Jivov, Mark, 189.
 Jodłowski, Stanisław, 252.
 Jokl, N., 293.

K

- Kalfov, Damian, 143.
 Kalinin, M. I., 49.
 Kaloesa, localitate, 27.
 Kałuźniacki, E., 213, 228, 229, 256.
 Kamenski, feldmareșal, 123.
 Kamińska, M., 254.
 Kaneli, Radul, pseudonim al lui Vazov, 136.
 Karadžić, V. St., 61, 81, 85, 90.
 Karaš, M., 254.
 Karataev, 265.
 Karavaeva, A., 168.
 Karavelov, Liuben, 134, 135, 144.
 Karcz, Jędrrek, 202.
 Karika, toponimic, 15.
 Karlovo, 138.
 Karłowicz, J., 94, 95, 99, 100, 249.
 Kașirina, Akulina, Ivanovna, 152.
 Kerestelek, toponimic, 15.
 Keresztes, toponimic, 15.
 Keresztúr, toponimic, 15.
 Király, P., 315.
 Királyhalma, toponimic, 15.
 Kisszlonc, sat, 10.
 Klein, Anna, 270.
 Klemensiewicz, Z., 98.
 Knězek, Libor, 319, 320.
 Kniezsa, István, 5, 6, 8, 10, 11, 70, 73, 76, 85, 291, 215.
 Kociubinski, A. A., 222, 223.
 Nogălniceanu, M., 27, 93, 95, 98, 99, 270.
 Kőkényes, toponimic, 15.
 Kolarov, V., Biblioteca Națională, din Sofia, 139.
 Kolesnikov, A. G., 115, 130.
 Kolțov, Mihail, 175.
 Komarovici, V. L., 277.
 Komlós, toponimic, 16.
 Koneski, Blaže, 300, 314.
 Konow, Sten, 295.
 Konstantinovici – Ciceagov, Vasili, 286.
 Kopitar, Bartolomei, 214, 235, 237.
 Koriatovici, Iurg, uricul lui, 240.
 Korolenko, V., 153, 155, 156, 166.
 Korotaeva, E. I., 275.
 Korș, F.E., 275.
 Körtvélyes, toponimic, 15.
 Kosmosotira, mănăstire în Tracia, 296.
 Kotkov, S. I., 272.
 Kovacs, A., 230.
 Kowalski, Władysław, 189, 191, 207.
 Kozar, Josip, 301.
 Kozarac, Ivan, 301.
 Kozierski, Stanisław, 249.
 Krandžalov, D., 319.
 Krasniński, Sigismund, 317.
 Krăstev, Dr. K., 143.
 Kraszewski, Ignacy, 27, 199.
 Krause, W., 45, 47.
 Kretschmer, P., 294.
 Kruczkowski, Leon, 189, 191–195, 197, 199–208.
 Kryński, A., 94.
 Kuba, Ludvik, 305.
 Kühelbecker, V. K., 121, 126.
 Kuhn, H., 42, 46.
 Kulakov, E. F., 56.
 Kul'bakin, St., 282, 283.
 Kuryłowicz, J., 249, 254.
 Kuznețov, P. S., 272.

L

- Ladijnikov, I. P., 152.
 Lăpușeanu, Alexandru, domn, 105, 239.
 Laslu, globnic, 81.
 Lassale, Frederic, 197.
 Latte, K., 295.
 Laurian, Treboniu, 30.
 Lavreniov, 172.
 Lavrovski, P., 237.
 Lazăr, cneaz, 242.
 Lazarev Gruzinski, 53, 55, 57.
 Lehr-Splawiński, Tadeusz, 42, 45, 46, 98,
 249, 255, 281–283, 294, 314.
 Leikin, N. A., 56.
 Lejeune, M., 295.
 Lekov, Iv., 314.
 Lelewel, Joachim, 198.
 Lemkowczyzna, localitate în Polonia, 257.
 Lenin, Vladimir, Ilici, 49, 58, 121, 155, 156,
 171, 198.
 Lentăști, 99.
 Leonov, Leonid, 168, 172, 191.
 Leskien, A., 42, 282, 284.
 Letopisetul, Cantacuzinesc, 29.
 Lewski, V., 134.
 Lewy, E., 293.
 Linde, Samuel, Bogumil, 94–96, 98, 101.
 Lidin, V., 168.
 Liov, 30, 71, 88, 96, 102; Arhivele Armenilor
 de la, 30.
 Liprandi, I. P., 120.
 Lituania, 77, 78, 122.
 Livezi, localitate în com. Mihăileni, 22.
 Logar, Tine, 103.
 Lomonosov, M. V., 223, 273.
 Lomtev, T. P., 271, 273–276.
 Lorencová, Miloslava, 305.
 Lorinț, diiac, 261, 264.
 Lottner, E., 42, 46.
 Lowick, regiune, 254.
 Lublin, 257; Comitetul național de eliberare
 de la, 189.
 Luca, diac, 185.
 Łukasik, Stanisław, 93.
 Lupul, dvornic, Țara de sus, 70.
 Lupul, vornic mare, Țara de jos, 70.
 Luzacia de Jos, 303.
 Luzacia de Sus, 303.
 Lwów, 239, 241; arhivele din, 239.

M.

- Macarie, cronicar, 264, 291.
 Machek, V., 41.
 Maciejowski, 237.
 Macrea, D., 223, 225, 227, 236.
 Măgura, toponimic, 15.
 Măgureni, sat, 31.
 Magyar, Nyelv, revistă, 10.
 Maiakovski, Vl., 176, 177, 191, 315.
 Makarenko, 151.
 Małecki, N., 255.
 Malinowski, L., 251.
 Malraux, André, 182.
 Mamonov, V.A., 55.
 Mănăilă, 261, 264.
 Manasses, Cronica lui, 63, 66, 292.
 Mănăstirea Vorona, localitate, 11, 12.
 Mann, Thomas, 190.
 Maramureș, 21, 23.
 Marco, cneaz, 78.
 Maretić, T., 211, 217, 297.
 Margella, St. 216, 221.
 Martin du Gard, Roger, 190.
 Marx, A. F., 55.
 Marx, Karl, 185, 196, 198.
 Matei, diac la Iași, 85.
 Matei, logofăt, 97.
 Matveeva-Isacva, L. V., 286.
 Mavrocordat, Nicolae, domn, 28, 93.
 Mazon, A., 315.
 Mazovia, 95.
 Megykerék, toponimic, 15.
 Mehmet, sultan, 104.
 Meillet, A., 42, 46, 63, 77, 283, 297.
 Melhisedec, din Peloponez, 263.
 Menșikov, M. O., 56.
 Meșcreac, toponimic, 15.
 Metrica Litvana, 73.
 Meyer, G., 293.
 Mibashan, A., 169, 184.
 Mickiewicz, Adam, 307, 317, 318.
 Mickiewicz, Alexandru, 237.
 Mihai Viteazul, 27–29, 34, 36, 104, 242;
 arhiva lui, 99; cancelaria lui, 29, 34;
 cronica lui, 27–31, 34–38.
 Mihail, logofăt, 89.
 Mihail, postelnicul, 111, 112.
 Mihăilă, Gh., 62, 82, 91, 209, 217, 230,
 288–293, 296, 315, 319–321.
 Mihăileni, cimună, 22.
 Mihelson, general, 122.
 Mihnea, Turcitul, domn, 111.
 Mihu, pisar, 86.
 Mihul, logofăt, 67.
 Miklosich, Franz, 5–9, 11, 15, 16, 32, 61,
 63–66, 69, 72–74, 76–82, 85, 209–220,
 222, 225, 228, 231, 235, 250, 251, 253,
 256, 285, 289, 293, 320; glosarul lui, 215,
 217.
 Miletici, L., 211, 212, 217, 279, 289.
 Miłewski, T., 41, 251.
 Milorian, Sergiu, 145.
 Mincev, D., 144.
 Minkov, Țvetan, 137.
 Mircea, vistiernic, 72.
 Mircev, K., 112, 284, 285, 292.
 Mitrofan, episcop de Buzău, 263.

Mladenov, St., 84, 85, 298.
 Moesia, 214.
 Moftinu Mic, localitate rn. Carei, 22.
 Moica, vornic de gloată, 69.
 Moldova, 19, 21, 23, 29, 32, 61, 63, 64, 67—70,
 73—75, 77—83, 85, 86, 92, 100, 102; riu, 15.
 Moldovan, S., 5, 15.
 Monumenta serbica, 64, 65, 76, 78.
 Moravia, 242, 258.
 Moruzi, Alex. C., domn, 113.
 Moscova, 27, 50, 128.
 Moszyński, K., 250, 251, 255.
 Moțoc, boier, 101.
 Moxa, Mihail, Hronograful lui, 100.
 Mrázek, Roman, 275.
 Muka, E., 250.
 Muntenia, 10, 19, 23, 63, 65, 83.
 Murzakevici, N. N., 222.
 Mușat, Roman, domn în Moldova, 30.
 Mușat, Petru, domn în Moldova, 30.
 Mustafa Pașa, orășel, azi Svilengrad, 138.
 Muste, analist, 98, 101.
 Musteață, P., 227.

N

Nadășa, toponimic, 16.
 Nadejdin, N., 222.
 Nahtigal, R., 297.
 Nalkowska, Zofia, 190.
 Napoleon I, 194, 196, 198.
 Napoleon III, 137.
 Naslu, localitate, 33.
 Nănișori, sat, 33.
 Năsturel, Petre, Ș., 319.
 Năsturel, Udriște, 263.
 Neagoe Basarab, Învățăturile lui, 319.
 Neagoe, grămătic, 85.
 Neagoe, logofăt, 74.
 Neagra, toponimic, 15.
 Neajlov, riu, 33.
 Neamț, mănăstire, 264.
 Neculce, Ion, 98—101.
 Negrei, gura, păraul, toponimic, 15.
 Negrești, comună, 16.
 Negrilă, ceașnic, 71.
 Negrilă, paharnic, 71.
 Negrilă, vornic, 69.
 Negrileşti, comună, 16.
 Negru Vodă, domn, 34, 246; cetatea lui, 34.
 Neiescu, P., 19, 22, 23.
 Nenișor, Gh., 174.
 Netedul, Bratul, jupan, 76, 77.
 Netolická-Straková, Vlasta, 305.
 Nichifor, exarh, 29.
 Nicolaescu, Stoica, 35, 36.
 Nicolescu, Tatiana, 320.
 Nicopol, oraș, 278.
 Niedźwiedzki, W., 94.
 Nikitin, 172.
 Nitsch, Kazimierz, 95, 249, 251, 255, 297.
 Norblin de la Gourdain, Ian Piotr, 202.
 Novaković, St., 72, 301.
 Novgorod, 120, 277.
 Novicov, Mihai, 145, 313, 315, 319—321.

O

Oană, portarul, 74.
 Oblak, V., 214.
 Oblucița, localitate, 33.
 Obnorski, S. P., 277.
 Obradović, Dositej, 299, 300.
 Odoevski, A. I., 121.
 Ognev, N., 168.
 Obienko, I. 227, 232.
 Oláhnádas, toponimic, 16.
 Oleg, tratatul cneazului, 75.
 Olesch, R., 255.
 Olteanu, Pandelescu, 320.
 Oltenia, 5, 23.
 Oltenița, 134—137, 140, 147.
 Onești, sat, 8.
 Oradea, 25.
 Orăștie, Pălia de la, 63.
 Orkan, Władysław, 194, 201.
 Orlov, N. F., general, 128, 131.
 Orlova, V. G., 276, 277.
 Orłowski, Alexander, 202.
 Orzeszkowa, Eliza, 190, 194.
 Ostopceni, sat, 7.
 Ostrogski, Vasile, cneaz, 29.
 Ostroleka, înfringerea de la 198.
 Ostrovski, 176.
 Otrębski, J., 43, 44, 320.
 Ozerova, A. A., 52.

P

Pacev, Ivan, 135.
 Pál, Gönczy, 15.
 Palacky, Fr., 250.
 Palamed, G. 29
 Palauzov, S. N. 222.
 Paluazov, Constantin, din Odesa, 139.
 Pamfil, Vera, 174, 175.
 Panaitescu, P. P., 29—32, 61—63, 65, 67,
 68, 72, 75, 76, 78, 82, 91, 93, 95—97,
 101, 102, 209, 235, 241, 320.
 Panciarevo, localitate în R. P. Bulgaria, 315.
 Pancev, T., 293.
 Panciu, raion, 16.
 Panfirov, 175, 176.

- Pańkevič, JI.
 Panov, Olimpiu, 138.
 Pann, Anton, 141.
 Papadopol-Calimachi, Al., 224.
 Papahagi, T., 293.
 Paraschivescu, Miron Radu, 150.
 Parpanița, sat, 16 toponimic, 16.
 Pascu, G., 30.
 Pașca, Șt., 21.
 Pașco, vataman, 84.
 Pauli, K., 294.
 Pavlov, Todor, 313.
 Pavlović, D., 301.
 Pavlović, Milivoj, 299, 300, 301.
 Păcurari, bariera, 270.
 Pălican, piciorul lui, toponimic, 15.
 Păpădia, ostrov, 113.
 Pătru, vodă, 105.
 Pătruț, Ion, 19, 21–23, 281, 320, 321.
 Pedersen, H., 293.
 Pejčinović, Kiril, 300.
 Pericei, toponimic, 6.
 Pernice, A., 30.
 Peșkovski, A. M., 273, 275.
 Peșteana, toponimic, 6.
 Petre, Dr. Fran., 301.
 Petre, Ion Șt., 93, 95, 103, 106.
 Petrescu, Cezar, 150, 154, 167, 168, 170, 171, 185, 186.
 Petrovici, Emil, 5, 19, 21–24, 112, 218, 227, 280, 281, 288, 289, 291, 293, 313, 315, 319, 320.
 Petrozavodsk, oraș în U.R.S.S., 277.
 Petru, cancelar, logofăt, 89.
 Petru, ceașnic, 71.
 Petru Șchiopul, domn, 239.
 Petru, stolnic, 73.
 Petru cel Tânăr, domn, 111.
 Philippide, Al., 293.
 Piatra Neamț, raion, 6.
 Pilniak, Boris, 168.
 Petrovskaia, A., 199.
 Piotrovski, R. G., 228, 230–232.
 Pircălabul, toponimic, 91.
 Pîrgărești, toponimic, 91.
 Plevna, 183.
 Plovdiv, 138.
 Podolia, 80.
 Podhale, regiune, 257, 258.
 Podraga, toponimic, 14.
 Podul Mogoșoaiei, azi calea Victoriei, 139.
 Oodul Vrancei, sat, 16.
 Polenaković; H., 299.
 Polonia, 30, 67, 77, 86, 87, 96, 106, 189, 193, 194, 196, 198, 204.
 Polonia mică, 94.
 Poltava, gubernie, 123.
 Pomialovski, N., 153.
 Pop, S., 19.
 Popović, Jovan Sterija, 210, 211, 220.
 Popșor, protovistier, 72.
 Popovici, D., 210, 217.
 Popovici, S., 217.
 Popovici, Titus, 164.
 Porumbacu, Veronica, 145.
 Porzig, W., 42, 46.
 Postelnicul, toponimic, 91.
 Potcoavă, Crețul, 105.
 Potel, baltă, 111, 112.
 Pott, A., 42, 46.
 Praga, 243.
 Preda, mare ban al Craiovei, 112.
 Preradović, Petar, 301.
 Profous, A., 5.
 Prus, Bolesław, 190, 198.
 Pruteanu, dr. Paul, 269.
 Pugaciov, cazac de la laik, 122.
 Pușcariu, S., 19, 289, 293.
 Pușkin, A. S., 49, 50, 119, 124, 125, 167, 224, 301.
 Putna, mănăstire, 239.
 Putrament, Jerzy, 189.

R.

- Racoviță, Ortensia, 10.
 Radici voievod, 76.
 Radicev, A. N., 116, 120, 121, 126, 127, 130, 131.
 Radojčić, N., 300.
 Radojčić, Sp., 300.
 Radoslavov, Ivan, 143.
 Rădulescu, I. Heliade, 210, 211, 216, 220.
 Rădulescu, Maria, 261, 319.
 Raevski, V. F., 115–128, 130, 131.
 Rahova, localitate, 33.
 Rákosterebes, toponimic, 15.
 Rakovski, 134.
 Ramovš, Fr., 297.
 Rareș, Petru, domn, 104.
 Rășcanu, Theodor, 183.
 Razlog, localitate în R.P. Bulgaria, 295.
 Răzvod, sat, 32.
 Rebreanu, Liviu, 182, 201.
 Reinfuss, Roman, 257.
 Reșetar, M., 297.
 Resetilovska, sat în Ucraina, 123.
 Rešetnikov, F., 152.
 Resia, riu, 245.
 Reusner, N., 27.
 Reymont, Władysław, 194, 198, 201.
 Ribakov, B. A., 314.
 Rila, mănăstire, 315.
 Rileev, K. F., 121, 125, 126.
 Rînghilești, sat, 7.
 Rizescu, I., 292.
 Rizvanschi, Iani, castelanul Sandomirului, 94.
 Robinson, A. N., 314.
 Roman, oraș, 183; episcopia catolică din 16; mitropolia de, 82.
 Roman, Filip, 185.
 Rosetti, Al., 21, 93, 96, 101, 112, 213, 217, 218, 220, 227, 289, 293, 296, 319, 321.
 Rosetti, intrarea, 139, 140.

- Rospond, Stanisław, 252, 254.
 Rostislavovici, Ivanco, diploma birlădeană a lui, 240.
 Rostopcin, F. V., 123.
 Rotundul, Vasile, 276, 320.
 Rovine, bătălia de la, 242.
 Rozavlea, sat, 13, 14.
 Rozwadowski, Jan, 249, 253, 255, 256.
 Rudeanu, Teodosie, mare logofăt, 28, 34.
 Rudnicki, Jarosław, 253, 254.
 Runta, A. P., 139.
 Ruściuk, 33, 36.
 Rusia, 72, 75, 78, 116, 118, 120, 125, 126, 157, 159, 166, 196, 221, 222.
 Rușor, sat, 13.
 Russu, I. I., 293, 296.
 Rusu, sat, 8, 11.
 Rytwiński, Ian, mareșal al regatului polon, 89

S

- Sacerdoțeanu, A., 236.
 Sadnik, L., 61, 63—65, 70, 73, 75—77, 85, 94, 285.
 Șafařík, Pavel; Iosef, 235—237, 243, 244, 248.
 Saloni, Iuliusz, 317, 219.
 Salonta, raion, 23.
 Saltikov-Șcedrin, M., 153.
 San, riu, 255.
 Sandfeld, Kr., 289, 293.
 Săpatul, toponimic, 33.
 Safarewicz, Jan, 254.
 Steanu, C., 173.
 Savel, Vasile, 143, 144.
 Schachermayer, F., 295.
 Schleicher, A., 42, 46.
 Schmidt, J., 42.
 Schmidt, W., 217.
 Schuchardt, H., 293.
 Scriban, A., 69, 74, 80, 100, 216.
 Scriban, Filaret, 237.
 Secului, prislopul, toponimic, 15.
 Seidel, E., 292.
 Selim, beg, fiul lui Baiazit, 104.
 Selișcev, A. M., 277, 282—284, 287, 289, 293.
 Semanova, M., 55.
 Semcinski, S. V., 230, 232, 238.
 Semevski, V. I., 115.
 Serafimovici, A., 50, 177.
 Serbia, 74—76, 138, 139, 246.
 Serebrov, A., 152.
 Sereda Ciucului, vezi Miercurea Ciuc, 6.
 Seredna, nume de pîriu și de pădure, 9, 12.
 Serednai, numele unui braț al Dunării, 9, 12.
 Serghievski, N. V., 227, 228, 232.
 Shakespeare, 56.
 Shaw, Bernard, 57.
 Sibiu, arhîbele de la, 223.
 Sihăstria Voronci, localitate, 11, 12.
 Silezia, 29, 30, 94, 252, 258.
 Silivestru monahul, 262.
 Sima, păhărnicele, 71.
 Simion, dascălul, 101, 105.
 Simonescu, Dan, 27, 28, 34—36.
 Sinan Pașa, 36, 99.
 Sinenschii, Nicolae, hatman, 97.
 Sînnicolaul Român, localitate în rn. Salonta, 23.
 Sîrcu, Polichron, A., 223, 232, 289.
 Skiovskij, Viktor, 303.
 Skok, Petar, 10, 250, 289, 293, 297, 299.
 Slănic, nume de ape, 10.
 Slănicul, sat, 10.
 Slănicul Moldovei, 10.
 Slatina, toponimic, 14.
 Slătioara, toponimic, 14.
 Slaveikov, Petko, 137.
 Slavici, I., 223.
 Slawski, Franciszek, 32, 94.
 Słoński, St., 281, 283, 284, 287.
 Słowacki, Juliusz, 193, 317, 318.
 Smidová, Ludmila, 305.
 Sniatin, 80.
 Sobolevski, A. I., 227.
 Soča, riu, 301.
 Sofia, 133; biblioteca națională din, 261.
 Solona, toponimic, 6.
 Soloneț, numele unui afluent al Sucevei, 9, 12; nume de sat și pîriu în rn. Iași, 9, 12.
 Solonețul, nume insulă din brațul Chilia, 9, 12.
 Solonețul Nou, nume de sat în rn. Suceava, 9, 12.
 Soloneț, numele vechi al Slănicului (afluent al Trotușului), 10, 12, 14.
 Solonț-Slănic, pîriu, 12.
 Solonțul sau Solonțul Mare, nume de pîriu, sat și comună în fost. jud. Bacău, 9.
 Solonțul Mic, nume pîriu, 9.
 Solonțul mic = Slănicel, sat, 10.
 Solontz-Patac, 10.
 Sopot, localitate în R.P. Bulgaria, 135, 137, 138.
 Soroceni, sat în fost jud. Botoșani, 10, 12.
 Spătarul, toponimic, 91.
 Spreewald, localitate în Luzacia, 304.
 Sreznevski, I. I., 61, 65, 67, 69, 71, 72, 75, 77, 79—82, 84—86, 217, 222, 232.
 Stambolov, 139.
 Stamatii, Costache, 237.
 Stan, vistiernic, 72.
 Stanciul, Comis, 73.
 Stancu, Zaharia, 163, 164, 184.
 Stănești, sat, 31, 32.
 Stanișev, K., 139.
 Stanislaw, August, 205.
 Stanislaw din Hodoze, voievodul Podoliei, 63.
 Stanisiav, pan, 77.
 Staniukovici, I., 192.
 Stare Siolkowice, localitate în Silezia, 258.

Stavski, 175.
Stefanelli, T. V., 15.
Stephan, 211, 217.
Stețcu, vornicel, 70, 76.
Stețcu, jupan, 77.
Steur, F., 255.
Stevanović, M., 298, 301.
Stieber, Zdzisław, 98, 254—257, 259.
Stoica, logofătul vameș, 112.
Stoici, Luca, 241.
Stoiciu, boier, 101.
Stoicovici, Olga, 61, 96, 102, 283.
Stojanović, Lj., 297.
Stoikov, Stoiko, 278—281, 295.
Stolnici, toponimic, 91.
Straja, toponimic, 14.

Șahmatov, A. A., 277, 297.
Șăineanu, Lazăr, 99, 101, 209, 211, 217, 218.
Șandru, portar al Sucevei, 74.
Șandru, pircălab, 80.
Șapiro, A. B., 271.
Șarovolski, I., 228, 229.
Șerban, Geo, 145.
Șerban, vistier, 72.
Șerpătești, sat, 31.
Șișman, Ivan, 66.
Șișmaniv, In. D., 134, 135, 137—140.
Șișmariov, V. F., 228, 230.
Șiștov, sat, 33.

Tamaș, cneaz, 78.
Tăpkova-Zaimova, V., 296.
Taranowski, Andrei, sol polon, 27, 29, 30, 37, 38.
Tarlé, E. V., 196.
Taszycki, Witold, 249—252, 254, 255, 259, 314.
Tăutul, logofăt, 74.
Tecenschie, Stanislav, castelan, 94.
Tecenschii, Andrei, hatman, 97.
Teiuș, toponimic, 15.
Telepa, comună, 278.
Teoctist, mitropolit, 67.
Teodorov, In. H., 139.
Teoharov, Anton, F., 139.
Terebești, toponimic, 6.
Teulescu, Gr., 238.
Tihomirov, M. N., 277.
Tihonov, A. N., 152.
Tiktin, H., 69, 216.
Timachus, rîu, 294.
Timofeev, K. A., 272, 275.
Tîrgoviște, 27, 29, 35, 99, 111.
Tismana, mănăstire, 242.
Toader, al doilea logofăt, 75.
Toc, Toader, stolnic, 73.
Tocilescu, Gr., 61.
Togan, N., 5, 15.
Töketerebes, toponimic, 15.

Strajă, toponimic, 15.
Strațimir, țar, 76.
Stratulat, A., 321.
Stempel, G., 262.
Strittmatter, E., 163.
Strykowski, Maciej, 100, 103, 106—109, 241.
Stulli, dicționarul lui, 300.
Suceava, 30, 74.
Suchianu, I., 169, 171.
Suchianu, S. D., 171, 172, 178.
Sulina, 136, 138.
Suvorov, general, 122.
Sulzer, Franz Joseph, 209.
Sviatoslav, sbornicul lui, 65.
Szoloncka, sat, 10.

Ș.

Șolohov, M., 167—187, 191.
Șoptoreanu, V., 149.
Ștefan, Gh., 227.
Ștefan cel Mare, 63, 64, 73, 77, 82, 89, 99, 100, 104, 105, 239; cancelaria lui, 64; cronica-lui, 29; documentele lui, 5; domnia lui 61.
Ștefan din Ohrida, 262.
Ștefănescu, Costin, 145.
Ștefănescu, Margareta, 6, 16.
Șteful, vornicel, 69.
Șuhov, I. P., 158.

T.

Tolstoj, A., 157, 167, 174, 176—179, 191
Tolstoj, L. N., 49, 52, 57, 59, 150, 153, 155, 156, 161, 166, 167, 169—171, 179, 301
Tolstoj, N. I., 286, 314.
Toma, A., 168.
Toma, păhărnice, 71.
Toma, vornicel, 70.
Tomșa, 101.
Toporov, V. N., 45.
Toroman, Ilie, 101, 105.
Tövis, toponimic, 15.
Transilvania, 6, 19, 22, 23, 37, 38, 80, 102, 248;
Trautmann, Reinhold, 251.
Trebiș, nume de sat și pîriu, 15, 16;
Trebușa, toponimic, 15.
Treștiana, toponimic, 6.
Trocin, D., 321.
Tronski, I. M., 42.
Trost, D., 176, 180—182.
Trsten, toponimic, 6.
Trsteno, toponimic, 6.
Tupikov, 10.
Turasiewicz, A., 254.
Turcia, 27, 138.
Turgheniev, 49, 169, 301.
Turnu Severin, 32.
Tuzia, comună, 280.
Tvardovski, A., 175.

T.

Țonev, B., 217, 261, 263, 264, 289.
Țankov, Kiriak, 139.

Țara Românească, 32, 61, 70, 72, 73, 75,
78, 82, 85, 86, 90, 113, 209, 246; docu-
mentele din, 222.

U.

Ucraina transcarpatică, 11.
Ulaszyn, H., 281.
Ulianițki, V. A., 222.
Ulianova — Elizarova, A. I., 49.
Urbańczyk, S., 94, 98.
Urbanns, riu, 294.
Urbanová, Jarmila, 305.

Ureche, Grigore, 68, 69, 73, 81, 93—97,
99—101, 103—105, 209, 239; letopisețul
lui, 93, 104—106, 109.
Urechia, V. A., 15, 16, 113.
Uspenski, F. I., 223.
Utus, riu, 294.

V.

Văcărești, localitate, 33.
Vadul Oii, toponimic, 113.
Vadul vitelor, vezi Grojdibodu, 112.
Vaillant, A., 42, 46, 283—285, 287.
Vâlcev, Veliciko, 133.
Varlaam, 79.
Varșovia, 193, 198; principatul, 194.
Váša, P., 250.
Vasilenko, I. A., 275.
Vasmer, M., 61, 63, 67, 68, 79, 84, 85, 88,
94, 97, 99.
Vater, Severius, 209.
Vazov, Ivan, 133—147.
Vazov, Kirko, 134.
Vazova, Săba, mama poetului Ivan Vazov,
135.
Velea, Stan, 189.
Velichi, C., 145, 319, 320.
Venelin, Iuri, 69, 81, 85, 222, 232, 238.
Verdiani, Carlo, 283—285.
Veriga, vataman, 84.
Veslovski, A. N., 223.
Vesper, Iulian, 184, 185.
Vianu, Al, 320—321.
Vilcovan, Const. 167, 178, 179.
Vima Mare, comună, 11.
Vinga, orașel, 278, 280.
Vinogradov, V. V., 57, 161, 313, 315.
Vinț, cetatea de la 37—39.
Virtosu, E., 63—65.
Vișkovski, 139.
Vițoșa, munte lângă Sofia, 315.
Vitt, V. V., 223.
Vlad, vornic, 69.
Vlad, Țepeș, 224.
Vladislav, regele Poloniei, 86.
Vladislav, vornic, 76.

Vlașca, toponimic, 16.
Voievoda, toponimic, 91.
Voievodeasa, toponimic, 91.
Voivozi (fost Chiniz), localitate în rn. Mar-
ghita, 22.
Voievozi, toponimic, 91.
Volnov, I., 153.
Volos, nume de persoană, 10, 11.
Voloșcanii Mari, sat în fost jud. Putna,
11, 12.
Voloșcanii Mici, sat în fost jud. Putna, 11, 12.
Voloșeni, sat în fost jud. Fălciu, 10—12.
Voloșka, nume topic, pe teritoriul comunei
Rusu, 11, 12.
Vondrák, Wenzel, 6, 9.
Vontrobca, Stanislav, voievod, 97.
Vornic, toponimic, 91.
Voron, nume topic, pe teritoriul comunei
Vima Mare, 11, 12.
Vorona-Dobrovolschi, sat, 11, 12.
Vorona-Mare, sat, 11, 12.
Vorona-Nouă, localitate în fost jud. Boto-
șani, 11, 12.
Vorona-Teodoru, sat, 11, 12.
Voronet, numele unei văi, unui sat și al
unei mănăstiri în fostul jud. Cîmpulung,
11, 12.
Vorovski, V., 151.
Vrabie, E., 321.
Vraciu, Ariton, 41, 276, 293, 297, 320, 321.
Vrancea, plai și sat, 16.
Vrânceni, sat, 16.
Vrâncoia, sat, 16.
Vraz, Stanko, 301.
Vuković, I., 300, 301.
Vulcan, pîriu, 9.
Vulcănescu, Romulus, 320.

W.

Wallace, 243.
Walther, Baltazar, 27—34, 38.
Warta, școala din, 194.
Washington, G., 128.
Wasilewska, Wanda, 191, 207.
Wasilewski, Zb., 195, 205.

Webb, Marș, 182.
Weigand, Gustav, 10, 293.
Weingart, M., 285.
Wijk, N. van, 287, 297.
Windekens, Albert—Joris Van, 295.
Wojciechowski, Tadeusz, 249, 250, 251.

Wolff, Adam, 254.
Wolmann, Sl., 314.
Wołosinka, toponimic ucrainean, 11.
Wołosów, toponimic, 11.

Wołosów, toponimic, 11.
Wrocław, 252, 255.
Wygodzki, Stanisław, 189.
Wyspiański, Stanisław, 202, 237.

X.

Xenopol, Al., 30, 238.

Z.

Zaboloteni, sat în rn. Iași, 11, 12.
Zachariasiewicz, K., istoric polon, 30.
Zacordonet, A., 321.
Zagorski, S., 139.
Zahorna, sat, iezer, 13.
Zahoreni, sat, 13.
Zaimov, Iordan, 15.
Zalha, sat, 13, 14.
Zalomov, P. A., 152.
Zamojski, 98, 101.

Zanetov, G., 246.
Zare, T., 177, 178.
Zaręba, Alfred, 255, 258, 319, 320.
Zelechowski, E., 5, 8, 15, 16, 83.
Zeromski, Ștefan, 196, 198, 251.
Zeuss, K., 42, 46.
Zierhffer, Karol, 254.
Živković, Sr., 300.
Zwoliński, Przemysław, 252.

CUPRINSUL

I. LINGVISTICĂ

<i>Acad. Emil Petrovici</i> , Toponimice slave de est pe teritoriul Republicii Populare Române	
II. Toponimice cu polnoglasie	5
<i>I. Pătruș</i> , Despre delabializarea consoanelor finale în limba română	19
<i>Ion C. Chițimia</i> , Unele considerații în legătură cu originalul cronicii lui Mihai Viteazul	27
<i>Ariton Vraciu</i> , Stadiul actual al cercetărilor în domeniul raporturilor lingvistice dintre balto-slavă și germanică.....	41
<i>Ecaterina Fodor</i> , A. P. Ceșov și problemele limbii literaturii artistice.....	49
<i>Lucia Djamo și Olga Stoicovici</i> , Din terminologia socială a documentelor slavo-moldove- nești din secolele al XIV-lea — al XV-lea.....	61
<i>Elena Deboveanu-Mălădescu</i> , Unele aspecte ale influenței polone în limba letopisețului lui Nicolae Costin.....	93
<i>A. Constantinescu</i> , Încercare de interpretare a unui toponimic de origine slavă: Grojdi- bodu.....	111

II. LITERATURĂ

<i>A. G. Kolesnikov</i> , „Tratatul despre robie“ al lui V.F. Raevski.— document programatic al decembriștilor din Chișinău.....	115
<i>Veliciko Vălcev</i> , Ivan Vazov în România.....	133
<i>V. Șoptevanu</i> , Unele particularități ale procedeeleor de tipizare în trilogia autobiografică a lui Maxim Gorki.....	149
<i>Gheorghe Barbă</i> , Opera lui Mihail Șolohov în România (pînă la 23 August 1944).....	167
<i>Stan Velea</i> , Activitatea literară a lui Leon Kruczkowski între cele două războaie mon- diale.....	189

III. O SUTĂ DE ANI DE CERCETĂRI SLAVO-ROMÎNE

<i>G. Mihăilă</i> , Locul lui Franz Miklosich în studierea elementelor slave din limba română (O sută de ani de la apariția lucrării „Die slavischen Elemente im Rumuni- schen“, Viena, 1861).....	209
<i>Ecaterina Fodor</i> , Cercetările lingviștilor ruși și sovietici despre relațiile lingvistice slavo-române	221
<i>P. P. Panaitescu</i> , Rolul lui Bogdan Petriceicu Hasdeu în slavistica românească.....	235

IV. SLAVISTICA PESTE HOTARE

<i>Ion Const. Chițimia</i> , Cercetări de onomastică, dialectologie și etnografie în Polonia.....	249
---	-----

V. MISCELLANEA

<i>Maria Rădulescu</i> , Tipărituri românești în limba slavonă în Biblioteca Națională din Sofia.....	261
<i>Dr. Paul Pruteanu</i> , Noi date biografice despre Alexandru Cihac.....	269

VI. RECENZII ȘI NOTE BIBLIOGRAFICE

<i>T. P. Lomiev</i> , Очерки по историческому синтаксису русского языка (Ariton Vraciu și Vasile Rotundu)	271
--	-----

<i>V. G. Orlova</i> , История аффрикат в русском языке, в связи с образованием русских народных говоров (M. Dumitrescu).....	276
Cercetările profesorului Stoiko Stoikov asupra graiului bulgarilor din Banat (Todor Ganev).....	278
<i>Tadeusz Lehr-Splawiński și Czesław Bartula</i> , Zarys gramatyki języka starocerkiewno-słowiańskiego na tle porównawczym (Elena Deboveanu și Olga Stoicovici).....	281
<i>Carlo Verdiani</i> , Manuale di slavo antico (L. Djamo).....	283
<i>N. M. Iolkina</i> , Старославянский язык (L. Djamo).....	285
<i>G. Mihăilă</i> , Împrumuturi vechi sud-slave în limba română. Studiu lexico-semantic (A. Vraciu).....	288
* * * „Балканско езиковзнание (Linguistique balkanique)” (A. Vraciu).....	293
„Јужнословенски филолог” (Dorin Gămulescu).....	297
Pohádky a píseň Lužických Srbů (Tr. Ionescu-Nișcov).....	303

VII. CRONICA

Tematica celui de al V-lea Congres Internațional al Slaviștilor.....	307
Conferința Comitetului Internațional al Slaviștilor (Sofia, 11-15 noiembrie 1960) (G. Mihăilă).....	313
Conferința prof. J. Saloni despre Iuliusz Slowacki.....	317
Din activitatea Asociației Slaviștilor din Republica Populară Română (G. Mihăilă) ..	319
Indice.....	323

СОДЕРЖАНИЕ

І. ЯЗЫКОЗНАНИЕ

<i>Акад. Эмиль Петрович</i> , Восточнославянские топонимические названия на территории Румынской Народной Республики. II. Топонимические названия с полногласием	5
<i>И. Пэтруц</i> , Делабиализация конечных согласных в румынском языке	19
<i>И. К. Кицимия</i> , К вопросу об оригинале хроники времен Михаила Храброго	27
<i>Аритон Врачу</i> , Современное состояние вопроса о древнейших отношениях между балто-славянским и германским	41
<i>Екатерина Фодор, А. П. Чехов</i> и вопросы языка художественной литературы	49
<i>Лучия Джамо и Ольга Стойкович</i> , Социальная терминология славяно-молдавских грамот XIV—XV веков	61
<i>Елена Дебовяну-Малаеску</i> , Некоторые аспекты польского влияния на язык летописи Николая Костина	93
<i>А. Константинеску</i> , Попытка толкования одного топонима славянского происхождения: Грождибоду	111

II. ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ

<i>А. Г. Колесников</i> , «Рассуждение о рабстве» В. Ф. Раевского — программный документ кишиневских декабристов	115
<i>Величко Вылчев</i> , Иван Вазов в Румынии	133
<i>В. Шонтеряну</i> , Некоторые особенности приемов типизации в автобиографической трилогии Максима Горького	149
<i>George Барбэ</i> , Творчество Михаила Шолохова в Румынии (до 23 Августа 1944 г.)	167
<i>Стан Веля</i> , Творчество Леона Кручковского в период между двумя мировыми войнами	189

III. СТО ЛЕТ СЛАВЯНО-РУМЫНСКИХ ИЗУЧЕНИЙ

<i>Г. Михаилэ</i> , Место Франца Миклошича в изучении славянских элементов румынского языка (Сто лет со дня опубликования его работы «Славянские элементы в румынском языке», Вена, 1861 г.)	209
<i>Екатерина Фодор</i> , Исследования русских и советских лингвистов о славяно-румынских языковых отношениях	221
<i>П. П. Панаитеску</i> , Роль Богдана Петричейку Хашдеу в развитии румынской славистики	235

IV. СЛАВИСТИКА ЗА РУБЕЖОМ

<i>И. К. Кицимия</i> , Исследования по ономастике, диалектологии и этнографии в Польше	249
--	-----

V. СМЕСЬ

<i>Мария Радулеску</i> , Румынские старопечатные книги на церковнославянском языке в Национальной Библиотеке в Софии	261
<i>Д-р Пауль Пругяну</i> , Новые биографические данные о Александре Чихак	269

VI. РЕЦЕНЗИИ И БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЕ ЗАМЕТКИ

Т. П. Ломтев, Очерки по историческому синтаксису русского языка (Аритон Врачу и Василе Ротунду)	271
В. Г. Орлова, История аффрикат в русском языке, в связи с образованием русских народных говоров (М. Думитреску)	276
Исследования профессора Стойко Стойкова о говоре банатских болгар (Тодор Ганев)	278
Т. Лер-Славинский и Ч. Бартула, Очерк грамматики старо церковно-славянского языка на сравнительной основе (Елена Дебовяну и Ольга Стойкович)	283
Карло Вердиани, Руководство по старославянскому языку (Л. Джамо)	281
Н. М. Елкина, Старославянский язык (Л. Джамо)	285
Г. Михайла, Древние южнославянские заимствования в румынском языке. Лексико-сематические этюды (А. Врачу)	288
«Балканско езикознание» (А. Врачу)	293
«Лужнословенски филолог» (Дорин Гамулеску)	297
Сербо-лужицкие рассказы и песни (Тр. Ионеску-Нишков)	303

VII. ХРОНИКА

Тематика V Международного съезда славистов	307
Совещание Международного Комитета Славистов (София, 11-15 ноября 1960 г.) (Г. Михайла)	313
Доклад проф. Ю. Салони о Юлнуше Словацком	317
Из деятельности Ассоциации Славистов Румынской Народной Республики (Г. М.)	319
Указатель	323

S O M M A I R E

I. LINGUISTIQUE

<i>Émile Petrovici</i> , Toponymes roumains d'origine slave orientale. II: Toponymes à pléophonie	5
<i>I. Pătruț</i> , Sur la délabialisation des consonnes finales en roumain	19
<i>I. C. Chișimia</i> , Autour de l'original de la chronique de Michel le Brave	27
<i>Ariton Vraciu</i> , L'état actuel des recherches sur les rapports linguistiques du balto-slave et du germanique	41
<i>Ecaterina Fodor</i> , A. P. Tchékhev et les questions de la langue de la littérature artistique	49
<i>Lucia Djamo et Olga Stoicovici</i> , La terminologie sociale des documents slavo-moldaves des XIV ^e et XV ^e siècles	61
<i>Elena Deboveanu-Mălăescu</i> , Quelques aspects de l'influence polonaise sur la langue de la chronique de Nicolas Costin	93
<i>A. Constantinesco</i> , Essai d'interprétation d'un toponyme d'origine slave: Grojdibodu	111

II. LITTÉRATURE

<i>A. G. Kolesnikov</i> , Le „Traité du servage“ de V. F. Raevski — document programme des décembristes de Kichinev	115
<i>Veličko Vălčev</i> , Ivan Vazov en Roumanie	133
<i>V. Șoptereanu</i> , Quelques particularités des procédés de typisation usités dans la trilogie autobiographique de Maxime Gorki	149
<i>Gheorghe Barbă</i> , L'oeuvre de M. Cholokhov en Roumanie (jusqu'au 23 Août 1944)	167
<i>Stan Velea</i> , L'activité littéraire de Leon Kruczkowski entre les deux guerres mondiales	189

III. LE CENTENAIRE DES ÉTUDES SLAVO-ROUMAINES

<i>G. Mihăilă</i> , La place de Franz Miklosich dans l'étude des éléments slaves du roumain (À l'occasion du centième anniversaire de l'apparition de son ouvrage „Die slavischen Elemente im Rumunischen“, Vienne, 1861)	209
<i>Ecaterina Fodor</i> , Les recherches des linguistes russes et soviétiques sur les rapports linguistiques slavo-roumains	221
<i>P. P. Panaitesco</i> , Bogdan Petriceicu Hasdeu et les études slaves en Roumanie	235

IV. LES ÉTUDES SLAVES À L'ÉTRANGER

<i>I. Const. Chișimia</i> , Recherches d'onomastique, dialectologie et ethnographie en Pologne	249
--	-----

V. MISCELLANÉES

<i>Maria Rădulesco</i> , Livres roumains imprimés en slavon dans la Bibliothèque Nationale de Sofia	261
<i>Dr. Paul Pruteanu</i> , Nouvelles données concernant la biographie d'Alexandre Cihac	269

VI. COMPTES RENDUS ET NOTES BIBLIOGRAPHIQUES

<i>T. P. Lomtev</i> , Études sur la syntaxe historique de la langue russe (<i>Ariton Vraciu et Vasile Rotundu</i>)	271
--	-----

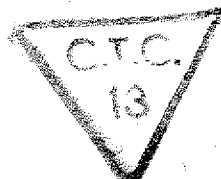
<i>V. G. Orlova</i> , L'histoire des affriquées en russe en rapport avec la formation des parlars populaires russes (M. Dumitresco)	276
Les recherches du professeur Stoiko Stoikov sur le parler bulgare du Banat (Todoric Ganev).....	278
<i>T. Lehr-Splawinski et Cz. Bartula</i> , Esquisse d'une grammaire du vieux slave selon la méthode comparative (Elena Deboveanu et Olga Stoicovici).....	281
<i>Carlo Verdiani</i> , Manuel du vieux slave (L. Djamo)	283
<i>N. M. Elkina</i> , Le vieux slave (L. Djamo)	285
<i>G. Mihăilă</i> , Anciens emprunts slaves méridionaux en roumain. Étude lexico-sémantique (A. Vraciu)	288
„Linguistique balkanique“ (A. Vraciu)	293
„Južnoslovenski filolog“ (Dorin Gămulesco)	297
Récits et chants populaires serbo-lusaciens (Tr. Ionesco-Nișcov)	303

VII. CHRONIQUE

La thématique du Ve Congrès International des Slavistes	307
La conférence du Comité International des Slavistes (Sofia, 11—15 novembre 1960) (G. Mihăilă)	313
La Conférence du professeur J. Saloni sur Juliusz Słowacki.....	317
De l'activité de l'Association des Slavistes de la République Populaire Roumaine (G. M.)	319
Index	323

EDITURA ȘTIINȚIFICĂ

Tiparul executat sub comanda nr. 4 la
Intreprinderea Poligrafică „13 Decem-
brie 1918”, str. Grigore Alexandrescu
93—95, București—R.P.R.

E R A T A

<i>Pag.</i>	<i>rîndul:</i>	<i>în loc de:</i>	<i>se va citi:</i>	<i>de vîna:</i>
30	11 de jos	Calomeia	Colomeia	autorului
43	17 de sus	†preis	†preis	tipografiei
43	19 de sus	†usundi	†usundi	tipografiei
44	9 de sus	†aim	†aim	tipografiei
44	27 de sus	†wo	†wo	tipografiei
69	6 de sus	1457, I. Bogdan Doc. I, p. 4, d. 2	1449, Costăchescu Doc. II, p. 391, d. 101	autorilor
72	14 de jos	— ынкъ	— ынкъ	autorilor
86	15 de jos	p 229	p. 297	autorilor
128	22 de sus	документов	документ	redacției
145	12 de sus	1932	1944	redacției
211	5 de jos	Сборники за народни думотворения	Сборник за народни умтворения	autorului
229	13 de sus	брындгг	брындзя	autorului
229	14 de sus	чепраяа	чепрага	autorului
276	10 de sus	ффрикат	аффрикат	autorului
307	2 de jos	Болгарэкий Комитет Славистов. V Международной	Болгарский Комитет Славистов. V Международный	redacției
307	1 de jos	анексы	анкеты	redacției
333	9—10 de sus col. 2-a	Suchianu, I Suchianu, S. D. }	D. I. Suchianu	autorului